TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ



Müdafaa Cad. Müdafaa Apt.
Kat:7 No: 10/13
Kızılay / ANKARA

TEL - FAKS
(0.312) 417 34 72 - 417 45 70

www.tyb.org.tr



İLİM YAYMA CEMİYETİ
Ankara Şubesi

Yakacık Mh. Çakıllı Sk. No.3
Keçiören / ANKARA

TEL
(0.312) 358 43 53

www.iycankara.org

TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları: 4
Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 35
Toplantı Metinleri: 8
ISBN: 978- 975-7382-40- 9
ANKARA: Mart 2009

Yayınlayan: D. Mehmet DOĞAN

Koordinatör: Ahmet FİDAN
Tashih, Kontrol: Y. Turan GÜNAYDIN
Kapak ve İç Tasarım: M. Hüsrev Aktaş 0532 50 80 320
Baskı - Mücellit:

Vefatının 72. yılında

Mehmet Âkif Ersoy

BİLGİ ŞÖLENİ 3

Mehmet Âkif Edebî ve Fikrî Akımlar

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ 

 İLİM YAYMA CEMİYETİ Ankara Şubesi

İçindekiler

3. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 10.00 – 12.00
Oturum Başkanı: **Muhsin Mete**

4. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 13.00 – 15.00
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün**

5. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 15.30 – 17.30
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Turan Karataş**

Sunuş

Türkiye Yazarlar Birliği bu yıl 30'ncu yılını kutladı. Bu maksatla yurt içinde ve yurt dışında 50'ye yakın büyük faaliyet planladık ve bunların önemli bir kısmını bugüne kadar gerçekleştirdik.

İstiklâl Şairimiz Mehmet Âkif'i müstesna bir Bilgi Şöleni ile andık Onu edebi ve fikri akımlar çerçevesinde değerlendirdik. Bilim adamlarımızı, yazarlarımızı dinledik.

Türkiye Yazarlar Birliği olarak 30'ncu yıl etkinlikleri çerçevesinde bugüne kadar yaptığımız faaliyetlerden kısaca söz etmek isterim.

Ocak ayında Ankara Şubemizi kurduk. Genel merkezin faaliyet yükünü paylaşabileceği bir yapı geç de olsa böylece oluşturuldu.

Vefat eden üyelerimizi Şubat ayında yakınlarıyla, dostlarıyla birlikte yad ettik.

Mimar Sinan yapısı olan ve İstanbul Ticaret Odası'nın desteği ile onarımı yapılan Kızlarağası Medresesi TYB İstanbul Kültür Merkezi olarak Nisan ayında yeniden hizmete açıldı.

Mart ayında şair Erdem Beyazıt'ın 50. sanat yılı dolayısıyla ilk faaliyet İstanbul'da yapıldı. Ardından Konya şubemiz böyle bir toplantı yaptı. Erdem Bayazıt, son olarak da Erzurum'da geniş kapsamlı bir toplantının konusu oldu.

Haziran ayında iki önemli edebi şahsiyetimizi yad ettik. Ahmet Haşim 75 yıl sonra Konya şubemizce anıldı. *Refik Halit Karay* ile ilgili Türkiye'de ilk kez geniş katılımlı bir panel düzenledik.

"Edirne'den Ardahan'a Kültür Kervanı" kapsamında Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa'yı Edirne'de, geniş katılımlı bir bilgi şöleni ile; Namık Kemal'i Bolayır'da bir anma programı düzenleyerek andık.

Kültür Kervanı, Çanakkale'den sonra Bursa'da idi. Bu güzel şehrimizde *Yahya Kemal*'i vefatının ellinci yılında hatırladık.

"Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Eskişehir ve Çevresi paneli" bu gezimizde Eskişehir Odunpazarı Belediyesi birlikte hayata geçirildi.

Kısa bir Ankara molasından sonra Kültür Kervanı doğuya doğru yola çıktı, Kırşehir'de mola verdi, aynı gün akşamı Kayseri Şubemiz, çok değerli ilim adamı ve yazarların katıldığı bir "50 yıl sonra Yahya Kemal" paneli düzenledi.

"Yavuz Bülent Bakiler'le 72 yıl" başlıklı toplantıyı Sivas'ta Sivas Belediyesi ile birlikte gerçekleştirdik. Bir TYB kurucusu doğduğu şehirde okuyucularıyla, hemşehrileriyle buluştu.

Erzincan'da "*Şiirli Bir Gün*" yaşadık.

Erzurum'da Erdem Bayazıt panelinden sonra yiğit şair *Aşık Şenlik*'in memleketi olan Çıldır'da belediyenin desteği ile şair Mehmet Akif İnan'ı yadettik.

Ardahan, Rize,Trabzon, Giresun ve Ordu'da kültür faaliyetlerimizi anlattık.

Çorum'da şiire doyduk.

Yaşayan yazarlara saygı günlerinde *Atasoy Müftüoğlu*'nu gündeme taşıdık, *Mustafa Yazgan* ile 68 Yıl programını gerçekleştirdik .

25 yıl sonra *Osman Yüksel Serdengeçti*'yi rahmet andık.

Yahya Kemal ile ilgili en önemli faaliyeti doğduğu şehir olan Üsküp'te gerçekleştirdik. Kasım ayının ilk günlerinde geniş katılımlı bir bilgi şöleni düzenledik.

Türk Tasavvuf Musıkîsi'nin tekrar hayat bulmasını sağlayan Ahmet Hatiboğlu'nun 75.nci yaşı nedeniyle TRT işbirliği ile Ankara'da *Türk Tasavvuf Musikisi Konseri* düzenledik.

30. yıl faaliyetlerimizin kapanışını, büyük şairimiz Mehmet Âkif'e adadığımız bilgi şöleni ile yaptık.

3. Mehmet Akif Bilgi Şöleni'ni İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi ile birlikte gerçekleştirdik. İki kuruluş arasındaki verimli işbirliğinin bundan sonra da süreceğini, diğer kuruluşlara örnek teşkil edeceğini umuyoruz. Bu toplantılarda okunan bildiriler, kitap halinde yayınlanıyor ve böylece bütün ilgililerin istifadesine sunuluyor.

Mehmet Âkif anmalarından Türkiye Yazarlar Birliği'nin 30 yıllık emeği, gayreti, çabası, ısrarı var. 30. yıllık çabalarımız belirli bir noktaya geldi. Mehmet Âkif 2009 yılından itibaren kanun gereğince resmi olarak da anılacak. Bu sonucun alınmasına emeği geçen Türkiye Yazarlar Birliği'nin bugüne kadar görev yapan bütün yöneticilerine, bu arada kurucu başkanımız D. Mehmet Doğan'a bilhassa teşekkür etmek istiyorum.

Bu bilgi şöleninin yapılmasında emeği geçen İlim Yayma Cemiyeti Ankara şubesi yetkililerine başkan Halim Altunkal nezdinde teşekkür ederken, TYB Vakfı başkan yardımcısı Ahmet Fidan'nın katkılarını da şükranla kaydediyorum.

Bu Bilgi Şöleni'ne sunulan tebliğlerin ışığı altında Mehmet Âkif'i daha yakından tanıma imkanı bulacağımıza inanıyorum.

İbrahim Ulvi Yavuz
Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı

Sunuş

Bir Şükranın İfadesi

Hem "MEHMET RAGIYF"e, hem "MEHMET ÂKİF"e..

Baba, alır eline kağıt kalemi, zihninde harfler ve onların işaret ettiği sayısal değerler gidip gelmektedir. Bu hal bir müddet böyle devam eder ve sonunda karar verir; "Ragıyf" . Çocuğun adı "Ragıyf" olacaktır. İtirazlar, "iyi de ne demek ragıyf", " bu nasıl isim böyle", "Tahir Efendi, durduk yerde iş çıkarma" yollu bir sürü itiraz. İzah etmeye çalışır, ""Ragıyf", bir nevi ekmek demektir" der, amma ne mümkün ikna etmek muannid zihinleri ve bir de yazılmamış tarihi. Bütün bu med-cezir sanki başka bir manaya işaret etmektedir. Tahir Efendi, teslim-i silah eder ve "Ragıyf", "Âkif" olur. Yeni doğan yavru farkında olmadan bir nevi ekmekten, bir başka nevi ekmeye, tüketilen olmaktan, üreten olmaya terfi etmiştir. Yaşanan, garip bir tevafuktur.

" Ragıyf", "Ragıyf" olarak kalsaydı ne olurdu bilinmez, ama biz "Âkif"ten daha bir memnunuz ve bu memnuniyetin işareti; her yediyüzdoksanaltı kişiden birisine isim olarak ebeveynleri tarafından "Âkif" ismi verilmesi ve her yıl birdörtyüzdoksansekiz "Akif""in dünyaya gelmesidir. Soluduğumuz havayı, adımladığımız sokakları yüzbin "Âkif" ile beraber adımlamaktayız, sinelerinde "Âsım"'ı taşıyan yaklaşık yüzbin "Akif". "Akif", yüz çeviren, kirli işlerden el-ayak çeken, ötelere yönelen demekmiş. Öteler sevdalısı olmaya namzet yüzbin " Âkif". Eğer, ekseydi, ekileceği ve bu kadar adaşı olmayacağı muhakkak.

Bugün bu memnuniyetin bir başka tezahürü olarak ifadesi olarak, bu kadar insan, müessese, her fırsatta "Âkif"'e dair notlar düşmekte zamana. Daralanda, bunalanda, bir umut ışığı için gözler semaya yönelende, akıllara "Âkif" gelmekte... Gönül karnesinde borçlu ve alacaklı listeleri

çıkartılanda, alacaklı olanlar arasına "Âkif"in ismi de yazılmakta.

Elinizde bulunan bu eser ve bu eserin ortaya çıkmasına zemin teşkil eden etkinlik bu idrak ile hazırlanmış ve düzenlenmiştir. Bu idrak ve etkinliği bizimle paylaşan Türkiye Yazarlar Birliği Onursal Başkanı Sn. D. Mehmet Doğan beyefendiye, Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı Sn. İbrahim Ulvi Yavuz beyefendi ve Türkiye Yazarlar Birliği'ne, Türkiye'nin bir çok farklı köşesinden Ankara'ya gelen, bu bilgi şölenine hazırlayıp, sundukları tebliğlerle katkı sağlayan, bu bilgi şölenini Ankara'da düzenlenen en yoğun gündemli ve geniş katılımlı ilmi toplantı kılan otuzbeş ilim ve fikir adamına, bilgi şölenine tahminlerin üzerinde ve düzenli bir takip gösteren misafirlere ve son olarak bu bilgi şöleninin düzenlenmesinde her türlü desteği sağlayan İlim Yayma Cemiyeti Genel Merkezi Yönetimine ve şubemiz idareci ve çalışanlarına şükranlarımı sunarım.

" Toprakta gezen gölgeme, toprak çekilince,
Günler şu heyûlayı da ergeç silecektir,
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni nereden bilecektir."

Hakkı ile bilen, takdir eden ve ibret alanlardan olabilmek niyazı ile...

Halim Altunkal
İlim Yayma Cemiyeti
Ankara Şube Başkanı

Sunuş

Üç Fotoğraf ve Üç kere

"Dinle *neyden* Dinle! .... *nasıl* şikayet *etmede* "
"Dinle *neyden* Dinle! .... *nasıl* şikayet *etmede* "
"Dinle *neyden* Dinle! .... *nasıl* şikayet *etmede* "

İlk Fotoğraf;

" Akif babasını,
"Beyaz sarıklı, temiz, yaşça ellibeş ancak
Vücudu zinde fakat saç sakal ziyadece ak" diye tasvir eder.

Hoca Tahir Efendi erkenden kalkar, çocuklarını (Akif ve kızkardeşi Nuriye) kendi eliyle yıkar, kızının saçlarını tarar, pişirdiği salepleri içirerek onları mekteplerine gönderirdi... Çocuklarını bir kere bile dövmemişti.
Akif, Annesini ise şöyle anlatır:
"Annem çok âbid (ibadetine düşkün) bir hanımdı. Babam da öyle. Her ikisinin de dinî selabetleri vardı. İbadetin verdiği zevkleri heyecanla tadmışlardı."

İkinci Fotoğraf;

Mütefekkir ve şair Sezai Karakoç, Akif'in ailesi ve kökeni ile ilgili şu nefis yorumu yapar:
"Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğuş yeri Fatih: Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslamlığının bir sentezi bir çocuk."

Üçüncü Fotoğraf

Meşrutiyetin ilanından 10 gün sonra daha önceleri gizli bir cemiyet olarak faaliyet gösteren ve sonra partileşecek olan İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olur. Ancak Akif, cemiyete üyeliğe girişin gereklerinden biri olan "Cemiyetin bütün emirlerine, bilâ kayd ü şart (kayıtsız şartsız) ittaat edeceğim" şeklindeki yemindeki "kayıtsız şartsız itaata" itiraz eder ve sadece iyi ve doğru olanlarına şeklinde düzeltilmesi şartıyla yemin edebileceğini söyler. Ve cemiyetin yemini Akif'le değişir.

"Dinle *neyden* Dinle! .... *nasıl* şikayet *etmede* "

Nezih bir aile ortamının üzerinde bina edildiği rükûnler olan şahsiyetli bireylerin, iyilerin dünyasına en anlamlı hediyeleri, ahlak-ı hamide sahibi evlatlarıdır. Yecüc-Mecüc istilasından

daha yaman bir yağmaya maruz kalmış günümüz insanının idraki yaman bir çelişkinin muhatabıdır; hiç bitmese de geçilecek köprüler ve önlerinde reverans ile arz-ı endam edilecek mahiyeti meşkûk dayılar; bir "göreceli ve kirli iyiyi" elde edebilmek için, bir çok "değişmez ve pak iyiyi" kurban etmek durumundayız. Bu hastalıklı ve gücü kutsayan, komisyoncu bakış ve tarza meydan okumanın iki yolu var. Ya İpek'in Şusişe köyünden Nureddin Ağa'nın oğlu, adaşlarından kolay ayrılması için kendisine "Temiz" sıfatı eklenerek tesmiye olunan Tahir Efendi ile Buharalı Emine Şerife hanımefendinin evlatları olmak, ya da, "Temiz" sıfatlı bir adam olmayı hak eden bir adam ile dini salâbet sahibi, ibadetten mahzuz bir hanım olmak ve ahlak-ı hamide sahibi hediyeler yetiştirmek.

"Dinle *neyden* Dinle*!* .... *nasıl* şikayet *etmede* "

Zaman zaman üzerine dikkat çekilen ile dikkat edilen farklılıklar arz etse, insanın cevelan halindeki muhayyilesi devreye girip süreci kendince yönlendirse de, İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi olarak, şu veya bu şekilde, şu veya bu bağlamda dikkatleri her yıl onun vefatının sene-yi devriyesinde Âkif'e çekip, gönül ve dimağlarımızı Âkif'le akort etmeye çalışmaktayız. Hayat içinde ya alacaklıyız, ya da borçlu ve borcun iyisi verip kurtulmak. Doğru, lakin adaletin yerini bulması için borcun borç cinsinden, alacağın da alacak cinsinden tediye olunması şart. Bir yanda, muasır ve muhataplarını teslim alan kabiliyetini, ikbal merdivenlerini üçer beşer çıkabilme keyfiyetini, hasretiyle her "yıldız" esiminde ateş olup alaz alaz genzini yakan memleketini, sıhhatini, evladını, mahsus zevk ve hatıralarını terazinin bir kefesine koyup ardına bakmadan giden bir "temiz" adam, bu diğergâm tavrı ile bizi borcumuzu ödemeye zorlamakta, iyi de nasıl?

"Dinle *neyden* Dinle*!* .... *nasıl* şikayet *etmede* "

Bizi boğan gönlümüzü nefessiz bırakan tehlike, mekanikleşmekte yatmaktadır. İmam Şafii "her şey taklit ile başlar" der. O halde bu mekanikleşme illetine karşı deva, sağlam rotalar bulup, sağlam rotaları yol kılan, yürek pusulası sağlam adamların ardına düşmek, bazen yuyan ve yıkayan bazen de yunan ve yıkanan, fakat her daim müteyakkız ve muzdarip ruhlar olmakta yatmakta. Bir müddettir, her senenin Aralık aylında biz -İlim Yayma Cemiyeti- , yine biz –Türkiye Yazarlar Birliği- , yine biz –bir avuç müteyakkız ve muzdarip Ankara'lı- bir araya gelmek suretiyle "Temiz" Tahir Efendi'yi, "Temiz" Emine Şerife Hanımefendi'yi ve "Temiz" Mehmet Akif'i yad etmekteyiz.

Hoş bir sadâ olmak niyazı ile...

Uğur Elaman
İlim Yayma Cemiyeti
Ankara Şubesi

Açış Konuşması

Muhterem misafirler, değerli ilim ve fikir adamlarımız, aziz gençler!

Bugün Mehmed Âkif Bilgi şölenlerinin üçüncüsünü yapmaktan büyük bir memnuniyet ve mutluluk duyuyoruz.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin Mehmed Âkif ile ilgili yaptığı faaliyetlerin 30 yıllık bir geçmişi var. Bu 30 yıl Türkiye'nin hızlı değişim ve dönüşüm dönemidir. Gel-gitlerin çok olduğu bir devredir. Siyasî yapı darbelerle zedelenmiş; zihnî yapı, bilhassa yeni iletişim vasıtlarının yaygınlaşmasıyla sarsıntı geçirmiş, değerlerimizin yaşatılması güçleşmiştir.

Türkiye Yazarlar Birliği, 1978'den itibaren bize göre doğru seçimler yaparak, zihnî yapımızın onarımı, sağlıklılaştırılması yönünde çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların en ağırlıklılarından biri, belki de birincisi Mehmed Âkif'in toplum hafızasında yerini koruması, genç nesillerin bu büyük şairimizi, düşünürümüzü ve karakter abidesi şahsiyeti tanıması yönündeki çabalarıdır.

Mehmed Âkif'in hayatının bir dönemini geçirdiği Taceddin Dergâhı merkezli olarak gerçekleştirilen toplantılar, gönüllü katılımlı, davetiyesiz faaliyetlerdi. Bu sene Taceddin buluşması yarı davetli gibi oldu. Alışılmışı, o gün oraya kimler gelmişse, onlarla Mehmet Âkif'in aziz hâtırasını yaşatmak için mütevazı bir anma yapmaktır.

TYB, Mehmet Âkif'in doğumunun veya vefatının yuvarlak yıldönümlerinde, İstiklâl Marşı'nın keza yuvarlak yıldönümlerinde geniş katılımlı toplantılar, sempozyumlar

düzenlemiştir. Şimdi sempozyum yerine "bilgi şöleni" diyoruz. Çünkü bu toplantılar ilim ziyafeti, fikir ziyafeti mahiyetindedir.

Geçmiş yıllarda yaptığımıız bu tür toplantılara, Mehmet Âkif ve eserleri üzerinde çalışan belli başlı isimler davet edilmiş ve onlar da katılmıştır. Bir çok isim arasından bir ismi rahmete vesile olması ümidiyle zikretmek istiyorum. *Fevziye Abdullah Tansel* hanımefendi. Fevziye hanım, ilim âlemimizin mühim simalarındandı. Yakın devir edebiyatımız üzerine ciddi çalışmaları vardı. Mehmet Âkif'le ilgili ilk ciddi biyografik eserin sahibi idi aynı zamanda. 1988 yılında vefat etmiştir. Allah rahmet etsin.

Fevziye Hanım, bu toplantılardan ilkinin konuşmacıları arasındaydı. O toplantıda Fevziye hanım, Mehmet Âkif'le ilgili yapılması gerekenler konusunda alışılmışın dışında bir bildiri sundu. Fevziye Hanım, bu konuşmasında uzun vadeli bir program teklif ve tavsiye ediyordu. Bu metin Mehmet Âkif'le ilgili o güne kadar nelerin yapıldığı ve nelerin yapılması gerektiği konusunda sağlam tesbitler ihtiva ediyordu.

Bu gün rahatlıkla söyleyebiliriz ki, aradan geçen zaman içinde Fevziye Hanım'ın tavsiyeleri, teklifleri doğrultusunda çalışmalar yaptık.

Aziz arkadaşlar, değerleri yaşatmak gerçekten ciddiyet istiyor. Toplumun yapıtaşı mevkiinde olan değerlerin hatırlanması, topluma tekrar kazandırılması, bilhassa genç kitlelere tanıtılması gerçekten ciddiyet istiyor. Biz bunu 30 yıl içinde her an hissettik. İşte bu çerçevede yaptığımız faaliyetler Mehmet Âkif'in vefatının 70., İstiklâl Marşı'nın kabulünün 85. yılında belli bir noktaya geldi.

İstiklâl Marşı'nın yazıldığı Taceddin Dergahı'nın ayakta tutulması için sürdürdüğümüz mücadele, 1993 yılında Dergâh'ın hemen yakınında ruhsatsız olarak inşasına başlanan 11 katlı binanın inşasına mani olmak veya zararlarını gidermek için yürüttüğümüz mücadele belli ölçülerde başarılı oldu.

Bizim bir faaliyetin içinde olmamız, sırf muvaffak olmak maksadıyla değildir. Muvaffak olmasak da, doğru olanı hatırlattık. Tarihe not düştük. Elbette bu mücadelede kendimizi başarılı olmuş saymamız mümkün değildir. Çünkü bu bölgeye yapılan ruhsatsız binaların inşasını önleyemedik, sadece uzun süre durdurduk. Sonunda buradaki hukuksuzluğun yasallaştırılması için üniversite ile belediye anlaştı. Bize göre, hukuksuzluk yasallaştırıldı, kitabına uyduruldu, fakat meşrulaşmadı! Yine de ümitsiz değiliz, mutlaka bir gün milletimiz için tarihi değeri olan Taceddin Dergâhı gibi mütevazı bir yapının yanındaki yakışıksız binalar ortadan kaldırılacaktır. Bu zihnî yapımızın yerli yerine oturmasıyla ilgilidir. Bir gün bu binanın yanına 11 katlı devasa bir yapı inşa ederek tarihî çevreye zarar veren üniversite idaresi, geçmiş yöneticilerin yaptığı hatayı tamir için harekete geçecektir. Onlar harekete geçmezse, başka izan sahipleri bunu yapmaya çalışacaktır.

Bu ümidimizin kaynağı şudur: Mehmet Âkif'in vefatının 70. yılı ve İstiklâl Marşı'nın kabulünün 85. yılı olması dolayısıyla çok daha yaygın faaliyetler yapılması için üç yıl önce Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi'ni kurduk resmî kuruluşlara başvurduk. 1990

ortalarından başlamak üzere, İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği 12 mart gününün millî bir gün olarak kutlanması için siyasiler nezdinde teşebbüslerde bulunuyorduk. Nihayet, 2007 mayısında 12 mart millî günlerimiz arasına girdi. Diyebiliriz ki, millî günlerimiz arasındaki ilk sivil gün 12 Mart İstiklâl Marşı günü olacaktır.

Ne yazık ki, kanun çıkarmak yetmiyor. Kanunların uygulanması için yönetmeliğe ihtiyaç var. Bu yönetmelik dört ay içinde çıkarılacaktı, çıkarılamadı. Bu yüzden geçen sene 12 Mart kutlamaları kanunun ruhuna uygun şekilde yapılamadı.

Kanun, kutlamanın Türkiye'nin bütün idarî birimlerinde yapılmasını âmirdi. Ama geçen yıl yönetmelik geciktiği için böyle bir kutlama Milli Eğitim teşkilatı hariç yapılamadı. Geçen sene 12 Marta çok az kala bizim müdahalemizle yönetmelik alelacele çıkarıldı. Böylece bu sene için mazeret kalmadı. Bu sene öyle ümid ediyoruz ki, 12 Mart kutlamaları Türkiye'nin her yerinde sivil ve asker bütün kesimlerinde yapılacak. Böylece İstiklâl Marşı'nı, onun şairi Mehmet Âkif'i ve eserlerini o gün bir daha hatırlayacağız.

Burada bir teşekkür borcunu yerine getirmek istiyoruz. Hükümetimizin bu konuda gösterdiği hassasiyet için bütün yazarlar camiası, Mehmet Âkif'i çok seven halkımız, milletimiz adına müteşekkiriz. 2009 yılı 12 martında gerçek İstiklâl Marşı kutlamalarını inşaallah hep beraber göreceğiz.

Değerli Mehmet Âkif dostları; bu ücüncü bilgi şöleni. 70. Yılda böyle bir faaliyet yapmak için harekete geçtiğimizde ne yazık ki, resmî desteklere sahip olamadık. Bizim maddî imkanlarımız böyle bir faaliyeti yapmak için yeterli değildi. Bu sebeple, TYB'de gönüllü kuruluşlarla bir toplantı yaptık. Toplantıya Ankara'daki gönüllü kuruluş temsilcileri, bazı belediye yetkilileri, bazı resmî kurum ilgilileri katıldı. Onlara faaliyetimizin muhtevasını, maksadını ve şeklini anlattık ve destek istedik. Bu konuda ilk işareti, şu anda aramızda bulunan Polatlı Belediye başkanımız, sayın Yakup Çelik'ten aldık. Bunu hiçbir zaman unutmayacağız.

Eğitim Bir-Sen, Memur-Sen, MÜSİAD Ankara Şubesi, Polatlı Belediyesi, Sağlık-İş ve *TOBB* bize maddî destek verdi. Onların desteği ile ilk bilgi şölenimizi gerçekleştirdik. İkincisini nasıl yapacağımızı düşünüyorduk ki, bize sürekli destek vermek kararlılığını gösteren gönüllü bir kuruluşumuz ortaya çıktı. Geçen sene bizi destekleyen ve bu desteği süreklileştirme kararlılığı gösteren *İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şubesi* yetkilileri oldu. Bu toplantıyı onların candan desteğine borçlu olduğumuzu bir daha hatırlatmak istiyorum. Gerçekten bu faaliyetin gerçekleşmesi için her türlü fedakârlığa katlandılar ve geçen sene ikinci şölenin yapılmasını sağladılar. İşte su sene de bu köklü kuruluşumuzun desteği ile Mehmet Âkif bilgi şölenlerinin üçüncüsünü burada müştereken gerçekleştiriyoruz.

Aslında burada bizi memnun eden esas husus şudur: TYB Mehmet Âkif'le ilgili olarak çeşitli faaliyetler yapageldi. Mehmet Âkif'i sevenler, onun fikirlerini ve eserlerini yaşatmak isteyenler bunun için çaba gösterdiler. Ama *İlim Yayma Cemiyeti* aynı zamanda Türkiye'de geniş bir gençlik kitlesinin oluşmasını yarım asırdan fazla süren gayretleriyle sağlamış köklü bir kurumumuzdur. Hâlâ da yüzlerce, binlerce genç Türkiye'nin çeşitli illerinde,

hatta bazı ilçelerinde bu cemiyet tarafından geleceğe hazırlanmaktadır. "Âsımın nesli" dediğimiz Mehmed Âkif'in tarif ettiği gençleri yetiştiren bu kuruluşumuzu temsilen Ankara şubesinin bu faaliyeti desteklemesi her türlü takdirin üstündedir. Bundan sonrası için de bu işbirliğinin gelişerek sürmesini temenni ediyoruz.

Aziz misafirler, bu gün bu açılış biraz geç kaldı. Bu gecikmenin diğer oturumlara sirayet etmesini arzu etmiyoruz. O yüzden en uzun konuşan ben olacağım galiba! Ben de sözlerimi, söylenecek çok şey olmasına rağmen, bağlamak istiyorum.

Her yıl en az iki defa Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı dolayısıyla bir araya geleceğiz. Bu işlerin yürütülmesi konusunda fikirlerimizi her defasında dile getireceğiz. Belediyenin Taceddin Dergâhı etrafında yaptığı parkla ilgili düşüncelerimizi, sabah orada yapılan toplantıda açıklamıştım. Aslında bu geniş bir camianın görüşleridir. Aynı zamanda değerli Kültür Bakanının Hacettepe semtinde diktirdiği Mehmet Âkif heykeli ile ilgili olarak da düşüncelerimiz var. Eğer Mehmet Âkif'le ilgili, Taceddin Dergâhı ile ilgili bir şey yapılacaksa ortak aklın, zevkin devreye girmesi gerekiyor. Böyle işler en yüksek seviyede estetik zevk ve bilgi gerektirir. Yoksa "ben yaptım oldu" mantığı ile hiçbir şeyin yapılmasını doğru bulmuyoruz. Bu konuda yapılan yanlışları, hataları daha önce dile getirmiştim, bundan sonra da seslendirmeye devam edeceğim.

Aziz gençler, bugün Mehmet Akif ile ilgili üçüncü bilgi şölenini yapıyoruz. Böylece değerli bir büyüğümüzün hem hatırlanması, hem de yakından tanınmasına sağlanırsa, büyük bir mutluluk duyacağız. Bugün burada sunulan tebliğler, ilk iki kitabın yanında hacımlı bir üçüncü bir kitap olarak yer aldığında, Mehmet Âkif kütüphanesine, araştırmalarına nasıl bir katkıda bulunduğumuz müşahhas olarak görülebilecektir.

Bu toplantıya katılan ilim adamları, fikir adamları, yazarlar ve onların sunacağı tebliğlerin başlıkları bende gerçek bir heyecan uyandırmıştır. İnşaallah Mehmet Akifimizi bu iki gün içinde daha yakından tanıyacağız. Dolayısıyla bu toplantıya bildirileriyle, emekleriyle katkıda bulunları da şimdiden tebrik ediyorum. Teşekkürler ediyorum, saygılar sunuyorum.

D. Mehmet Doğan
Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmet Âkif Ersoy
Araştırmaları Merkezi
Başkanı

Açış Konuşması

[illegible]erli katılımcılar, misafirler ve gençler.

[illegible]anlamlı bir günde sizlerle beraber olmaktan büyük [illegible]luluk duyuyorum. İlim Yayma Cemiyeti'nin merke-[illegible]lunduğu İstanbul'dan bu toplantıya katılmak, bu [illegible]aliyeti bizzat görmek için geldim.

İlim Yayma Cemiyeti Genel Merkezi beni bu toplantıyı tertipleyenlere ve katılanlara teşekkürle vazifelendirdiğinde, bu kadar seçkin bir toplulukla karşılaşacağımı doğrusu pek düşünmemiştim. Türkiye'nin seçkin bir ilim ve fikir adamı topluluğu, büyük şahsiyetimiz Mehmed Âkif'le ilgili ilmî bir toplantı için bir araya geliyorlar. Bu ilim ve fikir ziyafeti üçüncü defa vuku buluyor. Gerçekten bu heyecan verici bir şey.

En başta bilhassa belirtmek istediğim bir husus şudur: Gençlik çağında, lise yıllarında düşüncelerimin teşekkülünde kimlerin emeği var derseniz, şimdi karşısında saygı ile eğildiğim D. Mehmet Doğan ağabeyimin büyük bir hissesi vardır. O yıllarda okuduğum Batılılaşma İhaneti kitabının önemli satırbaşları hâlâ hatırımda.

İlim Yayma Cemiyeti olarak 1950 yılından beri bu ülkenin değerlerine sahip nesiller yetiştirmek için hiç bir ayırım gözetmeden çaba gösterdik. Elbette bu elli yıl boşa geçmedi. Bugünkü Türkiye'nin oluşumunda elbette payımız var.

Bugün ülkemizin üniversite bulunan her vilayetinde teşkilatımız, büyük çoğunluğunda yüksek tahsil yurtlarımız var. Son talebe yurdumuzu Adıyaman'da açtık. İçeride ve dışarıda burs verdiğimiz çok sayıda öğrenci mevcut. Gerçekten geniş bir camiayız.

Teşkilatımızla, şubelerimizle, bugün bu toplantının yapılmasında öncülük eden, büyük bir şahsiyetimizi hatırlamak ve hatırlatmak için yıllardır gayret gösteren Türkiye Yazarlar Birliği'nin emrindeyiz.

Siz bir araya gelmiş düşünce insanlarımızın ortaya koyacakları bizim için büyük önem taşımaktadır. Mehmet Âkif'i anlama ve anlatma konusunda her türlü çaba bizim için muhteremdir, mutlaka desteklenmelidir. Bu ülkede bir zamanlar kimse yokken Mehmet Âkif vardı. Sözünü dosdoğru söyledi, hiç bir şekilde tavrını değiştirmedi. Bize eseriyle ve hayatıyla örnek oldu. Onun hatırasını yaşatmak, milletimizin içinden çıkan gönüllü kuruluşlarımızın vazifesidir.

Bugün bir daha yakinen gördüm ki, biz bir bütünüz, bir bütünün parçasıyız. Duyuşumuz, düşünüşümüzle bu bütünlüğe hizmet için her türlü çaba içinde biz de varız.

İlim Yayma Cemiyeti Genel Merkezi adına, bu mühim toplantının düzenlenmesinde emeği geçen kişi ve kuruluşlara huzurlarınızda tekrar teşekkür ediyor, değerli hocalarımıza, ilim adamlarımıza saygılar sunuyorum.

M. Fatih Saraç
İlim Yayma Cemiyeti
Genel Başkan Yardımcısı

Açış Konuşması

Merhum Mehmet Akif ERSOY Vatanına, Milletine çok büyük hizmetleri olmasına rağmen kendisine gerekli vefa gösterilmemiş, devamlı milletin gözünden düşürülmeye çalışılmıştır. Batı hayranı olan sözde Türkiye eliti Mehmet Akif'e karşı materyalist batıcılar gibi bakarak devamlı bir tavır içinde olmuşlardır.

Köklerden koparak yeni bir medeniyet tasavvuru oluşturmak iddiasında olan sözde elitler, ne yazık ki; gerçek bir medeniyet vizyonu ortaya koyamamışlardır. Sadece geçmişte var olan ne varsa, (1000 küsur yıllık kültür ve medeniyet birikimi) küfretme ve reddetme üzerine bir medeniyet inşa etmeye çalışarak, milletin milli ve manevi değerleriyle çatışır hale gelmişlerdir. Bu dayatmaya karşı direnen, Mehmet Akif Ersoy'u ve onun gibi fikir ve düşünce önderlerini çeşitli şekillerle tasfiye etme yoluna gitmişler, yok sayarak milletle fikirlerinin ve düşüncelerinin buluşmasını uzun yıllar engellenmiştir.

Resmi Devlet yapısı yeni yeni Mehmet Akif'le barışma sinyalleri vermektedir. Sivil kuruluşlar ve vefalı Mehmet Akif dostları onu devamlı gündemde tutarak, fikir ve düşüncelerini milletimizle buluşturmaya çalışmışlardır. Bunların başında Türkiye Yazarlar Birliği kurucu başkanı ve Mehmet Akif Ersoy Araştırma Merkezi Başkanı Yazar D. Mehmet Doğan ve arkadaşları gelmektedir. Unutturmak isteyenlere inat 30 yıldır direnerek Üstadın fikir ve düşüncelerini milletimize aktarmaya devam etmişlerdir. Kendisine bu kararlılık ve sabrından dolayı şükranlarımı sunuyor uzun ve bereketli bir ömür diliyorum. Mehmet Doğan ve arkadaşları gibi toplum öncülerine bu milletin çok ihtiyacı var.

Biz de Mehmet Akif Ersoy'un güzel ahlak ve erdeminden söz ederek onu yâd etmiş olalım. Yaşadığı dönem içinde, kimliğinden, kişiliğinden hiç taviz vermeden yaşamış. Dönemine ait nesillere imanlı ve ahlaklı olma, ilim, marifet ve fazilet sahibi olma, çalışkanlık ve sorumluluk sahibi olma, vatansever olma, birlik ve beraberlik içinde yaşama gibi milletleri ayakta tutan erdemleri aşılamış, bu erdemlerin gelecek nesillere aktarılmasında rol oynamış bir şahsiyettir.

Özellikle şu günlerde çok fazla ihtiyaç duyduğumuz birlik ve beraberlik konusunda, yaşadığı o dönemde vatanımızın ve milletimizin tehlike altında olduğu en kritik anda üzerine düşeni bir vatanperver tavrıyla ortaya koymuş ve Anadolu'ya geçerek, milletimizin birbiriyle kenetlenmesini sağlamıştır. Anadolu'nun birlik ve beraberliğini Şu veciz sözleriyle ifade etmiştir. *"Efradı birbiriyle boğuşan millet, harice karşı mevcudiyetini muhafaza edebilecek maddi kuvvetler tedarikine ne vakit, ne imkân bulamayacağı gibi âlemde hiçbir şeyle telafisi kabil olmayan kuvve-i maneviyyeden mahrum olur ki; bu en müthiş bir hüsrandır"* diyerek birlik ve beraberliğin önemine işaret etmiştir.

Sabırlı olmayı ümitsizliğe düşmemeyi şiar edinmişti. Sabırlı olmayı katlanmak değil, hayatın güçlüklerine göğüs germektir diye ifade etmiştir. Ümitsizliğe karşı savaş açmış ve reddiye babında şu güzel sözleri ifade etmiştir. *"Bilakis yapılacak iş, milletimize gayret, şehamet, emel, azim ve faaliyet ruhu aşılamaktır. Yeis, imanda zaafı, daha doğrusu hiçliği gösterir. Azim ve tevekkül Müslümanlığın iki büyük rüknünü oluşturur."*

Affedici olmak ve iyilik yapmak, Mehmet Akif'in devamlı tercihi olmuştur.

İlahi düsturu ahlak edinmiş, bu ahlakın gerekliliğinden bahsederken şu güzel ve evrensel niteliği olan sözleri söylemiştir: *"Sana darılan, seninle rabıtayı kesen adamla barışmandır; seni mahrum bırakana bilmukabele vermendir; sana zulmedeni hoş görüp affetmendir. Zıddının ancak sefil maksat takip eden rezillere yakışır."*

"Müminlere imdada yetiş merhametinle,
Mülhidlere lakin daha çok merhamet eyle"

diye dua etmiştir.

Mehmet Akif'in, "Asımın nesli" diye ifade ettiği gençlik, materyalist değil inançlı, terakkiye, akıla, bilime, tekniğe, ilim ve irfana değer veren, faziletli, vatanına, milletine, bağlı ideal bir gençliktir. Mevlana'nın *"Biz pergel gibiyiz, bir ayağımız inanç değerlerimizde sabit, diğer ayağımız âlem gezer"* manasına gelen güzel ve veciz sözü Asımın nesli için bir umdedir.

Dik duruş timsali olan merhum Mehmet Akif Ersoy dinamizmini, enerjisini imanından, milletinden, binlerce yıllık kültür ve medeniyetinden alır. Kaynakları sağlam ve kurumayacak kaynaklardır. Önemli olan bu kaynakları iyi anlayıp, milletin ve insanlığın hayrına kullanabilmektir. Böyle bir nesle bugün daha çok ihtiyacımız vardır.

Mehmet Akif'in fikri yapısını oluşturan kaynaklara dikkatle bakıldığında; mensubu olduğu milletin değerlerini çok iyi tahlil ettiği ve çok iyi bildiği anlaşılır. Ders aldığı hocaları, doğu ve batı dünyasından okuduğu eserler ve geniş bir coğrafyada yaşayan insanımızın sosyal hayatına dair derin bir vukufiyetinin olduğu görülür. Gelecek günlerin nasıl olması gerektiğine dair isabetli tespit ve tavsiyeleri olmuştur. Engin bilgi birikimiyle, yukarıda saydığımız erdem ve vasıflara sahip olunduğu zaman, tekrar Aleme nizam verecek bir medeniyetin inşası mümkün olacaktır.

Mehmet Akif Ersoy Bilgi şölenini tertip eden Türkiye Yazarlar Birliğine ve İlim Yayma Cemiyetine şükranlarımı sunar, bilgi şöleni oturumlarında bize bilgi ziyafeti verecek olan akademisyenlerimize de ayrıca teşekkür eder hayırlara vesiyle olmasını diler, saygılar sunarım…..

Galip Yıldırım
Kültür Memur-Sen Genel Başkanı

Prof. Dr. Suat Cebeci

Doç. Dr. Caner ARABACI

Mustafa ÖZÇELİK



1. Oturum 27 Aralık 2006, Cumartesi 14.15 - 16.15

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu**

Mustafa Gündüz, Yard. Doç.. Dr., "Çağdaş Türk Düşüncesinde Mehmet Âkif'i Anlama ve Konumlandırma Meselesi"

Ahmed Güner Sayar, Prof. Dr., "Siyaset ve Velâyet Karşısında Mehmet Âkif Bey"

Hakan Poyraz, Prof. Dr., "Şair ve Mütefekkir"

Mustafa Özçelik, "Mehmet Âkif"in Tartışılan İki Şiiri: Çanakkale Şehitlerine ve İstiklâl Marşı"

Caner Arabacı, Doç. Dr., "Mehmet Âkif'te İslâm Birliği Düşüncesi"

Suat Cebeci, Prof. Dr., "Mehmet Âkif'te Din ve Siyaset İlişkisi"

Çağdaş Türk Düşüncesinde Mehmet Âkif'i Anlama ve Konumlandırma Sorunu

Mustafa Gündüz
Yard. Doç. Dr.
Fırat Üniversitesi

Giriş

Türk düşüncesini Türkiye'deki sosyal, siyasî ve düşünsel değişimin tarihi vetiresini dikkate alarak, bütünlük içinde ele alan yerli ve yabancı, bireysel ve kolektif kapsamlı araştırmalarda bir milletin millî marşını yazan Âkif'in hak ettiği yeri, ilgiyi ve ağırlığı bulduğu söylenemez. Hakkında bu güne kadar derinlemesine bir biyografinin yazıl(a) mamış olması, sinema, tiyatro, resim vb. gibi sanat sahalarına aktarılamaması bu tespitin göstergeleri arasındadır. İstiklal Marşı şairi adına uluslararası bir sempozyumun düzenlenebilmesi için ölümünden sonra 70 yılın geçmesinin ve adına bir üniversite kurulmasının beklenmesi de bu tespitin doğruluğuna hizmet edebilir.

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Türkiye'de Modernliğin Oluşumu, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce gibi çalışmaların Âkif'i ele alış yöntem ve zihniyetinde sorunlar vardır. Bunların yanında, özellikle son dönemlerde *Safahat*'ı merkez alan çok sayıda çalışma çıkmaktadır. Ancak bunların çoğu, Âkif'in düşünce dünyasına nüfuz edememektedir. Bu durum Âkif'in hafızalardaki ideolojik konumlandırılmışlığını tahkim etmekte, onu anlamayı gün geçtikçe daha da zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili olarak en başta ifade edilmesi gerekli hususlardan biri, bir düşünce adamı olarak Âkif'in etraflı bir biyografisine sahip olmamaktır. Âkif üzerine büyük bir birikimden söz edilebilir. Ancak bunların çoğu birbirinin tekrarı ve Âkif'i anlamaktan ve anlatmaktan uzaktır. Bunun başlıca sebe-

M. Gündüz mazereti sebebiyle toplantıya katılamamış, bildirisini göndermiştir.

bi, dil ve kültür koordinatlarımızın Âkif'i anlamak noktasındaki uzaklığıdır. Âkif'in düşüncelerine nüfuz etmenin yolu, çok iyi bir dil bilgisi (Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca) ve etraflı bir dönem bilgisi (en kaba hatlarıyla son iki yüzyıllık modernleşme tarihi, kişi, kurum, olay ve olguları hakkında geniş bir bilgi) edinmekten geçer.

Burada öncelikle çağdaş Türk düşüncesini etkilediği varsayılan *Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes, Tarık Zafer Tunaya, Bernard Lewıs, Erik Jan Zürcher ve Feroz Ahmed*'in konuya bakışlarına değinilecektir. Ayrıca son dönemlerin önemli birikimi, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* ve *İslâm Ansiklopedisi*'nin Âkif'e bakışları tartışılacaktır. Son olarak, Âkif'in çağdaş Türk düşüncesindeki gerçek yerini belirlemede görüş ve eserleriyle önemli farklarının ve katkılarının olduğu varsayılan *İsmail Kara, Dücane Cündioğlu, Ertuğrul Düzdağ* ve *D. Mehmed Doğan* kısaca ele alınacaktır.

Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* eserinde son üç yüzyıllık entelektüel hayatı elekten geçirirken, bazı isimlere neredeyse hiç yer vermez. Bunlardan biri de Âkif'tir. Bu kapsamlı eserde Âkif sadece yedi yerde zikredilir. Ülken, önce Âkif ve Fikret tartışmasına değinir, ardından II. Meşrutiyet dönemi aydınlarını tasniflerken, Âkif'i modernist İslâmcılar sınıfına koyar. İslâmcıların fikir ve eserlerini tasnif edip üzerlerinde uzun değerlendirmeler yapar, modernist ve Türkçü İslâmcıları anlatırken, akımın önde gelen bütün isimlerini sıralar, etkilerini, faaliyetlerini sayar ama Âkif'ten bahsetmez. Sadece Şemseddin Günaltay'ın *Zulmetten Nura* eserinde Âkif'in *Safahat*'ından parçalar alındığına değinmekle yetinir. Benzer biçimde, batının ahlâk buhranı karşısında toplumu korumaya çalışan bir İslâmcı sınıfın olduğunu ve bunların başında da Âkif'in olduğunu belirtir. C. Afgani'nin bazı çevreler tarafından tenkit edildiğini ve Âkif'in bu tartışmada Afgani tarafını tuttuğunu, *Safahat*'ta ona övgüler yolladığını belirterek, Âkif'in İslâm modernistlerinden etkilenmesini konu edinir, ancak detay vermez. Ülken, II. Meşrutiyet dönemi fikir ve mütefekkirleri hakkında bir özet yaparken de, Batıcılık ve İslâmcılığın en gergin zamanlarında fikirlerden çok duygu ve heyecanların konuşmaya başladığını, tarafların ve ideologların fikir adamlığından çıkıp şairliğe geçtiklerini söyler. Burada Âkif'in *Safahat*'ının Fikret'in eserlerine karşılık geldiğini belirtir. Fikret'i imanlı bir insan olarak görürken, Âkif'i Fikret'in insaniyetçiliğine karşı Müslüman sosyalist olarak değerlendirir. *Çağdaş Düşünce Tarihinde* Âkif, bir defalığına 12 Mart 1921'de İstiklâl Marşını yazmasını konu edinilerek zikredilir.[1] Bütün bunlardan sonra, Ülken'in belirgin bir şekilde Âkif'i eserine sokmama gayreti içinde olduğu görülür. Bu sansürün farklı nedenleri olabilir. Ancak birkaç yerde Âkif üzerine verdiği hükümler de onu hakkıyla anlatan, onun anlaşılmasına vesile olan atıflar değildir.

Son dönem Türk düşünce, tarih ve modernleşmesi çalışmalarında pek çok araştırmacının uğrağı olan Niyazi Berkes'in kült eseri *Türkiye'de Çağdaşlaşma*'da[2] da Âkif'e yeterli yerin ayrıldığı söylenemez. Yapılan atıflar da Ülken'de olduğu gibi yanlıdır. Berkes, eserinin son kısmında yedi yerde Âkif'i zikreder. İlk olarak, batı medeniyetini konu edinirken, bu yeni uygarlığı, İslâmcı görüşün önde gelen isimlerinden Âkif'in yargısının sonraları, tek dişi kaldığını söyleyeceği 'canavar' uygarlık olduğu belirtir. Said Halim Paşa'nın bazı Fran-

1 Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yay., 2001, s.351.

2 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: YKY, 2002.

sızca eserlerinin Âkif tarafından tercüme edildiğine dipnotta değindikten sonra, Âkif'in hamisinin Said Halim olduğunu belirtir[3]. Âkif'in Türkiye'deki tartışmalara Mısırlı yazarların tercümeleri ile katıldığını söyler ve burada Mehmed Ferid Vecdi'den tercüme edilen *Müslüman Kadını*[4] söz konusudur. Yine, Abdullah Cevdet'in Dozy tercümesi dolayısıyla, Âkif'in onu mülhid olarak suçlamasına atıf yapar. Kurtuluş savaşını bir İslâm devleti kurmak niyetiyle yapanların başında Âkif geldiğine değinerek, aynı fikir ve idealin Âkif'in çağdaşı Muhammed İkbal'in Pakistan'ında da olduğunu belirtir. Ancak Berkes, bu atıflarda Âkif'i küçümser ve ideallerini gerçekleştiremeyen boş hayaller sahibi biri olarak görür. Son olarak Berkes, Âkif'i Kur'an çevirisi meselesinde zikreder.[5] Kur'an çevirisi konusunun yanlışlara ve kazanç sömürücülüğüne yol açmaması düşüncesiyle, çevirme ödevinin hem din, hem dil açısından en yetkili sayılan Mehmed Âkif'e verilmesinin Meclis yetkililerince düşünüldüğünü belirtir. TBMM'nin Kur'an çevirisi ödevi verdiği Mehmed Âkif'in, 1923'ten sonra Kurtuluş Savaşının İslâm devleti kurulmasıyla sonuçlanmayacağını anlayarak Mısır'a çekildiğini yazar. Âkif'in bu Kur'an çevirisinin resmî bir metin olmaması şartın koyduğunu, daha sonra da bu projeden vazgeçtiğini ve parayı iade etme dürüstlüğünü gösterdiğini belirtir. Ülken'de olduğu gibi Berkes de Âkif'e karşı olumsuz bir tavır içindedir. Verdiği hükümler sağlam kaynaklara dayanmaktan ziyade, bireysel değer yargılarının mahsulüdür.

Türkiye'de özellikle II. Meşrutiyet dönemi farklı siyasal akımları üzerine ilk çalışmaları başlatan Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*[6] başlıklı hacimli eserinde Âkif'e oldukça az değinmiştir. Çalışmanın kaynakları oldukça dar ve belirli bir çevreden yapılmıştır. Örneğin II. Meşrutiyet'in *Sebilü'r-Reşad* haricindeki diğer pek çok İslâmcı dergisine neredeyse hiç yer verilmez. Zaten İsmail Kara'ya göre, temsil kabiliyeti düşük kaynaklar kullanılırken, yapılan yorumlar, kullanılan ifadeler ve varılan hükümler de hayli amacını aşmakta ve gerçekliği yansınmaktan uzak gibi durmaktadır. Zira Tunaya'ya göre, II. Meşrutiyet dönemi İslâmcılığının önde gelen aktörleri arasında Âkif yer almaz. Buna karşılık, Said Halim Paşa, Ahmed Naim, Mehmed Şemseddin, Şeyh Muhsin-i Fani (Hüseyin Kazım Kadri) ve Türkiye'deki aydınlara etki eden Mısır ve Ortadoğu kökenli İslâm reformistleridir.

Osmanlı devletinin parçalanma sebeplerini sayarken, 'taklit'ten bahsedilir ve Âkif'in her şeyi taklit olan insanın kendisi de taklit bir insan olur tarzındaki ifadesine atıf yapılmış ve böylesi bir toplumun yaşamayacağı üzerinde durulmuştur. Bir sayfa ileride Mehmed Şemseddin'in aynı konuda *Zulmetten Nura* isimli eserinde Âkif'in şiirlerine atıf yaptığı hatırlatılır.[7] Fırka ve fırkacılık konusunu işlerlerken kısaca Âkif'in görüşlerine yer vermiştir. Âkif'in buradaki görüşleri *Sebilü'r-Reşad* dergisinden alınma bir cümledir ve temsil kabiliyeti yok hükmündedir. Tunaya'nın Âkif'e diğer atfı, Türkçülüğün cemaat ilkesine muhalif olduğunu belirtmesi sırasındadır. Âkif'in milliyet ve kavmiyet karşıtı olduğunu söyler. Bir başka vesile ile Âkif'in milliyetle, İslâm birliğini bağdaştırıcı fikirlerinin olduğunu söyler. Âkif'e bir diğer atıf, 1947 yılında *Sebilü'r-Reşad*'ın yeniden yayımlanmaya başlaması üzerine Ömer Rıza Doğrul'un Âkif üzerine yazdığı yazı vesilesiyle olmuştur. Buna göre,

3 Berkes, **a.g.e.**, s.447.

4 Mehmed Ferid Vecdi, **Müslüman Kadını**, Müt: Mehmed Âkif, İst., Ahmet Saki Bey Mat., 1325/1909.

5 Berkes, **a.g.e.**, s.543.

6 Tarık Zafer Tunaya, **İslâmcılık Cereyânı**, İstanbul: Baha Matbaası, 1962.

7 Tunaya,**a.g.e.**, s. 8.

1947'den sonra bir İslâm inkılâbı yapılmaktadır ve Âkif'in idealleri gerçekleşmek üzeredir.

Türkiye'nin toplum ve fikir alanındaki modernleşme sürecine değinenlerin önemli kaynaklarından biri de, Bernard Lewis'in[8] *Modern Türkiye'nin Doğuşu* adlı eserdir. Ancak, Lewis son dört yüzyılı elekten geçirirken, Âkif'e sadece bir dipnotta, Said Halim Paşa'nın bazı eserlerini tercüme etmesi vesilesiyle değinir. Anlaşılan, ona göre, Âkif'in modern Türkiye'nin doğuşunda katkısı yoktur. Aynı şekilde yakın dönem siyaset ve modernleşme eserleri ile adından çokça söz ettiren Feroz Ahmad da *Türkiye'de Modernliğin Oluşumu*'[9]nda Âkif'ten söz etmez.

Özellikle 1990 sonrası Türk tarihi ve tarihçiliği üzerinde önemli etkileri olan Erik Jan Zürcher *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi'nde*[10] Âkif'i iki defa zikreder. Birincisinde II. Meşrutiyet İslâmcılarını sayarken, Said Halim Paşa, Eşref Edib ve Mehmet Âkif'i birlikte anar.[11] İkinci zikrediş ise ilginçtir: Âkif'i anlama ve konumlandırma meselesi tam da Zürcher'in vurgu yaptığı noktada düğümlenir. Zürcher, 1970'lerden itibaren tırmanan yeni İslâmcılık hareketlerini incelerken, 6 Eylül 1980'de Konya'da yapılan büyük bir kitle gösterisine değinir.[12] "Bu gösteri esnasında şeriata dönülmesi çağrısında bulunulmuş ve (işin tuhafı, metni, radikal dinci çevrelerde büyük saygınlığa sahip Panistlamist şair Mehmed Âkif tarafından 1920'lerde yazılmış olmasına rağmen) Türk ulusal marşını söylemek reddedilmiştir. Görüldüğü üzere, Zürcher hem Âkif'i Panistlâmist olarak vasıflandırır, hem de II. Meşrutiyet İslâmcılığı ile 1970'lerden sonra teşekkül eden İslâmcılığın birbirinden ne kadar farklı hareketler olduğuna değinir.[13]

Son dönemlerde geniş bir edisyonla oluşturulan ve özellikle siyasî bağlamda modern Türkiye'nin düşünce atmosferini belirlemede önemli yere sahip olan *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* başlıklı eserde Âkif *Muhafazakârlık, Milliyetçilik* ve *İslâmcılık* bölümlerinde konu edinilir. *Muhafazakârlık* cildinde Murat Yılmaz Âkif'i müstakil bir çerçeve yazıda kaleme almıştır.[14] Bunun dışında eserde Âkif 21 yerde zikredilir. Yılmaz yazısında Âkif'in hayatına değindikten sonra, marifet ve fazilet, aydın halk gerginliği, yanlış batı, yanlış İslâm, muhafazakâr inkılâp istemesi, Asım'ın nesline örnek: Japonya gibi başlıklara yer vermiştir. Tamamıyla *Safahat*'tan alınan örneklerle yazılan araştırma Âkif'in düşünce dünyasındaki yeri, önemi, farklılığı gibi konularda fikir vermekten uzaktır. Âkif'in muhafazakârlık anlayışının temellerine, kaynaklarına ve modern Türkiye'nin siyasetindeki muhafazakârlığa etkilerine değinilememiştir.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce'nin *İslâmcılık* cildinde İsmail Kara "*İslâmcı Söylemin Kay-*

8 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: TTK Yay., 2000.

9 Feroz Ahmad, **Türkiye'de Modernliğin Oluşumu**, İstanbul: Kaynak Yay., 2002.

10 Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Istanbul: İletişim Yay., 2002.

11 Zürcher, **a.g.e.,** s.191.

12 Zürcher, **a.g.e.,** s. 391.

13 Meselenin bir de 1990 sonrası İslâmcılık ile ilgisi vardır ki, bu apayrı bir değini ve araştırma alanıdır. Bu noktada kısaca söylenecek bir söz varsa o da; II. Meşrutiyet İslâmcılığı ile 1990'lardan sonra tamamıyla dünyanın, ekonomik hayatın ve toplumun değişmesiyle sekülarizmin merkezinde oluşan İslâmcılık arasında bir bağ kurmak imkânsızdır.

14 Murat Yılmaz, "Mehmet Âkif Ersoy", **MTSD, C. 5,** İstanbul: İletişim Yay.,2003, s.318.

nakları ve Gerçeklik Değeri"[15] başlıklı yazısında Âkif'e çok sayıda gönderme yapmış ve bu düşünce çevresi içinde Âkif'in önemini belirgin bir tarzda ön plana çıkarmıştır. Aynı ciltte, Fatma Bostan Ünsal Âkif hakkında bir çerçeve yazı kaleme almıştır. Burada Âkif'in kendine has dilini çözmeye, kavramların yer ve zamana, kullanım değerine göre anlaşılmasına yönelik bir çaba söz konusu değildir. *Safahat*'tan alınan örneklerle Âkif'in, batılılaşma ve gelenekselcilik arasın şekillenen İslâmcılığı ile İslâmcılık ve muhafazakârlık arasındaki düzemi anlatılmaktadır. Burada da Âkif'in özgünlüğüne değinen satırları bulmak zordur. Bunun dışında, 1112 sayfalık kitapta Âkif 28 yerde geçer ve kitap sonundaki seçme metinler kısmına da Âkif'in *Bülbül* şiiri alınmıştır.

Milliyetçilik cildinde ise Âkif'e münhasır bir yazı ve inceleme yoktur. Ancak çalışmanın farklı sayfalarında Âkif'e göndermeler vardır. Toplamda on yerde Âkif zikredilir ve bunlarda daha çok Âkif'in etnik milliyetçilik ile ilgili görüşleri dile getirilir. Örneğin, 'zenofobi ve milliyetçilik' işlenirken, Âkif'in Balkan Harbi sonrasında Arnavutluğun bağımsızlılığını ilan etmesine üzüldüğünden söz edilir.[16] 'Nihal Atsız' yazısında, Atsız'ın kan bağına bağlı olmayan Türklük tasnifi işlenirken, babası Arnavut olan Âkif'i de Türk saydığı belirtilir, *Türkiye'de Sosyal Darwinizm*[17], konusunda da Âkif'in Avrupa hakkında "Zebunküş Avrupa bir hak tanır ki: kuvvettir" mısrasına yer verilir. Bir sayfa ileride de Âkif'in, Osmanlı'yı dilenci yerine koyan Avrupa'ya değil, Müslümanları suçlamasına değinilir.[18] Eserde Âkif üzerine en çok göndermeyi, Beşir Ayvazoğlu yapmıştır. Ayvazoğlu, milliyetçilik ve İslâm konusunu işlerken,[19] Kurtuluş savaşına fiilen katılan, Hamdullah Suphi'nin rica ve ısrarlarıyla İstiklâl Marşını yazan, burada dört defa millet, iki defa ırk kavramını kullanan ve 'kahraman ırkım' diyen Âkif'e ve onun gibi düşünen ekibine asla güvenmediklerine değinir. Ayvazoğlu, 1950'lerde çıkmaya başlayan milliyetçi muhafazakâr bir dergide, daha önce imzaları bir araya gelemeyecek insanlar toplanırken, dergi sahibi, Osman Yüksel Serdengeçti'nin Gökalp ve Âkif'i aynı kefeye koyduğuna değinir ve milliyetçiliğin yeni bir boyut kazandığına dikkat çeker. Yahya Kemal milliyetçiliğine değinilirken, Âkif, Ahmed Naim ve Namık Kemal'in din ve hayata bakışlarının farklılığına değinilir.[20] Hamdullah Suphi'ye dair çerçeve yazıda,[21] Âkif'e yapılan rica ve İstiklal Marşı'nın yazılması konu edinilirken Suphi'nin, kan ve kökene dayalı milliyetçiliği reddetmesi konusunu, Âkif ve Haşim'i de örnek vererek açıkladığı anlatılır. Ömer Türkeş, *Millî Edebiyattan Milliyetçi Edebiyata* başlıklı yazısında, II. Meşrutiyet neslinin tarihi yeniden canlandırdığına değinir ve burada Âkif'i zikreder.

Çağdaş Türk düşüncesini değişik türdeki erleri ile temsil edenlerden biri de Nurettin

15 İsmail Kara, "İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Geçeklik Değeri", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce C. 6, İslâmcılık**, İstanbul: İletişim Yay.,2004, 34-48.

16 Murat Belge, "Türkiye'de Zenofobi ve Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4.** İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.187.

17 Hasan Ünder, "Türkiye'de Sosyal Darwinizm", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4,** İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.432.

18 Son dönem Osmanlı aydınlarını çok meşgul eden, bir çoklarının kafasını hayli karıştıran ve meseleyi izah etmekten ziyade karma karışık hale getirdikleri Sosyal Darwinizm ve biyolojik materyalizm konularına Âkif'in de dahil edilmesi hayli ilginçtir. Zira son dönem Osmanlı aydınlarının materyalizm ve sosyal Darwinizm ile ünsiyetlerini konu edinen araştırmaların hemen hiç birinde Âkif'in adı geçmez. Aksine antimateryalist akımların içinde değerlendirilir. Ancak bu metinde geçen ifadesi sosyal Darwinistlerin güçlü tezlerinden biridir. Bu durum da Âkif'in söz konusu felsefeler ile olan düşünsel ilişkisini derinlemesine incelemeyi gerekli kılmaktadır.

19 Beşir Ayvazoğlu, "Tanrı Dağı'ndan Hıra Dağı'na uzun İnce Yollar", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4,** İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.441-478.

20 Ayvazoğlu, **a.g.e.,** s.572.

21 Ahmet Yıldız, "Hamdullah Suphi Tanrıöver", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4,** İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.644.

Topçu'dur. Topçu'nun, Âkif üzerine yazdıkları kitap haline de getirilmiştir.[22] Buradan anlaşıldığına göre, Topçu Âkif'i önemsemekte ve modern Türk düşüncesinin önemli isimlerinden bir saymaktadır. Nurettin Topçu'nun eselerinde müspet sima olarak yücelttiği ve yer verdiği önemli isimlerden biridir Âkif. II. Abdülhamid'in bile pek müspet bir padişah olarak görülmediği eserlerinde Âkif'in ön plana çıkarılması önemlidir."[23]

II. Meşrutiyet'ten bu güne, özellikle milliyetçi muhafazakâr kesimlerde hatırı sayılır bir yere ve saygınlığa sahip olan Âkif'e, aynı kanattan ve aynı ölçüde bir karşı çıkış, ret ve dışlama da söz konusudur. Bunun sebeplerinden biri, *Çanakkale Şehitlerine* manzumesinde, şehitleri *Bedr'in Aslanlarına* teşbihidir. Bir diğer önemli gerekçe de Âkif'in son 20. yüzyıl Arap dünyasının önde gelen İslâm modernistlerinin etkisinde kalması düşüncesidir. Bu sebeple radikal görüşleriyle tanınan ve son devrin önde gelen İslâm âlimlerinden sayılan Ahmed Davutoğlu Âkif'i, Abduh, Afgani ve Reşit Rıza gibi reformistlerden etkilendiğini öne sürerek, ağır bir şekilde tenkit etmiş ve onu "çılgın İslâm reformcuları" arasında değerlendirerek, *Din tahripçileri* sınıfına dâhil etmiştir.[24]

Oysa Âkif'in adı geçen İslâm modernistlerinden ne kadar etkilendiği açıklanmış ve anlaşılmış bir konu değildir. Döneminin tek Abduh mütercimi olmasına karşın bu etkilenme İsmail Kara'nın tespitlerine göre[25] abartılmıştır. Abduh etkisi *Safahat*'ta sadece *Asım* kitabında görülür. Nesirlerinde ise daha ilginç bir durum söz konusudur. Âkif, Abduh'a üç yerde atıf yaparken, Namık Kemal ise 13 yerde tebcil edilir. Bu durum *Yeni Osmanlı* hareketinin II. Meşrutiyet Türkçülüğü ve Batıcılığı olduğu kadar İslâmcılığı üzerinde de etkili olduğunu gösterir. Aynı dönemde Orta Asya Türk dünyasında ve Pakistan'da da en çok tanınan ve okunan üç Osmanlı aydınından biri Âkif'tir. Bu etkilenmenin boyutları hakkında da araştırmalar yeterli olmadığı için Âkif'in yeri belirsizliğini korumaktadır.

Modern Türk düşüncesinin anlaşılmasında ve anlatımında gerek özgün görüşleri, gerekse metot bakımında önerileri ile farklı bir yere sahip olan İsmail Kara, bu güne kadar hiç kimsenin değinmediği ölçü ve doğrultularda Âkif'i inceler. *Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri* eserinin pek çok sayfasında Âkif'e göndermeler olduğu gibi, konuyu "*İslâm Modernizmi ve Âkif*" başlıklı bir makale ile de derinleştirir. Kara, "bir düşünce adamı olarak bir Âkif monografisine henüz sahip değiliz" tespitinde haklı görünür. Zira bu güne kadar, Âkif'in eserlerine yönelik bir kavram haritası çıkarılmamıştır. Hangi ismin ve kavramın nerede, ne amaçla, nasıl ve ne zaman geçtiğine yönelik bir çalışma yoktur.

İsmail Kara ayrıca, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, İslâmcıların Siyasî Görüşleri* eserlerinde de Âkif'in görüş, düşünce ve eserlerini, derinlemesine inceler. Âkif'i İslâm modernizminin en önde gelen temsilcisi ve lideri arasında sayan Kara'ya göre, Âkif'i anlamanın öncelikli şartlarından biri, çok iyi bir dönem bilgisi ve gelişkin bir biyografik malumata sahip olmaktır. Dönemin pek çok aydınında olduğu gibi, Âkif'te de din ve devlet birlikteliği söz konusudur. Din gittiğinde devlet de gidecektir. Bu iki mefhum birbirinden ayrılamaz.[26]

22 Nurettin Topçu, **Mehmet Akif**, İstanbul: Dergâh Yay., 1998.

23 İsmail Kara, **Din İle Modernleşme Arasında, Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yay., 2003, s.97.

24 Ahmed Davutoğlu, **Dini Tâmir Dâvasında Din Tahripçileri**, İstanbul: Bedir Yay., 1997, s. 239-246.

25 Kara, **a.g.e.**, s. 205.

26 Kara, **a.g.e.**, s.34.

Dolayısıyla Âkif incelemesi yapılırken dönemin bu zihniyeti sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Osmanlı aydınlarında dinin merkezî yerini keşfetme meselesi konuyla ilgili önemli bir alandır. Abdullah Cevdet ve Âkif'in adları gizlendiğinde, yazdıkları bazı metinlerin hangisine ait olduğunu kestirmek güçleşir. Bu durum, dönemin aydınlarını incelerken, dinin konumunu göz önünde bulundurmayı zaruri kılmaktadır.

Kara'ya göre, Âkif'in şahsında diğer çağdaş Müslüman aydınların önde gelen usul hatalarından biri; siyasî askerî başarısızlıkları aynı zamanda İslâm'ın kültürel, sosyal ve kurumsal başarısızlıkları olarak da görmek konusunda sonradan da tashih edemedikleri çok aceleci bir tutum takınmaları ve "kurtuluş ideoloji"sini azmanlaştıracak bir geri kalış, bitiş ve tükeniş hissiyatına kapılmalarıdır. "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı" mısralarında en üst düzeyini bulan ifadeye göre, bütün bir İslâm dünyası birikimini paranteze almak düşüncesi sorgulanacak bir hükümdür. Kara, Âkif'in İslâm toplumunun ve devletinin sebeplerini araştırırken ve çare ararken, oryantalistlerin etkisi altında olduğunu ve onların söylemlerini taklit ettiğini belirtir: Âkif'e göre, "Müslüman'ı uyuşturan, şuûn-ı hilkatte, alabildiğine lakayd bırakan saik dinlerinden başka bir şey değildir." Kara bu ifadeden yola çıkarak şu yorumu yapar:

"Modernleşme süreci içinde en geniş mânasıyla İslâm tarihinin ve İslâmî ilimlerin yeni bir tenkit süzgecinden geçirildiğini ve kavramlara, değerlere dair hiyerarşilerin alt üst olduğunu, en yumuşak ifade ile değiştiğini görmemiz bizi başka bir metodolojik problemle karşı karşıya getirecektir. Mağlubiyetlerin, kötü gidişin, siyasî, sosyal ve psikolojik dağılmanın, izmihlâl ve inhitatın faturasını, oryantalistlerin yaptıkları gibi, dinin/İslâmın bizzat kendisine çıkarmak, itikaden ve siyaseten mümkün olmadığı için çağdaş Müslüman aydınların fikirleri ve çabaları, İslâm'ın Müslümanlar tarafından yaşanmış şeklinin ve yaşama sürecinin yani tarihin, yanlış olduğu/olabileceği noktasında yoğunlaşmıştır."[27]

II. Meşrutiyet aydınları Türkçü İslâmcı, Batıcı diye tasniflenir ancak bu tasniflerin hangi temellere dayandığına dair açık deliller, göstergeler yoktur. Bu da onları anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu görüşü birçok yerde dillendiren Kara, II. Meşrutiyet aydınlarının tasniflenmesini de hatalı bulur. Ona göre, modernleşme dönemi Müslüman aydınlar, savunmacı bir halet-i ruhiye içinde fikirlerini serdetmeleri ve bunun neticesi olarak, bir nevi otosansür diyebileceğimiz bir mekanizmanın işletilmiş olmasıdır. Bunun takip ve tespiti ancak derin bir dönem bilgisi ve biyografik malumatla mümkündür.[28] Bunu Âkif'ten bir anekdotla şöyle örneklendirir: "Hasan Basri Çantay'ın aktardığına göre, Âkif Mısır'da geçen münzevi yıllarında yazdığı şiirlerinden biri olan *Secde*'yi Hasan Basri Bey'e okuyunca, "üstad siz vadiyi değiştiriyorsunuz sanırım" demiş. Âkif'in cevabı şu: "Hayır kardeşim hayır! Benim asıl vadim budur. Neşrettiklerim *cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazılmış* manzumelerdir."[29] Buradan anlaşıldığına göre, bir gerçek Âkif, bir de kendini sosyal meselelere ve gerçekliklere adayan Âkif var ki, bunlardan hangisinin gerçek ve tabii olduğunu tespit hayli güç. II. Meşrutiyet aydınlarında belirgin bir şekilde kurtuluş ideolojisi söz konusu, bu ideoloji

27 Kara, **a.g.e.**, s.36

28 Kara, **a.g.e.**, s.52.

29 Hazan Basri Çantay, **Akifnâne**, İstanbul: 1966, s.261'den naklen: Kara **a.g.e.**, s.39.

onları tarihten kaçma, geçmişi tasfiye, geleceğe bağlanma ve geleceği yüceltme gibi çok da sağlam olmayan bir arayışın içine koymuştur.

"Âkif'in yakın dönem Türk düşünce tarihinin önemli damarlarından biri olan İslâm Modernizmi, yaygın adıyla İslâmcılık hareketi içinde ehemmiyetli bir yer tuttuğu umumi bir kanaat olmakla beraber bu ehemmiyetin yerinin ne olduğu, hangi kaynaklardan beslendiği ve ana istikametleri üzerinde ne yazık ki gereği ölçüde durulmamıştır. Durumun böyle tezahür etmiş olmasının birçok sebebi arasında yakın dönem Türk düşünce tarihinin hâlâ belli kalıplar içinde ve büyük ölçüde sansürlü ele alınmış olmasının yeri önemsenmelidir. Âkif'e fikren, hissen yakınlık duyan kişi ve çevrelerin, onu yaşadığı dönemden ve özel şartlardan kopararak sırf, büyük fikir adamı, şahsiyet abidesi bir 'ahlâkçı' idealist ve gözlemleri kuvvetli olan bir sosyal tenkitçi tipolojisine hapsetmiş olmaları da Âkif'in düşünce dünyasının güçlü bir şekilde ortaya konulmasını ve İslâmcılık düşüncesi içindeki yerinin tespitini zorlaştırmıştır, zorlaştırmaktadır."[30]

Sırat-ı Müstakim'e Gelen Bir Mektup ve Âkif'ten İlginç Bir İzah:

1911'de İstanbul'da koleranın şiddetlendiği sırada *Sırat-ı Müstakim*'e bir mektup gelir:

"Bir zamanlar memlekete kolera gibi, veba gibi müstevli bir hastalık gelince, fedakârlık yapılarak para ile hafızlar tutulur ve memleketin etrafı devr ettirilirdi. Bu gün İstanbul'da civar vilayetlerde koleradan epeyce telefat olduğu rivayet ediliyorken hiç böyle bir teşebbüste bulunmak kimsenin aklına gelmiyor. *Sırat-ı Müstakim* hükümete *bu eski fakat dindarâne* usulü ihya etmesini tavsiyede bulunsa büyük bir hayır işlemiş olur."

Âkif'in bu mektuba verdiği karşılık, üzerinde durmaya çalışılan bütün meseleler için ipuçları taşıyacak yoğunlukta bir metindir:

"Evet böyle eski bir usul vardı, lâkin *hiçbir vakit dindarâne değil idi!* Hükümet-i sabıka [II. Abdülhamid ve istibdat hükümeti] mevkiini tahkim için millete savlet eden felaketlerden bile istifade etmek isterdi yoksa, *sari hastalıklara karşı nizamât-ı sıhhiyeyi tamamıyla tatbikten başka bir tedbir olmıyacağı pekalâ bilirdi.*

Yıldız'da yüksek sesle tilavet edilen Buharîler hastalığı def etmek için değil, sadedil halkın hissiyâtı diniyesini okşayarak huluskâr bir padişaha ihlas celbetmek içindi... iyice bilmeliyiz ki gerek münferit gerek sâri ne kadar hastalık varsa izalesi için tebabetin tavsiye edeceği tahaffuzî, şifaî tedâbirlerden başka yapılacak bir şey yoktur."[31]

Buna göre, Âkif, hiç değilse bu konuda muasırı birçok Müslüman aydın gibi sekülarizmin tam merkezinden konuşuyor.[32]

Âkif üzerine, anlamaya dayalı, epistemolojik esaslı, derinlemesine alan bilgisi, kavram

30 Kara, **a.g.e.**, s. 203.

31 Mehmed Âkif, "Hasbihal: Koleraya dair", **Sırat-ı Müstakim**, C. 5, S.115, s.178, 4. T. Sani, 1326'dan naklen: Kara, **a.g.e.**, s. 211.

32 Kara, **a.g.e.**, s.211.

ve dönem bilgisi destekli araştırmacılardan biri, Dücane Cündioğlu'dur. Cündioğlu Âkif'in Kur'an tercümesi üzerine yaptığı araştırmaların genişletilmesi üzerine *Bir Kur'an Şairi*[33] incelemesini ortaya çıkarmıştır. Eser Âkif'in Kur'an ile olan ünsiyeti üzerine odaklanır. Özelikle Arapça ve Farsça bilmenin Âkif'i anlamada ne kadar önemli olduğunu Cündioğlu'nun Âkif'le ilgili kitap ve makalelerinden anlamak mümkündür.

Piyasada kâr amaçlı yayınların kol gezdiği bir dönemde son derece ciddiyetsiz, yanlış ve her türlü zevk, estetik ve incelikten yoksun *Safahat* neşirlerinin yanında, büyük emekler vererek, en azından okuyucuyu yanıltmama gayretiyle hareket eden M. Ertuğrul Düzdağ'ın *Safahat* neşirleri en fazla itibar görenlerdendir. Düzdağ'ın araştırma hayatı içinde Âkif'in önemli bir yeri vardır. Âkif hakkında en geniş ve güvenilir biyograflardan biridir. Dolayısıyla 21. yüzyılda İslâm dünyasının en büyük bilim ve kültür birikimi olan *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Âkif maddesi Düzdağ'a sipariş edilmiştir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*[34] Âkif'e diğer ansiklopedi maddelerine göre hatırı sayılır bir yer ayırmıştır. Âkif'in hayatı ana hatlarıyla da olsa bütün önemli noktalarına değinilerek verilmiş, daha sonra düşünceleri, yeni Türk devlet ve toplumuna katkıları vurgulanmıştır. Eserleri de kısa açıklamalarla verilmiştir. Maddeyi edebiyat tarihçisi Orhan Okay ve M. Ertuğrul Düzdağ ortak kaleme almışlardır.

D. Mehmet Doğan'ın *İslâm Şairi İstiklal Şairi Mehmet Âkif'* eseri Âkif'i Düzdağ ve Cündioğlu tarzında incelemektedir. Özellikle Âkif'in dil ve anlam dünyasına nüfuz etmeye çalışması, onu anlamanın kapılarını aralamakta önemli rol oynamaktadır. Ancak, her üç araştırmacının formal bakımdan akademik cemaatin dışında bulunması, yaptıkları araştırmaların farklı kesimlerde (üniversite dışı bilim camiasında) tanınmasına ve etkili olmasına sebep olmaktadır. Adı geçen araştırmacıların özellikle muhafazakâr okuryazar kitle arasında hatırı sayılır bir yere sahip olmalarına karşın, Türk akademiasında gereken ilgiyi gördükleri tartışmalıdır. Âkif'in adını taşıyan üniversitenin düzenlediği uluslararası sempozyuma bu isimlerden hiç birinin katılmaması, Âkif'i anlama ve konumlandırma meselesine olan katkılarının da genellikten uzak kaldığını göstermektedir.

33 Dücane Cündioğlu, **Bir Kur'an Şairi, Mehmed Âkif ve Kur'an Meali**, İstanbul: Etkileşim Yay., 2007.

34 Orhan Okay, Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", **TDV, İslâm Ansiklopedisi**, C. 28, s.432-439.



Siyaset ve Velâyet Karşısında Mehmet Âkif Bey

Ahmed Güner Sayar
Prof. Dr.
Beykent Üniversitesi

Mehmed Âkif Ersoy'un Türkiye'de çağdaş düşünce tarihinin son yüzyılında, ya da II. Meşrutiyet'in ilanından günümüze, yeri ve fikrî portresi yeterince aydınlık değildir. Âkif Bey'e dair esaslı bir entellektüel portrenin hâlâ çizilemeyişinin yarattığı boşluğa en önemli sebep olarak onun biyografisinin olmayışını gösterebiliriz. Mesela, Âkif Bey'in 'Teşkilat-ı Mahsusa' için yürütmüş olduğu çalışmalar tamamiyle karanlıktadır. Benzer şekilde, onun Mısır günlerini de tam olarak bilmiyoruz. Dolayısıyla, Âkif Bey'e ilişkin çalışmalarda yapılan tahlil ve değerlendirmeler, ağırlıklı olarak, onun hayatının bir kesitine ve belli bir konuya odaklanmakta, akan zamanın hükmü, ya da Âkif Bey'in hayatının yekpareliği içersinde ortaya çıkan farklılıklar gözardı edilmektedir. Yazılanlarda tekrarlar, temcit pilavı misali birbirini takip etmekte, ortaya bu mühim iman ve aksiyon adamının, hiç olmadı, biyografisine katkıda bulunacak en hurda bir bilgiye bile rastlanmamaktadır.

Hal bu olunca, aşırı duygusal, psikolojik, subjektif ve irrasyonel kaynaklardan beslenen yazılar, mateessüf hamasetten ileri geçememektedir. Netice itibariyle, tekrarlar törpülendiğinde ortaya herkesin Âkif'i zuhûr etmektedir. Bu meyanda ifade etmeliyim ki, Âkif Bey'i yakinen bilenler de onu bize yeteri kadar anlatmadıkları için onu metafizik alana teslim ettiler. Bilhassa, Hasan Basri Çantay bildiklerini örterek Âkif Bey'in daha çok metafizik alanda kalmasına, istemeyerek de olsa, hizmet etmiştir. Benzer şekilde, Âkif Bey'le hemhâl olmuş zevattan, mesela, Ömer Ferid Kâm, Mehmed Fatin Gökmen, Kâmil Miras, Muallim Cevdet İnançalp hatta, Osman Nuri Ergin de anılarını dile getirebilirlerdi. Bu arada, ben de gaflete düştüm. Hiç olmazsa, şifahî kaynakları zorlayarak, A.Süheyl Ünver'den Âkif Bey'e ilişkin anı, kişisel değerlendirme, Tevfik Fikret'le karşılaştırma yapmasını isteyebilirdim. Bilhassa, hocası Abdülaziz Mecdi Efendi [Tolun]'nin Âkif Bey'in Türkiye'ye geldiği 1936 Haziranı'ndan vefatına değin geçen günlerde yaptığı ziyaretlere ilişkin ondan duyduklarından, yazdığı şiirlerin arka planına dair bilgiler alabilirdim. Ama olmadı. Listeye Abdülbâki Gölpınarlı'yı da dahil etmeliyim. Gölpınarlı'nın Babanzade Ahmed Naim Bey'e olan fart-ı muhabbeti beni daima düşündürmüştür. Müderris Ömer Ferid Bey'e de çok bağlıydı. Bu şahsiyetler, sıkı birer Âkif dostu idiler. Onlar, Gölpınarlı'nın Âkif Bey'e karşı sıcak duruşunu belirlemişti; hatta ona vefatı ertesinde yazdığı şiir ve eleştirel nekroloji yazısı da hep dikkatimi çekmiştir. Ne var ki, bu bağlam içerisinde bir sohbeti gerçekleştiremediğim için, bir çok bilgi uçtu, gitti. İfade etmeye çalıştıklarımın özü şudur: Gerçi şeytanın teferruatta gizli olduğu söylenir; ama sözünü ettiğim ayrıntılar şifahilik hastalığı sonucu yazılamadıkları için bu hâl, Âkif Bey'le alakalı değerlendirmelerde çarpışan ideolojilere sağlıklı metafizik bir zemini hazır bırakmıştır. Mevcut durum, kısaca budur.

Oysa, bir tane mutlak ve muhakkak Âkif Bey vardır. 63 yıl süren fâni hayatının, hiç olmadı, 1908'i vefatına bağlayan zaman çizgisinde, ömrünü çıkar gözetmeksizin toplumun dertlerine adayan bu mübarek insanın rahat bir hayatı olmadığı biliniyor. Çile dolu hayatı içersinde, Âkif Bey, zaman akarken evrilmiş, ahlâkî selâbetini kaybetmeden, iki farklı Âkif zuhur etmiştir. Ancak, bir kez daha vurgulayalım ki, onun fikri duruşunda ve aksiyon adamlığında, zaman içersinde, meydana gelen sarsıntılar ve oynamalar, hiç bir vakit nefsani olmamış, daima düşünen bir toplum ile devletin bekasından yana olmuştur. Bu işin geneli; bir de zata mahsus keyfiyeti var. Tasavvufu Mısır günlerinde bir vasıta addeden Âkif Bey, siyasetten çark edecek, bundan böyle, kendi içine de adım atacaktır.

Söz konusu ettiğimiz iki Âkif'ten ilkinin, 1908 – 1923 yılları arasına damgasını vuran kişiliğinde belirgin unsur aktif – riyazetçi kimliğidir. Bu devrede Âkif Bey, bir monarşinin avucunun içinde nasıl eridiğini yaşamakta, toplumsal değerlerin de nasıl sonlandığını içi kanayarak izlemektedir. Tasavvuf karşıtıdır, bilinçli bir şekilde İslâmcılık akımının, İttihad-ı İslâm anlayışının içinde yer alır. Ne var ki, savunduğu ideoloji esaslı bir ekonomi-politik felsefeden yoksundur. Benzer şekilde, tasavvuf karşıtıdır; ama aktif – riyazetçi tasavvufun varlığından habersizdir. İkinci Âkif Bey'e gelince; 1924 – 1936 yılları arsında Mısır'da gönüllü sürgündür. Bu zaman diliminde içe dolmakta ve iç âleminin inşâsı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dış dünyada yaşadığı düş kırıklığına gelince; I. Dünya Harbi'nde Araplar'ın Osmanlı Devleti'ne ihaneti buna sebeb olmuştur.

1923 sonrasında başlayan yeni evrede Âkif Bey, yıllardır sıkıntısını çektiği siyaset ve

velâyet girdabından kurtulma çabaları içersindedir. Her iki düzlemde de selâmet iklimine ulaştığı iddia edilebilir mi? Bunu cevaplandırmak oldukça zor görünmektedir. Esasen, yakın dostlarının onunla ilgili anılarının olmayışı bu boşluğu yaratmaktadır.

Mehmed Âkif Ersoy'un ismini çağdaş Türk düşüncesine taşıyacak ilk önemli tespiti, onun 1908'den itibaren gözlerini ayırmadığı Osmanlı-Türk toplumunda müslüman ana kütleyi boyunduruğu altında tutan bir zihniyet dünyasının varlığıdır. Âkif Bey, bir zihniyet dünyasının varlığını tesbit edecek, ancak tesbitini sağlıklı bir 'norm'a bağlayamayacaktır. Âkif Bey'in yakaladığı gerçek, tipik bir 'norm' 'reel' çatışmasıdır. Bir 'norm' olan İslâmiyetle, bir realite olan müslüman çatışma halindedir. 1908 standartlarına göre, Âkif Bey'in gözünde, Türkiye'de her cihetten geri kalmışlığın sebebi, müslümanın tembelliği, maddeye dokunmaktan uzak duruşu, hülasa, formülleştirmese bile, rasyonel bir eşya ve dünya kavrayışına yönelmeyişidir. Teşhis bu! Demek oluyor ki, İslâmla müslüman arasında ciddi bir temassızlık hüküm sürmektedir. Osmanlı asırlarının bir kuşaktan ötekine miras bıraktığı bu zihniyet dünyasının ortaya koyduğu tablo gerçekten de ürkütücüdür. Bu gidişle toplumsal bir ilerlemenin sağlanması da söz konusu olamazdı. Geriye Âkif Bey için teşhisten tedaviye geçebilmek, bunun için de toplum mühendisliğine soyunmak kalıyor. Ulaştığı çözüm şu: Ahistorik İslâm'ın historik müslümanla uyum sağlayabilmesinden, bunun da yolu, müslümanın İslâmlaşmasından geçiyor.Âkif Bey'e göre, toplumsal ataletin tek bir sorumlusu vardır:

'İçirdiler Türk'e tasavvuf denen olgun şırayı'

Böyle diyor ve teşhisten tedaviye açılan yolda tasavvufu mono-blok olarak ele alıyor ve ona savaş açıyor. Âkif Bey, kendisini toplumun dertlerine adamış bir mümin olmasına rağmen, ülkeyi teslim almış tembellik ve meskenetin müsebbibi olarak tasavvufu bir bütün olarak etiketlemesi, onu, daha işin başında, velâyet vadisinde, bir tasavvuf karşıtı yapıyor. Şu kadar ki, kendi zatına mahsus dünyasında tasavvufa bir yer ayırdığını söyleyemiyoruz. Halbuki, hayatta en sevdiği dostu, can beraberi insan-ı kâmil Babanzade Ahmed Naim Bey'in mutasavvıf kimliğine karşı herhangi bir hassasiyet göstermemiş oluşu cidden düşündürücü değil midir? Ayrıca, Babanzade'nin dışındaki Âkif dostları da birer ehl-i tariktiler. Âkif Bey, onlarla olan dostluklarını kesintisiz sürdürüyor, ancak, bu can dostlarla tasavvufî bir sohbete kapı açmıyor. Dahası, yakın dostlarında gözlemlediği bu subjektivist eğilimleri, kişiye özel alana hapsediyor. Aslında, bu bağlam içerisinde onu tamamiyle de haksız sayamayız. Zira, Türk'e "tasavvuf denen olgun şırayı" içirenlerin sahte şeyhler, bâtıni tasavvufu halk tabanına oturtan çeşitli tarikattan tekke mensupları olduğunu yakinen müşahede etmişti. Tarih, onu doğrulamaktaydı. Yalnız, Âkif Bey'in tasavvufu yekpare olarak ele alması ve sadece bâtınî tasavvufla özdeşleştirmesi, ciddi bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Şu kadar ki, bizatihi manevi iklim içerisinde yol alan ve en az onun kadar bâtıni tasavvufa karşı mücadele veren bir diğer tasavvufî akımı, melâmiliği görmüyor.

Âkif Bey'in, mükemmel bir şekilde kavradığı toplumsal ataletin köklerini soyut bir çerçeveye bağlamadığına işaret etmiştik. Bu mühim bağlantı, rahmetli Profesör Sabri Ülgener'in zihniyet çalışmalarında etraflıca araştırılmıştır. Toplumsal bir sorunun tedavisi için sağ-

lıklı bir 'norm'un inşaasına ihtiyaç duymadan, Âkif Bey'in müslümanın İslâmizasyonu için Cemâleddin Afgani – Muhammed Abduh çizgisinde yol alan İslâmcılık ideolojisini benimsediği görülüyor. Ne var ki, bu takipçilik içersinde onun şiirlerinin ve düz yazılarının aydınlığında, görülen odur ki, 1340'larla Osmanlı hukukî muhitince ihdas edilen ve uygulamada asırlara damgasını vuran hukuk sisteminin düalistik (şer'î ve örfî hukuk) yapısını, bu yapının içinde şer'î hukukun 19. yüzyılın ortaları itibariyle, mecelle ile kurduğu bağları hiç sorgulamamıştır. Hatta, bir adım öteye geçelim; Osmanlı sosyal tarihinde 1610'larla alevlenen şeriat – tarikat çatışmasının Türkiye'de Cumhuriyet öncesinde laisisizmin doğuşunda çok önemli bir etken olduğunu da yakalayamamıştır. Buna mukabil, II. Meşrutiyet'le boy göstermeye başlayan alafranga eğilimlilerin bazı davranışlarını din karşıtı olrak mütalaa ettiği görülüyor.

Cumhuriyet öncesinde Âkif Bey'in düşünce dünyasında görülen en esaslı kırılma, I. Dünya Harbi esnasında, Araplar'ın İngilizler'in ayak oyunlarıyla Osmanlı'dan ayrılmaları ile başladı ve 'İttihad-ı İslâm' ideolojisi de yara aldı. Çözülen Osmanlı Devleti'nin bitişi karşısında devleti kurtarmak istemesi onu, 'çare-i hâlas' arayanların yanına çekti. İslâmi ideolojiyi benimseyen o kuşak içersinde, Âkif Bey, Hasan Basri Çantay'la birlikte Türk milliyetçiliğine yaklaştı. İstiklâl Marşı bu kırılmayı somutlaştıran bir şaheserdir.

Âkif Bey'in düşünce dünyasında kenarına geldiği uzlaşmacı yeni yapı onu yeterince tatmin etmiyordu. Kırılmalar, huzursuzluğu da beraberinde getirmişti. Siyaset ve velâyet, Âkif Bey'de, bir mekanizmadaki dişliler gibi, birbirine bağlı hareketlerin yarattığı girdaplardan oluşan bir saat görünümündeydi. Aslında, bu saat hep doğruyu gösterdiğine inanılan Âkif Bey'di. Ancak bu saatin dişlilerinin ahengi, yarattığı girdapların yanında sesini duyuramadı. Maddenin önlenemez yükselişi, ekonomik düzlemde iyiliğin nomal-üstü oluşu saatin ahengini bozuyor, Türkiye, tarihinde gözlemlenen metafizik asırların da sonuna geliyor. İşte bu köklü dönüşüm Âkif Bey'i derinden sarsıyor, bir zihni muhasebenin içine çekiyor. Zâhiren, 1923 rejimiyle ortaya çıkan pürüzler; bâtınen, son onbeş yıldır toplumun dertlerini omuzlarken sığındığı İslâmi ilmihalle İslâmî tasavvufun sebep olduğu bir iç – dış çatışması onu Mısır'a, inziva dolu günlerde derin bir muhasebenin içine çekti. Âkif Bey'in Mısır günlerinin bâtınen hülasası ise, onun içine adım atması gerçeğidir. Çektiği çile ve sıkıntılar "Safahat"ın 7. kitabındaki ürünlerle onu mükafatlandırıyordu. Yükseklerden gürüldeyerek akan Âkif Bey'in kişisel tarihi, artık, bu aşamada hız kesmiş, ovaya vardığında denize kavuşabilmenin manevi hazzını yaşayan bir nehrin sükunetine bürünmüştür. Esasen bu mübarek insan,

'Etmesin beni tek dünyada vatanımdan cüda'

dediği Türkiye'nin özlemi içindeydi. Türkiye'de ölmeyi, burada toprağın merhametine kavuşmayı, tek nefsani hedef olarak görüyordu. Onun şu mısraı;

'Bana çok görme Ya Rabbi! Bir avuç toprağını'

bir arzunun, bir sevgiliye kavuşabilmenin münacaatı olarak da okunabilir. Âkif Bey'in bir

ekonomi – politika malzemesi olarak lûzumu halinde piyasaya sürülmesi, ideolojik bir tavrın ifadesidir. Buna onun hiç rızası olmadığını ifade edebilirim. Bu hususta en kuvvetli delilim onun gönüllü bir sürgün olarak gittiği Mısır'da geçen inziva günlerinde yaptığı muhasebenin zâhiri boyutu olan somut dünya ile, olguculukla ilgiliydi. Cumhuriyet rejiminin bir kaç sene içinde aldığı yolu, 1912 – 1922 arsında on yıl süren topyekûn harplerden sonra ulaştığı sulh ve sükûnu, iktisadi kalkınmayı, bu oluşumun devletin bekaası için ehemmiyetini çok iyi kavradı. Siyaset girdabından sıyrıldı. Bir demiryolu makasçısı misali, bütün gövdesiyle, velâyet limanına demir attı. Şu derece ki, vefatı ertesinde dönemin mutasavvıfları tarafından düşürülen tarihlerin ortak vurgusu Âkif Bey'in velâyeti üzerinedir. Demek oluyor ki, onun gibi insan – Allah bağlantısını çile ile yoğurup şefaat-ı hassiyeye nail olmak ise her Âkif dostunun hedefi olmalıdır.



Şair ve Mütefekkir

Hakan Poyraz
Prof. Dr.
Sakarya Üniversitesi

Kimi şairler vardır ki aynı zamanda fikir adamıdırlar ve fikirlerini şiirle işlerler. Bu gün bu bilgi şöleni vesilesi ile kendisini andığımız Mehmet Akif Ersoy da onlardan biridir.

Konuşmamda Mehmet Akif ve onun fikirlerinden ziyade "şair ve mütefekkir" kavramından hareketle Türk düşüncesinin bir sorununu dile getirmek istiyorum: Şair ya ferdî bir duyguyu, yaşantıyı dile getirir ya da toplumsal bir yarayı. *Safahat* toplumun ruhuna tercüman olan bir eserdir ve fikrin edebî formlar içerisinde ifadelendirmesi açısından da oldukça önemlidir. Burada, şu tespiti yapmalıyım: Şiiri-

ni "ruhunun vahyini duyarak" yazan Akif, kolektif ruhun da tercümanı olduğu için, İstiklal Marşını ondan başka kimse yazamazdı. Zira şair, adeta ruhunun vahyini duyandır. Bu ruhun öyle bir aksülameli olmuştur ki, onu her dinleyişimizde bu marştaki ruh ile arınırız. Mehmet Akif'in İstiklal Marşı, böylece Türkiye Cumhuriyeti devletinin yurttaşına verdiği kimliğin oluşturucu unsurlarından birisi olmuştur. Bir de şunu ilave edeyim: Şair ruhunun vahyini duyan adam ise, Mehmet Akif, sahici bir şairdir. Onun şairliği aleyhinde konuşanların daha çok şairler olması gerçeği gösteriyor ki, onların yargılarına akıl değil psikolojik durumları eşlik etmiştir. Yoksa yeniden İstiklal Marşı yazma teşebbüsünde bulunanların hastalıklı ruh hali, başka türlü izah edilemezdi.

Mehmet Akif bir filozof ya da alışıldığı biçimiyle mütefekkir değildir. Ama şiiri bir düşünceyi dile getirir. Fikriyatının arka planında Abduh ve Cemaleddin Afganî gibi düşünürlerce işlenmiş bir İslamcılık vardır. Ama Akif onlardan ve Sait Halim Paşa, Babanzade Ahmet Naim, Filibeli Ahmet Hilmi'den daha fazla bir popülariteye sahip bir kişiliktir. Hatta İslamcılık denildiği zaman akla yukarıdaki isimler yerine Akif gibi bir şair akla gelir. Aslında bu durum bizlere tefekkür dünyamız hakkında bir resim de sunar: Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Atilla İlhan, İsmet Özel gibi şairler, tefekkür dünyamızın yıldızıdırlar: Yusuf Akçura, Abdullah Cevdet gibi düşünürler yerine onlar önde görünür. Şair Ziya Gökalp ve şair Nihal Atsız'da bu kategoriye girebilir.

Konuşmak istediğim konu tam da burası... Fikrin şiirle ifadelendirilmesi olgusu, bize özgü tefekkür tarihi ve tarzını anlamak açısından oldukça önemlidir. Tefekkür dünyamızın oluşmasında teorik bakış kadar ve hatta ondan daha fazla edebiyat, ama özellikle de şiir önemli bir rol oynamıştır.

Düşünce tarihimiz ve tarzımız hakkında şöyle basmakalıp eleştiriler dile getirilir: (1) "Bizde teorik düşünce eksikliği söz konusudur". Fikir denilince "efkar" basan Türk insanı. Ama (2) "Her Türk şair doğar". Eğer (1) ve (2) doğruysa, fikri şiirle işlemek Türk tefekkürünün doğal mecrası olacaktır. Gerçekte de bizde düşünce düşünce, özellikle dinî düşünce, medreselerdeki akait tartışmalarından daha ziyade Yunus'un ilahileri ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidi ile yer edinmiştir. Burada hemen "Bizde düşünür yok! Düşüncelerini şiir formunda dile getiren şairler var." gibi bir ön-yargı vermek istemiyorum. Ama bu yargının belli bir oranda bir gerçekliği temsil ettiğini, üstelik bunun tefekküre estetik açılımlar veren bir zenginlik olduğunu düşünüyorum. Hakikati retorikle ıskalamadığımız sürece!

Türk düşüncesinin belirgin vasfı, fikrin estetik kuruluşu diyebileceğimiz tarzda edebiyattan ve özellikle şiirden beslenmesidir. Bu hakikati gözden kaçırır ve tefekkürü sadece şiirden arındırılmış teorik bir çerçeve olarak görür ve biçim olarak düz yazıya indirgersek; Molier'in Kibarlık Budalası adlı oyununda Mösyö Jourdain'in bütün ifade biçimlerini düzyazı ve şiir olarak tasnif etmesi örneğinde olduğu gibi komik duruma düşmez miyiz?

Çoğunlukla Türk fikir hayatı hakkında söz söyleyen, kalem oynatanlar, model olarak batılı düşünce tarihi yazımını esas aldıkları için, şair ve edebiyatçılar çerçeve dışında bırakmak-

ta ve bu durum, Türk düşüncesinin ruhunu özelikle döneminin esprisini eksik kavramamıza neden olmaktadır.

Bütün düşünme biçimlerini tek bir (batılı) formatla mı ifadelendireceğiz? Akif'i konuşurken, aslında Türk düşüncesinin bir sorunun dile getirmek istiyorum derken kastım tam da burası idi. Benim anladığım biçimiyle felsefenin yolu kültürün içinden geçer. Şiir bu manada kültürün derinlerindeki şuura ulaşmanın önemli bir kanalıdır. Heiddegerci bakış açısıyla şiir bilim ve felsefeden daha çok insanîdir. "Şiir, aklın açtığı yaraları tamir eder" der Novalis.

Hilmi Yavuz üstadın, Heideger değerlendirmesiyle söylersek: Şiirsel edimler (poetik aktlar) dünyaya nevi şahsına mahsus açılımlar getirir ve bu edimler yeni tür varlık'ları var eder. Şiirsel edimler, insanın dünyadaki duruşunu değiştirirler. Felsefenin bunu gerçekleştirebilmesi için bunu ancak şiirsel söylemin içinden yapılabilir olmasıyla mümkündür.

Nesnel tinin yani o döneme ait bütün yaşama formlarının en iyi yansıdığı alandır şiirdir. Fakat şiire akseden bu şuuru, bir de fikir işçiliği ile kavramla dokumak, nesnel tinin canlılığının sabitlemek için kavramsal düşünceyi motif motif işlemek lazımdır. Bu manada şiir üzerinde de teorik bir bakış kurulabilir.

Tabi ki düşüncenin formatlanması açısından kültürlerin tercihleri farklı olmuştur. Bu manana kendi düşünce tarihimize dönüp baktığımızda şiir hep vardır. Sadece Mevlana adı bile örnek olarak yeter. Bizde fikir hayatı daha çok şairler tarafından temsil edildiği bir vakıadır. Bu durumun bir taraftan müspet bir taraftan menfi tarafı var tabi ki. Fikrin estetik kuruluşuna evet ama fikrin fikirle işlenmesi gerekiyor esas olarak. Şiir hakikati yakalamak için önemli bir ve zenginlik ama hakikatin kavramsal mantıksal bir kurgu içinde bir fikir işçiğine de ihtiyaç var.

Fikir işçiliğinin kavram hassasiyeti yerine şair ve edebiyatçının duygu hassasiyeti son dönem Türk düşüncesinin doğasını meydana getiriyor. Aslında bu durum, demin söylediğimiz gibi bir zenginlik. Fakat fikir başka bir fikirle yeterince işlenemediği için fikrin yerini retorik alıyor ve sonuçta fikirler değil, retorikler çatışıyor. Aksi halde müsademe-i efkârdan barika-i hakikat doğardı.

Belki de birilerinin Akif'i şair olarak görmemesi, şiirinde retorik yerine hakikatin dile getiriliyor olmasındandır, kim bilir?

Mehmet Âkif'in Tartışılan İki Şiiri: Çanakkale Şehitlerine ve İstiklâl Marşı

Mustafa Özçelik
Yazar, eğitimci

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyat ve fikir hayatının en çok tartışılan isimlerinin başında gelmektedir. Bu tartışmalar daha hayatta iken başlamış ve vefatından sonra ise daha da yoğunlaşmış, zaman zaman durulur gibi olsa da hep devam etmiştir. Günümüzde de durum aynıdır. Sürekli gündemde olan bir şahsiyet olarak yine lehte ve aleyhte pek çok değerlendirmelerin konusu olmaya devam etmektedir.

Âkif'in muhtelif tartışmaların öznesi olması öncelikle "nev-i şahsına münhasır" bir şahsiyet olmasıyla ilgilidir. Âkif, Halim Sabit'in de dediği gibi "düşünceleri, siyasi fikirleri, Türkçülüğü, İslâmcılığı hep kendine göre" [1] olan bir şahsiyetti. Böylesi bir insanın tartışma konusu olmasını yadırgamamak gerekir. Zira kalabalıklarda böylelerine

1 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri*, s.244

rastlamak neredeyse imkânsızdır. Hayat, eninde sonunda insanları kendi kalıbına uydurmaktadır. İşte Âkif, bu tuzağa direnen ve ömrünün sonuna kadar kendi kalabilen, kendi ilkelerine sadık olan ve bu yüzden hiçbir gruba tümüyle yaslanmayan bir insandı. Dolayısıyla bu tür insanların tenkit tuzağından kurtulmaları mümkün değildir.

Tartışılan yönleri

Âkif'in dün de bu gün de en çok fikirleri tartışma konusu olmuştur. Bunları belli başlıklar altında toplamak gerekirse şunlar söylenebilir: Milliyetçiliğe, batıcılığa, medeniyete, inkılaplara bakışı...İkinci derecede de sanat anlayışı, şiiri, eserlerinin kıymeti... Yine ilginçtir Müslümanlık anlayışı... Dolayısıyla Âkif'i tenkit edenler arasında sadece fikren ve itikaden muhalifleri değil kendilerini Âkif'le aynı düşünce ve inanç düzleminde tarif edenler de bulunmaktadır.

Âkif, şiirleriyle de tartışma konusu olan biridir. Şiirlerinin hem sanat değeri hem de "Doğrudan doğruya Kuran'dan alıp ilhamı/Asrın idrakine söyletmeliyiz islâmı" gibi kimi beyit yahut mısralarda dile getirdiği düşünceler zaman zaman tartışılmıştır. Fakat iki şiiri özel bir durum arz eder. Zira bu iki şiir etrafındaki tartışmalar neredeyse hiç sona ermemiştir. Tartışmaların bu iki şiir etrafında yoğunlaşması aslında anlaşılır bir durumdur. Zira; bu iki şiir Âkif'in geniş kitlelere en çok mal olmuş ve onun fikri tutumunu en iyi yansıtan metinlerdir. Her ikisinde de Âkif'in dini ve milli şahsiyeti, fikri yapısı bütün boyutlarıyla çok açık olarak görülmektedir.

Sözünü ettiğimiz iki şiirden biri Çanakkale gazi ve şehitleri için yazdığı aslında bütün bir şiirin bir parçası durumunda olan fakat teması itibariyle "Çanakkale şehitlerine" diye bilinen şiiri ile "Kahraman Ordumuza" ithafıyla yayımladığı ve İstiklâl Marşı olarak kabul edilen şiiridir. Hemen söyleyelim ki tartışmalar daha çok ikinci etrafında yapılmıştır. Fakat ilki de ikincisi kadar olmasa bile yine zaman zaman çok tartışılmıştır.

A-Çanakkale Şiiri

Çanakkale Şehitlerine şiiri hakkındaki değerlendirmeler büyük bir çoğunlukla olumlu niteliktedir. Bunların büyük bir bölümünde bu şiir edebiyatımızın şaheserleri arasında kabul edilir. Bunlar arasında en dikkat çekeni Mehmet Âkif'in, şiiri çok beğenip takdir ettiği hatta şiire başladığı ilk yıllarda kendisinden çok etkilendiği, "o bize Mevlâna'yı, Hugo'yu, Homer'i hatırlatan, kaya gibi, dağ gibi şair" dediği "şair-i azam" Abdülhak Hamid'e ait olanıdır: "Âkif'in Çanakkalesi bir şiir abidesidir ki şimdiye kadar öyle bir şey Türkçe'de yazılmadı, korkarım ki bundan sonra da yazılmayacak."[2] "Şair-i Azam" sıfatlı Abdülhak Hamid'in yaptığı bu değerlendirme şiire olumlu bakanların hemen hemen ortak kanaatidir. Sonraki zamanlarda da yapılanlar da öz olarak bu değerlendirmeyle aynıdır. Mesela; Nurettin Topçu, bu şiiri "Dünya edebiyatında bir zafer âbidesi", Nihat Sami Banarlı "İman ve heyecan mermerleriyle yontulmuş bir şiir ve lisan abidesi", İsmail Habip Sevük, "Ede-

2 M. Emin Erişilgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, s. 79

biyatımızın en mühim irtifalarından biri"[3] Âkif, hakkında çok önemli araştırmalara imza atan, D. Mehmet Doğan "Edebiyatımızın en muhteşem destan parçası" olarak değerlendirmektedirler.[4]

Şiire yönelik olumsuz eleştiriler de söz konusudur. Burada ilginç olan husus, bu tür eleştirileri yapanların düşünsel kimlikleridir. Şiire bu anlamda hem dindarlar, hem de inkılâp ruhuyla hareket eden resmi ve sivil kişiler olumsuz eleştiriler yöneltmişlerdir. Çanakkale Şehitleri, dindar kesimler için daha çok:

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi,

Beytinden dolayı eleştiri konusu yapılmıştır. Zira onlar bu beyti Âkif'in Çanakkale şehitlerini Bedir savaşçılarından üstün tuttuğu böylece "dini açıdan hata ettiği" şeklinde yorumlamaktadır. Bu tür tenkitlerden en önemlisi Necip Fazıl'a ait olanıdır. Ona göre Âkif, bu ifadesiyle Bedir savaşına iştirak eden sahabeye saygısızlık yapmıştır.

Meseleye "inkılâpçılık" ruhuyla karşı çıkanlar ise marşın inkılâpçılık ruhundan uzak olduğunu söylemektedirler. Bunlara örnek olarak Münir Müeyyed Berkman'ın şu ifadesine bakmak gerekir: "Bir Çanakkale destanı ve değeri inkılapçılık değerlerinden uzak olan ve maalesef hâlâ dudaklarımızın arasında çırpınan milli marşı gibi bazı şiirlerle hiçbir kimseyi edebiyatın milli bir kahramanı olarak göstermek salahiyetine haiz değiliz."[5]

O dönemlerde yapılan bu tarz eleştiriler, bu şiirin muhtevasıyla her zaman belli kesimlerin muhalefet edecekleri bir şiir olduğunun işaretini de vermektedir. Nitekim son yıllarda bir ordu mensubunun eleştirileri de bu niteliktedir. Gülhane Askeri Tıp Akademisinin 1999-2000 öğretim yılının açılı toplantısında Diş. Tbp. Tuğg. Yalçın Işımer Âkif'in Çanakkale şehitlerini övmek maksadıyla yazdığı mısraları eleştiri konusu yapmış "Bedir savaşında 500 kişiyle çarpışan 250 bedevi Arap'la, dünya uluslarına karşı destanlar yazan Mehmetçiği bir tutuyor da "o kadar şanlı idi"diyor. Onun düşünce evreni Bedir savaşından öte gidememiş." "Bedir savaşında 500 kişiyle çarpışan 250 bedevi Arap'la, dünya uluslarına karşı destanlar yazan Mehmetçiği bir tutuyor da "o kadar şanlı idi"[6] diyerek bu şiiri "kavmiyetçi kaygılarla" ve "din karşıtlığı" söylemine oturtarak eleştirmektedir.

Eleştirilere cevaplar

1.

Çanakkale şiiriyle ilgili her iki türdeki eleştiriler konusunda, meseleyi izah bağlamında

3 İsmail Habib Sevük, *Edebi Yeniliğimiz*, s. 291
4 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, s. 201
5 Nuran Özlük, *Türk Basınında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Polemikler*, s. 24
6 Ahmet Taşgetiren, "Bu Portreyi Ordu Taşıyabilir mi?", *Yeni Şafak*, 29 Eylül 1999

yapılan açıklamalar da vardır. Burada onlara da değinmek gerekiyor. Bunlara geçmeden önce teknik bir açıklama yapalım.

Mehmet Âkif, eleştiri konusu olan beytinde anlatmak istediklerini daha anlaşılır kılmak için teşbih(benzetme)sanatına başvurmuştur. Bilindiği üzere teşbih sanatının iki ana unsuru benzetilen ve kendisine benzetilendir. Burada benzeyen "nitelikçe zayıf olan", kendisine benzetilenin "nitelikçe güçlü olduğu" şeklindeki kural dikkate alındığında Âkif'in bu sanat gereğince "Çanakkale şehitleri"ni, "Bedrin arslanları"na üstün tuttuğu gibi bir sonuç doğabilir. Fakat bu teşbihte "ancak" edatı ve ondan sonraki virgül dikkate alındında mısrayı virgülde durarak okumak gerektiğinden teşbihin unsurlarını Çanakkale şehitleri "benzeyen", Bedir şehitleri ise "kendisine benzetilen" şeklinde anlaşılmalıdır. Meseleye böyle bakılınca beyitten çıkacak anlam şudur: " Bedrin aslanlarından başkası bu kadar şanlı değildir. Seni benzetebileceğim başka bir varlık yoktur. Sen ancak Bedir aslanlarına benzersin"[7] Dolayısıyla bu söyleyişte şairin amacı "şanlılık" bakımından iki tarafı karşılaştırıp üstünlüğü Çanakkale şehitlerine vermek şeklinde anlaşılamaz. Şair, Çanakkale'deki şehitlerin savaş niyetleri konusundaki durumlarını daha anlaşılır kılmak için bu konuda İslam tarihindeki ilk ve en önemli örneğe atıfta bulunarak meseleyi izah etmektir. Ayrıca bu bir benzetmedir, edebiyatta benzeyen ile kendisine benzetilen hiçbir zaman aynı şey değildir. "Bir başka ifadeyle benzerlik aynıyla değil misliyle değerlendirilir."[8]

Burada Bedir savaşçıları ile Çanakkale şehitleri arasında kurulan ilginin nasıl bir düşünce zeminine oturduğunu anlamak için de her iki savaşın mahiyetini hatırlamak yararlı olacaktır. Bedrin Çanakkale ile ilişkilendirilmesi bu iki mücadelenin ortak özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce bu iki savaşa katılanların da gayeleri müşterektir. Her iki ordu da din ve iman kaygısıyla savaşmışlardır. Bu yüzden "Bedir Çanakkale'dir, Çanakkale Bedir'dir"[9] İki savaş arasında on dört asırlık bir zaman farkı vardır ama "Dokuz yüz müşrikle üç yüz müminin harbiydi Bedir. Mahviyetle bitseydi, yeryüzünde Allah'ın adını anacak kimse kalmayacak ve İslâm güneşi daha doğmadan sönecekti." Çanakkale ise "Ehl-li Salib'in karşısında tevhidin son kalesiydi. Çanakkale geçilseydi, yeryüzünde tek bağımsız İslam devleti kalmayacak ve Türk milleti tarih sahnesinden silinecekti."[10]

D. Mehmet Doğan'ın Mustafa Kemal'e atfen aktardığı şu cümleler de Çanakkale'de savaşanların niyetleri konusunda açık bilgi vermektedir: "Mütekabil siperler arasında mesafemiz sekiz metre...Yani ölüm muhakkak, muhakkak...Birinci siperdekiler, hiç biri kurtulmamacasına kamilen düşüyor. İkincidekiler onların yerine gidiyor, fakat ne kadar şayan-ı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakika sonra öleceğini biliyor. Hiç ufak bir fütur bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okumak bilenler ellerinde Kur'an-ı Kerim, cennete gitmeğe hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şahadet çekerek yürüyorlar. Bu Türk askerinin ruh kuvvetini gösteren şayan-ı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale muharebesini kazandıran bu yüksek ruhtur."[11]

7 İsmail Acar, *Mehmet Âkif, ve Safahat'ta Seyahat*, s. 186

8 Nihat Sami Banarlı, *Kültür Köprüsü*, s. 320

9 Nuri Sağlam, "Bedir Çanakkale'dir", *Yedi İklim*, 2001 s. 69

10 Nuri Sağlam, a.g.m., s. 68

11 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, s. 203

2.

Çanakkale Şehitlerine dini hassasiyet noktasında karşı çıkma aslında yeni zamanların meselesidir. Şiirin yayımlandığı 1924 yılından Necip Fazıl'a gelinceye kadar böyle bir eleştiri yapılmamıştır. Nitekim "Bugün olduğu gibi o zamanda memleketimizde İslam dinini bilen insanlar vardı. Şiir yayımlandığı zaman onların hiç birinden böyle bir tenkit gelmemiştir."[12] Burada Âkif'i çok yakından tanıyan rahmetli Ali Ulvi Kurucu'nun kendisiyle yapılan bir söyleşide bu konuyla ilgili söyledikleri de bu tespiti doğrular mahiyettedir. Şöyle diyor Kurucu: "Eğer bir mesele olsaydı, onun döneminde hâlâ hayatta olan büyük ulema buna karşı çıkardı. Hiç kimseden bir itiraz gelmeyip de bugünkü Osmanlıcayı dahi bilmeyen kimselerden itirazın gelmesine ben hayretteyim. Şiir heyecandır, histir, duygudur"[13]

2.

Çanakkale şiirine inkılâpçılık ruhuyla karşı çıkanlar için ise söylenecek fazla bir şey yoktur. Onların yaklaşımları ne ilmi, ne tarihi gerçeklere uymamaktadır. Ne Bedir'den ne Çanakkale'den haberleri vardır. Ulusçu bir anlayışla Türklüğü güya yüceltmekte, Türk-Arap ayırmadan hepsini İslam milletinin birer unsuru olarak gören Âkif'i hem de Çanakkale'de savaşanların niyetlerini anlamaktan çok uzakta durmaktadırlar. Bilgisizlik yanında kasıt hatta Âkif'in değerlerine düşmanlık içinde olmak gibi bir durum söz konusudur.

Nitekim Işımer'in eleştirisi basında gerekli cevabı hemen almış, onun önyargılı tutumu ve meseleyi anlamada çektiği güçlük bu eleştirilerde izah edilmiştir. Bu kalemlerden biri olan Ahmet Taşgetiren'in şu yorumu bu durumu yeterince açıklamaktadır: "Bu ifadelerden Prof. Işımer'in hem şiiri anlamadığını, hem İslâm'ın sembol olaylarını küçümsediğini, hem de önyargılarla hüküm bina etmeye yöneldiğini görüyoruz. İnsaf sahibi herkes bilir ki, Âkif'in Çanakkale Destanı, bu konuda yazılmış müstesna şiirlerden birisidir. Bir destandır evet. Ama bu destanı kavramak için, Çanakkale şehidinin İslâm aşkını, Peygamber tutkusunu, şehadet bilincini iyi anlamak lâzım. Eğer bunu anlamamışsanız, "Sana ağuşunu açmış bekliyor Peygamber" ifadesinden bile "Arapçılık" çıkarabilirsiniz, "Neden seni bekliyor Atatürk" demedi de "Seni bekliyor Peygamber" dedi" diye şairi hesaba çekmeye yönelebilirsiniz. [14]

B-İstiklâl Marşı

Mehmet Âkif'in yazıldığı günden bu yana en çok tartışılan asıl şiiri ise İstiklâl Marşı'dır. Onunla ilgili tartışmaların özünde öncelikle şiirin muhtevasında yer alan dini değerler buna karşın bu şiirin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından laik bir devletin milli marşı olarak kabul edilmesi ve daha sonra 1982 Anayasasında "değiştirilemez ve değiştirilmesi dahi teklif edilemez" şeklinde bir hükme konu olması şüphesiz ki etkili olmaktadır. Zira,

12 İsmail Acar, a.g.e., s. 186

13 Ropörtaj: Mustafa Aydın, "İstanbul,dan bir Âkif-i Sâni geçti - Ali Ulvi KURUCU", http://www.davetci.com/d_soylesi/rop_aulvikurucu.htm

14 Ahmet Taşgetiren, a.g.m., *Yeni Şafak*, 29 Eylül 1999.

Milli Mücadele'nin sürdüğü günlerin Türkiye'si ile günümüz Türkiyesi değerler noktasında tamamıyla aynı yerde durmamaktadır. Hatta bırakalım dünle bugünü şiiri, milli marş olarak kabul eden 1.dönem milletvekillerinin bulunduğu Meclisle, Lozan gibi bir anlaşmayı imzalayan 2.dönem milletvekillerinin görev yaptığı meclis arasında bile bu konuda ciddi bir anlayış farklılığı vardır. Dolayısıyla bu marş, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devletini ne ölçüde temsil eder konusu İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesiyle ilgili yasaya rağmen zaman zaman tartışılmaktadır.

Bu tartışmalarda iki boyut vardır. Bunlardan ilki marşın muhtevası, diğeri de buna bağlı olarak marşın değiştirilmesidir. Yine marşın bestesi de aynı şekilde bu tartışmaların içinde yer alan bir meseledir. Bütün bu tartışmaları doğru anlayabilmek için meselenin önce tarihi seyrine bakmak gerekmektedir.

Tartışmaların tarihi seyri

1.

İstiklâl Marşı konusunda aslında ilk itiraz bizzat şairinden gelmiştir. Âkif, marşla ilgili yarışma ilanı yayımlandığında kendisine yarışmaya katılması söylendiğinde "Ben ne yarışmaya katılırım, ne de caize alırım."[15] diyerek meseleye usul açısından karşı çıkmaktadır. Fakat bilindiği gibi meclise uygun bir metin gelmeyince kendisi ödül şartının kaldırılması kaydıyla teklifi kabul etmiş ve marşı yazmıştır.

2.

Yine Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de "yarışma şartlarının eksikliği", "Vezin meselesinin netleştirilemediği, kaç beyit olacağı" gibi hususların net olmadığı belirtilerek "Bu yarışma Maarif vekaletince tarif ve tahdit edilmeliydi." şeklinde bir eleştiri yapılmıştır.[16]

3.

Asıl tartışmalar ise mecliste yaşanmıştır. Tartışmanın ana konusu öncelikle "milli marş seçiminin nasıl yapılacağı" ile ilgilidir. Konu ile ilgili yapılan oturumlarda "İstiklâl Marşı halktan ve besteden doğmalıdır. Ismarlama ve paralı şiir İstiklâl Marşı olamaz. Seçim işini ya bir edebi heyet veya Vekalet yapmalıdır. Beste durumu dikkate alınmalıdır. Seçim Meclis'te yapılmalıdır. Mehmet Âkif'in şiiri tercihan kabul edilmelidir. Mehmet Âkif, Maarif Encümeni başkanı olduğu için ayrı bir encümen kuralım."[17] şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili görüş belirtenlerden biri de Karesi mebusu Hasan Basri Çantay'dır. Meselenin başından beri içinde olan ve Âkif'i İstiklâl marşı'nı yazmaya zorlukla ikna eden biri olduğu için bu görüşlere karşı seçim ve inceleme meselesini kastederek "Âkif, o zilleti irti-

15 Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 62

16 Zeki Sarıhan, *İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, s. 17

17 Ali Kaytancı, *İstiklal Marşımız ve Milli Ruh*, s. 88

kap etmez, katiyen buna tenezzül etmez" şeklinde karşı çıkmış, milletvekillerinin çoğunluğu da onun görüşü doğrultusunda hareket edince şiirlerin encümene havalesinden yahut bir edebi heyetinden tetkikinden vazgeçilerek doğrudan basılması ve milletvekillerine dağıtılması kararlaştırılmıştır.

Bu karar üzerine Maarif vekâletinin seçtiği Âkif'inkiyle birlikte altı şiir Meclis gündemine getirilmiştir. Tartışma bu oturumda da devam etmiştir. Oturum başkanı Mustafa Kemal'in Hamdullah Suphi Bey'e İstiklâl marşı'nı kürsüden okutma isteği üzerine marşın henüz kabul edilmediğini yani bu şiirlerden hangisinin marş olarak seçiminin belli olmadığını, konuyla ilgili encümen bile kurulmadığını söyleyerek bu isteğe itiraz edilmiştir. Fakat verilen önergelerle Hamdullah Suphi Âkif'in şiirini okumuş, büyük bir coşkuyla karşılanan bu olaydan sonra meclisin genel temayülü belirmiş Hamdullah Suphi Bey, diğer güfteleri de okumak istemişse de bu istek kabul görmemiştir.

Konuyla ilgili son oturumda ise kimi milletvekillerince ileri sürülen itirazlar devam etmiş, Hamdullah Suphi, durumu açıklayan bir konuşma yaparak Âkif'inkinin ısmarlama olmadığını ve aranan marşın özelliklerini taşıdığını söylemesi üzerine, bu açıklama pek çok milletvekili tarafından desteklenmiştir. Ardından Hasan Basri Çantay ve arkadaşlarının "görüşmelerin yeterliliği ile Mehmet Âkif Bey'in şiirinin kabul edilmesine" ilişkin önergeleri üzerine meclisin genel kanaati ortaya çıkmış, bunun üzerine başkan Adnan Adıvar görüşmeleri nihayetlendirmiş ve oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylamada Âkif'in şiiri "ekseriyet-i azime" ile kabul edilmiştir.[18]

2.

Mesele ilk bakışta kapanmış görünmekle birlikte işin aslı böyle olmamış, sonraki yıllarda marşın tartışılması yine sözkonusu olmuştur. Nitekim İstiklâl Marşı'nın kabul edilmesinden hemen sonra sıra bestelenmesi meselesine gelince ilk itiraz Kazım Karabekir Paşa'dan yükselmiştir. Paşa, Âkif'in şiirinin beste için Paris'e gönderileceğini öğrenince buna müdahale etmek istemiş, bu amaçla "kendi eserinin milli marş olması için epeyce uğraşmış, Âkif'in şiirinin "ref edilerek onun yerine kendi şiirinin kabul edilmesini isteyecek kadar işi ileri götürmüştür."[19] Kazım Karabekir'in marşa itirazları Âkif'in eserine yönelik ilk itiraz olarak önem taşımaktadır. Yine bu itirazlar sonradan muhteva ile yapılan tartışmaların özeti durumundadır. Zira paşa, marşın bestesi kadar güftesinin muhtevasına da itiraz etmektedir.

2.

İstiklâl Marşı ile ilgili itirazların ve tartışmaların yoğunlaştığı süreç Mehmet Âkif'in Mısır'dan Türkiye'ye dönüşü ve bilhassa vefatından sonraki dönemdir. Mesele yeni bir İstiklâl Marşı'nın yazılması isteğine kadar dayanmıştır. "Başta Ruşen Eşref, Aka Gündüz olmak üzere çok kişi Mehmet Âkif'i cezalandırmak için İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesini

18 Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, s. 72

19 Muhittin Nalbantoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, s. 127–146

teklif ettiler. Atatürk bu önerileri hep reddeder.[20] Buna rağmen sonraki zamanlarda konu ile ilgili tartışmaları takiben 1938 yılı başlarında İstiklâl Marşı'nın değiştirmesi amacıyla resmi bir yarışma açılmış, hatta bununla ilgili olarak Necip Fazıl'a yeni bir marş yazması konusunda teklifte bulunulmuştur. Bizzat Necip Fazılın ifadelerinden Büyük Doğu marşı şiirinin bu teklif üzerine kaleme aldığı anlaşılmaktadır.[21] Necip Fazıl, Falih Rıfkı'nın yaptığı teklifi "Bu rejim havası içinde ve birtakım şahısların pohpohlanması uğrunda şiirini alçaltmamaya razı olmamak" şartıyla kabul etmiş, fakat yazılan şiir, teklif sahiplerinin beklentileri karşılamadığı için mesele uygulama safhasına geçememiştir.[22]

Burada bu tartışmaların neden bu dönemde yoğunlaştığı sorusu akla gelebilir. Âkif'in yurda dönmesi üzerine matbuatta Âkif lehine epey bir yazı çıkar ve tekrar gündeme gelir. Bu durum belirli çevrelerde rahatsızlık uyandırır. Bu sebeple özellikle 1937 başlarından itibaren bilhassa Nurullah Ataç tarafından Âkif ve İstiklâl Marşı tartışmalı bir duruma getirilir. Akşam gazetesinde yer alan bu yazılarla İstiklâl Marşı ve Âkif tezyif edilmek istenmiştir. Yine Yeni Adam'ın açtığı ankette de Ataç'ın aynı tutumunu sürdürdüğü görülür.[23]

2.

1939 yılının ilk üç ayından itibaren, yani Atatürk vefat edip yerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildiği tarihten sonra bu tartışmalar küllenmiş fakat 2. Dünya savaşının sonlarına doğru yeniden alevlenmiştir. [24]Fakat bu tartışmalar matbuat ve çeşitli mahfillerde yapılan tartışmalarla sınırlı kalmış ve geçilen demokratik süreçte ne iktidar ne muhalefet partileri bu konuyla ilgili taraf olmamışlar, buna cesaret edememişlerdir. Matbuat ve mahfillerde konuyu tartışanlar ise Zekeriye Sertel ve Ahmet Emin Yalman'ın başların çektiği bir guruptur. "Yani bu dönemde solcu ve sabatayistlerin itirazları söz konusudur. Fakat başka kalemler ve bilhassa üniversite gençliği bu durumu infialle karşılamıştır."[25]

3.

27 Mayıs 1960 devrimi Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi olarak pek çok toplumsal travmalara yol açan bir süreçtir. İşte bu süreçte Demokrat partinin yeniden Arapçaya çevirdiği ezanın İnönü devrinde olduğu gibi tekrar Türkçe okunması talepleri seslendirilmeye başlayınca İstiklâl Marşı da bundan nasibini almış ve her iki konunu tartışılması bir arada yürütülmüştür. Fakat, tartışmalar hiçbir zaman eski hararetini taşımamıştır.

4.

İstiklâl Marşının tartışıldığı dönemlerden biri de yine bir askeri darbe dönemine 12 Eylül 1980'e rastlar. Fakat, 1982 anayasası ile marşla ilgili tartışmalar sona erdirilir ve İstiklâl marşının devletin milli marşı olduğu ve değiştirilmesinin dahi teklif edilemeyeceği ana-

20 . Soner Yalçın, *Hürriyet*, 18 Mart 2007

21 Necip Fazıl Kısakürek, *Babıali*, s. 363

22 M. Orhan Okay, "Siyasi ve Fikri Yazıların Dışında Büyük Doğu", *Yedi İklim*, Mayıs, 1993.

23 Necmeddin Turinay, "Bir İktidar Değişi Döneminde Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı Tartışmaları", *Mehmet Âkif, Modernleşme ve Gençlik*, s. 80

24 Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, s. 36

25 Necmeddin Türinay, a.g.m., *Mehmet Âkif, Modernleşme ve Gençlik*, s. 79

yasa hükmü haline getirilir. Öte yandan marşın gerekli gereksiz her yerde söyletilmesi meselesi sürekli tenkit konusu olur. [26]

5.

Tarihimizde "post-modern bir darbe" olarak geçen 28 Şubat 1997 müdahalesi sonrasında da İstiklâl marşı yine tartışmaların odağıdır. Bu defa ona alternatif bir marş bulunmakta da gecikilmemiştir. Bu marş, 28 Şubat sürecinin simgesi haline gelen 10. yıl marşıdır. Bu süreçte askeri ve sivil kimi çevreler, bilhassa üniversiteler her vesileyi bir fırsat bilerek neredeyse unutulmuş olan 10. yıl marşını yeniden toplumun gündemine getirerek ona "âdeta milli marş hüviyeti" kazandırmak isterler.[27] Hatta kimi yorumlara göre "bu marşın İslami kesimin sahiplendiği İstiklâl Marşı'nın yerine konmak istenmesi"[28] gibi bir durum da vardır ortada. Nitekim 1998'in Nisan ayı sonunda Hürriyet gazetesi yazarlarının başını çektiği bir grup gazeteci Doğan Hızlan, Emin Çölaşan, ardından Radikal'den Hakkı Devrim, Sabah'tan Can Ataklı, Milliyette Zülfü Livaneli ve Ali Sirmen'in başlattıkları 10. yıl marşı kampanyası aslında "İstiklâl Marşı değiştirilsin" anlayışının yeni bir tezahüründen başka bir şey değildir.[29] Fakat gösterilen tepkiler üzerine bu niyet de gerçekleşmedi. Fakat; 10. yıl marşı Cumhuriyet marşı olarak kabul edildi. Böylece İstiklâl marşı'na alternatif olma özelliğini de kaybetmiş oldu.

6.

İstiklâl Marşıyla ilgili olumlu bir gelişme ise 2007 yılında gerçekleşir. Meclis tarafından 12 Mart "İstiklâl Marşı'nın kabulü ve Mehmet Âkif Ersoy'u anma günü" ilan edilir. [30] Ardından da İç İşleri, Milli Eğitim ve Turizm Bakanlıklarınca konu ile ilgili yönetmelik hazırlanıp yayımlanır. Ne var ki bu yasanın görüşülmesi sırasında da kimi tartışmalar yaşanır. CHP milletvekilleri, bu talebin yanlı olduğunu, Tevfik Fikret, Nazım Hikmet ve Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi şairler için de bu tür günler ihdas edilmesi gerektiğini söylerler. Fakat bu istekler kabul görmez. CHP'li milletvekillerinin bir itirazı da adı önce Burdur üniversitesi olarak belirlenmişken verilen bir önergeyle bunun Mehmet Âkif Üniversitesi şeklini almasına itiraz ederler. Fakat sonuç değişmez.

7.

2008 yıllarına gelindiğinde yine bir tartışma başlatılır. Bu tartışmayı başlatan da ne ilginçtir ki yine emekli bir askerdir ve yine bu eleştiri de Türklük adına yapılmaktadır. 28 Şubat sürecinin önde gelen isimlerinden biri olan Emekli Tuğgenaral Doğu Silahçıoğlu Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde yayımladığı "Ümmetçiler ve Milliyetçiler" başlıklı yazısında İstiklâl Marşı'nın sözlerinden rahatsız olduğunu yazmıştır. Tuğgenarle göre "Âkif, İstiklâl Marşı'nın 10 kıtasına 'Hakk, ezan, cennet ve iman' gibi sözcükleri ustalıkla yerleştirmiş, ama bir tek Türk sözcüğü için yer bulamamıştır."[31]

26 Mümtaz'er Türköne, *Zaman*, 13 Eylül 2006.

27 Hakan Albayrak, "28 Şubat'ta Şaman Gölgesi", *Gerçek Hayat*, 29 Şubat 2008

28 ww.dipnot.tv/İslâmi Kesimde 10. Yıl Marşı Tartışması, Ahmet Taşgetiren'nin konuyla ilgili soruya verdiği cevap

29 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, s. 178

30 Ahmet Faruk Kılıç, *Milli Yürek, Mehmet Âkif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, s. 44

31 "Doğu Silahçıoğlu, İstiklal Marşı'nın sözlerinden rahatsız oldu" başlıklı haber, *Zaman*, 21 Şubat 2008.

Tartışmaların mantığı

Muhaliflerin marşa karşı yaptıkları eleştiriler, kimi zaman marşın dili, kimi zaman da doğrudan muhtevasıyla ilgili olmuştur. Marşın ilk dörtlüğünde yer alan "korkma", "şafak" gibi kelimelerin yanlış kullanıldığı ileri sürülmüş, dördüncü dörtlükteki "ulusun" sözüne de değişik manalar verilmek lüzumu duyulmuştur. Bazen de "Doğacaktır sana vaat ettiği günler Hakkın" ve "Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli" gibi mısraların milli marş özelliğine aykırı olduğu söylenmiştir.[32] Yine "medeniyet dediğin tek dişi kalmış" söyleyişi dolayısıyla Âkif, medeniyet düşmanı olarak gösterilmiş, şiirde geçen "ezan, Hak,..."gibi dini kavramlardan dolayı "Ümmetçilik"le dolayısıyla "milliyetçi olmamak"la suçlanmıştır.

1.

Muhteva tartışmasına ilk olarak Kazım Karabekir'de rastladığımız için önce onun yaklaşımını aktaralım. Paşa'ya göre "Âkif beyin şiiri pek yüksek ve muhterem" olmakla birlikte bazı eksiklikler taşımaktadır. Bu şiir, "Milletin vicdanından çıkan bir feryat değil muhterem şairin halka hitabesidir. Dolayısıyla milli bir marş özelliklerinden yoksundur."Arkadaş" hitabesiyle söylenen satırlarında millete başka biri hitap ediyor ki halk bunu okurken şahsiyetini küçültecektir."Kim bilir belki yarın" hitabı millete dişinizi sıkın nasihatından başka bir şey değildir. Ayrıca İstiklâl kazanıldıktan sonra manasız hale gelecektir. Düşmanlarımız Türkler kabiliyetsizdir, medeniyet kabul etmez" diye iddia ederken milletimizi "evet medeniyet canavardır." diye bağırtmak doğru değildir. Hilalle ve Cenab-ı Hakka münacat kısımları ilahiye yakışır, marşta maneviyatı kırar. Şiir ve nutuk için bunlar uygun olabilir ama bir marş için olmaz. Hüda, cüda gibi kafiye hatırı sözleri halk söyleyemez, marşın güftesi de bestesi de halkın seviye ve harsına göre olmalıdır.[33]-[34]

2.

Konuyla ilgili bir itiraz da İstiklâl marşı yarışmasının açılışı sürecinde Milli Eğitim Bakanı olan Rıza Nur'dan gelir. Ona göre bu marş yarışmasını kendisi açtırmıştır. Fakat daha sonra Rusya'ya gidince yerine bakan olana Hamdullah Suphi Tanrıöver yarışma kurallarını dikkate almayarak Âkif'in şiirini Meclis'te okuyup kabul ettirmiştir. Ona göre Âkif'in güftesi " aruzlu ve hece adedi çok fazladır. Bu sebeple ağır ve pek monotondur. Ayrıca seçilmesi konusunda da usul hatası yapılmıştır."[35]

3.

İstiklâl Marşı'yla ilgili en yoğun eleştirilere 1937'de Yeni Adam'ın düzenlediği ankete verilen cevaplarda görürüz. Burada en şiddetli itiraz Nurullah Ataç'tan gelir. Ona göre hem güftede hem de bestede sorunlar vardır. Ama asıl itirazı muhtevayadır. Şöyle der: "Âkif'in manzumesi bugün bizim Millî marşımız olabilir mi?.. İstiklâl, bizim için aşılmış bir idealdir. İstiklâline ermiş bir cemiyet: «Ben İstiklâl isterim» diyemez ya... (...)İstiklâl marşında bizim

32 R. Canım-E. Çalık, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, s. 7

33 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbımiz*, s. 1055–1057

34 Muhiddin Nalbantoğlu, *İstıklâl Marşımızın Tarihi*, s. 146.

35 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. 3, s. 634–635

bugünkü ideallerimize uyacak, onlara hiç olmazsa bir telmih sayılacak hiçbir şey yoktur. «Lâkavmiyyete Fil'islâm» düşüncesiyle yazıldığı için Türk'ten, Türkiye'den bahsedemez. İçinde ezan vardır, minare vardır, imanı, müezzini, kayyımı ile bütün cemaat vardır, Millet yoktur. Doğrusu bir marş değil, bir ilâhî, bir «tazarru»dur."[36]

4.

Yeni Adam'ın 1937 yılında Âkif'le ilgili düzenlediği ankete cevap verenlerden biri de Suphi Nuri İleri'dir. O da Nurullah Ataç gibi düşünmektedir: "İstiklâl Marşı bir hizmet değildir. Bu marş her cihetten fenadır. İstiklâl ci Türklerin hislerine tercüman olmamıştır. "Korkma" diye başlayan bir marş, Türklerin hakiki ve öz duygu ve heyecanlarının tercümanı olamaz. Hele İstiklâl ini kazanıp inkılâba koyulan, cumhuriyet ve laikliği kabul eden Türkler, bu marşı hiçbir zaman benimseyemezler. Bu marş bizim değildir. Bir saat evvel ortadan kaldırılması gerekir."[37]

5.

Yeni Adam'ın anketine cevap verenlerden biri olan Raif Necdet'tir. Onun şiire muhalefeti ise kısmi bir nitelik taşımaktadır: "Âkif, inkılabın ilk cephesine değerli hizmetlerde bulunmuştur. Bazı fikri nakısalarına rağmen temiz bir heyecanın mahsulü olan İstiklâl Marşı, bu hizmetin mukaddes bir sembolüdür. Şuracıkta şunu da söyleyeyim ki benim İstiklâl Marşı'nda bulduğum en ehemmiyetli zaaf, Âkif'in emperyalizm yerine alelumun medeniyet aleyhinde bulunuşudur."[38]

6.

İstiklâl Marşı'na Çanakkale şehitlerine olduğu gibi dini ve kavmi hassasiyetler açısından itirazlar da gelmiştir. Dindarlar neden "ırk" kelimesini kullandı derken kavmiyetçiler de neden "Türk" kelimesini kullanmadı demektedirler.

Eleştirilere cevaplar

İstiklâl Marşıyla ilgili itirazlar cevapsız kalmamıştır. Bu cevapları da şöyle sıralayabiliriz.

1.

"Marşın "korkma" sözüyle başlaması onun bir zaafı değildir. Bunu bir zaaf olarak görenler şairin bu kelimeye yüklediği anlamın farkında değillerdir. "Bu korku, hiç bir zaman ürkeklik ve ödleklik" mânâsına gelmez. Bu his, seven insan gönlünün, faziletli insan duy-

36 Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, s. 363–364
37 Nuran Özlük, *Türk Basınında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Polemikler*, s. 216–217
38 Nuran Özlük, a.g.e., s. 227

gusunun düpedüz ve asil bir «endîşe»sidir. [39] D. Mehmet Doğan da "korkma" kelimesini 13. asır önce yunus Emre'nin de kullandığını söyleyerek bu durumun bir zaaf olmadığını, her iki şairin de varlık problemi üzerinde durduğunu, birinin kişinin bekasını, diğerinin ise milletin bekasını, kalıcılığını ilan ettiğini belirtir.[40]

2.

"Şafak" kelimesinin eleştirisinde de böyle bir bilgisizlik görülmektedir. Şair, bu kelimeyi "gün doğmadan evvel ufukta beliren kırmızı aydınlık" şeklindeki Türkçe kullanımındaki manasında değil, asli manasında yani Arapça'da olduğu gibi "gün battıktan sonra ufukta kalan ve gittikçe sönen kırmızı aydınlık" manasında kullanmıştır.[41] Böyle yapması İstiklâl Mücadelesinin başlangıcının, Anadolu'nun batı ufuklarında ve batı bölgelerinde geçmesidir.

3.

Yine şiirde geçen "ulusun" sözü de «büyüksün, yücesin» manasında değildir. Bu «ulumak» kelimesidir ve uluyan bir canavar tasviri karşısında söylenmiştir.[42]

4.

"Canavar" sözüne gelince bu söz; "bir medeniyet düşmanlığı değil Türk vatanına Yunanlıları saldırtıp, Türk milletine, elinde kalan Anadolu'nun bile bütününü çok görerek, onu ancak birkaç vilayet içinde mahsur ve ölü bırakmak isteyen "medeni dünya!"nın o zamanki edepsiz adaletine karşı yerinde bir tepkidir."[43] Saldırganların "Biz Anadolu'ya medeniyet götürüyoruz diyerek Anadolu'da bir canavarın yaptıklarından fazlasını yapmışlardır. Âkif, bu durumu anlatmak istemektedir.[44]

5.

"Hak, Hakk'a tapmak, ezan, din, şehitlik, hilâl" gibi kavramlarının geçmesi yüzünden bu kelimelerin geçtiği mısraların Millî bir marşta yer alamayacağını iddiasına gelince; doğrusu, Âkif'in şiirinde bu kavramları kullanmasından daha doğal bir şey olamaz. Zira bu kavramlar, Türk milletinin inanç değerlerini ifade eden kavramlardır. Onlarla düşünmekte, yaşamakta ve onlara yürekten inanmaktadır. Milli Mücadeleyi bu inanış ve anlayış içinde kazanmıştır. Âkif ise dini İslam olan bir milletin şairiydi. Müslüman bir milletin Müslüman bir şairinin ne demesi bekleniyordu ki...Öte yandan İstiklâl Marşı tamamen İslami bir zemin içerisinde ele alınması gereken bir eserdir. Onu bu zeminden ayırdığımızda "hürriyet, istiklâl vatan ve millet aşkı gibi ahlaki değerler mesnedsiz kalır."[45]

39 Nihat Sami Banarlı, *Kültür Köprüsü*, s. 330
40 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, s. 126
41 Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 338
42 Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 339
43 Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 340
44 Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s. 356
45 Ali Yurtgezen, *"İstiklâl Marşı Tahlilleri"*, *Dolunay*, Mart 1986, s. 15

6.

İstiklâl marşında "ırk" kelimesinin kullanılması Âkif'in bu konuda fikir değiştirdiğini göstermez. "Âkif'in "ırk"tan kastettiği "etnik/biyolojik köken olarak Türk ırkı" değildir. Irk kelimesi 1942 yılında Türk Dil Kurumu sözlüğüne girerek bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten önceki Osmanlıcadaki kullanımı bu manada değildir. Âkif'in zihin dünyasında ırk, yakın ve uzak geçmişteki "ecdad" manasındadır. Nitekim ırk, ırak (uzak) ile aynı köktendir. "Kahraman ecdad" vurgusu başka şiirlerinde de kullandığı bir tabirdir. Biyolojik kökenle ilgili değildir. Kaldı ki ırkçılığa karşı tutumu birazdan geleceği gibi gayet nettir."[46]

7.

"Türk" kelimesinin geçmemesine gelince; "M. Âkif, Türk, Arap, Kürt, Çerkez, Arnavut, Laz vs. "efrad-ı milleti" birbirine denk görmekte ve içlerinden birini, özellikle de "Türk'ü" öne ve üste çıkararak "üst kimlik" haline getirmemektedir. Bu ortak "sine" veya "cepheyi" Türklük namıyla anmamaktadır. Bu sineden/cepheden millet olarak bahsetmek gerektiğinde ısrarla ve ön eksiz olarak "millet" demektedir; "Ulus" sözcüğü "çağ" sözcüğü gibi Moğolca'dan alınmadır ve "Moğol imparatoruna tabi olan halklar, kabileler birliği" demektir. Çağ da "İmparatorun yönetim süresi" anlamına geliyor. Bu anlamıyla "Ulus", Âkif'in kullandığı anlamda "millet" in karşılığı olur.[47]

Marşın bestelenmesi

1.

İstiklâl Marşının güftesi kabul edildikten sonra sıra beste işine geldi. Sonuçta 500 lira ödüllü bir beste yarışması açılmasına karar verildi ve bir ilanla ilgililere duyuruldu.[48] Tanınan sürenin sonunda Maarif vekâletine 55 beste ulaştı. Ethem Üngör'e göre 24 eser katılmıştır. Vekâlet, kadrosunun dar olması sebebiyle bu işin seçiminin üstesinden gelemeyeceğini anlayınca durum meclise intikal ettirdi.

Konu Meclise geldiğinde Kasım 1921'de yapılan oturum oldukça tartışmalı geçmiştir. Meclise önce Maarif vekili Mehmet Vehbi Bolak, İstiklâl Marşı'nın bestesiyle ilgili tezkire gündeme getirdiğinde büyük bir tepki gösterir. Ona göre "Milletçe ıstırap içerisinde bulunan şu günlerde marştan daha önemli işler vardır ve onlarla ilgilenilmelidir."[49] Yine konunun İstanbul veya Ankara musıki komisyonlarına incelettirilmesi, bir komisyon kurulması, bu konunun güfte gibi mecliste oylanması şeklinde görüşler ileri sürülür. Yapılan müzakerelerin ardından Meclis reisinin eserleri Ankara'daki bir musiki heyetine inceletme teklifi olumlu karşılanır.

---

46 İhsan Eliaçık, 1.3.2008:www.fecr.gen.tr/röportajlar

47 İhsan Eliaçık, 1.3.2008 www.fecr.gen.tr/roportajlar

48 Rıdvan Canım/Ethem Çalık, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, s,38

49 Mehmet Çetin, *İstiklal Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy*, s. 38

Daha sonra Ankara'da böyle bir heyet bulunmadığı gerekçesiyle bestelerin değerlendirilmesi konusu bir süre ertelendi. Bu arada bestelerin Paris müzik akademisince seçilmesi fikri ortaya atıldı. Ancak bazı milletvekilleri ve bilhassa Doğu cephesi komutanı Kazım Karabekir tarafından hoş karşılanmayan bu karardan da vazgeçildi[50] ve o sıralarda Kurtuluş savaşının şiddetlenmesi yüzünden bu yarışma sonuçlandırılmadı. Fakat her bestekâr kendi bestesinin yaygınlaşması için uğraştı. Ankara'da başka İstanbul'da başka besteyle marş söylenmeye başladı.

2.

İstiklâl savaşının zaferle sonuçlanması üzerine İstiklâl marşının bestelenmesi meselesi yeniden gündeme geldi ve sürüncemede kalan bu işin kesin olarak sonuçlandırılması istendi. Maarif vekâleti 12 Şubat 1923 tarihinde İstanbul maarif müdürlüğüne bu besteleri göndererek musiki encümeni reisi Ziya Paşa'nın başkanlığında kurulacak bir komisyona incelettirerek uygun bestenin seçilmesini bir yazı ile istedi. 12 Temmuz 1923 günü bu komisyon Şark musikisi başkanı Ali Rifat Çağatay'ın bestesini seçti ve bakanlığa bir yazı ile bildirdi. Bunun üzerine Maarif vekâleti bu besteyi bastırarak okullara ve diğer bakanlıklara tamim etti.[51]

Fakat kısa bir süre sonra bu besteye alaturka musikisinden dolayı itirazlar başladı. Durum Mustafa Kemal'e iletildi. Çağatay'ın bestesinin batı armoni kurallarına uymadığı, İstanbul kararının iptalini eserlerin Viyana konservatuarına gönderilmesini talep edildi. Atatürk Ankara'ya döndükten sonra bestenin yeniden bir komisyona incelettirilmesi isteyerek konuyu Fevzi Paşa'ya havale etti.

Bu sıralarda İstanbul mızıka-ı hümayun şefi Osman Zeki Üngör 11 Mart 1924 te Ankara'da bir konser vermiş ve bu konserde kendi bestesi olan İstiklâl Marşı'nı da çalmıştı. Atatürk ve eşi Latife Hanım bu besteyi çok beğenmişlerdi. Fakat durum hemen değişmemiş 1930 yılına kadar Çağatay'ın bestesi çalmaya devam etmiş, daha sonra Maarif vekaleti tarafından resmi kuruluşlara gönderilen bir tamimle bundan böyle riyaset-i cumhuriye musiki heyeti şefi Osman Zeki'nin İstiklâl Marşı bestesinin Türkiye Cumhuriyetinin resmi marşı olarak kabul edildiğini bildirilmiştir.[52]-[53]

Beste tartışmaları

1.

Beste ile ilgili tartışmalar, meclis görüşmeleri sırasındakilerin dışında Maarif vekaletinin İstiklâl Marşı'nın bestelenmesi için Avrupa'da bir müsabaka açılmasına ve bunun yerinin de Paris olmasına karar vermesiyle yoğunlaştı. İlk önemli itiraz İstanbul'da yayımlanan Tevhid-i Efkar Haziren 1922 tarihli sayısında yer aldı. Buna göre "Yabancıların Türk ruhu-

50 Nuri Özcan, "İstiklal Marşı (Musıki)", *DİA*, c. 23. s. 357

51 Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşı'nın Tahlili*, s. 280

52 Muhiddin Nalbantoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, s. 151

53 Nuri Özcan, "İstiklal Marşı (Musıki)", *DİA*, c. 23. s. 357

na ve milli zevke uygun davranamayacağını" gerekçesiyle marşın Paris'te bestelenmesi eleştiri konusu yapıldı.

2.

Konuyla ilgili Atatürk'ün de bir eleştirisi vardır. O da bestelenecek kısmın seçimine itiraz etmiş, beğenmemiş, " İstiklâl Marşının uzun olmaması noktasında mutabıkız. Söylendiği ve çalındığı zaman herkesi uzun süre ayakta tutması elbette doğru olmaz. Ancak bu marşın İstiklâl savaşını anlatışı cihetinden büyük bir manası vardır. Benim en beğendiğim parçası da budur. Siz ise bu parçayı marştan çıkarmaya karar vermişsiniz.:

Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet
Hakkıdır Hakka tapan milletimin İstiklâl.

Benim bu milletten daima hatırlamasını isteğim sözler işte bunlardır." demiştir.[54]

3.

Önemli bir itiraz da o zamanlar Şark Cephesi Kumandanı olan Kazım Karabekir'den gelir. Marşın güftesi gibi bestesini de tenkit eder. Marşın bestesi için Paris'te müsabaka yapılacağı kararı üzerine bu kararın doğru olmadığını Erkanı harbiyei Umumiye Riyasetine yazar. Ona göre "medeniyete canavar diyen bir marşın Paris'e gönderilmesi de gariptir. Bu metni bir Fransız musikişanısın kavraması mümkün değildir. Yine İstiklâl uğruna çarpışan bir milletin ecnebi bir adama marşını bestelettirilmesi teessür sebebidir." Paşa, bu gerekçelerle kendi yazdığı ve bestelediği bando ile çaldırarak beste güfte münasebetini test ettirdiği marşının kabul edilmesini ister.[55]

4.

Ali Rifat Çağatay'ın bestesinin kabul edilmesinin hemen ardından da başlayan tartışmalar vardır. "En başta İzmir müzik öğretmeni M. Zati Arca itiraz etti. 27 Temmuz 1923 günü İzmir'e gelen Mustafa Kemal'i Latife hanımın Göztepedeki evinde ziyaret ederek beraberindeki darulbedayi sanatkarları ile birlikte bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Çağatay'ın bestesinin bati armoni kurallarına uymadığı, İstanbul kararının iptalini eserlerin viyana konservatuarına gönderilmesini talep etti.

5.

Zeki Üngör'ün bestesinin kabulünden sonra yapılan tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu tartışmalarda öne çıkan hususlar şunlardır:

a- Zeki Üngör ise başından beri kendi bestesinin seçilmesini arzu etmektedir. Fakat beste

54 Muhiddin Nalbantoğlu, a.g.e., s. 149
55 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 1126-1128

müsabakasında onun eseri 4. gelmiş Anakaraya geldikten sonra kendi bestesinin milli marş olması için Latife Hanımın tavassutunu rica etmiş, o da bunu sağlamıştır,[56]-[57].

b-Beste orijinal değildir. Bu konu Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubunun 7 mayıs 1940 tarihli oturumunda İstanbul milletvekili Osman Şevki Uludağ, "marş Carmen silva adını taşıyan bir Fransız halk şarkısından alınmıştır. Bestede söz uyumu yoktur. Melodi İstiklâl savaşından önce bestelenmiştir. Orkestra uyarlaması Edgar manas isimli bir Ermeni müzisyene yaptırılmıştır. Bu sebeple değiştirilmelidir" biçiminde özetlenebilecek itirazlar yapmış, bu yaklaşımı Milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel tarafından da desteklenmiş fakat CHP gurubu bu konuda bir karar varamamış ve tartışmalar sonuçsuz kalmıştır."[58]

c-Bu beste İstiklâl Marşı için yapılmamıştır. Önce son Osmanlı padişahı Mehmed Vahideddin için yapılmış,[59] Suphi İleri'nin öne sürdüğü bu iddiaya göre daha sonra Âkif'in şiirine kör topal uydurulmuştur.[60]

d-Zor bir beste olduğu, söylenmesinde güçlükler bulunduğu, musiki bilgi ve kabiliyeti olmayanların söyleyemeyeceği şeklinde görüşler de öne sürülmüştür. "o beste «zor» bir beste imiş; şöyle orta hallice söylenebilmesi için bile insanın hayli musikî terbiyesi görmüş olması lazımmış. Hâlbuki bir Millî marşın, dilsizlerden başka, bütün vatandaşlar tarafından, benim gibi musikiye istidadı olmayanlar tarafından da söylenebilmesi lâzımdır. Millî marş için kolaylık sadece bir meziyet değil, bir şarttır." Diyen Ataç'ın görüşünü bu tutumu özetler.[61]

e-Beste, sonraki zamanlarda da tartışılmıştır. Tartışmaların yoğunlaştığı bir tarih de marşın TBMM ce kabulünün 40. yılıdır. 1961 27 Mayıs sonrası Bu yılda marşla ilgili hiçbir tören yapılmamış marşın değiştirilmesi hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Tezler yine aynıdır. Prozedi(beste ile güfte arasındaki uygunluk) bakımından hatalar bulunduğu fikridir.[62]

f-Beste ile ilgili yoğun tartışmaların yapıldığı bir diğer tarih ise Namık Kemal Zeybek'in Kültür bakanı olduğu dönemdir. 1990 da yapılan bu tartışmalar esnasında marşın bestesinin değiştirilmesi konusunda anket formları hazırlatılarak vatandaşlara dağıtılması bile sözkonusu oldu. Konuyu gündeme getiren bakan "Anayasanın 3. maddesinin İstiklâl Marşı'nın bestesinde değişikliğe imkan tanıdığı tezinden hareketle" eğer halkımız değiştirilsin derse beste yarışması açılacağını söyledi.

3.

Tartışmaya müzisyenler ve şairler de dâhil olmuşlar, bunlardan Ahmet Adnan Saygun, Hikmet Şimşek gibi müzisyenler yeni bir beste yapabileceklerini söylediler. Yine Atilla

56 Abdurrahman Şen, *Bir Destan Adam*, s. 104

57 Muhiddin Nalbantoığlu, a.g.e., s. 159

58 Abdurrahman Şen, a.g.e., s. 104

59 Mehmet Önder, "İstiklal Marşı Belgeleri", *Türk Edebiyatı*, Aralık 1986, s. 38

60 Nuran Özlük, a.g.e., s. 216-217

61 Hasan Basri Çantay, *Âkifname*, s. 363–364

62 Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s. 35

İlhan, Cem Karaca, Mazhar Alanson, Cenk Koray, Neco, Bekir Sıtkı Erdoğan, marşın hataları olmakla birlikte değiştirilmesinin doğru olmayacağını ancak revizyona gidilebileceğini, Yılmaz Öztuna Müziğin güfteye uygunsuzluğunu ve Türk ruhuyla alakasızlığını ileri sürerek Türk ruhuna uygun yeni bir bestenin yapılabileceğini, Yıldırım Gürses, konunu referanduma sunulmasını fakat bir besteci olarak bestenin kendi musikimizden olmasını Avni Anıl da bakanlık bu işe karışmasın. İsteyen beste yapsın ve jüri halk olsun, hangisi beğenilir ise o kabul edilsin" görüşlerini öne sürdüler.[63]

Rock müziğin ünlü ismi Erkin Koray, İstiklâl Marşı'nın sözlerine uymayan bir şekilde bestelendiğini söyleyerek İstiklâl Marşı'nın halkın söyleyebileceği şekilde yazılmadığını ve sözlerine uymayan bir melodiyle söylendiğini belirterek hem güfteye hem besteye karşı çıkmıştır.[64]

Besteci Garo Mafyan da, İstiklâl Marşı'nın değiştirilmesi ve yeniden yazılması Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirilmesi kadar önemli. Bu marşın yeniden yazılması ve bestelenmesi bana göre imkânsız. Bu, Türk milletinin adını değiştirmeye benzer. Bazı hatalar olabilir. Bu konuda okullardaki müzik öğretmenlerine büyük görevler düşüyor. Değiştirilmesine tamamen karşıyım."[65] Şeklinde görüş bildirmiştir.

Müzisyen Hasan Cihat Örter ise "Türk halkı doğru dürüst söylesin diye İstiklâl Marşı bozulamaz. Halka bazı müzik kurallarını ve kaliteli müziği öğretmemiz gerekir. İstiklâl Marşı'nı değiştirmek taraftarı değilim. Marşımızı çok seviyorum. Marşımız ellenmesin. Marşımızın doğru söylenmesi için, okullarda iyi eğitimli öğretmenler tarafından müzik dersi verilmelidir. Öğretmenlere dikkat etmek gerekli."[66] Demiştir.

Bu tartışmalar güftenin değiştirilmesi konusunu da sadece besteyle sınırlı değiştirilmesi şeklindeki iyi niyetin beklenmedik sonuçlar doğuracağı anlaşılarak içine alınca halkın büyük tepkisiyle konu bir kere daha ortadan kalkmıştır.[67]

Tartışmalara cevaplar

1.

Zeki Üngör, bestesiyle ilgili iddialara şu cevapları vermektedir. Ben İstiklâl Marşı'mızın hiçbir esere benzemediğini biliyor ve iddia ediyorum. Aksini ispat ederlerse derhal gider, bunu ispat eden karşısında saygı ile eğilirim."[68]

Üngör'e göre beste herhangi bir yerden alıntı değildir. Kendisi bu besteyi Türk süvarilerinin İzmir'e girdikleri haberini duymanın heyecanıyla hemen kalkıp piyanosunun bayına

63 Abdurrahman Şen, a.g.e., s, 105-108
64 *Hürriyet*, 15 Eylül 1998
65 *Hürriyet*, 15 Eylül 1998
66 *Hürriyet*, 15 Eylül 1998
67 Abdurrahman Şen, a.g.e., s. 104
68 Muhiddin Nalbandoğlu, a.g.e., s. 161

geçmiş ve derhal içinden doğan bu parçayı çalmaya başlamıştır. Kendisi bu durumu "Ben İstiklâl Marşı'nı bestelerken kulaklarımda İzmir'e koşan atlıların dört nal sesleri vardı." Şeklinde açıklamaktadır. Eseri çok beğenen arkadaşlarının ısrarı üzerine bu müziği Milli marş olarak takdime karar vermiştir.

Üngör, yine bu beste hakkında görüş almak için Viyana Konservatuar müdürüne göndermiş, o da mektubunda eserin çok orijinal bulunduğunu ve melodisinin Türk milletinin ihtişamına yakışacak şekilde olduğunu belirterek kendisini tebrik etmiştir. Ardından Ankara'da verilen bir baloda Atatürk'ün huzurunda bu besteyi çalınmış, onun da beğenisini kazanmıştır.

2.

Üngör'ün söylediği bir husus da marşın temposuyla ilgilidir. Ona göre tempodaki bu ağırlık plak kaydı esnasındaki teknik bir zaruretten doğmuştur. Buna göre bestenin plağa kaydı yapılırken teknisyenler bunun çok süratli bir marş olduğunu ve dolayısıyla plağın ancak yarısını doldurabileceğini söyleyerek plağın aynı yüzüne bir marş daha çalmasını istemişlerdir. O da bu durumu kabul etmemiş, bunun yerine marşın biraz daha ağır çalınırsa plağın dolacağını, çalınırken de gramofon biraz hızlıya ayarlanır ve durum düzelir, diye düşünmüştür. Fakat bu durum uygulamada gerçekleştirilememiş ve bu ağırlık plağın hatalı kaydından kaynaklanmıştır. Nitekim plak yayıldıktan sonra bu ağır ritmin değiştirilmesi için bizzat kendisi uğraşmış fakat marş bu ağır ritmiyle hafızalara yerleştiğinden bu mümkün olamamıştır.[69]

Sonuç

Sonuç olarak şu söylenmelidir: Bu iki şiir, muhtevalarında taşıdıkları dini değerler dolayısıyla bu değerlere muhalif çevreler tarafından yazıldıkları günden bugüne hep tartışılan şiirler olmuşlardır. Bu şiirler Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinde millet ve mücadelesi bakımından değer taşıdıkları ve Türkiye'nin kuruluş ontolojisini temsil ettikleri için bu tartışmalara bundan sonra da rastlanacaktır. Çünkü tartışmalar, şiirlerdeki dini değerlerle bir ideoloji olarak Türk devletinin kurulmasından sonra benimsetilmek istenen görüşler arasındadır. Bu yüzden Çanakkale Şehitleri ve İstiklâl marşı tartışmalarının bitmesi mevcut zihni koşullarda mümkün görünmemektedir.

Fakat Türkiye bu durumu aşmak zorundadır. Her şeyden önce anayasamızda Türkiye'nin milli marşı İstiklâl Marşı'dır diye yazılıdır. Demek ki bu marş birleştirici bir değerdir. Değeri muhafaza etmede duyarlı davranılmalıdır. Bu marşın değeri çocuklara ezberletilerek, gerekli gereksiz bütün toplantılarda söyletilerek, yazılı metni oraya buraya asılarak gösterilemez. İstiklâl Marşı bizim toplum hayatımızın yön verici ve toplum hayatımıza hedef tayin ettirici vasfıyla kabul edilmelidir. İstiklâl Marşı'nın doğmasına sebep olan şartların bir daha vuku bulmaması için meseleye böyle bakılmalıdır.

69 Yaşar Çağbayır, a.g.e., s. 284

Kaynakça

Abdurrahman Şen, *Bir Destan Adam, Mehmed Âkif, Ersoy*, İstanbul, 2008.
Ali Kaytancı, *İstiklâl Marşımız ve Milli Ruh*, Niğde, 2008.
D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair*, İstanbul, 2006.
Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1939.
Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz*, Ankara, 1987.
Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme*, İstanbul, 1966.
İsmail Acar, *Mehmet Âkif, ve Safahat'ta Seyahat*, İstanbul 2005.
İsmail Habib Sevük, *Edebi Yeniliğimiz*, Ankara 1932.
Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1969.
Mehmet Çetin, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy*, Ankara, 2003.
M. Emin Erişilgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara, 1986.
Muhittin Nalbantoğlu, *İstiklâl Marşımızın Tarihi*, İstanbul, 1964.
Necip Fazıl Kısakürek, *Babıali*, İstanbul, 1976.
Nihat Sami Banarlı, *Kültür Köprüsü*, İstanbul, 1985.
Nuran Özlük, *Türk Basınında Mehmet Âkif Ersoy Üzerine Polemikler*, İstanbul, 2007.
R. Canım-E. Çalık, *Mehmet Âkif ve İstiklâl Marşı*, İstanbul, 1995.
Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. 3, İstanbul, 1986.
Yaşar Çağbayır, *İstiklâl Marşı'nın Tahlili*, Ankara, 1998.
Zeki Sarıhan, *İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, Ankara, 2008.

Mehmet Âkif'te İslâm Birliği Düşüncesi

Caner Arabacı
Yard. Doç. Dr.
Selcuk Üniversitesi

Son yüzyılda, İslâmcılık denilince zihinlerde ilk canlanan isim Mehmet Âkif'tir, denilebilir. O, benimsediği değerlerle, hayatını, şahsiyetini, sanatını âdeta bütünleştirmiştir. "İslâm Şairi", "Kur'an Şairi", "Câmideki Şair" diye anılması, bütünleştiği değerlerle anıldığının bir göstergesidir.

Sakin, gösterişsiz hayatı içinde, iddialı olduğu alan, samimiyeti ve zikzak çizmemiş karakteridir. Millî Marşın şairi olması, millî duruşu, İslâmcı düşünce yapısı ile çelişmemektedir. Zira iki temel esasın, var olabilmek için korunması gerektiğinin bilincindedir: Dil ve din.

Medeniyet değerlerinin şekillendirdiği millî yapının, kültürün korunması ne kadar gerekli ise, bölücülük ve parçalanma ateşinin körükleyicisi olarak ırkçılığın da o kadar reddi gerekmektedir. Onun için "Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız, kavmiyet gayretine düştükçe de Müslüman olamazsınız" düşüncesini keskin hatları ile açıklar. İslâmcılığı, gelenekçi değildir,

moderndir (Erdoğan, 1986, 154 vd.). Etkilendiği, benimsediği düşünce adamları ile birlikte düşünülürse, "İslâmî modernleşme" onların ortak paydalarıdır. "Doğrudan doğruya Kuran'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı", "Alınız ilmini Garbın, alınız san'atini; / Veriniz hem de mesainize son sür'atini. / Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; / Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin.." dizeleri, ruh dünyasını şekillendiren değerlerle, güce erişmek için pratize etmek istediği reel dünyanın irtibatını, hangi çerçeveler içinde kurduğunun keskin ifadeleridir.

İslâm Birliği Düşüncesinin Dünü

Bir düşünce akımı olarak özellikle 19.yy.dan itibaren öne çıkıp tartışılan İslâm Birliği, Panislamizm veya Ümmetçilik, Hilafet politikası da denilen akım nasıl anlaşılmalıdır? Bu soru Osmanlı Devleti'nin, daha da geriye gidildiği zaman Türk Milletinin bin yıldır İslâm inancını benimsemesi de göz önünde tutulursa anlamlı bir sorgulamayı gerekli kılacaktır. Bünyesinde Halifeliğin de bulunduğu, bir İslâm hatta "inanç devleti" olan Osmanlı bünyesinde İslâmcılık, İslâm Birliği düşüncesi nasıl anlaşılmalıdır?

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari kurumlaşması, kültürel temelleri İslâm ile şekillendirilmiştir. O kadar ki devlet ile din ikiz değil bütünleştirilmiş, özdeş hale getirilmiştir. İslâm, devletin ayrışmaz bir parçası haline getirilmiştir. "Din ü devlet mülk ü millet" o özdeşleşmenin özdeyişidir. Osmanlı Devleti'nde merkezî iktidar mekanizması yani devlet, bir "devlet İslâmı" üretmiştir. Devlet yapısı içinde İslâm, zamanla bir siyasi araç olarak yorumlanıp, şekillenerek devletin iç, dış siyasetine yansımıştır. O özdeşleşmede, her şeyin devlet için olduğu bir anlayış gelişmiş, "din de devlet için" olmuştur. Ulemanın "dinî bürokrat konumuna" gelmesiyle işlevi, "iktidarın bütün hareket ve faaliyetlerini, iç ve dış siyasetini meşrulaştırmaya odaklanmıştır". Bu durum Müslüman tebaanın; dinî eğitim, organizasyonunu ile hukukî ihtiyaçlarını karşılamanın yanında yürüyen bir tutumdur. "Sünnî İslâm'ın tam bir devlet ideolojisi haline dönüşmesi", yenileşme döneminde önemli bir problemdir. Zira Batılılaşmacı aydın, "geriliğin sebebi", "ilerlemenin önündeki engel" olarak İslâm'ı görecek ve dışlayacaktır. O örtülü dışlama döneminde devlet ideolojisi Osmanlıcılıktır. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'in ilanına kadar artık İslâm, "muhalefet ideolojisi" konumuna düşecektir. Bu yeni, muhalefet ideolojisi durumundaki İslâm, klasik dönem Osmanlı İslâm'ını eleştirerek kendisine model olarak Batı emperyalizmi karşısında bir savunma mekanizmasına dönüşen yeni İslamî anlayışı alacaktır. Bu, Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh gibi kimselerin benimsediği bir anlayıştır. Geleneksel siyasi kurum olan saltanat rejimine karşı çıkıp, meşverete dayalı meşrutî rejim isteyen, içtihat kapılarının yeniden açılıp İslâm'ın bilim ve düşünce hayatına canlılık, üreticilik kazandırmak amacını güden, bir yönüyle selefiyeci, bir yaklaşım ortaya konmaktadır (Ocak, 1999, 10-13).

Görünürdeki Batı karşıtlığına rağmen modernist fikir hareketlerinden olan bu akım sanıldığı gibi II. Abdülhamit devrinde başlamaz. İttihad-ı anasır veya Osmanlıcılık olarak adlandırılan Tanzimat ideolojisi, farklı unsurların kaynaşmasıyla meydana getirilecek tek Osmanlı Milleti hedefinde iflas etmiştir. Dış borçlanma ile devletin iflasına, Avrupalı devletlerin müdahaleleri, himaye ve teşvik kanatları altında Hıristiyan vatandaşların, tanınan haklarla tek Osmanlı milleti olacak yerde, ayrılıkçı ve bağımsız olma yolunu tutmaları bölünmeyi hızlandırmıştır. 1860'lardan sonra Avrupa'da görülen Pan-Slavizm,

Pan-Germanizm gibi siyasi ve ideolojik hareketler, Avrupa ile irtibatlı elit zümreyi etkiler. *İbret* ve *Basiret* gibi gazeteler, İttihad-ı İslâm adı altında yazılar yayınlar. İlk İttihad-ı İslâm kavramını Namık Kemal (1840-1888), *Hürriyet* gazetesinde kullanır (10 Mayıs 1869) (Özcan, 2001, 470). Sonra başka yazılarında da aynı kavramı öne çıkartır (*İbret*, 27 Haziran 1872). Bu konudaki ilk kitapçık ise, 1873'te, Esat Efendi (Ticaret Bahriye Mahkemesi Zabıt Katibi) tarafından kaleme alınır (Özcan,1992, 49, 54).

Pan-İslamizm, şöyle formüle edilmiştir: "Çağrı 'İslâm tehlikede', sebep 'Batılı Hıristiyan güçler', aranan çare 'Halifenin etrafında toplanmak". Bu anlayışla Pan-İslamizm, özellikle sömürge altındaki İslâm ülkelerinde olağanüstü popüler olmuş ve millî kimliklerin gelişmesinde son derece önemli rol oynamıştır (Özcan,1992, 91).

Halifelik kanadı altındaki Pan-İslamizm çalışmaları, yalnız İslâm coğrafyasında emelleri olan ülkeleri rahatsız etmiştir. İslâm Birliği siyasetini en fazla benimseyen ve Hilafetin gücünden faydalanarak Asya'nın Afrika'nın uzak köşelerine bile din yayıcı heyetler yollayan Abdülaziz ile kendisinden sonra aynı siyaseti daha ileri düzeyde sürdüren II. Abdülhamit, İngiltere, Hollanda gibi sömürgeci devletlerin tepkisini çekmişlerdir. Tahtan indiriliş şekilleri göz önünde tutulduğunda her iki devlet başkanı da Pan-İslamizm siyasetine kurban verilmiş, dış irtibatları olan darbelerle önce tahttan indirilmişler sonra biri öldürülerek diğeri sürgünde tutularak etkisiz hale getirilmişlerdir (Şengüler, 1992, 10/254).

İttihad-ı İslâmla ilgili yayınları, endişe ile değerlendiren Hollanda'nın İngiltere'ye işbirliği teklifi, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne baskıları sonucu olarak, bu baskılara tekrar muhatap olmamak için Abdülhamit'in saltanatının sonlarına doğru bir tedbir olarak bu tabirin kullanılmasının yasaklanması, ilginçtir (Özcan, 2001, 470). Yalnız, İslâm Birliği, siyasetini güdenler sadece dış güçlerin etkisini üzerlerinde hissetmemişlerdir. Yabancı irtibatlarla birlikte düşünüldüğünde, Pan-İslamizme inananların bile II. Abdülhamit'e muhalif olmaları, akımın entelektüel ve ideolojik zayıflığı olarak değerlendirilmektedir (Özcan, 1992, 92).

Âkif'te İslâm Birliği

Sultan Abdülaziz, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şehbenderzade Ahmet Hilmi, Şeyhülislam Musa Kâzım, Sait Halim Paşa, Babanzade Ahmet Naim, İsmail Hakkı (İzmirli), İsmail Fenni (Ertuğrul), Şemsettin (Günaltay) gibi savunucuları olan İslâm Birliği düşüncesinin, İslâm inancına güveni sağlama misyonu da vardır. İslâm'ın ilerlemeye engel olmadığını, aksine bilimi, gelişmeyi istediğini öne çıkartmaya çalışmışlardır. II. Meşrutiyet'ten itibaren bu düşünceyi temsil eden yayın organlarının başında *Sıratımüstakim* ve devamı olan *Sebilürreşad* ile başyazarı, şairi M. Âkif gelmektedir.

Âkif, yapı itibariyle hayal kuran, teorik düşüncelerin veya sanatlı ifadelerin anaforunda kaybolan biri değildir. Gerçekçidir. Eylem yönü, düşüncelerini uygulamaya dönüştürme meyli, hep ağır basar. Onun için İslam Birliği, İttihad-ı İslâm, işin pratik, yanıdır. Doğumundan vefatına kadar, huzur içinde yaşayacağı, mutluluktan uçacağı bir ortam bulamamıştır. Çocukluğu, Osmanlı- Rus Harbinin çalkantıları içinde geçmiştir. Trablusgarp, özellikle Balkan Savaşlarında, yirmi yıl civarında üzerinde görev yaptığı vatan topraklarının ata

yurdunun kaybı bahtsızlığını yaşar. Bu acıların üstüne, kezzap gibi, Birinci Dünya Harbi ile Çanakkale Cephesi'nin; kayıplara başkenti ekleyip eklememe ıstırabı dökülür. Tersine gidiş bunlarla kalmamış, işgaller, başşehirden Anadolu'nun bağrına uzanmıştır. Yıkım, geri çekilme, yenilgiler dönemidir. Saldırganlar ise amansızdır. "Tek dişi kalmış canavarın" insafı yoktur. Bütün İslâm âlemi, saldırılardan; sömürgeleşerek, maddî-manevî varlıklarını yitirerek, evlatlarını toprağa vererek nasibini almaktadır. Onun için genel atmosfer itibariyle İslâm Birliği, bir savunma refleksi, bir siyasi dayanışma arayışıdır. Avrupa karşısında ayakta kalabilmenin yolu, medeniyet değerleri itibariyle "kardeş" olan, aynı saldırıların muhataplarının güç birliğinden geçmektedir. İslâm toplumlarının kardeş yüreklerini birlikte çarpmaya yönelten iki temel etken de bunlardır: İslâm ve Haçlı saldırısı. Onun için, gayrete gelinmelidir. Gayret ve kahramanlık için gerekli güç, temel değerlerde bulunmaktadır. Yılgınlık devri değildir: "Şehâmet dini, gayret dini, ancak Müslümanlıktır, / Hakiki Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır."

Başyazarı olduğu *Sıratımüstakim* ve *Sebilürreşad*'da, fihriste göre; doğrudan başlığı "İttihad-ı İslâm" olan *on altı* yazı yayınlanmıştır (Ceyhan, 1991, 41, 253). İlginçtir, Âkif'in aynı başlığı taşıyan hiçbir yazısı bilinmemektedir. Toplam 330 imzalı yazı, şiir ve çevirisi içinde, bir adet "İttihad-ı İslâm" başlıklı yayınının bulunmaması (Ceyhan, 1991, 127-131, 400-4005), yanıltıcı olmamalıdır. Zira muhteva itibariyle, yazılarının hiç biri o çerçevenin dışında değildir. İslâm âlemindeki gelişmeleri yakın takibe aldığı çevirileri de bu hükme dâhil edilebilir. Ferit Vecdi'nin *Müslüman Kadını* (1909), Şeyh Muhammed Abduh'un *Mösyö Hanotauks'a Cevabı* (1915), Said Halim Paşa'nın *İslâmlaşmak* ve *İslâm'da Teşkilâtı Esasiye* (1919), Abdülaziz Çaviş'in *İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler* (1924) ve *Anglikan Kilisesine Cevap* (1924) bunlardan bazılarıdır.

Âkif, İslâm Birliği düşüncesini, sloganik olarak anmasa da satırlarına sindirmiştir. Müslüman toplumlarının birbirine dayanmadan yaşayamayacağını, daha ileri giderek birbirlerinin olmazsa olmazı olduklarını haykırır. Nasıl bir vücut; el, ayak, gözsüz olamazsa birbirinin eli, ayağı, gözü durumunda olan İslâm toplumları da bu konumlarını anlayıp birliğe, dayanışmaya koşmak, ayrılıkçılığı dışlamak zorundadırlar:

"Artık ey millet-i merhume, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık, ne Türklük kalacak, aç gözünü!
Dinle peygamber-i Zişan'ın ilahi sözünü

Türk Arapsız yaşayamaz. Kim ki "yaşar" der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir

Değil mi ki cephemizin sinesinde iman bir
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir

Değil mi ki koşan Çerkez'in, Laz'ın, Türk'ün
Arap'la, Kürt ile bakidir ittihadı bugün"

Birlik olmak zorunludur. Çünkü Haçlılar, göz açtırmayan bir "kanlı kâbus" gibi çullanmaktadır. Ama asırlardır hareketsiz duran Müslümanlar, saldırıyı kolaylaştırmaktadır. Âkif, birlik ister. Fakat durumun ne olduğunu da bilmektedir. Hayalci değildir:

"Musallat, hiç göz açtırmaz da Garbın kanlı kâbusu,
Asırlar var ki, İslam'ın muattal, beyni, bazusu.

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin ?" diyorlar. Gördüğüm: Yer yer
Harab iller, serilmiş hanümanlar, başsız ümmetler;

Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar"

Tespit, Ziya Paşa'nın; "Diyar-ı küfrü gezdim beldeler, kâşaneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün viraneler gördüm" beyitinden âdeta farksızdır. Durum, Ziya Paşa'dan Âkif'e değişmemiştir çünkü. Onun için bir çare bulunmaktadır, çalışmak:

"Çalışmak !... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ud olan rahmet."

Çalışmaya sonra, daha şiddetle dikkat çekecektir:

"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol…
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol."

Âkif, İslâm Birliği düşüncesini, dostu Abdürreşid İbrahim üstünden de anlatmıştır. Âkif'in Süleymaniye Kürsüsünden konuşturduğu bu şahsiyet; Sibirya'nın buzlu sahalarında yetişmiş, genç yaşında Çarlık Rusyası ile mücadeleye başlamış, Rusya Türkleri arasında yazar, kadı, siyasetçi, "Türkiye'nin gayri resmî ajanı diye tanınmış"tır. Türk Müslümanların, Türkiye'nin adı altında birleşmelerini, onların "medenî, içtimaî bağlarla Türkiye'ye bağlı bulunmalarını" temin etmeye çalışmaktadır. Rusya'da *Livaü'l-Hamd* adıyla bir broşür yayınlayarak, Rusya Türklerinden yetmiş bin kadar kuzey Türkünün Anadolu'ya gelmelerine sebep olmuştur. Sibirya dahil bütün Asya'yı, Uzak Doğu'yu, Japonya'yı dolaşarak İstanbul'a gelmiş, burada Âkif'le görüşmüş, gezip gördüğü yerlerdeki Müslümanların durumuna dair konferanslar, vaazlar vermiş, "seyyah-ı şehir" diye büyük şöhret kazanmıştır (Eşref Edip, 1962, 359-360).

M. Âkif'in model gösterdiği dostu Abdürreşid İbrahim'in, İslam Birliği'nden anladığı, bütün İslâm dünyasının birleşmesinden ziyade Müslüman toplumların işbirliği yapması, zor günlerinde birbirlerine yardımcı olmaları, Batı mezalimine karşı ortak hareket etmeleridir. Bütün bunların gerçekleşmesi için, bir ülke liderlik yapmalıdır. O lider ülke, Türkiye'dir. Bunun için de Türkiye'nin güçlü olması gerekmektedir. Güç ise, bilim ve teknolojinin geliştirilmesinden cehaletin yenilmesinden geçmektedir. O konuda Türkiye'ye model olabilecek Japonya gibi bir ülke vardır. Türkiye, saldırgan Batı karşısında, her alanda Japonya ile işbirliği yapmalıdır (Türkoğlu, 1997, 145-147). Mehmet Âkif de bu düşünceyi benim-

semekte ve desteklemektedir. Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da İslâmiyet'in yayılması için gösterdiği gayreti takdir etmekte, bu çabalara Osmanlı Devleti'nin destek vermesi gerektiği fikrini kabullenmektedir: "Müslümanlık, sanırım parlayacaktır orada; / Sâde Osmanlıların gayreti lâzım arada".

M. Âkif'in İslâm Birliği düşüncesini, üzerinden anlattığı model şahsiyetlerinden olan Abdürreşid İbrahim, birincisi 15 Ağustos 1905'te olmak üzere, Rusya'da dört Müslüman Kongresi gerçekleştirmiştir. Üstelik bu geniş katılımlı kongrelerin sadece üçüncüsü (16-21 Ağustos 1906) Rus makamlarından izinli olarak yapılmıştır. Diğerleri izinsiz yapılmış, hatta birinci ve dördüncü kongreler bir gemi kiralanarak su üstünde gerçekleştirilmiştir. Panislamizm adı altında istekleri; Rusya Müslümanlarının birleşmeleri, Ruslarla hukuk önünde eşit olmak, Müslümanlar için eğitim ve yayın kuruluşlarına sahip olmak ve isteklerini esenlik içinde gerçekleştirmektir (Türkoğlu, 1997, 31-51). O, bu doğrultuda Kazan ve Petersburg'ta matbaalar kurup dergi ve gazeteler çıkarmış, kitaplar yayınlamıştır. Elbette bu çalışmaları, serbest bir ortamda değil, İslâm Birliği (Panislamizm) çabalarını tehdit olarak alan Rus güvenlik güçlerinin takip ve baskısı altında yapmış, zaman zaman matbaası basılmış, dergi ve gazetesi kapatılmış, yolu hapse uğramıştır. Fırsat bulduğunda, sığınak gibi gördüğü ülke Türkiye, İstanbul olmaktadır. Burada da durmamış yine yayınlar çıkarmış, konferanslar vermiştir. Âkif onu Süleymaniye Kürsüsünde halka hitap eden heybetli, etkili, beyaz sakallı, ak sarıklı, sevimli yüzlü; bakışlarındaki ışıkla, anlayışları alevlendiren müthiş bir ideal adamı olarak canlandırır. Cana, dünyaya meyletmeyen, sözleri ile din gayretini coşturan, hayatı gayede gören bunun için Uzak Doğudan uzak batıya kadar bütün İslâm Âlemini dolaşıp dertleri ile dertlenen, çözümler arayan bir ideal adam (Safahat, 153-188).. İslâm Birliği'nin yolunu açacak olanlar da bu tip, yorulma bilmeyen örnek dava adamlarıdır:

"Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destarı,
O mehîb alnı, pek mûnis olan dîdârı,

"Her taraftan kuşatıp, bedri saran hâle gibi,
Ne şehâmet, ne melâhat veriyor, yâ Rabbi!

"Hele gözler ki mihrak-ı semâvidir ki:
Bir şuâıyle alevlendiriyor idrâki."

Âkif, Abdürreşid İbrahim'i böylece takdim ettikten sonra, onun ağzıyla İslâm âlemini anlatır:

"Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim,

"Şark-ı Aksâ'dan alın, Mağrib-i Aksâ'ya kadar,
Müslüman yurdunu baştanbaşa kaç devrim var!"

Bunca zahmetine, ölesiye yorgunluğuna karşı ona direnç veren, benliğinin derinliklerinden fışkıran din gayreti, inancıdır. Eylemlere can veren de gayedir:

"Bir sadâ benliğimin fışkırıp a'mâkından
O sadâ işte benim gayret-i dîniyemdir, ..

"Ne de can, sonra filan duygusu engel heyhat!
Can, cihan hepsi de boş, "gaye"dedir varsa hayat."

İslâm âleminin hali perişandır. Bütün kurum ve kesimleri, mevcut hali ile adeta sayıp döker:

"Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası!
Ne bir ekmek yedirir iş; ne de ekmek parası.

"Kışla yok, dâire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var ne kalem.. Ne sorarsan hep yok!

"Kalmamış terbiye askerde. Nasıl kalsın ki?
Birinin ömrü mülazımlıkta geçerken öteki,

"Daha mektepte iken tayy-i merâtible ferik!
Bir müşirlik mi var? Allah veliyyü't-tevfîk"

"Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bâb-ı Fetva denilen dâire ümmî koğuşu."

Bu gerilik, cehalet, güçsüzlük; elbette sömürgecilerin iştahını kabartmakta, saldırılarının artmasını kolaylaştırmaktadır.

Eylemde İslâm Birliği

İslâm Birliği düşüncesi, başından bu yana saldırı ve savaşların olduğu zamanlarda öne çıkmıştır. Girit olayları, Osmanlı-Yunan Harbi, Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Trablusgarp, Balkan Harpleri, Birinci Dünya Harbi ve Âkif'in yaşadığı zaman itibariyle en son zaman Millî Mücadele yılları görülmüştür. Aynı kaderi paylaşan İslâm toplumlarını, Halifeliği elinde tutan Osmanlı Devleti liderliğinde yardımlaşmaya çağıran bu düşünceden, sadece Müslümanlar faydalanmayı düşünmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı başlarında Cihat Fetvasını yayınlamasında, Almanya'nın isteği, daha fazladır, denilebilir. Savaş sırasında kaleme alınan Celal Nuri'nin, *İttihad-ı İslâm ve Almanya* kitabı, aynı arzunun kamuoyu oluşturmak için yazılmış bir eseri gibidir. Almanya, Osmanlı Devleti ile müttefik olduğu için, İslâm'ın dini yakınlıktan oluşabilecek gücünden faydalanmak istemektedir. Tabi bu durumun tersi de vardır. Büyük Müslüman kitlelerin sömürgecisi olan İngiltere, Fransa hatta İtalya; karşı propagandayı işleterek Müslüman Osmanlı yönetimi-

nin "kâfir" Alman elinde olduğu yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Hatta Çanakkale'ye saldırırken, Müslümanların Halifesini Alman elinden kurtarmaya geldiklerini söyleyerek, savaşmak için sürükledikleri Müslüman sömürge askerlerini kardeşlerine karşı kullanmaktan çekinmemişlerdir. İslâm birliği düşüncesinden zıt tarafların kendine göre faydalanmak istemesi ibretlik bir durumdur.

Viyana'dan Necid Çölü'ne Birlik Arayışları

Birinci Dünya Harbi'nde, Almanların, İtilâf Devletleri ordularından alınmış çok sayıda Müslüman esiri bulunmaktadır. Arap, Hintli Müslüman, Rusya'dan esir alınan Müslümanların, ayrı ayrı kampları bulunmaktadır. Zamanla rakamlar değişmekle birlikte Müslüman esir sayısı, elli-yüz bin arasındadır. Müttefik Türkiye'ye karşı cemile olmak üzere, Müslüman esirlere özel itina göstermektedir. Onlara camiler yapıp, okullar açarak imam, öğretmen, hafız ve vaizler getirtmiş, hatta ayrı dillerde; Araplara, Hint ve Rusyalılara has gazeteler çıkartmışlardır. Almanya, Müslüman esirlere yapılan bu özel muameleyi, İslâm âleminin duymasını, özellikle Türkiye'nin görüp-bilmesini istemektedir. Onun için çeşitli milletlerden Müslüman yazarları davet ederek onlara bu durumu göstermeyi yararlı bir propaganda addetmektedir. Bu çerçevede Abdürreşid İbrahim, Ağaoğlu Ahmet, Halim Sabit değişik zamanlarda Berlin'e gitmişlerdir (Eşref Edip, 1962, 82-83). Aynı doğrultuda Harbiye Nezaretine bağlı "Teşkilâtı Mahsusa"nın isteğiyle Âkif, Aralık 1914'te, Tunus'un köklü ulema ailelerinden birine mensup olan Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî (1869-1920) ile birlikte Berlin'e gider. Görevleri, Almanların elindeki Müslüman esirlere Fransız ve İngiliz aleyhtarı konuşmalar yapmak, onları kazanmaya dönük metinler hazırlamaktır. Konuşma metinleri diğer hatiplere de dağıtılır. Bu geziden Mart 1915'te İstanbul'a dönülmüştür (Cündioğlu, 2000, 184). Berlin Hatıraları, bu gezinin kültürümüze kazandırdığı önemli bir eserdir.

Âkif, Mayıs 1915'te, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı, Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî ve Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey'le birlikte Ceziretü'l-Arab (Necid) bölgesine gider. İbni Suud, İbni Reşîd ile yapılan ikna görüşmelerine katılır. Harp yangını devam etmektedir. İbni Reşid, İbni Suud'un İngilizlerden yardım gördüğünü, Mekke Şerifi'nin (Şerif Hüseyin) isyan-saldırı hazırlığı içinde olduğunu belirterek açıktan silah ister. Görüşme ibretliktir. İslâm birliği telkinine gidenler, ayrılık fitnesinin canlandığını acı acı müşahede etmişler ama yine de asıl görevlerine devam etmişlerdir. "Padişahın selâm-ı şâhâneleri" ile birlikte "on beş bin altın, şahsına ait murassa iki kılıç ve maiyetindeki zevata emir vasıtası ile dağıtılacak 15 kadar kılıç, saatler, hançerler ve Yavuz Sultan Selim'in Topkapı'daki eğerinin benzeri yapılan bir eğer" hediye edilmiştir. Heyetin yaşlısı ve İslâm Âleminin tanınmış şahsiyeti olarak Tunusî, sözü "uhuvvet, meveddet"ten (sevgi) açar. "İnneme'l-mü'minîne ıhvetün" ayetini okur. "Müslümanlığın vahdetine ait hadisler" anlatılır. Telkin tamamıyla İttihad-ı İslâm üzerinedir (Kutay, 1963, 104-113; Cündioğlu, 2000, 184).

Teşkilat-ı Mahsusa ile irtibatlı bu tür faaliyetlerin içinde, Âkif'in yazılarını çevirerek *Sebilürreşad*'da yayınladığı, aslen Tunuslu ama Mısır'da eğitim görüp yetişmiş olan Şeyh Abdülaziz Çaviş (1876-1929) de vardır. Kasım 1914'te harbe girilmesi üzerine Çaviş, Cihad Beyannâmesi'ni kaleme almıştır. Ayrıca Şeyh Hıdır Hüseyin et-Tunusî, Abdülhamid Said

el-Mısrî, Dr.Ahmed Fuad el Mısrî, İbrahim Ratıb, Yusuf Mustafa gibi şahsiyetler de bulunmaktadır (Cündioğlu, 2000, 187).

Ankara'da İslâm Birliği Kongresi Komitesi

Âkif, Birinci Dünya Harbi yıllarında katıldığı İslâm Birliği ile ilgili çalışmaların bir benzerine İstiklâl Harbi yıllarında katılır. Millî Mücadele'nin kritik günleridir. 1921 yılında İngilizler Mekke'de bir İslâm Kongresi toplamak üzere çalışmaktadırlar. Birçok İslâm ülkesinin işgalcisi olan İngilizler, İslâm ülkeleri ve halkının birlik olma, dayanışma yönündeki meyillerini de kontrol altında tutmak istemektedir. Özellikle Türkiye'ye karşı reva görülen zulümlerin, İslâm âleminde meydana getirdiği galeyanı boğmak; Anadolu'da gelişen hareketin, Müslüman toplumları bir araya getirerek kurtuluş ve bağımsızlık çarelerini görüşmelerine fırsat vermemek istemektedirler. Karşı tedbir olarak Kuva-yı Milliye adına bir İslâm Kongresi düşünülür. Anadolu hareketinin resmi gazetesi durumundaki *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde o sıra Matbuat Müdürü olan Hüseyin Ragıp, Anadolu'da bir İslâm Kongresinin düzenlenmesi düşüncesi ile ilgili bir makale yayınlar. Millî harekete, Hindistan dâhil birçok İslâm ülkesinden yardım için gelen mücahitler ve maddi desteğin önemi açıktır. Uluslar arası kamuoyu desteğini yanımıza almanın önemi bellidir. Hüseyin Ragıb'ın yazısı üzerine *Sebilürreşad*'da Eşref Edip de bir yazı yayınlar. "Anadolu'da İslâm Kongresi -Hüseyin Ragıb Beyefendiye-" başlıklı yazı, *Sebilürreşad*'ın 472. Sayısında Mart 1921 (1337) tarihinde yayınlanır. İslâm Kongresini önemsemektedir. İslâm toplumları, birbirinden koparak parçalanıp yaman bir azaba uğramışlardır. O yüzden ortak dertlere ortak çözüm aramak gerekmektedir. Bu amaçla, "Anadolu'da bir İslâm Kongresinin teşkili", "bütün Müslüman efkârı üzerinde azîm tesirler husule getirecek, bütün meyus gönüllere yeni bir nefha-i ümit ve hayat bahşedecektir." Bunun üzerine, Hüseyin Ragıb'ın isteğiyle görüşürler. Hüseyin Ragıb, Hükümetin Ankara'da büyük bir İslâm Kongresi düzenlemeye karar verdiğini, Eşref Edip, M. Âkif, Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi ve Meclis Başkâtibi Recep Bey (Peker)'den oluşan komitenin, bir büro teşkil edilerek hemen hazırlıklara başlamaları gerektiğini "tebliğ eder". M. Kemal Paşa'nın emri bu doğrultudadır[1].

Eşref Edip, gelişmeleri Âkif'e aktarır. Üstad, memnun olmuştur. Çok geçmeden, İstasyon'da

1 Mustafa Kemal, aslında İslâm Birliği düşüncesine yabancı değildir. Gerektiği yerlerde İslâm Birliği kavramını kullanmasa da bu potansiyelden faydalanmayı uygun görmüştür. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya yeni geçtiği sıralardır. Kuzey Iraklı Arap kökenli Uceymi Sadun Paşa, 1919 Haziran'ında Diyarbakır'a kadar gelip kolordu komutanına Hilafete bağlılığını bildirmiştır. M. Kemal'in ifadesiyle Uceymi Paşa, "Birinci Dünya Savaşı süresince devlete bağlı kalmış ve pek büyük görevler yapmış olan Irak aşiretleri başkanlarından"dır. Kendisi, görüşmelerin kesilmesine, aradaki engellemelere rağmen "kırk beş günde çölü deve üstünde geçerek Iraklıların hakiki vicdanını uygarlık ve insanlık dünyasına sonsuza kadar Halifelik makamına bağlı bulunduklarını, bunun yansız hükümetlerce bir kurul gönderilerek incelenmesini ve ancak ondan sonra Irak'ın geleceğine karar verilmesini" istemektedir. Bunun üzerine Amasya'da olan Mustafa Kemal, Erzurum Valiliği aracılığı ile "Irak Şeyhülmeşayihi Uceymi Paşa Hazretlerine" hitabıyla bir telgraf çeker. Halep'te bulunduğu sıralarda adını ve "Halifeliğe bağlılığını" duyduğu paşaya, içinde büyük bir sevgi beslemektedir. Şu cümle önemlidir: "Bütün İslâm'ın iki gözbebeği olan Türk ve Arap uluslarının bölünmeleri yüzünden ayrı ayrı güçsüzleşmelerine karşı el ele vererek Muhammed Ümmetinin özgürlük ve bağımsızlığı uğrunda savaşmak bizler için Tanrı buyruğudur. Ulusların soyluluk ve geleneklerini koruyup kutsal Halifelik çevresinde toplanarak Müslüman olmayanların tutsaklığından kurtulmaya yönelik çabanızla soylu kişiliğinizle birlik olduğumu iletirim. Bu konudaki yüksek görüşlerinizin On Üçüncü Kolordu aracılığıyla ulaştırılmasını, karşılıklı görüş bildirmenin ergin değerlendirmenize bırakarak saygılar sunarım." (Mustafa Onar, 1995, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, C. 2, s. 261, 73, 82'den Çavuş, 2008, 117). Bilindiği üzere ülkesi İtalyan işgali altında olan Şeyh Sünûsi, 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelerek Millî Mücadele adına çalışmaya başlamıştır. Ankara'da Mustafa Kemal tarafından karşılanan Sünûsî'ye, halkın bilinçlendirilmesi görevi verilir. Şeyh bu doğrultuda Ankara, Konya, Eskişehir'den Diyarbakır'a birçok yeri dolaşıp halkı mücadeleye çağıran vaazlar vermiştir (Orhan Koloğlu, 1994, Gazinin Çağında İslâm Dünyası, Boyut Kitapları, İstanbul, s.197-198'den Çavuş, 2008, 116). "TBMM Başkanı Mustafa Kemal" unvanıyla Sünûsî'ye gönderdiği, 25 Haziran 1921 tarihli mektuptaki şu ifadeler, İslâm Birliği çalışmalarının yapıldığı günlere aittir: "(Ramazan Bayramı) kutlanmasını ve bu yolla ulusun ve ülkenin mutluluğu ve kurtuluşu için bol dualarınızı içeren yüce telgrafınız Meclis Genel Kurulu'na sunulacaktır.. İslâm'ın kurtuluşu amaçlarına yönelik olan bugünkü savaşçıların başarılı olmaları için dualarınızı beklerim." (Çavuş, 2008, 116).

bir büro teşkil ederek hazırlıklara başlarlar. Birkaç defa da toplantı yaparlar. Kongre esaslarının tespiti, dünyadaki İslâm devlet ve milletlerinin dökümü ile kimlerin davet edileceğini kararlaştırırlar. Komisyon bir de beyanname hazırlayacak, Paşa imzalayacaktır. Âkif, Eşref Edip'e, "muhtasar, müfit, güzel bir şey yapalım. Sen bir şey karala, sonra ben tashih eder üzerinde biraz işlerim" der. Eşref Edip, beyanname hazırlığını Âkif'e verir. Âkif, uzun bularak, kısaltacağını belirtir. Kongre haberini alan milletvekilleri ve ulema memnun olmuşlardır. Ankara'daki bu hazırlık, o sıra Moskova'da bulunan Enver Paşa tarafından da duyulmuştur. Enver Paşa, Cavit Bey'e yazdığı 5 Temmuz 1921 tarihli mektubunda kongreyi şöyle değerlendirir: "Şimdi Mustafa Kemal Paşa bizim emperyalizm aleyhtarı olarak hariçte çalıştığımızı görerek Ankara'da bir İslâm Kongresi toplamak üzere imiş. Fakat bence Anadolu'ya böyle resmen bu işe iştirakten zarar geleceğini evvelce anlatmıştım. Fakat olmadı. İnşallah iyi olur. Biz bütün arkadaşlar bunlara rağmen Anadolu'da hiç bir suretle böyle bir zamanda düşmanlarımıza yarayacak bir gürültü çıkarılması taraftarı değiliz." (Yalçın, 2002, 87).

Fakat hazırlıklar devam ederken, Eskişehir bozgunu baş göstermiş, Yunan orduları Sakarya'ya dayanmıştır. Benzer çalışmalar gibi, "İttihad-ı İslâm"a vesile olacak "bu güzel fikir ve bu muazzam teşebbüs" de geri kalır. Sakarya Zaferinden sonra bir daha gündeme gelmez. Hatta M. Kemâl, bir Meclis konuşmasında, "İttihad-ı İslâm fikrini bir hayal" olarak nitelendirir. Ama E. Edib'e, konuşması sonrası ziyaretine geldiğinde; "Ben kürsüde siyaseten öyle söyledim. Siz yine bildiğiniz gibi yazarsınız." ruhsatını verir (Karan, 254/58-60).

Sonuç

Âkif'in siyasilerle irtibatlı ve kendisi de milletvekili olduğu halde içinde bulunduğu son teşebbüs Ankara'daki İslâm Birliği Kongresi çalışmasıdır. Bundan sonraki hayatı, özellikle milletvekilliğinden vefatına kadarki sürede içe kapalı ve dostları arasında geçecektir. Düşünce yapısında ise önceki dönemden özde bir farkın olmadığını belirtmek mümkündür.

"Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şerîatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!

Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!

Müslümanlık'ta "anâsır"mı olurmuş?
Ne gezer! Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber."

derken aslında öteden bu yana Müslüman toplumun içine salınan fitne zehrine karşı birliğin nerede sağlanacağına güçlü işaretleri de vermektedir. İslâm Birliği, temel değerlerin kabulü ve samimice yaşanması ile gerçekleşecektir. Öncü tip, Asr-ı Saadet'tir. Yeniliklere

açık, faziletli, marifet sahibi, çalışkan insanlar, yani "Asım"ların yetiştirilmesi gerekmektedir. Kıyasıya eleştirdiği İslâm âlemi ile köleliğe, sömürgeye yol açan hatalarını; ancak müspet ilimle donatılmış, Asım'ın nesli ortadan kaldıracaktır. O zaman birlik, dayanışma, yükseliş, güçlenme gerçekleşecektir. Son yıllarını hüsran içinde, geçirmesi yüksek ideal ve duygularını yitirdiği anlamına gelmemektedir. Hastalığı olmasa idi, Asım'ın ikinci kitabını yazacak olması, planlarını benzeri eserler üzerinde geliştirmesi, geleceğe ait düşüncelerinde bir pörsümenin olmadığını göstermektedir.

Kaynakça

Abdürreşîd İbrâhîm, 2003, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması 1-2*, Sadeleştiren ve Notlandıran: Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul.

AKTAŞ Ümit, 2009, İttihad-ı İslam, İslamcılık ve İslamî Hareket(ler): Bir Kriz Sürecinde Strateji Arayışları, *Özgün Düşünce-Üç Aylık İslami Düşünce Dergisi*, Çıra Basın Yayın Organizasyon ve İletişim Hiz. Tic. Ltd. Şti. yayını, Ocak-Şubat-Mart 2009, S.I, 45-100.

BULAÇ Ali, 2009, İslamcılık Düşüncesi/Dün-Bugün-Yarın, *Özgün Düşünce-Üç Aylık İslami Düşünce Dergisi*, Çıra Basın Yayın Organizasyon ve İletişim Hiz. Tic. Ltd. Şti. yayını, Ocak-Şubat-Mart 2009, S.I, 11-25.

Celâl Nuri (İLERİ), 1331, *İttihad-ı İslâm İslâm'ın Mazisi, Hâli, İstikbâli*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul.

Celâl Nuri (İLERİ), 1333, *İttihad-ı İslâm ve Almanya*, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kitabhânesi, İstanbul.

CELKAN Hikmet, 1986, İttihad-ı İslâm ve Mehmet Akif, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul, s.167-175.

CEYHAN Abdullah, 1991, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara.

CÜNDİOGLU Dücane, 2000, *Bir Kur'an Şairi –Mehmet Âkif ve Kur'an Meâli-*, Bîrun yayını, İstanbul.

ÇAVUŞ Remzi, 2008, *Hain Kim Bir İsyanın Perde Arkası*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

DOĞAN D. Mehmet, 1998, *Câmideki Şair Mehmed Âkif*, İz Yayıncılık, İstanbul.

ERDOĞAN Mustafa, 1986, Safahat'ın Temalarından Biri: İslâmî Modernleşme Görüşü, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi yayını, s. 146-158.

Eşref Edip, Sebîlürreşad'ın Romanı/ Sebîlürreşad İstiklâl Mahkemelerinde, *Sebîlürreşad*, S.282, C.XII-S.348, C.14, dizi yazı (1–42).

Eşref Edib (FERGAN), 1381-1962, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul.

Eşref Edib (FERGAN), 2002, *İstiklâl Mahkemelerinde –Sebilürreşad'ın Romanı-*, Hazırlayan: Fahrettin Gün, Beyan yayını, İstanbul.

ERSOY Mehmed Âkif, 1977, *Safahat*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İnkılâp ve Aka yayını, İstanbul.

KARAN Hayrettin, 1956–57, Millî Mücadele'de *Sebîlürreşad*-Mehmet Âkif ve Eşref Edip, *Sebîlürreşad*, Aralık 1956, 234/1 (s.142)-Aralık 1957, 258/20 (s.123–124).

KUTAY Cemal, 1963, *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif*, Tarih Yayınları, İstanbul.

OKAY Orhan, 1998, *Mehmed Âkif Bir karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

OKAY M. Orhan- KARAMAN Âlim, 2001, İslâmcılık-Edebiyatta, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul, C.23/70-71.

OCAK A. Yaşar, Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm, *Türk Yurdu-700. Yılında Osmanlı*, S.148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, Türk Ocakları Merkez Heyeti yayını, Ankara, s.10-13.

ÖZCAN Azmi, 1992, *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi yayını, İstanbul.

ÖZCAN Azmi, 2001, İslâmcılık-İkinci Meşrutiyet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, C.23/62-65.

SUBAŞI M. İlyas, Akif'te İslam ve Batı, *Türk Edebiyatı M.Akif Anıt Sayısı*, Aralık 86)

ŞENGÜLER İsmail Hakkı, 1992, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyatı*, Hikmet Neşriyat yayını, c. 10, İstanbul.

TARAKÇI Celâl, 2007, *Mehmet Âkif'in Fikir Dünyası, Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni*, Türkiye Yazarlar Birliği yayını, Ankara, s. 32-39.

TÜRKOĞLU İsmail, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara 1997.

TÜRKÖNE Mümtaz'er, 2001, İslâmcılık, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, C.23/60-62.

TÜRKÖNE Mümtaz'er, 2003, *Türk Modernleşmesi*, Lotus Yayınevi, Ankara.

YALÇIN Hüseyin Cahit, 2002, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları-Bir Devri Aydınlatan Tarihî Mektuplar*, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul.

Mehmet Akif'te Din ve Siyaset İlişkisi

Suat Cebeci
Prof. Dr.
Sakarya Üniversitesi

Din ve Siyaset olguları hemen her din açısından belli ölçüde bir ilişkiyi ortaya koyuyor olsa da İslam dini söz konusu olunca bu ilişki daha bir derinleşmekte, kimi zaman toplum için hayati önemde bir boyut kazanmaktadır. Akif'in yaşadığı dönem bu ilişkinin oldukça yoğunlaştığı zamanlara rastlamaktadır. Bu bakımdan görüşleri, düşünceleri ve sözleri ile halen heyecan uyandırmakta olan milli şairimizin din-siyaset ilişkisi konusundaki tavır ve düşünceleri de şüphesiz onu sevenler için önem taşımaktadır. Din-siyaset ilişkisi zaman ve şartlara göre hem muhteva hem şekil itibariyle değişkenlik gösterebildiğinden Akif'in bu konudaki anlayış ve düşüncelerini tam olarak kavrayabilmek için onun içinde yaşadığı şartların bilinmesine ihtiyaç vardır.

Akif'in dönemindeki fikir hareketleri konusunda herkesin belli ölçüde bilgi sahibi olduğu muhakkaktır. Ancak bildiride sunmaya çalışacağımız değerlendirmelerin daha iyi anlaşılabilmesi, bakımından önce dönemin fikir hareketlerine dair kısa hatırlatmalar yaparak Akif'in duygu ve düşüncelerini besleyen kaynaklara da işaret etmek suretiyle onun din siyaset ilişkisi konusundaki fikir ve tavırlarını birkaç örnekle açıklamaya gayret edeceğiz.

Şüphesiz ki bütünüyle on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Toplumu için çok çalkantılı bir dönem olmuştur. Yorgun ve hantallaşmış devlet yapısı, üç kıtaya yayılmış geniş bir coğrafyaya sahip ülkenin yönetim yükünü taşıyamaz hale gelmişti. Eğitim ve bilim alanındaki gerilemeler, askeri ve ekonomik alanlardaki çözümsüzlükler ve nihayet yabancı ülkelerin Osmanlı toplumu üzerinde bitmek bilmeyen emelleri ve bu emellerini gerçekleştirmek için giderek artan baskı, tehdit ve şantajları imparatorluğu bir tükenmişliğe doğru sürüklüyordu. Bu durum içerdeki farklı etnik ve dini unsurları ayrılıkçı yönde teşvik ediyor, cesaretlendiriyordu. Nitekim gayrimüslim unsurlar 1839 ve 1856 ıslahat hareketleri ile adeta Devlet otoritesine karşı varlık ispatı anlamında haklar elde etmişler, yerel milli unsurlar kendi egemenliklerine doğru ilerlemelerini sağlayacak bir yola girme imkânlarına kavuşmuşlardır.

Bunlar yetmiyormuşçasına Yirminci yüzyıla doğru gelindiğinde Osmanlı eğitim sistemi, *medreseler, mektepler* ve *yabancı-azınlık okulları* şeklinde ayrışarak üç ayrı eğitimle üç farklı insan yetiştirir hale gelmişti.

Batı tipi okullarda *dinin terakkiye mani olduğu* düşüncesiyle yetişen mektepliler medreselilere yobaz diyor, geri kalmışlıktan onları sorumlu tutuyorlardı. Kendi içine kapanarak bilimsel ve teknik gelişmelere mesafeli duran medreseliler mekteplileri dinsizlikle, batı taklitçiliği ile itham ediyorlardı. Tamamen ayrıklıkçı ve misyonerlik idealleri ile yetiştirilen azınlık ve yabancı okul öğrencileri ise Osmanlı Devletini parçalayacak düşünceler taşıyorlardı.

Eğitim alanında, yeni kuşakları her biri ayrı yöne götüren bu üç kulvarın hukuki temellerle resmen kurumsallaşmış olması, Osmanlı'nın kendisini yok edecek mekanizmaları kurmuş olduğu anlamını taşıyordu.

Aynı dönemde dışarıda Batı ülkelerinin yükselişi, içeride gayrimüslim tebada dini ve milli duyguların gelişmesi ister istemez toplumun geleceğine yönelik farklı düşünce ve görüşlerin ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Osmanlı aydınları ve devletin ileri gelenleri de ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtarma eski ihtişamlı günlerine döndürme yolunda bir şeyler yapma gayreti içinde görünüyorlardı. Fakat her kesimden değişik reçeteler ortaya atılıyor farklı çıkış yolları gösteriliyordu.

Hıristiyan batının bir yandan ortaçağda rönesans ve reform hareketleri gerçekleştirerek kilisenin devlet ve bilim üzerindeki etkisini kırmış olması, diğer yandan bilim ve teknolojide hızlı bir gelişme sağlamış olması tabii olarak gözleri batıya çevirmiştir. Buna karşılık Müslüman toplumun giderek gerilemesi toplumdaki aydın ve seçkin kesim arasında "teşebbüh" yani batıya ve Hıristiyanlara özenme eğilimleri gelişmiştir. Bu da İslami refleksleri

harekete geçirmiş ve etkin bir İslami tepki oluşmasının yolunu açmıştır. Geri kalmışlığa, yabancılar karşısındaki ezikliğe gösterilen tepkiler daha sonra kapsamlı bir "İttihad-ı İslam" projesi olarak ortaya çıkacaktır. Sultan Abdülhamit'in de siyasi destek verdiği tamamen tepkisel hüviyetli *İslam Birliği* çabaları ne yazık ki beklenen gelişmeleri sağlayamamış, Suudi Arabistanda Vahhabilik, Kuzey Afrika'da Sunusilik-Mehdilik, Mısır'da Afgani'nin ve Abduh'un önderliğinde reformculuk olarak kendini göstermiştir. İslam birliği fikri sonuçta dini yönden toplumu parçalayan bir görünüm sergiler hale gelmişti.

Osmanlı aydın ve düşünürlerinin bir kısmı bu şekilde kurtuluşu İslam'a dönmekte, İslam'ın temel esasları etrafında bir bütünlük oluşturmakta ararken bir kısmı Türklüğü, bir kısmı Osmanlılığı, bir kısmı da garpçılığı öne çıkarıyordu.

İşte 1873 yılında dünyaya gelen Akif 63 yıllık ömrünün büyük bir bölümünü böylesine çalkantılı, fikri kargaşanın hüküm sürdüğü bir dönemde geçirmiştir. Akif, Panislamizm, Pantürkizm, Garpçılık, Osmanlıcılık fikirlerinin savrulduğu bu fırtınalı havada adalet, uhuvvet, musavaat nidaları arasında modernleşmenin, muasırlaşmanın arandığı siyasi ve ideolojik hatların keskinleştiği bir ortamın mütefekkiridir. Bu sıkıntılı dönemde yaşamış olmak, düşünce ufku geniş, milli hissiyatı engin, ifade gücü yüksek, duygulu ve mütefekkir bir şair olan Akif açısından büyük bir talihsizlik olmuştur. Nitekim Akif bu durumdan yakındığı bir şiirinde şöyle der:

Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm
Görüp de hazanında bu cennet gibi yurdu
Gül devrini görsen onun bülbül olurdum
Ya Rab beni daha önce getirseydin ne olurdu

Ancak o bulanık ortamda Akif gibi bir mütefekkir söz üstadının yetişmiş olması, doğruyu görüp göstermesi bakımından dönemin insanları ve daha sonra gelen nesiller için bir kazanç olmuştur. Zira böyle bir ortamda doğru nedir, hangi yol kurtuluşa götürür, ayırt etmek güçtür. Bu ayırımı yapabilmek için ancak güçlü bir imanla beslenen keskin basirete sahip bir mütefekkir olmak gerekir. İşte Akif böyle biriydi.

Akif'in duygu ve düşünce dünyasını besleyen kaynaklara gelince bunların oldukça zengin, güçlü ve feyizli membalar olduğunu ilk sözde söylemek mümkündür. Şüphesiz ki onun fikir dünyasına ilk tohumları saçan Fatih dersiamlarından, ilmi ve düşünce ufku geniş olan babası Tahir Efendi'dir. Baytariye Mektebi'nden hocası olan doğu-batı sentezi yönünde derin ihata sahibi Miralay İbrahim Bey'i de unutmamak gerekir. Ayrıca yakın çevresinde bulunan Köse İmam Lakaplı Ali Şevki Efendi, Said Paşa İmamı Hasan Efendi de onun üzerinde etkisi bulunan diğer ilim ve irfan sahibi şahsiyetlerdir.

Bunlar dışında Akif'in zihin dünyasına nüfuz eden, onun dini ve siyasi görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan isimlere baktığımızda çok sayıda önemli kişiler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında İlim-irfan sahibi mütefekkir insanlar olduğu gibi Devlet erkânından siyaset erbabı kimseler, tasavvuf dünyasından fazilet sahibi zevat da bulunmaktadır. Bunlardan ilk akla gelenler olarak; Babanzade Ahmet Naim, Abbas Halim Paşa, Ferit Vec-

di, Muhammed Abduh, Ferid Kam, Hüseyin Avni (Ulaş), Musa Carullah, Said Halim Paşa, İzmirli İsmail Hakkı, Filibeli Ahmet Hilmi, Muhammed İkbal, Şemsettin Günaltay, Tunuslu Abdülaziz Çaviş, Hasan Basri Çantay gibi zamanın tanınmış simalarını sayabiliriz.

Farklı alanlarda temayüz etmiş bu zevattan istifade eden Akif dönemin fikir zenginliği içerisinde kendisine özgün bir konum belirlemiştir. O İslam şairi unvanı ile anılacak kadar dinin içinde, Teşkilat-ı Mahsusa' da görev yapacak kadar devletin içindedir; Sultan Abdulhamid'e *rahmet okuttun ruh-u iblise* diyecek kadar da siyaset konusunda duyarlı ve yüreklidir. Ancak o din ile siyaseti ayrı tutmaya çalışır. Akif bir İslam şairidir, iyi bir müslümandır, İslam'ın en güzel şekilde yaşanması en büyük dileği ve davasıdır ama, siyasi anlamda o bir İslamcı değildir. İslam dünyasını birleştirerek batının karşısında eski ihtişamlı günlere kavuşma düşüncesi ile bir siyasi proje olarak ortaya atılmış olan "İttihad-ı İslam" fikrini benimsemiş olmakla birlikte hiçbir zaman onun bir siyasi aksiyonu olmamıştır.

Akif, İkinci Abdülhamid'e karşı İstibdat şiirini yazmış olsa da o yönetimlerle siyasi hesaplaşma içinde olmamış ve tasvip etmediği gelişmeler hususunda eleştirilerini kendi üslubunca ifade etmiş ama yöneticilere karşı siyasi tavır ortaya koymamıştır. Onun bu tavrı sebebiyledir ki Osmanlı sonrası oluşan yeni yönetimin fikir babası olarak bilinen Ziya Gökalp Malta'da sürgünde iken yeni yönetimin pek hoşlanmadığı Akif'in şiiri Büyük Millet Meclisinde milli marş olarak kabul ediliyordu.

Akif, yenilikçi fikirlerle Devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmayı vadeden İttihat-Terakki Cemiyeti'ne katılmaya teşvik edilmesi üzerine bir grup arkadaşı ile bu cemiyete katılmaya karar verir. Bilgi almak ve katılımı gerçekleştirmek üzere cemiyet azası Kandilli Rasathanesinin kurucusu ve ilk müdürü Medreseli ve Matematikçi Fatin Efendiye müracaat ederler. Bu zat Cemiyete girmek için yemin etmeleri gerektiğini ve ihanet edenlerin ölümle cezalandırılacaklarını bildirir. Akif *"Ben böyle yemin edemem. Kayıtsız şartsız cemiyete teslim olamam. Umumi Merkezin iyi olan, ma'ruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririm, fakat fena olan, memlekete zararlı olan emirlerine uymayı kabul edemem"* demiştir. Akif'i şiirlerinden tanıyan Fatin Efendi onu dışarıda bırakmanın yanlış olacağını düşündüğünden yeminde değişiklik yaparak Akif'i Cemiyete dahil eder.

Akif, devlet memuriyetlerinde bulunup "teşkilat-ı mahsusa" da görev almış dolayısı ile devletin işlerliği ve sorunları konusunda bilgi ve fikir sahibidir. Ancak o bir fikir adamı olarak devletçi değildir. Yine İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinde Burdur mebusu olarak görev yapmış olmasına, İttihat-Terakki Cemiyeti gibi siyasi amaçlı teşkilatlarda görevler üslenmesine rağmen o siyasi anlamda bir ideolog da değildir. Öte yandan Akif bilime sanata meftun, teknolojik gelişmelere, zihni ve fikri yeniliklere açık biri olmasına rağmen ne körü körüne garpçı, ne de değerleri altüst eden bir modernisttir. O iyiyi, güzeli ve faydalıyı nereden ve kinden olursa olsun almak ama kendi öz değerleri ile kendi ayakları üstünde durmak taraftarıdır. Ona göre bir şey ne sırf yeni olduğu için iyidir, ne de sırf eski olduğu için kötüdür. Makbul olmanın ölçüsü iyiliktir. Yeni olan iyi ise alınır, eski olan kötü ise atılır.

Akif'in yaşadığı dönemde revaçta olan İslamcılık (Panislamizm) düşüncesinin iki ayrı veç-

hesi bulunmaktadır. Bunlardan biri siyasi veçhe yani toplumun salahı için İslam birliğinin oluşturulması, Müslümanların dini bütünlük içinde tek hedefe yönelmelerinin sağlanması düşüncesidir. İttihad-ı İslam hareketi bu düşünce istikametinde gelişen bir siyasi harekettir. Diğeri ise dini muhteva veçhesi yani İslam adına ortaya konulan yanlış fikir ve davranışlardan inanç ve kanaatlerden sıyrılarak İslam'ın asıl hüviyeti ile yeniden benimsenmesi düşüncesidir. Sait Halim Paşa'nın Fransızca olarak kaleme aldığı ve Mehmet Akif'in Türkçeye tercüme ettiği "İslamlaşmak" adlı çalışma bu düşünceyi yansıtmaktadır. İşte Akif'in din-siyaset ilişkisi konusundaki tutumunu bu iki düşüncenin kesiştiği noktada aramak gerekir. Akif birinci düşünceye karşı çıkmasa da gerçek kurtuluşun ikinci düşüncede olduğu kanaatindedir. Akif Müslümanların din adına ortaya koydukları tutum ve davranışlardan şikayetçidir.

Müslümanlık nerde bizden geçmiş insanlık bile
Adam aldatmaksa maksat aldanan yok nafile

Akif, kendi meşrebine uymasa da siyasetin gerekli ve önemli bir meslek olduğunu, onu yürütenlerin sağlam seciyeli, üstün meziyetli kimseler olmasının toplumun salahı için gerekli olduğunu kabul eder.

Adam ister yalnız etmeye bir kavmi adam
Doğru yol işte budur diye gel sen bir yürü de
O zaman bak ne koşanlar göreceksin sürüde
Başıboş kaldı mı zira, şaşırıp ber-mu'tad
Bulamaz kendiliğinden yolu asla efrâd

Akif siyasetin ikbal ve itibar heveslerinden uzak vatan hizmeti olarak yapılmasını ister. Fakat vatana hizmeti siyasetten ayrı tutar, onu her vatandaş için kutsal bir görev olarak görür. Siyasetçi, ilim adamı, amir, memur her kim olursa olsun herkes işini iyi yapmalı birbiriyle uğraşmamalı, herkes diğerine güvenmeli, birbirinin işine müdahale etmemelidir.

Akif milli mücadele yıllarında Anadolu'yu dolaşmakta, aydın bir din adamı gibi vaazlar ve konferanslar vererek halkı milli mücadeleye teşvik etmekte, kuvayı milliye'ye katılma ve destek olma yönünde bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Bu faaliyetlerden olarak yanında Ali Yekta Efendi[1] ile birlikte İçanadolu'da Kırşehir civarında bir kasabada halka konuşma yapmaktadırlar. Konuşmanın bir yerinde yaşlı bir zat söze karışarak "Evladım iyi güzel anlatıyorsunuz da Padişahlık kaldırılıp yeni bir devlet kurulacakmış, laikli mi ne diyorlar bir şey gelecekmiş. Sakın bu memlekete dinsizlik getirmesinler" der. Bunun üzerine Akif'le Ali Yekta şaşkın bir vaziyette birbirlerine bakarlar. Konuşma bitince Ali yekta Efendi "Taşrada sıradan bir vatandaş böyle bir endişe taşıyor da biz oralı bile olmuyoruz. Geri dönüp bu işin aslını öğrenelim" der. Akif geri dönme fikrini kabul etmeyerek şöyle der:

"Bu siyasilerin işidir, onlar da herhalde bizim kadar bunu düşünür ve konuya bu vatandaş

1 Hikâyeyi İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü hocalarından Müslim Şarihl merhum Ahmet Davudoğlu nakletmiştir. Davudoğlu bu seyahatte Akif ile birlikte olan Ali Yekta Efendi'nin Çerkez Etem'in dayısı olduğunu ifade etmiştir. Bu zat eski İstanbul Müftüsü olan Ali Yekta Efendi ile karıştırılmamalıdır. Ahmet Davudoğlu 1912 Bulgaristan-Şumnu doğumlu olup Medrest'ül Aliye'yi bitirdikten sonra 1936 yılının baharında ihtisas için Mısır'a gitmiş, orada Akifle görüşmüş ve bu hadiseyi ondan bizzat dinlediğini ifade etmiştir.

kadar hassasiyet gösterirler. Bize düşen işimize devam etmektir. Eğer siyasiler hassasiyet göstermezlerse şu anda bizim itirazımız fitne çıkarmaktan başka işe yaramayacaktır. Bu gün her zamankinden daha çok fitneden uzak durma günüdür."

Daha heyecanlı bir zat olan Ali Yekta Efendi Akif'in sözlerine ikna olmaz, "Sen gelmezsen gelme ben gidiyorum" diyerek Akif'i yalnız bırakıp Ankara'ya döner.

Akif'in siyasi mücadelelerden uzak durma ve siyaseti bir uzlaşma aracı olarak kabul etme yönündeki tutumun göstermesi bakımından onun kısa süren milletvekilliği dönemi iyi bir örnek teşkil etmektedir. İlk Büyük Millet Meclise Burdur Milletvekili olarak giren Akif'in mecliste hiç konuşmadığı, müzakere ve münakaşalara katılmadığı bilinir. Ancak meclis zabıtlarından Londra Konferansı müzakereleri sırasında İstanbul hükümetine telgraf çekilmesi konusunda meclise bir öneri verdiğini öğreniyoruz. Londra konferansına İstanbul ile Ankara'nın iki ayrı heyet olarak katılacak olmasının verdiği ikili durumu ortadan kaldırmak ve Ankara'nın tek muhatap ve tek yetkili olduğunun kabulünü sağlamak üzere İstanbul hükümetine son bir telgraf çekilmesi Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş ve bir metin hazırlanmıştı. Akif hazırlanan telgraf metnini sert bularak kendisi daha yumuşak ve uzlaştırıcı bir üslupla uzunca bir metin hazırlayıp meclise sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından siyasi ve diplomatik açıdan birçok noktadan hatalı bulunan ve eleştirilen metinden kısa bir bölüm aktarmak istiyorum.

"Gerek zat-ı Şahane'nin ve gerekse bütün Cihanı İslamın malumu olmalıdır ki Büyük millet Meclisince bugün Makamı Hilafet ve Saltanatın halasını ve milletimizin istiklali tamını temin etmekten başka hiçbir gaye musavver değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul'un manasız vesveselerle nazarı ecanipte milletin vahdetini kesredecek gayrımeşru bir tavır takınmasına Büyük Millet Meclisi Son derece müteessiftir. Artık bu gayrımeşru vaziyete bir an evvel hâtime vermek; bu zavallı, bu fedakar milletin mukadderatını idare etmekte bulunan Büyük Millet Meclisiyle tevhidi mesai etmek, aynı gayenin husulüne elbirliği ile çalışmak dini, vatani, milli vazaifin akdemidir."[2]

Akif'in telgrafta büyük Millet Meclisinin gayesini özellikle belirtmesi rastlantı değildir. Çünkü o siyaseti devlete, millete sadakat ve yönetimde uzlaşma zemini olarak görür. İstanbul yönetimini tamamen reddetme düşüncesinde olan Büyük Millet Meclisi üyelerine Hilafet ve Saltanat makamlarını kurtarmak ve ülkenin istiklalini temin etmekten başak gayeye hizmet etmeyeceklerine dair yaptıkları yemini hatırlatmaktadır.

Metnin siyasi ve diplomatik gerekçelerle haklı eleştirilere maruz kalması Akif'in bu konularda fazla bir vukufiyeti olmadığını göstermektedir. Dinin özüne, gerçeğine dönüş yönünde ısrarlı talep ve beklentilerinin dile getirmesine rağmen o dini otorite olma veya görünme iddiasında değildir. Son olarak Akif'in din-siyaset ekseninde durduğu yerin gerçekçilik, aklı selim, sağlam ve tutarlı bir mefkûredir. Onun kişiliği ile ilgili bir şey söylenecekse herhangi bir siyasi ve dini tarafa nispeti mümkün olmayan dini değerlere sadakatle sahip çıkan arı duru bir Müslümandı demek ona daha çok yakışmaktadır. Jasche onun

2 Meclis Tutanakları, İ:147 C:3 sayfa 140, 8 Şubat 1337 Salı Üçüncü Celse

hakkında "sağlam, sarsılmaz hatta biraz çocuksu inançlı tam bir Müslümandı" ifadesini kullanmaktadır.


Yusuf Turan Günaydın
Doç.Dr. Derya ÖRS

2. Oturum 27 Aralık 2006, Cumartesi 16.30 - 18.30

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Derya Örs**

A. Vahap Akbaş, "Mehmet Âkif'e Düzyazılarından Bakış"

Selim Cerrah, "Âsım: İki Hakikat, İki Tasavvur"

Nesime Ceyhan, Doç. Dr., "Şairi Mektupla Anlamak"

Nazım Elmas, Yrd. Doç. Dr., "Mehmet Âkif'in Mektuplarındaki Edebî Dünya"

Yusuf Turan Günaydın, "Mehmet Âkif'in Bektaşîliğe Yaklaşımı"

Selâmi Şimşek, Dr., "Mehmet Âkif'in Sûfîleri, Şairleri ve Edipleri"



Mehmet Âkif'e Düzyazılarından Bakış

A. Vahap Akbaş
Yazar

Mehmed Âkif, yazma mesaisinin büyük kısmını nazma harcamış bir fikir adamı olarak tabiatıyla daha çok şiirleriyle öne çıkmış, onlarla anılmış, onlarla anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak her ne kadar şiirini fikrin emrine vermiş, Sezai Karakoç'un[1] ifadesiyle, edebiyatımızda "şiirle düşünme" kapısını açmışsa da onu tek tarafıyla irdelemek, bu irdelemelerden çıkarılanlarla değerlendirmek en azından bizi bütüncül bir bakış açısından alıkoyar.

Âkif'in yaşadığı dönemin tarihî ve sosyal şartları, onu şiirlerinin yanı sıra makaleleriyle, çevirileriyle, vaazlarıyla da gayret göstermeye iter. Hatta o, dersleri, sohbetleri ve mektuplarıyla da aydın sorumluluğunun gereklerini yerine getirmeye çalışır. Açıklar, savunur, tenkit eder, uyarır, yakarır... Amacı aydınları ve halkı uyarmak, kötü gidişi durdurmak, idealist yeni nesillerin yetişmesine zemin hazırlamak, böylece geleceği yeniden inşa etmektir.

1 Sezai Karakoç, **Mehmed Âkif**, Diriliş Yayınları, 2. basım, İstanbul 1974.

Âkif'in maziye bakışını, çağındaki duruşunu ve gelecek tasavvurunu, bu bakış, duruş ve tasavvurları besleyen fikrî, edebî donanımı detaylarıyla kavramanın yolu, şüphesiz, onu bütün olarak okumaktan, anlamaktan geçer. Bu nokta-i nazardan bakıldığında, şimdiye kadar üzerinde gerektiği gibi durulmayan çevirilerinin, vaaz ve hutbelerinin, tefsir parçalarının, yayımlanmış mektuplarının ve bilhassa sohbet yazıları ve makalelerinin de büyük önem taşıdığı su götürmez.

Âkif'in saydığımız nesir türünden eserlerinin tamamını ele almak hem uzun bir zamanı gerektirecek hem de başka bazı tebliğlerin sınırlarını ihlale sebebiyet verecektir. Onun için çeviri ve vaazlarına muhtasar bir şekilde bakacak, ağırlığı onun Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad'da çıkan makalelerine ve sohbet yazılarına vereceğiz.

Âkif, dönemin başta gelen fikir akımlarından İslâm Birliği düşüncesinin Osmanlıdaki ayağı sayılan bir kadro tarafından çıkarılan Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad'da başmuharrir sıfatıyla makaleler, okurla hasbihal mahiyetinde yazılar yazar. Bunların yanı sıra İslam Birliği düşüncesinin Mısır ve Hindistan'daki temsilcilerinin kendi fikrî, dinî görüşlerine uygun gördüğü makale ve eserlerini de tercüme ederek yayımlar. Bu çerçevede Azmzade Refik'ten, Ferid Vecdi'den, Muhammed Abduh'tan, Said Halim Paşa'dan, Abdülaziz Çaviş'ten birçok yazı ve kitabı okurla buluşturur[2]. (Resimli Gazete ve Servet-i Fünun'da da Fransızca ve Farsçadan çevirileri çıkar. Camile Flammarion'dan Urani; Sadî ve Hafız'dan Bedayiü'l-Acem başlığıyla nazım parçaları.) Devirlerini büyük ölçüde etkileyen bu düşünürlerin İslâm toplumuna, İslâmî yönetim şekillerine, Müslümanların durumuna, içinde bulunulan kötü durumdan çıkış yollarına, Batılı yazarlarca İslâm'a yöneltilen iftiralara verilen cevaplara dair bu çeviriler okur tarafından büyük ilgiyle karşılanır.

Bu çevirilerden özellikle Cemaleddin Efganî ve Muhammed Abduh'ten yapılanları aynı zamanda Âkif'e bazı eleştirilerin yöneltilmesine de zemin hazırlar. Âkif'in İslâm birliği fikri bunların tesirine bağlanır. Gerçi Efganî ve Abduh hakkında yazdığı makalelerden Âkif'in onlara duyduğu ilgi bizzat kendisi tarafından ortaya konur. Ancak bu, yanlış yorumlamaların, ilmî gerçeklere dayanmayan sataşma ve saldırıların, haksızlığa karşı çıkışın ortaya koyduğu bir ilgidir. Ki haksızlığa, basit ayak oyunlarına karşı çıkış Âkif'in karakter özelliklerindendir. Bu çıkışlar, gösterilmek istendiği gibi Âkif'in bu düşünürlerin ortaya koyduğu akımın bir mensubu olduğunu, Türkiye'deki savunucusu olduğunu göstermez. Sezai Karakoç da bu etkinin mübalağa edildiği görüşündedir. Karakoç'a göre "bizdeki İslâmcılar çekirdekten yetişmeydi. Ötekilerdeyse daha bir sistem ve düşünce İslâmlığı gelişmişti. Bunun için Mehmed Âkif, fikirlerini bu düşünürlerden çok, sokaktan, aileden, klasik kültürden, toplumdan, devletin sarsıntılı halinden ve nihayet kendinden alıyordu. (...) Yani arada bir tâbilik yok, belki bir paralellik vardır."[3] Bu düşünürlerin etkisinin Âkif'te İslâm fikrini doğurduğu düşünülemez. Onda esasında var olan bu ülküyü geliştirmeye, beslemeye yarıyordu.

Âkif'in nesirleri arasında zikredilmesi gerekenlerden biri de Sebilü'r-Reşad'da "Tefsir-i Şe-

2 İsmail Hakkı Şengüler, **Mehmed Âkif Külliyatı**, C. 6-7-8, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992.

3 Karakoç, a.g.e., s. 20.

rifler" başlığıyla yayımlanan tefsir parçalarıdır.[4] Değişik surelerden bazı ayetlerin tefsirini ihtiva eden otuz dört metin, muhtelif zaman ve yerlerde verilmiş vaaz metinleriyle birlikte Latin harfleriyle müteaddit defalar kitap bütünlüğü içinde yayımlanmıştır. (Ömer Rıza Doğrul, Suat Zühtü Özalp, Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Nuran Abdülkadiroğlu, Dücane Cündioğlu...)

24 Şubat 1327 (8 Mart 1912) tarihli Sebilü'r-Reşad'da bu tefsir parçalarının yayımlanmasının gerekçeleri ve tefsirde takip edilecek yolları gösteren açıklamalara yer verilir ki buradan Âkif'in ve dolayısıyla derginin Kur'an'a, tefsire bakışını ve takip edilen fikrî yolu anlamak mümkündür: Derginin bir İslâm mecellesi olması hasebiyle, İslâmî ilimlerin esas rüknü olan tefsire derginin ilim bölümünde öncelik verilmiştir. İlim ve fenne, tarihe, sosyal hayata ve gündelik işlere temas eden ayetler bahis konusu edilmiştir. Daha çok amelî sonuçlar üzerinde fikir yürütülmeye, ayetlerden hareketle zaman ve zeminin gereklerine göre İslâm'ın genel durumu hakkında fikir ve görüşler belirtilmeye çalışılmıştır.

Bu tefsir çalışmalarının bir nedeni de tefsir tahsilinin hayli gerilemiş olduğu görüşüdür. Şöyle denmektedir: "Âdeta Kur'an-ı Kerim'i bilmek, anlamak ehemmiyetsiz, faydasız bir iş gibi telakki olunmaya başlamıştır. Ortada Kur'an-ı Kerim artık anlaşılmış, haşa daha bilinecek bir yeri kalmamış gibi batıl bir zehab türemiştir." Bu sebeple bu çalışmanın gayelerinden biri de tefsir ilmini ihya etmektir.[5]

Seçilen ayetler önce tercüme edilir, sonra yorumlanır. Bu parçalardaki rahat fakat özlü, derin anlatım, Âkif'in Kur'an-ı Kerim'e hakimiyetini, tefsir ilmine vukufunu göstermektedir. Özellikle meal bölümündeki, terkipsiz, arı duru dil onun, ifadenin güzelliğine halel getirmeden mesajını halka iletme gayretini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Üçü İstanbul'da (Beyazıt, Fatih, Süleymaniye Kürsülerinde), biri Balıkesir'de (Zağanos Paşa Camii'nde), diğerleri Kastamonu (Nasrullah Camii) ve havalisinde irad edilmiş vaaz ve hutbelerde de Müslümanların durumuna, ülkenin ahvaline ayna tutulmaktadır[6]. Safahat'ı ören birçok önemli konu bu defa da güçlü bir hitabet diliyle sunulmaktadır. Bu sunuşa Safahat'taki bazı nazım parçaları da renk ve kuvvet katmaktadır. Yine kullanılan dil ve mevzuu sunuş şekli ilmi derinliğinin yanında halkı anlama ve onunla bir aydın olarak sağlam köprüler kurabilme kudretini de göstermektedir. Onun halka bakan, halkla bütünleşen tarafına makaleleri çerçevesinde de değineceğiz.

Âkif'in düzyazılarının ağırlık noktasını şüphesiz onun Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad'da çıkan makaleleri oluşturmaktadır. Bunları, Âkif'in bu dergilerdeki başmuharrirlik görevinin ona yüklediği sorumluluğun ürünleri saymak mümkündür. Birkaçı Sadî, Lâedri, Lâ gibi mahlasla yayımlanmıştır bu yazıların. "Edebiyat" başlıklı imzasız yazının da ona ait olduğu kabul edilmektedir. Yakın dostu Eşref Edib'in yazıyı Âkif'e mal etmesi ve "Mehmed Âkif" adlı eserinde onun edebiyata dair görüşlerini bu yazıya dayanarak ortaya koyması, buradaki fikirlerin Âkif'in fikirleriyle örtüşmesi, üslup ve nihayet bir derginin

4 Şengüler, a.g.e., C. 9.

5 Sebilü'r-Reşad, 24 Şubat 1327-19 Rebiülevvel 1330, C. 8-1, aded: 183-1.

6 Şengüler, a.g.e., C. 9.

edebiyat ve dil anlayışının o derginin başmuharririnin kaleminden ifade edilmesinin teamülden olması gibi hususlar yazının yazarı hakkındaki şüpheleri gidermektedir.

İlki 6 T.Sani 1324 (19 Kasım 1908), sonuncusu 21 Mayıs 1337 (21 Mayıs 1921)'de yayımlanan 55 yazı, Abdülkerim Abdülkadiroğlu - Nuran Abdülkadiroğlu tarafından hazırlanarak ilk defa 1990 yılında "Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri"[7] adıyla kitap halinde yayımlanmıştır. Aynı makalelere daha sonra İsmail Hakkı Şengüler tarafından hazırlanan Mehmed Âkif Külliyatı'nın 5. cildinde de yer verilmiştir. Yazılar kronolojik sırayla ve imlasına dokunulmadan, hatta Arapça, Farsça metinler çevrilmeden, olduğu gibi yayımlanmıştır. Takip edebildiğim kadarıyla, Âkif'in makaleleri üstüne çalışmalar bunlarla sınırlı kalmıştır.

Bu yazılara, devrin metinleri tür bakımından adlandırma anlayışının gereği olarak "makale" dendiği kanaatindeyim. Başlangıçta makale, deneme, sohbet, eleştiri gibi türlerin sınırları açık bir şekilde belirlenmediği için, fikir yazılarının hemen hepsinin makale sınıfına konduğuna sıklıkla şahit olunmaktadır. Nitekim okunduğunda Âkif'in yazılarının da büyük ölçüde sohbet türünün özelliklerini taşıdığı görülür. Dergi başmuharriri olarak okurla sohbet havası içinde iletişim kurma gayreti içindedir Âkif. Daha ilk yazıda bu hava kendini hissettirmektedir. Darülfünun talebesine hitaben, "sevgili kardeşlerim" diye yazıya başlıyor , "Hocanızı sıkı tutunuz. Derslerinden hakkıyla istifade ediniz..." gibi nasihatlerle bitiriyor sözünü Âkif. Okurla konuşmaya, karşılıklı diyaloglara dayalı anlatım, yazıların büyük bir bölümünde görülür. Esasında yazıların büyük bir kısmının doğrudan "Hasbihal" başlığını ya da üst başlığını taşıması da bu konuya açıklık kazandırır. Öyle ki "Makalat" (Makaleler) üst başlığını taşıyan bazı yazılara da "Hasbihal" başlığı konmuştur.

Bilindiği gibi, yazarın amacı, yazının türünün seçilmesinde ve anlatım şeklinin belirlenmesinde etkili olur. Doğruyu, güzeli tanıtmayı; yanlışı, eksiği göstermeyi görev edinen Âkif'in de sohbet gibi, bu amaca ulaşmada etkili olacak bir yolu seçmesi tabiîdir.

Yine de yazıların hepsini aynı çerçeve içinde değerlendirmek doğru olmaz. Şöyle bir sınıflandırma yapmak mümkündür:

Hasbihaller
İslam'a, Müslümanlara ve bu çerçevede bazı isimlere dair makaleler
Edebiyat üzerine teorik yazılar
Takriz ve tenkitler
Hatıralar
Arap Letaifinden örnekler

Âkif'in bu yazılarında ele aldığı konuların büyük bir kısmı bugün de önemini korumaktadır. İslâm dünyasının durumu, Batıyla ilişkileri, ırkçılık, bölücülük, eğitim meseleleri, hurafeler, dil ve edebiyat tartışmaları, halkına yabancılaşmış aydın gibi konular aradan geçen bunca zamana rağmen gündemimizdeki yerlerini koruyor.

Yazılar bu yönüyle olduğu kadar, Âkif'in kişiliği, fikri, zevki, besleyici kaynakları, dona-

7 Abdulkerim Abdulkadiroğlu - Nuran Abdulkadiroğlu, **Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.

nımı, dil ve edebiyat anlayışı, çevresi ile ilgili çıkarımlara müsait olması bakımından da önemlidir.

Bu bakımdan düzyazılarının, Safahat'la ve dostlarının hatıratıyla hafızalarımıza çizilen Âkif portresini tamamladığını, netleştirdiğini düşünüyorum. Mesela "Kimsenin akidesine müdahale etmek itiyadında değilim" diyen bir Âkif görüyoruz bu yazılarda. "Ya da bendeniz zahirciyim" diyen bir Âkif... Ehliyle karşılaşınca lisan tetkiklerinde kendini yetersiz görüp ironik özeleştiriler yapan bir Âkif... Sevdiği bir ilim adamına (Emrullah Efendi'ye) yakın olabilmek, onun ilminden daha fazla yararlanabilmek için çoluk çocuğu toplayıp ev değiştirdiğini ya da Hicri Efendi'nin ilminden istifade etmek için İstanbul'un bir ucundaki kahvehanelere nasıl koşturduğunu bizzat onun kaleminden öğreniyoruz. İnceden inceye araştırmadan, bakışı derinleştirmeden hüküm vermeyen bir Âkif'le beraber oluyoruz yazılarında. Titiz ve hakşinas bir Âkif'le...

Âkif, halka bakan yüzünü sohbet yazılarında daha açık bir şekilde göstermektedir. Arif'in kıraathanesinde Mithat Paşa'nın heykelini dikmek üzerine yapılan bir tartışmayı karışmadan, yorum yapmadan aktarıyor. Dostları yalnızca aydın çevreden değildir. Onun halktan da çok dostu vardır. Yazılarında bunlardan da bahseder. Nuruosmaniye'de lokanta işleten Kamil Efendi bunlardan biridir. Çalışkanlığı, dürüstlüğü, tevazuu, yardımseverliği ile Âkif'in gönlünü fethetmiş örnek bir insandır Kâmil. Ölümü Âkif'i derinden üzmüştür. Derginin okur kitlesine hitap etme zarureti de onun bu halkçı yanının görünmesine vesile olur. Okur mektuplarına cevap mahiyetinde yazılar yazar zaman zaman. Köylünün ihmal edildiğine inanır. Halkın irşadına dair görüşler ileri sürer. Camilerin halkı irşatta nasıl etkili bir rol oynayacağı üzerinde kafa yorar. İstanbul basınının faydalı olamamasından yakınır. Şöyle der: "Kısacası itiraf edelim: İstanbul yazarlığı, gazeteciliği, kitapçılığı Osmanlı Türklerinin binde birine bile fayda dokundurmuyor. Köylünün, işçinin, esnafın geçimine, hayatına, ahlâkına hizmet eden, duygusuna yakın, ruh ve fikir terbiyesine yararlı eser doğuramıyoruz. Eserlerimiz küçük, oldukça küçük bir okuyucu dairesiyle sınırlanmıştır; tarih, hukuk ve siyasete dair yazılarımızdan millet, milletin büyük çoğunluğu habersiz kalıyor; hürriyet, eşitlik, adalet milletin kulağına anlamsız bir ses gibi geliyor; millet meşrutiyetle teyemmüm ediyor..."

Âkif, yazılarında genellikle tümevarımcı bir yol takip etmektedir. Belki sohbet çeşnisi katmanın gerektirdiği bir şey olarak, gündelik hayatta cereyan eden basit olaylardan gözlemlerden, bazen küçük bir hatıradan, bir latifeden hareket ediyor, buradan çocuk eğitimi, eğitimde Hıristiyan okullarının olumsuz etkisi, yanlış dil öğretimi, köylünün ihmal edilmişliği, hurafe ve bidatlar gibi önemli memleket meselelerine götürüyor okuyucuyu.

Âkif, nükteyi seven, mizahı yerinde ve ustaca kullanan bir yazardır. Safahat'ta tanık olduğumuz bu yönü düzyazılarında da kendini gösterir. Manzumelerine malzeme olmuş bazı fıkraları başka vesilelerle burada da anlatır. Ayrıca Arap latifelerinden nakiller yapar ki bunlar ünlü Arap şairleri arasında geçen ve şiirle, edebiyatla ilgili nüktelerdir.

Âkif'in bir özelliği de şudur: O, başka bazı aydınlar gibi fildişi kuleye çekilip oradan toplu-

mu seyretmez. Ya da gördüklerini sayıp dökmekle yetinmez. Cemiyetin içindedir ve onun derdi ile dertlenmektedir. Tesbitler yaptıktan sonra somut çözüm önerileri sunmaktadır. Mesela çocuk eğitimine dair kitapların yetersizliğini, uygunsuzluğunu dile getirdikten sonra Maarif Nezareti'inin buna nasıl bir çözüm getirebileceğine dair görüşler belirtir.

Osmanlıyı saran kavmiyetçilik belasına karşı şu söyledikleri de meselenin ortaya konması, çözüm çareleri önerilmesi ve çareleri uygulama yönteminin açıklanması bakımından dikkate değerdir:

"Arnavutluk, Araplık, Türklük, Kürtlük adına ortaya çıkan kavim ileri gelenlerini bundan altı yedi sene önce bir yere çağırmış, kendilerine demiştik ki:

Milliyetçilik akımı en medeni, en gelişmiş toplumları birbirine düşürür. Bizim gibi birleşik unsurları istisnasız cahil bulunan bir topluluğu ise darmadağın eder. Geliniz bu akımı körüklemeyiniz. Bağlı bulunduğunuz milletlere hizmet etmek istiyorsanız bunun yolunun başka olması gerekir. Evet, hepimiz biliyoruz ki İslâmî unsurların hepsi irşada, uyarıya muhtaçtır. Bunlardan mesela Arapları irşat görevini Arap akıl sahiplerine bırakınız. Çünkü irşadına çalışacağı unsurun dilini, âdetlerini, mizacını, ruhunu diğer unsurların akıl sahiplerinden iyi bildiği için başarısı nispetle son derece kolay olur. Türk'ün, Arnavut'un, Kürt'ün uyanabilmesi için aynı yöntemi uygularız.

O halde bu unsurların bütün ileri gelenleri hilafet merkezinde aynı çatı altında birleşirler, hareket yollarını belirleyerek birlikte işe başlarlar. Aradaki İslâm bağını sağlamlaştırmak şartıyla bağlı oldukları milletleri okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek, servet, sanat, ticaret konularında ilerletmek için geceli gündüzlü uğraşırlar. Sonunda bu dağınık parçaların bütününden bir gelişmiş bütün meydana gelir ki İslâm Hilafeti ve Osmanlı Saltanatı'nın büyüklüğünün devamına sonsuza kadar hizmet eder durur."

Âkif'in kültür dünyasının genişliğini, edebiyat ufkunun enginliğini de bu yazılarda yakından öğrenme imkânı buluyoruz. Yararlandığı, sevdiği kalemleri birinci ağızdan öğreniyoruz. Sadî'yi, İbn-i Farız'ı, Feyzî-i Hindî'yi, Fuzulî'yi, Lamartin'i, Doğu ve Batının bu birbirinden farklı sanatçılarını aynı ölçüde sevdiğini söyleyen, onlardan mısralar aktaran Âkif, Sadî'ye dair bir yazısına A. Dumas Fils'le başlayabiliyor, Lamartine'in Graziella'sıyla Fuzulî'nin Leyla ile Mecnun'unu aynı potanın içinde eritebiliyor.

Servet-i Fünun'un edebiyat soruşturmasına verdiği cevapta[8] "Eslaftan Fuzulî'yi, müteahhirinden (Namık) Kemal'i Ziya (Paşa)'yı; hayatta olanlardan (Abdülhak) Hamid'i pek sever, pek takdir ederim" diyen Âkif, bu isimlerden yaptığı alıntılarla görüşünü teyid etmektedir.

Bu yazıların önemli bir özelliği de, zannımca, Âkif'in edebiyat ve dil anlayışına derli toplu bir bakış zemini hazırlamasıdır. "Edebiyat" ve "İntikad" yazıları, "Edebiyat Bahisleri" üst başlığıyla yazılmış teorik yazılar, diğer yazılara dağılmış edebiyata dair tesbit, tenkit ve görüşler edebiyatçı Âkif'i daha iyi tanımamıza yardımcı oluyor. Anlıyoruz ki içinde bulu-

8 *Servet-i Fünun*, C. 54, nr. 1429, s. 360, 2 T. Sani 1335 / 2 Ekim 1919. / Şengüler a.g.e. C. 5.

nulan sosyal şartlara uygun bir edebiyattan yanadır. Fakr ü zaruret içinde olan bir toplum için süs, çerez mahiyetinde bir edebiyat yapmayı uygun görmez. Aç, çıplak bir millet için yapılacak edebiyat, libas, gıda vazifesi görmelidir. Bu bakımdan sanatı sanat için yapmayı bir lüks olarak görmektedir. "Edebiyatın milleti" olduğuna inanır. Onun için hiçbir milletin edebiyatını kendimize mal etmek istemeyiz, der. Başka edebiyatlardan ancak estetik değerler açısından yararlanılabilir. Kaba saba da olsa yerli bir edebiyattan yanadır. "Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" mısraı bir ilke olarak benimseniyor. Seçkinlerden ziyade halka söyleyecek eserler verilmelidir. Bunca yıl havas için yazmak iyi sonuçlar doğurmamıştır: "Altı yüz bu kadar seneden beri havassı düşüne düşüne avam olmuş gitmişiz." Sade yazmalı, dilin şivesi korunmalıdır.

Başka bir yazısında toplumumuzun gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamiyetini galeyana getirecek, ahlakını süsleyecek, kısaca bize her manasıyla edep dersi verecek bir edebiyata muhtaç olduğumuzu söyler.

Zamanında Arap edebiyatından gerektiği gibi yararlanmadığımız; İran'ın da Senaî, Sadî gibi bilge şairlerini örnek alacağımıza Enverî'nin yalanlarına iltifat ettiğimiz için yanlış yola girdiğimiz görüşündedir. Batıyı da aynı şekilde takip etmekten, bir iki güzide edebiyatçımızın eserleri istisna edilirse, Batıdan edebiyat adına aldığımız şeyler işimize yarayacak mahiyette olmadığından yakınmaktadır.

Özlü, yoğun anlatımın edebî eseri güzelleştirdiği görüşündedir Âkif. Hayranı olduğu Sadî'nin sanatının sırrının yoğunlukta, az sözle çok şey söylemede olduğunu düşünür. A. Dumas'yı "Ben her şeyin az şeyle olduğuna kani olanlardanım" dediği için sever.

Sonuç

Mehmed Âkif'in, bir ömür boyunca emek verdiği nazımlarıyla anılması tabiîdir. Ancak onun nasirliğini de göz ardı etmemelidir.

En yakın dostları bile onun bu yanını ihmal etmişlerdir. Hasan Basri Çantay, Âkif'in çeviri ve şiirlerinde gösterdiği başarıyı makalelerinde gösteremediği kanaatindedir[9]. Bunun sebepleri olarak da şiirle fazla iştigal etmesini, ilmî ve faydalı konulara daha çok önem vermesini ve edebî mensureler yazmak ihtiyacından kendini azade görmesini göstermektedir. Çantay'ın bir hakikat gibi göstermeye çalıştığı bu durum aslında onun nesir anlayışından kaynaklanmaktadır. Anlıyoruz ki Çantay'ın nesir anlayışı, sosyal mevzulardan uzak sanatlı nesirdir. O, Âkif'ten Halit Ziya'ların, Hüseyin Cahit'lerin nesrini beklemektedir ki bu Âkif'in yukarıda değindiğimiz edebiyat anlayışına aykırıdır.

Âkif nazmında olduğu gibi nesrinde de bilinçli bir tercih yapmıştır. Yoksa edebîliği ön planda tutan metinler yazma bilgi ve kabiliyetinden mahrum değildir. Safahat'ın yedinci kitabındaki (Gölgeler) şiirlerle ilk altı kitaptakiler karşılaştırıldığında Âkif'in bu tercihinin

9 Hasan Basri Çantay, **Âkifnâme**, İstanbul 1966.

daha iyi anlaşılacağını sanıyorum. Âkif, bir edebiyatçı kimliğini sorumlu mümin ve aydın kimliğine feda eder bir bakıma. Nesirlerinde de bunu yapmaktadır.

Bir cemiyet adamı olarak nesirlerinde de uyarıcıdır. Necip Fazıl'dan ilhamla söylersek: kollarını makas gibi açarak, "durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!" diye haykırmaktadır. Âlem-i İslâm'ın başına gelen musibetler, tefrikanın koskocaman imparatorluğu getirdiği nokta, miskinliğin, kaderi yanlış yorumlamanın, "cihan didinirken, uğraşırken, namütenahi terakkiyat, namütenahi inkılaplar geçirirken uzaktan bir seyirci sıfatıyla bakmaklığımızın" doğurduğu kahredici tablo ayrıntılarıyla çizmenin, bu durumdan kurtulmak için İslam kardeşliğini, vahdeti temin ederek topluca çalışmanın önemini ısrarla anlatmanın derdindedir. Nesri de bu amaca matuftur.

Bununla beraber, bu nesir, başta belirttiğimiz gibi Âkif'i, onun devrini, çevresini, eserini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Safahat'ın birçok ham malzemesini bize sunmaktadır. Âkif'in fikrine, edebiyata ve dile bakışına ışık tutmaktadır. Cemiyete onun geniş ufkundan bakmamıza zemin hazırlamaktadır. Sahih bir Âkif portresi için malzeme ihtiva etmektedir.

Âsım: İki Hakikat, İki Tasavvur

Selim Cerrah
Yazar

7 kitaptan oluşan Safahat'ın 6. kitabı olan Asım, 2292 mısralık manzum hikayeler bütünü olarak yazılmış bir şiirdir. Âkif, bu şiirinde bir gelecek tasavvuru inşa etme çabasını kuşanan bir mütefekkir olarak karşımızdadır

Âkif, bir Mü'min adamdı ve dert sahibiydi, İslam şairiydi ve her şeyden önce bir dava adamıydı. Anadolu'nun değişik yerlerinde var olan, hatta orta asya'da bile var olduğu söylenen **'Kıble Taşı'** veya **'Kıble Dağı'** adı verilen, istikamet gösteren mekanlar vardır.

Kıble Taşı: Ağırdır, yerinden koparılıp bir başka yere aynı güzellik içinde yerleştirilemez... İnsanlara ve toplumlara **İstikamet** öğretirler, insanları yanlış hedeflere koşmaktan korurlar.

Kendisini içinde yaşadığı topluma ufuk katan, istikamet öğreten bir medeniyet işçisi olarak da görebileceğimiz

Âkif, milletinin yücelmesini ve aynı zamanda yükselirken ahlakını korumasını gerekli gören bir insandır. Âkif yaşadığı zamana hapsedilmeyecek büyüklükte idealleri olan bir kişiliktir.

Milletin kurtuluşunu gerçekleştirebilmek için ; "**Asım'ın Nesli**" ismiyle tasavvur ettiği yeni bir ' **Nesl-i Cedid'i** inşa etme arayışını bizlere emanet bırakmıştır.

Asım: Namuslu, iffetli ve temiz bir şahsiyet sahibi kişi demektir ve Âkif, bizleri geleceği bu değerler üzerinde inşa etmeye çağırmaktadır.

Yüce Dinimiz; Ana kaynaklarıyla ve sahih bir şekilde ortadadır. **İnsanlarımız;** geçmiş zamanlara göre daha bir şehirli ve medenidir(!). **Kurumlarımız;** daha bir çağdaş ve insancıl(!)dır...

Tüm bu güzelliklere sahip olmamıza rağmen bizi gerileten... zayıf kılan... güçsüz bırakan sebepler nelerdir?

Âkif'i dinleyelim:

Ah o din nerde, o azmin, o sebatın dini?
O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?.. Tövbeler olsun, ne demek?

Hani Kur-an'daki ruhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslam ile birleştiririz kendimizi?
Ye'si tedric ile zerk etmiş edenler dine...
O ne mel'un aşı, hiç benzemiyor, hiç birine! **(Asım-370.s)**

Ümitsizliği bizlere derece derece aşılayanlar, içimizden hamle ruhunu silmiş, özsuyumuzu kirletmiş, cevherimizi paslatmış durumdadırlar artık. Böylece azmi zayıflatılmış olan bir insan topluluğuyla bu mağduriyet çemberini kırmak ve geleceği inşa etmek mümkün değildir... Bunun için yeni bir nesil yetiştirmek ve bu konuda vakit kaybetmemek aceleci davranmak gereklidir...

Âkif milletimizin kurtuluşunu **"Asım'ın Nesli"nin** çaba ve gayretlerine bağlamış ve geleceğe dair ümidini ise hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu büyük kurtuluşun yolunu gençlere öğretmeyi bu konuda yeterli görmüştür. Mazinin ve yaşanan halin olumsuzluklarına bakarak Ye's içine girmeyi ise en "**Alçakça ölüm"** olarak tel'in etmiştir...

Kurtulmak isteyen; uzun vadeli planlar yapacak, kısa ve orta vadede doğru programlar uygulayacak ve arayış asla terk edilmeyecektir.

Asım ve Nesli; Gönül ve zihin dünyalarını genişleterek tüm zamanlarda hakikatin hamalı olarak çalışılacaklardır... İslam milleti, bir **"Ümmet-i Merhume"ye** döndürülmüştür. Ye-

niden diriltilebilmesi için çok yoğun bir çalışmaya ve aynı zamanda **Kavramları** yeniden tarif ederek bir **'Medeniyet Projesi'** kurmaya ihtiyaç vardır.

İslam medeniyetinin bağlıları; **Fikr-i, Ameli ve siyasi** açılardan bir kriz içerisindedirler. Bu Medeniyet Krizi'ni aşmanın en sağlam yolu dünyayı tanımak, zamanın ruhunu okumak ve **Kur-an'dan alınan ilhamı**, asrın idrakine söyletmektir. Asrın diliyle söylemekle yetinmek değil, **ona söyletmektir**.

Milletimizin gerilemesinin, büyük bir akıl-idrak tutulmasına yakalanmış olmasının ve bunun sonucunda bir **'Medeniyet Kriz'ine** yakalanmasının suçluları Âkif'e göre iki kesimden oluşmaktadır.

1-Biçare Dindaşlar: Dini bireysel hayatından uzaklaştıran, yaşadığı hayatı din zanneden, zamanın ruhunu ıskalayan ve problemlerini çözebilme iradesini, cesaretini kaybeden, yenilenme şuurunu yitirmiş, içtihat kapısını kapatarak dini sosyal hayattan koparmış, eski eserlere sadece şerhler ve haşiyeler yazabilen, dini ihya – inşa ve tecdid etmek isteyen Alimleri ve irfan ehlini yok sayan, onları bozgunculuk çıkarmakla suçlayan, cehaleti marifet, hurafe ve bid'atları din gibi gören avam tabakası, cahil halk kesimi.

2-Üçbuçuk Soysuzlar: Tersine devşirmeler haline getirilmiş, Batı'ya müsbet ilim öğrenmeye gönderilmelerine karşılık, orada kendi tarihine ve kültürel değerlerine düşman haline getirilenmiş, Milletine yabancılaştırılmış ve medeniyetinden utanır hale getirilmiş, Medeniyetinin değerlerinden tiksinen, temel problem bu toplumun inançlarıdır diyebilen ve '**Din Terakkiye Manidir'** gibi hezeyanları birer Fikr-i Sabit haline getirerek kutsayan... kişilikleri törpülemiş, batılı hayat tarzına esir edilmiş taklitçi aydın(!)lar...

Âkif, bir büyük medeniyet yürüyüşünün ancak bu iki zavallı kesimin zararları azaltılarak gerçekleştirebileceğini düşünüyordu.Yeni nesil ancak bu zararlardan korunabilirse fazilet mücadelesi yapabilirdi. Bunun yolu ise Kur-an'ın rehberliğinden ayrılmadan batının ilmine talip olmaktır.

Şark şiirinde bir yerde, ümmetin dağınıklığına ve çaresizliğine bakarak yüreği ıstırapla kavrularak yandığı ve büyük bir vicdan azabıyla titrediği bir dönemde içli bir şekilde, dua makamında Rabbi'ne seslenir ve Çöl'ün en sapa yerinden yola çıkılarak kurulan o eşsiz merhamet medeniyetinin yakalandığı kriz'i şöyle resmeder...

İlahî, Gördüğüm alem mi insaniyetin mehdi?
Bütün ümranı tarihin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zairsiz bucaklar mıydı vahdaniyetin yurdu?
Bu kumlardan mı Allah'ım, nebîler fışkırıp durdu?

Henüz tek berk-i îman çakmadan cevvinden dünyanın,
Bu göklerden mi, Ya Râb, coştu, sağnak sağnak, edyânın?
Serendibler şu sahiller mi? Cûdî'ler bu dağlar mı?
Bu iklimin mi İbrahim'e yol gösterdi ecrâmı?

Haramlar, Beyt-i makdisler bu topraktan mı yoğruldu?
Bu vadiler mi dem tuttukça bîhûş etti Dâvud'u?
Hira'lar, Tûr-i Sînâ'lar, bu âfakın mı şehkârı?
Bu taşlardan mı, yer yer, taştı Rûhullah'ın esrarı? (412)

Bu yakalanılmış olan bir kriz durumudur ve mutlaka bir çıkış yolu da olmalıdır. Yeniden kurtuluş için bize lazım olan ise ümitsizliği bırakmak o eski hamleci ruhu yeniden yakalamak ve çalışmaktır...

Safahat içerisinde yer yer bozulmuş İslâmi anlayışları eleştiren Âkif; çözüm yolu olarak İnkılabçı olmayı düşünür. Asım şiirinde **Afgani-Abduh** çizgilerindeki bu arayışlarda kendisini **Abduh'**a daha yakın görüyor. Uzun vadeli, planlı bir çalışmanın gerekliliğini burada dile getirmektedir. Asım kitabının son bölümü nasıl bir inkılap arayışına sahip olunması gerektiğini dile getirmekte ve kurtuluşun yolunun **ilim-irfan, fazilet ve marifet** olduğunu beyan etmektedir. Kuru gürültülerle bu konularda herhangi bir ilerleme sağlamanın zorluğunu hatta imkansızlığını dile getirerek...

İnkılap istiyorum ben de, fakat, Abduh gibi...
...
Marifet birde fazilet... iki kudret lazım.
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Gibi ifadeleri ile lüzumlu olan çabayı bir nevi... Arayış...Arayış...Arayış... olarak göstermektedir. **Milleti;** ataletten ve yokluktan, **Devleti;** zaaftan ve parçalanmaktan kurtarmanın yolu, ilmin rehberliğinde çalışmak ve ilerlemekten geçer.

'Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz' nasihati; ilim öğrenmeye giderken kararlı olun, çalışın, gayret edin, ama... işiniz tamamlandığında hiç vakit kaybetmeden geri gelerek millet olarak kaybettiğimiz zamanı telafi etmeye çalışın, demektedir...

Ayrıca yine Asım şiirinde medreselerin fonksiyonlarını kaybetmesi sonucunda milletimizin artık o eski devirlerin büyük alimlerini yetiştirebilme kudretini kaybetmesinden şikayetle söze girilen bir bölümde**; kalbi mutmain** bir neslin inşa edilmesi için kendi çağının problemlerini iyi bilen ve çözüm arayan insanlar haline gelmenin lüzumundan bahsedilmekte ve **Ashab'ı Kiramın** birbirlerinden ayrılırken mutlaka **Asr Suresini** okudukları söylenmektedir.

Asr suresi burada özel olarak seçilmiştir. Mesajlarını asrın idrakine söyletme arayışında olan Âkif, bizlere iyi insan olabilmenin yolu, kendi problemlerinizi çözecek iradeniz olmalıdır ve bunun için çok iyi hazırlık yapmalısınız der gibidir...

Halik'ın na mütenahi adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashab'ı Kiram, ayrılalım derlerken,
Mutlaka Sure-i ve'l Asr'ı okurmuş, bu neden?

Çünkü meknun o surede esrar-ı felah;
Başta iman-ı hakiki geliyor, sonra salah
*Sonra hak, sonra sebat. **İşte kuzum insanlık.***
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık. (379)

Asım şiirinde 2 gerçek 2'de mutasavver kişilik vardır. **Köse İmam** ile **Hocazade** buradaki gerçek kişilerdir. Her ikisi de gerçek isimlerinden ziyade vasıflarıyla konuşturulmaktadır ki; bu da ayrıca düşünülmeye değer bir husustur. Asım ve arkadaşlarını müspet ilim için Avrupa'ya göndermeye çalışan Âkif onları yönlendiren iki şahsiyeti de Din-i ilimlerde temayüz eden kişilerden seçmesi Din- İlim beraberliğinin gerekliliğine yapılmış bir atıftır. Burada konuşturulan bu iki kişi gerçek kişilerdir ama isimleri müsteardır. Asım ise mutasavver bir kişilik olmasına karşılık ideal bir genci simgeleyen ve biraz da olağanüstü beklentilerin odağına yerleştirilmiş olan gerçek bir kişilik şeklinde anlatılmaktadır... Böylece **Hakikat ile Tasavvur** iç içe verilmektedir...

KÖSE İMAM: Âkif'in çok sevdiği dostlarından biri olan **Ali Şevki** hocadır. Hiç evlenmeyen bu zatı Asım gibi bir evlat ile ödüllendirerek herkesin gıpta edeceği bir baba olarak zikretmiştir. Ayrıca kızına verdiği isim ise Melek'tir. Köse İmam Âkif'in eserlerinde sıkça bahsettiği ideal bir kahramandır. O Müslüman halkın köklü irfanını ve sağlam basiretini temsil etmektedir. Problemleri, itidal, ilim ve kanun kuvvetiyle çözmek istemektedir.

'Ver bütün kudreti kanuna ki vahdet yürüsün'... Kanundan güç – kudret al değil, **kanuna kudret ver** ki birlik-düzen intizam devam etsin demektedir Köse İmam...

Hocazâde: Âkif burada kendisini, ismini gizlemek şartıyla şiire dahil etmiştir, oğlu eminden ise çay getirmesi ve Köse İmama hürmet etmesi bahsinde kısaca söz edilmektedir. Kahramanını gelecekte belki kötü alışkanlıklar sergileyebilecek olan gerçek kişi olarak seçmemesi de Âkif için ayrıca önemli bir özellik ve basiret olarak zikredilebilir. Kendisi olayların akışına bizzat kişiliğiyle dahil olmuştur. 46 yaşına gelmiş, olgunluk çağlarını yaşayan, dünyayı gezip tanımış, milletinin dertleriyle muzdarip bir şair ve aynı zamanda gelecek kaygısı taşıyan dert sahibi bir mütefekkir olarak çözüm arayışlarını sürdürmektedir.

Asım şiiri; genel olarak 2 bölüme ayrılarak incelenmiştir.

1. Bölüm: İki Hakikat

Bu bölüm iki kişinin (**Köse imam ve Hocazade**) toplumsal sorunlar, beşeri ilişkiler ve insanların dertleriyle alakalı tahlil-terkip ve çare arayışları ekseninde yaptıkları konuşmalardan müteşekkildir. Cemiyet nasıl kurtulacaktır? Asım'ın yumruğu ile mi, Köse İmam'ın İrfanı, İtidali ve gösterdiği ilim-irfan ve kanun yoluyla mı? Aslında bu iki karakter **(Köse İmam ve Asım)** cemiyetin muhtaç olduğu insan tipinin biri gençlik, diğeri ise yaşlılık hallerinin fotoğrafı gibidir...

Köse İmam; Ciddi bir münekkit edasıyla konuşarak, meseleleri biraz da muhafazakar bir yaklaşımla eleştirerek gündeme getirmektedir.

Hocazade; İnkılabçı bir ruh ve müsamahakar bir bakış açısıyla ama Dinin temel ilkelerine tam bir sadakatle bağlı kalarak olayları yorumlamaya ve yeni bir **'Medeniyet Dili'** kurmaya çalışır. Bunun yolu ise öncelikle kavramları inşa etmek kelimelere şifa vermekten geçer. Onun için diyebiliriz ki Âkif Türkçeyi en iyi kullanan şairlerimizden bir tanesidir...

Söze başlarken birbirlerine hafif yollu sitem ederler, hatıralar yad edilir, dostluklar tahattur edilir ve artık konuya girilerek söz Köse İmam'ın oğlu Âsım'a gelmiştir.

Asım'ın bazı kusurlarından bahis açılarak toplumun dertleri konuşulmaya başlanır. Asım'ın durumuna geçmeden önce içerisinde yaşanılan cemiyetin bir nevi sosyal röntgeni çekilmeye çalışılarak, farklı kesimlerin hayat hikayeleri anlatılır ve önceden dünyayı titreten, çalışkan-üretken olan, Müselsel îmandan taşan bir itminan abidesi gibi yaşayan o huzurlu insanlar sanki kaybolmuş, yerini ise faize batmış, serkeşlik yapan, kumarbazlar haline gelen günahkarlar taifesi almıştır.

Çünkü; Medreseler çürümüş, ilim kaybolmaya yüz tutmuştur. Tüm bunlara ek olarak büyükler(!), yetişen yeni nesillere ümitsizlik aşılamaya, onlara bizden adam olmaz psikolojisini aşılamaya çalışmaktadırlar. Milletin azmini kıran, umut ışıklarını söndüren, gençliği çürüten kötü örnekler ise çabası.

Evinin önünde yakaladığı hırsızın ellerini bırakıp ayaklarını bağlıyan bir şaşkınlığın yanında, serbest olan elleriyle ayaklarındaki bağı çözerek kaçmayı düşünemeyecek derecede iradesi mefluç bir gençlik yetiştirilmeye başlanılmış ve nesiller adeta uyuşturulmuştur.

İlmi zihniyetin terk edilmesi, kültür zafiyetinin yayılması Kadercilik hastalığının nesillere bulaştırılmasının yanına şair sınıfının süfli heveslere seslenmesinin doğurduğu sonuçlara bir de bozuk bir kısım tasavvuf anlayışının yaygınlaştırılması gerçeği ise bu uyuşturma ameliyesini daha da başarılı kılmıştır.

Köse İmam ile Hocazade tüm bu sorunları derin bir vukufiyet ile konuşarak çözüm arayışına gelirler. **Köse İmam** biraz umutsuz gibidir. **Hocazade**; Kurtuluşun mümkün olduğunu düşünmektedir ve bu konuda elinde önemli bir delil de vardır. Azmin ve ümidin belki de en zayıf göründüğü noktadan, yani **Çanakkale'den** yola çıkar ve Çanakkale destanını dile getirerek, tüm imkansızlık çemberlerini kırarak vatanını koruyan Asım ve arkadaşlarını çözümün merkezine yerleştirir. Geleceği inşa edecek olan ruh ve azim, tüm zorluk çemberlerini ortadan kaldıracak olan bir cesaret ve kahramanlık örneği olmalıdır.

Köse İmam'ın Çanakkale'de gösterilen kahramanlığa bir itirazı yoktur ama, o yine de bu durumdan kurtuluşu biraz zor görür. Çünkü Asım ve arkadaşları Çanakkale savaşı dönüşü İstanbul'da kavga dövüş ve kargaşa adamı gibi bir hale düşmüşlerdir. Köse İmam evvela Asım ve arkadaşları ıslah edilmelidir der ve Hocazade'den bu konuda kendisine yardım etmesini ister.

2. Bölüm: İki Tasavvur

Artık Hocazade geleceği yeniden inşa edecek olan Asım ve onun beklenen neslini ve bu nesilde olmasını arzuladığı özellikleri burada dile getirmektedir. İşte bizim **iki tasavvur** derken ifade etmeye çalıştığımız durum da budur. Yani **Asım** ve onun ve arkadaşlarının yetiştirecekleri **yeni nesil**...

Asım; gençlik hevesiyle ve belki de savaşın acı kayıplarının da baskısıyla duygusal davranan bir kişilik haline gelmiştir. Belki savaş öncesi Almanya'da yarım kalan eğitimini tamamlayamamış olmasının da bu durumda payı vardır. Süreç Asım'ın mizacını sertleştirmiştir.

Hocazade Asım'a; milletin geri kalmasının sebeplerini anlatmaya, ilerlemenin yolunu göstermeye çalışmaktadır. **'Kuvvetin hakkı; bulduğunu enselemek'** değildir' diyerek hem hakim hem de savcı olunamayacağını söyler... Asr suresinin ışığında yola çıkarak onlara bir insanlık ideali çizmeye çalışır... Yaşadığınız zamanın ve içinde olduğunuz toplumun problemlerini doğru anlayamaz ve uygun çözüm yolları bulamazsanız kurtulamayız.

Hocazade; gençlerin temel görevi öncelikle yarım kalan eğitimlerini tamamlamak, **'Marifet ve Fazilet'** yolunda ilerlemektir, diyerek onları yeniden Almanya'ya eğitimlerini tamamlamak için göndermeye çalışır. Asım ve arkadaşlarından beklenen; bu yolda yürümeleridir. Geleceğin ilmi olan **Atom'u** parçalayarak sonsuz enerji kudretini elde ederek milletimizin hizmetine kazandırmaları ve bu ilmi öğrenebilmenin mücadelesini vermelidirler.

Gelecek neslin kurtuluşu sağlayacak olanlar ise Asım ve arkadaşları değil onların nesilleridir. **Asım ve arkadaşları bu nesli yetiştirirken**; kökü sağlam, ufku geniş bir insan gibi davranmalıdır. Bu yeni nesil tüm insanlığa **marifet, fazilet, fen ve sanat** öğretecektir.

Böyle bir nesli yetiştirme görevi Asım'ın ve arkadaşlarının omuzlarındadır.

Asım: Yani, namuslu, iffetli, tertemiz bir kişilik. Peygamberlerin İSMET sıfatının mirasçısı, çalışkan, dürüst, milletini seven, imanlı, ümitvar olan, yaşadığı zamanın problemlerini çözebilecek bir azim ve iradeye sahip, zulme başkaldıran, kendine saygısı ve milletinin geleceğine güveni tam olan, sorumluluktan kaçmayan, milletini seven ve tarihine sadakatle bağlı olan ve fedakarlık yapmayı görev bilen, ümitsizlik gibi her türden zaaflardan uzak duran bir genç...

Asım; Âkif'in özlediği ve geleceği inşa edecek neslin özelliklerinin sıralandığı bir umudun ve arayışın şiiridir aslında...

Bu geleceği yeni bir medeniyet projesine dönüştürebilmek ise bizim omuzlarımıza yüklenmiş bir görevdir.

Öyleyse bizler de mutlak hakikatin izinde yürüyerek kendi gelecek tasavvurumuzu inşa ederek yola koyulmalı ve bu gençliği aramalı değil miyiz?

Şâiri Mektupla Anlamak

Nesîme Ceyhan
Yard. Doç. Dr.
Tokat Gaziosmanpaşa Ü.

Yazarlar, şâirler ve mütefekkirlerin elinden çıkan temelde iki tip metin vardır: Biri, sanat ve fikir eserleridir ve umumun okumasına yöneliktir; ikincisi ise mektup, günlük, hatıra gibi özel hayatın aksi sayılan eserlerdir ve yazanın yakınlarına yönelik metinlerdir. Biz birinci grup eserlerle bilgilenir ve estetik zevk elde ederken ikinci grupta olan metinleri çok zaman temin edemeyiz. Oysa bu metinler, yazarlarının hayatlarındaki incelikleri ve ruh dünyalarını açmaları hususunda önemli vazife görürler. Bu metinlerle okuyucu yazarları kendileri gibi yiyen içen, çocuklarını özleyen, sitem eden, kendilerine gülen insanî hâlleriyle yeniden keşfeder. Özel evraklarıyla haremine dâhil olduğumuz şahsiyetler, zaman zaman bizi şaşırtırken, zaman zaman da bizi sukût-ı hayâle sevk eder. Bunların yanında günlük hâlleriyle hayranlığımıza hayranlık ekleyen şahsiyetler de mevcuttur: Mehmet Âkif Ersoy gibi.

Mehmet Âkif Ersoy, milletimizin hafızasında hakikati söylemeyi her şeye tercih eden, milletinin menfaatlerini kendi menfaatlerinin daima önünde tutmuş dosdoğru bilge

bir şâir, bir nâsirdir. İnsanları doğruya sevk eden usta bir hatiptir. İslâm âleminin dünya üzerindeki vaziyetini fark etmiş bir mütefekkirdir. Terakkinin sa'y ile elde edileceğine inanan bir aksiyon insanıdır. Bir âlimdir. Mübalağası olmayan saf bir mü'mindir.

Eserleriyle ve yaşamıyla hepimizde derin bir hürmet hissi uyandıran Mehmet Âkif'i mektuplarıyla karşılaştıktan sonra daha iyi anlayabildiğimi zannediyorum. Değerli araştırmacı Yusuf Turan Günaydın'ın titizlikle bir araya getirdiği mektuplar, Hece dergisinin Mehmet Âkif Özel Sayısında (Nu:133, Ocak 2008) okuyucuya sunuldu. Sanırım şu günlerde mektupların ayrı bir basımı da düşünülüyor.

Mektuplarıyla birlikte ruh dünyamıza adeta hiç bilmediğimiz bir şâir ekleniyor. Elde edilebildiği kadarıyla mektuplarda Mısır'da gönül sürgünü bir şâiri baba yanıyla, dost yanıyla, gülen ve sitem eden yanıyla, kısaca hakiki insan yanıyla anlama fırsatı buluyoruz.

"Pederiniz, Mehmet Âkif"

Mehmet Âkif Ersoy'un aile fertlerine yazdığı mektuplar, onun insanî yanını aksettirmesi bakımından bilhassa önemlidir. Mehmet Âkif'in altı çocuğu vardır. Mısır'da eşiyle ikâmetlerinde yanlarında evli olmayan Emin ve Tahir bulunur. Şâirin İbrahim Naim isimli bir erkek çocuğu daha dünyaya gelmiştir; ancak çocuk bir buçuk yaşında vefat etmiştir. Mektuplarda adlarına tesadüf ettiğimiz diğer evlatları hanımdır ve eşleriyle birlikte gündeme gelirler: Büyük kızı Cemile, Ömer Rıza Doğrul'la; ortanca kızı Feride, Muhiddin Akçor'la; küçük kızı Suad, Ahmed Argon'la evlidir.

Âkif'i mektuplarında bilhassa küçük kızı Suad ve damadı Ahmed'le arkadaş mesabesinde yakın buluruz. Bunda Suad'ın babasına sıkça yazdığı mektupların ve mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla mutlu ruh hâlinin etkisi büyüktür. Âkif, Suad'ın erkek kardeşi Tahir'e yazdığı mektuplarla, kendisine yolladığı mektupları kıyaslamış ve gülümseten bir lâtife ile söze başlamıştır: *"Tahir'e yazdığın mektup eski kadınların uçkurlu çarşafları kadar; bana yazdığın ise şimdiki hanımların başlarına sardıkları el bezi hacmindeki örtü miktarı. İnsaf!"*[1] (s.443)

Suad'a vücutça toplu olup olmadığını, sıhhatini sorduktan sonra, hamur açmada ve baklava yapmadaki ustalığının derecesini de sorar. Kıyasen Tahir'in börekçilikte, gözlemecilikte nasıl terakkî ettiğini, *"Bu gidişle ablana yetişeceksin."* sözü üzerine Tahir'in *"Ablam çalışsın da bana yaklaşsın, ben onu çoktan geçtim."* deyişini haber verir.

9 Nisan 1932'de şâir, kızı Suad'la birlikte damadı Ahmed Aragon'a da yazmıştır. Bu mektup da şâirin damadı Ahmed Bey'le en az kızı seviyesinde samimiyet kurduğunun göstergesidir.

Evlatlarına sık sık İstanbul ve Anadolu'nun kışlarını soran Âkif, onların odun, kömür nevinden yakacak sıkıntısı çekip çekmediklerini nazik bir şekilde yoklar. Tüm dünyada

1 Metinde mektuplardan yapılan alıntılar *Hece* Dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı'ndan olacaktır. Nu: 133, Ocak 2008.

şiddetli kışların hüküm sürdüğüne işaret edip sık sık odun, kömür bolluğu ya da kıtlığına dem vurur. *"Eğer ocağınız, odununuz varsa tabanlarınızı ateşe vererek uyku çekmek hakikaten hoş olur. Ben baytarlıkta Rumeli'nde dolaştığım sıralarda kışın; karda, buzda iyice donarak akşama doğru bir ocaklı oda bulup ateşe karşı yaslandığım zamanki zevkimi hiç unutamam."* (s.444) diyerek meseleyi örneklendirir.

Âkif'in Mısır'da büyük kızı Cemile'nin rahatsızlığı sebebiyle bir müddet adeta krize dönüşen endişesi uzak diyarlarda bir babanın hissiyatını anlamamız için mühim vesikadır. 1931 yılında yazdığı bir mektubunda dostu Eşref Edib'e Ömer Rıza Doğrul'la ilgili yönelttiği sitemi büyük damadı ile şâir arasında soğuk rüzgârlar estiğini haber verir: *"Ömer Rıza Bey oğlumuza Mısır'da kendisinin bir kayın babası olduğunu ve henüz rahmet-i Hakk'a intikal edemediğini anlatabilirsen çok büyük bir iş görürsün."* der. (s. 449) İki yıl sonrasına dair bir mektupta ise Ömer Rıza, kayın pederine kızının hastaneye kaldırıldığını yazmış ve ardından onu bilgilendirmekte zayıf kalmıştır. Âkif, Mahir İz'e endişeli ve elinden bir şey gelmeyen bir baba hüviyetiyle soracaktır: *"Ömer Rıza Bey, evvelki hafta Cemile'nin hastanede olduğunu yazdı, sonradan bir şey yazmadı. Halbuki bu hafta hastanın ahvâl-i sıhhiyesine dair malumat vereceğini vaad etmişti. Kuzum bizi meraktan kurtarın. Zavallı Rıza'ya çok acıyorum. Zaten geçinmekten acizdi, şimdi de her gün iki buçuk lira hastane masrafı çıktı. Benim için kendisine muavenet imkânı olsa hiç durmayacağım, amma kendim de borç içindeyim. (...) Allah cümlemizin muîni olsun."* (s. 451)

6 Mayıs 1933'te söylenen bu sözlerin ardından Cemile ile ilgili yine haber alamayan Âkif, dostu Eşref Edib'e 27 Mayıs 1933'te bir mektup daha yollar. Hastalığı öğrenmesi ardından bir ay geçmiştir: *"Rıza Bey bizim Cemile'nin hasta olduğunu bir kere yazdı. Bir daha katiyen mektup göndermedi. Merak etmemek mümkün değil. Kuzum Eşref, hemen bana malumat ver. Kızım hasta mı, öldü mü, sağ mı hiç çekinme, olduğu gibi yaz."* (s.451)

20 Haziran 1933'te Âkif, Eşref Edib'e kızını bir kez daha soracaktır. Ömer Rıza'ya maddî yardımda bulunamayışı sebebiyle kahrolan Âkif, damadına karşı mahcubiyet hisseder, *"Muhâlât içinde imkân araştırmaktan yorgun düşüyorum."* der.

Mektupları tarih sırasına riayetle okuduğumuzda 1933'ün sonunda Cemile'nin aylardır bacağının alçıda kaldığını öğreniriz. *"Feride ablandan mektup aldım. Cemile'nin aylardan beri alçı içinde duran bacağı artık çözülmüşse de henüz kıvırmak mümkün olmadığını ve kendisinin ancak bastonla ev içinde biraz dolaşabildiğini yazıyor. Allah şifayı tam buyursun. Âmin." der.* (s.444) 1934 Ağustos'una gelindiğinde Cemile hâlâ tam olarak iyileşememiştir. Âkif her biri ayrı yerlerde yaşayan kızlarına birbirlerinin haberini de titizlikle iletir. Yine Suad'a; *"Ablan çoktandır bir şey yazmıyordu. Bu sefer yazmış. Zavallının sol kasık mafsalı oynamıyormuş. Rahatça oturup kalkmak, tırnaklarını kesmek, çorabını kendi giymek kabil değilmiş. Oda içinde bastonsuz geziyormuş ama sokakta bastonla yürüyormuş. Mamafih kimseye muhtaç olmadan her işini görebildiği için bu kadar iyileşebildiğinden dolayı Allah'a şükrediyor."* (s. 445) diyecektir.

Dostlarıyla daha ziyade ilmî edebî ve içtimâî meseleleri paylaşan, eş, dost, ahbap selâmı alıp veren Âkif, evlatlarının rahatı ve sıhhatini takip etmek hususunda azimlidir.; ancak

ayda bir, en fazla iki mektupla, çok zaman bu kadarı da imkân dahilinde değildir, nasıl takip edebilirse o kadar...

Âkif, elinin altındaki evlatları Emin ve Tahir için de ilgili ve dikkatli bir babadır. 1925'te henüz eşi İsmet Hanım'ı, Emin ve Tahir'i yanına almadan, delikanlılığa geçme senelerini yaşayan oğullarıyla ilgili havadisler şâiri endişeye sevk eder. İsmet Hanım İstanbul'da çocuklarının başında bulunmaktadır, bilhassa oğlu Emin'e güç yetiremeyen kadıncağız, Mısır'daki eşinden yardım ister. Âkif, arkadaşı Fuad Şemsi'den oğulları için yardım isteyecektir:

"Bizim Emin çok haylazlık ediyormuş; müdavim bulunduğu Üsküdar Sultanisi'nden savuşup çarşılarda pazarlarda dolaşıyormuş. Annesi, ben başa çıkamıyorum, diyor. Dünden beri kafam alt üst oldu.

Artık mektebe kadar giderek derece-i devamı hakkında tahkikat icra edersin; sonra bizim eve uğrayarak validesiyle konuşursun. Oğlanı azarlamak, döğmek, türlü cezaya çarpmak salâhiyetin dâhilindedir. Benim avdetime kadar sen velisi olacaksın, anladın mı?" (s. 482)

Bu mesele Mehmet Âkif'i o derece meşgul eder ki aynı satırı kırk defa okusa bir şey anlamadığını itiraf eder. Fuad Şemsi'ye yazdığı diğer iki mektupta da Emin mevzuu ve kendisine yönelen sitemi vardır: *"Âh, kendi yumurcağını terbiyeden aciz babaların mürebbi-i ümmet geçinmesi ne ayıp şeymiş! Bu hafta validesine yazdım; senin icraatına katiyen müdahale etmemesini sıkı sıkı ihtar ettim. Hani sen zengin olacaktın da beni şâir edecektin. Ondan vazgeçtim. Şu çocukla biraz meşgul olursan beni cidden minnettar edersin."* (s. 483)

Âkif, iki yıl sonra, evvela Emin'i, daha sonra da İsmet Hanım ve Tahir'i Mısır'a yanına alacaktır. Küçük oğlu Tahir'le ilgili çok fazla bir sıkıntısı yoktur. Onun son günlerde derslerine özen gösterişini, kızı Suad'a haber verir ve memnuniyetini bir mektupla kardeşine iletmesini ister. Burada Âkif'in çocuğun şımarmasına ve derslerini yeniden boşlamasına mani olmak için dolaylı yoldan memnuniyetini ifadeye yöneldiğini görüyoruz: *"Tahir de bu sene iyi çalışıyor. Ona bir iki satır mektup yazsan ve benim kendisinden memnun olduğumu aldığın mektuplarımdan hissettiğini söyleyerek böylece devam eylemesi için nasihat versen pek isabetli olur."* (s. 444) Suad, babasının tavsiyesi üzerine kardeşi Tahir'e yazmış olmalı ki, baba gelen mektuptan duyduğu memnuniyeti bir başka mektupta ifade eder.

Âkif'in oğlu Emin'le sıkıntısı hiç tükenmeyecektir. Onun dersleriyle meşgul olmayışı, Arapça ve İngilizce öğrenme gayretinin bulunmayışı bugün evlat sahiplerinin yaşadıkları benzer problemlerdir:

"Bizim oğlanda 'hafıza' denilen devletliden hiç nasip olmadığı için Arapçadan, İngilizceden çok sıkıntı çekecek. Ben kendisiyle uğraşsam, başka bir iş göremeyeceğim. Sonra, evladını pek sersem, pek geri bulan baba, kabil değil, sinirlenmeden duramıyor. Sinirlenip bağırmaya çağırmaya başladım mı, çocuk büsbütün alıklaşıyor. Hülasa hayli müşkül vaziyetteyiz." (s.454)

Âkif, Emin'e Arapça öğrenmede kolaylık sağlasın derdiyle Mahir İz'den Zihnî Efendi'nin el-Müşezzeb adlı risalesini ister. Şâir, sarf ve nahiv kısmı ayrı bulunan kitabı metod olarak beğenir ve kitabın oğlu için faydalı olacağına inanır. Kitap, yaklaşık iki ay sonra Âkif'in eline geçecektir. Âkif, memnuniyet ve teşekkürünü Mâhir İz'e şöyle aksettirir:

"Kitaba çok memnun oldum. Bakalım, bizim Emin'e onu okutmak istiyorum. Lisan hafıza işi, oğlanda ise o meleke, ötekilerden de berbat! Ramazan'ın başından beri çalıştığı Tebbet yedâ suresini Kadir Gecesi dinletebildi, o da dört yanlışla! Sonra da bana: "Baba beni hafız mı etmek istiyorsun?" demesin mi! "Oğlum, böyle bir şey aklımdan geçmedi. Zaten, baksana; maazallah öyle bir tasavvurum olsa bu gidişle ömr-i beşer değil ömr-i beşeriyet bile yetişmeyecek" dedim.

Mamafîh, çocuğun gayet iyi bir hâli var. Kendisinden son derece memnun. Şu hakkını da unutmayalım ki Ramazan'ı tamamıyle oruçlu geçirdi." (s. 456)

1928'de Mahir İz'e yazılan bir mektupta Emin'in avam Arapçasını çoktan öğrendiğini, lisan-ı fasihi öğrenmesine ömr-i tabiinin kâfî gelip gelmeyeceğini Âkif'in merak ettiğini öğreniyoruz. (s. 466)

Mehmet Âkif'in sıhhat meseleleri haricinde kızlarının hâlinden genel olarak memnun olduğunu dostu Kuşçubaşı Eşref'e yazdığı satırlardan öğreniyoruz. Burada, evlatlarının saadetine şükreden bir baba ile karşılaşırız ve yine en küçük kızı Suad'la ilgili satırlar, ona ve damadına karşı ayrı bir muhabbet hissettiğini bize düşündürür:

"Milas'taki kızım üçüncü kızımdır. Zevci baytar yüzbaşılarından Ahmed Ali isminde bir gençtir. Karı koca birbirlerinden pek memnunlar. Damadımın siyret ve sülûku da beni memnun ediyor. Erkek yapılı, erkek tabiatlı bir adam. Fatma Ferdâ isminde bir de kızları var. Güzel güzel geçinmedeler. Hamdolsun o cihetten bahtiyarım. Büyük kızımın kocası kalemiyle geçinir. Adı Ömer Rıza'dır. Belki bu isme aşina çıkarsınız. İkinci damadım ise Ford müessesesinde oldukça mühim bir vazife sahibidir. Allah'a şükür, şimdiki hâlde kızlarımın üçü de mesuddurlar. İnşallah bütün Ümmet-i Muhammed'in kızlarıyla birlikte onlar da ömürlerinin sonuna kadar saadetlerini muhafaza ederler." (s. 476)

Mehmet Âkif'in aile hayatından mektuplarına akseden bir bahis de eşi İsmet Hanım'a dairdir. İsmet Hanım, mektuplarda Emin ve Tahir'e İstanbul'da göz kulak olan anne hüviyetinden başka İstanbul ve Mısır'da akciğer problemi ve sinir nöbetleri ile anılır.

Mısır'ın havası İsmet Hanım'a iyi gelir. Âkif bunu çocuklarına şöyle haber verir: *"Annen hayli zamandır göğsünde rahatsızlık hissetmiyor. Sade ara sıra sinir nöbetleri geliyorsa da, hamd olsun, ilaçla, oğmakla geçiyor. Yemeklerini pişiriyor, dikişini dikiyor."* (s. 444)

Bir müddet kızı Cemile'nin yanına İstanbul'a giden İsmet Hanım'la ilgili Cemile'nin mektubundan aldığı bilgileri kızı Suad'a bildiren şâir, eşi için lâtife etmeyi de ihmal etmez: *"Göğsü iyi imiş, yalnız ara sıra sinirleri tutup bayıldığını Cemile yazıyor. Zaten Mısır'da iken de göğsü tutmuyor, sade on beş yirmi günde bir, sinir geliyordu. Ne diyelim Allah beterinden*

esirgesin. Göztepe'de de bir eczane bulmuş, aydan aya vermek üzere veresiye istediği ilacı alıyormuş. Hacıhanım rahmetli her nereye gitse on, on beş kuruşa aylık kendisine bir Kur'an hocası bulurdu. Annen de iki evli bir köy de olsa hemen bir eczane ediniyor." (s. 445)

Evlatları için zaman zaman müftehir, zaman zaman sıhhatleri ve geçimleri noktasında endişeli, eğitimleri yolunda gayretli, hepsi bir yana dost bir babadır Mehmet Âkif. Çocuklarının her hâlini dikkatle takip eder, çözümüne güç yetiremediği sıkıntılarda mahzun; fakat Allah'a teslim bir şâir ruhtur karşımızdaki.

Dosta, Kadere, Kendine Sitemkâr Bir Şâir

Âkif'in Mısır'a hicretinin kaynağı zaten ruhunda bastıramadığı büyük sitemidir. Yıllarca kurtuluşu için mücadele ettiği yurdunda gerçekleşen yeni hayatla ruh irtibatı kuramayan Âkif, kendisini Türkiye'de fazlalık olarak görecektir.

Kuşçubaşı Eşref'e 1931'de yazdığı mektubunda Ankara yârânına serzenişi onun Mısır'a gitme sebeplerini hissettirir: *"Teceddüt nâmıyle, İnkılâp namıyle her türlü ifratı bîpervâ kabul eden Ankara yârânında ebediyen affedemeyeceğim bir şey varsa o da şudur: Bizim bu yüzler karası bahtımızı meydana çıkarmayacaklardı; insanlıktan bu kadar bînasîp olduğumuzu dünyaya fâş etmeyeceklerdi. (...) Ne yapalım? Kader böyle imiş demekten başka halli çaresi yok."* (s. 478)

Batılıların ahlâkî çöküşe çare bulamazsak mahvımız mutlaktır, diye çabalamalarına karşılık, bizim onların kurtulmak istedikleri uçuruma doğru adeta doludizgin koştuğumuzu söyleyen Âkif, İstanbul matbuatına işaret eder. Öyle resimler basılıyor, öyle hikâyeler yazılıyordur ki bunları seyr için, okuyabilmek için insanda haya ve edebden zerre bulunmaması gerekir, der.

Âkif o hâldedir ki, evvelleri ben dünya için ukba için hayırlı iş göremedim diye üzüldüğünü elli sekiz yaşına vardığı o günlerde *"Ne âlâ! Yakında tası tarağı toplayacağım"* diye sevindiğini söylüyor. *"Evet insan hâlin her türlü şedâidine katlanır, amma istikbalde bir ışık görmek şartıyla. Yoksa yarının daha karanlık, öbür günün ondan da berbad olacağını gün gibi görürken yaşamak pek arzu olunur bir şey değil."* (s. 479)

Âkif'in siteminin bir diğer cephesi ise ömrü boyunca şâirin yakasını bırakmayan mâlî buhrandır. Âkif'in mektuplarından genel olarak dünyada büyük bir mâlî buhran yaşandığını gösteriyor. Eşref Edib'e, bütün dünyayı sarsan maişet sıkıntısına karşı ne yapıyorsun, diye sorar.

Âkif'in Mısır'da yaşadığı dönemde de maddi sıkıntı içerisinde olduğunu Eşref Edib'e 1931'de yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz. Eşref Edib'in Mısır'da bir vÂkif malı üzerine Âkif'ten tetkikat istemesi Âkif'in gücünün üzerinde bir istektir: *"Eşref, başıma dolamak istediğin işi başarmak için her şeyden evvel nakit, vakit, vukuf lâzım. Ben refikamın senelerden beri devam eden hastalığı, memleketin de pahalılığı dolayısıyle fevkalâde müzayaka çekiyo-*

rum. Çok zamanlar Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkilâtına uğruyorum. Meselâ bir suret çıkarmak icap etti. Bunun için harç alınırmış. İmadeddin Bey'le birbirimizin yüzüne bakıştık durduk." (s. 448)

Âkif, 1929'da Mahir İz'e "El-Câmiatü'l-Mısriyye"de Türkçe hocası olarak göreve başladığını haber verir. Ders vermesi yolunda gelen teklifi "el-hayâü yemnaü'r-rızk" düsturuna göre kabul etmeye karar verir. *"Bakkala, kasaba rezil olmaktansa Dârülfünûn efendilerinin garip-nüvazlıklarına dehâlet eylemek"* (s. 468) ona makul görünür.

Kuşçubaşı Eşref'e yazdığı mektupta ise Mısır'da hayatın çok pahalı olduğundan söz eder. 350 lira ile ferahça geçinmenin mümkün olmadığı, yiyecek, içecek, giyecekte hülasa her şeyde iktisada riayetin insanı çok sıktığına değinir. (s. 475) Bir başka mektubunda *"Mısır pek berbad hâlde"* der: *"Aylıkla geçinen memurlardan başka rahat yaşar hiçbir tabaka yok. Arazi sahipleri, bu araziyi kiralayıp çalışan çiftçiler perişan. Bu sene Nil-i mübarek de henüz kabarmadı. Doğrusu onun bu tevazuu hiç hoşa gitmiyor! Hani, "Nâmübârek kademi Nil'i Fırat'ı kurutur!" diye bir mısra vardır, tam benim için söylenmiş. Dünyanın en refahlı memleketine geldim, bak ne oldu!"* (s. 480)

Âkif'in Mısır'a gitmeden önce de ciddi malî sıkıntısı vardır. Mısır'da hocalık yaparak bunu atlatacağını düşünmüştür; ancak maalesef hadiseler düşündüğü gibi gelişmemiştir.

Kendine ve Dostlarına Lâtîfe-gû Bir Şâir

Mehmet Âkif'in evlatlarına, dostlarına ve en güzeli kendine dair eğlenceli benzetmeler yapması, kendisiyle rahatça eğlenebilmesi doğrusu mektupları haricinde çok da fark edebileceğimiz bir yanı değildir. Şâir, kendisini hafife alabilen güvene fazlasıyla mâliktir. Mektup içerisinde okuyucusuna fıkralar ve gülünç anekdotlar anlatarak okuyucusuna tebessüm ettirmesi özellikle zikredilmeli. (s. 457/ s. 464/ s. 499)

Şâirin, oğulları Emin ve Tahir'le çektirdikleri, Mahir İz'e yolladığı fotoğrafın arkasına yazdığı kıta onun lâtife sever yanının önemli bir işaretidir:

"Ne odunmuş babanız, olmadı bir baltaya sap
Ona siz çekmeyiniz, sonra ateştir yolunuz.
Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Pek de incelmeyiniz, sade biraz yontulunuz." (s. 469)

Âkif, mektubuna bir başka kıtayı da not ettikten sonra ilâve eder: *"Gülme komşuna gelir başına! Meşhur Yahyâ Kemâl gibi felek bizi de kıtacı etti: Dört yılda on iki mısra! Neyse Allah beterinden esirgesin!"*

Âkif, bilhassa arkadaşı Fuad Şemsi İnan'a yazdığı mektuplarında kendisiyle eğlenmiştir. 1925'te Fuad Şemsi'ye gönderdiği son şiiri üzerine şiir üretemeyişini ve nadiren ürettiklerini de beğenmeyişini arkadaşıyla paylaşır: *"Mahalle Kahvesi'ni yazan herifle, Bu Hicran'ı nazm eden herifin aynı herif olduğu güç anlaşılır değil mi?"*diyecektir.

Ocak 1926'da yolladığı bir mektubunda ise aynı dostuna göndereceği şiiri şöyle takdim eder: *"Bilirsin ki, büyük adamlar bir yere gidecekleri zaman, kendilerinden evvel habercileri koşar. Sana gelecek haftaya bir şiir yolluyorum; bu naçiz şukka o muazzam eserin müjdecisidir... Anlayabildin mi? Şimdiden yakanı paçanı devşir, istikbâle âmâde bulun! Bu şiir de, o senin anlayamadığın için beğenemediğin Gece'ler, Hicranlar nevinden... Bakalım bunu nasıl bulacaksın? Bütün ukalâlıklarını imâl et, istimal et, hiçbirini ihmâl etme; naçiz mütaleatını arz etmekten geri durma. Benim pek güzel bir huyum vardır: Lehime çıkan sözleri bilâtereddüd kabul, keyfime aykırı gelenleri der-ceng-i evvel reddederim!"* (s. 484)

Yine Fuad Şemsi'ye bir mektubunda Kur'an tercümesi işi münasebetiyle şiirle meşgul olamadığını söyler ve: *"Cihan edebiyatı kim bilir ne azîm hüsrana uğramakta"* diye ilâve eder. (s. 486) Bir müddet dostuna yazma fırsatı bulamayan şâir, kabahatini şöyle bastırır: *"Çoktan beridir seni iltifatmla be-kâm etmek isterim, bir türlü elim değmez. Bugün artık hâline acıdım, kıymetli dakikalarımdan beş on tanesini herçi bâdâbâd sana bahşetmeyi kurdum."* (s. 489) Âkif bu mektubunda dostunu Mısır'a davet ettiği gibi *"Başkaca"* der, *"on , on beş gün kadar sana nedimliğim şerefini de bahşederim. Daha ne duruyorsun hey Allah'ın kulu?"*

Ve Âkif Artık Hastadır...

Yukarıda bir başka mektubunda da işaret ettiğimiz gibi Âkif'in zamandan şikâyeti ile dünyayı terk arzusu birleşiyor. Emine Abbas Halim Hanımefendi'ye yazdığı mektubunda (1935): *"İhtiyarlığımda çekildiğim şu inziva âleminde bile muhitin, şuurun, zamanın, hadisatın, hülâsa bütün kâinatın sarih istiskalini gördükçe yaşamaktan adeta iğreniyor da günden güne artan zaafımı, ihtiyarlığımı birer müjdeci halas telâkkî ediyorum."* (s. 506)

Kızına yazdığı mektupta *"Mısır'da üşümek müsabakası açılsa hiç şüphe yok ben kazanırım."* (s.447) diyen Âkif'in karaciğeri ile sıkıntısı vardır. Sıtmadan bütünüyle kurtulamayacaktır. On, on beş gün tebdil-i hava için Suriye taraflarına gitmeye niyetlenmiştir. Karaciğeri vazifesini eda etmemektedir.

***

Evlatlarına, dostlarına tüm mektuplarında çalışmayı, hâlden memnun olmayı, doğruluğu hatırlatan Mehmet Âkif, bir aydın duyarlılığı içerisinde her meseleye daha iyi nasıl olunur diyerek bakmıştır. Yaşının ve sıhhatinin tesiri ile bazı mektuplarında şiddetli elem hâli gözlediğimiz Âkif, tipik bir şâir mizacın yansımalarını da hissettirir. Bir, çok neşe; bir, derin ye's. Şiir yazamadığı vakitlerde ye'sinin şiddetlendiğini ve hayattan kopma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz. Sanki çalışıp, yazıp üretirken şen şâtır; ilhamı çekildikten sonra işe yaramadığı düşüncesi ile kederlidir.

Bu mektupların kalbimizde ve zihnimizde Âkif için bir bütünlük oluşturduğu kanaatindeyim. Baba Âkif'i, dost Âkif'i, hicretzede Âkif'i, kadere boyun büken Âkif'i ve sadık bir kul olan Âkif'i yeniden tanıma fırsatı yakaladığımıza inanıyorum.

Mehmet Âkif'in Mektuplarındaki Edebî Dünya

Nazım Elmas
Yard. Doç. Dr.
Giresun Üniversitesi

Giriş

Duygu ve düşünceleri aktarmada konunun durumuna göre farklı yöntemler vardır. Sanatçılar en iyi ifade tarzını seçerek muhatabına ulaşmaya çalışırlar. Roman, hikâye, şiir, tiyatro, makale, deneme, mektup gibi türlerle ile ifade edilen duygu ve düşünceler, sanatçının okuyucu ya da dinleyici ile kuracağı bağın birer aracıdır. Bu türler içinde yazarın daha rahat, daha samimi olarak muhatabı ile buluştuğu ifade biçimlerinden biri olarak mektupları söyleyebiliriz. Sanatçılar arasında mektup türünde eser verenler, bulundukları yer bakımından mecburi bir haberleşme aracı olarak veya duyguları samimi bir şekilde sunan bir yazı türü olduğundan bu yöntemi tercih etmişlerdir.

Gelmiş geçmiş sanatçılar içinde mektuplarıyla kültür ve edebiyat tarihimizde önemli bir yer tutmuş sanatçılar

vardır. Hayatlarının bir döneminde çeşitli vesilelerle yakınlarından, dostlarından uzak düşmüş bu gibi kişiler, mektuplarla iletişim kurmuşlar, sorulan bir sorunun cevabını, o günlere ait hatıraları, hayatın bir bölümüne özgü bilgileri mektup satırları arasında sunmuşlardır. Sanat eserini incelerken kimi zaman yazarın hayatına ait bilgiler çalışmanın daha sağlıklı olması için gerekli olmaktadır. Satır aralarına sinmiş bilgiler, dönemi, sanatçıyı, sanat eserini kavramaya yardımcı olmaktadır. Sanat hayatının en verimli çağlarında uzak diyarlarda yaşamak zorunda kalmış, yakınlarına, dostlarına yazdığı mektuplarla bir dönemin perde arkasını, hasretini, kırgınlığını, endişelerini, beklentilerini, sitemlerini yansıtmış bir sanatçı da Mehmet Akif Ersoy'dur.

Baytarlık görevi gereği Anadolu ve Rumeli topraklarını gezen ve oralarda ikamet eden, Teşkilat-ı Mahsusa adına Berlin'e ve Necide giden, Milli Mücadele başlayınca ailesini, tanıdıklarını İstanbul'da bırakıp Ankara'ya giden Akif'in mektubu bir haberleşme vasıtası olarak kullanması ve sayısız mektup yazması tabiidir. Ankara'daki günleri de sürekli olmamış, Milli Mücadele esnasında Anadolu'nun değişik bölgelerinde insanımıza sorumluluğunu hatırlatacak uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmuştur. Kimi zaman insanın duyarsızlıklarına, ümitsizliklerine, isyanlarına karşı nasihatçi olarak görev almıştır. Çoğu zaman asıl ikametinden uzakta geçici bir iskân, onun için hayat biçimi olmuştur. Hayatının son on yılını vatandan uzakta gurbet günleri olarak yaşamak zorunda kalışı, mektup türünü bir teselli vasıtası olarak kabul etmesine vesile olmuştur. Yakınlarından ve dostlarından mektup alan Akif, aldığı mektuplara hemen cevap yazmaya çalışır. Bu davranış, gelecek yeni mektubu hızlandırmak içindir. Mektup yazmayı geciktirenlere de tatlı sert sitemlerini her fırsatta ulaştırmıştır. Yazdığı mektupların daha çok olması bu sebeple tabiidir.

Mehmet Akif'in mektupları muhatabının cinsiyetine, yaşına, mevkiine, mesleğine göre yazılmıştır. Muhatabın gündemi, ilgi alanı, dostluk derecesi düşünülerek muhteva tespit edilmiştir. Manzum anlatımı yazılı ifadelerinde tercih eden Akif nesirle yazdığı mektuplarının çoğunu edebi bir dil kullanmış nesirde de usta olduğunu göstermiştir.

Yayınlanan mektuplar iki grupta toplanabilir. Birinci grupta uzun ya da kısa tamamı yayınlanan mektuplar; ikinci grupta, değişik yayın vasıtalarında orijinalinin bir kısmı yayınlanmış mektuplar vardır. Metninin tamamı yayınlanan mektup sayısı 58'dir.Parça mektuplar ise hitap kısmında adı verilen 6 şahıs adına yazılmış paragraf ya da paragraflardan ibarettir. Bir mektup da basın hayatına yeni giren bir gazetenin sorumlusuna yazılmıştır. Akif'in hayatının bir dönemini yansıtan mektupların farklı konuları içeren dünyasından edebi dünyayı ele almayı amaçladık. Yayınlanan mektupların satır aralarındaki edebi görüşlerin Akif'in Mektuplardaki edebi dünyasını sunacağı kanaatindeyiz.

Mektuplardaki Edebi Dünya

Mehmet Akif'in yayınlanmış mektuplarından aile fertlerine yazılanlarda, baba şefkati, himayeciliği ve endişesi ağır basmakta, bunlarda bile bazen bir şiir hakkında mütalaa talep edilmektedir. Diğerlerinde ise şiir, genel olarak, edebiyat, sanat, sanatçılar, dil, basın, kitaplar, maddi imkânsızlıklar, insanların tavırlarından şikâyet, memleket özlemi gibi konulara yer vermiştir. Merkezi İstanbul olmak üzere geniş bir Coğrafya'da eserlerinin okunuyor olması haklı bir şöhret ve hayranlığı da getirmiştir. Bu coğrafyadan bir yere seyahati

vaki olduğunda hayranları etrafını sarmakta, misafir etmek için adeta yarışmaktadırlar. Kimi zaman da talepleri sıraya koyan Akif, gönül kırmadan onları ziyaret etmiştir. Mehmet Akif'in sanatçı olarak döneminde tanınıyor olması mektupların alanını genişletmiş, sayısını, değerini artırmıştır. Dostlarının çoğunun sanat- edebiyat meraklısı olması mektuplardaki muhtevayı da etkilemiştir. Mektupların edebi dünyasında ağırlıklı tür şiirdir.

Şiir Dünyası

Bir zamanların velut şairi mektup yazmak zorunda kaldığı zamanlarda "mazide yaşayan adamdır." Yoğun çalıştığı günler geride kalmış, dört bir yana koşuşturduğu memleket toprakları düşmandan kurtarılmış, sanatçı olarak dönem içindeki sorumluluğunu ifa ettiğini düşünerek kenara çekilmiş, bir de çok sevdiği vatandan uzakta münzevi bir hayatla baş başa kalmıştır. Mektupların çoğunluğu bu gurbet günlerinin mektubudur.

Mısır'da kaldığı yıllarda Akif, Kur'an tercümesi ile yoğun bir şekilde ilgilenir, şiir yazmaya vakit bulamadığından şikâyet eder. Sanatına mani olarak maişet sıkıntısı, hastalık, hasret, gibi elinde olmayan sebepleri, en önemlisi kendi isteğiyle yazmaya başladığı Kur'an tercümesi işini bahane eder."Mahir İz'e yazdığı mektupta" Benim tercemede ağır ağır gidiyor. Bakalım bir kere şu müsvedde şekli hitam bulsun da, sonra ikinci okuyuş daha kolay olur. Ne olduysa bizim şairliğe oldu. Korkuyorum: Aruzu küstüreceğiz"[1]

Mehmet Akif şiir yazmayı azalttığı aylarda, yazabildiği dört tebrikname sebebiyle yine Mahir İz'e kendisiyle ilgili şikâyetini ifade ediyor. Sadece tebrikname yazmasını, onları da Mısır ikametini maddi ve manevi olarak destekleyen Abbas Halim Paşa'ya yazmış olmasını sanatçı kimliğine de yakıştıramaz. Bir zamanlar menfaat temini için şiir yazan, kınadığı şairlere benzetir kendini. Akif'in Mahir İz'e samimi itirafı şöyledir:"İnsan ayıpladığı musibete uğruyor. Sen o devri bilmezsin. Abdülhamit zamanında şairler vardı, cülus, viladet günleriyle, muharrem ayları meydana çıkarlardı. Kasidelerini, tarihlerini söyledikten sonra susar otururlardı. Ben de şu bir senedir dört tebriknameden başka bir şey yazamadım ki ikisini gördün diğer ikisini de gelecek sefer istinsah eder yollarım." [2]

Mısır günleri Akif'in şairlik iklimi için verimli olmamış, sayı itibariyle az sayıda şiir yazma fırsatı bulmuştur. İlk yıllardaki maddi sıkıntı, moral bozukluğu şaire müsait bir ortam sunmamıştır. Şiirin sayısı azaldığı gibi mısra sayısı bakımından da kısalmıştır. Bu durum Safahat şairinin yakındığı başka bir durumdur. Arkadaşı Mahir İz'e 1929 yılında yazdığı bir başka Mektupta şöyle diyor:"Gülme komşuna gelir başına! Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi de kıta'cı etti.* Dört yılda oniki mısra! Neyse Allah beterinden esirgesin"[3]

Mektuplardan bir kısmı Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşat gazetelerini birlikte çıkardıkları

1 Hece: s.464, Mehmet Akif'in mektuplarıyla ilgili en son çalışma Yusuf Turan Günaydın'ın Mehmet Akif'in Mektupları adlı yazıdır. Hece yayınlarının Mehmet Akif Özel sayısı olarak 31.12.2007 tarihinde 133. sayı olarak yayınlanan kaynakta yazar, daha önce yayınlanan Mehmet Akif Külliyatından da istifade ederek bulunan son mektupları da ekleyip makalesini yazdığını ifade ediyor. En son ilaveli ve gözden geçirilmiş metin olarak Hece dergisinin özel sayısını kaynak olarak aldık.

2 Hece, Aylık Edebiyat Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı, Yıl 12, Sayı 133 Ocak 2008 Ankara s.465 Mehmet Akif'in Mektupları. Yusuf Turan Günaydın.
*Akif'in burada belirttiği kıtalar Safahat'ta da yer alan Resmim için ve Safahatıma adlı kıtalarıdır. Mektupta kıtalarda yazılmıştır.

3 A.g.e. s.469 (17 Aralık 1929 tarihli mektup)

Eşref Sencer'e yazılmıştır. Ona yazdığı 1931 tarihli mektubun hemen ilk satırlarında eline kalem alamadığından yakınır. Samimi arkadaşının mektuplarına cevap verememenin ezikliği içindedir. Ortam ele kalem almayı mümkün kılmamaktadır."Burada tafsili hem beni, hem seni yoracak bir yığın hadisatın tevalisi dolayısıyla aylarca elime kalem alamaz oldum."[4]

Mehmet Akif Kur'an tercümesi işine çok önem vermektedir. Tercümeye yoğunlaştığı zamanlarda başka hiçbir şeyle ilgilenmemeyi tercih etmektedir. Bu durumu biraz da abartılı bir şekilde Fuad Şemsi'ye 1927 yılında yazdığı mektupta şöyle ifade ediyor:"Elimdeki tercüme işinden dolayı şiirle uğraşamıyorum. Cihan edebiyatı kim bilir ne azim hüsrana uğramakta"[5]Aynı kişiye on ay sonra Eylül ayında yazdığı bir mektupta:"Bu sene Mısır'da sürekli sıcaklar oldu. Benim tercüme yavaş yavaş ilerliyor. Dua et de şairliğim bitmeden bitsin."[6]

Mektupların muhataplarından biri de Abbas Halim Paşa'nın eşi Emine Hanımefendi'dir. Emine Hanım insani kimliğiyle mili şairin son yıllarda bozulan sağlığı için endişe etmekte, sanat meraklısı olarak da yeni şiirler yazmasını istemektedir. Emine Hanım'ın "iltifatname"sine Akif'in 1935 tarihli cevabı şöyledir:"Temmuz ayında inşallah emriniz veçhile tebdil-i hava için Antakya taraflarına gideceğim. Biraz kan, biraz can, biraz da huzur-ı fikr ü vicdan toplayabilirsem sırf efendimizi memnun etmek için bir şeyler yazmaya çalışacağım. Zannederim son teşerrüfümde "Gölgeler istemeyiz. Maddi şiirler bekleriz" buyurmuştunuz. Kulunuz şimdi mevzu tasarlamakla meşgulüm. Muvaffak olursam bir zaman sonra düşündüklerimi nazm için uğraşacağım. Bakalım Huda Kadirdir eyler seng-i haradan güher peyda " dedikleri gibi bizim camid karihadan da belki bir şeyler sızar." [7]

Mektuplarda Şiir Bahisleri

Son yıllarında şiir türünde verimli olmadığını ifade eden Akif, fırsat ve ortam bularak yazdığı şiirleri mektupla muhataplarına göndermekte ilk onlarla paylaşıp görüşlerini de istemektedir. Zaten "kıtacı" olmaya başladığını söyleyen şair mektubunda yeni yazdığı kıtaları ve tebriknameleri göndermektedir.

Mektuplarla giden kıtalardan biri Mahir İz'e yazılan mektuptadır. Mehmet Akif mektubunda Kurban Bayramı vesilesiyle Abbas Halim Paşa'ya yazdığı bir ıydiyyeyi Mahir İz'e de gönderiyor. Şiirinin paşa tarafından beğenildiğini, bu sebeple kendisinin de özel günlerde bu tür şiirler yazmaya devam edeceğini söylüyor. Söz konusu Iydiyye şu dört mısradır:

Dört taraftan akın etmiş de nasıl çep çevre,
Saracaklarsa yarın Kâbe'yi Huccac-ı kiram,
Öyle sarsın Paşa'nın ömrünü Hak'tan dilerim.
Tutunup el ele yüzlerce mübarek bayram. [8]

4 A.g.e. s.477 (20 Nisan 1931 tarihli mektup)

5 A.g.e. s.486 (2 Recep 1342 (1927) tarihli mektup)

6 A.g.e. s.490 (7 Eylül 1927 tarihli mektup)

7 A.g.e. s.507 (12 Mayıs 1935 tarihli mektup)

8 A.g.e. s.464 (18 Ağustos 1927 tarihli mektup)

Bir yıl sonra Mahir İz'e yazılan mektupta yine Kurban Bayramı ile ilgili tebrikname vardır. İçeriğinden Abbas Halim Paşa'ya yazıldığı anlaşılan tebrikname manzum bir dörtlük, secili mensur kısım ve bir beyitten oluşuyor. Akif'in mektup imkânları içinde denediği farklı bir ifade şekli olarak dikkati çekiyor. Mektuptaki bölüm şöyledir:

"Tanrının yurdunu sarmış da yaman sinesine
Yine bir Mahşer'i inler ki bugün imanın;
Ne ayaklarda, ne başlarda, ne vicdanlarda
"Kayd-ı dünya" denecek limesi yok dünyanın

Oh! Bir nur-ı mücerred ki bulutsuz üryan. Gördüğüm parçası manzume-i bi payanın. Dönüyor vecd ile bir lahza karar eylemeden. Vech-i Baki'sine dalmış dönüyor Rahman'ın. İşte bir böyle tecelli dilerim ben sana da: Ki tamam olmak için Rabbi'ne itminanın.

Sinmesin kalbini imanla dönen duygulara
En ufak gölgesi dünya ile mafihanın"[9]

Mahir İz'e yazdığı mektupta tebrikname'nin bir kıtası daha olduğunu onu da Fuat Şemsi'ye göndereceğini belirtmiştir. Eylül 1927 tarihli mektubunda yer alan kıta şudur:

Gökten ay parçası halinde o rahmet güneşi
İndi afaka bu akşam, bu mübarek akşam.
Ebedi kandili yandıkça, Huda'dan dilerim
Parlasın dursun o iman senin alnında Paşa'm![10]

Mısır'ın sıcak ikliminde "bad-ı saba" şiirleri yazmak şairi serinletmektedir. "Bad-ı saba" şiirlerinin muhatabı da Abbas Halim Paşa'dır. Akif, Paşa'ya daha önce bir şiir göndermiş, ancak eline geçip geçmediği hususunda bir bilgi alamamıştır. Şiirin akıbeti belli değildir. Aynı muhtevalı bir başka şiiri, "Kıymet-i edebiyyesi hakkında henüz bir fikrim yok. Zaten sırf dilencilik gayesiyle yazılan şeylerde Sanatın..... kudret aramak abes değil mi?" açıklamasıyla gönderir. Tamamı 70 mısra olan şiirde Paşa'ya mehdiye ve kendi durumunu beyan yer almaktadır. Kendisinden:"Burnunun doğrusuna giden, maddi sıkıntı içinde yaşayan, sanatı ahlak ile zincirlemeye çalışan, bir şair-i mecnun, bir şair-i evham" olarak bahseder. Şiirin asıl tema'sı ise Paşa'ya övgüdür.

Fuat Şemsi'ye yazılan mektupta şiirden sonra "Yeni bir kıtam var Mithat Cemal'e oku" talebiyle şu satırlar yer alır:

Beşerin taptığı bir kendisinin heykelidir.
Dinlemem etse de Allah'ı bütün gün takdis
Ben bu melun putun uğrunda geberdim hala;
Kabaran, kokmuş içimden; Yaşasın nefsi nefis.[11]

Osmanlı coğrafyasının değişik şehirlerinde görev yapan veya bir süreliğine bulunan

9 A.g.e. s. 466 (5 Temmuz 1927 tarihli mektup)
10 A.g.e. s. 490 (7 Eylül 1927 tarihli mektup)
11 A.g.e. s.492 (16 Temmuz 1932 tarihli mektup)

Akif'in mektup yazacak dostları çoktur. Edirne'de görev yaptığı yıllarda (1905–1906) tanıdığı arkadaşı Süleyman Efendi'ye de yazılmış mektuplar vardır. Bunlardan birinde arkadaşına yazılmış bir methiyecik de vardır. Şiir şöyledir:

Ey yar-ı vefa-şiar söyle
İhlâsını bilmiyor musun sen
Gönlümdeki yadigâr-ı aşkın
Asude değil mi her zelelden

Billâh emin ol Süleyman
Bir muhlis-i bi riyanım ben[12]

Mektuplarda yer alan şiirlerden biri de Emine Abbas Halim Hanımefendi'[13]'ye yazılan bir mektupta yer almaktadır. Hanımefendiye yazılan bu mektuplar daha tafsilatlı uzun ve oldukça edebi cümlelerle, diğer mektuplara göre daha titiz bir üslupla yazılmışlardır. Mektupta Akif'in bir anlık hüznü yansıtılmakta, bir zamanlar bahçesinde oturup sohbet ettikleri Hilvan'da Halim Paşa ailesine ait bir köşkün son yıllarındaki metruk hali şairi hüzünlendirmiştir. Kıta şöyle:

"Kasr-ı gülşensin", evet lakin gönüller şen değil;
Durduğum mazine hürmet yoksa neşvemden değil!
Var mı loş sinende canandan kalan nur izleri?
Ey yeşil yurt, istenen senden odur, sinen değil.[14]

Şair Mehmet Akif mektuplarında kimi zaman sevdiği şairlerin bazı mısra, beyit ve dörtlüklerini de yazmaktadır. Bunları genelde mektupta anlattığı konuyu pekiştirmek, veciz ve kalıcı ifadelerle muhatabına sunmak için mektubuna almaktadır. Çoğu Türkçe olan bu tür şiirlerin bazıları, Arapça ve Farsça beyitler şeklindedir. Türkçe beyitler Nef'i, Ziya Paşa, Namık Kemal, Muallim Naci (Parni'den tercüme) ye ait mısralar ve en beğendiği şiir olarak sık sık tekrar ettiğini bildiğimiz bir beyittir.[15] Farsça beyitlerin Sadi'den, Arap'ça beyitlerin Cerir'den olduğu görülmüş, özdeyiş yerine söylenmiş kimi şiirlerin şairi verilmemiştir. Bir Farsça, bir Arapça beyit alarak değerlendirmemizi yapalım: Önce Farsça bir beyit:

Müşkili nist ki asan neşeved
Merd bayed ki her asan neşeved[16]

Birde Arapça örnek alalım:

12 A.g.e s. 464 (muhtemelen 1906 yılına ait mektup)

13 * Nebile Emine Abbas Halim Hanımefendi; Abbas Halim Paşa'nın kızıdır. Mehmet Akif'i ekonomik bakımdan sıkıntılı günlerinde desteklemiştir. Akif'ten özel dersler de alan Emine Abbas Hanımefendi, Sultan Abdülhamit'in 5. Oğlu Abdürrahim Hayri Efendi ile evlenmiş, bir süre sonra geçimsizlik nedeniyle boşanmışlardır.

14 A.g.e s.510(19 Temmuz 1935 tarihli mektup)

15 Mehmet Akif'in ruh halini, son yıllardaki duygularını da ifade ettiği için sık sık tekrarladığı ve en beğendiği şiir olarak söylediği ilahi olarak da beslenen Şakir Ağa'ya ait olduğu söylenen şiirin ilgili beyti şudur:
Ne yare yaradı cismim ne bana, bilmem hiç,
İlahi ben bu bir avuç türabı neyleyim?

16 Bir kimse korkmadıktan sonra halledilmeyecek müşkülü kalmaz

Zeamel Ferezdeku en seyaktülü Merba'an
Ebsir bitulii Selametin ya Merbe'u [17]

Mektuplarda Poetika

Mehmet Akif sanatın teorik yönü üzerinde de durmuştur. Dar'ülfünün'da ve diğer eğitim kurumlarında verdiği edebiyat derslerine ait notları ve bu alandaki görüşleri yayınlanmıştır.[18] Burada sadece mektup satırlarında söz edilen görüşlerle ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Şiirimizin Kaynakları

Türk Edebiyatı'nın beslendiği kaynakların zenginliği ve çeşitliliği bilinmektedir. Şiir heveslileri doğu ve batı dünyasından çok sayıda sanatçının eserlerini okuyarak yetişmekte sanatçının beslendiği kaynaklar yeni ürünlere sinmektedir. Mehmet Akif bu tabii etkinin farkındadır. Mahir İz'e yazdığı mektupta, şiirimizin kaynaklarını şöyle anlatıyor: "Biz de Türk'ten, Arap'tan, Acem'den, Frenk'ten bir sürü şairin eserlerini okuyoruz.(Şimdi değil vaktiyle okumuştuk.) Ağzımızdan çıkan sözlerin bunlardan birine ait olmadığını kim temin edecek."[19]

Şiirde Ölçü

Şiirde ahenk unsuru olarak aruz'u tercih eden Akif hece ölçüsünü de beğenmekte, onunla yazılan şiirlere de ilgi göstermektedir. Mahir İz'e yazdığı mektupta yeni şairleri, onların yeni çalışmalarını merakla sorar:"Faruk Nafiz'in hece vezniyle pek güzel şiirleri çıktığını, bu çocuğun[20] o vezne şimdiye kadar verilemeyen ahengi ilk defa olarak verdiğini söylüyordun; öyle mi ?" [21] diye sorar.

Bir başka mektubunda Akif hece vezninin ahenginin yavaş yavaş yakalandığını, şiirdeki uygulamalarının belli bir seviye kazandığını sevinçle yazar.Aruz ölçüsünün verdiği ses zevkini bir süre sonra tamamen hecenin vereceğini zaten yeni nesillerin aruz'a veda ettiğini şöyle ifade eder:" Evet hece vezninin ahengi yavaş yavaş bulunuyor.Bir zaman sonra kulaklar onu aruz evzanı gibi kemal-i telezzüzle dinleyecekler.Şebab eski her şeye olduğu gibi aruza da veda etti.... Ancak ben isterdim ki hece vezni bir taraftan işlemekle beraber Nafiz gibi kabiliyetli gençler aruzu da ihmal etmeseydiler."[22] Akif bu açıklamalardan sonra

17 Ferezdak Merba'ı öldüreceği vehminde bulunmuş, Ey Merba' demek ki sağ salim pek çok zamanlar yaşayacaksın, tebşir ederim.

18 Mehmet Akif'in dil, sanat, edebiyat, güzel sanatlarla ilgili görüş ve değerlendirmeleri Mehmet Akif Kulliyatı (Haz: İsmail Hakkı Şengüler –Hikmet Neşriyat İstanbul 1992) 10. ciltte yayınlanmıştır.

19 Hece, Aylık Edebiyat Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı, Yıl 12, Sayı 133 Ocak 2008 Ankara s.465 Mehmet Akif'in Mektupları. Yusuf Turan Günaydın, s.464 (18 Ağustos 343–1927 tarihli mektup)

20 Merhum Faruk Nafiz (1898–1973) o tarihlerde henüz pek genç bir şairdir.

21 Hece, Aylık Edebiyat Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı, Yıl 12, Sayı 133 Ocak 2008 Ankara s.465 Mehmet Akif'in Mektupları. Yusuf Turan Günaydın,465 (23 Mayıs 1928 tarihli mektup)

22 A.g.e. s. 467 (1 Eylül 1928 tarihli mektup)

aynı yerde:"Ma'mafih aruz beni bırakmadıkça, ben katiyen kendisini bırakacaklardan değilim" diyerek aruzdaki ısrarını belirtir.

Şiir Vadisi

Akif'in şiirinde sosyal hayata paralel gelişmeler olmuştur. Sanatçı sorumluluğu gereği milli mücadele yıllarında realist, hatta natüralist tarzda şiirler yazan şair, muharebeler bitince yatağına dönen ırmak gibi kendi vadisine dönmüştür. Vadiyi değiştirdiğini söyleyenlere de asıl vadisinin en son bulunduğu durum olduğunu, şartlar gereği üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek amacıyla güncel ve toplumsal şiirler yazdığını ifade etmiştir. Fuat Şemsi'ye yazdığı mektupta şöyle diyor:"Sana en son şiirimi gönderdim. Bilmem nasıl bulacaksın. Kişi düştüğü yerden kalkar derler. Failatün, failatün derdine uğradığım hengâm-i tufuliyyetimde meczub idim, şimdi gördüğün veçhile yine meczubane vadilere rücu ediyorum. Mahalle Kahvesini yazan herifle, bu Hicran'ı nazmeden herifin aynı herif olduğu güç anlaşılır değil mi?"[23] Günlük hayatın içinden realist şiirlerle uzun yıllar okuyucu karşısına çıkan Akif şimdi kendi tabiriyle meczubane lirik şiirlere dönmüştür.

Mehmet Akif poetik tercihlerini yazdığı şiirlerle ilgili tashihleri ve yeni baskılar için düzenlemeleri yaparken belli eder.İlk yazdığı şiirlerinin dili ve üslubuyla ilgili düzenleme yapması ve bunu da hafta içinde bitirmesini isteyen Eşref Edip'in talebini yerine getirmek için 2. Safahat'ı gözden geçirir.Kısa sürede yaptığı düzenlemeleri yeterli bulmaz.Bu durumu Fuat Şemsi'ye mektupla şöyle yazar:"Eşref, vakit yok bir haftada olsun bitsin" demiş olmasaydı, yani yirmi gün kadar zaman olsaydı daha iyi olacaktı; ma'amafih bir çok yerleri tashih kabul eder gibi değil.... Hem Lisanı çok eskimiş, hem şiir payı gayet az."[24] Şiirde kullandığı dilin güncellenmesi gerektiğini söyleyen Akif şiiriyet açısından 1. Safahat'taki şiirlerini yetersiz bulur.

"Hakkıyla tashih kitabı baştan aşağıya kadar değiştirmeyi icap ettireceğini" de bir sonraki mektubunda ifade eder.[25]

Mehmet Akif yazdığı şiirlerle ilgili görüş talep ederken kendisine gönderilenlerle ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. Mithat Cemal Akif'e şiir göndermiştir. Fuat Şemsi'ye yazdığı mektubunda: "Mithat Cemal'i görürsen şiirlerini beğendiğimi, inşallah üç beş satırlık hasbıhal ile mütalaamı da bildireceğim unutma söyle" der.[26]

Mehmet Akif sanatında ve hayatında gittikçe daha çok Türkçe yazma yolundadır. İlk Safahat'tan sona doğru bu sadelik şiirlerinde dikkati çeker. Hayatında da Türkçe öne çıkmıştır. Kızı Feride'nin çocuğuna isim koymak gerektiğinde onların da "Türkçe olsun", talebinin gereği torununun adını Seyhan koyar."Türkçe olsun dediler, ben de bu ismi münasip gördüm"[27] der.

23 A.g.e. s. 483 (12 Ramazan 343(1927) tarihli mektup)

24 A.g.e- s. 486 (2 Recep 345 (1927 tarihli mektup)

25 A.g.e s. 487 (10 Şubat 1927 tarihli mektup)

26 A.g.e s. 491 (16 Temmuz 1932 tarihli mektup)

27 A.g.e s. 447 (12Kanunu sani 1936 tarihli mektup)

Hicran Hicran Üstüne

Sanatçı olarak son yıllarında bir hüzün sessizliği hakimdir.Zihninin perişan olduğu, elinin işine varmadığı gurbet günlerinde yazdığı lirik şiirlerin, müphemiyet içerdiği bilinmektedir.Akif bu şiirleriyle ilgili açıklamaları mektuplarında yazmaktadır.Bu açıklamalar arasında şiir telakkisine ait ipuçları da bulunmaktadır.*Hicran, Secde, Gece,Vahdet* şiirleri ile ilgili bilgiler mektuplarda zaman zaman yer alır.*Hicran* şiiriyle ilgili değerlendirmeleri başka bir vesile ile yukarıda vermiştik.Mehmet Akif, Fuad Şemsi'ye yazdığı bir mektupta "Sana gelecek haftaya bir şiir yolluyorum bu naçiz şukka o muazzam eserin müjdecisi….. Anlayabildin mi? Bu şiir de senin anlayamadığın *Gece*'ler *Hicran*'lar nevinden. Bakalım bunu nasıl bulacaksın."[28] Sözü edilen şiir *"Secde"* adlı şiirdir. Şiirle ilgili mütalaa yaklaşık bir buçuk ay sonra gelir.

Mehmet Akif, Fuad Şemsi'nin *Secde* şiiri ile ilgili mütalaasını alınca maksadının anlaşılmadığını görür. Yeni şiir vadisindeki bu müphemiyet, yeni tarz okuyucuyu şaşırtmış, yakın dostları zorlamıştır. Mehmet Akif mektubunda şiirinin bir iki yerinin anlaşılmadığını ifade ederek mektup imkânları içinde izah etmeye çalışır. Okunuşla ilgili düzeltmeyi yaptıktan sonra şiirini anlam yönünden izah eder:"Şiir-i müşarün-ileyhe ait mutaleat-ı merkumeni okumak lutfunda bulundum Bir iki yerini anlamadığınızı gördüm. Birinde "huruş imkânı yok…", diğerinde "huzur imkânı yok…" anladın mı? Hilkat cezbei ilahiyyeye tutulmuş, haykırır, nara atar dururken, ben mabedinde mütekif Hacı Akif Hazretleri huzur-ı hatır ve ferağ-ı bal ile ibadet edemiyorum demektir.[29]

"Bütün dünyayı cezben istila etmiş" sözünden niçin mana çıkaramadınız, bilmem.Cezbe

Mahlukata, cazibe Halik'a ait olduğu için mi?.İyi ya .Hilkatte hükümran olan cezbe Allah'tan geldiği için onu Allah'a izafe etmek görülmemiş, binaenaleyh anlaşılmayacak bir şey mi? Sana yazdığım şiirde huzur yerine huruş yazmışsam tashih et! Sonra en sondaki *"gaşyolmuş yatan vecd kainatın"*[30] serilip yatan kainatın vecd-i safı, vecd-i namusudur. Şayet bu gaşyolmuş yatan işaretindeki "bu" pek yakına düşüyorsa "şu" ismi işaretini koyarsın. O da eksik geliyorsa dükkânların üzerindeki parmak resimlerinden birini üzerine nakşedip, ucuna,

"Vahdet şarabından serilmiş olan bütün dünya'ya doğru tercih edersin, olmaz mı?"[31]

Görüldüğü gibi Akif samimiyetin verdiği yakınlıkla böylesi ciddi konularla latifeyi buluşturabiliyor. Muhatabının secde şiirinin anlaşılmayan bazı yerleri hakkında tereddütlerini gideren Akif "latife bertaraf mütaleatından çok memnun oldum" sözleriyle mektubunu sürdürür.

---

28 A.g.e s. 484 (4 Ocak 1926 tarihli mektup)

29 Yedinci Safahatta yer alan SECDE şiirinin bu mutalaa sırasında adı geçen kelimelerinde sonraki baskılarda değişiklik yapılmıştır. Şair izaha gerek kalmasın diye kelimeleri değiştirmiş olabilir. İlgili mısralar şunlardır:
Huzur imkânı yok, dünyayı etmiş cezben istila;
....
Şühud(Huruş) imkânı yok, coştukça hilkatten bu vaveyla.

30 Secde şiirinde yer alan bu mısraın tamamı şöyledir:
Kıyılmaz lakin, Allah'ım bu gaşyolmuş yatan vecde….

31 Hece. s. 488 (22 Şubat 1927 tarihli mektup)

Yedinci Safahat'taki şiirlerinden biri olan *Vahdet*(Yazılışı 1924) mektuplarda adı geçen bir başka şiirdir. Akif, Evladım Asım hitabıyla yazdığı mektupta:"Vahdet manzumesini nasıl buldun? Bak onun hakkındaki mütalaamı söyleyeyim. Vakanın hikâyesine ait olan kısım fena değildir. Oldukça iyi tasvir edilmiş ve iyi nazmolunmuştur. Hikâye hitam bulduktan sonra eklenen on satır, ya hiç olmamalıydı yahut daha kuvvetli, hiç olmasa daha uzun olmalıydı. Uzatmak o sırada elimden gelmedi. Mevzuu sadece hikâye ile bitirmek vardı."[32]

Vahdet şiirini Akif olay ve değerlendirme gibi iki bölüm olarak tasarlamıştır. Olay kısmı Hz. Muhammed zamanındaki Yermuk savaşını, savaşa katılanların, iman, ihlâs, fedakârlık, feragat ve kardeşlik bağlarını şiirin imkânları ile veciz bir şekilde anlatmaktadır. Mehmet Akif bir estetik uyarıcısı olarak sadece olayın anlatılmasını uygun bulmaktadır. Kıssadan hisse içeren ve Akif'in yaşadığı dönemdeki problemleri, toplumda ve kişilerdeki yozlaşmayı dile getirdiği kısımların estetik açıdan gereksiz olduğunu söylemesi sanata bakışının bir ifadesidir. Sadece olay kısmının verilmesi okuyucunun zihninde çok daha derin çağrışımlar oluşturacak, çok daha geniş alanda kendi kendine karşılaştırmalar yaparak kendi tespitleriyle esere daha fazla ilgi gösterecektir. Akif aynı mektupta, bu değerlendirme ve karşılaştırma kısmının gazete sütununu doldurmak niyetiyle şiirde yer aldığını söyler.

Bu açıklama ve görüş isteme mektubundan bir süre sonra Asım cevabi mektubunu yazar. Mütaleatını bildirir. Akif kendinden emindir. Akif'in mektubu da şöyle: "Evladım Asım "Vahdet" manzumesine ait mütaleanı okudum. Nazif Bey cesaretimi kırdı, diyorsun ki doğru değil. Maluma, Nazif hissiyatının son derece mahkûmudur. Her nedense bugünlerde bana karşı pek büyük teveccühü var, ne yazsam beğenilecek tarafını arıyor."[33] diyerek tevazuunu da ifade eder. Dönemin estetik anlayışı ve değerlendirmesi içinde ustalığının takdirini münekkidin hissiyatına bağlıyor, hünerini gizlemeyi tercih ediyor. Aynı mektubunda "intikat ederken bitaraf olmak hissiyata kapılmamak gayet müşküldür." der.

Mektuplardaki Şair ve Yazar Dostlar

Mektuplarda şair ve yazar dostlarıyla ilgili görüşler değerlendirmeler ve kanaatler yer almaktadır. Döneminde sevilen sayılan bu sanatçılar ya Akif'le ilgili kanaat belirtmişler veya onlarla ilgili olarak Akif'in değerlendirmeleri mektuplarda yer almıştır.

Mehmet Akif'le ilgili makaleler yazan sonra da bunları kitap halinde bastıran Süleyman Nazif adına mektuplarda rastlanmaktadır.Makaleler kitap haline getirilmeye başlayınca ilk forması Akif'e gönderilir.Akif bu durumu Fuat Şemsi'ye şöyle anlatır:"Süleyman Nazif'in benim için vaktiyle yazdığı makaleler kitap şeklinde basılmaya başlamış.İlk formasını gönderdiler okudum:"Ben ne büyük adam imişim de bilmiyor muşum" diyeceklerim geldi.Allah razı olsun Süleyman Nazif'ten .."[34]

Mehmet Akif zaman zaman Süleyman Nazif'ten bilgi almak ister. Fuat Şemsi'ye yazdığı

32 A.g.e s. 501 (25 Kanunusani 1341 (1925) tarihli mektup)

33 A.g.e s.499 (23 Mart 1341 (1925) tarihli mektup)

34 A.g.e. s.481 (2 Kanunuevvel 1340(1924) tarihli mektup)

başka bir mektupta merakla "Süleyman Nazif'e hiç tesadüf ettiğin oluyor mu" diye sorar."[35] Akif, Süleyman Nazif'in edebi ustalığını kabul ve takdir etmekte titiz bir sanat erbabı olduğunu bilmektedir. Akif'ten mektup alamayan Nazif'in sitemi asım vasıtasıyla Safahat şairi'ne ulaşır. Cevap, Nazif'in edebi otoritesini takdir açısından manidardır. Asım'a yazılan mektup şöyle: Kendisine hiç mektup yazmadım. Çünkü ona yazı beğendirmek müşkül. Gelişi güzel karalanan mektubu ise izzet-i nefs-i edebisine tecavüz addederek mesele çıkarır. Bende öyle düşüne taşına müsveddeler değiştire değiştire arize yazacak ne vakit var ne kudret."[36]

Mektuplardaki Süleyman Nazif bahsi bir de ölümü sebebiyle geçer.Akif çok sevdiği bir sanatçıyı kaybetmiştir.Nazif'in değerini tam anlatan bir yazının yazılmadığı, şanına layık defin merasimi yapılmadığı kanaatiyle şöyle yazar:"Süleyman Nazif bir türlü aklımdan çıkmıyor.Dediğin gibi: Herif başlı başına bir alem idi.İnşallah rahmet-i Rahmanı bulmuştur.Lakin öyle zannediyorum İstanbul matbuatı merhum hakkında adamakıllı bir şey yazmadılar.Okuyabildiklerimin içinde en iyisi bizim Ömer Rıza'nın buradaki Es'Siyase'nin haftalık nüshasına gönderdiği mektup idi.Onu okuyanlar, merhumun hayat-ı edebiyye ve siyasiyyesi hakkında pek güzel fikirler edinecektir.Şayet Abdülhak Hamit, Cenap gibi eazım tarafından bir şey yazılmış ise bana göndermesini Mahir'e yazdım."[37]

Akif şair dostlarına şiirlerini yollayıp görüş istediği gibi, onların şiirleriyle ilgili değerlendirmelerde de bulunmaktadır. Bu değerlendirmelerden biri de Mithat Cemal için yazılan Şairimiz Fuad Şemsi'ye yazdığı mektupta Mithat Cemal'in kendisine ulaşan şiirlerini okuduğunu, beğendiğini, ona yazacağı mektupta görüşlerini bildireceğini, ifade eder. Akif şöyle yazıyor:"Mithat Cemal'i görürsen şiirlerini beğendiğimi, inşallah üç beş satırlık hasbi hal ile mütalaamı da bildireceğimi unutma söyle."[38]

Servet-i Fünun şairlerinden Cenap Şahabeddin'in Akif'le ilgili bir makalesi de mektuplara girer. Cenap'ın görüşleri olumlu ve iltifatkaranedir. Bu durum Akif'i memnun eder. Asım'a yazdığı mektupta bu konudan şöyle söz edilir:"18 Kanunu evvel tarihli Servet-i Fünun'da Cenap Şahabeddin benim için iltifatkarane bir mektup bir makale yazmış. Görmedinse al da oku. Bereket versin bizim Eşref bir nüshasını bana göndermiş. Okudum, koltuklarım kabardı. İnsan metholunmaktan hoşlanıyor, vesselam. Vakıa Cenap'ın tasvir ettiği Safahat mübdii ile benim hakiki çehrem arasında hiç müşabehet yok."[39]

Gazetelere ve Yazarlarına Dair

Kendisi de bir başmuharrir olması hasebiyle basın dünyasının içinde bir şairdir. Akif, İletişimde mektupların gündeme geldiği Mısır günlerinde en önemli haberleşme vasıtaları gazetelerdir. Gurbet ortamında memleket özlemi ve merakı gazetelerle giderilmekte, eksik kalan özel durumlar mektuplara taşınmaktadır.

Mehmet Akif, Eşref Edip'e gönderdiği bir mektupta basının son durumu hakkında değer-

35 A.g.e. s.486 (2 Recep 1342 (1927) tarihli mektup)
36 A.g.e s.501 (25 Kanunusani 1341 (1925) tarihli mektup)
37 A.g.e. s. 487 (10 Şubat 342 (1926) tarihli mektup)
38 A.g.e s.491 (6 Temmuz 1932 tarihli mektup)
39 A.g.e s.498 (20 Nisan 1935 tarihli mektup)

lendirmeler yapıyor. Toplumun ahlakını ve psikolojisini bozacak, olumsuz davranışlara sevk edecek yayınların arttığını, gazetelerin yayın politikalarının hatalı olduğunu uzun uzun anlatır. Mektuptan bir bölüm şöyledir:"Nedir o matbuatın hali? Öyle resimler basılıyor, öyle hikâyeler yazılıyor ki bunları seyredebilmek, okuyabilmek için insanda edep denilen duygudan (devletliden) zerre kadar nasip almamak icap eder!"[40] Mektubun devamında insanlardan birinden "şeni bir rezalet sadır olursa" insan cinsini yakıştırılamayan bu davranışın gazetelerde yer almasının uygun görülmediğini; son yıllarda basındaki bu ilkenin kalktığını söyler:"İnsan bu kadar alçak olabilirmiş, insanlık bu derecelere inermiş dedirtmemek için o şenaati o gazetelere yazmak şöyle dursun ağza almaktan çekinirlerdi."[41]

Akif basının düştüğü durumu böylece beyan ettikten sonra Sebilü'r- Reşat günlerinin samimiyetini dile getirir, o günlere duyduğu özlemi ifade eder.Son yıllardaki karamsarlığı, ümitsizliği, gördüğü bazı yanlışlıklara ve uygulamalara karşı çaresizliği onu bir kere daha yıkar.Sebilü'r-Reşat günleri hasreti ve son yılların karamsarlığı mektuba şöyle yansır:"Sebilü'r-Reşat'ı çıkarırken, şuraya buraya koşarken oldukça müteselli idim"Hisseme düşen vazifeyi ifa ediyorum; insan çalışmak ile mükellef, muvaffak olmakla değil" diyordum.

Lakin şimdi elim ayağım bağlı oturdukça büsbütün sinirleniyorum."Senin Sebilü'r-Reşat'ın çıksa, her hafta şiirler yazsan, bağırsan, çağırsan, bu cereyanların istikametini mi değiştireceksin; şiddetini mi azaltacaksın" suali pek haklı olmakla beraber, ben bu ataleti hiç sevmiyorum, hiç hoşlanmıyorum."[42]

Mehmet Akif uzun süreli Mısır ikameti öncesi iki yıl kış mevsimi ağırlıklı olmak üzere soğuk aylarda Mısır'da bulunmuştur. Kısa süreli bu ikametler esnasında basınla irtibatını kesmemiştir. Türk basınında yayın politikasını beğendiği, gazeteler Vefa eserlerini o aylarda Tevhid-i Efkâr gazetesine göndererek yayınlatmıştır. Asım Şakir Gören'e yazdığı mektupta şöyle diyor:"Yazdığım eseri Tevhid-i Efkâr'a gönderdim. Uzunca bir şey oldu. Kıymet-i Edebiyyesi hakkında mütalaa dermeyan etmeyeceğim."[43]

Akif Milli Mücadeleye destek vermek için her imkân ve kabiliyeti kullanmak istemiştir.

Sohbetleri, vaazları, şiirleri yanında gazete vasıtasıyla da milleti bilinçlendirmek istemiştir. Milli Mücadelenin karargâhı Ankara'ya giderken bir süre Kastamonu'da kalmış, Ankara'ya vardığında, orada Sebilü'r- Reşat gazetesini neşretme gündeme gelmiştir. Seferberlik yıllarının zor şartlarında böylesi bir teşebbüs hayli imkânsız gibi görünmektedir. Buna rağmen Akif zoru başarma niyetindedir. Asım Şakir Gören'e şöyle yazar:"Burada Sebil'i çıkarabilmek pek büyük fedakârlıklara ihtiyaç gösteriyor. Bununla beraber inayet-i Hak'la maksadımıza nail olacağız."[44]

Mehmet Akif Edirne Vilayeti Baytar Müfettişi iken 1885 yıllarında İstanbul'da yayınlan-

40 A.g.e s.478 (18 Mayıs 1931 tarihli Mektup)
41 A.g.e s.479 (18 Mayıs 1931 tarihli Mektup)
42 A.g.e s.479 (18 Mayıs 1931 tarihli Mektup)
43 A.g.e s. 497 (17 Kanunu evvel 1340 (1924) tarihli mektup)
44 A.g.e. s.496 (22 Ocak 1921 tarihli mektup)

maya başlayan Gayret adlı gazeteye bir tebrik mektubu yazmıştır.Akif'in o yıllarda basın dünyasına ilgisini ifade etmesi bakımından mektubun bir bölümünü buraya alıyorum:"Şu ciddi gayretinizle alem-i İslam'ı kendinize minnettar etmek gibi bir şanlı muvaffakiyete mazhar olabileceğinizi söylersem teşebbüs-i Cemilinizin vereceği neticenin parlaklığını nazar-ı basiretinize şimdiden arz etmiş olurum."[45]

Sonuç

Akif'in sanat edebiyat dünyası ile ilgili özel, samimi bilgiler mektuplarda mevcuttur.

Şairimiz hayatı ile sanatının paralelliğini Mısır günlerinde de yaşamıştır. Bilhassa ilk yılların olumsuzlukları, maddi sıkıntılar, vatandan uzak kalmanın ıstırabı, kendini "zulmetzede" sayacak derecede darbe yemiş olduğu kanaati şiir verimliliğini azaltmıştır.

Mısır'da kaldığı süre içinde sık sık mektup yazmış. Sanat edebiyat bilhassa şiir merakı ve meşguliyeti mektuplara yansımıştır.

Mektuplarda genel olarak şiir türü ile ilgili değerlendirmeler yapmış, bazı mektuplarında dostlarına yazdığı yeni şiirleri göndermiş değerlendirmelerini almış, bazı şiirleri ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Mektuplarda Akif'in hayatının son yıllarına ait duygu ve düşüncelerini, vatan hasretini, sevgisini, kendisine yapılan haksızlığa dair gizli sitemini bulmak mümkündür. Satır aralarına gizlenmiş duygular ve belli konulara tamamen bigare kalış bir kırgınlığı da hatırlatmaktadır.

Safahat'taki bazı şiirlerin hangi sebeple ve hangi olay üzerine yazıldığı biliniyordu. Diğer bazı şiirlerin de hangi sebep ve niyet üzerine yazıldığına dair birinci elden yeni bilgiler elde etmek mümkün olmuştur.

Şiirlerinde düzeltmeler, düzenlemeler yapmayı istemekte, şiiriyet bakımından zayıf bulduğu mısraları ve genel olarak şiirleri değiştirme azmindedir.

Akif Mısır'da kaldığı yıllarda şeklen vatanından uzak kalsa da ruhen vatanından ayrılamamıştır. Nitekim hastalığı artınca son günlerini vatanında geçirmeyi arzu etmiştir. Uzakta kaldığı günlerde basından ülke gündemini takip etmiş, mektuplarıyla sanatçı dostlarından bilgi alarak bu dostluğu iletişim vasıtası olarak kullanmıştır.

Mektuplar Mehmet Akif'in ruh dünyasına ait önemli ipuçlarını içermektedir. Yazdığı mektuplar bizim incelemeye çalıştığımız mektuplarla sınırlı değildir. Dostlarının ve onların mirasçılarının elinde bulunan başka mektuplar varsa onların da kamuoyu ile paylaşılmasının gerekli olduğu kesindir. Mektuplardaki edebi dünya yeni mektupların katkısıyla daha da zenginleşecektir.

45 A.g.e s.513

Mehmet Âkif'in Bektaşîliğe Yaklaşımı

Y. Turan Günaydın
Yazar

Mehmet Âkif'in mektupları, Âkif'in duygu dünyasını anlamada sunduğu ipuçları kadar *Safahat*'ı anlama ve yorumlamada da bazı ipuçları sunar. *Safahat*'ta yer alan tasavvufla ilgili dört mısraı, bütünüyle tasavvuf karşıtı olduğu şeklinde yorumlanagelmiştir. Fakat bu dört mısradaki ifadelerin açılımı sayabileceğimiz bazı veriler Âkif'in mektuplarında bulunmaktadır.

Tasavvuf mu Bektaşîlik mi?

Takipçisi olduğu Cemaleddin Afganî-Muhammed Abduh çizgisinin 'tasavvuf karşıtı' olduğu düşünüldüğünden Âkif'in de bu karşıtlıkta aynı çizgiyi benimsediği ifade edilegelmiştir. Üstelik *Safahat*'ta bu hükmü destekler görünen dört mısraın bulunması bu hükmü beslemiştir.

Gerçekten de bu mısralar ilk okunuşta Âkif'in bütünüyle tasavvuf karşıtı bir çizgide bulunduğunu düşündürebilir. Fakat içinde yetiştiği muhit, arkadaş çevresi, beğenerek okuduğu klasikler söz konusu hükmü sorgulamamızı da

gerektirecek değerde verilerdir. Mustafa Kara'nın, Âkif tarafından karakteri beğenilen şahsiyetleri incelediği yazısından[1], onun bir kısım tasavvuf erbabına hayranlık duyduğunu anlıyoruz. Kara'nın adını andığı iki şahsiyet Mevlevî-Nakşî şeyhi Mesnevîhan Hüsameddin Efendi (1770-1863), 'Said Paşa İmamı' unvanıyla ünlü Rifaî Hasan Efendi (ö. 1889)'dir. Bunlara Âkif döneminin ünlü Melâmî şeyhlerinden Ahmed Amiş Efendi (ö. 1920)'nin damadı ve müridi olan Babanzade Ahmed Naim (1872-1934)'i de ekleyebiliriz.

Âkif'in tasavvufla ilişkisi Mehmet Demirci tarafından incelenmiştir.[2] Demirci, Ali Nihad Tarlan ve Nurettin Topçu'dan yola çıkarak Âkif'te 'tasavvufa aşina bir gönül'den söz eder. Hatta Topçu'dan alıntılayarak "(...) kendisinde Eflâtun'ları, Mevlânâ'ları mest eder bir mistisizmin zuhur ettiğini" ifade eder.[3] Selâmi Şimşek bu hususta çok daha geniş bir tarama yaparak oldukça sağlam sonuçlara ulaşmıştır.[4]

Âkif'in tasavvufa yaklaşımını serinkanlı ve sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için andığımız kaynaklarla birlikte mektuplarına da bakmak gerekir. *Safahat*'ta olumsuz ifadelerle andığı tasavvufun, Bektaşîlik olup olmadığını daha iyi kavrayabilmemiz için mektuplarına başvurmak daha sağlıklı bir sonuç verebilir.

Safahat'ta Tasavvufla İlgili Mısralar

Âkif'in açık bir tasavvuf karşıtı olduğunu düşünenlerin dayanağı olan dört mısra şunlardır:

"Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi" hakîkat" kusuyor Sıtkı Dayı!
Bu cihan boş, yalınız bir rakı hak, bir de şarab;
Kıble: tezgâh başı, meyhaneci oğlan: mihrap"[5]

Safahat'ın ayrıntılı bir sözlüğü yapılmadığı için burada adı geçen Sıtkı Dayı'nın kim olduğunu bilmiyoruz. Rakı ve şarap içen; hasılı dinî emirleri önemsemeyerek 'ibahiyeci' bir tavra sahip olduğu anlaşılan bu şahsın şer'-i şerife saygılı tasavvuf erbabından olmadığı açıktır. Âkif'in, araştırıldığında Bektaşî olması muhtemel Sıtkı Dayı'nın şahsında bütün tasavvufu reddetmesi pek de akla yatkın değildir. Zaten aynı bölümün altı mısra altında tasavvufî şahsiyetler olarak Attar ile Sadî'yi sevdiğini açıkça söyler. Mevlânâ ve *Mesnevî*'ye ilgisi[6], neyzenliği[7] ve yukarıda sıraladığımız bazı sebepler dolayısıyla Âkif'in bütünüyle tasavvuf karşıtı olabilmesi muhal görünmektedir.

1 Bk. Mustafa Kara, "Âkif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Bilgi Şöleni: Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi*, Türkiye Yazarlar Birliği Y., Ankara 2008, s. 188-201.

2 Bk. Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi K.evi Y., İstanbul, T.siz.

3 Demirci, *a.g.e.*, s. 73.

4 Bk. Selami Şimşek, "Mehmet Âkif ve Mevlevîlik", *Dergâh*, c. XIX, Mart 2008, S. 217, s. 11 ve 20.

5 *Safahat*, Haz. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977, s. 369; *Safahat: Eski ve Yeni Harfli Metinler*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Y., İstanbul 1991, s. 434.

6 Bk. Şimşek, a.g.m., s. 20.

7 Bk. Beşir Ayvazoğlu, *Neyin Sırrı Hâlâ Hasret: Bir Meşk Silsilesi*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2002, s. 19-20.

Âkif'in Mektuplarında Bektaşîlik

Âkif, içinde 'Bektaşî' ve 'Bektaşîler' kelimelerinin açıkça geçtiği mektubunu Abbas Halim Paşa (1866-1934)'nın kızı Prenses Emine Hanım'a yazmıştır. Söz konusu kavramlar Emine Abbas Halim Hanım'ın Merdivenköyü'ndeki Bektaşî tekkesini ziyaret etmesi ve bu ziyaret esnasında hissettiklerini Âkif'e yazdığı mektupta açıklaması vesilesiyle kullanılmıştır. Âkif'in bütünüyle tasavvufu mu, yoksa dejenere olmuş tasavvuf okullarını mı eleştirdiğini daha iyi anlayabilmemiz veya bu hususta farklı bir açılıma kapı aralayabilmemiz açısından önce 12 Mayıs 1935 tarihli bu mektubun ilgili cümlelerini iktibas etmemiz gerekir:

"Hanımefendimiz,

Merdivenköyü'ndeki Bektaşî Tekkesi'nin harabelerini temaşadan mütahassis olmuşsunuz. Tabiî: Maziye karışan bir mevcut yoktur ki izlerini görüp de müteessir olmıyalım. Büyük bir Garp edibinin dediği gibi, 'Ayrıldığımız her şey varlığımızdan bir parçadır.' Onun için geçmişten, geçmişi düşündüren her hatıradan nasibimiz daima hüzün olur."[8]

"(...) Vakıa, istek şarttır, diye evâmirin semtine yanaşmayan, sonra, istek haktır, diye menâhî namına irtikap etmedik bir maskaralık bırakmıyan Bektaşîleri hiç sevmem. Bununla beraber, hakkı söylemek lâzımsa, vakit vakit Bektaşîlerin içinden, hatta öbür tarikat saliklerini geride bırakacak kadar, ahkâm-ı şeriatla mukayyet adamlar çıkmıyor değil. Lâkin maalesef pek nadir. (...)"[9]

Mukayese

Safahat'taki mısralarla Âkif'in mektuplarında geçen ifadeleri birlikte düşünüldüğünde 'Türke olgun şıra diye sürülen'in bütünüyle tasavvuf değil, dinin emir ve yasaklarına kayıtsız; dolayısıyla dejenere olmuş tasavvuf okulları olabileceği söylenebilir. Bu olumsuz özelliklere sahip tasavvuf erbabının *Safahat*'taki özellikleriyle mektuplarda zikredilen özellikler birebir örtüşür. Mısralarda 'rakı ve şarap içerek meyhaneden ayrılmayan' ve bunu tasavvufî anlamda 'hakikat' kavramıyla açıkladığı söz konusu edilen sûfî(ler); mektuplarda da 'evamirin semtine uğramayan(lar)' şeklinde nitelendirilir.

Mehmet Âkif, mısralarında tenkit ettiği 'ibahiyeci' sûfî tipini mektuplarında örneklendirmiş olmaktadır. *Safahat*'taki mısralarında, söz ettiği tipin Bektaşî olduğunu tasrih etmemişse de bu tür kimselerin içinde Bektaşîlerin de bulunduğunu mektuplarında dile getirmiş olur.

Âkif'in Bektaşîlik Yorumu

Mehmet Âkif *Safahat*'ında açıkça söylemese de mektuplarında, Bektaşîleri ibahiyeci tavırlarından ötürü sevmediğini net bir biçimde belirtir. Bu açıdan baktığımızda Âkif'in çağ-

8 Midhat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 146-147; Y. T. Günaydın, *Mehmet Âkif'in Mektupları*, Ebabil Y., Ankara 2009, s. 127.

9 Midhat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 264; Y. T. Günaydın, *Mehmet Âkif'in Mektupları*, Ebabil Y., Ankara 2009, s. 128.

daşlarından birçoğunun olduğu gibi Ahmed Sâfî (1851-1926)'nin de devrin Bektaşîlerinin bu ibahiyeci tutumundan yakındığını görürüz.[10]

Burada dikkat çekici olan, Âkif'in Bektaşîliğe yaklaşımındaki 'munsifâne' tavırdır. O, Bektaşîleri bütünüyle mahkûm etmeyerek; "(...) *hakkı söylemek lâzımsa, vakit vakit Bektaşîlerin içinden, hatta öbür tarikat saliklerini geride bırakacak kadar, ahkâm-ı şeriatla mukayyet adamlar çıkmıyor değil. Lâkin maalesef pek nadir.*" der ki, bu yaklaşımıyla kamuoyunda yaygın anlayışın ötesine geçmiş olur. Çünkü dindar kamuoyunun bu husustaki kanaati tamamıyla olumsuzdur.

Bektaşîlik tarih içinde geçirdiği dönüşümlerle II. Mahmud dönemine kadar gelmiş ve nihayet Âkif'in yaşadığı çağa kadar ulaşmıştır. Bektaşîlik mensuplarının, haklarındaki olumsuz hükümleri destekleyecek tutumları kamuoyuna yansımış, olumsuz hükümleri hak etmeyen bir kısım Bektaşîler de zaman zaman haklarındaki ithamlara cevaplar vermişlerdir.[11]

Tarih boyunca çeşitli suçlamalarla itham edilen dinî, siyasî bir kısım oluşumlar -kendi içlerinde bile- genellikle homojen bir özellik göstermezler. Bektaşîler de, özellikle II. Mahmud dönemi sonrasında haklarında iyice artan ithamlar sebebiyle dindar kamuoyunda sevimsiz bir görünüm çizmişlerse de içlerinde töhmetten uzak olanları da her zaman bulunmuş olmalıdır. Âkif'in yukarıdaki ifadeleri de bu görüşümüzü destekler. Çağın İstanbul'unda her tür ekol, tarikat, cemiyet ve gruplarla içi içe yaşayan ve bir kısmının da içinde bulunan Âkif'i devrinin bütün olumsuz şartlarına rağmen insaftan ayrılmamaya sevk eden en önemli sebep, kişiliğinin âdil tarafıdır. O, hiç sevmediği bir sûfî topluluğu hakkında bile insaf ölçülerinden uzaklaşmamaya çalışmıştır.

Sonuç

Mehmet Âkif'in Bektaşîliğe yaklaşımını ortaya koyabilmek için tasavvuf hakkındaki tutum ve fikirlerinden de söz ettiğimiz bu araştırmada aynı konuda daha önce söylenenleri de göz önünde bulundurduk. Yakın zamanlara kadar Âkif'in tasavvuf hakkındaki tutumunun olumsuz olduğu genel bir kabul idiyse de artık bu düşünce, onun tasavvufa bütünüyle değil, kısmen karşı olduğu yönünde evrilmiştir diyebiliriz. Bizim vardığımız sonuç da bu yöndedir. Hemen belirtmeliyiz ki Türkiye'de kamuoyunun uzun bir zaman tasavvuf karşıtı olarak tanıdığı bir kısım ulemanın tasavvufu eleştirmekle birlikte bütünüyle reddetmediği zamanla belirginleşmektedir. Bunun çarpıcı örneklerinden biri İbn Teymiyye (1263-1328)'dir. Kamuoyuna uzun bir zaman tasavvuf düşmanı olarak tanıtılan bu zatın Abdülkadir-i Geylânî'nin *Fütûhu'l-Gayb*'ına şerh yazacak kadar tasavvufa aşina ve muhip olduğunu ancak bu şerh yayınlandıktan sonra öğrenebildik. Âkif'in bu husustaki durumu da hemen hemen buna benzer bir durumdur.

10 Sâfî, "Bektaşîler Hakkındaki Mülâhaza-i Munsifâne", *Sefînetü's-Sâfî*, c. IV, Süleymaniye Kütüphanesi yazma nüsha, no. 2096, s. 357-362.

11 Bir örnek olmak üzere bk. Ali Ulvî Baba, *Bektaşîlik Makâlâtı*, Haz. İsmail Kasap – Yusuf Turan Günaydın, Horasan Y., İstanbul 2006.

Araştırmamızda konuya açılım getiren bir veri olarak mektuplarında rastladığımız bazı ifadelerinin *Safahat*'ta tasavvufu 'olgun bir şıra' olarak niteleyen ifadelerine açılım getirdiğini görünür kılmaya çalıştık. Buna göre Âkif'in eleştirdiği tasavvuf, dinî emir ve yasaklara riayet etmeyen sûfî görünüşlü grupların tasavvufudur. Bektaşîlik ise Âkif'in yaşadığı devirde kısmen veya büyük oranda böyle bir görünüm sergilemiştir. Bu sebeple iyi bir dindar olan Âkif, Bektaşîleri sevmediğini mektuplarında açıkça söyler. Bu ifadesinin hemen peşinden Bektaşîler arasında dinî-tasavvufî kurallara riayet bakımından diğer sûfî gruplara nazaran daha üstün durumda olanlara da rastlandığını ekleyerek munsifâne bir yorumda bulunur. Aynı zamanda da bu duruma sık rastlanmadığına da hayıflanır.

Mehmet Âkif'in Bektaşîliğe yaklaşımı, onun düşüncede âdil olma hususundaki hassasiyetinin önemli örneklerindendir.

Kaynaklar

Ahmed Sâfî, "Bektaşîler Hakkındaki Mülâhaza-i Munsifâne", *Sefînetü's-Sâfî*, c. IV, Süleymaniye Kütüphanesi yazma nüsha, no. 2096, s. 357-362.
Ali Ulvî Baba, *Bektaşîlik Makâlâtı*, Haz. İsmail Kasap – Yusuf Turan Günaydın, Horasan Y., İstanbul 2006.
Beşir Ayvazoğlu, *Neyin Sırrı Hâlâ Hasret: Bir Meşk Silsilesi*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2002.
Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka K.evleri Y., 11. b., İstanbul 1977; *Safahat: Eski ve Yeni Harfli Metinler*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Y., İstanbul 1991, s. 434.
Mehmet Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf*, Akademi K.evi Y., İstanbul, T.siz.
Midhat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 146-147
Mustafa Kara, "Âkif'in Hayran Olduğu Şahsiyetler", *Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Bilgi Şöleni: Mehmet Âkif, Dönemi ve Çevresi*, Türkiye Yazarlar Birliği Y., Ankara 2008, s. 188-201.
Selami Şimşek, "Mehmet Âkif ve Mevlevîlik", *Dergâh*, c. XIX, Mart 2008, S. 217, s. 11 ve 20.
Y. T. Günaydın, *Mehmet Âkif'in Mektupları*, Ebabil Y., Ankara 2009.

Mehmet Âkif'in Sûfîleri, Şâirleri ve Edipleri

Dr. Selami Şimşek
Eğitimci, yazar

Giriş

Konumuza geçmeden önce Mehmed Âkif'in yetişme yıllarında şahsiyetinin oluşumunda tesiri bulunan kişiler ile tasavvufla ilgisi hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı buluyoruz.

Mehmed Âkif, döneminin en iyi donanımlı, birikimi en yüksek şâir, yazar ve düşünürlerinden biridir. Âkif'in yetişme yıllarında şahsiyetinin teşekkülünde rolü bulunan kişilerin başında kendisine ilk dinî bilgileri veren, Arapça'sının, fıkıh ve akâid bilgilerinin gelişmesine yardım eden Nakşibendiyye tarîkatına da mensup babası Tâhir Efendi gelmektedir. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerinden Fatih Merkez Rüşdiyesi'nde Türkçe muallimi Mehmed Kadri Efendi, hâfızlık hocası Mehmed Râsim Efendi (Arap Hoca) *Mesnevî* ve *Gülistân* derslerini takip ederek Farsça'sını ilerlettiği mesnevîhân Es'ad Dede, Arapça hocaları olarak kendisinden Müberred'in *el-Kamil*'ini

okuduğu Hersekli Ali Fehmi Efendi ile *Mu'allakât* hocası Hâlis Efendi'yi zikretmek mümkündür. Bu arada ders ve müzakere arkadaşları Mehmed Şevket ve Babanzâde Ahmed Nâim ile daha Baytar Mektebi'nde talebe iken kendisini klâsik eserleri okuyacak kadar Fransızca'sını ilerletmeye ve Batı edebiyatını takip etmeye yönelten Ispartalı Hakkı Bey, memuriyetinin ilk yıllarında yanında bulunarak Fransızca çalıştığı Baytar Miralay İbrahim Bey'i de unutmamak gerekir[1].

"Doğu ve Batı edebiyatlarından oldukça zengin bir birikime sahip olan Âkif'in okudukları arasında çoğu yazıldığı dillerden olmak üzere *Mu'allakât, Dîvân-ı Hâfız, Gülistân, Vâridât, Mesnevî, Fuzûlî Dîvânı* gibi eserlerle Doğu'dan İbnü'l-Fârız, Feyzî-i Hindî, Muhammed İkbal, Batı'dan William Shakespeare, Milton, Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfred de Musset. Lamartine, J. J. Rousseau, Alphonse Daudet,. Emile Zola, Alexandre Dumas Fils, Sienkiewicz gibi şâir ve yazarların eserleri vardır"[2].

Âkif'in tasavvufla ilgisi husûsuna gelince, o, herhangi bir tarîkat mensubu olmayıp, kâmil bir mü'minin yaptıkları dışında sûfiyâne ve zâhidâne bir hayat yaşamış değildir. *Safahat* incelendiğinde, ömrünün son yıllarına doğru daha mutasavvıfâne şiirler yazmış olduğu görülür. Çok çalkantılı bir dönemde, içinde yaşadığı toplumun bütün ıstırabını adeta kalbinde duyduğu, çeşitli toplumsal mes'elelere merhem olma gayretine düştüğü için, rûhunun derinliklerinde gizli olan tasavvufî yönünü açığa çıkarma fırsatı bulamamıştır[3]. O, hakikî tasavvufa değil, bâtınî tasavvufa karşıdır. Gazzâlî, Mevlânâ gibi kâmil mürşidlere saygı ve sevgisi sonsuzdur. Bizim de bu konudaki kanaatimiz aynı şekildedir. Âkif'in, *"Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı/Muttasıl şimdi "hakîkat" kusuyor Sıdkı Dayı!"*[4] beytini cımbızla çekip onu tasavvuf düşmanı olarak göstermek çok yanlış olur.

Bu konudaki düşünceleri Mustafa Tatcı'nın şu sözleri ile bağlayalım: *"Hayatı boyunca, Şems-i Mağribî, Hâtif-i İsfehânî, Gazzâlî, Sa'dî ve Mevlânâ gibi tasavvuf büyüklerinin eserlerini elinden düşürmeyen Âkif, hiç şüphesiz İslâm'dan ayrı düşünülmemesi gereken tasavvuf düşüncesine karşı hiçbir zaman olumsuz bir tavır takınmamıştır. Bu kanaat, Safahat'ı tahlil ederken daha iyi görülecektir. Esasen o, mutasavvıflık adı altında bâtınî ve İslâm'ın içindeki Kur'ân ve sünnetin dışındaki akımların aleyhindedir. Âkif'e göre gerçek mutasavvıflar, İslâmiyet'in dinamik birer temsilcileridir. Böyle olmasaydı, Şâirimiz, bu büyük zatlardan aldığı kıssaları Safahat'ında şiirleştirmezdi"*[5].

Âkif'in Sûfileri, Şâirleri ve Edipleri

Bu kısımda Âkif'in, *Servet-i Fünûn*'da "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları" başlığı altında yayımlanan yazısında zikrettiği sûfî, şâir ve ediplerin yanı sıra[6], *Safahat*'ta veya çeşitli vesilelerle

1 M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *DİA*, XVIII, 435.

2 Okay-Düzdağ, a.g.m., aynı yer.

3 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mehmed Demirci, *Yahya Kemal ve Mehmed Akif'te Tasavvuf*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

4 Ersoy, *a.g.e.*, s. 301.

5 Mustafa Tatcı, "Safahat'ta Tasavvufî Unsurlar", *Edebiyattan Içeri*, Akçağ Yay., Ank. 1997, s. 409..

6 Âkif'in söz konusu yazısında şunları yazmaktadır: "Arapları çok okudum. Hamasiyette Antere'nin, İbn Fıras'ın, hikemiyatta Mütenebbi'nin, garamiyatta İbn Fâriz'in, Mecnûn'un âşıkıyım. Endülüs şuarâsının nezaheti beni hayran eder. Acemlerden Sa'dî'yi pek çok okudum. Öyle zannederim: En çok tesiri altında kaldığım edip Sa'dî olacaktır. Mısır Müftüsü Şeyh Muhammed Abduh ile Mısır efâzil-i şübbânından Muhammed Ferıd Vecdî'den gâyet büyük istifâdem oldu. Frenklerden en çok sevdiğim Lamartin ve Dode'dir... Eslâftan Fuzûlî'yi, müteahhirinden Kemâl'i, Ziyâ'yı; hayatta olanlardan da Hâmid'i pek sever pek takdir

kaleme aldığı yazılarında geçen şahsiyetler üzerinde durulacaktır. **Ancak burada hemen belirtelim ki, söz konusu yazıda veyahut diğer yazılarında sevip takdir ettiği Batılı şâir, yazar ve ediplere, zaman darlığı ve çalışmanın hacmini oldukça genişleteceği düşüncesiyle yer verilmemiştir. Şimdi onun sevip saydığı, etkilendiği, hayran olduğu, şiirlerini ezberlediği, hayatını ve sanatını değiştirdiği bu sûfî, şâir ve ediplere bir göz atalım.**

1. Antere (ö. m. 614?)

Muallaka şâirlerinden olan Antere, "Abs kabilesinin hem şâiri, hem de cesur, yiğit, güzel ahlâklı, hoşsohbet, zulme boyun eğmeyen savaşçısı olarak"[7] meşhûrdur. Onun, Benî Abs ile Benî Zübyân arasında meydana gelen Dâhis ve Gabrâ Savaşı'nda büyük kahramanlıklar gösterdiğini, meşhûr muallakasını da bu savaştan sonra söylediğini biliyoruz. Muallakasını ayrıca, annesinin siyahlığı ile alay eden ve kendisinin şiir söylemeyi bilmediğini iddia eden birine karşı şâirliğini ispat etmek amacıyla inşâd ettiği de nakledilmektedir. Muallaka, bütünüyle gazel ve hamasî beyitlerden teşekkül etmekte olup, kâmil bahrindedir[8].

Âkif'in de bir yazısında, Arapları çok okuduğunu ve hamasiyette Antere'nin âşığı olduğunu söylediğini biliyoruz[9]. Dolayısıyla Âkif'in, şâirlerinden biri, Antere'dir.

2. Mecnûn (ö. 70/690?)

Asıl adının, Kays b. Mülevvah b. Müzâhim Âmirî olduğu belirtilen Mecnûn'un, adı, kabilesi, nisbesi ve soyağacı hakkında gerçek veya gerçek dışı bir zât olduğu hususunda birbiriyle çelişen rivâyetler bulunmakla beraber şiirlerinde geçen bazı ipuçlarından yola çıkarak gerçek bir şahıs olup Emevîler'in ilk dönemlerinde yaşadığı ve Âmir b. Sa'saa kabilesine mensup bulunduğu yolundaki görüşler daha sağlam kabul edilmiştir. Ona nisbet edilen şiirlerde, aşk, ayrılık, hasret, elem, umutsuzluk ve gözyaşı hakimdir. Bunun yanında şairi meçhul veya Leylâ aşkını dile getiren birçok şiirin de Mecnûn'a ait olduğu söylenmektedir. Gerek Mecnûn'un hayatı, gerek Leylâ aşkıyla ilgili haberleri ve gerekse şiirlerinin toplanması, yayımlanması ve yorumlanması konusunda birçok araştırma da yapılmıştır. Mecnûn, kültürümüzde ise, daha çok "Leylâ ile Mecnûn" adlı aşk hikâyesindeki erkek kahramanın lakabı olarak ün salmıştır[10].

Âkif'in, yukarıda söz konusu yazısında belirttiğine göre, garamiyatta[11] Mecnûn'a âşık olup[12], ondan oldukça etkilenmiştir. Bu sebeple, Âkif'in şâirlerinden bir diğeri de Mecnûn'dur.

---

ederim". Bkz. Mehmed Âkif, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları", *Servet-i Fünûn*, c. 54, nr. 1429, sayı: 360, 2 Teşrinievvel 1335/2 Ekim 1919; Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 306-307.

7 Cemâl Muhtar, "Antere", *DİA*, III, 237.

8 Muhtar, a.g.m., aynı yer.

9 Şengüler, *a.g.e.*, V, 306.

10 Geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Mecnûn", *DİA*, XXVIII, 277-278.

11 Garamiyat: "Aşk, şiddetli sevgi ve duygunun ağır bastığı konular, lirizm". Bkz. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 451.

12 Bkz. Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer; Şengüler, *a.g.e.*, aynı yer.

3. Mütenebbî (ö. 354/965)

Mütenebbî, Arap şâirlerinden olup, 303/915-16 yılında Kûfe'nin Benî Kinde mahallesinde doğmuştur. 316/928 senesinin sonlarına yakın büyük bir ihtimalle Karmatîler'in Kûfe'yi ikinci kez yağma etmesi üzerine babasıyla beraber Bağdat'a gelmiş, burada İbn Düreyd, İbnü's-Serrâc, Ahfeş el-Asgar, Ebû Ömer ez-Zâhid, Niftâveyh, İbn Dürüsteveyh ve Ebû Ali Fârisî gibi dil bilginlerinden lügat, nahiv, edebiyat ve şiir dersleri taallüm etmiştir. Hallâc-ı Mansûr hâdisesinde rolü olduğu bilinen sûfî Ebû Ali Evâricî (Hârûn b. Ali)'ye methiye kaleme alması sebebiyle ondan tasavvuf kültürü aldığı ve tesirinde kaldığı tarzında bir yoruma gidilmiştir. Bazı şiirlerinde tasavvufî ifadelere rastlanması, onun bu sahadaki engin kültürünü ortaya koymaktadır. Birçokları tarafından en büyük Arap şâiri addedilen Mütennebî'nin şöhreti, bugüne kadar devam etmiştir. Bizzat kendisinin derleyip düzenlediği ve talebelerine okuttuğu bir *Divân*'ı da vardır[13].

Âkif'in, yukarıda söz konusu yazısında belirttiğine göre, âşık olduğu şâirlerden birisi de Mütennebbî olup, hikemiyatta[14] onun tesiri altında kalmıştır[15].

4. Ebû Firâs (ö. 357/968)

Ebû Firâs, Hamdâni hânedânına mensup Arap şâiri ve komutanlarındandır. Büyük âlimlerin, tanınmış şâir ve kâtiplerin yaşadığı bir dönemde Seyfüddevle gibi ilim ve sanat adamlarına sahip çıkan bir emîrin saray muhitinde yetişmiştir. Hikmetli sözlerle öğütler içeren beyitleri dikkat çekicidir. Bu nedenledir ki Sahib b. Abbâd, İmrulkays ve Ebû Firâs'ı kastederek *"Şiir bir melikle başladı ve bir başka melikle sona erdi"* sözünü söylemiştir. Ebû Firâs'ın asıl şöhreti ise, Bizans'taki esaret yıllarında yazdığı ve onun âdeta günü gününe tutulmuş anıları mahiyetindeki şiirlerinin önemli bir bölümünü oluşturan "Rûmiyyât"ından kaynaklanır. O, söz konusu şiirlerinde, bir esirin, vatanına, ailesine, sevdiklerine ve özgürlüğe duyduğu hasreti içli bir dille ifade eder. Ebû Firâs'ın vefatından önce bizzat kendisi tarafından elden geçirildiği belirtilen dîvânını, ölümünden kısa bir süre sonra ve çoğu ondan rivâyet edilen şerhlerle birlikte hocası İbn Hâleveyh toplayıp bir araya getirmiştir[16].

Âkif'e göre Arapların en büyük şâiri, Ebû Firâs'tır. Nitekim, Mithat Cemal Kuntay Âkif'e bir gezinti sırasında, "Ebuferâs, Arapların en büyük şâiridir demek..." diye bir çıkışta bulunduğunda Âkif, onun bu tereddüdüne telaş ederek "Evet, çok büyük. Hatta Araplar der ki "Şiir bir Emîr ile başladı, bir Emîr ile bitti". Birincisi İmrulkays'tır, ikincisi Ebuferas".

Âkif'in, yine yukarıda söz konusu ettiğimiz yazısında belirttiğine göre, çok okuduğu şâirlerden birisi de Ebû Firâs olup, hamasiyette onun tesiri altında kalmıştır[17].

13 Geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *DİA*, XXXII, 195-197.

14 Hikemiyat: "Hikmetle, felsefe ile ilgili şeyler, söz ve düşünceler". Bkz. Bkz. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 567.

15 Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer.

16 Mustafa Kılıçlı, "Ebû Firâs el-Hamdânî", *DİA*, X, 125-126.

17 Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer.

5. Firdevsî (ö. 411/1020?)

İran'ın millî destanı *Şehnâme*'siyle meşhûr olan Firdevsî, Âkif'in takdir ettiği ve özlemini çektiği müelliflerdendir[18]. Şöyle ki Âkif, Sa'dî, Hâfız ve Râzî'nin yanı sıra Firdevsî'yi de arzulamaktadır:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[19]

Ancak burada hemen kaydedelim ki, Âkif her ne kadar Firdevsî gibi büyük ediplerinin özlemini çekmekte ise de, Mithat Cemal'e verdiği bir cevapta onun altmış bin beyitlik *Şehnâme*'sinin Sa'dî'nin *Bostan*'ının sekiz beyitlik bir hikâyesi kadar insanlığa hizmet etmediğini söylemektedir:

"...Senin altmış bin beyitli Firdevsî'n yok mu? Hani Avrupalıların da "Dünyaya gelen şairler içinde Homer'den sonra en büyüğü" dedikleri Firdevsî...Onun altmış bin beyitlik kitabı, "Bostan"ın sekiz beyitli hikâyesi kadar insanlığa hizmet etmemiştir, bunu bil"[20].

6. İbn Sînâ (ö. 428/1037)

İbn Sînâ, İslâm Meşşâî ekolünün en büyük sistemci filozofu, Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisi ve mûsikî nazariyatçısı olup, gerek kendi zamanında gerekse daha sonraki zamanlarda pek çok ilim adamının ilgi odağı olmuş, eserlerinde ileri sürdüğü fikirler asırlar boyu yankı uyandırmış, tartışıla gelmiştir. Âkif de böylesi ilim ve fikir adamlarının yetişmemesinden yakınarak onları hasretle aramaktadır:

İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazzâlî görelim?

Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?[21]

7. Gazzâlî (ö. 505/1111)

Âkif'in etkilendiği ve *Safahat*'ında adını zikrettiği sûfilerin başında Eş'ârî kelâmcısı, Şâfiî fâkihi, mutasavvıf ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürü Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî gelmektedir. Nitekim Âkif, yukarıda İbn Sînâ örneğinde belirtildiği üzere hep Gazzâlî gibi bilgin, filozof ve sûfilerin özlemini duyarak şunları söylemektedir:

İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazzâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?[22]

18 Firdevsî hk. geniş bilgi için bkz. Mehmet Kanar, "Firdevsî", *DİA*, XIII, 125-127.

19 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.

20 Kuntay, *a.g.e.*, s. 76.

21 Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, (Edisyon Kritik), haz. M. Ertuğrul Düzdağ, K.B. Yay., İst. 1987, s. 349.

22 Ersoy, *a.g.e.*, aynı yer.

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[23]

Eşref Edib'in verdiği bilgiye göre ise, Âkif, "Gazzâlî'nin kudreti önünde eğilir, Mevlâna'ya bayılırdı"[24]. Bu arada hemen belirtelim ki Âkif'in Gazzâlî'yi övüp takdir etmesinde, Abdülhamid devrindeki Gazzâlî tercümleri, medrese zihniyetine karşı, tasavvufla kelâm ve felsefeyi uzlaştıran daha geniş bir görüşün yeşermesinin etkisi vardır.

8. Fahreddin Râzî (ö. 606/1210)

Fahreddin Râzî, İslâm dünyasında, kelâm, felsefe, tefsîr ve fıkıh usûlü alanındaki çalışmalarıyla tanınınmış Eş'ârî âlimlerinden olup, tasavvufa ilgi duyduğu, bunda çoğunlukla Eş'ârî âlimlerinin tasavvufa meyletmiş olmalarının yanı sıra babasının da aynı yolu seçmesinin ve büyük çapta faydalandığı Gazzâlî'nin önemli tesiri olduğu kaydedilmektedir[25].

Âkif'in, gerek *Safahat*'ında gerekse *Safahat* dışında kalmış "Fahreddin Râzî" adlı yüz iki mısra'lık şiirinde Râzî'ye yer verdiğini görmekteyiz. Âkif'e göre Râzî, öyle bir bilgindir ki, yaşadığı asrın bütün ilimleriyle yoğrulup gerçek bilginlik rütbesine hak kazanmıştır. Fıkıh, tefsir, mantık ve matematikte hocalık mertebesine yükselmiş; tıpta, astronomide, tevhid ilminde başı çekmiş... Onun gibi ilmin her dalında yetenek sahibi bir şahsiyet daha görmedik. Böyle, her sahada zirveye ulaşmak, her kişinin kârı değildir. Erbâbı bilir ki, bir sahada yetenek sahibi olabilmek için hayatı o yola adamak gerekir. Bundan dolayıdır ki Râzî'nin engin başarısı akılları hayrete düşürmektedir. Bu ne sebât, ne gayret, ne dehâdır? Hayret ki hayret!..:

....
Öyle nihrîr ki asrında geçen cümle ulûm
Ona ma'lûm idi hem öyle ki cidden ma'lûm

Fıkh u tefsîrde, mantıkda, riyâzîde imâm
Tıbda, hey'ette, akâidde ser-efrâz-ı enâm

Görmedik kimsede Râzî gibi her fende rüsûh
Beşerin kârı değildir bu kadar fende rüsûh!

Bilir erbâbı ki bir mesleğe hakkıyla vukûf
Ona tahsîs-i hayât etmeye ancak mevkûf

Akla hayret veriyor işte bununçün Hazret
Bu ne himmet, ne metânet, ne dehâdır? Hayret![26]

23 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.

24 Eşref Edib, *a.g.e.*, s. 331.

25 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, *Fahreddin Râzî*, K.B. Yay., Ank. 1991, s. 100-109; Abdülhakim Yüce, *Râzî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, Çağlayan Yay., İzmir 1996, s. 91-94; Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin Râzî", *DİA*, XII, 90.

26 İsmail Hakkı Şengüler, *Mehmed Âkif Külliyatı*, Hikmet Neşriyat, İst. ts., IV, 288.

Âkif, söz konusu şiirinde Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı meşhûr tefsîrine de atıfta bulunur. Ona göre, bu eser, şu dünya kütüphanesinde sonsuza kadar şan ve şerefle yaşayacağında şüphe yoktur. Râzî'nin bilgi kudretini yansıtan eser, içindeki Kur'ân metinleri kadar ebedîleşse yeridir. Bu eserdeki hükümler, ilâhî hükümler kadar sağlam ve kesin hükümlerdir. Göz attığımız bahislerin hiç birinde itiraz edilecek bir nokta da bulunmaz:

...
Bu kütüphâne-i âlemde "Mefâtîhu'l-Gayb"
Duracak şân u şerefle ebediyyen lâ-reyb

Hazret'in kuvvet-i irfânını nâtık o eser
Pâyidâr olsa gerek metn-i semâvîsi kadar!

Nass-ı kâtı' gibidir ordaki ahkâm bütün
Hangi bir mebhasi şâyeste-i ta'rîz bu gün?[27]

Sen, milletime şan ve şeref kazandıran insansın. Allah Allah, bu ne parlak talih, bu ne yüce mutluluk? Dünya durdukça temiz adın Doğu dünyasında dilden dile dolaşacaktır:

...
Milletin mefhar-i şân-âverisin, Fahreddin!
Allah Allah bu ne parlak, bu ne ulvî ikbâl?

Nâm-ı pâkin cevelân eyleyecek maşrıkta
Dâim oldukça bu âlemde esîr-i seyyâl[28]

9. Feridüddin Attâr (ö. 618/1221)

İranlı meşhur şâir ve mutasavvıflardan olan Ferîdüddin Attâr'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırkasını giyip giymediği kesin olarak bilinmemekle beraber, tasavvuf erbabının sırlarını öğrenip makâm ve hâllerini incelemekle yetinmemiş, tasavvufu benimseyip içine girmiş, az da olsa seyr ü sülûk ile meşgul olmuş ve kendisinden sonra yaşayan pek çok sûfî-şâir ve edibe önderlik yapmıştır. Bunlar arasında başta Mevlânâ olmak üzere, Mahmûd-ı Şebüsterî, Sa'dî-i Şirâzî, Hâfız ve Molla Câmî şahsiyetler sayılabilir[29]. Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ, Mantıku't-Tayr* ve *İlâhînâme*[30] gibi eserleri Anadolu'da oldukça yaygındır.

Âkif, *Safahat*'ta, Feriddüddin Attâr ile Sa'dî Şirâzî'yi hem okuduğunu, hem de sevdiğini dile getirerek başka yollarda gidenlere kızmaktadır:

27 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 290.
28 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 296.
29 Geniş bilgi için bkz. M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Feridüddin", *DİA*, IV, 95-96; Süleyman Uludağ, "Attar", *İBA*, I, 267.
30 Bu eserler hk. bkz. Şahinoğlu, a.g.m., s. 97-98.

Ben ki Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim[31].

10. İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235)

İbnü'l-Fârız, "Sultânu'l-âşıkîn" olarak tanınan mutasavvıf şâirlerdendir. Genç yaşta tasavvufa yönelmiş, babasından müsaade alarak Müsta'zafîn vadisindeki Mukattam dağında harap halde bulunan bir mescidde kendini ibadet ve tefekküre vermiştir. Bu arada babasının sohbetlerine ve mahkemedeki oturumlarına da devam etmiştir. Çileli bir hayatı tercih etmesine rağmen tasavvufta istediği noktaya gelmediğini düşünen İbnü'l-Fârız, bir gün medreseye giderken Şeyh Bakkâl diye tanınan bir zâtın abdest alırken âdâbına uymadığını görerek onu uyarmıştır. Aslında bir velî olan ve melâmet için abdest âdâbına uymayan Şeyh Bakkâl ona fetih ve feyzin kendisine Mısır'da değil Mekke'de geleceğini, hemen oraya gitmesi gerektiğini söylemiştir. İbnü'l-Fârız, bunun üzerine Mekke'ye gitmiş, buranın çevresindeki dağlarda ve çöllerde çile çıkarmaya başlamıştır. Muhtemelen 613-626/1216-1231 yılları arasında geçen bu çetin dönem onun ruhî hayatı üzerine derin tesirler bırakmıştır. Mekke'de iken 628'de *Avârif* müellifi Sühreverdî ile görüşmüş, daha sonra bir işâret üzerine Hicâz'dan ayrılarak Kahire'ye dönmüştür. Bu esnada ölüm döşeğinde olan Şeyh Bakkâl'ı ziyâret etmiş ve ardından cenaze namazında bulunmuştur. Son yıllarını Ezher Câmii'nde vaaz ve sohbetlerle geçirmiştir[32].

Âkif'in, *Servet-i Fünûn*'da yayımlanan "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları" başlıklı yazısında, garamiyatta[33] İbnü'l-Fârız'ın âşığı olduğu ifâde ettiğini görüyoruz[34].

11. Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273)

Yukarıda Âkif'in, Farsça dersleri sırasında gerek Sa'dî'nin *Gülistân*'ından, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden bahisler okuduğunu, *Mesnevî*'den aldığı bazı hikâyeleri manzûm hale getirdiğini ve *Safahat*'ta Mevlevî şâir Şeyh Gâlib'in "Na't"inden de iktibasta bulunduğunu biliyoruz[35].

Âkif'in ayrıca, Mısır'da Kur'ân tercümesi sırasında *Mesnevî*'yi daha büyük bir dikkatle incelediğini müşâhede etmekteyiz. Nitekim o, *"İsmail Ankaravî (ö. 1042/1663)*[36]*'ninki başta*[37]*, Hind'in Türk'ün elinde (Mesnevî'nin) birkaç şerhi vardı. Önceden Mesnevî'den kendime göre bir mânâ çıkarıyordum. Ondan sonra şerhleri açıyor ve bazan onlarla ihtilâfa düşüyordum. En nihayet Ankaravî'nin şekli ile ittifak ediyor, o zaman çocuk gibi seviniyordum. Ankaravî çok*

31 Ersoy, *a.g.e.*, s. 301.

32 Hk. geniş geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Farız", *DİA*, XXI, 40-42.

33 Garamiyat: Aşk, şiddetli sevgi ve duygunun ağır bastığı konular, lirizm. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 451.

34 Bkz. Mehmed Âkif, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları", *Servet-i Fünûn*, c. 54, nr. 1429, sayı: 360, 2 Teşrinievvel 1335/2 Ekim 1919. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 306.

35 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Selami Şimşek, "Mehmed Âkif ve Mevlevîlik", *Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, c. XIX, sayı: 217, s. 20-21

36 Ankaravî ve eserleri hk. geniş bilgi için bkz. Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İşaret Yay., İst. 1992.

37 Ankaravî'nin bu *Mesnevî Şerh*'inin tam adı, *Mecmûatü'l-Letâif ve Metmûratü'l-Meârif* olup, yedi cilt halinde şerh edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Yetik, *a.g.e.*, s. 66-77.

büyük adam. İstanbul'a döndüğüm vakit, hiçbir yere gidecek halim yoktu. Fakat Ankaravî'nin kabrine gittim. Koca Türk mutasavvıfı! Kabrinde hâllendim"[38] demiştir.

Yukarıdaki sözleri vefâtından iki-üç ay önce, hasta yatağında ifade eden Âkif, Mevlânâ'nın diğer mühim eserini de tanıdığını söyler ve *"Mevlânâ şâir değil mi idi?"* sualine, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde çok kuvvetli bir şâir olduğunu, *Mesnevî*'sinde ise mürşid Mevlânâ'yı bulabileceğimizi kaydeder[39]. Ardından, *"Mesnevî'nin son cildi Mevlânâ'nın değil"* diyorlar, "Acaba doğru mu?" diye sorduklarında, Âkif, *"Ben, bunda salâhiyet sahibi değilim. Onu tasavvuf âlimleri bilirler. Fakat lisan itibariyle son cilt, Mevlânâ'dan iki yüz sene sonraki lisândır. Sırf lisan noktasından son cilt Mevlânâ'nın değildir, diyebilirim"*[40] cevabını vererek bir anlamda *Mesenevî*'ye olan vukûfiyetini göstermiştir.

12. Kâdı Beyzâvî (ö. 685/1286)

Kâdı Beyzâvî, meşhûr müfessir, Eş'ârî kelâmcısı ve Şâfiî fakihlerindendir. Şîrâz kâdılkudâtlığı yaptığı için "Kâdî" ve "Kâdılkudât" diye de tanınmıştır. Hocaları arasında Nâsırüddîn-i Tûsî ve Şehâbeddin Sühreverdî'nin bulunduğu gösterilirse de bu uzak bir ihtimaldir. Ancak onun ömrünün sonlarına doğru kadılığı terk edip tasavvuf yoluna girdiğini biliyoruz. Nitekim bazı kaynaklarda Tebriz'de karşılaşıp sohbetlerinden faydalandığı Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'den kadılığa tayini için vezir nezdinde teşebbüste bulunmasını rica etmiş, o da kendisini ziyarete gelen vezire Beyzâvî'yi göstererek, "Şu yanındaki adam cehennemden seccâde kadar bir yer talep etmektedir" diyerek kadılığa iade edilmesini istemiş, vezir de şeyhin emrini derhal yerine getireceğini söylemiştir[41]. Ancak Beyzâvî şeyhin bu anlamlı sözlerinden etkilenerek talebinden vazgeçmiş ve tasavvuf yoluna girip kalan ömrünü Tebriz'de eser telif etmekle geçirmiştir[42].

Âkif'in özlemle aradığı bilgin ve sûfilerden birisi de Kâdı Beyzâvî'dir:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[43]

13. Şeyh Sa'dî Şirâzî (ö. 691/1292)

Asıl adı Müslihüddin veya Müşerrifüddin olduğu nakledilen Şeyh Sa'di Şirâzî, İslâm dünyasının büyük sûfî, şâir ve yazarlarındandır. *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserleri, en meşhur İslâm klâsikleri arasında yer almakta ve asırlardan beri ilgi görmeye devam etmektedir[44]. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ve Şeyh Şihabüddin Sühreverdî gibi tanınmış sûfîlerle görüşüp tanıştığı ifade edilen Sa'dî Şirâzî, Mehmed Âkif'in en gözde sûfî ve ediplerindendir desek

38 Eşref Edip, *a.g.e.*, s. 110; Kuntay, *a.g.e.*, s. 228; Demirci, *a.g.e.*, s. 76.
39 Eşref Edip, *a.g.e.*,aynı yer; Kuntay, *a.g.e.*, aynı yer; Demirci, *a.g.e.*, aynı yer.
40 Kuntay, *a.g.e.*, s. 243.
41 Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya, İst. 1941, I, 187.
42 Geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 100-103.
43 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.
44 Sa'dî hk. geniş bilgi için bkz.

abartmış olmayız. Zira Âkif, şiire "Sadî" mesleğini taklid ile başlamış, onu çok okumuş ve kendinin de ifade ettiği gibi, "en çok tesiri altında kaldığı edip" Sa'dî olmuştur[45]. Ayrıca Fatih Câmii'nde *Gülistân* ve *Mesnevî* dersleri veren Es'ad Dede'yi takip etmiştir[46]. Âkif'in Sa'dî aşkı bunlarla sınırlı değildir. O, gerek *Safahat*'ında gerekse "Hasbihal" başlığı altında yazdığı "Sa'dî" adlı makalesinde ona yer vermiş ve hayranlığını gizleyememiştir[47].

Âkif, *Safahat*'ın "Birinci Kitab"ında, "Durmayalım" adlı şiirine, Sa'dî'nin bir hikâyesini naklederek başlar:

Sa'dî diyor ki: "Bir gece biz kârbân ile
Âheste seyr iken yolumuz düştü bir çöle
Sür'atle tayyiçin o beyâbân-ı vahşeti,
Hep yolcular fedâ ederek istirâhati,
Gitmektelerdi. Bir aralık bende meşye tâb,
Hiç kalmamış ki düşmüşüm artık zebûn-i hâb
Âvâre bir piyâdeyi bekler mi kâfile?
Nâçâr şedd-i rahl edecek tâ be-merhâle.
Durmuş diyordu, bir de uyandım ki, sârban:
"Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârban!

Uykum benim de yok değil amma bu deşt-zâr,
Ârâmgâh olur mu ki bin türlü korku var?
Ser-menzil-i merâma varır durmayıp giden;
Yoktur necât ümîdi bu çöller geçilmeden.
Heyhât, yolda böyle düşen uyku derdine,
Hep yolcular gider de kalır kendi kendine!"[48]

Yukarıda Feridüddin Attâr'la ilgili kısımda da geçtiği üzere Attâr'ın yanı sıra Sa'dî'yi de hem okuyan, hem de seven Âkif, yine "Birinci Kitap"taki, "Geçinme Belâsı" adlı şiirine, Sa'dî'nin, "Ömr-i girân-mâye der in sarf şud/Tâ çihorem sayf, çipûşem şitâ"[49] beytiyle başlamıştır. "Azim" başlıklı şiirinde ise, Sa'dî'nin Doğu'nun olgun ruhu olduğunu, bir hakikât dersi verdiğini belirterek "işte meâli" deyip şunları söylemektedir:

Vaktiyle beş on kâfile sahrâya düzüldük;
Gündüz yürüdük hep, gece bir menzile geldik
Çok geçmedi, baktım, bir adam hâsir u hâib
Koşmakta... Meğer eylemiş evlâdını gâib.
Bîçâre gidip haymelerin hepsine sormuş;
Bir taş bile görmüşse, hemen oğluna yormuş.
Âvâre peder, nerde bulursun onu! derken...
Gördüm ki ciğer-pâresinin tutmuş elinden,
Lebrîz-i meserret geliyor bizlere doğru,
Taşmış da gözünden akıyor şimdi sürûru!
Yaklaştı şütürbâna nihâyet, dedi yekten:

45 Mehmed Âkif Ersoy, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları", *Servet-i Fünûn*, c. 54, nr. 1429, Sayı: 360, Teşrinievvel 1335/2 Ekim 1919. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 306.

46 Şengüler, *a.g.e.*, X, 53.

47 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 169-172.

48 Ersoy, *a.g.e.*, s. 22.

49 (Yazda yiyim,kışta giyim derdine/Sarf olunup buldu ömür intiha). Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 28.

"Evlâdımı buldum...Nasıl amma? Onu bilsen...
Karşımda ne görsem, o! Dedim geçmedim aslâ.
Aldatsa da tahmînimi binlerce heyûlâ,
Azmimde fütûr eylemedim, ye'si bıraktım...
Mâdâm ki dünyâdadır elbet bulacaktım...
Kumlarda yüzüp, zulmetin a'mâkına daldım;
Hep rûh kesildim... ne boğuldum, ne bunaldım.
Tevfîk-i İlâhî edip en sonra inâyet,
Gördüm gözümün nûrunu karşımda nihâyet."[50]

Âkif, şiirin devamında bu hikâyeden ne anlaşılması gerektiği husûsuna değinerek şunları söyler:

İm'ân ile baksak oluyor işte nümâyan,
Sa'dî bize göstermede bir meslek-i irfân[51]

Âkif'in, "Acem Şahı" adlı şiirine yine Sa'dî'den bir beyt iktibas ederek başladığını görüyoruz:

Be-merdî ki mülk-i serâser zemîn
Niyerzed ki hûnî çeked ber zemîn[52]

Bu şiirin ilerleyen kısımlarında da Sa'dî'den bahseder[53] ve ondan bir beyit daha iktibas eder:

Riyâset be-dest-i kesânî hatâst:
Ki ez destişân-ı desthâ ber Hudast.[54]

Âkif, yukarıda Feridüddin Attâr bahsinde de geçtiği üzere hem Attâr'ı hem de Sa'dî'yi okuduğunu ve sevdiğini, başka vadilerde gidenleri hoş görmediğini belirtmektedir:

Ben ki Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim[55].

Yine yukarıda defaetle zikrettiğimiz gibi, Âkif, Hâfız'ların, Firdevsî'lerin, Râzî'lerin, Gazzâlî'lerin, Kutbüddin'lerin, Sa'düddin'lerin ve Kâdı Beyzâvî'lerin yanında Sa'dî'lerin de özlemini duymaktadır:

50 Ersoy, *a.g.e.*, s. 53.

51 Ersoy, *a.g.e.*, aynı yer.

52 "Yiğitlik nâmına ederim yemin/Ki arzın tamamen hakimiyyeti/Değmez bir damlacık kan akmasına/Cerh etmesi zulmün kalb-i milleti". Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, aynı yer, Dipnot: 239.

53 Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 64.

54 "Zalim ellerinden halkın elleri/Allah'a açılmış hükümdarların/Hükûmet tahtında kalması hatâ/Onları oradan çekip kaldırın". Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 64, Dipnot: 241

55 Ersoy, *a.g.e.*, s. 301.

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[56]

Âkif, Kur'ân ve Sünnet'teki tevekkül anlayışına Sa'dî'den iktibas ederek nazma çevirdiği bir hikâye ile dikkatleri çekerek, oldukça akıcı bir üslup ve sade bir dille, gerçek tevekkülün, insanın kendi emeğiyle kazanıp yemesi, başkasının eline bakmaması olarak nitelendirmektedir:

...
Senin şu hâlini Sa'dî ne hoş hikâye eder...
İşttiğin olcaktır ya... Neyse dinleyiver:
Kalenderin biri köyden sabahleyin fırlar,
Arar nasîbini; avdette kırda akşamlar.
Fakat güneş batarak, ortalık karardıkça,
Görrü ki: Yerde yatılmaz, hemen çıkar ağaca.
Herif ağaçta iken bir iniltidir, işitir,
Bakar ki: Bir kötürüm tilkinin yanık sesidir.
Zavallı, pösteki olmuş, bacak yok işliyecek;
Boğazsa işlemek ister... Ne yapsın... İnleyecek!

Biraz geçince, kavî dişlerinde bir ceylân,
İner yakındaki vâdîye karşıdan arslan.
Yukarda çıkmaz olur, şimdi, yolcunun nefesi;
Tabîatiyle durur hastanın inlemesi!
Yiyip şikârını arslan, dalınca ormanına;
Sürüklenir, yanaşır tilki sofranın yanına;
Doyar efendisinin artığıyle, sonra yatar.
Herif düşünmeye başlar eder de hâle nazar:
"Cenâb-ı Hak ne kadar merhametli, görmeli ki:
Açım! demekle amel-mânde bir topal tilki,
Ayağına gönderiyor rızkın en mükemmelini...
O halde çekmeli insan çalışmadan elini.
Değer mi koşmaya akşam, sabah, yalan dünya?
Dolaşmıyan dolaşandan akıllı... Gördün ya:
Horul horul uyuyor kahbe tilki, senden tok!
Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
Yazık bu âna kadar çektiğim sıkıntılara!.."
Sabâh olunca, herif dağ başında bir mağara
Tasarlayıp, ebedî i'tikâfa niyyet eder.
Birinci gün bakınır: Yok ne bir gelir, ne gider!
İkinci gün basar açlık, erir erir süzülür;
Üçüncü gün uyuşuk bir sinek olur büzülür.
Ölüm mü, uyku mu her neyse âkıbet uzanır;
Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:
"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!
Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?
Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak."[57]

56 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.
57 Ersoy, *a.g.e.*, s. 220-221.

Âkif'in, *Safahat*'ta, onun, "Sa'dî'den Tercüme" başlığı altında bir şiir yazdığını da biliyoruz:

Bahâr olmuş, çemenler, lâleler, güller bütün bitmiş;
Gülüm, bir sensin ancak bitmeyen hâlâ şu topraktan.
Rebî'î bir bulut şeklinde ağlarken mezârında,
Nihâyet öyle yaş döksem ki, artık sen de fışkırsan![58]

14. Kutbüddîn-i Şirâzî (ö. 710/1311)

Kutbüddîn-i Şirâzî, İranlı filozof, astronomi, matematik, tıp, din bilgini ve mutasavvıftır. Babası Ziyâeddin Mes'ûd Kâzerûnî, Şirâz'da Muzafferî Hastahânesi'nde göz hekimi olup, Şehâbeddin Sühreverdî'nin müridlerinden idi. Kutbüddin, din, tıp ve tasavvufla ilgili ilk derslerini babasından almış, on yaşında iken onun elinden hırka giymiştir. Bağdat'ta Nizâmiyye Medresesi'nde kaldıktan sonra 670/1271'li yıllarda Konya'ya yerleşen Kutbüddin, burada Mevlânâ ile görüşmüş ve bu arada Sadredddin Konevî'nin derslerine de katılmıştır[59].

Gazzâlî'nin yönelttiği eleştirilerle ilmî otoritesi geniş ölçüde sarsılan felsefe geleneğini canlandırmaya çalışan düşünürler kuşağından olan Kutbüddin Şirâzî[60], Âkif'in dikkatini celbeden bilgin ve mutasavvıflardan bir diğeridir. O, yukarıda Kâdı Beyzâvî ile ilgili kısımda geçen şiirde belirttiği üzere İmâm Gazzâlî, Sa'düddin Taftazânî ve Kâdı Beyzâvî gibi âlim ve sûfîlerin yanı sıra Kutbüddin Şirâzî'yi de takdir etmektedir:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[61]

15. Yunus Emre (710/1320-21)

Âkif, Türk şiirinin ulu çınarı Yûnus Emre'yi de sevmiştir. Ancak bu muhabbet onu okumaktan ziyade ilâhilerini dinlemek yoluyla olmuştur. Yunus Emre'nin bestelenmiş şiirlerinin onu vecd içinde bıraktığı ve özellikle ilk kısımları verilen şu üç parçanın etkilediği kaydedilmektedir:

Seni ben severim candan içeru
Yolun vardır bu erkândan içeru
Şerîat tarîkat yoldur varana
Hakîkat ma'rifet andan içeru

***

Bu akl u fikr ile Mevlâ bulunmaz

58 Ersoy, *a.g.e.*, s. 420.

59 Geniş bilgi için bkz. Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şirâzî", *DİA*, XXVI, 487-489.

60 Şerbetçi, a.g.m., aynı yer.

61 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.

Bu ne yâredir ki zahmi bulunmaz
Kamunun derdine dermân bulundu
Şu benim derdime dermân bulunmaz

***

Ben yürürem yâne yâne
Aşk boyadı beni kâne
Ne âkılem ne dîvâne
Gel gör beni aşk neyledi[62].

16. Hâfız-ı Şirâzî (ö. 792/1390)

Hâfız-ı Şirâzî, İran'ın önde gelen lirik şâirlerindendir. Tasavvufla ilgisi olmakla birlikte kaynaklarda tarîkatı ve şeyhi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Şemseddin Abdullah Şirâzî, İmâd-ı Fakîh-i Kirmânî, Seyyid Şerif Cürcânî gibi mutasavvıf âlimlerden istifâde ettiği, Nimetullah Velî, Hâce Ebu'l-vefâ Bağdâdî, Kemâl-i Hucendî gibi şeyhlerle görüştüğü tezkirelerde kayıtlıdır. Hakîkat yolunda rehbersiz gidilmeyeceğini söyleyen ve tasavvuf neş'esine sahip olan Hâfız'ın devrindeki sûfîlerden birine müntesip olduğu kuvvetle muhtemeldir[63].

Âkif, yukarıda Kutbüddin Şirâzî ile ilgili kısımda geçen şiirde ifade ettiği üzere Sa'dî, Firdevsî, Râzî gibi sûfî ve şâirlerin yanı sıra Hâfız'ı da aramaktadır:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[64]

Ancak burada hemen kaydedelim ki Hâfız'ın *Dîvân*'ını ezbere bilen Âkif, bir başka şiirinde, içki içenlerin, her türlü rezillikleri pervasızca işleyenlerin Hâfız'ın dîvânında yazdıklarını delil göstererek adeta bir fetvâ kitabı hâline getirilmesine karşı çıkmaktadır:

İçilir, türlü şenâ'atler olur, bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânı kitâbu'l-fetevâ![65]

Çünkü, "Hâfız bir rind'dir. Âkif, *Safahat*'ta bu tabiri tasavvufî bir mânâ vererek kullanır. Ancak, bir hayat anlayışı olarak rind meşrebin tamamen karşısındadır. Bu bakımdan, Âsım'dan aldığımız mısrada ince bir alay sezilmektedir: *İçelim aşkına rind-i Hudâ'nın! Hay hay*"[66].

62 Demirci, *a.g.e.*, s. 77; Hasan Aksoy, "Bir Türk Musikisi Muhibbi Olarak Mehmed Akif", *Aklın ve Bilimin Aydınlığında Eğitim Dergisi*, (Mehmed Akif Özel Sayısı).

63 Geniş bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şirâzî", *DİA*, XV, 103-106.

64 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.

65 Ersoy, *a.g.e.*, s. 143.

66 Tatcı, a.g.m., s. 424.

17. Sa'düddin Taftazânî (ö. 792/1390)

Sa'düddin Taftazânî, başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere kelâm, tefsir, hadis, fıkıh usûlü, fıkıh, mantık ve tasavvuf alanında bir çok eser vermiş büyük bir İslâm bilginidir. Eserleri yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde ve diğer İslâm ülkelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, hâlen de okutulmaktadır. Onun tasavvufla ilgili *Risâle fî Vahdet-i Vücûd* adlı eserinin de olduğunu bilmekteyiz. Kelâm ilminde bir dönüm noktası teşkil eden, kendisiyle Mütekaddimîn, öncekiler döneminin sona erdiği, Sonrakiler döneminin başladığı İmam Gazzâlî gibi, Taftazânî ile de genel olarak bütün İslâmî ilimlerde Mütekaddimîn döneminin sona erip Müteahhirîn döneminin başladığı ifade edilmektedir[67].

Âkif'in, yukarıda Hâfız-ı Şirâzî bahsinde özlemini duyduğu ilim ve irfan adamlarından birisi de Gazzâlî, Kutbüddîn Şirâzî'nin yanı sıra Sa'düddin Taftazânî'dir:

O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddin, o Sa'düddin, o Kâdî'ler[68]

18. Şeyh Bedreddin Simâvî (ö. 823/1420)

Şeyh Bedreddin, *Vâridât* adlı eseriyle meşhûr sûfî, kadı ve bilgilerdendir. Anadolu'da Börklüce Mustafa ve Torlak Kemâl ile tanışarak bir takım isyan hareketlerine girişmiş akabinde bu üç isyancı Serez'de idam edilmiştir[69].

Âkif, kaynaklarda belirtildiğine göre, Şeyh Bedreddin'in şahsiyetinden ziyade onun *Vâridât*'ından etkilenmiştir. Bu sebepledir ki, *Vâridât*'ı devrin Şeyhülislâmlarından Musa Kâzım Efendi'den okumuştur. Mithat Cemal Kuntay, mezkûr eserinde Âkif'in *Vâridât*'ı Musa Kâzım Efendi'den okumasıyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

"Âkif, bir sıralar *küçük bıyıklı zayıf bir genç ile* Şeyh Bedreddin'in *Vâridât'ını beraber okumak için Musa Kâzım Efendi'ye gidiyordu. Bu müzâkereleri ben de dinlemek istedim, fakat Musa Kâzım Efendi'yi her gece ispirtizme*[70]*masasında buluyorduk: Bu zalimi başımızdan ne vakit alacaksın yâ ruh? Âkif kızıyor, beş dakikaya kadar alacak! diyor, kalkıp gidiyordu"*[71].

"Akif bir gece yine Vâridât cebinde Musa Kâzım Efendi'ye gidiyordu. Bu gece ruh gelirse artık Musa Hoca'ya bir daha gitmem, dedi. Fakat o gece genç adam yoktu; hastaymış ve masanın ayaklarından ellerinin sinsi hareketleriyle bir muntazam alfabe çıkaran o genç gelmediği için ruh da gelmiyordu. Musa Kâzım Efendi masada ruha yalvarıyor, diller döküyordu: yâ ruhu müteal! Yâ rûhu mukaddes. Fakat ruhu mukaddes bir türlü gelmiyordu. Ve bu sayede Vâridât

67 Geniş bilgi için bkz. Şerafeddin Gölcük, *Kelam Tarihi* (Kişiler, Görüşler, Eserler), Esra Yay., Konya 1992, s. 185-192; H. Murat Kumbasar, "Taftazânî'nin Eserleri", *ATÜİFD*, Sayı: 25, Erzurum 2006, s. 149-163.

68 Ersoy, *a.g.e.*, s. 66.

69 Hk. geniş bilgi için bkz. Bilal Dındar, "Bedreddin Simâvî", *DİA*, V, 331-334; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İst. 2008, s. 301-308

70 İspirtizma: Ölülerin ruhlarıyla haberleşme maksadıyla yapılan faaliyet. Bkz. D. Mehmed Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ank. 2001, s. 646.

71 Kuntay, *a.g.e.*, s. 52-53.

okunmaya başlandı. Nihayet genç öldü ve böyle elim bir sebeple Vâridât'ı Musa Kâzım Efendi ile bitirdiler"[72].

19. Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413)

Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi olarak tanınan Seyyid Şerif Cürcânî'nin Molla Fenârî ve Şeyh Bedreddin Simâvî gibi sûfîlerle birlikte okuduğunu, Semerkand'ta tanıştığı Hâce Alâeddin Attâr vasıtasıyla tasavvufa karşı ilgi duyarak Nakşibendiyye tarîkatına intisab ettiğini, Mevlânâ Nizâmeddin Hâmûş ile de dostluk kurarak onun tasavvufî sohbetlerine katıldığını ve *Risâle-i Şevkiyye, Risâletü'l-Bahâiyye ve Ta'lika 'alâ Avârifi'l-Ma'ârif* adlı tasavvufî eserlerinin olduğunu biliyoruz[73].

Âkif, yukarıda Gazzâlî ve Râzî ile şiirinde de ifade ettiği üzere, onların yanı sıra Seyyid Şerif Cürcânî gibi âlim ve mutasavvıfları hasretle aramakta ve bunların Kur'ân'ın övdüğü "kendileri için korku olmayan" velî zümresi olduğunu söylemektedir:

İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazzâlî görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?[74]

...
İşte "lâ havfe aleyhim" diye Kur'ân-ı Hakîm
Bu velî zümreyi etmektedir ancak tekrîm[75]

20. Fuzûlî (ö. 963/1556)

Klâsik Türk şiirinin en büyük şâirlerinden olan Fuzûlî, Ahdî ve kendi eserleri ve temayüllerine göre ehl-i tarîkat birisi olup, tasavvufu zevk edindiği halde, hangi tarîkata müntesip olduğu belli değildir. Bu intisabın belki maddeten değil de mânen olabileceği belirtilmektedir[76].

Âkif, *Servet-i Fünûn*'da yayımlanan, bir yazısında, *"Eslâftan Fuzûlî'yi, müteahhirrinden Kemâl'i (Namık), Ziyâ (Paşa)'yı, hayatta olanlardan da Hâmid'i (Abdülhak)'i"* pek sevip takdir ettiğini belirtmektedir[77].

21. Şeyh Hüsâm Efendi (ö. 1281/1864)

Hüsâm Efendi, Sultan Abdülmecîd döneminde İstanbul'un meşhûr tanınmış şeyhlerin-

72 Kuntay, *a.g.e.*, s. 52-53.

73 Geniş bilgi için bkz. Sadreddin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerif", *DİA*, VIII, 136; a.mlf., *Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İst. 1984.

74 Ersoy, *a.g.e.*, s. 349.

75 Ersoy, *a.g.e.*, aynı yer.

76 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Karahan, *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, M.E.B. Yay., İst. 2001, s. 262-272; a.mlf., "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 242.

77 Bkz. Âkif, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları", *Servet-i Fünûn*, c. 54, nr. 1429, Sayı: 360, 2 Teşrinievvel 1335/2 Ekim 1919. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 305-307.

den, tefsir, hadis ve *Mesnevî* hocasıdır. Âkif, *Safahat*'ta, Sultan Abdülmecîd'in, her nasılsa, ismini ve saygıdeğer bir âlim olduğunu maiyyetinden öğrenerek saraya getirtmek istediğini, ancak onun gitmek şöyle dursun, sarayın çevresine bile yaklaşmadığını ve *"Hak yolda kalabilmek için millet hukukuyla ilgili, manevî sorumluluklarla dolu makam ve idarecilerden hep uzak yaşadım. Hak hukuk ateşine dağlanmadım... Elli beş yıldır teptiğim tek yol, bu yoldur. Henüz yolun sonuna varmadan da ömür bitiverdi. Şimdi Padişahın arzusuna uyar geri dönersem, ömür boyu teptiğim yolun tekrar başına dönmüş olacağım. Lütfen beni kendi halime bırakınız!.."* dediğini dile getirmektedir:

Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından,
Hüsâm Efendi'yi aldırmak istemiş Sultan.
İrâdeler geledursun, o, i'tizâr ederek,
Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek.
Günbün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havâlîye Mesnevî-hânı.
Duyunca vak'ayı Abdülmecîd erkânı,
"Çağırtalım mı?" demişler; "evet" demiş, Hünkâr;
takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar.

Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer, geriden.
-Efendimiz bizi gönderdi, çok selâm ediyor;
"Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?" diyor.
Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, ricâ ederiz...
-Dinleyin, sabırlı olun:
Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür![78]

22. Ziyâ Paşa (ö. 1880)

XIX. asrın yazar, şâir ve devlet adamlarından olan Ziyâ Paşa'nın asıl adı Abdülhamid Ziyâeddin'dir. 1861'de Kıbrıs, 1863'te Amasya Mutasarrıfı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyesi olmuş, 1865'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne katılmıştır. Yeniden Kıbrıs'a atanınca 1867'de Nâmık Kemal ile birlikte Londra'ya kaçmıştır. Birlikte Yeni Osmanlılar'ın yayın organı olan Hürriyet gazetesini yayınlamış, sonra 1871'de İstanbul'a dönmüştür. Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal ve Şinasi'yle birlikte, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketinin etkisinde gelişen Batılılaşma Dönemi Türk edebiyatının ilk aşamasını oluşturan üç yazardan birisidir. Padişaha ve Reşid Paşa'ya kasîdeler de yazmıştır. 1859'da yazdığı *Tercî-i Bend* şiiriyle tanınmıştır. Hece ile yazılmış birçok şarkısı dışında, dîvân şiiri geleneğine bağlı kalmıştır[79].

78 Ersoy, *Safahat*, s. 417.

79 Hk. geniş bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1333, II, 294-295; Kemal Kahraman, *Ziya Paşa*, Timaş Yay., İst. 2001; Seyit kemal Karaalioğlu, *Ziya Paşa, Hayatı ve Şiirleri*, İnkılap Kitabevi, İst. 2004.

Âkif'in, *Servet-i Fünûn*'da yayımlanan, bir yazısında, *"...müteahhirrinden Ziya (Paşa)'yı"* pek sevip takdir ettiği bilinmektedir[80].

23. Nâmık Kemal (ö. 1888)

Nâmık Kemal, "XIX. asrın ikinci yarısında Türk edebiyatı ve siyasî hayatında büyük tesirler meydana getiren vatan ve hürriyet şâiri, dâvâ ve mücâdele adamı, edip, yazar, gazeteci ve idâreci"lerdendir[81]. O, Kars'ta bulunduğu sırada müderris Vâizzâde Mehmed Efendi'den tasavvuf ve edebiyat öğrenmiş, Nâbî, Sünbülzâde Vehbî gibi şâirlerin dîvânlarını okumuş ve hocasının ateşlediği kıvılcımla küçük şiir denemelerine teşebbüs etmiştir. Onun Kerbelâ mersiyeleriyle bir şâir kimliği kazandığı görülmektedir. şair Binbaşı Eşref Bey (Paşa), misafir olarak Sofya'da Abdüllatif Paşa'nın yanına geldiğinde onun birikmiş bir hayli şiiri olduğunu görmüş, bir mahlasnâme düzenleyerek on "Nâmık" mahlasını vermiş ve bu mahlas zamanla göbek adı "Mehmed"in yerini tutmuştur. Onun Sofya'da tuttuğu şiir defteri mahlasnâmenin bu konudaki ifadesini teyit etmekte ve onun bu dönemde Hz. Ali muhabbetinin tesiri altında kaldığını göstermektedir. Eşref Bey, ondaki bu muhabbeti daha da güçlendirmiştir. Söz konusu defterde muhtelif şiirlerin âl-i abâ'ya dair manzumeleriyle Kerbelâ mersiyelerini bir araya getirmesi, *Vâridât*'ını kopya ettiği, Sofya civarında medfûn Halvetî şeyhi Bâlî EFendi hakkında bir kıt'a tanzim etmesi gibi hususlar onun Sofya'da içinde bulunduğu tesirin derecesini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Aynı zamanda Mevlevî ilhamı ile bir çok şiir kaleme alması da başka bir yönünü açığa çıkarmaktadır. Nâmık Kemal'in hayatının her safhasında Mevlevîler'le teması olduğu bilhassa belirtilmektedir[82].

Mehmed Âkif, söz konusu *Servet-i Fünûn*'da yayımlanan, bir yazısında, *"...müteahhirrinden Kemâl'i (Namık)..."* pek sevip takdir ettiğini biliyoruz[83]. Bu arada Nâmık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in, Âkif hakkında söyledikleri de bu durumu daha da açık bir şekilde gözler önüne serer mahiyettedir: *"Koca Akif! Baba Akif! "Seyfi Baba"yı, "Fatih Câmii"ni yazan herif!.. Kur'ân'ı aç anatsın! Hadis sor söylesin!.. Frenk'ten, Arap'tan, Acem'den eser ver izah etsin! Babam tanımalıydı onu... Namık Kemâl, onu görseydi, yanından ayırmazdı... Diyordu ki içeriye Akif girdi. Ekrem yerinden fırladı. Akif'in elini öptü. Akif sıkıldı..."*[84].

24. Osman Şems Efendi (ö. 1311/1893)

Osman Şems Efendi, XIX. asrın önde gelen sûfî şâirlerinden ve Kâdirî şeyhlerinden olup, aynı zamanda bu tarîkatın Enverîlik (Şemsiyye) şûbesinin de müessisidir. 1861 yılı başlarında büyük şâir Hersekli Ârif Hikmet Bey (ö. 1321/1903)'in Lâleli Çukurçeşme semtindeki evinde her Salı günü yapılan toplantılara (Encümen-i Şuarâ) katılan zâtların en ileri gelenlerinden birisidir[85]. Mithat Cemal Kuntay'ın verdiği bilgiye göre, kendi tarzında bir ta-

80 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 305-307.

81 Hk. geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", *DİA*, XXXII, 361.

82 Akün, a.g.m., 362-363.

83 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 305-307.

84 Kuntay, *a.g.e.*, s. 450.

85 Hk. geniş bilgi için bkz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvân'ından Seçmeler*, Kubbealtı Neşriyat, İst. 1996; Selamı Şimşek, "Bir Gönül Tekkesi Şeyhi Seyyid Osman Nureddin Şems (ö. 1893) ve Mersiye-i Cenâb-ı Seyyidü'ş-Şühedâ'sı", *Atatürk Üni-*

savvuf zevki olan Âkif, Allah'ın yanına girerken küfrü ve imânı kapıda bırakan şâir Osman Şems Efendi'nin şu beytine hayrandır[86]:

Vâsıl-ı vuslat-saray-ı mutlakım, na'leyn var.
Saff-ı na'le terk kıldım küfrü de, imânı da[87].

Âkif, Mahir İz'e gönderdiği bir mektubunda ise, Osman Şems Efendi'nin, *"Gözü dünya mı görür âşık-ı dîdâr olanın/Dilberî sen gibi bir mâh-ı dilâzâr olanın/Gayre meyli olamaz aşkın ile yâr olanın/Yücedir rütbesi mihrinle hevâdâr olanın/Ayağı yer mi basar zülfüne berdâr olanın/Aşk u şevk ile verir cân ü seri döne döne"* diye başlayan şiirini isteyerek, "bu şiirin hatırında ancak iki-üç bendi kaldığını, tamamını kendisine yazıp göndermesini, şayet kendisinde yoksa başka birinden bulup mutlaka yollamasını" ricâ etmektedir[88].

25. Hersekli Ârif Hikmet Bey (ö. 1321/1903)

Son dîvân şâirlerinden olan Hersekli Ârif Hikmet Bey, kendini yakından tanıyan ve hakkındaki bilgilerin çoğunun kaynağını teşkil eden İbnülemin Mahmud Kemal'e göre, itikadı sağlam ve dini meselelere hassas bir insandı. Ancak heyecanlı, taşkın ve kabına sığmaz mizacı onu derbeder, disiplinsiz ve rindâne bir yaşayışa sevketmiş, bu sebeple aralarında yer aldığı *Encümen-i Şuarâ* şâirleirnin çoğu gibi içkiye müptelâ olmuştu. Bununla birlikte İbnülemin onun son yıllarında içkiyi bıraktığını ve hayatına çeki düzen verdiğini söyler. Bu çoşkun yapısıyla dinî daha ziyâde duygu ve cezbe halinde yaşamak isteyen Ârif Hikmet, belli bir tarîkata intisâb etmek yerine aradığı iç coşkunluğunu tatmin için zaman zaman değişik tekkelere devam etmiş, Bektâşî, Kâdirî ve Mevlevî dergâhlarında icrâ edilen âyin ve zikirlere aynı vecd ve heyecanla katılmıştır. *Dîvân*'ında bu üç tarîkatın izleri görülmekte, Hacı Bektâş-ı Velî, Abdülkâdir-i Geylânî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi metheden mısra ve beyitler bulunmaktadır[89].

Mehmed Âkif'in, *Safahat*'ın sağlığında yayımlanan ilk baskılarında bulunmayan uzun manzûmesi (90 beyit) de, Hersekli'nin karakterini ve özelliklerini anlatan kaynak değerinde bir metin olarak ehemmiyet arzetmektedir ki, bazı bölümleri şöyledir:

Ömrü koşmakla, didinmekle geçen hâne-hara,
Gece olmaz mı, kalır düştüğü yerde bîtâb[90].

...

Bu ne dehşetli haber! Öldü mü Ârif Hikmet?
Kapasın defter-i eslâfı da artık millet.
O ne kıymetli vedî'aydı seleften halefe,

---

versitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11 (2004), Sayı: 26, s. 119-148.

86 Bkz. Kuntay, *a.g.e.*, s. 281.

87 Bu şiirin tamamı için bkz. Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 125-126.

88 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, IX, 418-419.

89 Bkz. Hasan Aksoy, "Hersekli Ârif Hikmet Bey", *DİA*, XVII, 234.

90 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 304.

Hayf, sad hayf ki düşmüştü yed-i nâ-halefe,
Utan ey kavm ki Hikmet gibi ashâb-ı kemâl,
Ediyor sicn-i sefâlette hayâtı ikmâl.
Var olun ey süfehâ, Hazret'i mahveylediniz,
Ölmemişken, aman ölsün diyerek beklediniz!
Öyle dürdâne-i irfâna kıyar mı insan,
Utan ey ümmet-i merhûme, şu nâmından utan!
Enbiyâ vârisine öyle mi hürmet edilir,
Size bunlar gün olur öğretilir, söyletilir.[91]

...
Öyle bir fâzıl-ı nihrîr idi Ârif Hikmet
Ki onun mislini nâdir görecektir ümmet.
Hâs idi kendine pek şanlı olan vâdîsi,
Ümmetin oydu hakîkatte hele Sa'dî'si[92]

...
Neydi Allâh o enfâs, o kudsî nefehât,
Ki verirdi "ve nefehnâ"da olan rûha hayat,
Hele bezmindeki ezvâk... o bir âlem idi,
Öyle âlem ki durur yâdı gönülde ebedî.
Gâh sahban kesilip Ârif-i pâkîze-nijâd,
Bize yüz hutbeyi bir anda ederdi îrâd.
Gâh ihyâ ederek Hazret-i Muhyiddîn'i:
Hep Fütûhât gelirdi o zaman telkîni.
Ağlatır mev'iza-pîralığa meyleylerse,
Güldürür nükteli bin sözle eğer söylerse.
Üdebâ-yı Acem'in ekseri mazbûtu idi,
Arab'ın birkaçı bilhâssa mağbûtu idi.
Edebiyyâtımızı öyle bilir şâir ben
Görmedim, hem göremem şimdiki şâirlerden[93]

...
Ârif, bize sen bârika-i hikmet-i Hak'tın,
Dar geldi cihan şa'şa'a-i feyzine, baktın,
Yükseldin ufuktan bizi zulmette bıraktın.
Mâdam ki bir gün gelecek ayrılacaktın,
Evvel ne için kalbimizi nârına yaktın![94]

26. Muhammed Abduh (ö. 1323/1905)

Muhammed Abduh, Mısırlı İslâm mütefekkirlerinden ve yenilik hareketinin öncülerindendir. Şeyh Dervîş Hızır'la görüşmesi hayatının dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bir ara Mısır'da bulunan Cemâleddin Efgânî'den 1871 yılından itibaren riyâziyye, felsefe ve

91 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 310.
92 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 318.
93 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 320.
94 Şengüler, *a.g.e.*, IV, 328.

kelâm dersleri almış ve aradığı her şeyi kendisinde bulduğunu söylediği Efgânî'nin yönlendirmesiyle siyâsî, sosyal konularla da ilgilenerek güncel meseleler üzerinde yazılar yazıp konuşmalar yapmaya başlamıştır. Bilhassa hayatının son dönemlerinde İslâmî ilimler ve uzun vâdeli hedefler üzerinde yoğunlaştığı belirtilmektedir. "Tefrikayı önleyip müslümanları daha gerekli işlere yönelteceği düşüncesiyle Selef metoduna uygun bir akîdeye öncelik verse de birçok konuda yaptığı yorumlar ve akılcı yaklaşımları dikkate alındığında Abduh'un klâsik anlamda bir Selefî olarak değerlendirilmesi isabetli olmaz"[95].

"Şeyh Derviş ile yaşadığı tecrübenin etkisiyle tasavvufun mâneviyatı güçlendirme ve nefsi terbiye etmedeki rolünün farkında olan Abduh, sûfileirn fukaha tarafından takibata uğratılıp sindirilmesini yanlış bulur. Kendisi de Şâzeliyye tarîkatına intisab etmekle birlikte çeşitli tarîkat mensupları arasında yaygınlaşan Allah ile kul arasında tevessül, hulûl veya şeyhten el alma gibi anlayışları tenkit etmiş, Sa'diyye gibi tarîkatların çalgılı yüksek sesli zikir meclislerine karşı çıkmış, bunların naslarda bir delilinin ve Asr-ı Saâdet'te uygulamasının olmadığını belirtmiştir. Ayrıca felsefî tasavvuf görüşlerinin halka ulaşmasını da uygun bulmamış, bu nedenle basın-yayın kontrolünden sorumlu olduğu yıllarda İbnü'l-Arabî'nin *Futûhât* gibi eserlerinin basılmasına sadece ehli tarafından okunabileceği gerekçesiyle müsaade etmemiştir"[96].

"Abduh'un ıslahatçılığı ve İslâm düşüncesiyle Batı modernleşmesi arasında sentez yapmayı öngören akılcı yorumları", başta öğrencisi Ferid Vecdî olmak üzere Ezher şeyhlerinden Mustafa Merâğî, Mustafa Abdürrâzık, Mahmûd Şeltût gibi ilim adamları tarafından sürdürülmüştür. Muhammed Abduh'un düşüncesi Anadolu'da ise Mehmed Âkif ve *Sırât-ı Müstakîm, Sebîlürreşâd* çevresinde yer alan İslâmcı ekolün yanında Ziya Gökalp ve *İslâm Mecmûası* etrafındaki modernizm yanlıları üzerinde tesirli olmuş, hatta *İctihad* grubundaki Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi laik batıcı kesimler tarafından dahi kendi görüşleri muvacehesince benimsenmiştir[97].

Muhammed Abduh'un pek çok eseri olup[98], bunlardan *el-İslâm ve'r-Red 'alâ Müntekıdîh* isimli eseri, Mehmed Âkif tarafından *Hanoto'nun Hücûmuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslâm'ı Müdafaası* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İst. 1331). Mehmed Âkif'in bu eserin yanı sıra, Abduh'un bazı makâlelerini de Türkçe'ye aktarmıştır[99].

Âkif, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları" adlı yazısında, Mısır Müftüsü Şeyh Muhammed Abduh'dan da büyük çapta yararlandığını yazmaktadır[100].

27. Babanzâde Ahmed Naim (ö. 1934)

Son dönemde yetişmiş müderris, mütercim, fikir adamı ve ediplerden olan Babanzâde

95 M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *DİA*, XXX, 483-484.

96 Özervarlı, a.g.m., s. 484.

97 Özevarlı, a.g.m., s. 486.

98 Eserleri hk. geniş bilgi için bkz. Özervarlı, a.g.m., s. 486-487.

99 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, VI, 11-402.

100 Bkz. Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, aynı yer.

Ahmed Naim, daha çok *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*[101] ve Nevevî'den tercüme ettiği *Kırk Hadis* adlı eseriyle tanınmıştır. Onun Mehmed Âkif'le birlikte Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercümesi*'ndeki Türkçe kelimeleri seçerek bir Türk lügati yapmaya çalıştığı fakat bu girişiminin yarım kaldığı kaydedilmektedir[102].

Babanzâde, "sormazsan mâlumatını söylemeyen", "dinlemesini bilen", "sözü senet teşkil eden", "meziyetlerini gizleyen", "düşmanının bile değeri varsa o değeri tanıyan", "dostlarını gıyabında da seven" kişiliğe sahip ilim ve irfân erbabı olup, aynı zamanda kayınpederi, Halvetî ve Melâmî şeyhi, Fatih türbedârı Ahmed Âmiş Efendi (ö. 1920)[103]'ye de intisab etmiştir[104].

İstanbul'da 13 Ağustos 1934 Pazartesi günü öğle namazının ikinci rekatında bekâ yurduna göç eden Babanzâde'nin vefat haberini aldığında Mehmed Âkif, "Naim'in vefat haberi üzerine dağ gibi yıkıldı" ve "Evim barkım yıkıldı, altında kaldım" diyerek üzüntüsünü dile getirmiş ve aynı zamanda onun kaybının büyüklüğüne de işaret etmiştir[105]: *"...Bizim bîçare Naim'in nâ-behengâm vefâtı beni pek çok sarstı. Hân u mânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım. Bu zavallı Şark, öyle kıymetli vücutları bundan sonra pek zor yetiştirir. Bilemiyorum, hükûmet hesâbına terceme etmekte olduğu "Tecrîd-i Buhârî" hitam olmuş muydu? İnşallah nâkıs kalmamıştır... Çünkü o sûretle bir terceme başka hiçbir babayiğidin harcı değil..."*[106]. Kabri Edirnekapı Mezarlığı'nda, kadim dostu Mehmed Âkif Ersoy'un kabrinin yanındadır.

"Ashabdan sonra en sevdiği kişi" olan Babanzâde'ye Âkif, kırk iki sene hürmet ettiğini biliyoruz[107]. Yine Âkif, "eserlerini yan yana koyun, Naim'in yüzünü görürsünüz" demiştir[108]. Bu kadim dostluk ve birlikteliği Mithat Cemal Kuntay söz konusu eserinde şöyle özetlemektedir:

"Âkif'le Naîm aynı istikamete doğru birbirine çarpmayarak yürüdüler. Beraber öğreniyorlar beraber inanıyorlar, beraber beğeniyorlar yahut beğenmiyorlardı. Ali Fehmi Hoca'dan el-Kâmil'i okurken beraberdiler ve Şevket Bey'in Arapça'sından da beraber korkacaklardı. Arapça kitabı en çok Şevket Bey okuyacak, sıra Âkif'le Naîm'e gelince okumayı beraber kısa kesecekler. Emile Zola'yı da beraber sevdiler (Onlara takılıyordum: Zola'yı Fransızların rezaletini öğretiyor diye seviyorsunuz.)".

Yine Kuntay'a göre, Âkif, Babanzâde'yi "o kadar seviyordu ki, bu sevgi, vâkıa kuvvetinde bir vasiyyetti ve Fuat Şemsi (İnan) onu Naîm'in kabri yanına koydurmuştur"[109].

101 1346'da İstanbul'da üç cilt halinde basılmıştır. Daha sonraki ciltler Kâmil Miras tarafından tercüme edilmiştir. İsmail L. Çakan, "Babanzâde Ahmed Naim", *DİA*, IV, 376.

102 Çakan, a.g.m., s. 375. Kuntay, Kâmus tercümesini Naîm'le Âkif aralarında taksim ettiklerini, oradaki Türkçe kelimleri alfabe sırasıyla evleirnde bir deftere geçirdiklerini sonra bir araya gelip bu kelimelerin üstünde çalıştıklarını kaydetmektedir. Bkz. Kuntay, *a.g.e.*, s. 141.

103 Ahmed Âmiş Efendi hk. geniş bilgi için bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, 110; Nihat Azamat, "Ahmed Amiş Efendi", *DİA*, II, 43-44; Mustafa Özdamar, *Ahmed Amiş Efendi*, Kırk Kandil Yay., İst. 1997.

104 Çakan, a.g.m., aynı yer; Azamat, a.g.m., s. 44.

105 Çakan, a.g.m., aynı yer.

106 Kuntay, *a.g.e.*, s. 129, Şerif Muhiddin'e mektuptan naklen.

107 Çakan, a.g.m. aynı yer; Kuntay, *a.g.e.*, aynı yer.

108 Kuntay, *a.g.e.*, aynı yer.

109 Kuntay, *a.g.e.*, s. 143.

Burada şu husûsu da zikretmeden geçemiyeceğiz ki, Âkif, şayet tasavvufa karşı menfî bir tutum sergilemiş olsaydı, bu çok sevdiği arkadaşının Ahmed Âmiş Efendi'ye intisab etmesine karşı çıkar ve en azından onu eleştirirdi. Böyle bir durumun olmaması, Âkif'in tasavvufa müspet baktığına ve bu yolun gerçek kâmillerinin yolunda gidilmesi gerektiğine işaretler olsa gerektir.

28. Muhammed İkbâl (ö. 1936)

İslâm şâir, mütefekkirlerinden ve Pakistan'ın fikir babası olan Muhammed'in İkbâl'i, İkbâl yapan şahsiyetlerin başında Mevlânâ'nın geldiğini biliyoruz. Bir diğer ifadeyle İkbâl'in tasavvufî düşünce dünyasının oluşum ve gelişim sürecinde en etkin ve en belirgin olan sûfî, Mevlânâ'dır. Hemen her eserinde ondan "pîr" ve "mürşid" diye söz eden Muhammed İkbâl, mânevî ruh mimarı olarak Mevlânâ'yı görmüş, *Mesnevî* ve *Divân*'ını özümseyerek içselleştirmiş; ilgili manzûm eserlerdeki tasavvufi düşünceleri, kavramları ve temaları benimseyerek, kendi mistik felsefesini ve sûfî tasavvurunu oluşturmuştur[110].

Yukarıda Mehmed Âkif'in okudukları arasında Muhammed İkbâl'in de olduğunu belirtmiştik. Nitekim Âkif, "San'atkâr" adlı şiirinin bir yerinde, İkbâl'den iktibasta bulunarak, Hind'in filozof şâirinin şunları söylediğini beyân eder:

"Heyecâna verdi gönülleri,
Heyecanlı sesleri gönlümün;
Ben o nağmeden müteheyyicim:
Ki yok ihtimâli terennümün" [111]

Annemarie Schimmel'e göre, Hintli olmayan müslümanlardan ilk olarak Muhammed İkbal'in kıymetini itiraf eden şahsiyet Mehmed Âkif'tir[112]. Münevver Ayaşlı dise, Muhammed İkbâl'in Türkiye'deki muadilinin Mevlânâ'nın değil, Mehmed Âkif olduğunu belirtmektedir[113].

Mehmed Âkif'in, Muhammed İkbâl ile mektuplaştığını da biliyoruz. Mehmet Önder, "İkbal'in Yaşamı ve Mevlânâ Hayranlığı" adlı yazısında, bu konuda şu bilgileri vermektedir: "Âkif ile İkbal arasındaki ilk mektuplaşma 1930 yılından sonra Âkif Kahire'de iken gerçekleşmiştir. Âkif'in damadı Ömer Rıza Doğrul Konya'da "Mevlânâ ve İkbal" üzerine bir konferans vermiş ve bu konferansta İkbal'in Âkif'e gönderdiği mektubu okumuştur. Farsça mektubunda İkbal şu cümlelere yer vermektedir: "Türk milletini, modern Türkiye'yi çok seviyorum. Bir gün Türkiye'yi hususen Mevlânâ-i Rûmî'nin Konya'daki mübarek makamını ziyaret etmek isterim. O mübarek toprakların beni, Mevlânâ'nın nâçizane bir müridi olarak kabul etmesini niyaz ediyorum. Gönlümün derinliklerinde bir gül bahçesi görür gibiyim. Ortasında alev alev bir ateş yanmakta ve ben pervaneler gibi o ateşe doğru koşmaktayım. O ateş Mevlânâ-i Rûmî'nin aşkı ve sevgisidir"[114].

110 Bu konuda geniş bilgi için bkz. İsa Çelik, *Muhammed İkbal'in Tasavvufi Düşüncesi,* Kaknüs Yay., İst. 2004.

111 Ersoy, *a.g.e.,* s. 436.

112 Bkz Muhammed İkbal, *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Tesekkülü,* çev. Sofi Huri, Çeltüt Matbaacılık, İst. 1964, s. XIII, (A. Schimmel'in "Eseri Takdim" yazısından.)

113 Bkz. Münevver Ayaşlı, İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim, Güryay Matbaası, Ist. 1973, s. 154.

114 Mehmet Önder, "İkbal'in Yaşamı ve Mevlânâ Hayranlığı", *Pakistan Postası,* Cilt: 24, Sayı: 1, Ocak 1976, s. 14, ss. 5-6,14; a.mlf.,

Muhammed İkbal'in bazı eserlerini ilk defa Millî Mücâdele yıllarında Ankara'da okuyan Mehmed Âkif, haberleşme umuduyla ona *Safahât*'ını gönderdiğini de biliyoruz. *Sebîlü'r-Reşâd* idarehanesinde kendisini ziyâret eden Hindistanlı müslümanlara emânet ettiği *Safahât*'ın İkbal'e ulaşıp ulaşmadığı hususunda bir malumata sahip değiliz. Ancak ulaşmış olsa dahi İkbal Türkçe bilmediği için Âkif'in eserini okuyamayacağı âşikârdır. Eğer okuyabilseydi, kuşkusuz başta çalışma hakkındaki fikirleri ve devamlı faaliyet halindeki insan ideali olmak üzere bir çok meselede onunla aşağı yukarı aynı şeyleri düşündüklerini ve aynı sancıları çektiklerini müşâhede edecekti. Bir süre sonra, Hindistan'dan İkbâl'in *Peyâm-ı Meşrik* ile *Esrâr-ı Hodî* (yahut *Rumûz-i Bî-Hodî*) isimli eserlerini alan Mehmed Âkif, Mısır'da bir dostuna yazdığı 8 Mart 1925 tarihli mektupta, bu eserin, *Safahât*'ını İkbal'e vermek üzere emanet ettiği Hintlilerden gelmiş olabileceğini söylüyor ve belli belirsiz bir sitemle: "Şâirin kendisi tarafından İstanbul'a gönderilseydi, elbette baş tarafında imzası, iki üç kelime yazısı bulunurdu. Ne ise üzümü ye de bağını sorma derler. Biz üzümü seve seve, hatta sarhoş ola ola yedik. Kim gönderdiyse Allah razı olsun"[115] der[116].

Mahir İz, *Yılların İzi* adlı kitabında, Mehmed Âkif ile birlikte Muhammed İkbal'in eserlerini okuduklarını kaydetmektedir[117]. Nitekim Âkif, Mahir İz'e gönderdiği bir mektubunda şunları yazmaktadır: "*Kuzum Mâhir Bey, Hind'li şâir İkbal'ın birlikte okuduğumuz "Peyâm-ı Meşrık" adlı eseri acaba sizde mi kaldı idi? Eğer sizde bırakmışsam, lutfen onu bizim Ömer Rıza (Doğrul) Bey'e verin ki bana buraya göndermeleri için eve yazmıştım*"[118].

Mehmet Önder ise bir hatırasında şunları anlatmaktadır: "1976 yılında Pakistan'ın Lahor kentinde Muhammed İkbal'in evinde misafir edildiğimiz sırada, İkbal'in küçük oğlu Cavid İkbal, bize babasının özel kütüphanesini göstermişti. Kütüphanede *Safahât*'ın eski baskılarından bir nüshası da vardı. Mehmed Âkif'in kendisini ziyarete gelen Hintli Müslümanlarla gönderdiğini söylediği *Safahât* belki de bu idi"[119].

Ayrıca Mısır'da Dâru'l-Fünûn hocalarından olan Abdülvehhab Azzam Mehmed Âkif'in vefatı üzerine kaleme aldığı bir yazısında, onunla İkbal'in şiirlerini okudukları günlere bilhassa temas ederek şunları söylemektedir: "Toplantılarımızın en güzelleri Muhammed İkbal'in şiirlerini okuduğumuz zamanlardır. İkbal'i bana tanıtan o idi. Kendisi bir gün bana İkbal'in *Peyâm-ı Meşrik* isimli eserini vermiş ve ben o sayede İkbal'i sevmiştim. Vakit buldukça İkbal'in şiir kitaplarından birini alır okurdum, O da dikkat ve istiğrak içinde dinlerdi. Arada bir bazı beyitlerin tekrarını isterdi. Beğendiği beyitler üzerinde durur, bunları takdir eder, yahut bazı beyitlerini içini çeke çeke dinlerdi. İkbal'in şiirleri ona bazen heyecan, bazen serinlik, bazen de hüzün ve ıstırap verirdi. İkbal'in *Esrâr-ı Hodî* eserini de birlikte okumaya başlamış, birkaç celsede bitirmiş, daha sonra yine onun *Rumûz-i Bî-Hodî* isimli eserini de aynı şekilde okuduktan sonra tekrarına karar vermiştik"[120].

"Mehmed Âkif ve Muhammed İkbal", *Türkçe İkbaliyât* (İkbal Akademisi Dergisi), İqbal Akademisi, Pakistan, 1993, s. 106-107; İsa Çelik, "Çağdaş iki İslâm Şairi: Muhammed İkbal ve Mehmed Âkif (Şiirlerindeki Ana Tema ve Motifler Açısından Müşterek Unsurlar Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı: 22, Erzurum 2004, s. 150.

115 Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı Eserleri ve Yetmis Muharririn Yazıları*, Çelikcilt Matbaası, İst. 1380/1960, s. 241; Beşir Ayvazoğlu, "Mehmed Âkif ve Muhammed İkbal", *Muhammed İkbal Kitabı Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri* (1-2 Aralık 1995), İ.B.B. Kültür İsleri Daire Başkanlığı Yay., İst. 1997, s. 52-53.

116 Çelik, a.g.m. aynı yer.

117 Bkz. Mahir İz, *Yılların İzi,* İrfan Yay., Ist 1975, s. 139 vd.

118 Bkz. Şengüler, *a.g.e.,* IX, 417.

119 Mehmet Önder, "Mehmet Âkif ve Muhammed İkbal", *Milli Kültür*, Sayı: 57, Mayıs 1987, s.53, ss.51-53.

120 Bkz. Ayvazoğlu, a.g.m., s. 54-55.

Âkif, Muhammed İkbal'in Farsça şiirlerini okur-okumaz kendisine benzediğini farkederek şunları yazmıştır: "Evvelki hafta bana Hind'in İslâm şâiri Muhammed İkbal'in iki manzûm eserini gönderdiler. Ben bu şairin ufak bir risalesini Ankara'da görmüş ve sahibini kendime benzetmiştim. Şarkta yetişen tasavvuf büyüklerinin bütün şiirlerini okuduktan sonra Garp felsefesini adamakıllı hazmeden İkbal, hakikaten yaman şair. Zaten Hint müslümanlarından ismini bilmeyen, şiirlerini ezberlemiş olmayan yok. Urdu lisanında yazılmış olmak tabiîdir. Ancak benim gördüklerim Farisî. Mevlânâ'yı çok okumuş, çok sevmiş. Ona mürşidim diyor. Nezdimdeki iki eserin biri *Peyâm-ı Maşrik*'dir. Çok güzel gazelleriyle kıt'aları var. Gazellerin bir ikisi bana sarhoş gibi nara attırdı"[121].

Abdülkadir Karahan ise, *Dr. Muhammed İkbal ve Eserlerinden Seçmeler* adlı eserinde şunları kaydetmektedir: "Türk şiir ve düşünce tarihinde Muhammed İkbal'in tanınması ve sevilmesi, İstiklâl şâirimiz Mehmed Âkif'in onun eserlerini tanıyıp okumaya başlaması ile olmuştur. Muhammed İkbal ve Mehmed Âkif, yirminci yüzyılın güçlü İslâm şâir ve düşünürleri, didaktik hüviyetleri ile toplumun yol göstericileri, dert ortakları ve daha temiz bir yaşamı özleyen, geçmişin şerefli tarihine bağlı, gelecek kuşaklarının mutluluğu için çalışan söz ustalarıdır"[122].

Âkif'in son yıllarında Mevlânâ ve *Mesnevî*'ye düşkünlüğünün en önemli nedeni belki de çok sevip okuduğu İkbâl'in ruh mimarının Mevlânâ olmasıdır diyebiliriz.

29. Abdülhak Hâmid Tarhan (ö. 1937)

Abdülhak Hâmid, Tanzimat'tan sonraki yenileşme dönemi Türk edebiyatının önde gelen şâir ve tiyatro yazarlarından olup, daha çok *Makber* adlı eseriyle tanınmıştır[123]. Ölüm karşısında sükûnetini koruyamayan Hâmid, söz konusu eser boyunca cevabını alamayacağı sualler sormaktan ve çığlıklar atmaktan kendini alamamıştır. Zaman zaman isyana başvurmakla birlikte nihayet âdeta uçurumun kenarından dönmek sûretiyle kadere razı olmaktan, Allah'ın hükmüne boyun eğmekten başka bir çare bulamamıştır. *Makber* dışındaki şiirlerinde ise özellikle tabiat karşısında, onu İslâmî tasavvuf ve Batıcı panteist görüşlerin senteziyle, derin bir dinî-mistik vecd ve hayranlık duygusu içinde bulmak mümkündür. *Tayflar Geçidi* adlı eserinde ise, Dante'nin *İlâhî Komedya*'da Hz. Peygamber'i ve Hz. Ali'yi cehennemde göstermesine Sa'dî-i Şirâzî'nin diliyle verdiği cevap, Hâmid'in inancı hakkındaki bütün kuşku ve tereddütleri silecek kuvvettedir[124].

Âkif, "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları" adlı yazısında, kendi zamanında hayatta olanlardan Abdülhak Hâmid'in pek sevip takdir ettiğini yazmaktadır[125]. Belki de Âkif, onun yukarıda bahsi geçen eserde, Sa'dî Şirâzî diliyle cevap vermesi sebebiyledir ki onu sevip takdir etmiştir.

121 Bkz. Eşref Edip, Mehmed Âkif, s. 240; Mehmet Önder, "Mehmed Âkif ve Muhammed İkbal", Türk Kültürü, Yıl: XXVI, Sayı: 297, Ocak 1988, s. 6; Ayvazoglu, a.g.m., s. 53; İkbal, *Câvidnâme*, çev. A. Schimmel, s. 10; Çelik, a.g.m. s. 151.

122 Bkz. Abdülkadir Karahan, *Dr. Muhammed İkbal ve Eserlerinden Seçmeler*, Gençlik Basımevi, İst. 1973, s. 25.

123 Hk. geniş bilgi için bkz. İnci Enginün, "Abdülhak Hâmid Tarhan", *DİA*, I, 207-210.

124 Enginün, a.g.m., s. 209.

125 Bkz. Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, aynı yer.

30. Ali Ekrem Bolayır (ö. 1937)

Ali Ekrem Bolayır, Âkif'in takdir edip beğendiği Nâmık Kemal'in oğlu olup, daha çok II. Meşrutiyet'ten sonra yayımladığı hamasî şiirleriyle tanınmış bir *Servet-i Fünûn* devri şâir ve yazarıdır[126]. Ali Ekrem, Osmanlıca'nın ve aruzun güçlü bir hâmisi olmakla birlikte birçok şiirinde konuşma dilini ve hece veznini de kullanmıştır. Aruza Fikret ve Âkif kadar hakim olmasa da o devrin şiir anlayışı içinde kuvvetli bir şair olarak kabul edilmiştir. *Servet-i Fünûn* şâirleri arasında ferdî duyguların çerçevesinde kalmayarak sosyal mevzulara da el atmış, fakat şiirden ziyade düz yazıda başarılı olmuştur[127].

Mithat Cemal Kuntay'ın söz konusu eserinden öğrendiğimize göre, Âkif, Ali Ekrem'i Nâmık Kemal'in oğlu diye değil, "Vasiyet" şâiri diye, "Elvâh-ı Tabîat" şâiri diye sevmiştir[128]. Hatta Âkif, bu konuşma sırasında Kuntay'a, "Ali Ekrem'in *Elvâh-ı Tabîat*'ini görmeseydim *Safahât*'ı yazamazdım" demiştir[129]. Mithat Cemal, daha sonra uzunca Akif'le aralarında geçen konuşmalara yer vererek Âkif'in Ali Ekrem'in elini öptüğünü, ilk zamanlar onu fen adamı ve şiiri eğlence diye yazdığını sandığını kaydeder. Ardından aralarında geçen şu konuşmayı aktarır:

-"Ali Ekrem olmasaydı, ben olmazdım."

-"Niçin olmazmışsın?"

-"Çünkü o, nazma tasvir soktu, muhâvere soktu, benim de yaptığım bundan ibaret."

Kızıyordum: "Bir defa, kendisinin muhâvereden ibaret olması doğru değildi. Sonra da muhâvereyi Ali Ekrem'den aldığı yanlıştı."

-"Muhâvere Fikret'in şiirlerinde de var" dedim, "hem de Ekrem'den evvel."

"Evet, var. Fakat Fikret'in şiirleri lokanta yemekleri gibi süslü şeyler... Ali Ekrem'in manzûmeleri ev yemekleri gibidir; hani ev kadınlarının yaptıkları gösterişsiz, saf yemekler..."[130].

Kuntay'a göre, her ne kadar Âkif, bu çizgileri Ali Ekrem'den almış olsa da bu kadar zayıf bir benzeyişe karşın Ali Ekrem'le Âkif, birbirlerinden, cadde kadar geniş bir hatla ayrılmaktadırlar. Âkif, her şeyden önce kelime ustası, kelime şâiri, kelime mistiğidir; halbuki Ali Ekrem'de kelime yok, lügat var. Âkif, mahsusu, Ekrem, mefhûmu yazar. Ve Âkif muhâvereyi, Ali Ekrem'den, Fikret'ten kimden almışsa alsın, mühim bir şey almamıştır. Muhâvere, Âkif'in eline geçince önem kazanmıştır[131].

126 Hk. geniş bilgi için bkz. İsmail Parlatır, "Bolayır, Ali Ekrem", *DİA*, VI, 275-276.

127 Parlatır, a.g.m., s. 276.

128 Kuntay, *a.g.e.*, s. 441.

129 Kuntay, *a.g.e.*, aynı yer.

130 Kuntay, *a.g.e.*, s. 443.

131 Kuntay, *a.g.e.*, s. 446.

31. Ömer Ferid Kam (ö. 1944)

Son dönem şâir, mütefekkir ve ediplerinden olan Ferid Kam, Âkif'in dostluk kurduğu ve etkilendiği şahsiyetlerden bir diğeridir. Ferid Kam, İslâmcı olarak tanınan kesimin temsilcilerinden biri olarak da addedilmektedir[132]. "Vehimli, kararsız ve sert mizacının da tesiriyle üniversite öğrenciliği yılları fikrî bunalım ve arayışlarla geçmiş, Doğu ve Batı'nın önde gelen filozoflarının, tanınmış mutasavvıflarının eserlerini okuyarak ve bazı şeyhlere intisap ederek bu sıkıntılarını aşmaya çalışmış, sonunda Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî*'si sayesinde aradığı huzuru bulmuştur"[133].

Âkif, *Safahât*'ın "Üçüncü Kitab"ının sonunda yayımladığı Ferid Kam'ın kendisine gönderdiği bir mektubun başında, "Bize, *Dinî, Felsefî Musâhabeler* gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı canım, üstâd-ı hakîmim Hazret-i Ferid'in kıymetdâr bir hâtıra-i iltifâtıdır" diye anekdot düşmüş[134], ayrıca "Yedinci Kitap"taki "Gece" isimli "tasavvuf temalarıyla dopdolu"[135] şiirini, "Üstâd-ı hakîmim Ferid Beyefendi'ye" diyerek ona ithaf etmiştir[136].

Ferid Kam ise, 2.1.1937 tarihinde öğrencisi Sıdkı Bey'e yazdığı bir mektubunda Âkif hakkında şunları söylemktedir: *"Âkif hakîkaten çok kıymetli, nadir yetişir bir şahsiyetti. Gerek irfanca, gerek faziletce kâbına yetişilmez bir adamdı. Hele samimiyeti... şayanı hayretti. Ben onun kadar samimi bir adam görmedim. Diyebilirim ki şiirlerindeki kuvvet, bu samimiyettendir. Söylediği şeyler hep kendi kanaatinden, imanından mülhemdir. Dostlarına karşı candan muhabbet gösterir. Elinden gelen hiçbi iyiliği diriğ etmez. Kimse hakkında fena düşünmez. Herkese karşı hayırhah. Sözünde sabit kadem. Azmi kuvvetli. Rind meşreb. Hülâsa her veçhile kâmil insandı*[137].

Ferid Kam'ın *Vahdet-i Vücûd* adlı eseri[138], onun fikrî derinliğini gösteren çalışmalardan biri olup, *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlürreşâd*'da yayımlanan makalelerden derlenmiştir. Eserde, Batı düşüncesindeki panteizm ile vahdet-i vücûd arasındaki farklar ortaya konulmuştur[139]. Önceleri *vahdet-i vücûd*'a karşı çıkan Âkif, gerek Ferid Kam'ın sohbetleri gerekse onun *Vahdet-i Vücûd* adlı eserinden kaynaklanmış olsa gerektir ki, *vahdet-i vücûd*'u benimseyerek savunmuş[140], bilhassa yukarıda bahsi geçen "Gece" isimli şiirinde bu çerçevede tasavvufî temalara yer vermiştir. İşte en güzel numûnesi:

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Mâbud!
Gel ye bir tânecik Gâib, gel ey bir tânecik Mevcûd[141].

132 Hk. geniş bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, "Kam, Ömer Ferit", *DİA*, XXIV, 271-273; Nazmi Özalp, *Ömer Ferid Kam*, İst. 2000.

133 Bolay, a.g.m., s. 272.

134 Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 189.

135 Demirci, *a.g.e.*, s. 87.

136 Bkz. Ersoy, *a.g.e.*, s. 411.

137 Bkz. Eşref Edib, *a.g.e.*, II, 180.

138 Bu eser, Ethem Cebecioğlu tarafından *İbn Arabi'de Varlık* Düşüncesi adlı eserin içerisinde yeni harflerle de neşredilmiştir (Ank. 1994).

139 Bolay, a.g.m., s. 273.

140 Bu konuda bkz. Şengüler, *a.g.e.*, V, 180-182; Şimşek, a.g.m., s. 20.

141 Ersoy, *a.g.e.*, s. 412.

32. Ferid Vecdî (ö. 1954)

Ferid Vecdî, Mısırlı âlim ve mütefekkirlerden olup, felsefe, kelâm ve tefsir sahasındaki eserlerinin yanı sıra, *el-Vecdiyyât* adlı makâmât türü hikâyeleriyle Arap edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. "İslâm dininin evrenselliği, İslâm medeniyetinin Batı medeniyetinden üstün oluşu, ruhanî âlemin varlığı, materyalizmin çelişkileri ve ilimle din arasındaki uyum konuları üzerine önemle duran Ferid Vecdî, İslâmiyet'in akıl ilkelerine göre anlaşılması ve âlimlerin yorumları vasıtasıyla dine yapılan ilavelerin ayıklanması gerektiğini bazan aşırılığa kaçacak derecede hararetle savunmuş"[142] bir şahsiyettir. Son dönem tefsir âlimleri arasında da zikredilen Ferid Vecdî, İslâm dünyasında yaygın bulunan tasavvuf anlayışını da eleştirmiş, Kur'ân'da ve sahih hadîslerde geçen "velî" kavramına ilahî emirlere uyan bir mü'min anlamını vermiştir. "Sûfilerin velîlik ve buna bağlı tevessül anlayışları konusunda naslarda açık bilgiler bulunmayıp bunlar İslâm'ın bünyesine sonradan dahil edilmiştir"[143].

Ferid Vecdî'nin tefsir, kelâm, felsefe ve edebiyat alanında pek çok eseri olup, kelâm ilmi alanındaki *el-Hadîkatü'l-Fikriyye fî İsbâti Vücûdillah bi'l-Berâhini't-Tabi'iyye* isimli eseri Mehmed Âkif tarafından *Hadîka-i Fikriyye* adıyla Türkçe'ye tercüme edilerek *Sırât-ı Müstakîm*'de neşredilmiştir[144]. Söz konusu eser, yeni harflerle de yayımlanmıştır[145]. Âkif'in, *Hadîka-i Fikriyye*'den başka, Ferid Vecdî'nin çeşitli dinî mes'elelere ait makâlelerini de tercüme ettiğini biliyoruz[146].

Âkif, ayrıca "Tahkikat-ı Edebiyye Sütunları" adlı yazısında, Mısır'ın önde gelen fazîletli gençlerinden Muhammed Ferid Vecdî'den büyük çapta yararlandığını kaydetmektedir[147].

Sonuç

Bu çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Âkif, gerek tahsili sırasında, gerekse hayatının diğer dönemlerinde tasavvufla irtibatlı olmuş, Kur'an ve sünnet çizgisindeki tasavvufa ve bu yolun gerçek kâmillerine asla karşı çıkmamıştır.

2. Âkif'in sevgi, hürmet beslediği, hasretini çektiği âlim, sûfi ve şâirler arasında, Gazzâlî, İbn Sînâ, Fahreddin Râzî, Ferîdüddin Attâr, İbnü'l-Fârız, Mevlânâ, **Şeyh Sa'di Şirâzî, Kutbüddîn-i Şirâzî, Yûnus Emre, Hâfız-ı Şirâzî,** Sa'düddin Taftazânî, Şeyh Bedreddin, **Seyyid Şerif Cürcânî, Şeyh Hüsâm Efendi, Osman Şems Efendi, Babanzâde Ahmed Naim, Muhammed'in İkbâl ve Ferid Kam vardır. Yine Âkif'in bunlardan Babanzâde**

142 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferid Vecdî", *DİA*, XII, 393.

143 Yavuz, a.g.m., aynı yer.

144 Yavuz, a.g.m., s. 395.

145 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, VII, 255-452.

146 Bkz. Şengüler, *a.g.e.*, VII, 11-254.

147 Bkz. Mehmed Âkif, a.g.m., aynı yer. Ayrıca bkz. Şengüler, *a.g.e.*, aynı yer.

Ahmed Naim, Muhammed'in İkbâl ve Ferid Kam ile dostluk ve arkadaşlık kurduğu da dikkatleri celbedicidir.

3. Âkif, Arap şâirlerinden Antere, Mecnûn, Mütenebbî, Ebû Firâs'a ve İran meşhûr ediplerinden Firdevsî 'ye hayran olmuş, onlara özlem duymuştur.

4. Âkif, Türk şâirlerden, **Fuzûlî başta olmak üzere,** Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, **Hersekli Ârif Hikmet Bey, Abdülhak Hâmid ve Ali Ekrem Bolayır'ı sevip takdir etmiştir. Bu şâirlerden Fuzûlî, Nâmık Kemâl ve Arif Hikmet'in tasavvuf ve tarîkatlarla irtibatlı oldukları da bilinmektedir.**

5. Âkif, bilhassa Mısır'da bulunduğu yıllarda buradaki Muhammed Abduh, Ferid Vecdi gibi bilgin ve düşünce adamlarından istifade etmiş, onların eserlerinden ve makalelerinden bazılarını Türkçe'ye tercüme etmiştir.

6. Âkif, sadece Doğu ve İslâm dünyasının büyük şahsiyetlerinden etkilenme, eserlerini okuma veya şiirlerini ezberlemekle kalmamış Batı'ya da yüzünü dönerek William Shakespeare, Milton, Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfred de Musset. Lamartine, J. J. Rousseau, Alphonse Daudet,. Emile Zola, Alexandre Dumas Fils, Sienkiewicz gibi şâir ve yazarların eserlerini okuyup bunlardan bazılarının eserlerinden tercümeler dahi yapmıştır. **Bunlardan en çok sevdiği yazarlar ise, Lamartin ve Dode'dir.**

7. Kısaca söylemek gerekirse Âkif, Doğu ve Batı'yı çok iyi bilen, tanıyan, oldukça donanımlı bir ilim, irfân ve gönül adamı olup, hayatı ve eserleri incelendikçe daha nice çalışmalara konu olacak hazine olarak karşımızda durmaktadır.


Yusuf KAPLAN
D.Mehmet DOĞAN



3. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 10.00 – 12.00

Oturum Başkanı: **Muhsin Mete**

Yusuf Kaplan, "Âkif'in Varoluş İrade ve Mücadelesi: Şiarı, Şuuru ve Şiiri"

Cemâl Kurnaz, Prof. Dr., "Serdengeçti'nin Âkif'e Yaklaşımı"

Turan Karataş, Doç Dr., "Hasan Basri Çantay'ın Gözüyle Mehmet Âkif"

Ahmet Faruk Kılıç, Yard. Doç. Dr., "Islahatçılık ve Modernistlik Açısından Mehmet Âkif Ersoy"

Bilal Çakıcı, Dr., "Mehmet Âkif'in Geleneğin İzindeki Bir Şiiri: Terkîb-i Bend"

D. Mehmet Doğan, "Batı Karşısında İki Kimlik Şairi: Mehmet Âkif ve Yahya Kemal"

Akif'in Varoluş İradesi ve Hakîkat Mücadelesi:

Şiarı, Şuuru ve Şiiri

Yusuf Kaplan
Yazar

Akif, Türkiye'nin şahsında İslâm medeniyetinin varlığını sürdürüş iradesinin ve hayat-memat mücadelesinin anıtlaşmış timsalidir. O yüzden, Akif, kendisini aşmış, müslüman varoluşunun mekke, medine, medeniyet, ya da vücut, vicdan, vecd veya şiar, şuur ve şiir süreçlerini temsil eden bir anıt-varlığa dönüşmüştür; ama temsil ettiği göstergelerle, dinamiklerle yaşayan, canlı, bize her dâim yeni şeyler söyleyebilen bir gösterge-anıt varlık'a.

Akif'e bakarak, medeniyetimizin bütün teşekkül süreçlerini; medeniyetimizin teşekkül süreçlerine veya bu süreçlerden herhangi birine bakarak da hem Akif'i, hem çağımızı, hem günümüzü, hem geçmişimizi ve bütün çağları, hem de insanlığın gelecek çağlarını okuyabilmek mümkündür. Zira medeniyetimizin mekke, medine, medeniyet süreçleri arasında, bu süreçleri kopmaz ve birbirini üretecek şekilde birbirine bağlayan muhkem rabıtalar, şaşmaz koridorlar vardır. Bugünkü seküler algı kapılarının kapalı olduğu ve bizi de kendisine ve kendi üstümüze kapattığı bariyerleri aşabilecek çapta koridorlar.

Bu metinde, birbirinin mütemmim cüzü olan bu koridorları belirleyerek, tasvir ve tarif ederek, Akif'i ve Akif'in diktiği anıtı, Akif gibi figürlerin ölümsüzleştirdiği bu anıtı varkılan, anlamlı kılan şiardan şuuru, şuurdan şiiri üreten ya da şiirde şuuru, şuurda şiarı vücut bulduran, varkılan, sunan derûnî kozmolojik şuuru, bu şuurun nasıl oluştuğunu ve bize bugün esaslı, ihata edici ve cihanşümûl bir medeniyet fikri ve tasavvuru geliştirme sürecimizde neler verebileceğini, daha da önemlisi, vereceği şeyleri *nasıl* verebileceğini Akif ve "anıt"ı üzerinden göstermeye çalışacağım.

Yazıya geçmeden önce, burada bu makalenin vaatleriyle ve kapsama alanıyla ilgili olarak bir noktanın altını çizmem gerekiyor: Bu makale, yalnızca Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesi sorunu üzerinde yoğunlaşmayacak. Daha ziyade, Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesini anlama çabası *üzerinden* nasıl yeni bir medeniyet tasavvuru geliştirilebileceğini ve esaslı bir medeniyet tasavvuru fikri geliştirilmeden Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesinin anlaşılmasının bir hayli zor olacağı tezinden hareketle başka yerlerde geliştirdiğim ve burada özetleyerek aktaracağım medeniyet tasavvuru fikrinin Akif'e (ve dolayısıyla Bediüzzaman, Necip Fazıl, Nurettin Topçu, Erol Güngör, Sezai Karakoç gibi diğer öncü figürlere) nasıl tatbik edilebileceğini göstermeyi ve böylesi bir teşebbüsü mümkün kılabilecek teorik bir çerçeve sunmayı amaçlıyor.

Bakışaçısı ve Metodoloji Sorunu

Akif, sadece şiiriyle değil, aynı zamanda fikriyatı ve tatbikatı, şahsiyeti ve sanat hayatıyla da varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesini aynı azim ve kararlılıkla, sözkonusu derûnî şuurun verdiği ruh ve ilhamla hayat-memat mücadelesi verdiğimiz bir zaman diliminde bile sürdürmekten geri durmamış bir anıt-figürdür. Dolayısıyla Akif'i, sadece sanatı, sadece hayatı, sadece mücadelesi veya sadece düşüncesi açısından değerlendirmek, Akif'i de, Akif'in şahsında özlü bir şekilde tebeddün ve tecessüm eden medeniyetimizin varoluş iradesi ve mücadelesini de tam olarak, bütün veçheleriyle ve boyutlarıyla anlayabilmemizi zorlaştırır.

Türkiye'nin yaşadığı ama entelijansiyamızın fark edemediği en yakıcı ve sonuç itibariyle en yıkıcı sorun, özelde bizim yaşadığımız tecrübeyi, genelde dünyada yaşananları anlayabilme ve anlamlandırabilme sorunudur. Fenomenleri, olup-bitenleri anlayabilmek, bir perspektife, bir bakış açısına, bir metodolojiye sahip olabilmekle mümkündür. Açıklama gücü ve imkânları kuşatıcı ve kucaklayıcı bir metodolojiye sahip olmadan ne şimdi'yi, ne geçmiş'i anlayabiliriz, ne de geleceği tahmin edebilir ve şümullü, cihanşümul bir gelecek tasavvuru inşa edebiliriz.

Bakışımızı da, bakış açılarımızı da yitirdiğimizin farkında veya idrakinde bile değiliz. Kendi sorunlarımıza başkalarının perspektifleriyle bakmaktan başka bir şey yapamıyoruz; onu da çok iyi becerebildiğimizi nereye kadar söyleyebiliriz, bugün geldiğimiz noktaya bakarak buna karar vermek hiç de zor olmasa gerektir.

Bakış'ın yitmesi, açı'nın kaybolması, bakış açılarının kırılmaya uğraması, bizi, kendimize ve dünyanın meselelerine başkalarının perspektifleriyle bakmaktan başka bir yere götür-

müyor: Yabancı bakış açıları ise, bizi hiçbir zaman kendimize götürmediği için, kaçınılmaz olarak kendimize de getirmiyor: İfadenin iki anlamıyla da: Ne yaşadığımızı söyleyebilecek bir hayatiyet emaresi gösterebiliyoruz; ne de şimdi yaşadığımız ya da yaşadığımızı sandığımız ama gerçekte oraya buraya doğru tam bir anaforun ortasında sürüklendiğimiz hayat, önceki hayatımızla muhkem bir ruh ve öz birliği, kopmaz bir norm bütünlüğü ve form kardeşliği kurabiliyor.

Oysa bakış'ın da, açı'nın da, bakış açılarının da yitmesi, meselelerimize başkalarının gözleriyle ve gözlükleriyle bakar hâle gelmemiz, bizim olup bitenleri görme ve anlama kabiliyetlerimizi yitirdiğimizi, dolayısıyla kendi zamanımızı yaşamadığımızı, başkalarının ürettiği bir zamanı yaşadığımızı, yani ödünç hayatlarla vaziyeti idare ettiğimizi, yani, tarihi yapan değil, tarihte tatil yapan derekesine sürüklenerek tarihi yapanlar tarafından oraya buraya sürüklendiğimizi, bu durumun bizi özne konumundan nesne konumuna düşürdüğünü de göremiyoruz, bu yakıcı gerçeği göremediğimizi de göremiyoruz. Neden?

Çünkü bir meselemiz yok; meselemiz olmadığı için mesuliyetimiz de yok, mesuliyetimiz olmadığı için de, soracak esaslı suallerimiz de yok.

Tersi de doğru: Sualimiz olmadığı, asıl sualin ne olduğunu ve dolayısıyla sual sormasını bilmediğimiz için, bir mesuliyet duygusu ve şuuru taşımıyoruz; mesuliyet duygusu taşımayışımız, bir meselemizin olmamasından kaynaklanıyor ya da bir meselemiz olmadığı içindir.

Dolayısıyla, özelde kendi yaşadıklarımızı, genelde dünyanın yaşadığı sorunları anlayabilmemizi ve anlamlandırabilmemizi mümkün kılacak bir bakışımız, bir bakış açımız, dolayısıyla bir metodolojimiz yok.

Medeniyet Fikrinin Yitirilmesi ve Çağ Körleşmesi

Yok; çünkü "biz" yokuz. Medeniyetimiz bütün boyutlarıyla varlığını sürdüremediği için yokuz. Çünkü, birincisi, medeniyetimizin varlığını sürdürmesini mümkün kılacak ve aynı ânda hem bir medeniyetin yaratıcı ruhu oluşturan hem de yaratıcı ruh tarafından oluşturulan vasat da, bu vasata hayat verecek, bu vasatı varkılacak aslî dinamikler de, etikamız ya da daha doğru bir deyişle mekkemiz de, ethos'umuz da, normlarımız da, dil'imiz de, kısacası yaratıcı ruhumuz da; ikincisi de, bu vasata hayatiyet kazandıracak, bu vasatı değişen şartlarda sürgit yeniden üretecek medinemiz de, usûlümüz, estetikamız, formlarımız, üstdilimiz de, kısacası bir medeniyetin kurucu iradesini oluşturan kurucu irademiz de yok olduğu için yokuz, medeniyetimiz yok. (Birazdan medeniyetlerin iki temel eksenini oluşturan bu yaratıcı ruh ve kurucu irade eksenlerine dair bir izahatta bulunacağım).

Peki, bize öncelikli olarak bir bakış açısı kazandıracak, ardından da bu bakış açısıyla, hem kendi yaşadıklarımızı, hem dünyanın yaşadığı sorunları anlayabilmemizi ve anlamlandırabilmemizi, spesifik olarak da dilimizi de, üstdilimizi de yeniden kurmamıza imkân tanıyacak metodolojiyi nasıl geliştirebiliriz?

Çağımızın en büyük tarihçilerinden Fernand Braudel, bu konuda bir parça da olsa bize yardımcı olacağını söylüyor gibi. Şöyle diyor Braudel: "Bugünü anlayabilmek için tarihi seferber etmek zorundayız."

Bugün Türkiye'de tarihi seferber edebilecek kalibrede, çapta insan var mıdır, bunu söyleyebilmek çok zor. Ama ben Braudel'in önerisinin biraz daha ötesine giderek, şunu söyleyebileceğimizi düşünüyorum: Bugünü, bugün yaşadığımız sorunları bütün boyutlarıyla ve bihakkın anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için, sadece tarihi seferber etmek, yine bizi bugüne getirip bırakmakla sonuçlanabilir. Onun için tarihin ötesine gidebilecek bir idrak düzlemine çıkabilmek zorundayız. Çünkü sadece tarihe bakarak, bugünü değil, tarihi de anlayamayız. Tarihe bakarak tarihi anlamaya çalıştığımız zaman, tarihi mutlaklaştırmış oluruz ve tarih, mutlak bir şey olmadığı için, tarihi mutlaklaştırmak, bize tarihin kapılarını açmaz. Böylelikle, aslında tarihe bugünkü algılama biçimlerimizi giydirmiş oluruz; dolayısıyla böyle yapmakla, hem tarihi, algılama biçimlerimizle kapatmış oluruz; hem de tarihe kapanmış oluruz; kapandığımız tarih de aslında bugünkü tarihtir, bugünün algılama ve kavrama biçimleridir yalnızca.

Oysa yapmamız gereken şey, tarihin bize kendisini ifşa edebilmesini sağlayabilmek, tarihle günümüze ayna tutabilmek olmalıdır: Bugün'le tarihe ayna tutmak değil. Zira bugünle tarihe ayna tutmak, aynaya yansıyan bugünümüzü bir kez daha tarihe yansıtmak gibi bir açmazın, bir fâsit dâirenin eşiğine bırakacaktır bizi. Aslolan tarihin bugünümüze ayna tutmasını sağlayabilmektir. Bizim tarihe konuşmamız ve tarihi bugünkü algılama biçimlerimiz doğrultusunda konuşturarak biçimbozumuna uğratmamız ve dolayısıyla tarihi, tarihte vukû bulan şeyi yok etmek yerine, tarihin bize konuşmasını, tarihin kendisini bize ifşa etmesini imkân dâhiline girdirebilmektir. Tarihin bize konuşmasını mümkün kılacak koridorları açık tutabildiğimiz zaman, tarih de, biz de müşterek / diyalojik bir konuşma içine girebiliriz, tarihi de, kendimizi de özneleştirme imkânına kavuşabiliriz. Ama öncelikli sorun, tarihe bugünkü algılama biçimlerimizi giydirerek tarihî derinliği yok etmek ve tarihi nesneleştirmek yerine, tarihin -Kant'ın deyişiyle, "kendinde-şey" olarak- bize konuşmasını sağlayabilme sorunudur.

Burada cevabı verilmesi gereken iki soru var. Birinci soru şu: Peki, tarihin bize konuşmasını nasıl sağlayacağız öyleyse? Anlama çabamızı tarihin ötesine taşırarak. Anlama çabamızı tarihin ötesine taşıyabildiğimiz zaman, tarihle diyalojik bir konuşma içine girebilir, tarihi mutlaklaştırma açmazından kurtulabilir, monolojik / bugünkü algılama, konuşma veya söylem biçimlerimizi tarihe giydirme açmazından kurtarabilir, böylelikle hem tarihi, hem de kendimizi özneleştirerek özgürleştirebilme imkânına kavuşabiliriz.

İkinci soru ise şu: Peki, tarihle, diyalojik bir konuşma içine nasıl gireceğiz? İşte en temel, en esaslı soru bu burada.

Bu sorunun bence tek cevabı var: Esaslı, kuşatıcı, kucaklayıcı bir medeniyet tasavvuru geliştirerek. Bu medeniyet tasavvurunu nasıl geliştirebileceğimiz ve bu medeniyet tasavvurunu spesifik olarak Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesine, yani şiirine, hayatına ve fikriyatına nasıl tatbik edebileceğimiz meselesine birazdan döneceğim. Ancak burada söyleyeceklerimizin bir anlam ifade edebilmesi için, önce, bizi, bütün insanlığı,

daha önceki insanlık tarihinde görülmeyen yeni sorunlarla karşı karşıya bırakan içinde yaşadığımız çağa ilişkin birkaç zorunlu ön-tespitte bulunmamız gerekiyor.

Küresel Medeniyet Buhranı: Varlığa ve Hakîkate Saldırı

İçinde yaşadığımız çağ, varlığa ve hakîkate, Heidegger'in deyişiyle, "varoluşsal bir saldırı"nın sözkonusu olduğu bir çağdır. Küre ölçeğinde insanın varlıkla ve hakîkatle, Tanrı'yla ve kâinâtla ilişkisi sakatlanmış, hatta tarumar edilmiştir.

Bu fenomenin adı, tastamam küresel bir medeniyet buhranıdır. Küre ölçeğinde büyük bir medeniyet buhranı yaşandığı için, bütün bir insanlık olarak medeniyet fikri'ni yitirdik. Medeniyet fikri'ni yitirdiğimiz için, münhasıran müslüman toplumlar olarak yaşadığımız sarsıcı buhranın medeniyet buhranı olduğunu fark ve idrak edemiyoruz.

Medeniyet fikrini yitirmemizin nedeni, tarihin ve zamanın durmuş olmasıdır. Başka bir deyişle, seküler-kapitalist Batı sivilizasyonunun ontolojik, epistemolojik ve fenomenolojik olarak mevcut bütün medeniyetleri yok etmiş olmasıdır. Toynbee'nin deyişiyle, üç asır gibi kısa bir zaman dilimi içinde Batı sivilizasyonunun, "yeryüzündeki 26 medeniyetten 16'sını fiilen yok etmesi, 9'unu ise fosilleştirmesi"dir.

Yani, insanlık tarihinde ilk kez, bütün insanlığın, tek bir uygarlığın zamanını yaşamaya mahkûm ve mahpus edilmesidir: İnsanlık tarihinde ilk kez, bir uygarlığın ürettiği zeitgeist / zamanın ruhu, bütün insanlığın, hem şuur, hem de şuuraltı haritalarını belirleyebilecek, şekillendirebilecek bir konum işgal ediyor.

Batı sivilizasyonunun dışındaki medeniyetler kendi zamanlarını yaşamıyorlar; daha doğrusu aynı anda hem kendi zamanlarını, hem de başka medeniyetlerin ya da hâkim medeniyetin zamanını yaşabilme irade ve kudretlerini yitirmiş durumdalar. Yani bugün Asya'nın, Afrika'nın, kadîm Amerika'nın medeniyetleri, ya yok edilmiş, ya da antropolojik, ölü kültürlere dönüştürülerek fosilleştirilmiştir; o yüzden durdurulmuştur; insanlığın ve tarihin serüvenine kendilerince, kendi paradigmaları doğrultusunda katkılarda bulunma imkânları iptal edilmiştir. Tarihin ve zamanın durmasının, durdurulmasının birinci boyutu bu.

İkinci boyutu, birincisinden daha önemli. Yukarıda da değindiğim gibi, seküler Batı sivilizasyonunun hem şuur, hem de şuuraltı haritalarımızı şekillendirecek bir yer işgal etmesi, metafizik bir yırtılmanın yaşanmasına yol açmıştır: Varlık ve hakîkat, sadece fizik gerçeklik derekesine indirgenmiş, insan önce tanrılaştırılmış, sonra geldiğimiz noktada araçların tahakkümüne mahkûm edilerek yok edilmiş; varlık, gerçeklik ve âlem, tek boyutlu bir düzleme indirgenerek, metafizik bir şiddet üretilmiştir.

Toparlayacak olursak... Seküler, monolojik, tek boyutlu Batı sivilizasyonunun bütün küre ölçeğinde, hayatımızın görünür görünmez boyutlarında, enlemesine ve boylamasına hâkim olması, bütün insanlığın, hem insanlık tarihinde daha önceki dönemlerde görülmemiş ölçekte ve çapta köklü ve sarsıcı bir medeniyet buhranı yaşamasına yol açmış,

hem de medeniyet fikrinin yol olmasıyla, dolayısıyla dünyada olup biten her şeyi, insanın başına gelenleri sadece dar, monolojik ve sınırlı seküler algılama ve anlama biçimlerinin zuhûr etmesiyle sonuçlanmıştır. Burada Michel de Certeau'nun seküler sosyal bilimleri, "patolojik bilimler" olarak tanımladığını hatırlatmakla yetineyim.

Yani, tam bir çağ körleşmesi sorunu ile karşı karşıyayız. Post-structuralist'ler, bir yandan bütün bir tarihi (makro-tarihi) eksene alarak yapılacak okumaların, tarihe bir öz atfetmek anlamına geleceği haklı tespitini yapmışlar; ama öte yandan da mikro-tarihler, mikro-gerçeklikler üzerinde yoğunlaşılmasını önererek, bu kez kendileri tarihin kırıntılarını (daha çok da bugünü) mutlaklaştırma, bir öz olarak algılama ve konumlandırma açmazına sürüklenmekten kurtulamamışlardır. Oysa bu durum, insanlık tarihini ve hakîkati bir bütün olarak görebilme imkânlarını da ortadan kaldıran ve sonuçta ontolojik güvensizlik duygusu (anlam ve yön yitimi) yaşayan ama bu derûnî sorunu örtmek, ertelemek için epistemolojik güvenlik alanlarını genişleterek (yani modern süreçte tabiatın, bilimin ve teknolojinin kontrol edilerek, postmodern süreçte ise bu kez insanın iç dünyasının, zihninin, bilinçaltının kontrol ve kolonize edilmesi sağlanarak insanları dünyanın sorunlarına duyarsızlaştıran, narkoz etkisi üreten medya ve kültür endüstrisi vasıtasıyla) küresel sistemin haksız hegemonyasının sürmesini mümkün kılmaya ve hatta pekiştirmeye katkıda bulunmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Özetleyecek olursam, yeryüzünde tek bir uygarlığın hükümfermâ olması, Foucault'nun deyişiyle, "modernlik hapishanesi"ne kapatılmadan önce kendi medeniyetlerinin zamanlarını yaşayan Batı-dışındaki bütün toplumların zamanlarını ve pergellerini şaşırmalarına, medeniyet fikirlerini ve dünyalarını yitirmelerine, dolayısıyla tam bir çağ körleşmesi sorunu ile malul olmalarına yol açmıştır.

Modernlik, insanlığı kendi hapishanesine kapatmıştı; postmodernlik ise, ontolojik güvensizlik sorununun üstünü kalın bir şalla örten epistemolojik güvenlik alanlarının genişletilmesinin vasıtaları olan ve kaçınılmaz olarak ayartıcı, estetize edici, baştan çıkarıcı, duyarlıklarımızı yok edici, pornografik yöntemlerle insanlığı postmodernizmin atomlaştırıcı, her şeyi izâfîleştirici, Tanrı'yla şeytanı eşitleyici estetik bir yok oluş labirentinin eşiğine fırlatıyor. Kısacası, modernlik, insanlığa bir sonbahar armağan etmişti. Postmodernlik, pastırma yazı takdim ediyor bize. "Yersek" diyeceğim ama, yiyoruz ne yazık ki.

İnsanlık bir ruh üşümesi yaşıyor. Bir ilkbahar ve yaz mevsimine ihtiyaç hissediyor şiddetle.

İşte bize, yeniden ilkbahar ve yazı getirecek fikir (asıl) ve yöntem (usul) , medeniyet fikri ve bu fikri hayata geçirmemizi mümkün kılacak medeniyet tasavvurudur.

Bütün bunların Âkif'le, onun aynı ânda hem hayatında, hem de sanatında müşahede ettiğimiz varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesiyle ne alakası var acaba, diye sormayacağınızı umarım. Meselenin tam orta yerindeyiz. Zira Akif'i konuşmak demek, Türkiye'yi, İslâm medeniyetini, insanlığı konuşmak demektir. İnsanlığın geleceğini konuşmak demektir. İnsanlık, pastırma yazıyla huzur ve sükûn dolu bir dünyanın eşiğine ulaşabilir mi?

O hâlde, seküler-kapitalist Batı sivilizasyonunun yaşadığı ve bütün dünyaya dayattığı ontolojik güvensizlik duygusu sorununun zorunlu olarak ürettiği araçsal akıl'la (görünür görünmez araçları, yani hem teknolojiyi, hem de insanın bilinçaltı dünyasını kontrol etme güdüsünü amaç hâline getirmekle) epistemolojik güvenlik alanlarını genişleterek bu hayatî sorunun üstünü örtemeye çalışması olarak tarif ettiğim ayartıcı ve baştan çıkarıcı pastırma yazı olgusunun insanlığı içine sürüklendiği kaos ve katastrof hâlinden, estetize yöntemlerle gerçekleştirilen varoluş ve hakîkat bunalımından çıkarabilecek bir medeniyet tasavvuru fikrinin geliştirilmesi gerekiyor. Bu metnin vaatleri de tam bu noktada devreye giriyor: Sekülerliğin algılama biçimleri tarafından şekillendirilen ve zihnimizi körleştiren mevcut algılama biçimlerimizi terk etmediğimiz sürece, Akif'i de, Akif'in muazzam bir irade ile gösterdiği varoluş mücadelesini de, dolayısıyla Akif ve diğer öncü / kurucu figürlerin bir şekilde geliştirdikleri medeniyet tasavvuru fikrini de ve nihayet, bizim nasıl yeni bir medeniyet tasavvuru geliştirebileceğimiz meselesini de anlamakta zorlanırız. O yüzden, bizi, neo-pagan ve neo-seküler algılama biçimlerine kapatarak zihnimizi körleştiren çağ körleşmesi sorununu görebilmemiz ve aşabilmemiz için önce medeniyet ve sivilizasyon arasındaki köklü farklılıkları görmemiz, sonra da bir medeniyetler tipolojisi geliştirmemiz gerekiyor. Ancak bundan sonra Akif'in varoluş iradesini ve hakîkat mücadelesini bihakkın anlayabilmemizin mümkün olabileceğini düşünüyorum.

Medeniyet: Kozmolojik Şuur; Kültür: Kaos Hâli

O hâlde, medeniyet ne? Ve nasıl bir medeniyet tasavvurundan sözediyoruz, sözedebiliriz?

Medeniyet, kısaca, kozmolojik tasavvur'dur. Kozmolojik tasavvura sahip olmak, bir medeniyeti varkılabilmek, yaşatabilmek, yeni şartlarda yeniden-üretebilmek için yeterli değildir. Bunun için, kozmolojik bir şuura sahip olmak gerekir. Burada şuur, kilit kavramdır. Şuur, varlığın ve hakîkatin varlığını sürdürmesine imkân tanıyan bir varoluş, bir hayatiyet düzlemine geçmesini sağlar insanın. Şuur, şiir'le taçlanacaktır. Şiir, ancak şuur varsa varolabilir ve varkılabilir insanı; ancak o zaman hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılabilir. Akif'in varoluş iradesini ve hakîkat mücadelesini özetleyecek tek anahtar kavram, *derûnî kozmolojik şuur* kavramıdır.

Peki, Batı bir medeniyet olarak nitelendirilebilir mi? Hayır. Çünkü Batı, medeniyet değil, kültür'dür. Kültür'ün ürettiği şeye, kültürden alınan mahsule veya hâsılata sivilizasyon denmiştir.

Batı sivilizasyonu medeniyet olamaz, medeniyet olarak adlandırılamaz; sadece kültür olarak adlandırılabilir.

Medeniyet, kozmos yani âlem fikri'ne dayanır: Kozmos fikrinin üç motoriği vardır: Birincisi, Tanrı'dır. İkincisi, kâinât'tır; üçüncüsü de, insan'dır. İşte bu kozmolojik tasavvurun merkezine Tanrı'nın yerleştirilmesi, kozmolojik şuurun oluşmasını sağlar. Merkezinde Tanrı'nın olduğu bu kozmolojik tasavvur motoriği işletildiği zaman elde edilecek hâsılat şiir olacaktır.

Kozmos fikri, üç ilkeye dayanır: Bütünlük ilkesi, denge ilkesi ve düzen ilkesi.

Batı sivilizasyonunun dayandığı kültür fikrinde de üç motorik sözkonusudur. Ancak bu motoriğin hiyerarşik yapısı tepe taklak edilmiştir. Merkez'e Tanrı'nın yerine insan yerleştirilmiştir. Dolayısıyla karşımıza çıkan şey, ontolojik, epistemolojik ve fenomenolojik kaos'tur. Yani kültür fikri, kaos fikrine dayanır ve kaos fikrinin ürettiği ve kaos fikrini üreten üç ilke sözkonsudur burada: Birincisi, atomlaşma / parçalılık ilkesi. İkincisi, Dengesizlik ilkesi. Üçüncüsü de, Düzensizlik ilkesi'dir.

Özetle, seküler Batı sivilizasyonu bütünlük, denge ve düzen fikrini yok ettiği, parçaladığı, parça'yı bütün konumuna yükselttiği için, medeniyet olarak adlandırılamaz; o yüzden de bugün geldiğimiz noktada medeniyet fikrini yok etmiştir; medeniyet fikrini yok ettiği için de, bütün diğer medeniyetleri yok etmekte bir sakınca görmemiştir.

Burada kısaca Akif'te şuur hâline gelen, Akif'in sanatını da, hayatını da şekillendiren şuurun kaynağının ne olduğuna dair bir fikir verdim. Bu fikri, birazdan biraz daha açacağım. O zaman Akif'i de, kendimizi de, medeniyetimizi de, insanlığın serüvenini de daha berrak ve önyargısız bir zihinle idrak edebilme imkânına kavuşmuş olacağız.

Bunun için önce medeniyetlerin temel eksenlerini belirlememiz, ardından da kısaca bir medeniyet tipolojileri taslağı sunmamız gerekiyor.

Medeniyetlerin İki Temel Ekseni: Yaratıcı Ruh ve Kurucu İrade

Genelde medeniyet gibi büyük makro oluşumların, özelde ise medeniyetlerin geliştirilmesinde kilit rol oynayan kültür, sanat, düşünce atılımlarının ve açılımlarının geliştirilebilmesi, iki temel eksenin hayata ve harekete geçirilmesiyle imkân dâhiline girebilir: Birinci eksen, dikey eksen; ikinci eksense, yatay eksendir.

Dikey eksen, bir medeniyetin ya da bir sanat ve düşünce hareketinin yaratıcı ruh'unu oluşturur. Bunu, bir medeniyetin ya da bir hareketin kısaca **ruh**u olarak tanımlayabiliriz.

Yatay eksense, bir medeniyetin ya da bir medeniyet havzasına ait bir toplumun, topluluğun ya da kişinin kurucu iradesini oluşturur. Bunu da, bir medeniyetin veya münferit ya da müşterek bir atılımın "**beden**"i olarak tanımlayabiliriz. ***Dikey eksen, teorik kaynaktır. Yatay eksense pratik dayanak.***

Büyük ve özgün atılımların gerçekleştirilebilmesi için, iki eksenin de aynı anda, birincisi, aktif ve işliyor olması; ikincisi de, birbirini itmek yerine çekmesi, kışkırtması, beslemesi, besliyor olması kaçınılmazdır.

Dikey ekseni sakatlanan, işlemeyen ya da yok olan bir hareket, bir toplum, bir medeniyet; yaratıcı bir ruhtan yoksun olacağı için, dünyaya, insanlığa özgün şeyler, özgün diller, imajinatif varoluş ve ifade biçimleri armağan etme imkânını yitirir. Donuklaşır. Kalıplaşır.

İçine ve dünyaya kapanır. Çift yönlü temassızlık yaşar. Sığlaşır. Yüzeyselleşir. Zevklerini ve beğenilerini yitirir. Zevksizleşir. Niteliksizleşir.

Tıpkı bizim iki asırdır yaşadığımız ve geldiğimiz nokta itibariyle yaptığımız gibi arabeskle eurobesk arasında ya da arabesk ve eurobesk'in biraz daha rafineleştirilmiş biçimleri arasında salınır durur.

Anlayamadığı, algılayamadığı, ancak arabesk veya eurobesk algılama biçimleriyle algıladığı geçmişi ya büsbütün yok sayar. Böylelikle hafızasını sıfırlamaya çalışır; kendisini sanki dünyaya yeni gelmiş bir çocuğun konumuna yerleştirir: Hiçbir şeyi tam olarak anlayamaz. Hiçbir şeyi tam olarak tanımlayamaz. Yalnızca içgüdüleriyle, duygularıyla, arzularıyla hareket eder. Olgunlaşmamıştır: Entelektüel, analitik ve eleştirel melekeleri henüz gelişmemiştir çünkü. Büyük "sentezci" Kant'tan esinle söylemem gerekirse, "aklını kullanmaya cesaret edemez"; yalnızca kendisi, kendi küçük dünyası, saplantıları ve handikapları vardır. Küçük bir anafor hâli, hâl-i pür melâlidir artık: Oradan oraya savrulur durur yalnızca.

Bir yerde duramaz. Oysa olup bitenleri anlayabilmek, hele de anlamlandırabilmek ve yorumlayabilmek, bir yerde durmakla, pergelin sabit ayağını aslî dinamiklere ya da yaratıcı ruha muhkem bir şekilde basmakla başlar. O yüzden İngilizce'de, Almanca'da veya Arapça'da "anlamak" (under/standing; verstehen ve vâkıf olmak, vukûfiyet kesbetmek) fiilleri, "durmak" fiillerinden türetilmiştir. Bir yerde duramadığınız, sürekli savrulduğunuz zaman, olup bitenleri göremez, anlayamaz, künhüne vâkıf olamazsınız. Sadece bakarsınız ve bakakalırsınız. Nereye gideceğinizi, nasıl gideceğinizi, niçin oraya veya buraya gitmeniz gerektiğini bilemezsiniz. Savrulur durursunuz sadece.

Akif'in şiirindeki, natüralizme kadar varan derin realizmi, eşyanın, fenomenlerin, sosyal durumların bütün çıplaklığıyla künhüne vâkıf olma çabası ve şuuruyla geliştirdiği ve şiarlarının, yaratıcı ruhunun, yani vahyin ışığında gördüğü metafizik gerçekçilik, işte bu savrulmayı teşhis etmek, içinde yaşanılan, toplumumuz ve medeniyetimiz açısından tam bir hayat-memat meselesine dönüşen bu çıldırtıcı, yakıcı, önce içini, sonra da dışını, kendi dışındaki medeniyet bedenini yangın yerine dönüştürdüğünü müşahede ettiği bu somut gerçekliği bütün sertliği, acımasızlığı ile tespit etmek ve oradan yola çıkarak ve derûnî, sarsılmaz şuurla yaşadığı, doldurduğu çilesini iliklerine kadar yaşayarak, duyarak, hissederek büyük şiire, has şiire, hakîkî şiire, hakîkatin şuurunun şiirine ulaşmasını sağlamıştır Mehmet Akif'in.

O yüzden çağımızı ve ruhunu en iyi anlayan ve anlatan büyük düşünür Heidegger, "bir yeri sükûna erdirebilmek için, o yere iskân etmek ve o yeri mesken tutmak gerekir" demişti. Şimdi biz, yaratıcı bir ruha sahip *çağdaş Sinanlarımız olmadığı için*, sözgelişi, İstanbul'a iskân edemiyoruz ve mesken tutamıyoruz İstanbul'u. İstanbul, iskân edilecek ve mesken tutulacak özelliklere, ne yazık ki, pek fazla sahip değil artık. Dünyanın en büyük haraphânesi. Dünyanın en büyük varoşhânesi.

Tam yarım asır önce, İstanbul'a belli (ve belli ki yanlış) bir plan dahilinde çeki düzen vermesi, şehri silbaştan yeniden kurması için davet edilen çağımızın en yaratıcı mimarların-

dan Le Corbusier'nin bu daveti reddederken önerdiği şey çok sarsıcıydı: "*Siz bu güzelim şehre dokunmayın yeter! Yeteri kadar dokunmuşsunuz zaten! Şehrin dokusunu ve ruhunu yok etmişsiniz!*"

Biz, Le Corbusier'nin önerisini aslâ dikkate almadık ve İstanbul'a bir dokunduk pîr dokunduk. Şimdi bir dokunup, bin âh işitiyor olmamız o yüzden hiç de şaşırtıcı değil.

Ya da geçmişle övünmeye kalkışır yalnızca. Oysa geçmişle övünmek de, nesneleşmektir. Aslolan geçmişi çağdaşlaştırabilmektir. Yani geçmişi tarihe girdirerek, bugüne getirerek, geçmişle diyalojik bir konuşma içine girerek şimdi'ye yeni, taze, kanatlandırıcı bir ruh üfleyebilmek; bugün için yeni bir dil ve varoluş biçimi ya da biçimleri üretebilecek şekilde geçmişin özünü ve ruhunu kavrayıp yenileyebilmektir.

Özetle, dikey ekseni olmayan, işlemeyen bir edebiyat, bir medeniyet ruhunu yitirir; varolamaz, yepyeni şartlarda, imajinatif şekillerde ***varolma ruhu*** üretemez. yatay ekseni olmayan, işlemeyen bir edebiyat veya medeniyetse, körleşir, topallar; yürüyemez; ***varolma iradesi*** geliştiremez.

Medeniyet Tipolojileri: Üç Farklı Medeniyet Türü

Üç tür medeniyetin varlığından sözedebiliriz.

Birincisi, pagan uygarlıklar.
İkincisi, kadîm medeniyetler.
Üçüncüsü, vahiy medeniyetleri.

Pagan uygarlıklara antik Yunan'da kıvamını bulan, Kilise Hıristiyanlığı'yla birlikte kısmen bastırılan, modernlikle birlikte yeniden zuhûr eden seküler Batı uygarlığı tecrübeleri dâhildir. Pagan uygarlıklar, antroposantriktir: İnsanı, her şeyin merkezine yerleştirirler ve tanrılaştırırlar. Kilise Hıristiyanlığı ise, özü itibariyle esasen farklı bir şey yapamamış, bu kez, Tanrı'yı insanlaştırmıştı. (Aradaki fark, zannedildiği gibi, nitelik farkı değil, nicelik farkıdır). Pagan uygarlık/lar, gerçekliği, fizik gerçekliğe, sadece bu dünyaya indirger. Kozmolojiyi kozmografyaya dönüştürür. Tek boyutludur. Monolojiktir. Önce asimilasyon, ardından da eliminasyon stratejileriyle Tabiatı, Tanrı'yı ve İnsanı, dolayısıyla kendisi dışındaki bütün medeniyetleri kontrol ve kolonize eden bir şiddet, şiddete dayalı ilişki biçimleri geliştirir. İnsanı ve bu dünyayı mutlaklaştırdığı için, dışa dönüktür: İnsanın iç dünyasını imha eder. Çatışmacı ve yok edicidir.

Kadîm medeniyetlere, günümüzde, Konfüçyanizm, Budizm, Hinduizm, Şintoizm, Taoizm gibi Doğu hikmet gelenekleri dâhildir. Kadîm medeniyet/ler kozmosu, dolayısıyla insanın iç dünyasını mutlaklaştırır: İçe dönüktür: Dış dünyayı ihmal eder. Hiçlik, esastır. Yok olucudur. Paganların saldırılarına direnebilecek imkânlardan yoksundur.

Vahiy medeniyetlerinin tek temsilcisi, tarih boyunca İslâm medeniyeti ve farklı zaman dilimlerindeki ve havzalardaki yorumlarıdır. Vahiy medeniyeti, teosantriktir. Hem fizik, hem

metafizik gerçekliği aynı anda ihata eder. Vahiy medeniyeti, "li-tearefû" emr-i ilâhîsi gereğince varlığı ve bütün varlıkları, farklılıklarıyla, nasılsalar öylece kabul eder; fıtrata veya yaratılışa, inanca veya inançsızlığa esas itibariyle müdahale etmez; o yüzden hem varedici, hem de varkılıcıdır. Varlığa, hakîkate, hayata, insana yapılan her tür saldırıyı, kâinâtın dengesini, bütünlüğünü ve düzenini bozacağı düşüncesiyle püskürtebilecek maddî ve manevî direnç noktalarına ve şuura sahiptir. O yüzden mevcut bütün medeniyetlerle temasa geçmiş, hem beşerî düşüncenin, hem "mistik" düşüncenin varolmasını, kendilerini yeniden üretebilmelerini mümkün kılacak başka hiçbir medeniyetin geliştiremediği vasatlar oluşturabilmiştir.

Buradan Akif'in, dolayısıyla İslâm medeniyetinin, dolayısıyla insanlığın varoluş iradesinin ve mücadelesinin şuurunu oluşturan, şiirini yazmasına imkân tanıyan medeniyet tasavvurunun mahiyetine ve nasıl yeniden hayatiyet kazandırılabileceğine, spesifik olarak da bunun Akif'te ne tür karşılıkları olduğuna ya da nasıl tezahür ettiğine geçmeden önce, medeniyetlerin varlık ve hakîkat tasavvurlarını şekillendiren ya da ifade eden üç eksen soruya, ardından şiir-dil ilişkilerine biraz yakından bakmamız gerekiyor.

Üç Eksen Soru: Ne, Nasıl ve Niçin

İnsanın varlığını anlamlı kılabileceği, varlığına anlam katabileceği üç eksen soru vardır: Ne, nasıl ve niçin soruları.

Ne sorusu vücuda, mevcuda ve mevcûdiyete, yani varlığa, varlığın kaynağı olan hakîkate, hakîkatin kaynağı olan "asıl"a, aslî dinamiklere, Frenkçesiyle norm'a ilişkin bir sorudur. Ne sorusu, varlığın ve hakîkatin mahiyetiyle, hayatıyla, hayat bulmasıyla irtibatlıdır.

Nasıl sorusu, varlığın / vücûdun varoluşuyla, varlığa gelişiyle, mevcut oluşuyla, mevcûdiyet kazanışıyla ve mevcûdiyetini sürdürüşüyle irtibatlı bir sorudur. Nasıl sorusu, usûl'le, form'la ilgilidir, varlığın ve hakîkatin hayatiyet kazanmasının, hayat olmasının yollarını gösterir bize.

Ne sorusu, nitelikle; nasıl sorusu nicelikle ilgilidir: Ne sorusu, dil'le, etika'yla ilgilenir; nasıl sorusu ise, üst-dille, estetika'yla.

Buradaki yakıcı sorun şudur: ***Ne sorusu bize vasatı resmetmekte; nasıl sorusu ise vasıtayı keşfetmekte kılavuzluk eder***. Aslolan mahiyet'tir; ama mâhiyetin hem ne olduğunun, hem de nasıl olduğunun ve oluştuğunun, dolayısıyla hangi şartlar altında varolabildiğinin ya da yok olduğunun anlaşılabilmesi, anlamlandırılabilmesi ve anlam kazanabilmesi sürecinde, bir usûl sorusu olduğu için, nasıl sorusu ve usûl meselesi, asıl'ın asliyetinin ve husûsiyetlerinin vuzûha kavuşturulabilmesi çabasında asıl'ın kendisinden daha önemlidir.

Bu iki soru kipinin bizatihî kendilerinin varlıklarını anlamlı kılan üçüncü aslî bir soru kipi daha var: Niçin sorusu. Niçin sorusu olmadan ve sorulmadan, ne ve nasıl soruları bir anlam ifade etmez ve işlevsizleşir. Ne sorusunun dil'le, nasıl sorusunun üstdil'le ilgili olduğunu

söylemiştik. Niçin sorusu ise, hâl'le ilgilidir. Ne sorusu, vücûdu (mekke sürecinde hayat bulan ilâhî şuuru) mevcût kılar; niçin sorusu (medîne sürecinde hayat olan peygamberî şuurun inşa ettiği) vicdanı tesis eder; nasıl sorusu ise, (medeniyet sürecinde temin edilen) vecd hâlini inşa eder. Ne sorusu, hiyerarşik açından en temel ve en esaslı sorudur.

Ancak nasıl sorusu, temel'in temellerinin gün ışığına çıkarılması açısından ne sorusundan daha önemlidir. Nasıl sorusu olmadan ve sorulmadan, ne sorusuyla üretilen cevapların bir anlam ifade edebilmesi ve hayatiyet kazanabilmesi imkânsızdır. Niçin sorusu, ne ve nasıl sorularını aynı anda ihata ve ilzam eder. *Ne sorusu, esas itibariyle bütün'le; nasıl sorusu sadece parça'yla; niçin sorusu ise hem bütünle, hem de parçayla ilgilidir.*

Özetle, ne sorusu "din"le; nasıl sorusu "medine"yle; niçin sorusu da "medeniyet"le ilgili eksen sorulardır.

Ne sorusu, esas itibariyle kadîm medeniyet geleneklerinin (günümüzde kadîm medeniyetlerin uzantısı olan Konfüçyan, Hindu, Tao, Şinto, Budist hikmet geleneklerinin) eksen sorusudur.

Nasıl sorusu, pagan uygarlıkların (günümüzde neo-paganizm biçimleri kazanan seküler Batı uygarlığının) eksen sorusudur.

Niçin sorusu ise, vahiy medeniyetlerinin (günümüzde İslâm'ın) eksen sorusudur.

Niçin ve nasıl sorularını sormayan, sadece ne sorusunu eksene alan bir medeniyet tecrübesi, statikleşmekten ve opaque'leşmekten, taşralı olmaya ve içine kapanarak yok olmaya mahkûm, sınırlı" bir "medeniyet" tecrübesi olmaktan kurtulamaz. Örneğin, kadîm medeniyet geleneklerinin, -Konfüçyan, Hint, Budist, Taocu örneklerinde- antropolojik kültürlere dönüşmesinin nedenleri burada gizlidir.

Sadece nasıl sorusuyla yetinmeye çalışan medeniyet tecrübeleri ise azmanlaşmaktan ve saldırganlaşmaktan başka bir şey üretemezler. Pagan uygarlık tecrübelerinin, sadece gücü, güç üreten araçları fetişleştirerek "araçsal akıl"a dayalı, azmanlaşmış bir insan tipi ve kaotik bir dünya resmi sunmasının nedenleri burada gizlidir.

Niçin sorusunu eksene alan medeniyetler ise, ne sorusunu dinamize ederler, salt nicelik sorusu olan nasıl sorusuna nitelik kazandırarak ne ve nasıl sorusunun insan, kâinât ve Tanrı açısından taşıdığı anlamları ifşa etme imkânları sunarlar. Gerçek anlamda bütün varlığı, hakîkati, Tanrı'yı, Kâinât'ı ihata edebilecek evrensel, dinamik ve hem içe, hem dışa dönük hakîkî ve tahkîkî medeniyet tecrübesini, niçin sorusunu eksene alan -vahye dayalı bir- medeniyet fikri ve tecrübesi üretebilir ancak.

Ne sorusu insanın ufkunun açılmasıyla, nasıl sorusu insanın ufkunun genişletilmesiyle ilgili sorulardır. Ancak niçin sorusu sorulduğu zaman insanın ufku gerçekten açılabilir, insanın ufku gerçekten genişleyebilir ve insan yapıp-ettiklerinin ne anlam ifade ettiğini bilerek, kavrayarak, tahayyül ve tasavvur ederek bir vücut / din, bir vicdan / medine ve bir vecd hâli / medeniyet ancak o zaman gerçekten üretebilir.

Örnekleyerek gidelim: Türk şiiri nedir, sorusu Türk şiirinin mahiyetiyle, varlık, hakîkat ve dolayısıyla değerler tasavvuruyla ve dünyasıyla ilgili bir cevap üretir bize. Türk şiiri nasıl'dır, sorusu; Türk şiirinin dilini (yani eşyanın mahiyetini, varlığın ve hakîkatin, dolayısıyla değer ve anlam haritasının Türk şiirinde veya Türk şiiriyle birlikte nasıl bir görünüm arzettiğini, nasıl teşekkül ettiğini, en önemlisi de nasıl üretildiğini ve yenidenüretilebildiğini ya da yeniden-üretilemediğini) gösterir bize. Niçin sorusu ise, Türk şiirinin ne'liğine ve nasıl'lığına ilişkin, dolayısıyla "dil"in özü ve teşekkül süreci hakkında esaslı sorular sormamıza imkân tanır.

Türkiye'de bu sorular, bihakkın sorulmamış, sorulamamıştır henüz. Sadece Türk şiiri bağlamında değil, aynı zamanda, Türk müziği, Türk resmi, Türk hikâyesi, Türk romanı, Türk sineması, Tük düşüncesi, Türk siyaseti, Türk hayatı bağlamında da bu sorular bir bütün olarak sorulamamıştır, ne yazık ki.

Bunun nedeni, bu soruların bir bütün olarak ne kadar anlamlı olduğunun fark edilememesi; bu soruların ihata ettiği alanların ne anlam ifade ettiği meselesinin, Türk entelijansiyasının meselesi hâline gelememesidir. Bu soruların fark edilmemesi ve mesele edinilememesinin nedeni, medeniyet fikrinin, tarihsel-ben'in, ben-şuurunun yitirilmiş olmasıdır. Medeniyet fikrinin ve dolayısıyla ruhunun yitirilmesi, "niteliksiz insan" kırıntılarından oluşan sahte-entelijenasiyanın dayanaksız ve dolayısıyla dayanıksız konuşan ve yaşayan, dolayısıyla tarihin farkına varamayan, tarihin nasıl yapıldığını kavrayamayan ve sonuçta da tarih yapabilecek bir ufka ve muhayyileye sahip olamayan tarih-dışı, anakronik, tarihte tatil yapma sarhoşluğundan ve kolaycılığından kurtulamayan bir literati'nin, sadece okumuş yazmışlar, dolayısıyla birilerinin sözcüleri ve gözcüleri olmaya can atan bir entelijansiya esnaf'ının türemesine yol açmıştır.

Bu makro meselelerden sonra sözü şiire ve dil'e getirebiliriz yavaş yavaş.

Şiir: Söz'ün Öz'ü, Öz'ün Sözü

Şiir, bir sanat türü olması hasebiyle, öncelikli olarak, nasıl sorusunun çekim alanına giren bir eyleme ve söyleme biçimidir. Ama şiiri, salt nasıl sorusunun çekim alanıyla sınırlı bir eyleme ve söyleme biçimi olarak görmek, daha baştan şiiri nasıl sorusunun, dolayısıyla salt nasıl sorusu ekseninde varolmaya çalışan modernliğin hapishanesine tıkamak demektir.

Bütün sanat türlerinde olduğu gibi, şiirde de Türkiye'de biçim / nasıl üzerinde yoğunlaşılmıştır. Üstelik de öz'ü yoksayarak, hiçe sayarak, yıkarak, yok etmeye çalışarak dil kurma iddiasıyla salt biçim üzerinde yoğunlaşıldığı söylenebilmiştir.

Oysa biçimi öz'den ayırmak, ayrı düşünmek, biçimi de, öz'ü de kavrayamamak demektir. Zira her form, bir norm'un hem ifadesi, hem de ifade edicisidir. Hiçbir form, boşlukta ortaya çıkmaz. Her form, bir muhît'in, bir medeniyet vasat'ının ürünüdür ve o muhît'in / vasat'ın hayat ve hayatiyet kazandırılmasına aracılık eden bir vasıta'dır. Aslolan öz'dür,

asıl'dır, norm'dur, "dil"dir, etika'dır, şiardır; ama öz'e, asıl'a, norm'a, dil'e, etika'ya, şiar'a hayat ve hayatiyet kazandıran şey biçim'dir, usûl'dür, form'dur, üst-dil'dir, estetika'dır, şuur'dur.

Biraz önce de değindiğim gibi, şiir, söz'ün özü, özün sözü'dür. Özün sözü, sözün de özü yoksa, o zaman sözkonusu öz'ün de, söz'ün de; dile gelebileceği, dile getirebileceği, dili harekete geçirebileceği, dile hayat, hayata da dil ve dolayısıyla hayatiyet kazandırabileceği bir şiirinin olmadığına hükmedebiliriz.

Modern Türk şiiri olarak da adlandırılması gereken Birinci Yeni, özellikle de İkinci Yeni, bizim ürettiğimiz medeniyet fikrinin, idealinin, ruhunun ve tecrübesinin söz'ünün öz'ü değildir; öz'ünün sözü'nü de yok etmiştir. Bunun en temel nedeni, dilin İslâmî muhtevasının sekülerleştirilmesi sonrasında zuhûr eden semantik intihar'dır.

Semantik İntihar: Ontolojik Kopuş ve Epistemolojik Kırılma

Türkiye'nin en yakıcı ama şaşırtıcı ölçüde en az farkedilen ve kavranabilen meselesi, "dil" meselesidir: Türkiye'nin "dil"i, sekülerleştirilerek İslâmî köklerinden, ruhundan koparılmış ve yok edilmiştir. Oysa bir toplumun varolabilmesi, varlığını *kendi* olarak sürdürebilmesi, (siyaset, düşünce ve sanat da dâhil) hayatın her alanında çığır açıcı, ufuk açıcı esaslı ve sarsıcı atılımlar ve açılımlar yapabilmesi ve dolayısıyla dünyaya özgün şeyler verebilmesi, sunabilmesi, armağan edebilmesi, o toplumun "dil"ini bütün yaratıcılığıyla ve dinamiz*miyle sürdürebiliyor olmasıyla mümkündür.*

Burada "dil" kelimesini; dil'i, dil meselesini bütün boyutlarıyla ihata edebilecek bir mânâ haritasının varlığına dikkat çekmek için özellikle paranteze aldım. Türkiye'de, bugüne kadar düz, sathî, dayanaksız, ruhsuz, temelsiz, hatta gülünç bir dil algısı hükümfermâ olagelmiştir.

Dil, bir medeniyet meselesidir. O yüzden, dil'den sözederken, dil'in en az üç düzlemini ya da üç farklı dil'i aynı anda ifade etmeyi amaçlıyorum.

Dil'in Üç Hâl Kanunu: Medeniyet Vasat'ı, "Vasıta"sı ve Yeniden-İnşa Süreci

Birinci dil, bir medeniyetin dünya tasavvurunu, Tanrı, kâinât ve insan tahayyülünü ele veren, ifade eden dil'dir. Bu dil, bize bir medeniyetin vasat'ını, muhît'ini, etikasını, asaletini, ruhunu, normlarını, aslî dinamiklerini sunar. Bu dil, aslî dil'dir. Mikro düzlemde bir sanat, düşünce, siyaset hareketinin, makro düzlemde ise bir medeniyetin yaratıcı ruhunu ya da dikey eksenini oluşturur. Bu aslî dil, mahiyet sorusu olan "ne?" sorusuna cevap verir. Bu aslî dilin ilkeleri, adı üstünde değişmezdir: Kendilerini yeni durumlara, bu durumları kendi semantik müdahaleleriyle dönüştürerek uyarlarlar bu ilkeler.

İkinci dil, bir medeniyetin genelde siyaset, iktisat, fikir; özelde ise sanat dinamiklerinin ve haritalarının hem ifadesi, hem de ifade edicisi olan dildir. Bu ikinci dil, bir medeniyetin vasıtalarını, estetikasını, şahsiyetini, bedenini, formlarını, usul'lerini sunar, gösterir bize.

Bu dil, üstdildir. Üstdil, aslî dil üstüne düşünmek, aslî dile hayat ve hayatiyet kazandıracak şekilde aslî dil üzerinde kafa yormak ve aslî dil'i, dolayısıyla medeniyeti, değişen yeni şartlarda ve durumlarda sürekli olarak yeniden-üretebilecek bir hayatiyet ve varoluş, "serüven" ve yaratıcılık ruhuyla donatmak demektir. Bu ikinci dil, özelde bir sanat hareketinin, genelde bir medeniyetin kurucu iradesini veya yatay eksenini oluşturur; şartlara, zamana, mekâna bağlı olarak varolur.

Bu iki dil, her bakımdan yaşayan, iddialarını da, ideallerini de, ruhunu da, yaratıcı dinamiklerini ve mânâ haritalarını da yitirmemiş medeniyetlerde zorunlu olarak varolan, *biri olmadan öteki de varolmayan, varolması imkânsız* iki esaslı boyuttur.

Biri bizim medeniyetimizin, diğeri de Batı sivilizasyonunun dilleriyle ifade ederek tartışmayı sürdürmem gerekirse... Bu iki dil de birincisi, aslî / norm'a ilişkin, ikincisi nisbî / form'a ilişkin boyutlarıdır yaşayan, kendisini her dâim yenileyebilen bir medeniyetin.

Usûl veya form ise, nisbîdir, arızîdir, değişkendir. Bütün sanat türleri birer formdur. Bütün sanat türleri, medeniyetin aslî dinamiklerini ve dil'ini yeniden-yorumlayarak, yeniden-şekillendirerek (yani re-forme ederek) yeniden-üretebilmelerini formları yoluyla gerçekleştirebilirler. Ama formları / usûlleri veren kaynak, yaratıcı ruhu oluşturan normlar / asıl'lardır. Eğer bir medeniyet, normlarını / asıl'larını, aslî dinamiklerini, yani yaratıcı ruhu'nu yitirmişse, başka medeniyetlerden veya dünyalardan aldığı formları da, kendisine ait olduğunu sandığı ama ne anlam ifade ettiğini, neye tekabül ettiğini idrak edemediği kendi formlarını da re-forme edemez; aksine ikisini de deforme eder. Ortaya taklitler ve karikatür çıkar: Pastiş'ler ve parodiler her tarafta kol gezer, cirit atar.

İşte İkinci Yeni şiirinin de, Yeni Türk Edebiyatının da, Türk sinemasının da, Türk müziğinin de, Türk düşüncesinin de temel sorunu budur. Buradan yenilik çıkmaz. Buradan olsa olsa, sadece bön ve berbat taklitler / kopyeler, dolayısıyla karikatürler çıkar. Siz, dil kurduğunuzu zannedersiniz; ama dilin mahiyetini, boyutlarını, ruhunu kavrayamadığınız için, mevcut dilinizi de yok edersiniz de, bunu ancak iş işten geçtikten sonra fark edersiniz; o da farkedebilecek bir şuura ve bu şuurun ürünü ve üreticisi olan şiarlara, dolayısıyla kendi şiirinize, kendi şiirinizin ruhuna sahip ve vâkıfsanız, Tanpınar'ın ifadeleriyle söylemem gerekirse, onunla bütünleşmişseniz, onu (bütün hücrelerinizle) özümleyebilmişseniz mümkün olabilir ancak.

İşte üçüncü dil, tam bu noktada devreye giren ve sözkonusu olan bir dildir. İlk iki dil, her bakımdan ve her alanda yaşayan ve kendisini, dinamiklerini, özetle yaratıcı ruhunu ve kurucu iradesini yeniden-üreten "medeniyet"ler için geçerlidir. Günümüzde, bu anlamda varolan tek tecrübe Batı sivilizasyonu tecrübesidir. Batı tecrübesinin dışındaki medeniyetlerin hiç biri, aslî dillerini de (yaratıcı ruhlarını / normlarını da), arızî dillerini de (kurucu iradelerini / formlarını da) üretebilecek düzlemde yaşamıyorlar, varlıklarını sürdüremiyorlar.

Yani münhasıran çağımızın ürünü olan bir üçüncü dil'in varlığından, varkılınması gerektiğinden sözediyorum. Ya da şöyle söyleyeyim: Medeniyet buhranı yaşayan bütün toplumların icat etmeleri, vücut buldurmaları, hayata ve harekete geçirmeleri gereken bir dilden.

Üçüncü bir alan'dan. Bu üçüncü alan, birinci ve ikinci dillerin ayniyet kazandırabileceği bir alan'dır: Bir fikrin (mekke sürecinde inşa edilen birinci dil), ifade edilmesini, tebeddün etmesini sağlayan form'un (medîne sürecinde inşa edilen ikinci dil), seslerle dile geldiği medeniyet sürecini hayata geçiren alandır bu. Başka bir düzlemde ifade etmek gerekirse, birinci dil, norm'un (Kur'ân'ın) dilidir; ikinci dil form'un (yani Kur'ân'ın kendisinde tebeddün ettiği "vasıta"nın, yani Hz. Peygamber'in) dil'idir; üçüncü dil ise norm ve form etkileşiminden üretilecek, bizim üreteceğimiz dil'dir. İbn Arabî'nin terimlerini kullanarak ifade etmek gerekirse; birinci dil, tevhîdî düzlem'e; ikinci dil, tenzîhî düzlem'e, üçüncü dil ise, teşbîhî düzlem'e atıfla inşa edilebilir ve işletilebilir. Birinci dil, medeniyetlerin yaratıcı ruhlarını inşa eder; ikinci ve üçüncü diller ise medeniyetlerin kurucu iradelerini teşekkül ettirir, harekete geçirir ve birinci dil ekseninde hayata ve hakîkate hayatiyet kazandırır.

Ethos'unu Yitiren "Özne"Siz Bir Şiir: İkinci Yeni ve "Pathos"u

Bu üçüncü dil, aslî dinamiklerden yola çıkılarak geliştirilen / tebeddün edilen yeniden-inşa edilmesi gereken bir dildir. Eğer kendi aslî dinamiklerimizi (birinci dil'i), yani yaratıcı ruhu kavrayamazsak, ikinci dili (yani bizim dün geliştirdiğimiz sanat formlarını da, başka kültürlerden ödünç alacağımız formları da) kavrayamayız: Bizim gibi medeniyet krizi yaşayan, kendi medeniyet dinamiklerimizi ve ruhumuzu inkârın bir sonucu olarak gerçekleştirilen semantik intiharın sözkonusu olduğu bir vasat'ta, yaratıcı ruhumuzu (aslî dinamiklerimizi) yitirdiğimiz için, başka kültürleri sadece form (hem satıh, kabuk, hem de salt biçim anlamında form) olarak görmemiz ve o form'un bir norm'un (birinci dil'in) ürünü olarak geliştirildiği yakıcı gerçeğini gözardı ederek dil kurmaya, biçim denemeleri yapmaya çalışmamız, kesinlikle sonuç vermeyecek; kalıcı, yaratıcı, dil kurucu atılım ve açılımlara imkân tanımayacaktır.

İşte spesifik olarak İkinci Yeni şiirinin temel açmazı burada gizlidir.

İkinci Yeni şiiri, kendi ethos'unu yitirmiş, o yüzden "özne" olamamış, kendisi konuşan / üreten değil, Frenklerin ürettiklerini aktardığı için nesne olarak kalakalmış, bu nedenle de, salt biçim devşirmeleriyle, her şeyi devirmiş, yok etmiş ve bütün bunların sonucunda da ortaya sadece pathos çıkmıştır: Kaçınılmaz olarak da patetik, dengesiz, sarsak, savruk, bön, kibirli (çocuksu bir böbürlenme yaşayan), kendinden başka hiçbir şeyi göremeyen ve kendisini putlaştıran traji-komik boyutlar kazanan bir pathos hâline dönüşmüştür bu: İşte ethos'unu kaybeden bu bu pathos hâlinin ürünü olarak girişilen temelsiz, köksüz, epistemolojik ve ontolojik "sapma"yla, dil'i tarumar eden, "dil"in yaratıcı ruhunu, kaynaklarını, hayat damarlarını kurutan, bitiren bir semantik intihar'la sonuçlanan bu biçim oyunları, Türk şiirini ruhundan, müzikalitesinden, ses âhenginden, derûnî dünyasından, insanı kanatlandırıcı, yüce âlemlere ve hakîkatlere taşıyıcı duyuş, deyiş ve söyleyiş zenginliğinden uzaklaştırarak tam bir çıkmaz sokağın, şizofrenik bir çukur'un, karanlık bir bunaltının ve metamorfoz hâlinin, yani Foucault'nun deyişiyle, "modernliğin hapishanesi"nin eşiğine getirip bırakmıştır.

İkinci Yeni Şiiri konusunda yaptığımız bu analiz, medeniyet tasavvuru fikrinden yoksun bir şiirin, sanatın ve düşüncenin, nasıl hem dünyanın en güçlü şiir geleneğinin dilini bile

yok edebileceğini ve semantik bir intiharın eşiğine getireceğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyor. Türk şiirinde, romanında, müziğinde, sinemasında ve düşüncesinde dünyaya yeniden yeni ve özgün diller armağan edebilmemizin tek yolu, edebiyatı, sanatı ve düşünceyi öncelikli olarak bir medeniyet meselesi ve medeniyet dili inşası çabası olarak görebilmekten geçiyor. Yaşadığımız medeniyet buhranının hem ürünü, hem de daha derinlemesine pekiştiricisi rolü oynayan ve Batı'dan -bütün diğer modernleşme sürecindeki edebiyat ve sanat geleneklerimizde olduğu gibi- yalnızca biçim aşırma kaygısından öteye geçememesi, şiir dilinin bir medeniyet tasavvurunun ve vasatının ürünü olarak geliştirilebileceğini kavrayamaması, İkinci Yeni Şiiri'nin bugün Türk şiirini getirdiği semantik intiharın ve estetik olarak da bitmenin eşiğine getirip bırakmasıyla sonuçlanmıştır.

İkinci Yeni Şiiri'nin neredeyse tartışılamaz bir tabu olarak putlaştırıldığı bir zaman diliminde edebî ve entelektüel iktidar tarafından dışlanan medeniyet dinamiklerimiz ekseninde edebiyat, sanat ve düşünce inşası çabalarının, bugün sabırla, içten içe kozasını örerek hiç de küçümsenemeyecek bir mesafe katetmesi, yine aynı süreçte mevta muamelesi yapılan Akif'in ve temsil ettiği fikrî ve estetik duyarlığın bugün her zamankinden daha fazla hatırlanmaya başlanması Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesinin ne kadar köklü ve zamanı geldiğinde nasıl köklerinden yeniden doğacağını, yemişlerini vereceğini gösteren önemli bir işaret olarak görülmelidir.

Akif'in sanat ve hayat serüveninde varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesinin medeniyet tasavvuru ve kozmolojik şuur ekseninde yeniden okunduğunda aslında geleceğin Türkiye'sinin edebiyat, sanat, düşünce ve hayatının medeniyet iddialarımızı kuşandığımızda bizi yeniden tarih yapan özne konumuna yükseltebileceğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bunun için önce esaslı bir medeniyet tasavvurunun inşa sürecinin güzergâhları olan önce şiar, şuur ve şiir ilişkilerini kısaca gözden geçirmemiz ve son olarak da buraya kadar geliştirdiğimiz medeniyet tipolojilerini, medeniyet eksenlerini, "dil'in üç hâl kanunu"nu, hasılı medeniyet tasavvuru fikrini Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesine uyarlamaya geçmemiz gerekiyor.

Din, Medine, Medeniyet: Şiar, Şuur, Şiir

Medeniyet, oluş, varoluş ve varkılış süreçlerine tekabül eden üç aslî şuur hâline hayatiyet kazandıran ve diğer iki şuur hâlini de ihata eden bir üçüncü derûnî şuur hâlidir. Birinci şuur hâli, "mekke" sürecinde teşekkül eden, insanı varlık ve hakîkat tasavvuruyla donatan İlâhî Şuur hâlidir: Burada ***din / idea***, vücud ve hayat bulur. İkinci şuur hâli, "medîne" sürecinde teşekkül eden, "kurucu figür" veya figürler vasıtasıyla müşterek bir vicdanın üretildiği, ***din'in / iddia'nın*** hayat olduğu, hayatın kendisi olduğu Peygamberî Şuur hâlidir. Üçüncü şuur hâli ise, medeniyet sürecinde oluşan, insanın, Peygamberî Şuur vasıtasıyla İlâhî şuurla buluşmasından sonraki süreçte teşekkül eden ve ***vecd hâli***nin ***/ insanlık ideali***'nin üretildiği Beşerî Şuur hâlidir.

Başka türlü söylemek gerekirse... Söz'ün öz'ü, yani şiar, ilâhî şuur'la donanarak mekke

sürecinde münferit şahsiyette hayat bulur; medîne sürecinde ilâhî şuuru insandan topluma yayan peygamberî şuur'la sarsılmaz bir müşterek şahsiyete dönüşür ve hayat olur, hayatın kendisi olur; öz'ün sözü ise peygamberî şuur vasıtasıyla ilâhî şuurla donanan, kopmaz bir irtibata geçen beşerî şuura dönüştüğü ve kürevî bir şuur, kürevî bir şahsiyet ve vecd hâli ürettiği medeniyet sürecinde, şiirle hayatiyet kazanır ve her dâim hayatiyetini idame ettirebilir ancak.

Bu üç şuurun eşzamanlı bir şekilde varolamadığı bir yerde, dil kurabilecek, dünyaya esaslı ve özgün varoluş, duyuş, düşünüş, bakış, söyleyiş ve yaşayış biçimleri sunabilecek yaratıcı ruhu ve kurucu iradesi olan bir medeniyetin, bir fikriyatın, bir edebiyatın, bir şiirin varlığından sözedilemez.

Bir yerde, bir ülkede, esaslı bir şiirin varolabilmesi, varkılınabilmesi, varlığını devam ettirebilmesi ve ettiriyor olabilmesi için, üç şuuru da hayata ve harekete geçirebilecek; hem bu üç şuuru ifade edebilecek, hem de bu üç şuurun ifadesi olabilecek esaslı bir şiirin "üretilebiliyor" olması şarttır. Şiiri olmayan bir milletin de; şuuru hayata ve harekete geçiremeyen bir şiirin de şuuru yok demektir. Özetle, varoluş şuuru olmayan bir milletin şiirinin de, şuurunun da varolduğundan sözetmek abesle iştigâl etmek demektir.

Kitap, Mizan, Hadid; *islâm*, iman, ihsan; vücut / varlık, vicdan, vecd; ilim, irfan, hikmet; dil, üstdil, hâl; âlim, ârif, hakîm; İlâhî şuur, Peygamberî şuur, beşerî şuur; münferit şahsiyet, ictimâî şahsiyet, kürevî ya da cihanşümûl şahsiyet süreçlerine denk gelen mekke, medîne, medeniyet süreçleri geçişkendir; mutlak anlamda tarihsel, zamanla mekanla kayıtlı, dolayısıyla kategorik ayırımlar değildir; biri olmadan öteki de olmayan, varolamayan süreçlerdir; bu süreçlerden birinden diğerine geçiş her zaman mümkündür, hatta kaçınılmazdır.

Bu süreçlerden birincisi, yaratıcı ruhun kaynağını yani vasatı, yani vasatı oluşturan asıl'ı, aslî dinamikleri sunar; ikincisi ve üçüncüsü ise, kurucu iradenin kaynağını oluşturan vasıtaları, formları, usûlü sunar. Özetle Kur'ân asıldır; Hz. Peygamber usûldür. Yani Kur'ân, dil'in, aslî dinamiklerin, normların, etikanın, yaratıcı ruhun kaynağıdır. Hz. Peygamber ise üstdilin, usûlün, formun, estetikanın, kısacası medeniyetin, kurucu iradenin kaynağıdır. Dolayısıyla meselemiz bir estetika meselesidir, bir dil meselesidir, bir medeniyet meselesidir.

Akif'ten "Anıt"a, "Anıt"tan Medeniyetimize Açılan Koridor

İşte Akif'in sanatı da, hayatı da, geliştirdiği sanat üslûbu da, hayat üslûbu da, niçin sorusunda özetlenen ve medîne sürecinde teşekkül eden, sarsılmaz şuurun ürünüdür. İslâm'ın verdiği şiarın dolayımsız olarak kazandırdığı iman şuuru, Akif'in sanatla hayatı bütünleştiren, şiirinden şuuruna, şuurundan şiarına kolaylıkla gidebilmemizi mümkün kılan derûnî şuuru, Akif'i münferit şahsiyet katından ictimaî ve kürevî ya da cihanşümûl şahsiyet katına yükseltmiştir.

Akif'in ilâhî şuurla yoğrulan peygamberî şuurla muhkem, sarsılmaz bir şekilde donanmış

olmasıdır ki, Akif'te en zorlu zamanlarda bile, medeniyetimizin hayat memat dönemeci yaşadığı bir zaman diliminde bile, sarsılmaz bir vecd hâlinin, bir coşku hâlinin oluşmasına yol açmış, bu da sanatında da, hayatında da gördüğümüz beşerî şuuru bütün derinliğiyle, enlemesine ve boylamasına duymasına, yaşamasına, iliklerine kadar hissetmesine imkân tanımıştır.

Akif'in sanatındaki realizmin kaynağı, ilk bakışta, çağının sanatındaki realizm olabilir. Ama Akif, çağının sanatındaki realizmi, mekke-medine süreçlerinin kendisinde muhkem bir şuur hâline dönüşmesi, yani mekke-medine süreçlerinde kurulan dil'le, yaratıcı ruhla, aslî dinamiklerle derûnî, dolayımsız bir ilişki kurması nedeniyle, çağının realizmini, bu form'u, kendi normlarından yola çıktığı için semantik bir müdahaleye tabi tutarak reforme ederek dönüştürmesini bilmiştir. Akif bu semantik dönüştürme işlemini, dikkat buyurulsun, estetik dönüştürme demiyorum, semantik dönüştürme diyorum, bu işlemi, sahip olduğu derûnî şuurun bin yıllık aruz veznini, Şeyh Sadî'den, Hafız'dan, Mevlânâ'dan tevarüs ettiği manzûm tahkiye geleneğini, mesnevî geleneğini tastamam özümsediği için gerçekleştirebilmiştir aynı zamanda. Akif'te üç şuur hâlinin özü şeklinde özetlenen derûnî şuur, zaten ulvî kaynakla irtibat muhkem ve sarsılmaz bir şekilde kurulduğu için, ulvîleşen bir vücut, bir vicdan, bir vecd hâli olarak tezahür etmiş, ettirmiştir.

Ayrıca şiar, şuur ve şiir süreçlerini Akif'in şahsî tarihinde de teşhis edip müşahhaslaştırabiliriz: Akif'in çocukluğunun geçtiği müslüman vasatın en saf, en temiz, en nüfûz edici bir İslâmî yaşayışın, duyuşun, bakışın, varoluşun sözkonusu olduğu Fatih semti, Akif'in şiarlarını şekillendiren, teşekkül ettiren bir işlev görmüştür. Ev'den başlayarak, mahalleye ve camiye açılan ve yayılan bu İslâmî vasat, babasından aldığı aslî eğitim ve terbiyede de, idadî ve rüşdiye eğitiminde de derin izler bırakmıştır.

Akif'in şuur sürecinin tohumu bu muhitte ekilmiş, daha sonra yüksek öğreniminde, meslek hayatında, Necid çöllerinden Berlin'e, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinden bütün bir Osmanlı coğrafyasında yaptığı seyahatlerdeki gözlemlerde tam bir varoluş iradesine ve hakîkat şuuruna dönüşmüştür.

1908-1918 yılları arasındaki dönem, bu şiar ve şuur süreçlerinin şiirini ürettiği zaman aralığıdır.

Mikrokozmos / küçük âlem olan insanın hayatında aynı ânda mevcut olabilen bu vücut, vicdan ve vecd hâli, kaçınılmaz olarak destansı bir şiir hâlidir: Akif'i bütün zamanları seferber edebilecek, bütün zamanları kendi çocuğu kılabilecek ve bütün zamanların çocuğu olmasını sağlayabilecek âlim, ârif ve hakîm kişi katına yükselten bu destansı şiir hâli, onun hem en acımasız beşerî ıstırapları, çileleri, fenomenleri görmesini mümkün kılabilen, hem de ona yüce kaynakla irtibat kurdurtabilen, böylelikle bir şahıs olarak Akif'in kendisini aşan kuşatıcı ve kucaklayıcı bir şuur hâli üretmiş, Akif'i anıtlaşmıştır.

Bu anıt, artık Akif'in ötesinde bir varlığa, bir medeniyet varlığına dönüşmüştür. Bu anıta bakmasını bilebilirsek, bu anıt bize, hem Akif'i, hem medeniyetimizi, hem de mikrokozmos'u ve makrokozmos'u resmeder, bütün bunların tablolarını bütün berraklığıyla gösterir bize.

Ancak hem bu anıta bakabilmek, hem de bu anıtın başka zamanlardaki kardeşlerini dikebilmek için, bir bakış açısına, bir metodolojiye ihtiyacımız var: İşte bu bakış açısı, burada özetlemeye çalıştığım medeniyet şuuru; metodoloji ise, medeniyet tasavvuru fikridir.

Ben burada, bir yandan Akif'e nasıl bakabileceğimize, öte yandan da Akif anıtına bakarak medeniyetimizin hem mekke-medine süreçlerini, hem de bizatihî kendisini nasıl yeniden-inşa edebileceğimizi kısaca, özlü bir şekilde göstermeye çalıştım.

Akif, bütün engellere rağmen yılmaz ve muhkem şuuruyla yoğurduğu, plastisite işlemine tâbi tuttuğu şiarlarının ışığında oluşturduğu hayatı ve şiiriyle topyekûn, bir bütün olarak harekete geçirdiği varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesiyle medeniyetimizin anıtını dikmiş ve bizim de medeniyetimizin yepyeni anıtlarını nasıl dikebileceğimize dair önümüze dikkate değer bir koridor açmıştır; hem sanatına, hem hayatına, hem de fikriyatına yansıyan derûnî ve sarsılmaz şuur'uyla. Bize düşen bu anıta her dem taze bir gözle, her dem tazelenen bir ruhla bakabilmenin yollarını keşfedebilmek ve canlı tutabilmektir. Ben burada, son olarak, Akif'in diktiği bu anıt'a nasıl bakılabileceğine dair bir girişimde bulunarak yazıyı noktalayacağım.

"Anıt"ın Üç Farklı Zamana Tanıklığı ve Tıkanıklığı Aşma Kanıtlığı

Akif'in bizzat kendi şahsında sarsılmaz bir şekilde ortaya koyduğu ve bütün toplum katmanlarına dalga dalga yaydığı destansı hayatının özü ve özeti olarak nitelediğim varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesi, bütün engellemelere rağmen, toprağa, her tür kış şartlarına dayanıklı, her tür rüzgârdan deyim yerindeyse semâvî bir haber, bir işaret devşirilmesini mümkün kılan münbit bir tohum ekmiştir. İşte bu tohumu en iyi ifade eden ve çok yönlü veçheleri ve göndermeleri olan kavramın anıt metaforu olduğunu düşünüyorum.

Metnin başından bu yana Akif'in sanat ve hayat mücadelesini, hem şahsî, hem de bütün bir toplumumuzu temsil edebilecek çapta sembolize eden anıt metaforunun, medeniyetimizin hayat-memat sürecinde nasıl yeniden hayata geçirilebileceğinin ifadesi ve ifade edicisi bir metafor olduğuna dikkat çekmeye çalıştım. Anıt metaforu, tıkanıklığa ve bu tıkanıklığın nasıl aşılabileceğine dâir bir tanık fonksiyonu görüyor burada. Bu anıtın tanıklığının hem geçmişe, hem şimdiye, hem de geleceğe bakan veçheleri ya da işaretleri olduğunu söyleyebiliriz.

"Anıt"ın Geçmişe Bakan Boyutu

Bu anıt metaforunun geçmişe bakan veçhesini şöyle okumak mümkün: Akif, özelde bizim toplumumuzun, genelde Osmanlı coğrafyasındaki ve ötesindeki müslüman toplumların yaşadıkları medeniyet buhranının, şahsında iliklerine kadar hissetmiş bir ahlâk ve ruh adamıdır.

Batı uygarlığının modernlikle birlikte başlattığı seküler saldırının bütün kıtaları kontrol ve kolonizasyon saldırısına ve en önemlisi de Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtalarındaki

bütün medeniyetleri, iddialarıyla, insanlığa sunabilecekleri kendilerine özgü derinlikli katkılarının ifadesi olan paradigmalarıyla yok etme girişimine dönüştüğü bir zaman diliminde, Ahmet Cevdet Paşa'nın, Osmanlı'yı, "çöküş" asrında bile, "insanlığın son adası" olarak görebilecek medeniyetimizin şiarlarına dair sahip olduğu şuurun, Akif'te tastamam bir anıta dönüşebilecek kadar önce bir soyutlama ameliyesine tabi tutulup daha sonra sarsılmaz bir şekilde somutlaştığına tanık oluyoruz.

Osmanlı tecrübesinin, bir yandan, Moğol İstilaları ve Haçlı saldırıları, öte yandan da Bağdat, Horasan ve Sicilya'dan esen münbit medeniyet yemişleriyle birlikte Avrupa'yı tarihe girdirebilecek "hayat nefes"i sunan Endülüs'ü bile tarihten silebilecek bir saldırı başlatması üzerine yaşadığımız birinci medeniyet buhranını, geliştirdiği akîdevî, ictimaî ve siyasî toparlanma ve bütünleşme atılımıyla aşmasını bilen bir tecrübe olarak, hem dört bir taraftan daru'l-islâm'a yönelen bütün saldırıları göğüslemesi, hem de özellikle de sanat, siyaset felsefesi ve çoğumuzun gözardı ettiği, göremediği ruh ve ahlâk dolu muazzam bir hayat tasavvuru ve tatbikatı ortaya koyması, dolayısıyla bütün farklılıklara hayat hakkı tanıyan yegâne cihanşümul tecrübe olması bakımından genelde insanlığın, özelde ise İslâm medeniyetinin en son ve en zirve aşamasını temsil ettiği şuuru, Akif'in Osmanlı ve Avrupa coğrafyasındaki tanıklıklarla birlikte öylesine enlemesine ve boylamasına derinlikli bir şekilde ruhunda ve şahsında köksalmış ve müşahhaslaşmıştı ki, Akif, Osmanlı medeniyetinin çöküşünün insanlığı büyük felâketlerin eşiğine sürükleyeceğini bütün boyutlarıyla sezinleyebilmişti.

İşte Akif'teki bu benzersiz tarih şuuru, sarsılmaz bir şiar şuuru oluşturmuştu/r. İslâm'ın, İslâm medeniyetinin insanlık için ne anlam ifade ettiğine ilişkin sahip olduğu bu şiar şuuru, onun önümüze diktiği anıtın kanıtı olarak dimdik ayakta durmaktadır.

Bu anıt, makalenin baş taraflarında medeniyetlerin iki temel ekseninden ilkini oluşturan yaratıcı ruh ekseninin Akif'in beslendiği ve şiarlarını oluşturan kaynağı nasıl içselleştirdiğini ve şuur hâline çıkardığını gösteriyor. Şimdiye / çağına ve geleceğe dönük bakışı ve dikkatleri ise, onun medeniyetlerin iki temel ekseninden ikincisini oluşturan kurucu iradeyi nerede gördüğünü ve nasıl harekete geçirilebileceğini ortaya koyuyor. Sözkonusu anıt'ın şimdi'ye / çağına bakan veçhesinde karşımıza çıkan kurucu iradenin birinci boyutu, onun şahsında müşahhaslaşan ve aynı zamanda şiiriyle destanlaşarak dalga dalga millî mücadele yıllarında topluma yayılan varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesinde; ikinci boyutu ise önerdiği projede, münhasıran da öncü kuşak projesi olarak Safahat'ta resmettiği geleceğin nesli olan Asım tipolojisinde karşımıza çıkıyor.

"Anıt"ın Şimdi'ye / Çağ'a Bakan Boyutu

Şimdi bu kurucu iradenin birinci boyutuna biraz yakından bakalım... Akif'in varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesi anıtının, şimdi'ye / kendi zamanına bakan yönü, işte bu şiarlar ışığında teşekkül eden sarsılmaz bir iman, yılmaz bir müşahede ve mücadele şuuruna sahip olmasına imkân tanımıştır. Kurucu iradenin bu ilk boyutunun, onun hem sanatında, hem sosyal / siyasî hayatında, hem de fikrî hayatında çarpıcı bir şekilde tezahür ettiğini müşahede edebiliyoruz.

Sanatının oluşum sürecine baktığımızda, daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, bir yandan bizim geleneksel edebiyatımızın formlarını ve ruhunu kavramış, öte yandan çağının sanatının ifade biçimlerini en iyi şekilde özümlemiş bir sanatçının ortaya koyduğu sanat eseriyle karşı karşıyayız. Bu eser, tıpkı İslâm'da sanat ile hayatın, fikir ile sanatın kategorik olarak iç içe geçmesi, birbirlerinin mütemmim cüzü olmaları, ilimden sanata, irfandan hayata ve sanata her zaman geçişlerin ve bakışların mümkün olması gerçeğinde gördüğümüz gibi, hem hayatını, hem mücadelesini beslemiş bir eserdir: Bu açıdan da anıt metaforunun fonksiyonlarını yerine getirir: Onun eserine baktığımızda, adeta hayatına ayna tutan bir ayna görürüz karşımızda. Sezai Karakoç'un çok iyi ifade ettiği gibi, onun kadar sanatı hayata, hayatı da sanata girdirebilmiş başka bir sanatçı yoktur yakın tarihimizde. Eserini bir derviş sabrıyla, bir "devrimci" coşkusuyla inşa ederken, toplumun en ücra bölmelerine nüfûz edebilmiş, toplumun yaşadığı hayat memat mücadelesi sürecinde toplumun zaaflarını ve imkânlarını derinlemesine müşahede ederek oradan bir varoluş iradesi ve hakîkat mücadelesi ruhu devşirmiş ve bunu realizmin en zirve noktasına taşıyarak anıtını dikmiştir. Toplumumuzun yokoluş ve varoluş süreçlerine ayna tutacak "anıt"ını.

Bu anıt'ın, sosyal-siyasî düzlemde, onun şahsında müşahhaslaşan sarsılmaz bir varoluş iradesinin ve hakîkat mücadelesinin verildiğine tanıklık ettiğini görüyoruz. Türkiye'den hicretine ilişkin yapılan yorumların ne kadar afakî ve duyarsızca yapılmış yorumlar olduğunu Mehmet Doğan, "Mehmet Akif: Camideki Şair" başlıklı kitabının son baskısında adeta sinematoğrafik olarak kare kare resmeder, gösterir bize: Attığı her adım takip edilen, her ân yok edilme tehlikesi taşıyan bir "millî şair"in üstelik de etrafındaki dostlarının bile haberdar edilmediği, rahatsız olmasınlar diye kendi iç dünyasına saklandığı bir sabır ve direniş iradesine tanık oluyoruz bu belgeleri bir korku filmi şeridi izlercesine okuyunca. Akif'in millî mücadele yıllarında adım adım Anadolu'yu dolaşarak toplumda nasıl muhkem bir direniş ve diriliş ruhu ektiğini yine aynı kitaptan sahne sahne okuyunca, Akif'in millî mücadeleden sonraki yıllarda maruz kaldığı "göz ve ev hapsi"ne nasıl olup da bu kadar sabredebildiğini ve direnebildiğini ancak onun şiarlarına olan şaşmaz imanının verdiği varoluş iradesi ve şuuruyla açıklayabiliriz, sonucuna varıyoruz.

Akif'in fikrî hayatında müşahede ettiğimiz varoluş iradesi ve hakîkat şuuru da büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır. Meselâ Akif'in Mısır'daki "reaksiyoner" İslâmcılık akımının Türkiye'deki temsilcisiymiş / kopyesiymiş gibi algılanması bunun bir göstergesidir. Sezai Karakoç, Akif'le diğer İslâmcıların durumunu imajinatif iki farklı metaforla çok iyi resmeder: Akif'in fikrî kaynağı, İslâm medeniyetinin bizzat üretildiği, temsil edildiği Osmanlı İslâm toplumudur. Kaynak burasıdır. Ama medeniyet büyük bir buhran yaşamaktadır ve neredeyse içerden Jöntürklerin, dışarıdan özellikle İngilizlerin saldırılarıyla büyük yara almıştır; adeta medeniyetin bedeni ölümle pençeleşmektedir aldığı bu ağır darbelerden ötürü. İşte Akif, bu "akan kanı", durdurma" mücadelesi vermektedir. Diğer İslâmcılar ise, "donmuş kanı harekete geçirme" gayreti içindedirler.

Elbette ki, medeniyetimizin ikinci büyük krizini yaşadığı bir zaman diliminde, bu coğrafyanın düşünürünün diğer müslüman coğrafyaların yeniden doğum sancısı çeken düşünürlerine kayıtsız kalmasını beklemek abes bir şey olur. Ama aradaki fark, Sezai Karakoç'un deyişiyle, bir "tâbilik" ilişkisinde değil, müslüman coğrafyalarla "köprü kurma" kaygısında kendisini gösteren samimiyette gizlidir. Medeniyetin her düzlemde üretildiği bir toprak,

elbette ki, o toprağa hayat veren tohumu ve ruhu harekete geçirme, ona yeniden hayat verme, hayatiyet kazandırma mücadelesi vermek durumundaydı. Akif'in fikrinin de, sanatının da kaynağı, içinde yaşadığı toplumdu; o toplumun ruhunu keşfetmeye, diriltmeye ve bu ruhu yeniden bir esere dönüştürmeye çalışıyordu Akif. Ayrıca Akif'in sanatının toplumun en derin, en görünmez, en ulaşılmaz bölmelerine kadar nüfûz edebilmesinin bir başka sırrının da, onun geleneksel ifade biçimlerimizin dilinin sahip olduğu ruhu temellük ederek realiteyi müşahhaslaştırma çabasında gizli olduğunu görüyoruz.

Akif'in sanatında gördüğümüz (hayatına da yansıyan) realizm, kuru bir toplum tasviri değildir. Akif'in realizmi, çıplak bir realizm değil, metafizik bir realizmdir: O, gerçekleri en müşahhas hâliyle yakalayarak, o suretlerin gerisindeki özü, ruhu yakalamaya çalışmıştır. Bu muazzam bir çabadır. Kendisinden önceki Tevfik Fikret gibi sözümona "toplumcular"ın da, kendisinden sonraki Nazım Hikmet'le başlayan ve daha sonra "toplumsal gerçekçilik" "sosyalist gerçekçilik" gibi adlarla yaygınlaşan edebiyatın bütün türlerindeki gerçekçiliklerden daha derûnî, toplumu en görünmeyen, en nüfûz edilemez yönlerinden yakalayan muazzam bir varoluş iradesi ve hakîkati özünden yakalama mücadelesidir.

Ve son olarak Akif'in çizdiği toplum tablosu, kozmografik değil, kozmolojik tasavvuru eksene alan ve yansıtan bir toplum tablosudur. O yüzden bu tablo, kuru bir toplum tasviri olarak kalmaz; hem medeniyetimizin yaşadığı ikinci büyük krizin yol açtığı tıkanıklığın, hem de bu tıkanıklığın nasıl aşılabileceğini gösteren kanıtın anıtı işlevlerini aynı ânda yerine getirebilme başarısı ortaya koyan bir medeniyet tasavvuru tablosudur aslında.

"Anıt"ın Geleceğe Bakan Boyutu

İşte, Akif'in diktiği anıt'ın geleceğe bakan yönü münhasıran bu noktada karşımıza çıkıyor: Medeniyetlerin iki ekseninden ikincisini oluşturan kurucu iradenin ikinci boyutuna ve başka bir düzlemde de, medeniyetin oluşum sürecinin üçüncü aşamasını teşkil eden şiir şuuru aşamasına denk gelen şiirinde görüyoruz bunu: Kısacası, anıt'ın geleceğe dönük yüzü ve yönü, Akif'in şiirinde medeniyetimizin kurucu figürünü temsil eden neslin prototipi olan Asım figüründe resmedilir. Asım'ın nesli, Hz. Mevlânâ'nın pergel metaforunu işletmekle mükellef bir nesildir adeta: Bir ayağını buraya, İslâm medeniyet ideasına, idealine, iddiasına, şuuruna basacak, diğer ayağıyla da bütün zamanları seferber ederek hem bütün zamanların çocuğu olabilecek, hem de bütün zamanları kendi çocuğu kılabilecek bir yolculuğa çıkabilecek kadar çağa ve bütün çağlara uzanabilecek, açılabilecek ilâhî söz'ün özünün sözü, söze dökücü ve dile getirici yegâne vasıtası peygamberî çağrı'yı yeniden çoğaltabilecek ve çağlatabilecek bir figürdür.

Özetle, Akif'in diktiği "anıt", geçmişe bakan yönüyle münferit müslim şahsiyetin ilâhî şuurla donanarak "emanet"i yüklendiği mekke sürecini harekete geçiren şiar anıtı; şimdi'ye / çağına bakan yönüyle müşterek mümin şahsiyetin "ubûdiyet" mükellefiyetinin teşekkül ettiği, peygamberî şuurun medîne sürecini harekete geçiren şuur anıtı ve nihayet geleceğe bakan yönüyle de, peygamberî şuurun ilâhî şuurla donattığı beşerî şuurun "hilâfet" mükellefiyetini yerine getirmek için yola koyulduğu, cihanşümûl / kürevî muhsin şahsiyetin teşekkül ettirdiği / ettireceği medeniyet sürecini harekete ve hayata geçiren şiir anıtıdır.

Serdengeçti'nin Âkif'e Yaklaşımı

Cemal Kurnaz
Prof. Dr.
Gazi Üniversitesi

Osman Yüksel Serdengeçti (Akseki, 1917-Ankara, 1983), Cumhuriyet dönemi Milliyetçilik hareketinin öncü isimlerindendir. DTCF Felsefe Bölümünde öğrenciyken 3 Mayıs 1944'te Türkçülük-Turancılık suçlamasıyla tutuklanınca Fakülteyle ilişkisi kesilir. Hayatını gazetecilik ve yayıncılık yaparak sürdürür. 1965-1969 tarihleri arasında Adalet Partisi'nden Antalya milletvekili olarak görev yapar.

Osman Yüksel, 1947-1962 tarihleri arasında Serdengeçti isimli aylık bir dergi yayınlar. Hapislik hayatı ve tutuklanmalar yüzünden dergiyi düzenli çıkaramaz. Toplam 33 sayıdan oluşan dergi, halktan büyük ilgi görür. Adeta kendisine alem olur ve bunu soyadına ilave eder. Serdengeçti Neşriyatı adı altında Mabedsiz Şehir, Bu Millet Neden Ağlar, Bir Nesli Nasıl Mahvettiler, Ayasofya Davası, Mevlâna ve Mehmet Âkif, Türklüğün Perişan Hali, Gülünç Hakikatler, Kara Kitap, Radyo Konuşmaları, Müslüman

Çocuğunun Şiir Kitabı gibi kendi eserleri yanında, başka yazarların kitaplarını da basar, dağıtır.

Serdengeçti, fikir ve hareketleriyle Türk Milliyetçiliği tarihinde kendine özel bir yere sahiptir. Onun milliyetçilik anlayışında Türklük ve İslâmiyet birleşmiştir. *Tanrıdağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız* sözü bu birliği anlatır. Serdengeçti dergisinin logosu altında yer alan "Hakk'a tapar, halkı tutar; Allah'a, millete, vatana koşanların dergisi; Allah'tan başka kimseden korkmaz; Allah, millet, vatan yolunda" gibi sözler onun milliyetçilik anlayışında dinin önemini gösterir.

Serdengeçti'nin mücadelesi bir bakıma Âkif'in mücadelesinin devamı niteliğindedir. O, kendini Mevlâna'nın aşkına tutulmuş, Âkif'in mücadelesine katılmış bir kişi olarak tanımlar. Gönlündeki ateşi yakan, onu bu davaya, bu sevdaya atan Âkif'tir. O, lisede Fikretçilere karşı Âkifçi'dir.

Serdengeçti, karşısına öldüremedikleri, saklayamadıkları bir Namık Kemal, bir Mehmet Âkif, bir Yunus Emre çıkmasaydı, kendisinin de sapanların, sapıtanların gürûhuna katılmış olabileceğini düşünür. O Namık Kemâl'den vatan ve hürriyet sevgisini öğrenir. Fakat, bu vatan soyuttur, nazarîdir. Âkif bu soyut vatanı somutlaştırır. Bu sihirli, hoş, fakat boş kalıba ruh verir, ses verir. Onu realitenin haşin yüzüyle, başsız ümmetlerin, mazlum milletlerin feryatlarıyla doldurur. Halkın dertlerini, arka sokakların sefâletini, aylakçı, bezirgân zümrenin sefâhatini; câmilerin, secdelerin heyecanını, cephenin kan ve kıyametini dile getirir. Namık Kemâl'in vatanı Âkif'te memleket, millet hâline gelir. Namık Kemâl'in hürriyeti, Âkif'te istiklâl olur, bayraklaşır. Onu günlük, gelici geçici şeylerden, ferdiyetin dar çerçevesinden kurtaran, ona mücadele heyecanı veren, cemiyet ve cemaat şuuru veren M. Âkif olur.

Onun Âkif'e bağlılığı hayatı boyunca devam eder. Çanakkale ve Âkif'le ilgili anma toplantılarında Arif Nihat Asya gibi tanınmış kişilerle birlikte heyecanlı konuşmalar yapar. 1945'te yazdığı "*Sevdim Sevgilim Diye Anayurdu Derinden*" şiirini Âkif'e ithaf eder. *Kanlı Bahar* başlıklı şiirinde onun gür sesine olan hayranlığını dile getirir:

Âkif'in gür sesinden
Yunus'un nefesinden
Gökalp'ın hevesinden
Bir şeyler var içimde

Serdengeçti'nin kavgacı, mücadeleci, pervâsız yanında Âkif ile akraba bir taraf vardır. Şu mısralardaki ses tonu aynı iklimin eseridir:

Volkan gibi lâv atmış, ne susmuş ne sönmüşüm
Ben bu iman uğruna çılgınlara dönmüşüm

Serdengeçti Âkif'i ilk olarak lise yıllarında tanır. Yağmurlu bir günde pansiyonda ders çalışırken arkadaşlarından biri, Âkif'in öldüğünü haber verir. Kütüphaneye gider, gazete-


Osman Yüksel Serdengeçti (1917-1983)

lerdeki ölüm haberlerini okur. Okuldaki Türkçe ders kitabı Süleyman Şevket'in Güzel Yazılar'ıdır. Bu kitapta Âkif'in, *"Cehennem olsa gelen göğsümüzle söndürürüz"* mısraı ile başlayan bir şiiri vardır. Bir de bu şiirin üzerindeki resmi. Serdengeçti'nin söyleyişiyle, kırışık alınlı, erkek bakışlı, dev gibi bir adam... Tam şiirine uygun bir sima. Kendi kendine, bu adam cehennemi söndürür mü söndürür diye düşünür. Âkif onun için artık kahraman, yaman bir adamdır. Ama bu kadar; daha fazla değil.

Sonraları Âkif'e karşı daha çok ilgi duymaya başlar. Ağabeyinin teşviki ile Safahat'ı elde eder. Okudukça kitaba karşı isteği artar. Safahat onun ruhunu, cami kürsülerinden cephelere kadar, o kan ve kıyamet mahşeri olan savaş alanlarına kadar alıp götürür. Onda neler yoktur ki. Allah'ın kitabından tutun da günahkâr kulların, en azgın insanların maceralarına kadar hepsi... Yalnız hâle ait şeyler mi? Olup bitenler mi? Hayır, koskoca bir tarih... Eski şevketli, haşmetli günlerimiz... Mefâhirimiz... Yalnız Türk tarihi, Türk dünyası da değil... Bütün İslâm tarihi, İslâm dünyası, dünkü ve bugünkü hâli, dertleri, meseleleri, felaketleriyle hepsi Safahat'tadır. Bütün bu konular en ince hususiyetlerinden, en kaba umumiyetlerine kadar Âkif'te dile gelir.

Âkif'in anası Buharalı, babasının babası ise Arnavutluk'tandır. Serdengeçti bu konu üzerinde de düşünür: Biri doğuda, biri batıda. Garip tesadüf. Âkif de, Buhara'dan ta Arnavutluk'a kadar yayılan, dağılan bütün milletlerin, bütün İslâm milletlerinin derdini kendine dert edinen bir adamdır. Şüphesiz bu dert biyolojik verasetle anadan-babadan gelen bir dert değildir. Bu dert aile derdi değildir. Cemiyetin, milletin, ümmetin derdidir. Esasen Âkif, bu büyük felaketlerin, meselelerin içine kendini bırakıverir. Ne aile, ne ev, ne bark... Akrabalarından biri ölür. Ona cenaze namazına gitmeyecek misin diye sorarlar. "Neredeyse milletin cenaze namazını kılacağız. Böyle bir zamanda ev, aile, akraba gibi şeyler düşünülür mü?" diye cevap verir.

Âkif, dava sahibi her büyük adam gibi, bir nevi kara sevdaya tutulmuştur. Bu sevda onu camilerden cephelere, meydanlardan arka sokaklara, fukara mahallelerine, kahvelerden kum çöllerine, Peygamber topraklarına kadar götürür.

Âkif ağlar, söyler. Hatta bazen isyan dahi eder. Bu o kadar samimi, o kadar içten bir isyan ki, insanın adeta çocukça diyeceği gelir... (...) Âkif bu. Ağlayan, söyleyen, feryat eden Âkif...

Osman Yüksel, mücadelesinin sembolü haline gelen Serdengeçti dergisinde ilk sayıdan başlayarak Âkif'in şiirlerine yer verir, onun hakkında yazılar yazar. Derginin ilk sayısı Âkif'ten bir şiir parçasıyla başlar. Şiirin takdiminde okuyucuların derginin her sayısında Hakk'ın ve halkın savunucusu, hilâl ve istiklâl şairi büyük Âkif'in, bu dönmez, yılmaz, seciye ve karakter kahramanının iman dolu bağrından kopup gelen hür, erkek ve tok sesini daima duyacakları sözünü verir, M. Âkif'i her zamandan ziyade bugün dinlemeye mecbur olduğumuz belirtir. Seçtiği şiir, adeta Serdengeçti hareketinin karakterini belirtir gibidir. Nitekim, yıllar sonra yayınladığı Bu Millet Neden Ağlar kitabında, "Biz bunlara bağlıyız" başlığı altında başka şiirler yanında bu şiire de atıfta bulunacaktır.

Zulmü alkışlayamam! Zâlimi aslâ sevemem!
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem!
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam,
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.
Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,
Adam aldırma da geç git diyemem aldırırım,
Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım!

Serdengeçti dergisinin ilk sayısındaki "Kanlı Balkanlar" yazısının başında da Âkif'in şu mısralarına yer verir:

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânımda bu cennet gibi yurdu.
Gül devrini görseydim eğer bülbül olurdum
Yâ Rab beni evvel getirsen ne olurdu?

Yazının devamında da, ondan alıntı yapar: "Âkif, büyük insan, bu vurdumduymazlık karşısında asilâne isyan ederek şöyle feryat ediyordu: *Ey Şark leş mi kesildin? Hayret veriyorsun sen bana böyle değildin.*"

Serdengeçti'nin 2. sayısının başında yer alan "*Bize Soruyorlar: Cevap Veriyoruz*" başlıklı yazı da Âkif'ten alınmış bir şiir parçasıyla sona erer:

"Aldığımız yüzlerce mektupta okuyucularımızın hepsi de aynı endişeyi izhar ediyorlar, çekingen, mütereddit bir ağızla konuşuyorlar. İyi efendim iyi amma... Doğru söylüyorsunuz fakat.... Hakikatin amması, fakatı olmaz. Hakikat hakikattir.

Korkunç şey! Bu memlekette hakkın, hakikatin yaşamayacağına, yaşatılamayacağına adeta iman etmişler. Biz Serdengeçtiler bunun aksini ispat edeceğiz. Son nefesimize kadar hakkı, hakikati, hürriyeti haykıracağız. Bu uğurda:

Cehennem olsa gelen bağrımızda söndürürüz

Bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz yürürüz.
Düşer mi tek taşı sandın harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa,
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa,
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar,
Değil mi cephemizin sînesinde îmân bir,
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı vicdân bir,
Değil mi sînede birdir vuran yürek yılmaz,
Cihan yıkılsa emîn ol bu cephe sarsılmaz.

Serdengeçti'nin 3. Sayısı da Âkif'in bir şiiriyle başlar: "Senelerce evvel M. Âkif, imparatorluğun bu vefalı çocuğu, *'Geçmişten adam hisse kaparmış, ne masal şey!/Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi?/Târihi tekerrür diye ta'rîf ediyorlar/Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?'* diyerek insanların belalardan, felaketlerden ibret almadıklarından şikâyet ediyor. Eserlerinde yakın tarihimizi, bütün fecialarıı zaferleriyle terennüm eden şair, Balkanların o zamanki halini kanlı tablolar halinde gözlerimizin önüne seriyor. Âkif, bugün kızıl cellatlar tarafından doğranan binlerce, on binlerce kardaşlarımızın feryatlarını duysaydı kim bilir nasıl feryat ederdi? Biz de Âkif'le beraber demir perdeyi indiren bu yirminci asır haydutlarının yüzüne, asrın maskeli vicdanına tükürüyoruz.

Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım!
Elemin bir yüreğin kârı değil paylaşalım!
...
Susturan abdalın idrâkine bol bol tükürün.

Serdengeçti'nin 9. sayısında Osman Yüksel'in, *"Hakk'ın ve Halkın Şairi Büyük Âkif"* başlıklı bir yazısı yer alır. Yazıda kısa bir girişten sonra, çeşitli yazarların Âkif hakkındaki görüşle-


HAKKIN ve HALKIN ŞAIRI BÜYÜK AKİF!

Osman Yüksel, "Hakkın ve Halkın Şairi Büyük Akif", *Serdengeçti*, Sayı 9, Şubat 1950, S. 8-10

rine yer verilir. Girişte, istiklâl şairi M. Âkif'in ölümünün 13. yıl dönümü münasebetiyle, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, yurdun her köşesinde heyecanlı toplantılar ve törenler yapıldığını, bir zamanlar Âkif'i anmak bir çeşit günah iken, yıllarca sistemli bir şekilde aldatılan, öldürülen genç ruhların, şimdi yeniden bir ba'sü ba'delmevte kavuştuğunu söyler. Böylece gençler gerçek vatanperverleri tanımakta, kahramanlık, fazilet örneklerinin önünde, hiç eğilmeyenlerin önünde eğilmektedir. Ona göre Âkif'in yeri cihetlere, ufuklara, kitaplara sığmayan meçhul şehidin yeri gibi, inanmış insanların kalplerindedir.

Lise yıllarında onun sevgisini milletten esirgemişler, Âkif'i 1400 yıl geriye atmışlardır. Halbuki o içimizde, bize bizden yakındır. Onunla milletin arasına kirli şöhretler koymuşlar, türlü kesafetler yığmışlardır. Fakat bütün bu gayretler boşa gitmiştir. Onunla milletin arasındaki bütün kesafetler erimiş, bütün şöhretler çürümüştür.

Yalnız ve yalnız o kalmıştır. Her yerimizde ve her şeyimizde o vardır! Göklerimizdeki hilal ve yıldızlar, gönüllerimizdeki şarkılar, sınır boylarındaki askerler, kalelerimizdeki bayraklar, onu söylemekte, ondan haber vermektedir!

Serdengeçti, sözlerini şöyle tamamlar:

"Ey ıssız âşiyanların, öksüz vatanların,
Esir milletlerin, mazlum ümmetlerin şairi,
Sana ne mutlu!

Ölümün bile yeni doğuşlara yol verdi.
Mağripten maşrıka kadar, al-yeşil bayraklar dalgalandıkça,
korkma!

Senin sesin, senin dâvan ebedi kalacaktır."



Osman Yüksel'in
Mevlâna ve M. Akif İsimli Eseri

Bu yazıda alıntı yapılan eserler arasında kendisinin *Hakk'ın ve Halkın Şairi Büyük Âkif* isimli bir eseri de bulunmaktadır. Ancak böyle bir kitabın varlığından haberdar değiliz. Acaba yayınlanması düşünülen bir eser midir? Yoksa 1958'de yayınlanacak olan Mevlâna ve M. Âkif kitabının ilk şekli midir bilemiyoruz.

Serdengeçti'nin 17. Sayısının kapağında Âkif'in şu mısralarına yer verilmiştir:

Çık nerdesin zuhûr et, biz seni bekliyoruz
Yıllardır yollarında yorgun emekliyoruz!
Mûsâ ol, Hakk'a yüksel, tecellî et de Tûr'a
Zulmet yıkılsın gitsin, gark olsun nûra!

Serdengeçti'nin 18. Sayısında M. Âkif'in "Necid Çöllerinden Medine'ye (Kâbe'yi Tavaf)" başlıklı şiiri yayınlanır.



M. Akif Mısıra Neden Gitmişti?!

Yağmurlu bir gündü. Orta mektep talebesi idim; pansiyonda ders çalışıyordum. Arkadaşlardan biri, «Mehmet Akif ölmüş! gazeteler yazıyor» dedi... Elimdeki kitabı kapattım. Doğru kütüphaneye koştum. Gazetelere bakacaktım.. Evet gazeteler Akif'in ölümünü haber veriyorlardı; ilk sayfalarında hasta yatağında çekilmiş resimlerini basmışlardı. Hiç unutmam. Bu resimlerden birinin altında Akif'in hasta hâlinde bir dua gibi söylediği şu mısralar vardı.

«Gözde artık yüklümün kördüğüm olmuş bağını
bana çok görme ilâhi, bir avuç toprağını»

Nihayet Allahu duasını kabul etmiş ona bir avuç toprağını çok görmemişti. Akif o zaman benim için ne idi? Pek az bir şey. Biz o zaman Türkçe kitabı olarak Süleyman Şevket'in «Güzel yazılar» ını okurduk. Bu kitapta Akif'in, «Cehennem olsa gelen göğsümüzle söndürürüz» mısraı ile başlıyan bir şiiri vardı. Bir de bu şiirin üzerinde resmi... Kırışık alınlı, erkek bakışlı, dev gibi bir adam... Tam şiirine uygun bir sima... «Bu adam cehennemi söndürür mü, söndürür» diyordum kendi kendime... O zaman Akif benim içimde kahraman, yaman bir adamdı. Ama bu kadar; daha fazla değil... Sonraları Akif'e karşı merakım arttı... Her halde ağabeyimin teşviki ile olacak Safahatı elde ettim. Okudukça kitaba karşı iştiyakım arttı. Safahat beni, ruhumu, cami kürsülerinden, cephelere kadar, o kan ve kıyamet mahşeri olan harp ... kadar aldı götürdü. Onda neler yoktu. Alkum kitabından tutun da en günahkâr kulların, en

(...ası tarafı sayfa 8 de)

C. H. PARTİSİNİN LAİKLİK ANLAYIŞI

(20) sayısıdır. Aynen koparılıp kopyası çıkarılmıştır. Burada Allahına dua eden bir din adamına «...cekli Kafa» denildikten sonra, altına, da «ÜMMET LEŞİ» gibi, galiz, çirkin, iğrenç bir tâbir konulmuş... İslâm ümmeti ve onu temsil eden bir din adamı, devlet tarafından bastırılan bir mecmuada, ... ve resmen tezyif ve tahkir olunuyor...

Ümmet Leşi» öyle mi? Günde beş defa abdest ... en az haftada bir defa gusleden içi dışı tertemiz ... insanlar, sizin nazarınızda leş! Ya sizler, sizin ... larınız... Ağzı leş gibi rakı kokan su yerine temizlik için tuvalet kâğıdı kullanan iğrenç ve murdar ...lar.. Tertemiz!...

...ğında diğer bir resim : Bir Şehülislâmın resminde şu ibare : «Osmanlı Cemiyetinin ahiret ... tam bunun karşısında - (21) sayfada, onun kılşesi burada yok — Siyah bir çerçeve içinde çaprazvari iki kızıl kalem çizgi... Ve şu yazı : «Yeni rejimde karşılığı yoktur!»

Serdengeçti Dergisi Sayı: 31

Osman Yüksel'in Bir Yazısı: "M. Akif Mısır'a Neden Gitmişti?", *Serdengeçti*, Sayı 31, Aralık 1959, S. 10-12.

Osman Yüksel', *"Çanakkale Âbidesi ve Mehmetçik"* başlıklı yazısında, Âkif'in Çanakkale şehitleri hakkında yazdığı şiirden söz eder. *"Mehmetçik ve Çanakkale Âbidesi"* yazısında da aynı konuyu işler, yapılacak âbidenin Türk ruhunu yansıtması ve üzerine Âkif'in meşhur şiirinin yazılması gerektiğini belirtir. 27. Sayının kapağında Çanakkale Şehitlerine şiirinden dört mısra'a yer verir.



Serdengeçti Dergisi, Sayı 27, Mart 1958.

Serdengeçti'nin 31. Sayısının (30 Aralık 1959) kapağında M. Âkif'in oğlu Emin ile birlikte bir fotoğrafı vardır. Bu sayıda Osman Yüksel'in, *"M. Âkif Mısır'a Neden Gitmişti?"* başlıklı bir de yazısı yayınlanır.

Osman Yüksel Serdengeçti'nin *Mevlâna ve M. Âkif* adında küçük bir kitabı vardır. Toplam 48 sayfa olan kitabın 33.-48. sayfaları Âkif'e ayrılmıştır. Yazar, kitabın 2.12.1957 tarihli önsözünde, bu iki ya-

zıyı Serdengeçti Dergisinin 26. sayısı için hazırladığını, ancak yazılar 16 sayfalık derginin tamamını kaplayacağından, küçük bir kitap halinde yayımlamayı uygun gördüğünü söyler.

Âkif'in Serdengeçti'yi en çok etkileyen yönlerinden biri de, şiirlerinde bireysel duygular yerine toplumsal konuları işlemesidir. Ona göre Âkif yegâne toplumcu şairimizdir. Onun kadar hiç kimse cemiyetimizin, milletimizin dertlerini ele almamış, işlememiş, görmemiş, göstermemiştir. Ferdiyetin dar sınırlarından cemiyete teveccüh eden bugünün sözde şair, romancı, hikâyecileri dahi, henüz Âkif'in eserleri çapında bir eser vermemişlerdir. Kendi zamanındaki şair ve romancılar ise, bu canlı, gerçek halk konularına dokunmaktan adeta tiksinmişler, hep hayallerle uğraşmışlardır. Mesela sembolizmin Türkiye'deki temsilciliğini yapan Ahmet Haşim, bu kan ve kıyamette millet inim inim inlerken, "altın kulelerden kuşlar uçurmuş", her şeye küsüp darılan, tebdîl-i vicdan tebdîl-i din eden Tevfik Fikret Âşiyan'ına çekilerek, şimdi bir Protestan papazı olan oğlu Halûk'a şiirler yazmakla vakit geçirmiştir. Zamanın şair-i azamı Abdülhak Hamit de, metafizik meselelerle uğraşmış, bir taraftan veremden ölen karısına mersiyeler yazarken diğer taraftan başka bir kadına aşk mektupları yazmıştır.

Yalnız Âkif'tir ki, veremlilerin öksürüğünden, cephelerdeki tekbir seslerine kadar, boylu boyunca bir milleti, bir cemiyeti bütün felaketleriyle birlikte kucaklamıştır. Veremli talebelerin öksürüğü, son nefesi onun şiirlerinde... Küçük Küfeci Hasan'ın yük altında ezilen vücudu onun şiirlerinde... Haksız yere tutuklanan, sürüklenen insanların hâli onun şiirlerinde... Meyhanelerin, kahvehânelerin, tekkelerin, bu başıboş, avare insanların toplandığı bu zillet ve meskenet yuvalarının isli, pisli havası onun şiirlerinde... Haksız yere karı boşayan kumarbazların, sarhoşların, azmışların durumu, kurumu çalımı, en ince ayrıntısına varıncaya kadar onun şiirlerinde... Sonra yıkılan aileler, aile faciaları, kimsesiz kadınlar, yetim çocuklar onun şiirlerinde... Herkes, zamanın diğer şairleri yan gelip yatarken, Âkif, arka sokaklardan tâ cephelere kadar bu milletin bütün dertleriyle meşgul olmuş, bilfiil bu dertleri, bu heyecanları yaşamış, duymuş, en güzel bir şekilde millete duyurmuştur. (...) İnkılâp irtica yaygaraları.. Hürriyet türkücüleri.. Parti kavgaları.. Nihayet harpler.. Camiler, secdeler, dualar, cihatlar, cepheler, kahramanlık menkıbeleri.. Bunların hepsi Âkif'te.. Safahat, sefahatle sefaletin, gözyaşlarıyla kahkahanın, açlıkla tokluğun, varlıkla yokluğun, dinsizlikle dindarlığın.. bütün bu zıtların, birbirine atan tutan, birbirlerini yiyen yutan milletlerin, insanların, partilerin mücadelelerin mahşeridir. İmparatorluğun çöküş devrini inceleyecekler için Âkif'in hayatı ve eserleri en güzel, en ibret verici belgelerdir.

Serdengeçti Âkif'in, şiirlerinde halktan kopuk aydın tipini ele aldığını, hürriyetin ilanındaki meydan hatiplerinden iğrendiğini, çığırtkanları değil gerçek hürriyet ve din mücahitlerini takdir ettiğini söyler. Abdülhamit devrinde oradan oraya sürülen Mandallı Hoca'yı tasvir eden şiirinin bir şaheser olduğunu, Nazım Hikmet'in ihtilalci bir adamı anlattığı Yürüyen Adam şiirinin, bunun yanında yürümeyip sadece yerinde saydığını belirtir. Âkif inkılâpçı nesil tarafından dindar, softa diyerek okunmamakta, o sadece İstiklal Marşı ve Çanakkale şairi olarak tanıtılmaktadır. Oysa onun Safahat'ında bunlardan daha büyük, daha güzel şiirler bulunmaktadır.

Serdengeçti'ye göre Âkif, felaket devri çocuğudur. Balkan harbi faciası... Arkasından büyük harp... Birbirini kovalayan felaketler, facialar... Altı yüz yıl üç kıtada dimdik tutunan bir imparatorluğun çöküşü, bu çöküşü hazırlayan musibetler... Âkif bu. Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim/Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim diyen yürekli, merhametli adam ağlamasın da kimler ağlasın?..

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânımda bu cennet gibi yurdu.
Gül devrini görseydim eğer bülbül olurdum

Yâ Rab beni evvel getirsen ne olurdu? diye feryat eder ama, Serdengeçti'ye göre Allah Âkif'i tam zamanında göndermiştir.

O, daha önce de söylediği gibi Fikret, Haşim ve Hâmid'i toplumsal konularda sorumsuz davranmakla suçlar. Âkif olmasaydı, bu milli faciaları, milletimizin geçirdiği bu derin ıstırapları kimden, kimin kaleminden dinleyecektik diye sorar. Ortalığı sise veren, o bedbin, münkir Tevfik Fikret'ten mi? Yeryüzünde bunca felaketler dolaşırken semâvât ile uğraşan şair-i âzam Hâmit'ten mi? Yoksa, dökülen bunca kanları, yaralanan bunca canları görmeyip, altın kulelerden kuşlar uçuran, göllerde bir kamış olmak isteyen Ahmet Haşim'den mi? Hayır, hayır, edebiyat kitaplarını dolduran bu adamlardan hiçbirisi görevini yapmamışlardır. Onlar ne yazarlarsa yazsınlar, ne çapta sanatkâr olurlarsa olsunlar berat edemezler. Suçludurlar, mahkûmdurlar. Çünkü, milletin dertlerine arkalarını çevirmişlerdir. Yalnız Âkif'tir ki, bize gür imanların, hisli yüreklerin, temiz vicdanların heyecanını vermiştir. Allah için, millet için, vatan için mücadelenin yollarını göstermiştir. O yalnız milletin dertlerini dile getirmek, ağlamak, söylemekle kalmayıp, içimizin dışımızın düşmanlarla dolu olduğu, zaferden, kurtuluştan ümit kesildiği, en akıllılarımızın bile bir mandanın arkasından koştuğu bir zamanda şöyle haykırmıştır: "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak!/Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak!" En son ocak sönünceye kadar mücadeleye devam!

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık
Silken de muhitindeki zulmetleri hep yık.
Âlemde ziyâ kalmasa halk etmelisin halk
Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk!

Nihayet Çanakkale'de, gördün mü benim dediğim olmadı mı, der gibi: "*Âsım'ın nesli diyordum ya, nesilmiş gerçek!/İşte çiğnetmedi nâmûsunu çiğnetmeyecek*" mısralarıyla yeni nesle güvendiğini söylemiştir.

Serdengeçti'nin Âkif'te hayran olduğu bir başka özellik şiirlerinin dilidir. Ona göre Âkif'i çağdaşlarından ayıran diğer bir husus da, hepsinden iyi Arapça, Farsça bildiği halde, bugünün Türkçesini dahi imrendirecek bir Türkçe ile yazması, konuşmasıdır. Âkif'in Türkçesi sıhhatli, sağlam, güzel bir Türkçedir. Servet-i Fünun edip ve şairlerinin Türkçesi gibi marazlı, frengili Türkçe değildir.

Serdengeçti, Âkif hakkındaki kitabını, ümit dolu şu sözlerle bitirir:

"Müsterih ol ey koca Âkif, beklediğin nur doğmuştur. Bahsettiğin o kızıl esaret çemberini mağripten maşrıka, Cava'dan Atlas Okyanusu'na kadar uzanan sahalardaki Müslümanlar kırmışlar, bir kısmını da kırmak üzeredirler. Müsterih ol! Rahat uyu. Senin o mazlum ümmetin ayaklanmış, yeni bir ba'sü ba'delmevte kavuşmak üzeredir.

Serdengeçti'nin ele aldığı konulardan biri de Âkif'in Mısır'a gidiş sebebidir. Serdengeçti'nin bu konudaki açıklamalarına geçmeden önce, günümüzde bilinenleri hatırlamakta yarar vardır.

Âkif, hayatında beş kez Mısır'a gitmiştir. İlk gidişi Ocak 1914-Mayıs 1915 tarihleri, ikinci gidişi ise 1915'in Mayıs-Ekim tarihleri arasındadır.

Âkif Birinci Mecliste Burdur milletvekili olarak görev yapmışsa da (1920-1923), İkinci Mecliste aday gösterilmemiştir. Yirmi yıllık memuriyeti, Milli Mücadele'deki hizmeti ve milletvekilliğine rağmen kendisine emekli maaşı bağlanmadığından maddi sıkıntı çekmektedir. Dostu Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1923 Ekiminde üçüncü kez Mısır'a gider, 1924 baharında yurda döner. 1924 sonunda dördüncü kez gider, 1925 baharında geri gelir.

Bu sırada Şeyh Sait İsyanı üzerine Takrir-i Sükûn kanunu çıkarılır, muhalefet partisi kapatılır, bazı gazetelerin yayınına ara verilir, bazı gazeteciler tutuklanarak İstiklâl Mahkemelerine sevk edilir. Bu çerçevede Âkif'in başyazarlığını yaptığı Sebilürreşat da kapatılır, sahibi Eşref Edip İstiklâl Mahkemesinde yargılanmaya başlar. Âkif bunun üzerine 1925 Ekiminde beşinci kez gittiği Mısır'da 1936 Haziranına kadar kalır.

Âkif'in Mısır'a gidiş sebebiyle ilgili olarak kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaktadır. 1950'de Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Âkif hakkında bazı bilgiler yazılır, konuşulur olmuştur. 31 Aralık 1951 tarihinde Ankara Halkevinde düzenlenen Mehmet Âkif'i Anma Toplantısında Şefik Kolaylı'nın anlattıkları konuya ışık tutmaktadır:

"Pendik Bakteriyolojihanesi müdürü idim. Âkif bana geldi. Yanında Prof. Fazlı Yegül de vardı. Yarın Mısır'a gideceğini ve arz-ı vedâa geldiğini söyledi. Çocuklarının tahsil ve terbiye çağı olduğunu, şimdi Mısır'a gitmekle çocuklarının tahsillerinin sekteye uğraması muhtemel bulunduğunu ileri sürerek, kararından vazgeçmesinde ısrar ettik. Âkif, büyük bir hüzün ve teessür içinde dedi ki:

Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memleketine ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum.

Yeni araştırmalar Mehmet Âkif'in Mısır'da iken de takip edildiğini göstermektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1936 Temmuzunda Mısır İskenderiye Başkonsolosluğu ile yaptığı yazışmalarda bu açıkça görülmektedir.

Âkif'in şapka giymemek için Mısır'a gittiği de yaygın bir görüştür. Bilindiği gibi, Atatürk 30 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada halka şapka giymelerini söylemiş, 25 Kasım 1925'te şapka giymeyi mecbur eden kanun çıkmıştı. Âkif'in bu tarihten önce yazdığı şiirlerde şapkayı yabancılara özgü bir kıyafet olduğunu belirten ifadeler var ise de, şapka devriminin aleyhinde yazılı veya sözlü açık bir beyanı bulunmamaktadır. Neyzen Tevfik ile bir konuşmasında şapka konusunda artık bir icmâ-i ümmet olduğu ve herkesin giyeceğini belirttiği, ertesi gün de bir kasket aldığını biliyoruz. Ancak, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden İskenderiye Başkonsolosluğu'na yazılan yazıda yer alan, "inkılâp ve rejimimiz aleyhinde çok kötü sözler sarf ettiği ve hilâfet propagandası yaptığı ve ayrıca 150'lik firari ve sair muhtelif eşhâsla da sıkıca temasta bulunduğu haber alınmıştır. Bu haberlerin sıhhati derecesiyle Mehmet Âkif'in hariçte geçirdiği zamana ait konsolosluğumuzda tespit edilmiş ve edilecek diğer bi'lcümle mâlumatın iş'arını diler..." ifadeleri, onun aleyhinde asılsız bazı isnatlarda bulunulduğunu göstermektedir. Konsolosluğun cevabında, "Kendisiyle temas edenlerin anlattıklarına göre, Cumhuriyet Hükümetimizin aleyhinde bir söz söylemediği gibi, hilafet propagandası dahi yaptığı duyulmamıştır. Yalnız dini taassubu dolayısıyla şapka giyilmesinin aleyhinde olduğunu ve Türkiye'yi o maksatla terk ettiğini söylemektedir." denilmektedir. Âkif aleyhindeki bu bilgilerin kaynağının, 150'liklerden olan ve Mısır'da sürgünde bulunan Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Bey olduğu ileri sürülmüştür.

Serdengeçti, "*M. Âkif Mısır'a Neden Gitmişti?*" başlıklı yazısında bu konuda ilk kez önemli açıklamalarda bulunur. Ona göre Âkif'in Mısır'a gidişinin bir gerçek, bir de zahiri sebebi vardır. Gerçek sebebi şudur:

"Zulmü alkışlayamam! Zâlimi aslâ sevemem!
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem!
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam,
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
*
Bu ezanlar ki şehâdetleri dînin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli

mısralarını yazan bir adamın Mısır'a neden gittiğini sormak, anlamamak, anlamamazlıktan gelmek, biraz safdillik olur. M. Âkif, bütün varlığı ile katıldığı Milli Mücadeleden sonra inkılâp perdesi arkasında oynanan oyunları, milletin imanına, vicdanına, ecdadına yapılan tecavüzleri hoş görmedi. Bunlara tahammül edemedi. O nasıl olsa gidecekti. Onun Mısır'a gidişinin gerçek sebebi budur."

Zahiri sebebini ise ilk kez Osman Yüksel açıklamaktadır. Onun anlattığına göre, Âkif henüz Türkiye'de iken bir Çanakkale günü düzenlenir. Birtakım konuşmaların ardından sıra şiir okumaya gelir. Kürsüye çıkan birisi, "Arkadaşlar, şimdiye kadar Çanakkale şehitleri için hiçbir Türk şairi esaslı bir şey yazmamıştır. Çanakkale şehitleri için en güzel şiiri maalesef bizden olmayan, Türk olmayan birisi yazmıştır." gibi sözler söyler. Sonra da Âkif'in şiirini yüksek sesle okur. Âkif, ertesi gün bu olayı duyar, çok üzülür. Yutkunur, gözleri yaşarır.

Birkaç gün sonra da, o zaman bir gazetenin başında bulunan bir yazar, "Hadi git artık

kumda oyna, bu memlekette işin yok senin." gibi bir şeyler yazar. Âkif bunu da duyar. "Cânı cânânı bütün varımı alsın da Hudâ/Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ" diyen şair, bu vatanın, bu memleketin en vefalı çocuğu, büyük insan, ardına baka baka vatanına veda eder; Mısır'a gider.

Serdengeçti'nin bu olay karşısındaki tepkisi çok sert olur:

"Âkif'i Türk olmayan birisi diye tavsif etmişler. Âkif Türk değilse, Türkiye'de Türk diye kimse kalmaz! Âkif, pehlivan yapılı bünyesiyle, dini ile diliyle, giyiniş, yaşayış tarzıyla, Türk milletine bağlılığı, Türk vatanına olan aşkıyla öylesine Türk'tür ki, bir ikincisi daha gösterilemez.

Mısır'da vatan hasretiyle yıllarca yanan Âkif, nihayet hastalandı. Tanıdıklarına "Burada ölürsem diye korkuyorum, vatanımı görmeden bu topraklara gömülürsem..." diyordu. Vatan topraklarına gömülmek şartıyla ona ölüm bile güzel geliyordu. (...)

Cenazesine hiçbir resmi adam iştirak etmedi. Üniversitenin kapıları kilitlendi. Fakat, 'bu topraklar için toprağa düşen'lerin çocukları, her engeli aştılar. Bayezit Meydanı birden bire mahşere döndü. Bu kimsesiz, kendi haline terk edilmiş tabut, şimdi eller ve başlar üzerinde idi. Gençler, onu Edirnekapı Mezarlığına kadar böyle götürdüler. Huzurunda saf tutup, hep bir ağızdan İstiklâl Marşını söyleyerek vatan toprağına bıraktılar.

'Fetihten beri bu şehrin toprağına kendi eseriyle gömülen ilk ölü', M. Âkif."

Âkif'in Mısır'a gidişine dair Serdengeçti'nin anlattıkları ilginçtir. Bu konuda Âkif'in Mısır'da iken Abbas Halim Paşa'ya yazdığı iki manzum mektupta yer alan alaycı sözleri, hakkındaki çeşitli suçlamaların da ipuçlarını vermektedir.

Önce *Bir Arîza* başlıklı şiirine bakalım. Bu şiirdeki "Son son, hadi sen, kumda biraz oyna! demişler" mısraı Serdengeçti'nin ilk kez biz açıklıyoruz dediği olayı doğrular niteliktedir:

...de ki:
Lâkin,
Mevzûn düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım mütekaid şuarâdan olacak ki
Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar ammâ,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muammâ!
Ma'mûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, hadi sen, kumda biraz oyna! demişler.

Yâhû sorunuz bir: Bakalım tâkati var mı?
Kaynarken adam oynamak ister mi? Sarar mı?

Abbas Halim Paşa'ya 16 Temmuz 1932 tarihinde yazdığı *İkinci Arîza*'da da Âkif'in şairliğini

alaya alırken, kendisi hakkında yapılan çeşitli suçlamaları da dile getirdiği görülür. Şiirde ayrıca şairin çektiği maddi sıkıntılar da anlatılmaktadır:

Ey bâd-ı sabâ kurtulamazsın elimizden,
Biz neyse, fakat, şâirimiz var ki, belâdır;
Söz dinletemezsin ukalâdır, sukalâdır.
Asrın hani yüz kıble değiştirse şuûnu,
Tek ibre bilir kendisi ancak; o da burnu.
Bin söyle onun doğrusudur, vechesi şaşmaz,
Her hatvede sürçer, yıkılır, sulha yanaşmaz.
Düşkünse bugün, kimse değil, kendisi bâdî,
Beyninde sekiz bin senedir köhne mebâdî;
Er geç tutacak bunları dünyâ diye bekler,
Zulmette pinekler gibi âvâre sinekler.
Yâhû bu tuzaklarla beşer avlanacak mı?
Yirminci asır akbabalardan da bunak mı?
İdrâke bakın... Sonra ömür altmışa gelmiş;
Aklın yeri başmış, yaş olaymış, ne güzelmiş.
Yetmez gibi vâiz kesilip ettiği kem küm,
İster edebiyyâta kadar, bulsa tahakküm.
Hülyâ mı dedin, hem de ne dîvânece hülyâ,
Ahlâk ile zincirleyecek san'atı gûyâ!...

Bir yosma ki çıplak daha mûnis, daha dilber,
Endîşe-i nâmûs ile örtünse ne derler!
Endîşe-i san'atla eder hulki tahammül,
Endâmını rü'yâ gibi örterse de bir tül.
Bir tül ki şafaklarla, seherler gibi şeffâf,
Bir tül ki durulmuş suların kalbi kadar sâf,
Bir tül ki esîrî mi nedir târ ile pûdu,
Örterken açar büsbütün âvâre vücûdu.

Artık bunu ölçüp biçecek terzi, tabi'î
Dört peşli giyen çulha değil, zevk-i bedî'î!..

Ey zevk-i bedî'îye kıyan şâir-i mecnûn!...
İflâs-ı karîhayla bunaldın mı? Oh olsun.
Kumlarda sürün, inlere gir, dağlara tırman!
Kâbil mi senin bir daha ilhâmına kavuşman!

Evrâd oku, efunlu mürekkepli sular iç.
Bin bekle, bin uğraş... O perî gelmeyecek hiç!
Lâkin gelecek -evlere şenlik- sıra devler,
Bakkal, kasap, eczâcı, hekim, kahveci, berber,
Ev sâhibi, ekmekçi, manav, sebzeci, fulcu,
Silkip dökecek her biri koynundaki borcu.
Sen dil dökeceksin, edebilsem diye heyhât,
Karşındaki yârânla bir ay sonra mülâkat.
Beyhûde o diller, o nefesler, o emekler,
Yârân seni terk etmeyecek, gitmeyecekler.

Ey san'ata zincir düşünen şâir-i evhâm!
Hasret misin ilhâma, evet, al sana ilhâm:
En seçme zebânîleri karşında cahîmin,
Boy boy gezedursun, kimi kâfir, kimi mü'min.
Döndükçe nazarlar sana şimşek gibi çaksın,
Kurtul görelim şimdi nasıl kurtulacaksın!
Feryâdına kimdir koşacak? Kim kimi dinler,
"Burhan" diye inlerken ufuklarla zeminler.
İhvân-ı safânın kimi medyûn, kimi müflis;
Gök kubbenin altında ne tek his, ne de mûnis!

Sonuç

Bir yandan Kuran'a, sünnete, Yunus'a, Mevlâna'ya, diğer yandan Namık Kemal'e, Ziya Gökalp'a uzanan Serdengeçti'nin milliyetçilik anlayışında Âkif'in önemli bir yeri vardır. O, Âkif'in davasını benimseyen, mücadelesinde onun referanslarını kullanmayı sürdüren bir Türk milliyetçisidir.

Âkif kadar milletimiz için ağlayan, gözyaşı döken başka bir şairimiz yoktur. O bütün büyük muzdaripler gibi merhameti galip bir kişidir. Nurettin Topçu'nun söyleyişiyle bir "millet mistiği"dir. Son yıllarında yazdığı bir mektubunda, şu insanlara, şu memlekete ağlamak istediğini söyleyen Serdengeçti de Âkif'in yolundadır. Denizciler Caddesindeki bodrum katında, bir derviş hücresine, bir çilehaneye çevirdiği yazıhanesinde yatıp kalkan; eşinden, ailesinden uzakta, zeytin, peynir ve pekmezle ömür tüketen; Âkif gibi kendini millete vakfeden bir "fenâ fi'l-mille"dir.



Hasan Basri Çantay'ın Gözüyle Mehmet Âkif

Turan Karataş
Prof. Dr.
Tokat Gaziosmanpaşa Ü.

Âkif hakkında yazılanları okurken, bir insanın kendini nasıl bu kadar sevdirebildiğini, tanıyanlarını bu derece kendine meftun ettiğini gıptayla karşılarsınız. Nasıl bir duruş, nasıl bir yaşayış, nasıl bir inanış ve söyleyiştir ki, Âkif'i tanıyan, onun çevresinde bulunan, eserlerini okuyan hemen herkes ona saygı duymuş ve hayran olmuştur. Bu tarafıyla Mehmet Âkif, talihli bir adamdır. Meşhur ifadeyle "binlerce gıpta o devrin efendisine..."

Âkif hakkında yazı değil müstakil kitap yazanların hemen çoğu kendi alanında yani sanat ve ilim yolunda mübalağasız bir şöhrettir. Hemen akla gelen birkaçını saymakla yetinelim: Süleyman Nazif, Eşref Edib, Midhat Cemal, Orhan Seyfi, M. Emin Erişirgil, Hasan Basri Çantay, Ali Nihat Tarlan, Nurettin Topçu, Kaya Bilgegil, Ahmet Kabaklı, Sezai Karakoç, Orhan Okay, D. Mehmet Doğan...

Bir sanatkârın, bu kıratta dostlara, sevenlere sahip olması, kuşkusuz büyük bahtiyarlıktır. Âkif hakkında şimdiye kadar iki yüz kitap, yaklaşık iki bin yazı neşredilmiş olması da

(Günaydın 2008: 659-751) bir diğer talihlilik. Son bir asırda yaşayıp da bu derece teveccüh gören başka bir Türk şairi yoktur bildiğim kadarıyla.

Milli Mücadele yıllarında Âkif'le neredeyse geceli gündüzlü arkadaşlık etmiş, Birinci Meclis döneminde aynı sırada yan yana oturmuş, onu yakından tanımış, ona dost olmuş, dahası adeta ona meftun olmuş; onun duyarlığına, düşüncelerine, çalışmalarına büyük ilgi göstermiş önemli bir şahsiyetin, bir âlimin Hasan Basri Çantay'ın 42 yıl önce neşredilen, o tarihten bugüne kadar bir daha basımı yapılmayan *Âkifnâme* adlı kitabında anlatılan Mehmet Âkif'i hatırlatmaya çalışacağım.

Âkif'in "Ooo... Adamdır, adam" dediği Hasan Basri Bey, naklettiğine göre, İstiklâl Marşı'nın yazılması hususunda, Mehmet Âkif'e çok ricada bulunmuş, adeta yalvarmıştır. Onu teşvik etmiş, heyecanlandırmış; bunu ondan başka kimsenin yazamayacağını söylemiş ve sonunda emeline kavuşmuş, Âkif'i İstiklâl Marşı'nı yazmaya ikna etmiştir. Bugün elimizde İstiklâl Marşı gibi abidevi bir eser varsa bunda Hasan Basri Bey'in teşvikini de unutmamak gerekir.

Malum, Âkif "Bülbül" şiirinin başlığının altına "Basri Bey oğlumuza" ibaresini koymuştur. Bu güzel şiir, en güzel yadigâr ve dostluk nişanesi olmak üzere Hasan Basri'ye ithaf edilmiştir.[1] Bu yazı vesilesiyle, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* müellifini[2] de hayırla yâd etmek niyetlerimizden bir diğeridir.

Hasan Basri Bey, kitabının başına koyduğu, ve eserinin bir çeşit "sebeb-i telif"i olan o kısacık yazısında şunları söyleyecektir: *"Üstâd-ı kerîmim Mehmed Âkif Bey hakkında bir kitap neşretmek hatırımdan bile geçmezdi. Çünkü Âkif, kanaatimce, yazılamazdı. Hele onu ben hiç yazamazdım. Hem aczim mani idi, hem fart-ı muhabbetim. Üstadım öldü, Balıkesir'de çıkan* Türk Dili *gazetesi benden bir yazı istedi. Bu talebi, reddedemedim. Kırık dökük bir şeyler yazdım. Teşvik ettiler, teşci' ettiler, nihayet şu âvâre eser meydana geldi."* (Çantay 1966: 12).

Ne hazindir, Hasan Basri, Âkif'in ebediyete intikalinden hemen sonra kaleme aldığı yazılarıyla esasını oluşturduğu kitabının neşrini, sağlığında görememiştir. Hayrülhalefi oğulluğu ve yeğeni Mürşid Çantay sayesinde, adı da müellifi tarafından konmuş olan bu dosya kitaplaşır. Hazırlanışından tam otuz yıl sonra ancak kitap hâlinde yayımlanan *Âkifnâme*'de, Âkif'in kaybı üzerine kaleme alınan yirmi manzumeye, Hasan Basri Bey'in Âkif'i tanıyanlardan kitabı için isteyerek mektuplar şeklinde topladığı yazılara, o günlerde gazetelerde çıkan önemli köşe yazılarından bir kısmına ve haberlere de yer verilir.[3]

Kitabı değerli kılan özelliklerden biri, Hasan Basri'ye gönderilen ve Âkif'i anlatan samimi

1 "1337 mali yılının mayıs ibtidalarında idi, Ankara'da idik. Üstâd alessabah bize geldi, yazdığı bir şiiri okuyacağını müjdeledi ve okudu. Bu, "Bülbül"dü. Beğenip beğenmediğimi sordu; 'anlayamadım, lütfen bir daha...' dedim. Tekrar okudu. Kendisine âcizane, şu kanaati arz ettim: 'Üstâd, "Bülbül"ünüz gülistan-ı âsârınızın en bedîî ve coşkun bir dilidir.' Dedi ki: -Bunu size ithaf ettim." (Çantay 1966:207).

2 İlim ve fikir cephesi kuvvetli olan Hasan Basri Çantay (1887-1964), Balıkesirli'dir. Arapça, Farsça dillerine büyük vukufu vardır; edebiyat, hukuk, felsefe ile de meşgul olmuştur. Gelenekli şiir vadisinde manzumeler denemiştir. Bir süre, lise dengi olan çeşitli okullarda Türkçe ve Arapça öğretmenliği yapar. Memleketinde matbuat hayatının gelişmesinde önemli bir rolü olan Çantay, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllarda Balıkesir'de *Yıldırım*, *Karesi* ve *Ses* gazetelerini çıkardı. Birinci Meclis'te Balıkesir mebusu oldu. Öldükten sonra da M. Âkif'e yakın olma arzusuyla, vasiyeti üzerine Edirne Kapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Çantay'ın en önemli eseri açıklamalı bir Kur'an meali olan *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'dir (Işık 1993: 218-9).

3 O günkü gazete haberlerini okurken bu aziz milletin İstiklâl Marşı'nın şairine nasıl ağladığını, ne büyük bir saygıyla yas bağladığını görürüz.

mektuplarsa bir diğeri de Âkif'e dair yazılan manzumelerdir. Şurası da var ki, bu metinleri bugün başka kaynaklarda bulmak da mümkün değildir. Şairin *Safahat*'ına girmeyen birkaç parça manzumesi de bu kitaba derc edilmiştir (s. 24). Âkif'in ardından sıcağı sıcağına biraz da keder ve acıyla kaleme alınan söz konusu duygulu mektuplarda hazin hatıralar, anekdotlar ve dikkate değer tespitler vardır. Mektupların bir kısmı mühim vesikalardır. Mektup sahipleri arasında Fuad Şemsi, Fatin Gökmen, A. Hamdi Akseki, Sabri Sözen, Fazlı Yegül, Abdulbaki Gölpınarlı[4], Hüseyin Siret, Mustafa Seyit Sutüven gibi önemli isimlere rastlıyoruz.

Âkif'e ağıt karakterinde yazılan manzumelerden biri de Hasan Basri Çantay'a aittir. İlk üç mısraı şöyledir:

Sana "şair" diyemem; şiir senin pâyinde
alçalır, hâke düşer; yükselir, eflâki aşar
tac-ı şiirindeki her rîze-i tarsi-i bedî'...

Hasan Basri, "Üstâd hakkındaki hükümlerimde elimden geldiği kadar bîtaraf olmaya çalıştım" kaydını düşse de, *Âkifnâme*'deki hatıralar, hatırlatmalar, değerlendirmeler, tespitler elbette bîtaraf değildir. Olamazdı da. Belki buna lüzum da yoktu. Bu kadar yakından tanıdığınız, bunca maharetine, meziyetine, insanlığına şahit olduğunuz bir dostun ardından yazarken duygusuz kalmak kabil değildir. Hasan Basri Bey, aksi bir tutum içine girseydi yani nesnel görünmek ısrarında olsaydı, yapmacık olmaz mıydı? Nurettin Topçu'nun *Âkifnâme*'ye yazdığı takrizde söylediği gibi, *âlim ve şair bir şahit* olan Hasan Basri Bey, Âkif'in büyüklüğünü göstermek üzere yanında hayranlıkla geçirdiği yılları anlatmıştır da denebilir.

Çantay, şair Âkif'ten ziyade "insan" Âkif'i anlatır. Onun ahlakını, seciyesini, ilmini, irfanını kor önümüze. Vatanperverliğinden, azminden hatta yiğitliğinden ve sportmenliğinden bahs açar. Çünkü bu taraflarını daha iyi biliyordur. Şahit olduğu anıları nakleder, bunlardan bir sonuç çıkarır. Hemen bütün dostları gibi, Hasan Basri de Âkif'in eserlerinde üç meselesi olduğunu ve hep onları haykırdığını söyler: **Vahdet, istiklâl, terakki**.

1908'te tanıdığı Âkif'le münasebetini, aziz şairin ölümüne karar sürdüren Çantay'a göre **Âkif, riyasız bir vatanperver, kâmil bir mümindir**. Sonra, o büyük adamın çok yabancısı olmadığımız özelliklerini sayar: Onun en büyük düşmanı riyakârlıktır. Din nâmına yapılan maskaralıklara asla müsaade etmez. Hayatı boyunca gericilikle, cehaletle, batıl inançlarla, miskinlikle mücadele etmiştir. Vefa, en bariz vasfıdır. Diğergamdır. Alçakgönüllüdür. Sadeliği sever. Bir çocuk gibi saf ve masumdur; hemen her söylenene inanır. Zalime düşmandır. Haksızlığa tahammül edemez. Hayatı boyunca başını önüne eğdiği görülmemiştir.

Bir karakter abidesi olan bu büyük insanın seciyesini ve çileli hayatını bir arada düşününce, Fuzulî'nin *"Sûretim fakr u sîretim mün'im/ Heyetim mûr, himmetim anka"* beytini, yüzyıllar öncesinden sanki Âkif için söylemiştir, diyorsunuz.

4 O zamanlar Kastamonu Lisesi edebiyat öğretmeni olan Gölpınarlı'nın mektubu, bilhassa okunmaya değer.

Sanata ve şiire, bugünün bir edebiyat profesöründen daha yakın görünen Çantay, tevazu eseri bu sahada kendini pek ehliyetli görmez. Bu sebeple Âkif'in şiirinden bahsederken yer yer bu alanda bir uzman saydığı Süleyman Nazif'in kanaatlerine başvurur. Doğrusu, kendi kanaatleri de az değildir.

Safahat üzerinde genel, sathi bir inceleme yapar. Buna manzumeler çevresinde bir dolaşım, kısacık yüzeysel bir nazar demek yanlış olmaz. Ne ki, bu göz atmalarda yer yer ince hükümler vardır. Söz gelimi, "Âkif'in halk arasında en çok okunan eseri *Hakkın Sesleri*'dir. Onu Kur'an gibi ezberlediler." (s. 140) tespiti, dönemi için önemli bir bilgidir. Hakeza, "Âkif merhuma kendi şiirlerinden birini inşâd etmesi rica olunduğu zaman ya ["El-uksur'da"] yahut "Necid Çöllerinde" şiirini okurdu." Bilgisi de. (s. 170) "Üstâd'ın "Secde"si *Safahat*'ın arş-ı âlâsıdır" tespitini yabana atamayız. Çantay, *Safahat*'ın belki de en güzel kısımlarını seçerek mütalaalarının arasına koymakla okuyucuya zarif bir ziyafet de hazırlamış olur.

Mehmet Âkif'in sanatkârlığına ve şiirine dair Hasan Basri'nin yazdıklarından çıkarabildiğim tespitleri, kanaatleri şöyle özetlenebilir:

1. Âkif, **milli bir şairdir**; eserleriyle Türklüğün ve İslâm'ın hizmetinde olmuştur. Milli Mücadelenin dolayısıyla Cumhuriyetin temel taşıdır; Kastamonu vaazı, mebusluğu, *İstiklâl Marşı* bunu ispata kâfidir.
2. İslâmcılık, milliyet, insaniyet... İşte, Âkif'in eserini besleyen, etrafında halelendiği üç büyük mevzu, üç temel unsur.
3. **Bir sınıf şairi değil**, halkın şairidir; söylediği halkının sorunları ve dertleridir. Muhataplarının yüzde doksanı halk, ancak yüzde onu münevver zümredir.
4. Bütün eserleri toplumsaldır; sanatının en ayırıcı vasfı da burasıdır. Şahsını, özel hayatını, fantezilerini şiirine koymamıştır.
5. Milletinin ve içinde yaşadığı toplumun değerlerine bağlıdır. Yaşadığı dönemi ve içinde bulunduğu toplumu olduğu gibi yazmıştır.
6. Çağdaşları içinde en âlim şair Odur. Eslafı da çağdaşı olan şairleri de pek iyi bilir. Arap edebiyatına da son derece vâkıftır.
7. Gayesiz, başıboş sanata düşmandır.
8. Bir dönemin öncüsü ve yenilikçisi sıfatıyla edebiyatımıza hizmeti büyük olmuştur. Lâkin, şiirde ve çevirilerinde gösterdiği büyük muvaffakıyeti nesirlerinde gösterememiştir.[5]
9. Şiirlerini duyarak, inanarak, ağlayarak yazmıştır. Samimi ve içlidir. Sözü özüne uygundur.
10. Zannedildiği gibi, Âkif şiirlerini kolay yazamazdı; çünkü müşkülpesentti, büyük emeklerle eserlerini ortaya çıkarırdı.

Hasan Basri, "şair-i ilahî, âşık-ı risaletpenahî" sıfatlarını da Âkif'i tavsif babında söyler.

5 Üstâdına yüksek bir 'nâsir' diyemeyen Hasan Basri, Onun nesirde inkişaf edememesinin başlıca sebepleri olarak şunları sıralar: "1. Şiir ile çok fazla iştigal etmesi, 2. İlmî ve faydalı mevzulara daha ziyade ehemmiyet vermesi, 3. Edebî mensûreler yazmak ihtiyacından kendini azade görmesi." (Çantay 1966:96).

Çantay'ın şu cümlesi de çok hoş ve etkileyicidir: "Onun mızrab-ı beyânı âlâm-ı İslâm idi; ıztırabâtı beşerdi." İnsanlığın en ince ve en gizli levhalarını ve elemlerini gören, o dönemin şairleri içinde yalnız Âkif'in gözüdür. Bu arada, *Âkifnâme* müellifi, *Safahat* şairinin na't yazmayışını, "o büyük peygamberi ben nasıl anlatabilirim" endişesine bağlıyor.

Buraya kadar sıraladıklarımın birçoğu, Âkif'i tanıyanların, hakkında yazanların neredeyse ortak kanaatidir. Ancak, bazı kaynaklarda gördüğümün aksine, Çantay, Âkif'in Mısır'a gidişinin medar-ı maişet sebebiyle olduğunu özellikle belirtiyor. Bu gidişte başka bir sebep aramaya gerek yoktur, diyor. Hasan Basri'nin bu husustaki ısrarını, dönemin koşulları dikkate alındığında, anlamak pek de güç sayılmaz.

Çantay, Âkif'in sevdiği ve şiirlerini tatlı tatlı okuduğu şairler arasında şu isimleri bilhassa zikreder: İbni Fârız, Sâdi-i Şirazi, Fuzulî, Nedim, Eşref ve Lamartin.[6] Ne var ki, Âkif'in Nedim'i sevmiş olabileceğini pek düşünemiyoruz doğrusu.

Âkif'in *Mevlid* nâzımı Süleyman Çelebi'ye meftun olduğunu; Şeyhülislam Yahya'yı, Nâbî'yi, Bâkî'yi, Şeyh Gâlib'i, Âkif Paşa'yı, Ziya Paşa'yı takdir ettiğini; Namık Kemal'i, Abdülhak Hâmid'i hürmetle andığını; Recaizâde Mahmut Ekrem'i, Osman Şems'i, hamasî şairimiz Midhat Cemal'i fevkalâde sevdiğini Hasan Basri'nin şahitliğiyle öğreniyoruz.

Başka kaynaklarda görmediğim bir bilgi de, Âkif'in pek tatlı ve davudî bir sese sahip olduğu, bazı güzide besteleri makamıyla okuduğudur. Bunlardan birkaçını Hasan Basri de dinlemiştir. "Rahmetli Mehmet Âkif musikiyi çok severdi. Hususi sohbet âlemlerinde arkadaşlarıyla birlikte ilahiler, şarkılar okur, güzel seslilere gazeller, na'tler okuturdu. Ankara'nın Taceddin Dergâhındaki odasında, kendi evinde, bağ evlerimizde bu âlemleri zaman zaman tekrar ederdik." (Çantay 1966;83).

Hasan Basri Bey, Peygamberimizin Veda Hutbesi'ni, Âkif'in nazmen yazmayı çok istediğini, bunu birkaç kez kendisinden duyduğunu haber verir ki, bu arzunun gerçekleşememiş olmasına üzülmemek elde değildir.

Âkifnâme'ye, hatıralarına yer verdiği uzunca bir mektup ve bir manzumeyle katkıda bulunan Ruhi Naci Sağdıc'ın "Âkif'in Baş Ucunda" şiirindeki dört mısra ile konuşmamı bitiriyorum:

Müsterih ol koca şair yatarak kabrinde,
Bu vatan toprağı hep milletin emrinde...
Onun üstünde de imanlı sesin çınlayacak:
"Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak!"

Kaynakça

Çantay, Hasan Basri (1966), *Âkifnâme*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 400 s.
Günaydın, Yusuf Turan (2008), "Mehmed Âkif Ersoy Kaynakçası (1911-2007)", *Hece*, S. 133, Ocak.
Işık, Emin (1993), "ÇANTAY, Hasan Basri", İstanbul: *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, s.218-9.

6 Öte yandan, Çantay, Süleyman Nazif'in tespitine katılarak, Âkif'in şiirinin gelişim çizgisi boyunca Muallim Naci, Hâmid, Ali Ekrem ve Fikret (tahkiye tarzı bakımından) gibi şairlerin etkisinde kaldığını söyler.



Islahatçılık ve Modernistlik Açısından Mehmet Âkif Ersoy

Ahmet Faruk Kılıç
Yard. Doç. Dr.
Sakarya Üniversitesi

Giriş

M. Âkif Ersoy, her ne kadar kendisini böyle isimlendirmese de bazı kesimlerce "İslamcı" diye tanımlanan bir akımın 20. Asırdaki en önde gelen temsilcilerinden birisidir.

Âkif, "İslamlaşmak" düşüncesini en ideal şekilde temsil eden "Sıratımüstakim-Sebilürreşad" dergisinin başyazarıdır. Dolayısıyla onun yenileşmeyle ilgili yaptığı yorumlar büyük önem taşımaktadır. Bu bildiride onun bu görüşleri ıslahatçılık ve modernistlik açısından tahlil edilecektir.

Kavramsal Çerçeve

Arapça bir kelime olan ıslah; lügatte, iyi duruma getirme; bozuk eskimiş taraflarını düzeltme; iyileştirme, eksiklikle-

rini giderme, mükemmelleştirme gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram İngilizce ise daha çok "reform" kelimesiyle karşılanmaktadır.

Fransızca bir kelime olan modernizm lügatte, modern asri şeylere düşkünlük, yenilikçilik, gelenekçiliğe karşılık, gibi anlamlara gelmektedir. İngilizce'de modernism; çağcılık, modernlik ve yenilik gibi anlamlara gelmektedir.

O halde lügat anlamında ıslahatçı; bozulmuş, eskimiş tarafları düzeltme taraflısı kimse demektir. Modernist ise, düzeltme yerine yenisini alma taraftarı kimse demektir. Bununla birlikte ıslahatçılık ya da reformculukla modernistliği birbirinden kesin hatlarla ayırmak o kadar kolay bir şey değildir. Çünkü bazı ıslahatçı girişimler modernist eğilimler de taşıyabilmektedir. Bir ıslahatçı muhafaza etmek istediği geleneksel değerler zeminine sağlam basamadığı takdirde onun modernistliğe kayması çok kolaydır.

Yukarıdaki bağlamda bazı yorumculara göre Osmanlı Reformları görünüşte eskiye atıflarla dolu olsa da aslında bunlar modernist bir karakter taşımaktadır.

Dinlerin, zamanla halk arasında yozlaşması kaçınılmaz bir gerçektir. Bir din harici bir etkiye gerek kalmaksızın kendi iç bünyesinden ıslah türü hareketler doğurabilir. Fazlur Rahman bu hamleleri "modernizm öncesi ıslahat hareketleri" olarak isimlendirmektedir.

Kökleri XVI. yüzyıl ortalarına kadar giden, XIX. yüzyılda Batı'nın da baskısıyla yeni bir ivme kazanan İslam dinindeki ıslahat hareketleri, genellikle batılı ve batıya yakın bilim adamlarınca ıslah anlamında reform kelimesiyle isimlendirilmiştir. Aynı hareket, İslami kesimler tarafından ise, "ıslahat", "ihya" "selefiyye" gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Aralarında belli oranda ilişki olsa da tahlil kolaylığı açısından "siyasi ıslahat"la "dini ıslahat"ı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü siyasi ıslahat bizde 1856 "Islahat Hattı Hümayunu"yla gündeme gelmiştir.

Otuz beş maddelik fermandaki ıslah'tan maksat; Osmanlı'daki gayri müslimlerin siyasi ve sosyal hayat koşullarını iyileştirmektir. Daha açık bir ifadeyle bu ıslahlardan beklenen netice Osmanlı'daki Müslüman ve Hıristiyanlar arasında müsavatı (eşitliği) temin etmesidir. Paris Barış anlaşması öncesinde Batı'lı devletleri memnun edebilmek için ilan edilen ferman özde çözüm yerine siyasi bir çözüme yöneliktir.

Fermanın 34. Maddesi şöyledir: "Garp kültürüne ehemmiyet verilecek –Maarif ve ulum ve sermayeyi Avrupa'dan istifadeye bakılacaktır."

Islahatçılık Açısından Akif

Âkif'in yukarıdaki maddenin birinci kısmına katılması mümkün değildir. Çünkü o, her zaman kendi kültürümüzü öne çıkarmamız gerektiği kanaatindedir. Öte yandan dinde yenilenme ihtiyacı açısından Âkif'e bakılınca ilk bakışta onun ıslahatçı-ihyacı bir çizgide olduğu söylenebilir. Fakat biraz derinlemesine yapılan tahliller, onun bu hareketin tam bir temsilcisi olmadığını açıkça göstermektedir.

Afgani ve Abduh gibi kimselerce temsil edilen ihyacı hareket, çıkış noktası olarak ilk devrin Müslümanlığına, Kitap ve Sünnet'e bağlılığı, dine sonradan girmiş hurafelerin temizlenmesini kendisine esas almaktaydı. Âkif bu noktada onlarla paralel görüşler ortaya atmıştır:

Demek: İslam'ın ancak namı kalmış müslümanlarda;
Bu yüzdenmiş, demek, hüsran-ı milli son zamanlarda.
Eğer çiğnenmemek isterseler seylab-ı eyyama;
Rücu' etsinler artık müslümanlar Sadr-ı İslam'a.

Âkif'de İslam'ın ilk dönemlerine dönüş; şekilden çok ruhi özellilere aittir. O, yaşamış olduğu asrın şartlarını da bir realite olarak kabul etmektedir. Ona göre eğer İslamiyet zamanının şartlarına göre yorumlanmazsa bu hem dinin hem de müslümanların sonu olacaktır. Âkif'in İslamiyet'in ilimle ve akılla çatışmadığını ispat etme gayretinin altında yatan sebeplerden birisi de budur.

Fakat ilim ve akıl konusunda ihyacılar arasında da değişik anlayışlar gözlenmektedir. Örneğin, Abduh'un İslamiyet'in akla verdiği önemi anlatırken takip ettiği yol, muhafazakar İslami yorumu canlandırma şeklindedir. Oysa Seyyid Ahmed Han bu noktada Ortaçağ İslam filozoflarının yorumlarını ve tabiat kanunlarının bağımsızlığını temel almıştır. Ve neticede o tabiat kanunlarının bağımsızlığını ortaya koyma gayesiyle mucizeyi inkar etmiştir. Ayrıca sudur nazariyesini düzelterek, onlar gibi Allah'ı "İlk Sebep" olarak tasvir etmiştir.

Âkif, özellikle olayların arkasındaki ilahi hikmetleri kavrama noktasında aklı hırpalarken genel olarak aklın önemi konusunda Abduh'la beraberdir. Hatta onun bu konudaki bazı makalelerini de tercüme etmiştir. Bize göre Âkif, bu konuya Avrupa etkisiyle yönelmemiştir. Çünkü İslamiyet'in temel kaynaklarında aklın önemine ait birçok veri mevcuttur. Toplumda aşırı derecede gelenek ve göreneğin hakim olduğu zamanlarda akli faaliyetlerin azaldığı da bir gerçektir. XIX. yüzyıl İslam dünyası buna güzel bir örnektir. İhya hareketinin aklı ön plana çıkarış sebeplerinden birisi de budur. Âkif, yaşadığı dönemde bu gerçeği medrese bazında sorgulamakta ve medreselerin eskiden olduğu gibi mütefekkir kimseler çıkarmadığı tespitinde bulunmaktadır:

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r -Rüşd'ü?

Akla değer verilmesi beraberinde körü körüne yapılan taklidin eleştirisini de getirmektedir:

İbni Sina niye yok? Nerde Gazali görelim?
Hani Seyyid gibi, Razi gibi üç beş alim?
En büyük fazılınız: Bunların asarından,
Belki on şerhe bakıp, bir kuru ma'na çıkaran.

Âkif'in burada sadece akla değer verip nasla kayıtlı olmayan meşşai ekolüne mensup İbn

Rüşd, İbn Sina gibi filozoflarla Gazali'yi de ideal tip olarak zikretmesi dikkate değerdir. Çünkü Gazali bunlarla mücadele etmiştir. Âkif'in bu yaklaşımını, onun İslam bünyesindeki bütün bilimsel faaliyetleri destekleme gayreti, şeklinde yorumlayabiliriz. Ona göre artık İslam dünyası bu seviyede büyük bilim adamı çıkaramamaktadır. Dolayısıyla yedi sekiz yüzyıl öncesinin şartlarına göre yazılan eserler yeni hayat şartlarının ihtiyaçlarına cevap verememektedir:

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hala,
İhtiyacatını kaabil mi telafi? Asla.

Ona göre eski ulemanın kendi hayat şartlarına göre yazdığı eserlere takılıp kalınmamalıdır. Bu konuda yapılması gereken şey, Kur'an'dan ilham alarak, yeni hayat şartlarının ihtiyaçlarına cevap verecek orijinal çalışma ve yorumlar üretmektir:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı.

Burada şu önemli noktayı vurgulamakta fayda vardır. Âkif, geçmiş devirlerdeki o büyük alimleri ve onların eserlerini inkar etmiyor. Aksine onları birer ideal tip olarak sunmaktadır. Onun vurguladığı nokta; o büyük İslam alimlerinin eserleri daha çok kendi çağlarına hitap ediyordu dolayısıyla biz, Kur'an eczanesinden kendi zamanımızın ihtiyaçlarına göre ilaçlar terkip etmek durumundayız.

Âkif, teorik manada dini tartışmalara girmekten özellikle uzak durmuştur. Bununla birlikte o, kader, tevekkül ve içtihat konularına da bilhassa temas etmiştir. Çünkü bunlar dini hayatı çok yakından ilgilendiren konulardır. Âkif'in asıl yoğunlaştığı nokta, toplumda sağlıklı bir dini hayatın yaşanması meselesidir.

Âkif, ihyacı hareketle paralel bir şekilde, prensip olarak içtihat kapısının açık olduğunu savunmaktadır. Fakat bu konuda geleneksel hassasiyetten de taviz vermez. Ona göre içtihat kapısı kıyamete kadar açıktır ama bu işi erbabının yapması gerekir. O, ehil olmayan kimselerin dinde içtihat yapmalarını asla tasvip etmez:

Kilitlidir kapı "ümmi duhat" için amma,
Kıyam-ı haşre kadar ictihad eder "ulema".

O, bir müçtehitte bulunması gereken temel şartları şöyle ifade etmektedir:

Kitab'ı, Sünnet'i, İcma'ı sağlam anlayacak;
Hilafı yoklayacak ihtiyacı kollayacak

Yukarıda ifade ettiğimiz bu temel konuların dışında, onun eserlerinde ihyacı ekolün teferruata ait görüşlerine hemen hemen hiç rastlanmaz. Örneğin Ferid Vecdi'nin Kur'an'ın tercümesinden de okunabileceği gibi konulara Âkif hiç girmemiştir. Bize göre bunun en

büyük nedeni onun asıl hareket noktası olarak halkı seçmiş olmasıdır. Sezai Karakoç bu durumu şöyle izah etmektedir:

"Yoksa, gerek Muhammed Abduh'un esas tezinin, gerek İkbal'in tezinin esas köklerinin, Âkif'in şiir ve düşüncelerinde hemen hemen izini bile bulmak mümkün olmaz. Aradaki benzerlikler XX. Yüzyıl başlangıcındaki İslam düşüncesinin ortak tarafları ve genel çizgileridir. Aralarındaki en büyük farksa Âkif'in İslam ruhunu canlandırmak istemesine karşılık Mısır bilginlerinin İslam'ın genel sistemine yeni bir yorum getirmeye çalışmalarıdır. Âkif İslam'dan çıkmakta olanları uyarmıştır; öbürleri ise, daha çok, İslam gerçeklerini ilim açısından ele alarak İslam'a yabancı olanlara hitap etmişlerdir. Bu yabancılar eski müslümanlar olsalar bile..."

Âkif'e göre, İslam dini yeni hayat şartlarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek liyakattedir. Çünkü o, hayat dinidir, tüm insanlığın dinidir:

Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,
Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.
Niye israf edelim bir sürü iknaiyyat?
Hoca, madem ki bu din: Din-i beşer, din-i hayat,

Beşerin hakka refik olmak için vicdanı,
Beşeriyyetle beraber yürümektir şanı.

Âkif'in bu ifadelerinden onun sanki yeni hayat şartlarını esas alıp İslam'ı da onun aksaklıklarını ya da ihtiyaçlarını karşılayan ek bir unsur olarak gördüğü anlaşılmamalıdır. Çünkü o, birçok yerde toplumsal model olarak Asr-ı Saadet toplumunu önermektedir. Ayrıca yine birçok yerde dinin ölçüsünün bozulmasına şiddetle karşıdır. Dolayısıyla onun bu ifadelerinden anlaşılması gereken şey; dinin özü ve ruhu korunmak şartıyla yeni yorumlar yapılması gerektiği yolundadır. Ona göre; yeni ya da modern hayat şartlarıyla İslam asla bağdaşamaz, anlayışı yanlıştır. Böyle bir anlayış, İslam'ın ruhuna uygun değildir. Çünkü o hayatın ve insanlığın dinidir:

Yürümez dersen eğer, rûhu gider İslam'ın;
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encamın?

Modernistlik Açısından Akif

M. Âkif'in yazılarında "modernizm" gibi bir kavrama rastlamıyoruz. O, daha çok "medeniyet" kelimesini kullanmaktadır. Bundan maksadı Batı dünyasının ilim, teknoloji ve hayat standartlarında yakalamış olduğu seviyedir. Ona göre İslam dünyasının Batı'dan alması gereken şeyler bunlardır. Yoksa Batı kültür ve hayat felsefesi müslümanlara gereksizdir. Ayrıca bunlar müslümanlıkla uyuşmaz.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da Âkif'in bir taraftan Batı medeni-

yetinin manevi değerlerine karşı kapıları tamamen kaparken öte yandan, ilim ve fenne ait değerlerin ise; işin erbabınca seçilerek alınmasını savunmasıdır. O, bir kısım aydınlarca dile getirilen; her ne pahasına olursa olsun Batı'yı aynen taklit etme düşüncesine karşı olduğu gibi, Batı'nın tüm değerlerine tamamen sırt çevirme düşüncesine de karşıdır. Burada Âkif'in ıslahatçılıkla modernistlik arasında ideal bir noktada durduğunu söyleyebiliriz.

Âkif, ileri derecede Fransızca bilgisi sayesinde takip ettiği Batı medeniyetinin manevi değerlerini de tespit etmiştir. Ona göre Batı tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, kendi menfaatinin olmadığı yerde haksızlığa karşı ses çıkarmayan bir yapıdadır:

O zaman Rusya'da hakimdi yaman bir tazyik...
...
Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu?
Medeni Avrupa, bilmem, niye görmezdi bunu?

Batı'nın üzerinde oturduğu bir diğer manevi özellik de kin ve sömürüdür:

Ne hayasızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle "bu: bir Avrupalı".

Ona göre medeni Avrupa'nın sözüne asla güvenilmemeli. Çünkü onlar tamamen çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri için her an sözlerinden dönebilirler:

Tükürün Ehl-i Salib'in o hayasız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahluku görün:
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!

Âkif, sömürgeci Avrupa'nın anladığı tek dilin kuvvet olduğu tespitinde bulunmaktadır. Müslümanların kuvvetli olduğu zamanlarda Avrupalıların alttan aldığını ifade eden Âkif, o ihtişamlı günleri aramaktadır:

Zebun-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.
Donanma, ordu yürürken muzafferen ileri,
Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!
O ihtişamı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?

Âkif'in Batı bilim, teknoloji ve faydalı san'atlarına özenti duyması, eski ihtişamlı günleri yakalamak içindir. Yoksa onu, Batı karşısında gözleri kamaşıp kendi değerlerine sırt çevirmiş bir modernist olarak görmek doğru değildir. O, ferdi planda bile Batı insanını Doğu insanından asla üstün görmez:

Daha yüksek mi aceb Şark'ı ezen fıtratlar,
Kaabiliyetçe? Hayır, ben buna asla kanmam.

Onun istediği Batı'nın ilim ve teknolojisidir. Eğer bunlar alınmazsa İslam dünyası zayıf kalacaktır. Böylece, yalnız kuvvetten anlayan Avrupa karşısında Müslüman ülkeler özgürce yaşama hakkını kaybedeceklerdir:

Heriflerin, hani dünya kadar bedayi'i var:
Ulumu var, edebiyyatı var, sanayi'i var.

Âkif, modern Batı karşısında takip edilmesi gereken yolu şöyle belirlemektedir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesainize son sür'atini.
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için
Kendi "mahiyyet-i ruhiyye"niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selamet onsuz.

Burada dikkat çeken bir nokta da onun ilim ve teknolojinin milliyeti olmadığına inanmasıdır. Bundan maksadı, ilim ve teknolojinin asla milli ya da kültürel değerler taşımadığı ya da taşıyamayacağı değildir. O da bunların belli oranda değer aşılayabileceği gerçeğini kabul etmektedir. Fakat biz kendi ruhumuzu korursak bunların zararları atlatılabilir. Onun "öz benlik" kavramına çok fazla vurgu yapmasının sebebi budur.

Âkif, toplumun özüne Batı'lı değerlerin aşılanmasına karşıdır. Aşı yine kendi özünden yapılmalıdır:

Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;
Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
Aşılarken de vurun kendine kendinden aşı.
Şayed isterseniz ağacın donanıp üstü, başı,
Benzesin taze çiçeklerle bezenmiş geline;
Geçmesin, dikkat edin, balta çocuklar eline!

Âkif, yenileşme bağlamında bir reçete de sunmaktadır. Bu bağlamda aydınlara çok önemli görevler düşmektedir. Aydınların anlaması gereken en önemli noktalardan birisi; her milletin gelişip ilerlemesinin kendi şartları içinde ele alınmasının gereğidir. Dolayısıyla bu da milletlere göre değişiklik göstermektedir. Bunun için bir kavmin ya da milletin başka bir milleti aynen taklit etmesi çoğu zaman hüsranla bitmektedir. Çünkü Âkif'e göre kültürel farklılıklar gelişme yolunda belirleyicidir. Bu reçetenin açılımı şudur: Osmanlı Devleti "Garp Medeniyeti"ni ya da herhangi başka bir medeniyeti olduğu gibi taklit etmemelidir.

Âkif, bu noktada medeniyetlerin taklit vasıtasıyla alınabileceği görüşünü benimsemez. Ona göre Avrupa'dan farklı bir kültüre sahip olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa medeniyetini olduğu gibi taklit etmesi ona zarar verecektir:

Mütefekkirlerimiz anlamıyorlar sanırım,
Ki çemenzar-ı terakkide atılmış her adım,
Değişir büsbütün akvama, cema'ate göre;
Başka bir kavmin izinden yürümek çok kerre,
Adeta mühlik olur; sonra ne var her millet,
Gözetir seyri tekamülde birer ayrı cihet.

Modernleşme teorisinin önde gelen kuramcılarından R. Bellah modernleşmeyi ilerleme (progress) ile eşit tutmaktadır. Bu anlamda modernizm, insanlığın ilerlemesi, kalkınması ve aydınlanması gibi "büyük anlatıları" ifade etmektedir. Bu bağlamda Âkif, modernist teoriyle paralel görüşler ortaya atmaktadır.

Âkif'e göre insanlık büyük bir koşudadır. Bu koşunun bitiş noktası Allah'ın takdir ettiği bir yerdir. Her toplum ister istemez bu noktaya doğru koşmaktadır. Fakat toplumların takip edecekleri ilerleme yolları birbirinden az çok farklıdır. Bu farklılık milletlerin ruh kökünden gelen "mahiyetleri"nden kaynaklanmaktadır. Biz bu mahiyet kelimesini kültür kelimesiyle karşılayabiliriz. İşte Âkif'e göre aydınların en büyük görevlerinden birisi de kendi milletlerinin mahiyetlerini ya da kültürlerini kavrayıp ona uygun bir gelişme programı hazırlamaktır. Dolayısıyla bu noktada Âkif'in tezi; kendimizi Avrupa medeniyetine uydurmak yerine, o medeniyetten kendi kültür yapımız doğrultusunda yararlanmaktır. Bu işlemi gerçekleştirirken de asla kuru bir taklit yolu izlenmemelidir:

Bir de hatırlamıyorlar ki, umumen beşerin,
Daima koştuğu son maksada yükselmek için;
Tutacak silsile akvama değildir hep bir;
Belki her millet için ancak o "mahiyyet"tir,
Ki kopar kendisinin ruh-i umumisinden.
Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mahiyyet"i takdir ederek,
Sonra kaç safhası mevcud ise tenvîr ederek,

Âkif, aydınların kendi milletlerinin kültürüne göre bir gelişme ve ilerleme programı hazırladıklarında halkın da onların peşinden gideceğini ileri sürmektedir:

Çekecek oldu mu önden o ilahi feneri
Arkasından da cemaat yürür artık ileri.

Bu durumda aydınlar artık milletin ruhu hükmüne gelmiş olurlar:

Ruhudur çünkü karanlıkta elinden yedecek,
Yolcu şaşkın mı ki dursun, mütemadi gidecek.

Sonuç

Âkif, dine bulaşan hurafelerin, yanlış tevekkül ve kader anlayışlarının terk edilmesi an-

lamında ıslahatçıdır. İnsanlığın genel olarak ilerlemesi, Batı'nın bilim ve teknolojisinin seçilerek alınması konusunda da modernisttir. Fakat o, Batı kültürünün alınmasına da karşıdır. Bu bağlamda geleneksel değerlerden asla taviz vermeyen bir muhafazakar ya da gelenekçidir. Onun sahih İslam geleneğiyle hiçbir problemi yoktur. Hatta bu geleneği diriltmeye çalışmıştır.

O, şekilden çok "öz" kavramına vurgu yapmıştır. Medreselerin açık olduğu bir dönemde onların fonksiyonel açıdan çoktan bittiğine inanmıştır.

Onun ıslahatla ilgili görüşleri siyasi alandan çok dini alanla ilgilidir. Âkif'in asıl yoğunlaştığı konu halihazırda yaşanan dini hayattır. Dolayısıyla o, adeta etnometodolojist bir tavırla halkın dinine yönelmiştir. O, yanlış dini inançları, tavırları tespit ve tedavi etmeye çalışmıştır.

Âkif, genel olarak bir teorisyen olmaktan çok bir pratisyendir. Yukarıdaki bağlamda Âkif'i ıslahatçı, reformcu, ihyacı, gelenekçi ya da modernist gibi belli kalıplara sokmak doğru değildir. Çünkü o, bu ve benzer kavramların mükemmel bir armonisini gerçekleştirmiştir. Bizce o, bu dar kalıplara sığmayacak kadar geniş bir perspektife sahiptir.

Âkif'e pratik açıdan baktığımızda, onun "iknacı" bir tavır içerisinde olduğunu görürüz. Çünkü onun din, toplum ve sanat görüşünün temelinde halkı ve aydınları gerçek müslümanlığı yaşamaya ikna etme gayreti vardır. Âkif, bu ana hedefine yürürken de araç olarak siyaset'ten çok edebiyat, sanat ve bilimden yararlanmıştır.

Kaynakça:

DANİŞMEND, İsmail Hamdi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970.
DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ankara, 1986.
ERSOY, M. Âkif, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İFAV Yay., İstanbul, 1993.
GÜNGÖR, Erol, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1990.
İngilizce Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1974.
KARAKOÇ, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yay., İstanbul 1979.
KARAMAN, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yay., İstanbul 1988.
KIZILÇELİK, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri* 1, Emre Yay., Konya, 1994.
Küçük Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1972.
LAPIDUS, Ira M., *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çev. İ. Sefa Üstün, İFAV Yay., İstanbul, 1996.
LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
RAHMAN, Fazlur, *İslam*, Çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yay., İstanbul, 1993.
ŞENGÜLER, İsmail Hakkı, *Mehmet Âkif Külliyatı*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1990
ZİYA GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bak., Yay., Ankara, 1990,
Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Türk Kültür Yay., İstanbul, 1976.

Mehmet Âkif'in Geleneğin İzindeki Bir Şiiri: Terkîb-i Bend

Dr. Bilal Çakıcı
Kırıkkale Üniversitesi

İlk şiir kitabını 1911 yılında yayımlayan Mehmet Âkif'in bu kitabındaki en eski şiiri 1904 tarihlidir. Diğerleri ise 1906-1910 yılları arasında yazılmış şiirlerdir. Bu bilgilere göre, M. Âkif, ilk şiirini 31 yaşında iken yazmış, ilk şiir kitabını ise 37 yaşındayken yayımlatmıştır.[1] Ancak onun şiirle meşguliyeti babasını kaybettiği çocukluk yıllarına kadar uzanır.[2]

Safahât dışında kalan şiirler ise daha eski tarihlidir.

Mesela, "Destur" başlıklı,

Şeydâ-yı gamım beste-i zincîr-i hevâyım
Uşşâka şu hâlim ile ben gıbta-fezâyım

matlaıyla başlayan 11 beyitlik şiir, 1892'de yazılmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, bu şiirin, M. Âkif'in, "Ben arkadaşlarıma yüzer beyitli mektuplar yazardım. Ziya Paşa üslubun-

1 Orhan Okay, "Mehmet Akif'in Bazı Şiirlerinde Şekil Muhteva Münasebetleri", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: Dergah Yay., 1990, s. 177.

2 Midhat Cemal, *Mehmet Akif*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1990, s. 354.

da terkîb-bendim, terci'-bendim vardı. Fakat bugün bunların bir mısraı bile hatırımda kalmamıştır. Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim."[3] şeklindeki ifadelerinde geçen Terci'-bendinin son terkib-hanesi olabileceğini belirtmektedir.[4]

Eşref Edip'in naklettiğine göre Âkif, gençlik yıllarında gazeliyyata dair defterler dolusu şiirler yazmış; bu defterlerden bazılarını kaybetmekten dolayı çok üzüldüğünü zaman zaman arkadaşlarıyla paylaşmıştır.

Daha sonra şiirlerinde sosyal hayata dair konulara yönelmesiyle yani tarz değiştirmesiyle birlikte; Âkif, şiirle meşguliyetinin ilk mahsülü olan söz konusu defterlerini imha ettiğini belirtmektedir.[5]

Tebiliğimde üzerinde durmak istediğim "Terkîb-bend"in bulunduğu defter, M. Âkif'in kaybetmekten dolayı çok hayıflandığı defterlerden biri olmalıdır. "Terkîb-bend"in ilk altı terkib-hanesi, şairin gazel nazım biçimiyle yazdığı 4 şiiri ve 3 mektubuyla birlikte Kaya Bilgegil tarafından yayınlanmıştır. Terkîb-bend, "Mâ-ba'di elde edilemediğinden bu kadarla iktifâ..." biçimindeki kayıttan da anlaşıldığı gibi eksiktir.

Kaya Bilgegil, bu şiirleri, Rizeli Taşcıoğlu Süleyman Efendi'ye ait iki defterin içinde bulmuştur. Süleyman Efendi, M. Âkif, Edirne'de Baytar Müfettişi Muavini iken, aynı şehirde kitapçılıkla meşgul olmaktadır. Mehmet Âkif, Edirne'den ayrıldıktan sonra Süleyman Efendi ile irtibatı kesmemiş; onunla bir süre mektuplaşmıştır. M. Âkif'in Süleyman Efendi'ye gönderdiği mektuplardaki tarihlerden anlaşılmaktadır ki bu defterde yer alan şiirler, 1896'dan öncesine aittir.[6] Yani söz konusu Terci'-bendle aynı yıllarda, şair 19-20 yaşlarında iken yazılmış şiirlerdir.

Terkîb-bend ile birlikte bu defterde yer alan 4 gazelin matla beyitleri ise şöyledir:

Allah'ı seversen nazarımdan güzer etme
Müştâkını başın işin olsun heder etme

Kürsîye çıkıp bâde-perestâna atarsın
Ey hâce-i pejmürde fazîlet mi satarsın

Şevk-i a'mâk-ı hayâlât etmede her an beni
Kurretu'l-aynım o güzel eyliyor hayrân beni

Bir lem'ası yok tâbiş-i ruhsârına benzer
Hurşîd nasıl meş'al-i dîdârına benzer

3 Okay, s. 178.

4 Şiirin kafiye dizilişi, vasıta beytinden önce mahlasın yer alması; terkîb-bendle terkibhanelerindeki beyit sayısının aynı oluşu, Fevziye Abdullah Tansel'in bu tahminini güçlendirmektedir.

5 Okay, s.178.

6 M. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, Müteferrik Makaleler I,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 405-433.

Bu gazellerden sadece ilki şairin Safahât dışındaki şiirleri arasında bulunurken diğer 3 gazele nedense Safahât neşirlerinde yer verilmemiştir.

Terkîb-bendin ele alınabilecek elbette birçok yönü olabilir; ancak ben bu tebliğimde bunlardan ikisi üzerinde durmak istiyorum:

Bu şiir ve aynı yolda yazılmış diğer şiirler, şairin Divan şiiri geleneğiyle ilişkisi değerlendirilirken göz önünde bulundurulmalıdır. Şiirle meşguliyetinin bu ilk mahsullerinden sonra, yani aşağı yukarı 1904'ten sonra M. Âkif'in yol değiştirdiği âşikârdır. Ancak onun tuttuğu bu yeni yolun gelenekten büsbütün bir kopuş olmadığı, yine gelenek içinde ayrı bir damarı teşkil eden ve temsilcileri tarafından "şi'r ile iş'âr", "eş'âr ile iş'âr" yani "şi'r ile şuurlandırma", "şi'r ile eğitme" olarak formüle edilen ve Senâî, Mevlânâ, Sa'dî gibi önemli temsilcilerin belirlediği yolun bir devamı olduğu söylenebilir.

Türk edebiyatında hikâyelerden yararlanarak bir konuyu anlatma, dinî-tasavvufî mesnevîlerin, özellikle Nizamî'nin *Mahzen-i Esrâr*'ı ve Türk edebiyatında bu esere yazılan nazirelerin ortak özelliğidir. Bu tür eserlerde, önce bir *makâle,* ardından konuyla ilgili bir *hikâye* anlatılır.[7] Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin de en önemli anlatım aracı olan *tahkiye*nin[8] temelinde Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplardaki kıssa anlatma tekniğinin olduğu söylenebilir.[9] Kutsal kitaplarda, mesajın etkili kılınmasında, insanları ikna etmenin gerekli olduğu durumlarda, sıklıkla bu kıssalara başvurulur.

İslâm Kültür Atlası adlı eserde İslâm sanatı üzerindeki Kur'an etkisi anlatılırken Kur'an'ın bu özelliği, şu satırlarla dile getirilmektedir: "... Kur'an'ın hiçbir kıssası malumat vermek için anlatılmaz. Bunun yerine dinleyicilerin kıssa ya da olayın genel hatlarına âşina oldukları düşünülerek Kur'an bunu dinleyicinin şuuruna aşılamak istediği yeni bir ders için vasıta olarak kullanır. Sonuçta Kur'anî bilgilerin, tariflerin, beyan ve ibretlerin sürekli akışı içinde Kur'an, ifadeleri, âyetleri ya da âyet gruplarının güzelliği ve gücüyle iknâya çalışır..."[10]

Gerek mensur olsun, gerek manzum olsun *kısa hikâye*lerin amacı, okuyucuyu bilgilendirme, eğitme, onların anlatılan *kıssa*lardan *hisse*ler çıkararak fikir ve düşünce bakımından gelişmelerini sağlamaktır.[11]

---

7 Nizamî, *Mahzen-i Esrar,* Çeviren: M. Nuri Gençosman, İstanbul: MEB Yay., 1986. Türk edebiyatında *Mahzen-i Esrar*'a nazire olarak yazılan eserler için bkz. Tunca Kortantamer, *Nev'î-zâde Atayî ve Hamse'si*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1997, s.175-177; İ. Hakkı Aksoyak, "Mahzenü'l-Esrar Geleneğine Bağlı Mesnevilerdeki Ortak Hikâyeler", *Bilig*, Ankara: 1996, Sayı: 3 (Güz), s. 182-189; Ahmet Mermer, "Âzerî İbrahim Çelebi ve Nakş-ı Hayâl'i", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: 1993, Sayı: 7, s. 473-500; Gülgün Erişen, "Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg'i", *Türkoloji Dergisi*, Ankara:1992, C. X, Sayı: 1, s. 285-313.

8 "Bi'şnev în ney çün şikâyet mî-kuned / Ez cüdâyîhâ hikâyet mî-kuned" diye başlayan Mesnevî'nin bu ilk beytinde hikâyeye vurgu yapılması da dikkate değerdir. Bilindiği gibi Mesnevî'de de *hikâye*lerin ardından birkaç beyitte bu *hikâye*den çıkarılacak ders dile getirilir. Mesnevî' anlatılan *hikâye*ler ve bunların anlatım biçimleri Türk edebiyatında bu yolda eserlere yazılan eserlere de örnek olmuştur (bkz. Nezahat Öztekin, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevîlerine Etkisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. 2000).

9 Arap edebiyatında kısa hikâyeler üzerine yapılan bir doktora tezinde, hikâyenin geçmişinin insanlık tarihi kadar eski olduğu; ancak *kısa hikâye*lerin Kur'an'ın inişiyle başladığı, Adam Metz, Wustenfeld gibi bazı müsteşriklerin Avrupa'da kısa hikâyelerin yazılması ile ilgili her türlü denemenin en yakın kaynağı olarak Kur'an kıssaları ve bu kıssaların etkisiyle yazılan hikâyeleri kabul ettikleri belirtilmektedir (Nurettin Turgay, *Arap Edebiyatında Kısa Hikâye,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Ankara 1995, s. 37-38).

10 İsmâil Râci el-Farukî-Luis Lâmia el-Farukî, *İslam Kültür Atlası (The Cultural Atlas of İslâm),* (çev.: M. Okan Kibaroğlu-Zerrin Kibaroğlu), İstanbul: İnkılâb Yay. 1991, s.367. Kur'an-ı Kerim'in bu özelliği âyetlerde sık sık vurgulanır. Örneğin konuyla ilgili bu âyetlerden biri şöyledir: "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün. *Bu mısalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.*" (*Kur'an,* Haşr Suresi , 21. ayet).

11 Nurettin Turgay, s. 43.

Mevlana'nın,

Beyt-i men beyt nîst iklîmest
Hezl-i men hezl nîst ta'lîmest[12]

beytinde de belirttiği gibi şiirden maksat eğitimdir. Bu tür şiirlerde beyit bütünlüğünden ziyade manzume bütünlüğü önem kazanır; mesaj, düşünceler şiirin bütününe yayılmıştır, nesr edilmiştir (nesr-i manzum, manzum nesir).

Mehmet Âkif, vadisini değiştirerek "eş'âr ile iş'âr" yoluna neden girmiştir?

Her şeyden önce bu tercih, şairin bizzat belirttiği gibi mecburen olmuştur. Bilindiği gibi devletlerin içinde bulunduğu şartların sanatı, sanatçıyı yönlendiren bir etkisi vardır. Edebî türleri belirleyen çoğu zaman bu etkidir. V. Holbrook'un Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler* adlı kitabındaki teze dayanarak yaptığı değerlendirmeler, bu ilişkiyi açıklayıcı mahiyettedir:

"Bir yanda küçük devletlerde yerel farkları belirtmeye uygun *gerçekçi* türler gelişir; öbür yanda büyük devletlerde evrensel bütünlerin temsil edilmesine uygun olan *alegorik* türler." "...*Gerçekçilik* küçük devletlerin, *alegori* de büyük devletlerin ihtiyaçlarını karşılar diye kesin bir kural yoktur. Sadece bu yönde bir eğilim vardır."[13]

Âkif'in şiirleriyle, ülkenin içinde bulunduğu şartlar arasında da bu ilişkiyi kurmak mümkündür. Ömrü boyunca halkın eğitime, bilince olan ihtiyacını fark ederek bu ihtiyacı karşılamaya çalışan Âkif, "hayatı şiire, şiiri ise hayata sokmuştur."[14]

Terkîb-bendin dikkati çekmek istediğim ikinci yönü ise, Divan şiirinde kullanılan kimi kavramların anlaşılmasını kolaylaştıracak özelliklere sahip olmasıdır.

Sâkî getir ol bâdeyi kim rûh-i revândır
Peygûle-nişînân-ı gama neş'e-resândır

biçiminde sâkîye hitapla başlayan Terkîb-bendin, Arap edebiyatında "hamriyye"; Fars ve Türk edebiyatlarında ise "sâkînâme" adıyla bilinen şiirlerin bir devamı olduğu söylenebilir. Bağdatlı Ruhî, Ziya Paşa ve Muallim Naci'nin Terkîb-bendleri ise aynı yolda yazılmış en meşhur örneklerdir. Hissî, felsefî ve tasavvufî unsurların ön planda tutulduğu bu tür eserlerde, genel olarak, ehl-i ilme, ehl-i kemale, marifete, kabiliyete değer verilmemesi; liyakatsiz insanların nahak yere iş başına gelmeleri, dünya nimetlerinden yararlanmaları, itibar görmeleri gibi meselelerden duyulan rahatsızlıklar dile getirilir.

Sâkinâmelerde sıkça karşılaşılan *şarap, sâkî, mutrib, muganni* gibi kavramların gelenek

12 *Mesnevî*, 5. Defter, 2496. beyitten sonraki başlık. Anlamı: "Benim beytim beyit değil, ülkedir; şakam şaka değil bir şey öğretmektir."

13 V. Holbrook, "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Hzl. Mehmet Kalpaklı), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1999, s.407.

14 Sezai Karakoç, *Mehmet Akif*, İstanbul: Diriliş Yay., 1987, s. 33.

içerisinde ne anlama geldiği, bu türün önemli temsilcileri tarafından tartışmaya imkan vermeyecek netlikte vurgulanmıştı. Bunlara kısaca değinmek isterim:

Arap edebiyatının önemli şairlerinden Ömer b. el-Fârız (ö. 632/1235)'ın bu gelenek içinde özel bir yeri vardır. Onun "mimiyye "ya da "hamriye" adıyla şöhret bulan kasidesi, edebiyatımızda üzerine şerhler yapılan ve medreselerde ders olarak okutulagelen bir eser olmuştur. Söz konusu kasidede yer alan "biz sarhoş olduğumuzda henüz üzüm yaratılmamıştı" biçimindeki ifade, bu şiir geleneğinde "şarap"ın mahiyeti hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Yine Sâkînâme yazma geleneğinin öncülerinden olan Genceli Nizâmî (öl. 610/1213-1214)'nin şu ifadeleri İbnü'l-Farız'ın söylediklerini daha da somutlaştırmaktadır:

"Gel sâkî! Eski şarap küpünden kadehe bal ve süt gibi şarap dök. Dinde haram olan şarabı değil, dinin esasının tamamlandığı şarabı ver."

"Benim için sâkî, ilahî bir müjde; sabûh, maddeden kurtulma; şarap, benlikten sıyrılmadır. Yoksa, Allah'a yemin ederim ki, yaşadığım müddetçe dudağımı şarapla bulaştırmadım."

Şeyh Mahmûd-i Şebisterî (öl. 720/1320) Gülşen-i râz isimli eserinde, "Şarap, mum ve güzel, ma'nânın tâ kendisidir. O ma'nânın her surette tecellisi var."demektedir.[15]

Türün edebiyatımızdaki önemli isimlerinden Bağdatlı Ruhî ve Ziya Paşa ise bu sarhoşluğun "bezm-i elest"te tevcih edilen "elestu bi-rabbikum" sorusuna verilen "belâ" cevabıyla birlikte başladığını terkîb-bendlerinde zaman zaman dile getirmişlerdir:

Bağdatlı Ruhî,

Sanman bizi kim şîre-i engûr ile mestiz
Biz ehl-i harâbattanız mest-i elestiz

...

Mey sun bize sâkî biziz ol kavm ki derler
Rindân-ı sabûhî-zede-i bezm-i kıdemdir

Bu nazm-ı Peyâmî'den işit hâle münâsib
Kim zübde-i yârân-ı sühan-dân-ı Acem'dir

Mâ rind-i sabûhîzede-i bezm-i elestîm
Pîş ez-heme sâgar-keş ü bîş ez-heme mestîm

15 Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bak.: Adnan Karaismailoğlu, " İran Edebiyatında Sâkînâmeler" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 1992, Sayı: 1, Konya 1992; Adnan Karaismailoğlu, "Sâkînâme Yazma Geleneğinin Öncüsü Genceli Nizâmî", *Yedi İklim*, Eylül 1993.

Ziya Paşa,

Sâkî içelim aşkına rindân-ı Hudâ'nın
Rindân-ı Hudâ vâkıf-ı esrâr-ı nihândır

...

Sâkî içelim rağmına sofî-i harîsin
Kim maksadı Kevser emeli hûr-ı cinândır

...

İç bâde güzel sev var ise akl u şu'ûrun
Dünyâ var imiş yâ ki yok olmuş ne umûrun

...

Sübhâneke yâ men halaka'l-halka ve sevvâ
Sübhâneke sübhâneke sübhâneke elfâ

* * *

M. Âkif'in vasıta beyti dahil 11 beyitlik terkib-hanelerden oluşan söz konusu terkîb-bendi, eksik hâliyle 6 terkib-haneden ibarettir. Bu bendlerde üzerinde durulan konuları şöyle özetlemek mümkündür[16]:

I. Bend: Sâkî, ruha ferahlık veren, gamlılara neşe kaynağı olan o badeyi getir! Onun her damlası olgun kişilerin katında hakikat güneşi gibi etrafa nur saçıcıdır. Gül renkli kadehe intisap eden bağlanan herkesin ikbal aynası her daima parlaktır. Sâkî, her biri bir ayrılık köşesinde kaybolmuş eski dostların hatırına içelim. Gençlik zamanı bir daha ele geçmez, safa zamanı işte bu kıymetli zamandır. Ezelî şarapla sarhoş olandan el çekme! Zavallı felaketzededir, hâli yamandır. Feyiz verici âb âlemine namahrem olan, bu âlemin bir başka âlem olduğunu nerden bilsin. Orada rindler işret ederler, mutrib bülbül gibi feryad eder. O latif sâkînin lutfettiği kadehte füyuzat aşikardır. Her köşesinde bir tecelli nurunun parladığı o yer, meyhane değil, feyiz verici bir cennet bahçesidir. İnsan için peymane gibi bir arkadaş, meyhane gibi bir kurtluş mekanı olamaz:

Hem-dem olamaz âdeme peymâneye benzer
Yok cây-ı selâmet hele meyhâneye benzer

II. Bend:"-dan usandım" redifli bu bende hakim olan düşünce toplum hayatında yaşanılan olumsuzluklar karşısında yaşanan bezginlik, bıkkınlıktır. İkbâlin elde edilme yolunun "edâniye müdâra etmek", "etek öpmek", "rezilane temenna"dan geçmesi insanı usandırmakta, canından bezdirmektedir. Bu kötü toplumsal hastalıklarla mücadelede sonuç alamama duygusu insanı çareşizleştirmiş, tepkisizleştirmiş ve vasıta beytinde ifade edildiği gibi bir kanıksamaya neden olmuştur:

Lâ-kayd olayım fikri ile haylî çalışdım
El-minnetü lillâh ki her şey'e alışdım

16 M. Âkif'in terkib-bendinin Bağdatlı Ruhî, Ziya Paşa ve Muallim Naci'nin terîb-bendleriyle karşılaştırması için bak.: M. Kaya Bilgegil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, Müteferrik Makaleler I,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 416-433.

III. Bend: Liyakatsiz, cahil kişiler rahat, huzur içinde iken; kemal ehli, âkil kişiler belalarla olmakta; ehl-i kemal baştacı yapılacağı yerde cühelanın habis ellerinde kahrolmaktalar. Câhiller safa ikbalinin kayığında geziyorken; âkiller bela girdanının tam ortasında yüzmeye kendilerini kurtarmaya çalışıyor. Dünya cahillere elini uzatıyor; ehl-i kemalin eli ise daima havada kalıyor. Akıl bu olup biteni anlamada hayret içinde debelenip duruyor:

Girdâbe-i hayretde kalır akl nihâyet
Hayret yine hayret yine hayret yine hayret

IV. Bend: Tüm olumsuzluklar karşısında insanın sığınabileceği kapı her zaman açıktır. İnsan böylesine çaresiz kaldığı, derdini anlatacak, kendini anlayacak biri kalmadığı anlarda takdire sığınma, duada bulunma ihtiyacını daha şiddetle hisseder. Zira ilahî kanundaki ahkamın büyüklüğü kulu rahatlatır. O büyüklüğü, anlamada akıl yetersiz kalır. Zira aklın hayır olarak nitelediği şer; şer zannettiği şey de hayır olabilir. Tevhid niteliğindeki IV. bendin vasıta beytinde bu durum şöyle ifade edilir:

Kânûn-i İlâhî'deki ahkâm büyükdür
Mikyâs-ı tefekkür ise gâyetle küçükdür

V. Bend:Eşyanın hakikatine ilişkin beyitlerle kurulan bu bendde, eşyanın görünen tarafının insanı yanıltabileceği; görüntüye aldanmamak gerektiği; her canlı heykelin insan olmadığı, insanlığın cisimle, şekille, suretle ilgili olmadığı, her cömert kişinin Hatem olmadığı gibi, siret/suret ilişkisine değinilmiştir.

Minhâc-i Hudâ dîde-i tahkîka ayandır
Yol doğru iken aksine gitmek hezeyândır

VI. Bend: Halkın bir kısmı, kendiliğinden gelip geçecek olan yani kişinin tamamen iradesi dışında olan geleceğe gözünü diker ve gelecek için "ân"ı feda eder ve haksız yere büyük bir zarara uğrar. Geçmişe teessüfle geçen ömre de yazıktır. Geçmişe üzülmek boşunadır. Akıllı kişi anı değerlendiren çalışan kişidir... Çünkü

Âlemde ne ekdinse biçersin anı mutlak
Öyleyse nedir şer yaparak fâide ummak

Sonuç

Âkif, 20'li yaşlarda yazdığı şiirlerle zaten Divan şiiri geleneğinin bir temsilcisidir. Ertuğrul Düzdağ, şairin bu yolda yazdığı şiirlerin Safahât'taki şiirler kadar olabileceğini belirtmektedir. Daha önce de söylediğim gibi Âkif, bu tür şiirlerini, seçtiği yeni yolun da tesirinde kalarak imha etmiştir. Bundan sonra araya Safahât'ın ilk 6 kitabı girmiştir. Bu şiirler, Mehmet Doğan'ın da *Camideki Şair* adlı kitabında tespit ettiği gibi[17] biçim bakımından gele-

17 D. Mehmet Doğan, *Camideki Şair Mehmed Âkif*, İstanbul: İz Yay., 1998, s. 26-30.

neğe sıkı sıkıya bağlıdır. Aruzla yazılan bu şiirler, bazı tasarruflarla büyük ölçüde mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır. Âkif, üslûb itibariyle ise geleneğin Mevlânâ, Sadî gibi önemli temsilcilerinden beslenen ve "eş'âr ile iş'âr" olarak formüle edilebilecek kanadının bir devamıdır. Toplumsal şartların sonucu olarak tuttuğu bu yeni tarz da gelenekle ilişkilidir. Zira o, her konuda olduğu gibi "sanatta da bid'ati sevmez".

Safahât'ın sonuncu kitabı olan *Gölgeler*'deki bazı şiirler, M. Âkif'in nihâî olarak geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Ben bunlara ilişkin 2 anekdotu naklederek Terkîb-bend üzerine söyleyeceklerimi bağlamak istiyorum:

Diğer 6 kitaba göre metafizik konulara daha çok yer verilen Safahât'ın son kitabı "Gölgeler"de bulunan *Gece, Secde* ve *Hicran* başlıklı şiirlerle ilgili olarak nakledilen bir anekdot, onun şiirde nereden nereye geldiğine ışık tutar mahiyettedir. Zira Âkif her üç şiiri de 1925 yılında, 52 yaşında iken yazmıştır. Yani artık ülkemiz savaşlarla dolu sıkıntılı yılları geride bırakmış, yavaş yavaş yaralarını sarmaya başlamıştır. Üstelik Âkif şu ya da bu sebeple hadiselerin dışında kalmayı tercih etmiştir. Böylece daha mistik, daha metafizik konulara yönelmiştir.

Söz konusu şiirlerdeki değişik havayı gören Hasan Basri Çantay, "Hayret, siz vadiyi değiştirmişsiniz." dediğinde, Mehmet Âkif, ona şu cevabı vermiştir: "Benim asıl vadim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım".[18]

Bu sözlerin söylenmesine vesile olan şiirlerle Âkif'in diğer şiirleri arasında önemli farklı söyleyişi görmek için, *Gece*'den alınan şu beyitlere bakmak yeterli olacaktır:

Senin mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ
Ezelden sunduğun şehlâ nigâhın mestiyim hâlâ[19]

Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cur'a sun, tek aynı meyden sun!
O lâhûtî şarâbın vahyi her zerremden inlerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zamân dinsin enînimden
Gel ey dünyâların Mevlâ'sı, ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım (Gece'den)

Yine Âkif, Mısır'dan Fuad Şemsi'ye gönderdiği bir mektupta "sana en son şiirimi gönderdim. Bilmem nasıl bulacaksın? Kişi düştüğü yerden kalkar derler. Fâilâtün fâilâtün derdine uğradığım hengâm-ı tufûliyetimde meczûb idim; şimdi gördüğün vechile yine meczûbâne vâdîlere rücû' ediyorum. Mahalle Kahvesini yazan herifle bu Hicrân'ı nazmeden herifin aynı alduğu güç anlaşılır, öyle değil mi?"[20]

18 Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*, İstanbul 1966, s.25. Okay, 179; Dursun Ali Tökel, "Mehmet Âkif'in Divan Şiirine Bakışı", *Hece (Mehmet Âkif Özel Sayısı)*, Ankara 2008, s. 333.

19 Âkif'in bu beyti Ahmed Paşa'nın aşağıdaki beytini hatırlatmaktadır.
Cânıma bir merhâbâ sundu ezelde çeşm-i yâr
Şöyle mest oldum ki gayrın merhabasın bilmedim (bak. Mehmet Âkif, *Safahât*, (hzl. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Gonca Yay., 1987, s.450).

20 Yusuf Turan Günaydın, "Mehmed Âkif'in Mektupları", *Hece Mehmet Âkif Özel Sayısı*, Ankara: 2008, Yıl: 12, Sayı: 133, s. 483-484.

Batı Karşısında İki Kimlik Şairi: Mehmed Âkif ve Yahya Kemal

D. Mehmet Doğan
TYB Vakfı Başkanı

Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936, 63), *Yahya Kemal Beyatlı* (1884-1958, 74); 20. yüzyılımızın iki büyük siması, iki büyük şairi. Yahya Kemal, Mehmed Âkif'ten 11 yaş küçük.

Mehmed Âkif İstanbul doğumlu, çocukluğu İstanbul'un dinî ilimler merkezi Fatih semtinde geçti ve tahsilini İstanbul'da yaptı. Babası Balkan coğrafyasından. Yahya Kemal şimdi Türkiye sınırları dışında kalan bir coğrafyanın, kendi tabiriyle Bursa'ya benzeyen bir müslüman şehrinde, Üsküp'te doğmuştur. Dinî hissiyatını dili gibi annesinden almıştır. Bu hissiyat onu hayatı boyunca etkilemiştir. Küçük yaşta bu şehirden ayrılmış, fakat annesinin vefatı sırasında yine doğduğu şehirde bulunmuştur. Bu bize onun annesine, evine ve geniş ailesi olan milletine bağlılığının özünü verir. Sonraki hayatında Selânik, Avrupa ve İstanbul var. Yahya Kemal, doğduğu şehir ve coğrafya kaybedilince, merkezin, İstanbul'un hayatî önemini terennüm etti. İstanbul varsa, Üsküp -hatıra olarak da olsa- vardır.

Doğduğu şehri kaybetmenin, onu kaybedilen şeylerin önemini idrak etmeye sevk ettiği söylenebilir.

İki şahsiyetin bir araya geldiği, tanıştığı, konuştuğuna dair bir bilgiye sahip değiliz.[1] Bunu iki şairin muhit farklılıklarına yorabiliriz ve bütün edebiyatçıları kuşatan bir çevrenin o zaman da mevcut olmadığını söyleyebiliriz.

Mehmed Âkif, Milli Mücadele sırasında Ankara'da yayınlanan *Sebilürreşad*'a Yahya Kemal'in *Ezansız semtler* gibi yazılarını iktibas ediyor (Mayıs 1922).[2] Onun az yazan şair imajı zihninde hayli yer etmiş olmalı ki, Mısır'da şiir yazmaktan uzak kaldığı sırada kendi hâlini ona benzetiyor. Mısır'dan "Muallim Mahir"e (Mahir İz) gönderdiği 15 recep 1348 (1929) tarihli mektubunda şöyle yazıyor:

"Geçen kış Eşref Edip *Safahat*'ı yeniden bastırmış, ciltli olarak bana da göndermişti. Ötesine berisine baktıktan sonra mahzun oldum. Şu kıt'ayı söyledim duymadınsa işte yazıyorum:

Arkamda kalırsan, beni rahmetle anarsın
Derdim, sana baktıkça, a biçare kitabım.
Kim derdi ki: Sen çök de, senin arkana kalsın
Uğrunda harab eylediğin ömr-i harabım?

Gülme komşuna gelir başına! Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi de kıt'acı etti. Dört yılda on iki mısra! Ne ise Allah beterinden esirgesin."[3]

Millî Mücadele'de

Mehmet Âkif Millî Mücadele için daha başlangıçta gerekli görülmüş ve Meclis açılmadan Ankara'ya "İslâm şairi" sıfatıyla dâvet edilmiştir (Nisan 1920). Mehmet Âkif, Anadolu'da halkı Millî Mücadele'ye kazandıran konuşmalar yapmış, islâmcılık akımının yayın organı sayılan dergisi *Sebilürreşad*'ı TBMM'nin mâlî desteği ile yayınlamış, Meclis'de Burdur meb'usu olarak bulunmuş ve en önemlisi, istek üzerine İstiklâl Marşı'nı yazmıştır.[4]

Yahya Kemal'in de daha sonra (1921 yazı) Ankara'ya dâvet edilen yazarlar arasında bulun-

---

1 Beşir Ayavazoğlu, 1920'de Veliahd Abdülmecid Efendi himayesinde kurulan Piyer Loti Cemiyeti vesilesiyle karşılaşmış olabileceklerini yazıyor. (*Yahya Kemal -Ansiklopedik Biyografi*. İstanbul 2007. Sf. 146-147) Mehmet Âkif'le Yahya Kemal'li çok samimi şekilde konuşur gösteren şu fıkranın, meşhur adamların bazı yönlerini vurgulamak için uydurulanlar meyanında sayılmalıdır: "Yahya Kemal kıvrak zekâsıyla müşkül görülen her durumdan kolayca çıkmasını becerirdi. Bir gün Mehmed Âkif'le (ö.1936) oturmuş sohbet ederlerken patavatsızlığı ve yüzsüzlüğü ile tanınan biri yanlarına geldi. Yahya Kemal'in heyecanla bir şeyler anlattığını görünce; "-Üstad yine ne yalanlar atıyorsun bakalım!' diyerek hiç beklenmedik bir münasebetsizlik yaptı. Mehmed Âkif şaşırdı, kızardı ve üstadın yüzüne baktı. Üstad hiç bozulmamıştı. Âkif'i de kurtarmak ve rahatlatmak istercesine bu denzsize hak ettiği cevabı verdi: "-Üstad Âkif'e seni medhediyordum!..." Nihat Öztoprak: "Yahya Kemal'den nükteler" *Yüzakı*, Kasım 2008 (Hilmi Yücebaş: *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal*. 4. bs. İstanbul 1962, s. 111)

2 Yazının altına konulan mecmuanın notunda, Yahya Kemal'in yazısı, büyük bir samimiyetle yazılmış olarak sunulmakta, günden güne sukut eden (düşen) İstanbul muhitinde iyi tesirler meydana getirdiği belirtilmekte ve "dalal içinde yüzen muhiti irşat etmekte olduklarından dolayı" Yahya Kemal beyefendiye Anadolu müslümanlarının en samimi teşekkür ve selâmları takdim edilmektedir. (Ayvazoğlu, 147)

3 *Eşref Edip: Mehmed Âkif. Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharrin Yazıları*. 2. bs. İstanbul 1960, sf. 384-385

4 Bkz. D. Mehmet Doğan: "'İslâm Şairi Âkif Bey' Ankara'da" *İslâm Şairi –İstiklâl Şairi Mehmed Âkif.* Ankara 2008, sf. 39-82

duğu belirtiliyor.[5] Fakat Yahya Kemal'in bu dâvete icabet etmek yerine, tedavi maksadıyla ve vapurla Bulgaristan'a gittiği söylenmektedir. Bir iddiaya göre, bu seyahat gizli bir vazife ile yapılmıştır.[6] Başka bir iddiaya göre ise, Yahya Kemal'in İstanbul'da kalması uygun görülmüştür.[7] Yahya Kemal, Anadolu'ya geçmemekle beraber, Millî Mücadele'nin açık ve güçlü bir destekçisi olmuştur. Bilhassa *Dergâh* mecmuası ile *İleri* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yazdığı yazılar, büyük tesir uyandırmış ve Ankara'da da dikkatle takip edilmiştir.[8]

Zaferden sonra

Millî Mücadele zafere ulaştıktan sonra Yahya Kemal Ankara'ya gelirken, denilebilir ki, Mehmet Âkif İstanbul'a dönmeye hazırlanıyordu... Bir başka ifadeyle, resmiyet nezdinde Mehmed Âkif'in yıldızı sönerken, Yahya Kemal'in yıldızı parlıyordu.

Yahya Kemal, Türk Ordusunun İzmir'e girmesinden sonra, bir Darülfünun Heyeti ile Mustafa Kemal'i karşılamak üzere Bursa'ya gitti. 17 Ekim'de (1922) Mustafa Kemal'in karşılayıcıları arasında yer aldı. M. Kemal Paşa Yahya Kemal'i otomobiline davet etti. Ertesi gün Brod Otel'de verilen ziyafette bulundu ve burada Alfred de Vigni'nin "Kurdun Ölümü" şiirini, Abdülhak Hamid'in *Kabr-i Selim-i Evvel-i Ziyaret* şiirini ve kendisinin İstanbul'u *Fetheden Yeniçeriye Gazel*'ini okudu. M. Kemal'in radikal inkılâplar yapma niyetini öğrenince "aman Paşam, inkılâpları yaparken Türk milletinin müslüman olduğunu gözden ırak tutmamak lâzımdır" diyerek itiraz etmek cesaretini gösterdi.[9]

Bursa'dan Ankara'ya geçen M. Kemal Paşa Yahya Kemal'i de arabasıyla Ankara'ya götürür. Lozan Heyeti'ne basın müşaviri olarak katılır. Dönüşte, Haziran 1923'te Urfa mebusu yapılır.

N. Sami Banarlı, Yahya Kemal'in Millî Mücadele sırasında Mehmed Âkif'le aynı hissiyat içinde olduğunu belirtir.[10] Bu tesbit önemlidir. Yahya Kemal'in Türkiye'ye dönüşünden sonra (1912) daha çok Türk Ocağı çevresinde bulunduğu, türkçülük fikrinin ideologu Ziya Gökalp'la ahbaplık ettiği, Gökalp'ın onun ısrarıyla Büyükada'ya taşındığı biliniyor.[11]

---

5 Yakup Kadri, kendisi gibi Yahya Kemal'in de Ankara'ya dâvet edildiğini *Vatan Yolunda* isimli eserinde belirtmiş. (B. Ayvazoğlu, 46, 76)

6 B. Ayvazoğlu, aynı eser, sf. 76. Kâzım Yetiş, Cemaleddin Saracoğlu'nun İleri'deki imzasız bir yazısı yüzünden İngiliz işgal kuvvetlerinin gazeteyi bastığını Yahya Kemal'in yazıyı verdikten sonra Sofya'ya gittiği iddisını zikrediyor, *Yahya Kemal I Hayatı*. İstanbul 1998, sf.168

7 K. Yetiş, aynı eser, sf.172

8 Yahya Kemal'in Millî Mücadele yazıları vefatından sonra "*Eğil Dağlar*" adıyla kitaplaştırılmıştır (ilk baskısı: 1966). Milli Mücadele sırasında yazdığı edebî mahiyetteki yazıları ise *Aziz İstanbul*'da yer almaktadır (ilk baskısı: 1964).

9 Ayvazoğlu, 47

10 *Eğil Dağlar*. Ankara, 1981 sf. 3. İki yazıdan seçtiğimiz şu satırlar bir fikir verebilir:
"Bu muharebenin askerleri"
"Bir gün sulh olacağını düşünüyorum. O gün istiklâl ordusunun askerlerine denilecek ki: 'Haydi çocuklar evlerinize dönünüz! Kur'an'ın devletini kurtardınız! Allah, Peygamber, Osman Gazi, Fatih, Selim bütün büyük cedlerimiz sizden hoşnuddurlar!' İstiklâl askerleri, Ankara'da anlı şanlı bir resm-i geçitten sonra dağılacak, küme küme, birer birer arkalarında torbaları, türkü söyleyerekten köylerine dönecekler." (sf. 222)
"İzmir rıhtımından Sakarya siperlerine kadar adım adım döğüşen, Eerzurum'dan Kars'a kadar Kâzım Karabekir'le bu kara kışta yürüyen askere madalya az bir mükâfattır. Çünkü bu son askeri, resmî bir seferberlik emri değil, doğrudan doğruya Allah'ın sadası silah altına çağırdı. İstiklâlimizi müdafaa etmek için dirilmiş cedlerimize benziyorlar, adları camilerimizin sütunlarına hakkedilmelidir." (sf. 223)

11 Yahya Kemal "Ahmed Naim Bey'e dair bir hatıra" yazısında kendisini "Darülfünun'un türkçü müderrislerinden birisi" olarak niteliyor. (bkz. N. Sami Banarlı: *Yahya Kemal'in Hatıraları*. İstanbul 1960, sf. 111)

Mütareke devresinde ve sonrasında Yahya Kemal'in halkın inandığı değerlerin ve esas olarak dinin önemini daha iyi kavradığı ve bunu ifade ettiği söylenebilir. Buna karşılık, bu dönemde Mehmed Âkif'in de Balkanlarda ve daha sonra Ortadoğu'da cereyan eden müslümanlar arasındaki ayrılıkçı hareketleri ve İslâm dünyasının bir bütün olarak ayağa kalkmasının güçlüğünü görerek daha yerli ve millî temayüller gösterdiğini söyleyebiliriz.[12]

Cumhuriyet'ten sonra

Farklı sebeplerle de olsa, iki şahsiyet de Cumhuriyet'in ilk yıllarını yurtdışında geçirdi. İkisi de bu dönemde az yazdı...İkisi de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan uygulamalara karşı eleştirilerini açıkça/yazarak ifade etmedi. Buna karşılık, muhalefetleri bilindi. Yahya Kemal'in harf inkılabına muhalefeti bilinmektedir. Dil devrimine de, doğrudan olmasa da karşı durmuştur. Davet edildiği halde, dil çalışmalarına katılmamış, *"dil konusunda benim ilmim değil vehmim var"* diyerek bu hareketin dışında kalmıştır.[13] Yahya Kemal'in mûsıkî başta olmak üzere kültürel konularda 1930'ların "devrimci" anlayışının karşısında olduğu bilinmektedir. "Eski Mûsıkî" şiiri, çok açık ve sert ifadelere sahiptir.

Mehmet Âkif, Türkiye'de yaşama ortamı kalmadığını gördüğü için1925 Ekiminde Mısır'a gitmiş ve vefat ettiği yılın yazına kadar orada kalmıştır.[14]

Yahya Kemal, temmuz 1923'te Urfa milletvekilii olarak TBMM'de idi. Üç yıl dolmadan, 1926 mayıs ayında Varşova orta elçiliğine tayin edildi ve bu vazifeye 14 Haziran 1926'da başladı. Üç yıla yakın bu vazifeyi ifa etti. 6 Şubat 1929'da Madrit'e ikinci sınıf elçi olarak tayini çıktı. 17 Mart ile 21 Mayıs arası Dışişleri Bakanlığı'nın hizmet cetveline göre açıktır. 22 Mayıs 1929'da işe başlar. Bu vazifesi 25 Nisan 1932'ye kadar sürer. Bu arada hem İspanya içinde hem de dışında bir hayli seyahat eder. Lizbon elçiliği de uhdesine verilir.

Yahya Kemal, 5 Nisan 1932'de Ankara'ya çağrılır, merkeze alınır. Bu durum şairi tedirgin etmiştir. Kendi ifadesine göre, elçilikten çekilmiştir.[15] Kardeşi Reşat Beyatlı'nın ifadesine göre, merkeze alınmak istenen Yahya Kemal, Ankara'ya dönmek yerine Paris'e gitmiş, bunun üzerine müstafi addedilmiştir.[16]

Şairimizin merkeze çağrılması ve müstafi sayılması, (kendi ifadesiyle azledilmesi) üzerine döneminin şartlarını bildiğinden korkuya kapıldığı tahmin edilebilir. Müstafi sayılmasından sonra Türkiye'ye dönmez, Paris, Cenevre, Lozan, Hamburg, Bern, Bükreş ve Rusçuk'u dolaşır. O sırada Bükreş'te elçi olan Hamdullah Suphi ona aracı olmak ister, birlikte Ankara'ya giderler. Ruşen Eşref'in de aracılığı ile kabul edildiği Çankaya'da kötü karşılanmaz. 1934 Martında Yozgat milletvekili yapılır.[17] Bu iki yıllık boşluğun gerçekçi bir izahını yapmak güçtür.

12 Mehmet Âkif'in düşüncesindeki bu dönüşüm için bkz. D. Mehmet Doğan: *Camideki Şair Mehmed Âkif.* 3. bs. İstanbul 2006, sf. 89-92

13 N.Sami Banarlı: *Türkçenin Sırları.* 9. bs. İstanbul 1986, sf. 95-100

14 Bkz. Ertuğrul Düzdağ: *Mehmed Âkif Ersoy.* Ankara 1998, D. M. Doğaın: *Camideki Şair Mehmed Âkif.* 3. bs. İstanbul 2006

15 "1932 Martında Madrid elçiliğinden çekildim." N. Sami Banarlı: *Yahya Kemal'in Hatıraları.* İstanbul 1960, sf. 132

16 K. Yetiş, sf. 187. Yahya Kemal "Kaldığım yerler" başlıklı hatırasında "1932'de Madrid azlimden sonra" ifadesini kullanıyor. (Banarlı, *Yahya Kemal'in Hatıraları*, sf. 143

17 K. Yetiş, sf. 177-189

Mehmet Âkif Mısır menfasından, ölümüne yakın döndüğünde, (Haziran 1936) Yahya Kemal Tekirdağ milletvekilidir...

Modernliğe iki cevap

Mehmet Âkif ve Yahya Kemal, aydınlar arasında batı medeniyetine tam mânasıyla tâbi olmaktan başka alternatif kalmadığı düşüncesinin hâkim olduğu bir dönemde modernliğe karşı verilen iki orijinal cevabın temsilcileridir. Bu iki cevabın esas itibarıyla birbirinden çok farklı olmadığını söylemek mümkündür.

Mehmet Âkif, Türkiye'de pozitif bilim tahsil etti. İlk defa açılan Baytar/Veteriner mektebinde okudu. Dünya kavrayışında bu tahsilin önemli rolü olduğunu düşünebiliriz. Pozitivizmi benimsemedi, fakat pozitif metodları, yaklaşımları, aklîliği ön plana aldı. Dini anlayış ve anlatışında da bunun tesiri görülebilir. Din anlayışında tasavvufî unsurların yer bulmamasını da buna yorabiliriz. Samimi bir müslüman olarak Batı medeniyetine yaklaşımı müsbet olmakla beraber, bu medeniyeti temsil eden sömürgeci batıya karşıdır.

Yahya Kemal, pozitivizmin çıkış yeri olan Fransa'da sosyal-siyasî ilimler tahsil etti. Elbette pozitivizmin ağır tesirleri onun şahsî düşünüşünü, dünya kavrayışını büyük ölçüde etkiledi.[18] Fakat, içinden çıktığı toplumun, milletin hayat ve varoluş şartları konusunda şahsî yaklaşımlarını esas almadı. "Mektepten memlekete" dönen bir sosyal bilimci olarak milletini, onun birikimini ve yaşatıcı değerlerini tanıyarak batı karşında var olabilme zeminini tanımlamaya yöneldi. Dinle ilgili yaklaşımı da sosyal bilimciliği ile açıklanabilir.

Yahya Kemal genç yaşta, zamanının bir çok Avrupa hayranı genci gibi Fransa'ya kaçmış, orada bu hayranlık dönüşüm geçirmiş ve kendi medeniyetinin, ülkesinin değerini daha iyi kavramıştır. Fransa'dan döndüğünde ev, yani ülke değişmiştir. 1912 yılı, Osmanlı Devleti'nin yeni gailelerle boğuştuğu bir dönemin başlangıcıdır. Balkan bozgunu, ardından 1. Dünya Harbi ve nihayet Millî Mücadele...

Yahya Kemal, bu süreçte, dilini, kültürünü bulmak ve onu sağlam temeller üzerinde sürdürmenin şartlarını kavramak için uğraşır. Nihayet, milliyetçiliğin, türkçülüğün revaç bulduğu, bütün yeni aydınları etkilediği bir dönemde, millet vakıasını ve milliyet kavramını tabiî temellerinde tarif etmeye yönelir. Türkiye'de milliyetçilik, sentetik ve buyurgan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Milletten, onun değerlerinden kaynaklanmak yerine, milleti kendi tariflerine göre biçimlendirmek esas gaye olarak görülmüştür.

Netice olarak, iki şairin eserlerine bakarak şunu söyleyebiliriz: Mehmet Âkif, dinin, İslâmın tebliğcisi; Yahya Kemal, dinin meydana getirdiği kültürün terennümcüsü.

18 "Ne olacağız diye bütün hayatımca düşündüm. Avrupa kültürü, bizim mânevî âlem hakkındaki itikatlarımızı yıkmış. İnsanın biyolojik bir mahlûk olduğunu zihnimize mıhlamış. Bu görüşten kurtuluş güçtür. Paul Claduel: 'Yeni asrın hakikat diye bahsettiği şeylerden kurtuldum' diyor. Fakat ben biraz şüpheliyim. Claudel gibi yeni siyansı bilen birisinin, insanın biyolojik varlık olduğunu kafasından atması bana muhal görünür...Olsa olsa: 'Teselli dindedir; dinin öğrettiklerini aynen kabul ediyorum demek istemiştir. Çünkü aşırı katolikti. Descartes'dan bugüne kadar olan felsefeyi reddediyor. Bunlara inanmış şairlere küfürler savuruyor... Bana öyle geliyor ki bu küfürler bile edebî bir gösteriştir."
"Benim âhiret görüşüme gelince: Ben Türk ve müslüman olarak doğdum. Türk ve müslüman mezarlığına gömüleceğim. Ölüm benim milletimin hayalinde tesbit ettiği gibidir. Mâdası benim şahsî fikirlerimdir." Sermet Sami Uysal: *Yahya Kemalle Sohbetler.* İstanbul 1959, sf.155

Yahya Kemal, "Mehmet Âkif'in pozitif bilim okumuş bir kişi olarak gerçekçi tasvirlerle, mevcut durumu eleştiren tutumunun tamamen dışındadır. O Fransa'da sosyal bilimlerle meşgul olmuş bir şahsiyet olarak mevcudu eleştirerek, kötülükleri, olumsuzlukları sergileyerek değil, millet olgusunu uzvî/organik çerçevede yorumlayarak düşüncesini şiirleştirir. Mehmet Âkif imanın doğrularını tebliğ etmek isterken, Yahya Kemal İslâmın hayata geçmiş, kültür hâlinde halkın yaşadığı kimlik yapıcı, birleştirici tarafını tasvir eder. Âkif, bir bakıma tümdengelim (istidlâl) diyebileceğimiz tarzda fikirlerini ortaya koyar. Yahya Kemal ise, tümevarım (istikra) tarzında düşüncesini gelişirir."[19]

İkisi de kimlik şairi. Mehmet Âkif, dinin gereklerini söylüyor, Yahya Kemal milliyetin. Yahya Kemal'e göre, "milletlerin mayası kan değil, dindir". Din, toplumun esas kimlik yapıcısı. Yüzyıllarca tarih ve kültürü yoğurmuş, insan davranışlarını belirlemiş. Yahya Kemal sentetik milliyetçilik empoze etmek yerine, tabiî olandan, yaşanandan halkın varlık sebebi olan, mukavemetini sağlayan unsurlardan "milliyet" çıkarıyor. Bu da çoğu zaman dinden tefrik edilemeyecek bir yapıdır.

Mehmet Âkif'in öncülüğü

Mehmet Âkif, 20. yüzyılın başında imanının, düşüncesinin ve milletinin hizmetine verdiği şiiriyle yeni bir yolun açıcısı olmuştur. Kendisinden sonra gelen bütün fikir yoğun yazan ve sosyal konuları işleyen şairlerin (Yahya Kemal, Nâzım Hikmet ve Necip Fâzıl dâhil) ona çok şey borçlu olduğu görüşündeyiz.

İstiklâl Marşı'na kadar Mehmet Âkif'in bu öncülüğü çok fazla dikkati çekmemiştir. Fakat İstiklâl Marşı'ndan sonra bu Marş'ta terennüm edilen millet tanımlamasıyla ilgili unsurlar zamanının birçok yazar ve şairi tarafından dile getirilmiştir.

Yahya Kemal, *İleri*'de yayınlanan (4.5.1921) "Kurdun dişisi ve yavruları" yazısını İstiklâl Marşı'nın son mısraı ile noktalar:

> *"İnönü ve Dumlupınar çocuklarıdır ki, dul annelerinden aldıkları*
> *dersi tekrar ediyorlar: 'Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklâl'"* [20]

Yahya Kemal'in yoğun dinî muhtevalı yazıları bu arada, *Ezansız Semtler*[21] ile *Ezan ve Kur'an*[22] İstiklâl Marşı'ndan sonradır. *Ezansız Semtler*, İstiklâl Marşı'nın

> *Bu ezanlar - ki şahâdetleri dinin temeli -*
> *Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli*

mısralarında ifade edilen düşüncenin bir sosyal vakıa olarak tesbit edilerek sunulması olarak görülebilir.

19 D. M. Doğan: "Süleymaniye Kürsüsünde'den Süleymaniyede Bayram Sabahına" (31 Ekim-1 Kasım 2008 tarihlerinde Üsküpte yapılan "50 yıl sonra Yahya Kemal Bilgi Şöleni"ne sunulan tebliğ).

20 *Eğil Dağlar*, 89

21 *Tevhid-i Efkâr*, 23 Nisan 1922

22 *Tevhid-i Efkâr*, 30 Mart 1922

Yahya Kemal, aynı dönemde, "kökü mâzide olan âtî/kökü geçmişte olan gelecek" olarak milletini, medeniyetini kendi gerçekliği içinde kavrayarak organik, gerçekçi ve yapıcı bir millet ve milliyet anlayışına varır. İşte 1922 yılında yayınlanan "Ezansız Semtler" yazısı bu anlayışı en iyi şekilde ortaya koyan bir metindir. Bu yazıda Yahya Kemal, aydınların milletin değerleri karşısındaki konumunu öncelikle değerlendirir. Aydınlar ana gövdeden, onun yaşayışından, inanışından kopmuşlardır. Bu kopuş sağlıklı bir gelişmeye engel olmaktadır. Yahya Kemal, bir bayram sabahı, frenk alışkanlıklarının gecesinden müslüman sabaha uyanmanın zorluğunu düşünerek geceyi uykusuz geçirir, Büyükada'da camiye gider. Cemaatin gözleri kendi neslinden birini camide görmeye alışık olmadıkları için üzerine çevrilmiştir. Vaazı diz çöküp dinleyen iki hamalın arasına oturur. Vaazdan sonra namazda ve hutbede onların içine karışıp "Muhammed sözü" kulağına geldiği zaman gözleri yaşla dolar.

Zamanında da büyük yankı uyandıran yazısını şöyle bitirir: *"Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarak muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakan minaresiz ve ezansız semtlerde doğan frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlıyamayacaklardır."*

Yahya Kemal'in bu hissiyatı hayatı boyunca taşıdığı, daha sonra ortaya koyduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Milletinin değerleri içinde yaşayan bir fert olma imkânını, Avrupa'da alıştığı yaşayış içinde kaybetmiştir. İnancını muhafaza etmekle beraber, ibadetlerden uzak kalmış, fakat hep bu uzak kalışın acısını duymuştur. Bu duyuştur ki, ömrünün sonuna kadar onu bir hasret şairi yapmıştır. Belki inandığı, halkı da inandığı için çok sevdiği dinini bütünüyle yaşasaydı, bu hasreti sona erecek ve bize bu hissiyatı yansıtan şiirler armağan edemeyecekti, *Atik Valde'den İnen Sokakta* şiirinde ifade ettiği gibi, *"Madem ki böyle duygularım kaldı çok şükür"* diyemeyecekti!

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ard arda gelen harbler ve felaketler, Mehmet Âkif'de İslâmın hükümran olduğu, sömürgecilerin eline geçmeyen son toprakların Endülüs gibi kaybedilebileceği kuşkusunu doğurmuş ve bunu 1912'de kitap olarak yayınlanan *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirinde kavramlaştırmıştır.

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...
*Bir bu toprak kalıyor **dînimizin son yurdu**!*

1912'lerde Mehmet Âkif'e ait bir seziş olan bu düşünce, Millî Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisi'nin metinlerine girmiştir. 23 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra yayınlanan *"Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannemesi"*nde bunu görebiliriz:

> *"İzmirini, Adanasını, Urfa ve Maraşını elhasıl vatanın düşman istilasına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardaşlarınızı arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi'nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, ta* **din son yurdunu kayıp etmesin,** *ta ki milletimiz köle olmasın."*[23]

23 28 Nisan 1920 Tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan bu beyannamenin metni için bkz. D.M. Doğan, *İslâm Şairi*

"Dinin son yurdu" kavramı, Yahya Kemal'in Türk ordusunun Büyük Taaruz ile ilgili olarak yazdığı kıt'ada dinin son yurdu için çarpışan orduyu, "İslâmın son ordusu" olarak nitelemesiyle sürdürülmüş olur.[24]

Şu kopan fırtına Türk ordusudur ya Rabbî
Senin uğruna ölen ordu budur ya Rabbî
Ta ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın
Galip et çünkü bu son ordusudur İslâm'ın[25]

Burada dikkatten kaçırılmaması gereken bir husus da şudur: Yahya Kemal'in kıt'ası, Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Küsüsünde* şiirinin sonunda yer alan mısralar gibi dua şeklindedir:

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...
Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'i mübîn;
Hâk-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun...
-Âmin!
Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn...

"Ahmet Naim Bey'e dair bir hatıra"

Yahya Kemal'in Mehmet Âkif'in din, İslâm anlayışı ile ilgili düşüncesini bilmiyoruz. Fakat onun çok yakın arkadaşı olan, fikren de çok uyuştukları bilinen Babanzade Ahmed Naim Bey'le ilgili görüşlerini ve aralarında geçen tartışmaları biliyoruz. Ne yazık ki, bu tartışmaların bir tarafının görüşlerini, yani Yahya Kemal'in söylediklerini biliyoruz, Ahmed Naim Bey'in fikirlerinden de ancak onun ifade ettiği kadarıyla haberdar olabiliyoruz.

Yahya Kemal'in anlattığına göre, 1921-22 arasında Ahmet Naim Beyle edebiyat fakültesinde "islâmiyetin telakkisine dair, sertçe bir kavga"sı olmuştur. Ahmet Naim Bey'le Darülfünun'a hoca olarak 1915'te beraber girmişlerdir. O zamandan beri tanışmaktadırlar. Ahmed Naim Bey, ders aralarında onunla ekseriya "muarızane" konuşmaktadır. *"Darülfünunun türkçü mederrislerinden biri olduğumdan bu çok sünnî ve hanefî müderrisimizin fazla teveccühüne muntazır olamazdım"* diyor.

İslâm taassubu bır tarafa bırakılırsa Ahmet Naim Bey onun ruhuna çok uzak görünmemektedir. 1921-22 arasında *Tevhid-i Efkâr*'a millî harekete dair, milliyeti kendi anladığı yolda yazılar yazmaktadır. Bu yazılar, İstanbul'un ruhanî semtlerini teşrih etmekte, Fetih hatıralarını, ilk cedlerin mezarları etrafında teşekkül etmiş mahallerin mânalarını, bu toprağın vatan toprağı olarak tekevvün edişini anlatmaktadır. Bu yazılarda *"islâmiyetin çok katı, çok maddî adeta riyazî olan uknumlarının üstünden atlayarak, nehy ettiği noktalara yani butlanların zevkine kadar gidiyordum."* Bu yazılardan medresenin çok sünnî yapılı ka-

İstiklâl Şairi, sf.48-50

24 Bkz. "Dinin Son Yurdu" D. Mehmet Doğan: *Devlet Sözlük Yazar mı?* Ankara 2007, sf. 120-125

25 Yahya Kemal'in bu kıt'ası *Eski Şiirin Rüzgârıyla* kitabında *"26 Ağustos 1922"* başlığı ile yer almıştır

faları zevk almamakta, hatta ürkmektedir. İslâmın bir milletin zevkine ve hulyasına göre anlayışını islâmî ilimler redderler. Ahmet Naim Bey'le kavga da bu bahisten çıkmıştır.

Ogün *Tehid-i Efkâr*'da "Eyüb"e dair bir yazısı çıkmıştır. Bu yazıda Eyüb şehrinin nasıl oluştuğu hikâye edilmektedir. Hz. Peygamber'in Hicret'te Mekke'den Medine'ye gelişi, devesinin Eba Eyyub'un evinin önünde duruşu, o eve misafir oluşu, Hicreti müteakip zuhur eden Bedir gazasında Eba Eyyub'un Peygamber'in bayrağını taşıyışı, sonra Eba Eyyub'un 80 yaşında olduğu halde İstanbul muhasarasına gelişi, ölüp şimdi yattığı noktada gömülüşü, daha sonra fethe gelen İslâm ordularının onu hatırlayışı, İstanbul'un fethi sırasında Akşemseddin'in onun mezarını buluşu ve bunun fetih ordusunda büyük bir heyecan meydana getirmesi gibi hususlardan bahseder.

Ahmed Naim Bey, Yahya Kemal'e *"İslâmiyete sizin ettiğiniz zararı bu aralık kimse etmiyor"* der, sebebi sorulunca da, *"zaten dalalate düşmüş bu zavallı milleti daima şaşırtıyorsunuz. Bir zamanlar türkçülükle, şimdi de islâmiyeti efsaneler üzerine kurulmuş bir din olarak göstererek... Bizim Abdullah Cevdet'in dinsizliğinden korkumuz yoktur, çünkü o sarahatle dinsizdir ve maddîdir; İslâmiyeti yıkamaz. Halbuki sizin Tevhid-i Efkâr'da bir seneden beri çıkan yazılarınız İslâm akaidini ve esasatını baştan başa tahrif ediyor. Beyefendi! İslâmiyette ölülere ibadet, mezarlara muhabbet, ölmüş insanları filan veya falan semtte hâzır ve nâzır zannetmek gibi itikatlara yer yoktur. Peygamber sallalahü sellem efendimiz hazretlerinin kendi naaşı bile İslâm'da takdis olunamaz"* der.

Yahya Kemal, Ahmed Naim'in coşkunluğunu bir diyeceği olmadığını, onun inanan insan olmasından hoşlandığını, fakat bazı katı ve kırıcı kelimelerinden ötürü sert tavırla cevap vermek zorunda kaldığını belirtir.

Bu tartışmanın üzerinden 13 sene geçtikten sonra, İstanbul'da dolaşırken, Vefa'da Ahmed Naim Bey'le karşılaşır. Naim Bey, kendisini görmeden ölmek istemediğini, Allah'a, bu adamla son bir daha görüşmemi mukadder kıl diye dua ettiğini söyler. Darülfünun'da 13 sene önce yapılan münakaşa zihnini senelerce meşgul etmiştir. Son yıllarda o da İstanbul'un semtlerini gezmeye merak sarmıştır. Ona ne kadar haksızlık ettiğini anlamış ve bir daha görünce özür dilemeyi adamıştır. Yahya Kemal, bu karşılaşmadan bir ay sonra Naim Bey'in vefat ettiğini belirtiyor.[26]

Yahya Kemal'le Ahmed Naim Bey'in tartıştıkları zemin daha sonra da mevcudiyetini sürdürmüştür. Ahmed Naim Bey'in yaklaşımına sahip olanlarla Yahya Kemal'in tutumunu benimseyenler arasında tartışmalar bitmiş sayılmaz. Geçen sene kaybettiğimiz şair Erdem Bayazıt, bu iki yaklaşım hakkında düşüncesini şöyle ortaya koyuyor:

> *"Bu tartışmada gerek Ahmet Naim Bey'e, gerek Yahya Kemal'e hak vermemek mümkün değildir. Ahmet Naim Bey meselelere mesleği icabı ilmî bir biçimde, Yahya Kemal ise şair hassasiyeti ile yaklaşıyorlar. Biri fetva mevkiindedir, diğeri ise İslâmın vecdini yaşamak ve millete hissettirmek cehdinde. Aradaki ufak tefek aşırılıkları ise ülkemizin o günler içinde bulunduğu çok acı şartlarla izah etmek ve hoş görmek her zaman mümkündür."*[27]

26 "Ahmed Naim Bey'e dair bir hatıra" N.S. Banarlı, sf. 111-122

27 Erdem Bayazıt: "Yahya Kemal Prof. Kaplan'ın sınırlarını aşıyor" *Mavera*, Haziran 1977

Yahya Kemal Atik Valde'den inen sokakta...

Yahya Kemal olmak zor. İnanmakla inanmamak arasında. İnanmayı önemsiyor, milletin değerleri ve varlığı açısından esas unsur olarak görüyor. Kişi olarak pozitif bilimin verilerinin çok etkisinde bir yaklaşıma sahip olmasına, bu yüzden gençlik çağından sonra dindarlık iddiası ve uygulaması olmamasına rağmen toplum için dinin gerekliliğini yine akıl yoluyla kabul etmektedir. Bu noktada Yahya Kemal'in inanıyorsa, inandığını yaşamama, yaşayamama sıkıntısının belirleyici olduğunu düşünebiliriz. Kendini aşan bir şekilde, konuyu ele alması, kendi konumunu da bu çerçevede tanımlamaktan çekinmemesi samimiyetinin delili sayılmalıdır. Bilhassa *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* ve *Atik Valideden İnen Sokakta* şiirleri bu psikolojinin meydana getirdiği gerilim veya trajik durumun izlerini taşır. Fakat, çözüm konusunda tereddütü yoktur: Toplumun dini yaşatıcı kuvvet olarak esastır. [28]

Yahya Kemal'in "Atik Valde'den inen sokakta" şiiri yazılış hikayesiyle birlikte onun içinde bulunduğu ruh halini çok güzel yansıtır. Bu şiir, tarih içinde var olan toplumun esas kitlesinin kavrama ve varolma biçimlerini her şeye rağmen müsbet olarak sürdürdüğünü çok güzel anlatır. Buna karşılık, ana gövdeden ayrılmış, yabancılaşmış kesimin içine düştüğü açmazı, sıkıntıyı da ortaya koyar.

Şair, 1934 yılında bir ramazan günü, ramazanın hissedilmediği İstanbul'un yeni semtlerinden Moda'dan Üsküdar'ın Atik Valde semtine gider. Atik Valde camiinden Karacaahmet'e inen sokakta durur, yoksul halkı, kerpiç evleri, bakkal dükkânını seyreder. Bu sırada edindiği izlenimi daha sonra şiir olarak kaleme alır.

İftardan önce gittim Atik Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat ramazan maneviyeti
Bir tatlı intizara çevirmiş sükûneti;

....

Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiç evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!
Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı ruhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu teselli bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mâdem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür."

"Atik valdeden inen sokakta" şiiri, Mehmet Âkif'in *Âsım*'da anlattığı ramazan vak'asının zıddıdır. Yahya Kemal, bu şiirle, yeni aydınların halktan kopuk, sentetik dünyası yerine,

28 "Her milletin bir dini, itikadı var. Ben Türk ve müslüman olarak doğdum. Türk milletinin dinine ve itikadına sahibim. Bu da madalyonun sosyal tarafı. Öteki endividüel (şahsî) tarafı idi." S.S.Uysal, aynı eser, sf. 191

halkın tabiî yaşayışını tercih ettiğini ortaya koyar. Ana gövdeden şu veya bu sebeplerle ayrılanların eninde sonunda hakikati göreceğini, kendi durumunu ortaya koyarak hissettirir. Halktan böyle duyarlı bir zamanda ayrı kalmak ona bir gurbet akşamı yaşatmıştır. Bu hadsiz üzüntüyü ancak onlardan ayrı kalma duygusunu hissedebiliyor olmak hafifletir. Madden onlarla beraber olmasa bile, hissen onlarla birliktedir. Ana gövdeden tam olarak kopmamış, başka bir milliyete mensup olmamıştır.

Mehmed Âkif, cepheden dönen Âsım'ı ve arkadaşlarını Avrupa'da tahsile gönderir. Asımlar Avrupa'dan dönünce Atik Valide'de yaşamadılar her halde; bulundukları yerde halkın değerlerine sahip olarak yaşadılar veya tahsilleri sırasında değerlerini yitirdikleri için başka bir kimliğe sahip oldular. Bu arada Yahya Kemal gibi, hissiyatı halktan ayrılmayanlar da oldu. İşte onlar bu dramı derinden hissettiler, fakat ülkelerinde dinin öğretilebilirliği tamamen ve yaşanabilirliği kısmen imkânsız hâle getirilmiştir. Yahya Kemal, 1934'te bu şartlar içinde tasarladığı ve yazmaya başladığı şiiri, ancak 1956'da yayınlayabilmiştir![29]

Yahya Kemal'e göre Mehmed Âkif

Mehmet Âkif olmak zor... İnanmak. İnandığı gibi yaşamak. Düşünmek ve yazmak. Onun mücadelesini yapmak. Her türlü sıkıntıya rağmen şahsiyet bütünlüğünü hiçbir şekilde bozmadan varolabilmek...

Yahya Kemal'in Mehmed Âkif'i ve zaman zaman eleştirse bile şiirini önemsediğinden şüphe yoktur. Ona göre, Fransız şairi Verlaine katolikliğin Mehmet Âkif de İslâmın şiirini bulmuştur. İslâmlığın, akidelerini, faziletlerini tegannî etmektedir.[30] "O islâm ahlâk ve akaidinin şairidir. İslâmın şiirinin şairi değildir. İslâmın şiirinin şairi olsaydı, vaız gibi değil, şair gibi şiirler yazardı"[31] der.

Kardeşi Reşat Bayatlı, Mustafa Baydar'a ağabeyinin "Mehmet Âkif'i dahi büyük bir hiss-i tazim (saygı) ile karşıladığını yakinen bilirim" demiştir.[32] Yahya Kemal'in sohbetlerine katılan Cahit Tanyol, zaman zaman şairin Mehmet Âkif'ten hoşlanmadığını belirtse de, bir yazısında "Süleymaniyede Bayram Sabahı, Hayal Şehir, Kocamustapaşa, Atik Valdeden İnen Sokakta" gibi şiirlerini henüz tamamlamadığı yıllarda kendisini ziyarete gittikçe yatağının yanındaki küçük masada iki değişmez kitap gördüğünü belirtir: *Safahat* ve *Tarih-i Cevdet*.[33]

Yahya Kemal'in üzerinde Mehmed Âkif'in tesiri ondan 45 yıl sonra aynı tarihi mekânı şiirinin konusu yapmasında da görülebilir. Elbette, Yahya Kemal gibi büyük bir şairin başka bir şairin tesirini açıkça gösterecek şekilde yazması sözkonusu olamaz. Yani, eseri taklit değil orijinaldir. "Osmanlı mimarisinin olgunluk devrinin şaheseri, Kanunî Sultan Süleyman'ın Mimarbaşı Sinan'a yaptırdığı, onun da ustalık devri eseri saydığı Süleymaniye Camii 20. yüzyılın iki büyük şairini buluşturur. Mehmet Âkif'in ilk baskısı 1912'de

29 D. Mehmet Doğan: "Âsım Atik Valdeden İnen sokaktan Geçti mi?" *Zaman*, 1.11.2005

30 S. Sami Uysal: *Yahya Kemalle Sohbetler*. İstanbul 1959, sf. 48 *İşte Gerçek Yahya Kemal*. İstanbul 1972, sf. 99

31 S.S.Uysal, *Yahya Kemalle Sohbetler*, sf. 28

32 Ayvazoğlu, aynı eser, sf. 148

33 Ayvazoğlu, sf. 148

yapılan *Süleymaniye Kürsüsünde* isimli şiir kitabıyla, Yahya Kemal'in 45 sene sonra ilk defa 1957'de *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* şiiri aynı tarihî mekânın ilhamını şiirleştirir."

"Süleymaniye Camii, İstanbul'un muhteşem mimarî eserleri içinde tek değildir. Avrupa'nın en eski binası olarak günümüze intikal eden Bizans eseri Ayasofya, Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye tahvil edilmiş ve İstanbul'un fethi hatırasını yaşatan bir cami olarak kabul edilmiştir. Nitekim, Yahya Kemal 30 Mart 1922'de *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde yayınlanan *"Ezan ve Kur'an"* başlıklı yazısında, Ayasofya Camii'nin minaresinden Fatih'ten beri okunan ezanı, Hırka-ı Saadet dairesinde Yavuz Selim'den beri okunan Kur'an'la beraber Devlet'in iki manevî temelinden biri olarak gördüğünü belirtir. Osmanlı mimarisinin Sinan sonrası en önemli eseri olarak bilinen ve günümüzde bütün dünyada "Mavi Camii" olarak tanınan ve Süleymaniye'den daha büyük şöhrete sahip olan Sultanahmet Camii de iki şairin konusu olmamıştır."

"Yahya Kemal, İstanbul'da döndüğü sene, 1912'de yayınlanan *Süleymaniye Kürsüsünde*'den 45 yıl sonra yayınlanan şiirinde, yine aynı mekânda, kalabalık bir cemaatin bulunduğu bir zamanı seçerek şirini oluşturur. Bu bir bayram sabahıdır. Bayram namazları, en çok katılımın olduğu, cemaatin en kalabalık bulunduğu toplu bir ibadettir. Yahya Kemal, işte böyle bir birlik ve beraberlik anını seçmiştir. Onun derdi Âkif'inki gibi doğrudan çağın gerçekleri ve modern dünyada varolabilme kaygısı değildir. O millet vakıasını böyle geniş katılımlı bir anda, tarihin derinliklerine giderek ve estetik bir veche vererek anlatmak ister."

Yahya Kemal, şiirin sonunda vatan düşüncesiyle imanı birleştirir. Allah'a şükreder. Bir bakıma, *Süleymaniye Kürsüsünde*'deki gibi şiir dua ile sona erer.

Ulu mabedde karıştım vatanın birliğine.
Çok şükür Tanrıya, gördüm, bu saatlerde yine
Yaşayanlarla biraber bulunan ervahı,
Doludur gönlüm ışıklarla bu bayram sabahı.

"Yahya Kemal, Mehmet Âkif gibi tamamen caminin içinde değildir, hatta daha çok dışındadır. Dışarıdan içeriye bu bakışta, millet vakıasını tabiî haliyle, halkın inandığı ve yaşadığı din ve kültürle birlikte ele alır ve tarihle bugünü, yaşayanlarla geçmişleri bir bütün halinde tasvir eder."

"Yahya Kemal'in, Mehmed Âkif'in "İslâm Şairi" unvanını önemsediğini, onun İslâmın ahlâk ve akaidinin şiirini yazdığı görüşünde olduğunu, İslâmın şiirinin şairi olmadığını, öyle olsa idi, vaız gibi değil şair gibi şiirler yazardı, dediğini dikkate alarak, asıl İslâmın şiirini kendisini yazdığına inandığını söyleyebiliriz. Bu tabiî olarak, "İslâm şairi" unvanının Mehmed Âkif'e değil, Yahya Kemal'e uygun olacağı düşüncesini uyandırır."

"Yahya Kemal'in Süleymaniyede Bayram Sabahı şiiri başta olmak üzeri, bazı dinî muhteva taşıyan şiirlerini Mehmet Âkif'ten mülhem olmasa bile, onu gözeterek, hazmederek yazdığını söyleyebiliriz. Süleymaniyede Bayram Sabahı her ne kadar Süleymaniye Kürsüsünde'nin muhtevasından farklı bir şiirse de, İstiklâl Marşı gibi, kimlik tanımlaması

yapan bir şiir olduğu şüphesizdir. İstiklâl Marşı ile Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirlerinin birlikte okunması halinde, ilgi çekici benzerlikler dikkatimizi çekecektir." [34]

Yahya Kemal'in her bakımdan talebesi olan ve vefatından sonra onunla ilgili çok önemli bir monografi[35] yazan Ahmet Hamdi Tanpınar, yazılarında onunla Mehmet Âkif arasında ilgi kurmasa da, günlüklerinde bu hususu sözkonusu etmektedir.

10 nisan 1961 tarihli günlükte, Yahya Kemal kitabının provalarını okurken, Yahya Kemal üzerinde düşüncelerini kaydeder.

Ona göre, Yahya Kemal kendisini de şiirini de millî şair olmak için yıkmıştır. Milliyet nazariyesine kendini feda etmiştir. Tanpınar, Yahya Kemal'in Kocamustapaşa'da Âkif'le yanyana yürüdüğünü yazar. Dostluk ve aile yokluklarını bir takım muvazalarla doldurmağa çalıştığını, Nihat Sami (Banarlı)nın damarına girmesiyle para hırsı ile zayıf şiirlerini de yayınladığını iddia eder. "Bütün bunları kitap çıkınca yazacağım makaleyi düşünerek yazıyorum" der.[36] Bu makale 15 Temmuz 1961'de *Varlık*'ta çıkmıştır.[37] Bu yazıda, Tanpınar'ın günlüklerinde dile getirdiği şahsî kanaatleri yer almaz. Bu kanaatlerin kısmen, sürekli maddi sıkıntı çeken ve parasızlıktan yakınan Tanpınar'ın, Yahya Kemal'in son yıllarında Nihat Sami aracılığı ile *Hürriyet*'te şiirlerini yayınlamasından etkilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Yahya Kemal'in eserlerini yayınlama konusunda kendisini değil de zaman içinde Nihat Sami Banarlı'yı seçmesinden de rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Ruh hâlinden kaynaklanan ve şahsiyat kokan görüşleri yanında Yahya Kemal'le ilgili bazı tesbitlerinin üzerinde düşünmek lâzımdır.

Yahya Kemal'in Mehmet Âkif gibi şiirini düşüncesine feda etmesi aynı zemin üzerinde, içinde yaşadıkları toplumun kimlik kavramlaştırması konusunda düşünen iki büyük şairi birbirine yaklaştırmıştır. Tanpınar, Yahya Kemal'in daha önemli şeyler yapabileceğini, Türkiye sınırlarını aşan evrensel bir alana mal olabileceğini ima etmektedir. Elbette bu Mehmet Âkif için de sözkonusudur. Mehmet Âkif de, şiirlerini cemiyete faydalı olmak için yazdığını, asıl vadisinin bu olmadığını söyler[38] ve Safahat dışında kalmış bir kıt'asında "gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum" der.[39] (Yahya Kemal'in, tarihe kaçarak gül devrinde değilse de zaman zaman Lâle devrinde yaşamayı başardığını hatırlamalıyız!)

Yahya Kemal'in şuurlu olarak, şahsî tercihlerini değil, milleti için doğru olanı asas aldığı söylenebilir. Bu Bektaşîliğe meyilli ve melamî meşrep iken, toplumun yaşayışı için sünniliğin esas alınması gerektiği görüşünü savunmasında da görülebilir.[40]

34 D.M. Doğan, "Süleymaniye kürsüsünde..."

35 Ahmet Hamdi Tanpınar: *Yahya Kemal.* İstanbul 1962 (kapakta 1963)

36 İnce Enginün-Zeynep Kerman: *Günlüklerinin Işığında Tanpınarla Başbaşa.* İstanbul 2007, sf. 278-281

37 "Kendi Gökkubbemiz" Ahmet Hamdi Tanpınar: *Edebiyat Üzerine Makaleler.* 2.bs. 1977, sf. 352-357

38 H.Basri Çantay: *Âkifname.* İstanbul 1966, sf. 25

39 Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm,/ Gördüm de hazanında bu cennet gibi yurdu! / Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum; / Ya Rab, beni evvel getirseydin ne olurdu?...

40 A. Süheyl Ünver: *Yahya Kemalin Dünyası.* İstanbul 1980, sf. 23







4. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 13.00 – 15.00

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün**

Naci Bostancı, Prof. Dr., "Mehmet Âkif Ersoy Bey ve Dönemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler"

Sezayi Coşkun, Yard. Doç. Dr., "Mehmet Âkif ve Çağı Okumak: İnsan - İrade"

Cevat Akkanat, "Çağın İdeolojileri Karşısında Mehmet Âkif"

Nazif Öztürk, Dr., "Mehmet Âkif'in İçerisinde İstiklâl Marşı'nı Yazdığı "Kasr-ı Ebniye"yi İnşaa Ettiren Tâcettin Dergâhı Şeyhi Osman Vâfî Efendi"

Adil Şen, Dr., "Mehmet Âkif'in Ruh ve Fikir Dünyası"

Dursun Ali Tökel, Yard. Doç. Dr., "Safahat'ta Mitolojik Arka Plân"



Mehmet Âkif Ersoy ve Dönemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Naci Bostancı
Prof. Dr.
Gazi Üniversitesi

Bu oturuma konuşmacı olarak gelirken, dolmuşla Dikmen'den Kızılay'a indim, oradan da yürüyerek bu salona geldim. Hepinizin bildiği gibi hava soğuk, dışarıda kar var. İnsanlar ancak kalın paltolarına gömülmüş bir şekilde bu şehrin sokaklarında, caddelerinde yürüyebiliyorlar. Kışın hayat işte böyle kalın elbiseler talep ediyor insandan. Ben de paltomun sıcaklığına çekilerek yürürken, Âkif'in bir yoksula sırtından paltosunu çıkarıp verişini hatırladım. Olayı bilirsiniz, hali pür melal yoksulu görür, mevsim kıştır, hava soğuktur, Âkif'in ona vereceği ancak sırtındaki paltodur, o da çıkarır paltosunu verir. Bu davranışı bir hikâye olarak anlatıp geçmek farklı bir şeydir, tam da mevsimin kış, ortalığın soğuk olduğu bir zamanda, kişinin elinde verecek yegâne sadakası olarak sırtındaki paltosunu çıkartıp, kendisi soğukla yüz yüze gelirken onu bir yoksula vermesini hayal etmek farklı bir şeydir. Yine de biz bunu sadece hayal edebiliyoruz belki, çünkü palto hâlâ sırtımızda. Bir insan bunu niçin yapar? Niçin bir yoksula, kimsesi-

ze çıkartıp paltosunu verir? İnsanların çıkarları peşinde koştukları, böylelikle oluşan gizli elin her şeyi düzene soktuğu iddiasıyla ne kadar da çelişen bir davranış.

Âkif, beslendiği gelenek, edindiği ahlak, sahip olduğu vicdan ona bunu emrettiği, başka türlü yapamayacağı için, kendiliğinden, olağan bir davranışla çıkartıp o paltosunu vermiştir. Bu davranış Âkif'in hayatındaki yegâne örnek olay değildir. Şiiri İstiklal Marşı olarak kabul edildiğinde, Meclisin mükâfat olarak verdiği parayı da almamıştır. Marşı milletine bir hediye olarak sunmuştur. Zengin olduğu için değil, çok parası olduğu için değil, hayır, bunu kendi ahlakına, kendi anlayışına yakıştıramadığı, milletine karşı duyduğu derin sevgi ve saygı nedeniyle böyle yapmıştır.

Ben bunlara ve buna benzer davranışlara baktığımda, evet, diyorum, Âkif her şeyden önce bir ahlak insanıdır, bir vicdan insanıdır. Bu iki değer de tarihsiz değerlerdir, tarihin her döneminde önemli ve anlamlı değerlerdir, büyük medeniyetlerin en temel karakteristiğini ortaya koyan değerlerdir. Bir ahlak ve vicdan insanı olarak Âkif, sahibi olduğu büyük medeniyetin örnek bir temsilcisidir. Esasen büyük medeniyetler, sahip oldukları değerlerin temsili marifetiyle hayat bulurlar, ilgili oldukları kamulara biçim verirler, başka kültürlere, çevrelere örnek teşkil ederler. Nasıl Latinler, söz uçar yazı kalır, diyorlarsa, aynı şekilde medeniyetleri medeniyet yapan eylemdir, fiiliyattır, değerlerin hayata taşınmasıdır. Bilirsiniz, Mahatma Gandhi'ye batı medeniyeti hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, "Güzel bir fikir," demiştir. Gerçekten batı medeniyetinin güzel fikirleri vardır, ama eyleme geçen o fikirler değil, batının diğer yüzü olmuştur çoğunlukla. Elbette bu medeniyetin vicdanı zaman zaman yapılanları tekzip etmiştir, fakat önemli olan sonuçtur, insanlığın ne ile karşılaştığı, neyi yaşadığıdır. O yüzden güzel fikirler yetmez, güzel fikirlerin hayata taşınması gerekir. Âkif'i büyük yapan, hayatını inandığı değerler istikametinde yaşaması, bu manada vicdani bir tereddüde kendi hayatında hiçbir şekilde ve hiçbir zaman yer bırakmamasıdır.

Mehmet Âkif'in İstiklal Savaşında oynadığı mühim rol ortadadır. Anadolu'da mücadele başladığında o da Anadolu'ya geçmiş, Burdur, Antalya, Ankara, Kastamonu havalisinde mücadele yolunda halkı aydınlatma faaliyetlerinde bulunmuştur. Yaptığı en önemli işlerden birisi camilerde halka vaaz ederek onların bilinçlenmesine mihmandarlık etmektir. Bunun aslında ne kadar zor bir iş olduğunu takdir etmek gerekir. Zorluk, İstanbul'da yaşayan, oranın hayat şartlarına alışmış bir insanın, bin dokuz yüz yirmilerin Anadolu'sundaki hayat şartlarına uyum göstermesi zorluğu değildir. Zorluk, hem bir şair ve mütefekkir olmak, hem de halka halkın diliyle konuşmak zorluğudur.

Bundan bir süre önce Ankara'dan Amasra'ya gidiyordum. Cuma günüydü, yolda bir köyde Cuma namazı için durduk bir arkadaşımla. Köyün camisine girdik. Kırk kişiye yakın bir cemaat vardı. İşinde gücünde olan insanlar. Sonra hoca çıktı ve Cuma vaazını verdi. Son derece yalın bir anlatımla konuştu, hepimizin tahmin edebileceği konulardan bahsetti. Hocanın konuşmasına, orada bulunan insanlara baktım ve esasen okuryazarlığın aslında halkla konuşabilmek, kimi konuları iletebilmek bakımından nasıl bir engele dönüşebileceğini fark ettim. Bana gel sen konuş deselerdi doğrusu ne söyler, nasıl anlatırdım, bilemiyorum. Ama Mehmet Âkif Ersoy, bundan yaklaşık doksan yıl önce, o günün şartları

içinde vilayetleri, kasabaları dolaşarak Anadolu insanına konuşmuş, onlara milli mücadeleyi anlatmış ve direniş ruhunu ateşlemiştir. Acaba Ersoy nasıl bir dille konuştu, hangi kelimeleri seçti, nasıl bir vurguyla anlattı?

Onu tanıyanlar, büyük şairin birçok dili olduğunu söylerler. Birçok dil derken, insanın çeşitli hallerine karşılık gelecek diller kadar farklı sosyal kesimleri de kuşatan diller kastedilmektedir. İşte Mehmet Âkif Ersoy, bir entelektüel, bir şair olarak o camilerde, o şehirlerde halkın yüreğine dokunan, nabızlarına dokunan, onların dünyalarına dokunan konuşmaları başarıyla yapabilmiştir. Neleri konuştuğuna, neleri anlattığına dair kitaplar mevcuttur. Onlara baktığımızda en zor en çetrefil konuları bile nasıl bir açıklıkla dile getirdiğini görüyor ve ona bir kez daha hayran oluyoruz.

Mehmet Âkif Ersoy, milli mücadeleden sonra önce bir süre Ankara'da kalmış, daha sonra Mısır'a gitmiştir. Kaldığı Ankara, henüz yirmi otuz bin nüfusu olan, henüz doğru dürüst yolu olmayan, elektriği olmayan, dükkânlarında en temel malların dahi zorlukla bulunduğu, ulaşımı zorlukla yapılan bir Ankara'dır. O Ankara'nın gecelerinde hala kağnı tekerlerinin gıcırtıları vardır. Bu Ankara resmi, sosyal olarak okuryazarların da azlığına işaret eder. 13.5 milyon nüfus, tarımla sağlanan gelir, nüfusun çok büyük bir kısmının köylü olduğu bir toplumsal yapıda bu olağandır. Gerek Yakup Kadri gerek Tarık Buğra bir roman diliyle, birçok araştırmacı da akademik bir dille o dönemin Ankara'sının iki yüzüne işaret ederler. Bunlardan birincisi, idealist insanların, ülkenin talihini değiştirmek için kendilerini adamış olan insanların Ankara'sıdır. İkincisi ise, istifçilikten, spekülasyondan para kazanmak isteyen, yokluğu ve yoksulluğu kara çevirmek isteyenlerin Ankara'sıdır. Bu da olağandır. Ülkeler geçiş dönemlerinde her tür olay ve insanla karşılaşırlar. Bu iki yüzle de en derin şekilde tanışırlar. Âkif Ersoy şüphesiz idealistlerin safındadır. Onun Mısır'a gitmesine ilişkin birçok tartışma yapılmıştır. Fakat ben en temelde bu kararın, bu davranışın, katılalım, katılmayalım, uygun bulalım ya da bulmayalım, onun idealistliğinden kaynaklandığı kanaatindeyim. İdealist insanların siyasetin ve toplumsal hayatın gerçekliğine ait bu iki yüzle karşılaşmaları kolay değildir. Bunları olağan kabul edemezler. İstiklal Savaşının o insanları kucaklayan, ortak bir kaderde kardeş kılan havasını her daim ve her yerde talep ederler. Çünkü insanlara söylenen onca söz, onca duygu böyle mükemmel bir hayat için olmalıdır, kanaatindedirler.

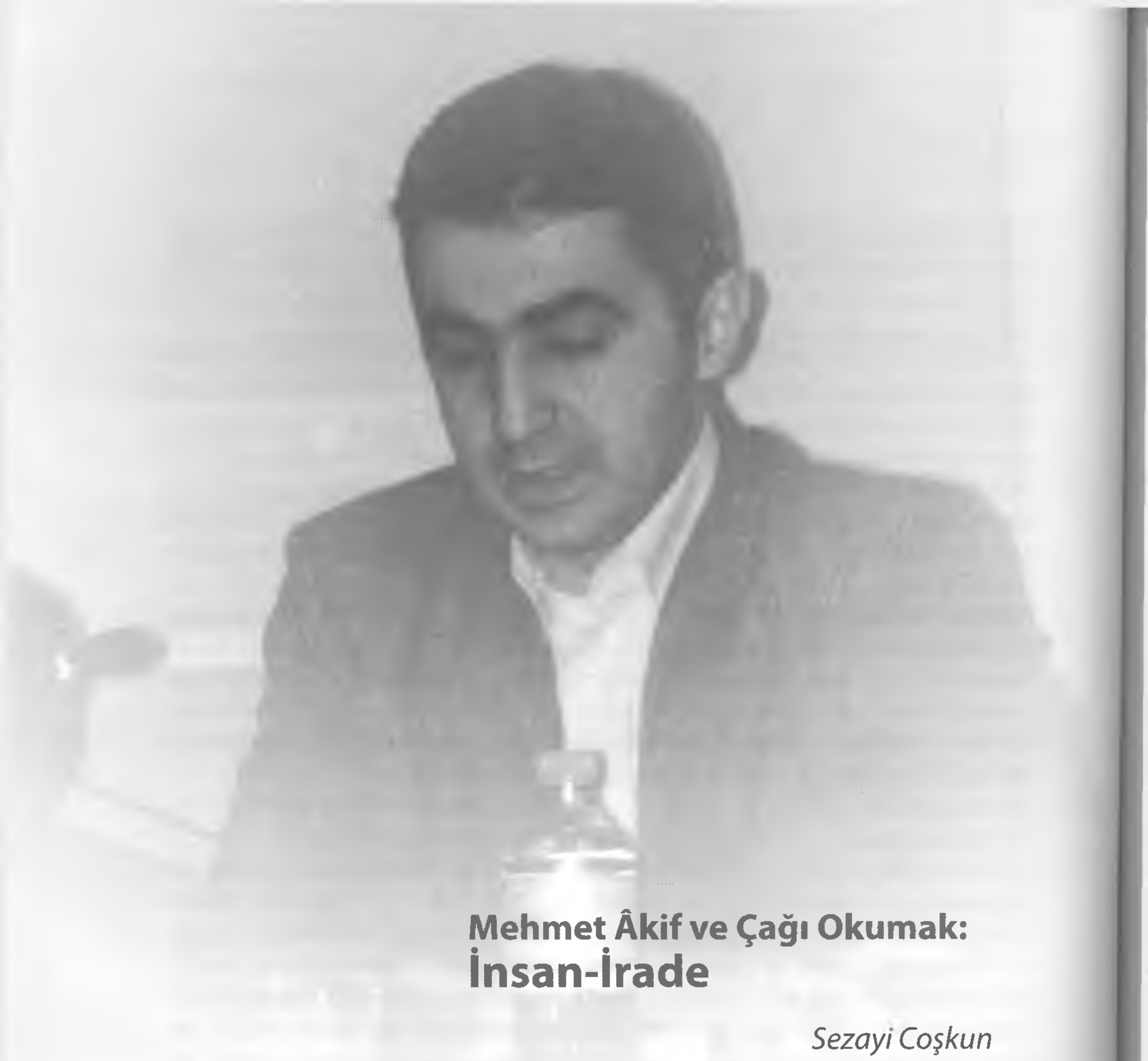
Mehmet Âkif Mısır'a gittiğinde dönüp ülkesiyle ilgili kimi politik yorumlarda bulunsaydı, o zaman bu tür spekülasyonlara da gerek kalmaz, birinci elden niçin böyle davranıldığı açığa çıkardı. Fakat o onurlu insan, İstiklal Marşının şairi, şartlar ne olur ve nasıl yorumlanırsa yorumlansın böyle bir politik yorumda bulunmamış, ülkesiyle bağlarını da en derin şeklide sürdürmüştür. Mısır'da Türkçe öğrettiğini de unutmamak gerekir. Haidegger, dil varlığın evidir, der, nereye giderseniz gidin diliniz anavatanınız olarak sizin yanınızdadır. Türkçe öğreten Âkif için de dilin anlamı farklı değildir, ayrıca unutmayalım o bir şairdir ve dil onun için ayrıca anlam taşımaktadır.

Âkif bir şair olarak, şiirin tarihsiz meram gücünün sahibi bir kişi olarak sadece kendi dönemine değil tüm dönemlere sesini ulaştırabilen bir insandır. Safahat bugün de en çok okunan kitaplar arasındadır. Safahatta tasvir edilen insanlar, dile getirilen değerler bugünün

egemen stereo tipleriyle elbette bağdaşık değildir. Ancak tıpkı Âkif'in bir ahlak adamı olması gibi safahat da bir vicdan kitabıdır. Modernleşme serüvenimizin ürettiği nice kırılmalara karşın belli ki bu ülkede insanlar vicdan bayrağını daha da yüksekte tutmak için bir uğraş içindedirler. Âkif hala bu bayrağı tutan ellerden birisidir. Bu önemlidir.

Bugünün kuşaklarının Âkif'in şiirlerinden öğrenecekleri birçok bilgi, duygu, kolektif kimliğimizin birçok karakteristiği vardır. Nasıl modern zaman kendisini eskiden ayırırken zımni bir "yeninin iyi olduğu" tezi üzerinden geçmişi küçümseyen bir hali içinde barındırırsa, modern zamanların çocukları da bazen ileriye bakmaktan geride kalanın barındırdığı hazineleri fark etmekten yoksun kalıyorlar. Oysa zaman itibariyle söyleyecek olursak ileri-geri dediğimiz hal, temel insanlık güzergâhları bakımından belirsiz sözlerden öteye gitmez, gidemez. İlerlemeyi cep telefonlarındaki teknik dönüşümün ötesinde insanlık halleri üzerinden değerlendirmeye çalışan akılların, bilinçlerin, yüreklerin gelecekle geçmişi kucaklayan bir tavrın sahibi olmaları beklenir. Geleceğe yürürken geçmişten kucaklanacak ne var denilirse, bu listenin içinde Âkif'in özel bir yeri vardır. Bir bilge kişi, gelecek geçmişin ileriye uzatılmasıdır, diye bir söz etmiş bir zamanlar. Kimi vakitlerin haklı kıldığı bu sözün ışığında diyebilirim ki Âkif'i okumak bazen geçmişe değil geleceğe dönmek manasındadır. Safahat'ı okuyanlar bunu gayet iyi bilirler.

Selam ve saygı ile...



Mehmet Âkif ve Çağı Okumak: İnsan-İrade

Sezayi Coşkun
Yard. Doç.Dr.
Fatih Üniversitesi

Her insan yaşadığı zaman dilimiyle bir ilişiki kurar ve hayat telakkisini bu ilişiki çerçevesinde şekillendirir. Zamanla kurulan ilişki ve küllî manada yaşanılan devre verilen anlam, hayat karşısında insanın tavrını ve toplum içerisinde insan şahsiyetini tayin eder. Entelektüel, birey olarak zamanla kurduğu ilişkiyi toplumsal boyuta taşıyarak toplum adına da dönemiyle bir ilişki kurar. Türk aydını özellikle Osmanlı'nın son iki yüzyılından itibaren yaşadığı dönemi anlama/kavrama ve döneme hakim olma yönünde kendince ciddi bir gayret göstermiştir.

Tanzimat aydınları, yaşadıkları çağla kurdukları ilişkide ya bütüncül bir bakış açısı yerine belli alanlarda belli düzenlemelerin temini yolunu tercih etmişler ya da Sadullah

Paşa'nın 'Ondokuzuncu Asır' şiirinde gördüğümüz şekilde çağ karşısında hiçbir gerçeklik tavrı taşımadan aşırı iyimserlik sergilemişlerdir. Toplumu eğitme amacını güden edebî eserlerde dahi, hangi toplumun ne şekilde ve ne kadarıyla yer aldığı tartışma mevzuu olabilecek kadar müphemdir. Ancak özellikle II. Meşrutiyet'ten itibaren Türk edebiyat, sanat ve siyaset hayatında önemli bir yer tutan Mehmet Akif, çağı okuması, çağ ve insan/toplum arasında kurduğu ilişki ile kendinden öncekilerden önemli oranda farklılaşır. Bu noktada şunu sormamız mümkündür: Mehmet Akif, çağını nasıl okumuş, nasıl anlamış ve bu okuma ve anlamasından haraketle nasıl bir hayat ve medeniyet tasavvurunda bulunmuştur.

Mehmet Akif, Türk edebiyatında nadir gördüğümüz mütefekkir sanatkarlardandır. Onun mütefekkir yönünün sonucu olarak öne sürdüğü hayat ve medeniyet tasavvuru, çağı okuyuşu ve anlamlandırışından kaynaklanmaktadır.

Akif'in çağı nasıl gördüğünü bir çok şiirinde görmekle beraber özellikle 'I. Safahat'ında okumak mümkündür. Akif, insan-toplum ve çağ ilişikisi ekseninde insandan hareketle toplumu değerlendirir ve toplum-çağ ilişkisine eğilir. O,

Bir tiyatro sahnesi demek âleme pek doğrudur elbet[1]

diyerek insanı ve toplumu, böylece bir bütün halinde çağı gözler önüne serer. Hayat, bir tiyatro sahnesi ise çağ, oyunun kendisidir. Rolünü iyi kavrayan oyuncu, sahneye hakim olacak; sahneye hakim olunca oyuna hakim olacaktır. Oyun, onun karakteri etrafında şekillenecektir. Akif'in insan ve çağ ilişkisini bu çerçevede değerlendirdiğini düşünmek mümkündür.

Çağ ve Medeniyet Ayrımı

Mehmet Akif, çağ ve medeniyet ayrımına gider. O, yaşanılan zamana bir bütün halinde karşı olmak, olumsuzluklarla dönemi özdeşleştirmek gibi bir tavır içine girmez. Döneme hakim olan batı medeniyetine, özellikle Balkan harbi, cihan harbi ve Milli Mücadele yıllarında kaleme aldığı şiirlerde şiddetli eleştirilerde bulunur.

Medeniyyet denilen maskara mahluku görün

diyerek döneme hakim olan medeniyet algısını maskaralık olarak görür. *Safahat*'ın tamamında buna benzer onlarca mısra bulmak mümkündür. Akif'in Batı medeniyetine bakışı bu mısranın çizdiği ana çerçevede şekillenir. Şiirin devam eden mısraında,

Tükürün maskeli vicdânına asrın, tükürün!

diyerek de aslında asırla, asra hakim olan medeniyeti kasteder. Akif, çağı okuması çer-

1 Çalışmada Mehmet Akif'ten alınan mısralar, safahat'ın şu baskısına aittir: (Haz. Ömer Faruk Huyugüzel, Rıza Bağcı, Fazıl Gökçek) Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Feza Gazetecilik yay., İstanbul, Tarihsiz

çevesinde 'rezilliklerle' yer alan Batı medeniyetine mukabil, kendi coğrafyasında çağın portresini bir kuru çöl imajı etrafında dile getirir:

O ne tûfan ki: Yakıp yıktı bütün vâdîyi!
Âşina çehre aradım... O, meğer hiç yokmuş...
Yalnız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmûş!
Âşina çehre de yok, hiçbirinin yâdı da yok;
Yakılan bunca hayâtın, hâni, ecsâdı da yok!

Kuru bir çölün hayatsızlığı içerisindedir Müslüman dünyanın çağı. Bu çölde, çöle hayatiyet getirecek, hayat emaresi olacakların olmaması ise çölün ve çağın yakıcılığının etkisini katlamaktadır. Ancak, Akif'in yaklaşımı içerisinde çağ, şekillendirilebilecek bir hususiyete sahiptir. Devrin müslümanlarına düşen de bu şekillendirmeyi kendilerince yapabilmektir. Akif'e göre Batı medeniyetinin 'ahlaksızlıklarıyla' bezenen medeniyetinin dışında bir çağ kurabilmek mümkündür ve bunu gerçekleştirecek de kendinin farkına varan insan olacaktır. Peki, çağa kendi rengini verecek insan hangi insandır? Akif'in 'insan' şiiri sadece *Safahat*'ta değil Türk şiirinde de insan üzerine eğilen ve insanı etraflıca analiz eden önemli bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle söz konusu şiir, Akif'in hayat ve medeniyet tasavvuruna hangi insanı hammadde olarak seçtiğini görmek açısından birincil kaynaktır.

İnsan Olmak

Akif'in *Safahat*'ının genelinde gördüğümüz, insanı tutma ve sarsma gayretinin kuvvetle olduğu şiirlerden biridir 'İnsan'. Şiir, insana kendini hatırlatarak, tanıtarak şuurlandırmak istemektedir. İnsana 'Sen busun ve bu sebeple böyle olmalısın' yaklaşımı içerisinde kaleme alınan şiir, insana insanlık vasfını iradeyle ilişkilendirerek verir.[2]

'Gazzâli'ye göre insan, hayvanla melek arasında orta bir mertebede yaratılmıştır. Hatta Ona göre insan, beslenmesi ve üremesi bakımından bitkiyi, hareket etmesi bakımından hayvanı andırır. İnsanın asıl hususiyeti ve yaratılış sebebi aklı ve idrak gücüdür. Bu akıl ve idrak kabiliyetlerini bilgi ve amel için kullanan insan, meleklere yaraşır bir ruhî ve ahlâkî yüceliğe ulaşır. Buna karşılık tüm gayretini bedenî lezzetlere yönelten ve hayvanlar gibi yiyip içmenin ötesinde bir endişesi olmayan insan da hayvanlar seviyesine düşer; kendisinde sadece hayvanî kabiliyetler ve reziletler gelişir. Hatta insanda bu kötü vasıflarla zekânın birleşmesi onu şeytanlaştırabilir. Görüldüğü gibi Gazzâli'nin düşüncesinde, fıtratı itibariyle ne sırf iyi, ne de kötü olan, fakat iyiliği ve kötülüğü kuvve halinde kendisinde bulunduran insanın iyilik veya kötülük yoluna girmesi, kendi çaba ve tercihine bağlanmıştır. İnsanın ahlâkî hayatı da bu çaba ve tercihten doğar.'[3] Mehmet Akif'in 'İnsan' şiirinde insanı konumlandırdığı çerçeve tam Gazali'nin çizdiği bu çerçevedir. Söz konusu şiirin sonunda dile getirdiği;

2 Mehmet Akif'in insan anlayışını ve insan etrafında tartıştığı çeşitli meseleleri ele alan bir çalışma için bkz. S. Hayri Bolay, 'Mehmet Akif'in İnsan Anlayışı', *Mehmet Akif-Dönemi ve Çevresi-*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 148-165

3 (Aktaran) Fatma Sultan Aktaş, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserindeki Ahlak Anlayışıyla İlgili Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstirüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.48-49

Senin bir nüshâ-i kübrâ-yı hilkat olduğun elbet,
Tecelli etti artık; dur, düşün öyleyse hükmet:
Nasıl olmak gerektir şimdi ef'âlin ki hem-pâyen
Behâim olmasın, kadrin melâikten muazzezken?

mısralarında insanı, varoluş biçimini seçme hususunda bir karar vermeye çağırır. İnsan olma vasfını kazanmak, insanın iradesinin gerçekleşme biçimiyle ilgilidir. Bu sebeple Akif insana, iradesini kullanması gereken yönü, mahiyetini anlatarak, gösterir. Şair, 'Geçinme Belası' şiirinde,

İnsan ki onun rûh ile insanlığı kâim,

derken de salt içsel bir olgunluk ve varoluş halinden öte aksiyona dönüşen bir ruhu anlatır. Çünkü Akif'e göre insan, bütün varlığın özü olması hasebiyle yüce bir konuma sahiptir, üstün irade ve idrak kendinde bilkuvve mündemiçtir. Ancak teorik olarak bir takım hususiyetlerin olması insanı kıymetli kılmaz. Nitekim Akif'in yaklaşımı içerisinde iman da ancak ibadet şeklinde ortaya konulursa bir kıymet ifade etmektedir. 'Süleymaniye Kürsüsü'nde

Nazarriyâta boğulmakla geçen ömre yazık;
Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık.

şeklinde dile getirdiği mısralarda ortaya konulan amelî vurguyu, onun başka şiirlerinde de görmek mümkündür.

Bu da gâyetle tabî'i, koşanındır meydan;
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.

mısraları ise onun aksiyonu, varlığını gerçekleştirmenin ön koşulu olarak gördüğünü göstermektedir. Şair, 'Hasbihâl' başlıklı şiirinde ise,

Atâlet fıtratın ahkamına madem ki isyandır;
Çalışsın, durmasın her kim ki da'vasında insandır.

der. Bu mısralar, çalışmayı varoluşun, maksadına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak görürken, insan olduğunu iddia edenin çalışmak zorunluluğu bulunduğunu vurgular. Akif'in azme, gayeye, aksiyona bu kadar vurgu yapması, aslında kişiliğinin yansımasıdır. O, 'Tevhid' şiirindeki insanı konumlandırış biçimini istisna tutarsak, hayatını, tecessüm etmiş bir gayret olarak yaşamıştır. Ömer Rıza Doğrul'un, 'Çok azim sahibi idi. Bir kere azmetti mi, artık onu yapmak mesele değildi.' şeklindeki tespitleri; yakın dostu Midhat Cemal'in 'Çok sağlam yaratılan bu adamı kendi adalâtı sımsıkı bağlamış, hiçbir zevkin hiçbir sefâhatın güzel elleriyle bu bağın kördüğümü gevşetilmemişti.'[4] sözleri, onun gayret olarak tecessüm eden karakterini tespit sadedinde önemlidir. Akif'in insan karşısında

4 (Aktaran) Orhan Okay, *Mehmet Akif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 88-89

azmi ve gayreti, bu kadar kararlılıkla ve insanı tutup sarsarcasına dile getirmesi, kendi karakterinin bir başka hayat biçimine ihtimal vermemesiyle ilgili olmalıdır.

İradenin Hakkını Vermek

Mehmet Akif'in insana hatırlattığı en önemli insanî nokta onun sahip olduğu irade gücüdür. Akif'e göre insan, insan olmasının hakkını iradenin hakkını vermekle gerçekleştirebilecektir. Ona göre, iradenin hakkını vermek, her şeyden önce imanî bir kavrayış, varoluşunun farkına varış ve yaşadığı cemiyeti kavrayışla mümkün olacaktır. Şüphesiz Mehmet Akif insanı, iradeden ibaret görmez. İrade varoluşu kavrayışın sonucudur. İradenin gerçekleştirilme biçimi iradeye, dolayısıyla insana kıymet kazandıracaktır. Onun şiirinde çoklukla tenkit ettiği meselelerden biri, insanın iradesini kendi elleriyle felç etmesi manasına gelecek yanlış tevekküldür. Müslümanların yaşadıkları sıkıntıların temel sebeplerinden biri olarak tevekkülün yanlış anlaşılması olarak gören Akif,

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir… Ne saygısızlık bu!
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor cür'ete… Ha?

mısralarında, ataletini tevekkül olarak gören insanı kendini aldatmanın ötesinde Allah'ı da aldatma gayreti içinde gösterir. Akif'e göre yanlış tevekkül her şeyden önce fıtrata ve iradeye karşı büyük bir saygısızlıktır. Nitekim aynı şiirin devam eden kısmında;

Tevekkülün, hele ma'nâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil.
Nihayet oynıyarak dîne en rezil oyunu.
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!
Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i din:
Bugün kuşatmada İslam'ı bir nazar: Nefrin.
Tevekkül inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,
Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem ey hazele?

diyerek yanlış tevekkülleriyle, tevekkülü üzerinden dile getirdikleri dini de milleti de perişanlığa sürükleyen insanlara kızgınlığını ifade eder. Akif'in 'ey hezele' diye öfkeyle seslendikleri, iradenin hakkını vermeyen, iradeye gerçekleşme zemini sunmayan insanlardır. Bu insanları iradenin zaferinin önünde en büyük engel olarak görmektedir. Aslında Akif, insanın önünde en büyük engel olarak da yine insanı görür. İnsan, varoluşu yanlış anlamadığı zaman, kendini gerçekleştirecek, varoluşunu keşfedebilecektir. Bu keşif gerçekleştiği zaman bir gâye etrafında aksiyon gerçekleşecek; böylece insan, 'insan' olacaktır. Onun yaklaşımları içerisinde insan, iradenin hakkını verip 'insan' olduğu vakit, yukarıda kaydedilen çöl-çağ benzerliği bitecek, çağ başka bir hüviyet kazanacaktır.

Sonuç

Mehmet Akif, her şeyden önce felâketli günlerin felâketzede şairidir. Onu anlamak, derdini anlamakla başlar. Bu yönüyle 'çağ', onun derdidir. Felaketli günler, onu 'dertli insan' yapmış ve o adeta kendi bir takım entelektüel iç meselelerini, özellikle 'Tevhid' şiirinde gördüğümüz, söz konusu dahi etmeyerek kalabalıkların içinde, kalabalıkları hissederek yazmıştır. Ona göre çağ, kendisine sahip çıkanların şekillendirmesine göre bir şekil alacaktır. Ancak yaşadığı dönem itibariyle çağa hakim olan Batı medeniyeti insanlıktan ne kadar uzaksa, çağa hakim olmak, kendi rengini vermek için insan olmanın insana yüklediği vazifenin gereği çabalamayan Müslümanlar da o kadar insanlıktan ve İslam'dan uzaktırlar. Akif'in bu yaklaşımı içerisine ilginç biçimde insanlık dışı batı ile 'insan'sız insan olan Müslümanlar birleşir, benzer telakkilerle değerlendirilirler.

Mehmet Akif, yaşadığı çağı geniş bir perspektiften okumaya tabi tutmuş, siyasî meselelerden topluma ait her meseleye değin kapsamlı değerlendirme ve çıkarımlarda bulunmuştur. Şüphesiz Akif'i kıymetli kılan bu geniş çerçeveden topluma eğilmesinin yanında yer yer ironik üslup ve gerçekçi bir tavırla ve

Başka yerlerde taharî heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklîd ile sökmez hareket.
...
Hastalanmışsa ağaç, gösteriniz bir bilene;
Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
Aşılarken de vurun kendi kendinden aşı

mısralarında dillendirdiği 'kendinden aşı' kavramının taşıdığı bu coğrafyaya has yerli bir bakışla meseleleri değerlendirip yer yer eşsiz bir lirizmle derdini dile getirmesi, şiirini kurmasıdır. Ancak *Safahat*'ının hemen her satırında yankılanan Müslüman dünyanın dertleri göz önüne alındığında, bu gün Müslüman dünyanın tarihinin hiçbir döneminde yaşamadığı zilleti, mezelleti yaşaması düşünüldüğünde Akif'in;

İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümânsız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bari bir 'Yok!' der sada yok mu?

mısralarında yankılanan çığlığının hala kör bir vadide dolanıp durduğunu söylemek acı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağının İdeolojileri Karşısında Mehmed Âkif[1]

Cevat Akkanat
Yazar, eğitimci

Değerli Âkif dostları,
Hepinizi saygı ile selamlıyorum...

Sözlerime başlarken, bu bilgi şöleni için belirlediğim konuyu adlandırmada hayli tereddüt yaşadığımı söylemek istiyorum. Bendeniz "Galip Hayat Manzumesi Mehmed Âkif", "Mehmed Âkif: Galip Zihniyet Timsali" gibi başlıklar üzerinde dururken, Şeref Başkanımız Sayın D. Mehmet Doğan'ın önerisiyle karşılaştım. Sonuçta, bu tür ilmî faaliyetlerle örtüşen 'objektif' bir başlık ortaya çıktı.

Bu açıklamadan sonra, size takdim edeceğim konuşmanın özüyle ilgili genel bir plân sunmak istiyorum. Sözlerimin giriş bölümünde, beni böyle bir bildiri hazırlamaya sevk eden bir takım yaklaşımlar üzerinde duracağım. Bunlar, kuşkusuz Âkif'le ilgili yaklaşımlardır ve ona olumsuz sıfatlar yükleme şeklinde tezahür etmiştir. Hadi daha net söyleyelim: Âkif'i 'Mağlup ideoloji' olarak adlandırarak mahkum eden bir yaklaşımdır söz konusu olan...

Ardından, Âkif'in evrensel hayat manzumesi (İslâmcılığı) ve diğer ideolojilere yönelik tavırları üzerinde tespitlerde bulunarak, durduğu aslî konumu tespit etmeye çalışacağım. Sonuçta ise, Âkif'e biçilen 'mağlubiyet' kefeninin, çürük bir kumaştan imal edildiğini sanırım hep birlikte göreceğiz.

1 Bu bilgi şöleni için belirlediğim konuyu adlandırmada hayli tereddüt yaşadığımı söylemek istiyorum. Bendeniz "Galip Hayat Manzumesi Mehmed Âkif", "Mehmed Âkif: Galip Zihniyet Timsali" gibi başlıklar üzerinde dururken, Şeref Başkanımız Sayın D. Mehmet Doğan'ın önerisiyle karşılaştım. Sonuçta, bu tür ilmî faaliyetlerle örtüşen 'objektif' bir başlık ortaya çıktı.

"Gerçekleşmeyen Mefkure"?

Fevziye Abdullah Tansel **Mehmed Akif Ersoy** adlı kitabında Âkif'in "Leylâ" şiiri üzerinde 'küçük' bir yorum yapar[2]. Bu sathi yorumda Tansel, Âkif'in "Leylâ"yı *"1922 Nisan'ında" "Mısır'a gitmeden önce yazdığı son manzume"* olarak vasıflandırır. Fevziye Abdullah, şiirin ilk mısralarını aktardıktan sonra şöyle der: *"... bu şiiri kadar, hiçbir şey, bize onun ne gibi ruhi ıstıraplar neticesinde Mısır'a gittiğini anlatamaz."* Bu tespitin doğru olması mümkün değil; zira ıstırap onun bütün şiirlerinin ortak paydasıdır. Hatta diyebiliriz ki Âkif, bütünüyle bir ıstıraplar şairidir. Bunun böyle olması da gayet tabiidir, acizlik taşıyan her insan gibi, o da ıstıraplar çekmiştir. Ayrıca mensubu olduğu milletin o dönemde huzurlu bir hayat yaşamadığını biliyoruz. Bu şartlarda ömrünü milletine adamış olan Âkif'in küllî mustaripliğini Fevziye Abdullah Tansel nedense görememiş, görmemiş. Bakın şu satırlarda nasıl da parçacı bir yaklaşım içinde Tansel: *"Âkif'in, gençliğindenberi bağlandığı İslam Birliği idealini, ne Balkan Savaşı, ne Umûmî Harp, hattâ ne de Araplar'ın İstiklâl mücâdelesi yıkabilmişti. Bu hâdiseler, ancak, onu arasıra, fakat süreksiz bedbinliklere düşürmekten başka bir te'sir bırakmaksızın geçip gitmişti. İstiklâl mücâdelesi, Âkif için bir ümit ve kuvvet kaynağı olmuştu; gelecek günlerin hür, kuvvetli Türkiye'si, Şark âlemini uğradığı felâketlerden kurtarabilir, Müslüman Birliği'nin önderi olabilirdi; fakat, İstiklâl Harbi sonunda kurulan yeni Türkiye ve dayandığı laik esaslar, Âkif'in, yıllardanberi bağlandığı, hiçbir hâdisenin sarsamadığı idealinin gerçekleşme ümidini kırdı. Onu, âdeta bir ışık dünyası içinde yaşatan bu idealin, hakikat olacağını umduğu zamanda sönüvermesi, bu hayâl sukûtu, içinden çıkılmaz bedbinliklere düşürdü."* Başta yeni rejimin Âkif'e reva gördüğü yaklaşımlar olmak üzere, diğer etkenler bir tarafa, bu bedbinliklerin etkisiyle Âkif "Leylâ" şiirini yazıp Mısır'a gitti! Fevziye Abdullah'ın kastı ve zannı bu! *"İşte Âkif,* Leylâ *adlı şiirinde, idealinin bu sükûtu karşısında, rûhî buhranlar içindedir. Her yeri ıssız görüyor, aydınlatabilecek bir damla ışık bile yoktur; bunun yerine, edebî bir set, yolunu kapıyor ve o, kendi kendinden bunalmaktadır. Bu iztiraplar içinde, Şark'ı bir Mecnûn'a, İslâm Birliği idealini de* Leylâ*'ya benzetiyor. Akif'in bu mefkûresi artık, erişilmesi imkânsız bir sevgili şahsiyetine bürünmüştür".* Burada hemen şu tashihi bildirelim: Leylâ'nın geleneğimiz içindeki karşılığı *"erişilmesi imkânsız bir sevgili"* değildir. Erişilip geçilmesi, yani aşılması gereken bir aşamadır bizde Leylâ. Fuzûlî'yi, *Leylâ vü Mecnûn*'u hatırlayın. Fevziye Abdullah'ın teşbihte hata yaptığına hükmedebiliriz!

"Yenik İdeoloji" mi?!

Sözkonusu teşbih hatası (!) bakın zamanla hangi kılık kıyafet değişikliğine tâbi olup karşımıza çıkıyor. Edebiyatımızın velûd kalemlerinden dostumuz Mehmet Can Doğan, sözü Fevziye Abdullah Tansel'in bıraktığı yerden alarak birkaç kuşak güncelleştirir. Fakat bu güncelleşme sırasında bir o kadar da takla atar söz: "Gerçekleşmeyen Mefkûre" artık "Yenik İdeoloji" olmuştur.

Durumu izah etmemiz, Mehmet Can Doğan'ın önce bir panelde (70. Vefat Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy Paneli, 20 Şubat 2006, İstanbul) sunduğu, daha sonra ise **Şair Sözü** adlı kitabında [3] yayımladığı "Yenik İdeoloji: Mehmet Âkif Ersoy" adlı metne mesai harcamakla mümkün olacaktır.

2 Fevziye Abdullah Tansel, Mehmed Akif Ersoy, İrfan Yay.,2. Bas., İst., 1973, s. 104

3 Mehmet Can Doğan, Şair Sözü, YKY Yay., İst., 2006, s. 49-58

Her ne kadar Mehmet Can Doğan'ın Âkif'le ilgili verdiği hükmün niteliği başlıktan anlaşılsa da biz mesaimize başlayalım. Bir kere, daha ilk paragrafta, Âkif'in ömrünün son yıllarını Mısır'da geçirmesi hadisesini *'mahkûm ediliş'*; aynı süreci *'gönüllü sürgünlük'* gibi menfî duygusal değerleri olan söz öbekleriyle adlandırmış olması, bu adlandırmalara iştirak etmesi; akabinde Âkif'in *'ideolojik bir figür'* olduğu fikrine tâbi olur bir yaklaşım içinde bulunması, Doğan'ın yaklaşımıyla ilgili ipuçları vermektedir. Sözgelimi şöyle demektedir: *"Aslına bakılırsa, sadece gelinen sonuçta değil, başlangıç noktasında böyle bir ideolojik görünüm ve tercih vardır."* Oysa, Âkif'in tuttuğu yola *'ideoloji'* değil, denilecekse *'sahih hayat manzumesi'* demelidir. Zira bu manzume, bütün bir ömrü kapsar ve özünü evrensel bir nizamdan alır.

Tespitlerindeki tutarsızlıklarına yazısının ilerleyen satırlarında da devam eden Doğan, I. Safahat'ın ilk şiiri "Fatih Camii" olduğu halde, bu kitaptaki şiirlerin şairi için "henüz bütünüyle camiye girmemiştir buradaki özne" diyebilmektedir. Bu, tasnifçi bakışın yanılgısıdır. Sadece "Fatih Camii" mi, sözgelimi "Hasta", "Tevhîd yâhud Feryâd", "Küfe", "Durmayalım", "Hasır", "Geçinme Belâsı", "Meyhâne", vd... bunlar Kur'an'dan, Cami'den ahenk alan metinler değil midir? Yoksa Âkif'e boşuna mı "Camideki Şair" diyoruz?

İşimiz Mehmet Can Doğan'ın kimi yanlışlarını tespit edip onarmak olmadığından asıl mevzua geçiyoruz; Fevziye Abdullah Tansel'in kanaatleriyle kurduğu köprüye... Yazının son paragraflarında karşımıza çıkıyor bu bağlantı. Uzun bir alıntı olacak ama, şöyle diyor Doğan: *"Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir ulus devlet olarak Milliyetçilik düşüncesini benimsemiştir. Çağdaşlaşma ideali ve ilkesiyle Batı'yı rehber edinmekle birlikte ulus-devletin Tevfik Fikret'in savunduğu 'dünya vatandaşlığı' görüşüne mesafeli olduğu açıktır. Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları'nda (1924) çerçevesini çizdiği kültürel yapılanma, yeni devletin de esaslarını oluşturmuştur. Tevfik Fikret'in Batıcılık'ı kesin bir yenilgi almamıştır; ama Mehmet Âkif'in hilafetle belirginleşen İslâmcılık'nın yenilgiye uğradığı açıktır. Şairin 1926'da Mısır'a gidip ancak ölümünden iki ay önce Türkiye'ye dönmesi, ideolojinin yenilmiş olduğunun açık bir işaretidir. Bu noktada, Fevziye Abdullah Tansel'in söylediklerine eklenecek yeni bir şey olmadığı kanısındayım."* Bu son cümlesiyle birlikte, Doğan'ın kendisini tekzip ettiğini söyleyebiliriz: Yukarıda belirtmiştik; *"Gerçekleşmeyen Mefkûre"*nin *"Yenik İdeoloji"*ye dönüştürülmesinden bahsediyoruz.

Âkif konusunda yanılgıya düşenlerin bu düşüşleri neyle açıklanabilir? Sanırım, dil problemi çekmeleridir: Âkif'in lisanından uzak oluşları... Buna başka sebepler de eklenebilir mi, bilmem: Mensup olunan meşrep, yaşanılan dönemin zihniyeti, kimi ilişki ağları, meslekî zaruretler, vs?..

Âkif'in Lisânı

Tali sebepleri bir tarafa bırakıp 'Âkif'in lisânı' meselesine bakalım. Öyle ya, bu lisandan haberdar olmamak, kişiyi şairle ilgili hükümler vermede yanılgıya düşürüyor. Şu halde düğüm Âkif'in lisanını kavramaktan geçiyor. Biz şimdi bu lisanla ilgili tespitlerde bulunacağız.

Bir kere, Âkif Kur'an şairidir. Dolayısıyla Kur'an'la arası açık olanları büyük bir tehlike beklemektedir. Âkif'in 'hicret'i onların kafasını karıştıracaktır.

Âkif'e Kur'an şairi denilmesinin sebebi, hayatını Kur'an'a göre tanzim etmesinden, böylece hakikî bir hayat manzumesi oluşturmasındandır.

Dolayısıyla, Âkif'in faaliyetlerinin temelinde Kur'an'dan hareketle bir inkılâp oluşturma fikri bulunduğunu söyleyebiliriz. Külliyen bir kurtuluş; sosyal, siyasî, kültürel bir inkılâp. İslâm'ı en evrensel ve gerçekçi boyutlarıyla kavrayan ilmî bir akım...

Böyle bir akımın öncüsü olarak Âkif, muhalefet konumundaki ideolojik yapılanmalara karşı hangi tutumu takınmıştır? İsterseniz burada İslâm şairinin Batıcılık, Kavmiyetçilik ve Gelenekçilik sahiplerine yönelik tepkilerini, şiirlerine müracaat ederek belirlemeye çalışalım:

Batıcılara

"...
Mukaddesât ile eğlenmek en birinci işi.
Duyarsanız 'kara kuvvet' bilin ki İmandır.
'Kitâb-ı köhne' de –hâşâ- Kitâb-ı Yezdân'dır.
Üşenmeden ona Kur'ân'ı anlatırsan eğer,
Şu ezberindeki esmâyı muttasıl geveler:
'Kuruun-i mâziyeden kalma cansız evrâdı
Çekerse, doğru mu yirminci asrın evlâdı?'
Nedir alâkası yirminci asr-ı irfanla
Bu şaklaban herifin? Anlamam ayıp değil a!
Metâ'ı fazlı mı varmış elinde gösterecek?
Nedir meziyeti, görsek de bâri öğrensek.
Hayır! Mehâsin-i Garb'in birinde yok hevesi,
Rezail oldu mu lâkin, şiârıdır hepsi!"

(Fâtih Kürsüsünde, s. 255)

"...................... Olur a,
İş bizim Avrupa yârânına benzer sonra!
Hâli ıslâh edecekler, diyerek kaç senedir,
Bekleyip durduğumuz zübbelerin tavrı nedir?
Gelti bir tânesi akşam, hezeyanlar kustu!
Dövüyordum, bereket versin, edebsiz sustu.
Bir selâmet yolu varmış.. O da neymiş: Mutlak,
Dini kökten kazımak, sonra evet, Ruslaşmak!
O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gâyet kaba, pek ma'nasız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden
Analık ilmi tahsîl edecekmiş... Zâten,
Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş:
Ki kadın 'sosyete' bilmezmiş, esâretteymiş."

(Süleymâniye Kürsüsünde, s. 151-152)

Kavmiyetçilere

"Girmeden terfika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
Bırakın eski hükûmetleri meydandakiler
Yeşitir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.
İşte Fas, işte Tunus, işte Cezâyir, gitti!
İşte Îrân'ı da taksîm ediyorlar şimdi.
Bu da gâyetle tabî'i, koşanındır meydan;
Yaşamak hakkını kuvvetliye vermiş Yaradan.
Müslüman, fırka belâsıyla zebun bir kavmi,
Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?"
(Süleymâniye Kürsüsünde, s. 164)

"Hani milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
'Arnavutluk' ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil kavmini sürmek ileri!
Arab'ın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde?
Müslümanlık'ta 'anâsır' mı olurmuş? Ne gezer?
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber."
(Hakkın Sesleri, s. 187)

"Sizin felâketiniz: Târumâr olan 'vahdet'.
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine karkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği te'min edince kurtuluruz.
O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz?
Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyet,
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!"
(Fâtih Kürsüsünde, s. 250-251)

Gelenekçilere

"Görenek hem yalınız Çin'de mi salgın; nerde!
Hep musâb âlem-i İslâm o devâsız derde.
Getirin Mağrib-i Aksâ'daki bir müslümanı;
Bir de Çin sûrunun altında uzanmış yatanı;
Dinleyin her birinin rûhunu: Mutlak gelecek
'Böyle gördük dedemizden!' sesi titrek!
'Böyle gördük dedemizdern!' sözü dînen merdûd;
Acabâ sâha-i tatbîkı neden nâ-mahdûd
Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
'Böyle gördük dedemizden!' diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!

Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu âyetlerde?"
(Süleymâniye Kürsüsünde, s. 155)

"...
Tevekkülün, hele, ma'nâsı hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,
Nihâyet oynıyarak dîne en rezîl oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu!
Yazık ki: Çehre-i memsûha döndü çehre-i din;
Bugün kuşatmada İslâm'ı bir nazar: Nefrin.
Tevekkül inmek için tâ bu şekl-i mübtezele,
Nasıl uyuttunuz efkârı, bilsem, ey hazele?"
(Fatih Kürsüsünde, s. 236)

Yukarıdan beri okuduğumuz mısralar ve benzeri onlarcası, Âkif'in, mensubu olduğu evrensel hayat manzumesi adına söylediği 'ebedî' metinlerdir ve bizce, dünden bugüne ve geleceğe büyük kazanımlardır.

Şimdi, devrinin birtakım ideolojik yaklaşımlarına ve tutum sahiplerine karşı, başta şiirleri olmak üzere bütün bir kimliğiyle net bir tavır sergileyen Âkif'i 'yenik' kelimesiyle vasıflandırmak haksızlık değil midir?

Mümin bir dava adamı ve şair olarak Âkif'i 'yenik' görmek, göstermek kimin işine yarayabilir?

Kimler böyle bir yaftalamadan fayda umabilir?

Kim ne umarsa umsun, bundan paylarına düşen hüsran olacaktır.

Çünkü, Âkif, gerek âsârı gerekse hayatı ile bu coğrafyada bir çığır açmış, bu çığır yankısını bulmuş, hakkı söyleyen muvahhit bir topluluk, ondan sonra da hep var olmuştur. Bugün onun emeklerinin boşa gitmediğini ispatlayacak nitelikte bir uyanış ve diriliş nesli vardır ve bu, inanıyorum ki artarak devam edecektir.

Baştan sona İlâhî Kelam'ın izleriyle dolu olan Safahat, bize sürekli olarak şu düsturu hatırlatmaktadır: "*İman ediyorsanız, galip sizsiniz*!"

Kaynakça

D. Mehmet Doğan, İslâm Şairi İstiklâl Şairi Mehmed Âkif, Yazar Yay., Ank., 2008.
Eşref Edib, Mehmed Akif, Asârı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, ?, 1938.
Fevziye Abdullah Tansel, Mehmed Akif Ersoy, İrfan Yay.,2. Bas., İst., 1973.
Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ) Gonca Yay., İst., 1989
Mehmet Can Doğan, Şair Sözü, YKY Yay., İst., 2006.
Metin Önal Mengüşoğlu, Müstesnâ Şair, Pınar Yay., İst., 2007.

M. Âkif'in İçerisinde İstiklâl Marşı'nı Yazdığı
"Kasr-ı Ebniye"yi İnşa Ettiren

Tâceddin Dergâhı Şeyhi Osman Vâfî Efendi

Dr. Nazif Öztürk
Araştırmacı, yazar

Giriş

Tâceddin Dergâhı, Ankara Tekke Ahmed Mahallesi'nde Şeyh Paşa Zaviyesi derununda Aziz Mahmud Hüdâyî (950/1543-1038/1628) halifelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Tâceddin bin Tâceddin Mustafa el- Ankaravî tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında külliye halinde yaptırılmış ve vakfedilmiştir. Hayatta olduğu sürece dergâhın şeyhliğini, külliyenin banisi Tâceddinzâde Mustafa yapmıştır[1]. Tâceddinzâde Mustafa'nın Bursa'dan Ankara'ya hangi tarihte geldiği ve dergâhı ne zaman inşa ettirdiği kesin olarak bilinmediği gibi, doğum ve ölüm tarihleri de bilin-

1 Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede geçen, "...Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'a mülhak evkâftan Ankara'da vâki', Üsküdârî Aziz Mahmud Efendi hulefasından müteveffa Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin Tekke Ahmed Mahallesi'nde, Şeyh Paşa Zaviyesi'nde binâ eylediği cami'-i şerif ve zaviyesi vakfı..."(BOA/***Cevdet-Evkâf***, 1270: 10201) ifadesi, söylediğimiz hususları doğrulamaktadır. Benzer hususlar Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan şahsiyet kayıt defterlerinde de yer almaktadır (VGMA, ***Atik Şahsiyet Rabi'-Sani/Asker*** 1317: Def. 411, sayfa 77, sıra 1076).

memektedir. Bu belirsizlikler arasında, arşiv vesikalarından ve tarihî olaylardan hareketle, Tâceddin Dergâhı'nın 1610'da meydana gelen Hamamönü/Hacettepe yangınından sonra yapıldığını[2], 1650'lerde cami ve dergâhın hizmete açık olduğunu, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın 1664'de hayatta ve görevinin başında bulunduğunu söyleyebiliyoruz[3].

Kesin tarih verememekle birlikte, Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişi Seyyid Mehmed Saadeddin'in 27 Rebiyülevvel 1270/1853 tarihli teftiş raporundan; şeyhimizin kız ve erkek çocuk bırakmadan vefat ettiğini ve şeyhlik görevinin "ecânibden" yani Tâceddinzâde Mustafa ile hiçbir irsiyet bağı bulunmayan Gizli Şeyh Mehmed Efendiye geçtiğini, Şeyh Mehmed'in vefatından sonra şeyhlik görevinin bu şahsın evlâd, evlâd, evlâdının ekber ve erşedine tevcih edildiğini, bu durumun Abdurrahman Efendi'nin 1130/1717 tarihinde türbedar tayin edilmesine kadar devam ettiğini anlıyoruz. Abdurrahman'ın vefatı üzerine oğlu Seyyid Şeyh Pîr Mehmed 1159/1746'da türbedarlık, 1161/1748'de de şeyhlik görevine atanıyor. 1188/1774 tarihinde "Kasr-ı yed"[4] ile her iki görev oğlu Şeyh Osman'a geçiyor. Şeyh Osman'ın çocuksuz vefatı üzerine 1209/1794'de ciheteyn-i mezkureteyn Hacı Osman'ın oğlu Şeyh Mustafa'ya geçiyor. Mustafa'nın da çocuksuz ölümü üzerine şeyhlik görevi önce kardeşi Şeyh Mehmed'e buradan da 1220/1805 tarihinde Mehmed'in oğlu Şeyh Ahmed'e intikal ediyor. Şeyh Ahmed'in vefatında göreve ehil ve reşit es-Seyyid Süleyman Neş'et ve es-Seyyid Ahmed Şemseddin adında iki oğlu olduğu halde, görevin boşalması halinde ailenin erşet ve ekber evlâdına geçmesi gerektiğine ilişkin kadim teamüle uyularak, şeyhlik vazifesi 1243/1827'de kardeşi Şeyh Osman Vâfî Efendi'ye; buradan da 1270/1853'te oğlu Mehmed Şerif Galib'e geçmiştir[5]. Uzun bir görev süresinden sonra Mehmed Galib'in vefatı üzerine şeyhlik vazifesi 1317/1899'da oğlu Mustafa Tâceddin Efendiye intikal etmiştir[6]. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının kararlaştırıldığı 2 Eylül 1925 tarihine kadar, Tâceddin Dergâhı şeyhlik görevini bu şahıs yürütmüştür.

Mehmed Âkif İstanbul'dan Ankara'ya geldiğinde, Âkif ve arkadaşlarına Tâceddin Dergâhı selamlık binasını tahsis eden şahıs, Şeyh Mustafa Tâceddin Efendi'dir. 1937'de Ankara'da vefat etmiştir ve mezarı Solfasol'dadır.

Tâceddin Dergâhı şeyhlik görevinin üçüncü defa el değiştirdiği 1209/1794 tarihinden tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar geçen 131 yıl boyunca dergâhın şeyhlik görevi, Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin mensup olduğu bu ailenin elinde kalmıştır.

2 Turan, Şerafettin, "Osmanlı Dönemi Ankara'sı", ***Ankara Konuşmaları***, Ankara Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s.53-61.

3 Ankara İçkale Mahallesi sakinlerinden Aslanağa bin Muslu adındaki hayırseverin Bazar-ı Ganem Sûki/ Koyunpazarı Çarşısı'nda yaptırdığı iki katlı han, kahvehane, mescid ve bitişiğinde bulunan üç dükkânın vakfedildiğini gösteren Gurre-i Şaban 1075/1664 tarihli vakfiyesinin şuhûd-i hâl listesinin başında, *"Umdetü'l-meşâyıhü'l-'izam Mustafa Efendi İbni Tâceddinzâde"* ifadeleriyle yer alması, Tâceddin bin Tâceddin Mustafa Efendi'nin bu tarihte Ankara'da hayatta olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca aynı vakfiyede, diğer bir takım hayır şartlarının yanında, Tâceddinzâde Mustafa'nın yaptırdığı cami-i şerifte imam olan kimsenin her gün öğle namazlarından sonra aşr-ı amene'r-resuluyu tilavet edip vâkıfın ruhuna hediye etmesi ve buna karşılık yevmiye 3 akçe vazifeye mutasarrıf olması istenmektedir. Vakfiyede geçen bu ifadeler, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın 1664'lerde Ankara'da postnişin olarak görevinin başında olmasının yanında, bu tarihten önce dergâhla birlikte camiini de inşa ettirerek hizmete açtığını ve kendinden başka bir şahsın imamet vazifesinde bulunduğunu açık bir şekilde göstermektedir (VGMA, ***Aslanağa bin Muslu Vakfiyesi*** 1074: Def. 592, sayfa, 166, sıra 137).

4 Kasr-ı yed, Arapça el çekmek demektir. Devlet vazifesinde bulunan bir kişinin, ehil olan bir şahıs lehine, yaptığı görevden feragat etmesidir. Mehmet Zeki Pakalın'ın ifadesiyle *"Mütevellilik, imamlık (şeyhlik) gibi babasından kendisine intikal eden bir haktan vazgeçmek yerinde kullanılan bir tâbirdir* (**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,** İstanbul 1983, C.II, s. 209.

5 ***Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin'in Teftiş Raporu,*** (BOA/***Cevdet- Evkâf,*** 1270: 10201).

6 VGMA, ***Atik Şahsiyet, Rabi-Sani/Asker*** 1317: Def. 411, sayfa 77, sıra 1076.

1. Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin Hayatı

Osman Vâfî Efendi Ankaralıdır. Babası kendisi gibi Tâceddin Dergâhı şeyhi olan Mehmed Efendi'dir. Ağabeyi Şeyh Ahmed'in vefatı üzerine şeyhlik görevi 1243/1827 tarihinde kendisine geçmiştir.

21 Muharrem 1243/1827 tarihli tevcih kararında Osman Vâfî Efendi'nin türbedarlık ve şeyhlik görevine tayini şu ifadelerle anlatılmaktadır: *"Ankara Kasabasında vâki' Üsküdârî Seyyid Aziz Mahmud Efendi hülefâsından merhum Tâceddinzâde Mustafa Efendi, Tekke Ahmed Mahallesi'nde Şeyh Paşa Zaviyesi'nde bina eylediği dergâhın meşihatını kendi türbesinde türbedar olanlara bırakmıştır. Vazife-i muayyene ile türbedar ve zaviye şeyhi olan Seyyid Şeyh Ahmed bin Seyyid Şeyh Mehmed fevt olmakla müteveffâ-yi mezburun karındaşı Seyyid Şeyh Osman, Ankara Naibi Mehmed Nesim Efendi'nin i'lâmı, Şeyhü'l-İslâm Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'nin işaretleri mucibince fi yevm 21 Muharrem 1243 tarihinde şeyhlik görevine tayin edilmiştir" (*Belge-3). Bu tayin kararından sonra, 1177/1763 tarihinden beri Tâceddin Dergâhı'nda postnişin olan şeyh efendilere Ankara damgası mukataa malından günlük on beş (15) akçe tahsisat verilmesi ilkesine uyularak, bu tahsisatı alması için, Osman Vâfî Efendi üzerine ayrıca ferman çıkartılmıştır. Her iki tevcih kararı, gereği yapılmak üzere evkâf ve harameyn muhasebeleri ile nişân-ı hümâyûn askerî ruznamçesine kaydedilmiştir (Belge-1,2)[7].

İkinci el kaynaklardan öğrendiğimize göre, Osman Vâfî Efendi Safer 1258/ Mart 1842 'de Ankara Müftülüğü'ne getirilmiştir. Aynı dönemlerde yaşayan ve şeyhimizden bir yıl sonra vefat eden Müderriszâde Sadullah el-Ankaravî (ö.1271/1855), Osman Vâfî Efendi'nin Ankara Müftülüğüne atanmasına tarih düşmüştür. İlm-i nücûm sahibi Sadullah Efendi, Osman Vâfî Efendi'yi, zâhir ve bâtın bilgilerine sahip fazıl bir zat olarak övmektedir[8]. Bu tarihlerde Tâceddin Dergâhi şeyhlik görevi Osman Vâfî Efendi'nin üzerinde olduğunu göre, Ankara Müftülüğüne vekâleten atanmış olmalıdır.

Osman Vâfi Efendi, *"hilâf-ı rıza harekete ibtidar eylediği"* gerekçesiyle evâhir-i Receb 1245/1829 tarihli fermanla Kayseri'ye sürgün edilmiş ise de[9]; 27 Zilhicce 1245 tarihinde affedilerek Ankara'ya dönmesine müsaade edilmiştir[10]. Çok hareketli bir hayatı olan Osman Vâfi Efendi bir ara Ankara İmar Meclisi üyeliği de yapmıştır[11].

Bazı belgelerde *"Hacı Osman Vâfî"* denildiğine göre şeyhimizin hac farizasını yerine geti-

7 BOA/***Cevdet-Evkâf*** 1243; 13730.

8 Boğaziçi Üniversitesi, ***Kandilli Rasathane Müzesi Takvimi (KRMT),*** 208/3a ve CD: 22745'den naklen Koç (Tunalı), Gülçin, *"Sadullah Efendi'nin İlm-i Nücûm Kaynaklarından Tanzimat Ankarasına Bir Katkı",* ***Türkiyat Araştırmaları Dergisi,*** s. (369-392) 382, dn. 64. Aynı yazıda Sadullah Efendi'nin takviminde/günlüğünde nadiren bahsettiği yerler arasında, Ankara Paşa Sarayı, Redif Kışlası ve en başta da Tâceddin Dergâhı'nın bulunduğu anlatılmaktadır (***KRMT:*** 208/9-10a; s. 374, dn. 17).

9 BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1245: 7429/a.

10 BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1245: 7429/b.

11 BOA/ ***A.MKT*** 1261: 26/74.

rerek hacı olduğu anlaşılmaktadır[12]. Arşiv vesikalarında *"...ve hânigâh-ı mezkur postnişini olan Hacı Osman Vâfî Efendi'nin ashâb-ı halden ve zi duâsına 'itinâ olunacak dâ'iyâneden bulunduğu..."*[13]ndan bahsedilmesi; şeyhimizin maneviyat sahibi ve duası istenen, saygıdeğer bir kimse olduğunu göstermektedir.

Resmi evrak üzerinde imza attığı yerlerde ünvanı, *"Hâdimü'l-fukarâ, Osman Vâfî postnişîn-i dergâhı hazret-i Tâceddîn-i Velî, Ankara"* olarak yazılmaktadır. Mühründe ise *"es-Seyyid Osman Vâfî Hakk lutfu kâfî"*[14] ibaresi yazılıdır. Demek ki, şeyhimizin adı Osman, nisbesi *"Vâfî",dir.* n

"Sözünde duran, ahdini yerine getiren, güvenilir ve her bakımdan yeterli kimse" anlamına gelen *"Vâfî"* vasfı hemen isminin yanı başında ne kadar kimliğinin ayrılmaz bir parçası ise; *"Allah'ın hoşnutluğu ve ihsanı yeterlidir"* gerisi boş manasındaki *"Hakk lutfu kâfî"* cümlesi de eklemlenerek şeyh efendinin ismi etrafında, ulvî bir anlam bütünlüğü sağlanmıştır.

İsminin sonuna eklenen sıfatlarda gözlenen anlam zenginliğine paralel olarak, devlet erkânı ve halk üzerinde büyük bir saygınlığa mazhar olan Şeyh Osman Vâfî Efendi, 27 yıllık bir hizmet süresinden sonra 1270/1853'te vefat etmiştir. Osmanlı dönemi teamüllerine göre mezarının Tâceddin Dergâhı haziresinde bulunması gerekir; fakat esas hazire tahrip edildiği için, diğer şeyh efendilerle birlikte Osman Vâfî Efendi'nin kabrini, bugün yerinde bulamıyoruz.

Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin vefatı üzerine şeyhlik kadrosuna, vazifeye ehil olan Mehmed oğlu Hanif Efendi'nin görevi niyabeten yürütmesi şartıyla, geride bıraktığı tek erkek evlâdı olan dokuz (9) yaşındaki oğlu Mehmed Şerif Galib (1844-1899) atanmıştır (Belge-4,5).

Bu tayin kararına, Osman Vâfî Efendi'den önce şeyh olan kardeşi Şeyh Ahmed'in oğlu es-Seyyid Ahmed Şemseddin Efendi şu gerekçelerle itiraz etmiştir:

"...Babamız es- Seyyid Ahmed Efendi, berat-ı âli ile şeyh iken vefat etmiştir. Vefatında ben ve ağabeyim Süleyman Neş'et Efendi mevcut ve göreve ehil iken, ciheteyn-i mezkureteyne bizler tayin edilmedik. Eski teamüle uyularak şeyhlik görevi ailenin büyüğü olan amcamız es-Seyyid Osman Halife'ye tevcih edildi. Amcamızın vefatı üzerine şeyhlik vazifesi kadim teamül uyarınca ağabeyim Süleyman Neş'et Efendi'ye geçmesi gerekirken, Ankara Meclisi azasından bazı kimselerin girişimleri sonucu, mahallinden takdim olunan teklif doğrultusunda çocuk yaştaki Şeyh Osman Vâfî'nin oğlu Mehmed Şerif Galib'e tevcih edilmiştir. Haksız olan bu tayin kararından vazgeçilerek görevin ağabeyim es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendi'ye verilmesi gerekir..."[15] Seyyid Ahmed Şemseddin Efendi bu doğrultuda yazdığı dilekçeyi, gereği yapılmak üzere Sadaret'e göndermiştir.

Konunun mahallinde tetkik edilmesi için, Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin Efendi görevlendirilmiştir. İlgili bütün taraflarla görüşen müfettiş;

12 BOA/ **Cevdet- Evkâf** 1257: 16329.

13 BOA/ **Cevdet-Evkâf** 1257: 16329.

14 BOA/ **Cevdet- Evkâf** 1260: 10029 ekleri tutanaklar;

15 BOA/ **Cevdet- Evkâf** 1270: 10201.

"...Bu durumdaki görevlere mutasarrıf olanlardan vefat edenlerin hak sahibi yetişkin büyük evladı mevcut olduğu takdirde görevin bu şahsa verilmesi, evlad-ı sagîri olanların ise bi'n-niyabe edâ-yı hizmet ettirilmek (küçük yaştaki çocuk yetişkin hale gelinceye kadar görevin vekâleten ehil bir kimse tarafından yürütülmesi kaydıyla) üzere veled-i sagîre vazifenin intikal edeceği 1255/1839 tarihli Nizamname[16] ile karar altına alındığını gerekçe göstererek..." (Belge-6) şeyhlik görevinin Mehmed Şerif Galib'e tevcihinin uygun olduğu sonucuna varmıştır[17].

2.Osman Vâfî Efendi'nin Şeyhlik Döneminde Gerçekleşen Hizmet ve Olaylar

Es-Seyyid eş-Şeyh Osman Vâfî Efendi, Tâceddin Dergâhı şeyhleri arasında külliyenin bânisi ve ilk şeyhi Tâceddin bin Tâceddin Mustafa el Ankaravî'den sonra en kudretli şeyhtir. Şeyhlik döneminde Tâceddin Dergâhı'nın kurumsallaşması, mevcut yapıların onarımı, ek binaların inşası ve istikrarlı gelir kaynaklarına kavuşturulması konularında bir dizi gelişmeler olmuştur. Osman Vâfî Efendi'nin şahsiyetinin daha iyi anlaşılması için yaşanan bu gelişmeleri tarih sırasına göre gözden geçirmemizde büyük yarar bulunmaktadır.

a.Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin Kayseri'ye Sürgüne Gönderilmesi ve Affı

Şeyh Osman Vâfî Efendi Tâceddin Dergâhı şeyhliğine tayininden yaklaşık iki yıl sonra, *"hilâf-ı rıza harekete ibtidar eylediği"* gerekçesiyle sürgüne gönderilmiştir. *"Yürürlükteki mevzuata ve o günün yönetim anlayışına göre yapılması uygun olmayan bir harekete teşebbüs etmek"* anlamına gelen bu ifadeden ne kast edilmektedir; fermanda herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Anlaşılan, suç her ne ise işlenmemiş fakat *"suça azmetme/azmettirme teşebbüsü/fiili"* tespit edilerek harekete geçilmiş ve kanuna karşı muhalefet ettiği için (li ecli't-te'dib) Şeyh Efendi sürgün edilmek üzere tutuklanmıştır.

Tutuklama ve sürgün kararını hükme bağlayan fermanın tahlilinden, Şeyh Efendi'nin arzu edilmeyen hareketlere teşebbüs ettiği kanaatine varan Ankara Mütesellimi Mehmed Mes'ut'un durumu İstanbul'a bildirdiği, konunun Şeyhü'l-islâm Besicizâde Mevlânâ Abdulvehhâb tarafından araştırıldığı ve divân-ı hümâyûnda görüşüldükten sonra *"suça azmetme fiili"*nin gerçekleştiği kanaatine varıldığı anlaşılmaktadır. 1245 yılı Receb sonunda alınan sürgün kararı, 24 Ramazan 1245/1829 tarihinde uygulamaya konulmuş ve çavuş marifetiyle Şeyh Osman Efendi Kayseri'ye gönderilmiştir (Belge 7)[18].

Henüz Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti evrakı tasnif edilerek araştırmacıların tetkikine sunulmadığı için, Mütesellim Mehmed Mes'ut'un arzına gerekçe olan ilk kademe evrakını, Şeyhü'l-islâm'ın kanaat izhar ederken hangi delillere dayandığını, divân-ı hümâyun kararının müsdenidâtını bilemiyoruz. Bu bakımdan şu safhada *"hilâf-ı rıza harekete ibtidar etmek"*ten neyin kast edildiğini kesin bir dille söylemek mümkün değildir. Fakat bu ko-

16 1255 tarihli Evkâf Ta'limnamesi, Bend 13-14. Cihetlerin tevcihinde, yeterlik imtihanını kazanmış olanlar arasından, eski görevlinin evladı, evladı birden fazla ise en büyüğü ve ehliyetlisi tercih edilecektir. Sadece küçük evlat mevcutsa görev ona verilir; ancak onun adına bir kaim-makam tayin edilir (Akgündüz, Ahmed, ***İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi,*** İstanbul 1996, B. 2, s.345-346). Daha sonra bu kuraldan vazgeçilmiştir (Ömer Hilmi Ef., ***İthâfü'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l- Evkâf***, İstanbul 1307, s.182, Mes'ele 375. 1280 tarihli Evkâf Nizamnamesi, Bend: 31-35; 1286, 1290 ve 1331 tarihli Tevcih Nizamnameleri.)

17 BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1270: 10201

18 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1245:7429.

nularda ilk akla gelen husus, 1242/1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte Bektaşiler üzerinde yoğunlaşan baskılar oluyor. Şeyh Efendi'nin sürgün yılı olan 1245/1829 tarihinde, üç yıl önce Bektaşî tekkeleri üzerine düşen ateşin alevi sönse de, hâlâ dumanı tütmektedir[19]. Böyle bulanık dönemlerde çekemeyenler, kıskananlar, menfaatine halel gelenler hemen harekete geçerler. Gammazcıların, Şeyh Osman Vâfî Efendi hakkında Bektaşî meşrep davranışlara teşebbüs etmek ithamında bulunmuş olmaları, bize uzak bir ihtimal olarak gözükmüyor.

Şeyh Osman Vâfî Efendi, Kayseri'ye sürgün edilmesinden üç buçuk ay sonra; *"ailesi ve çocuklarının mahzun oldukları, kendisinin de pişman olduğu ve ıslâh-ı nefs ettiği; şayet merhameten affedilirse, kendi halinde evinde padişah hazretlerinin saltanatının devamı için dua edeceği, aynı zamanda 'iyâl ve evladının da sevindirilmiş olacağı"* gerekçesiyle 5 Muharrem 1246/1830 tarihli fermanla affedilmiştir (Belge-8)[20]. Fermanda her ne kadar evinde oturması kaydıyla Ankara'ya dönmesinden bahsediliyorsa da, Şeyh Osman Vâfî Efendi, sürgün sırasında uhdesinden alınmayan Tâceddin Dergâhı şeyhlik görevine dönmüş ve şeyhlik döneminde çok önemli gelişmeler olmuştur.

b.Şeyh Osman Vâfî Efendi Döneminde Tâceddin Dergâhı'na Kazandırılan İlave Gelirler

Bilindiği gibi Tâceddin Dergâhı'nın vakfiyesi ve istikrarlı bir şekilde gelir kaynakları bulunmamaktadır. Ankara malikâne mutasarrıfı el-Hac Mehmed Subhi Efendi'nin teklifi ve defterdâr-ı şıkk-ı evvel el-Hâc Rakım Efendi'nin ruûs-ı hümâyûna arzıyla1177/1763 tarihinde miktarı, sikke-i örfî 44 para,10 akçe yükseltilen Ankara mukataa malından yapılan günlük 15 akçe[21] ile zaman zaman Ankara mal sandığından yapılan aktarmalar[22] ve eyalet valilerinin ihsanlarına[23] ilaveten Osman Vâfî Efendi'nin şeyhlik yıllarında önemli miktarlarda ilave gelir kalemleri ihdas edilmiştir.

Sağlanan gelir kalemlerinin başında, 1 Rebiyülâhir 1252 senesinden itibaren Sultan II. Mahmud (1808-1839)'un kendi vakfından her ay derviş ve misafirlerin yemek bedeli olarak ödenmesi kararlaştırılan 200 kuruş gelmektedir.

Belgede bu husus şöyle anlatılmaktadır: *"Tâceddinzâde Hânikâhı'nın vâridatı olmadığından taamiye bedeli olarak iki yüz elli iki (1252) senesi şehri Rebiyülâhir gurresinden itibaren Cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sanî tâbe serâhu hazretlerinin evkâf-ı Celilelerinden bâ irâde-i seniyye, mahiye ikişer yüz kuruş tahsis olunmuştur. Tekkede kim şeyh olursa bu meblağın onun marifetiyle tahsil ve taamiyeye sarf edilebilmesi için, şeyhlik tevcihine ilaveten*

19 Yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Bektaşilerin araştırılması, gerektiğinde te'dibi ve sürgüne gönderilmesi ve inşa tarihi üzerinden 60 yıl geçmeyen Bektaşi tekkelerinin yıkılması kararı alınmıştır. Bu karar İstanbul'dan başlamak üzere Anadolu ve Rumeli'de tavizsiz bir şekilde uygulanmıştır (BOA/ ***Hatt-ı Hümâyûn*** (HH)1242: 17351; BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1309: 180-185; ***Lütfi Tarihi*** 1290: 150-180). Cami veya mescid yapılmayanlar ile yıkılanların haricinde kalan kadim Bektaşi tekkeleri *"ehl-i salâh"* kimselerin yönetimine verilmiştir (BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1243: 13680; BOA/ ***Ali Emiri(AE)*** 1245: 9950; ***Lütfi Tarihi*** 1290: 151). Bu konuda daha geniş bilgi için bkz Öztürk, Nazif, ***Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi,*** Ankara 1995, s.5-6.

20 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1245: 7429.

21 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1243: 13730.

22 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1257: 16329.

23 Ankara Eyâlet Valisi'nin Ramazan 1234/1818 ayına ait bir aylık gider defterinin tetkikinden; diğer dinî ve hayır kurumlarının yanında Vali Paşa'nın in'âmiye olarak Tâceddin Camii'nde Şifa-i Şerif tefsir edene 70 kuruş, dergâha 65 kuruş, imam ve müezzine 30 kuruş ihsanda bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1234: 7003).

ayrıca beraat i'tası gerekmektedir"[24]. Nitekim bu tarihten sonra Tâceddin Dergâhı'na her kim şeyh olarak tayin edilmişse, bu tayin kararına ilaveten bu paranın tahsili ve harcanması için ayrıca irâde-i seniyye çıkartılmıştır. Belgelerde geçen *"ciheteyn-i mezkûreteyn"* ifadesinden maksat, şeyhlik görevine yapılan atama ile bu paranın tasarrufuna yetki veren tevcih kararıdır.

Devamının gelip gelmediğini şimdilik bilmediğimiz diğer bir gelir kalemi de, 1259/1843 senesi Teşrîniûlâ başından 1260/ 1844 Şubat sonuna kadar her ay beş yüz (500) kuruştan iki bin beş yüz kuruşun makbuz karşılığında, Ankara vergi gelirlerinden Şeyh Osman Vâfî Efendi'ye ödenen paradır. Mahsup arzında verilen bilgilerden aynı tarihlerde Ankara Mevlevîhanesi postnişini es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Efendi'ye her ay 734'er kuruştan 3670 kuruş, Çorum'da sakin Ethem Baba'ya da aylık 100 kuruştan 600 kuruş olmak üzere, üç dergâha toplam 6770 kuruş ödendiği kayıtlıdır (Belge-9)[25].

Bir örnek olması açısından, paranın tahsil edildiğine dair Ankara Malsandığı'na verilen 11 Muharrem 1260/1844 tarihli senede bakmakda yarar bulunmaktadır. Bu senette aynen şunlar yazılıdır: *"...Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-ı 'ıtırnâk olan Tâceddinzâde-i Velî kuddise sırrahu hazretlerinin dergâh-ı feyz-i penâhinde fukarâ ve dervişân ve misafirâna it'âm-ı taam olmak üzere bâ fermân-ı âli ihsân-ı hazret-i şehinşahî olan, beher mâh beşyüz (500) kuruştan işbu altmış (1260) senesi Kanunusânî mâhiyesi bervechi bâlâ beşyüz (500) kuruşun Ankara Eyâleti (Mal) sandığından ahz ve kabzımızı müş'ir iş bu senedi verilmiştir. 11 Muharrem (12)60. Hâdimü'l-fukarâ, Osman Vâfî postnişîn-i dergâh-ı hazret-i Tâceddîn-i Velî, Ankara. (Mühür): es-Seyyid Osman Vâfî, Hakk Lütfu Kâfî"* (Belge-10)[26].

c.İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı "Kasr-ı Ebniye" Şeyh Osman Vâfî Efendi Döneminde Yapılmıştır

Gazeteci Orhan Karaveli tarafından, kendi ailesine paye çıkartmak adına gerçekler çarpıtılarak imam meşrutası/lojmanı gösterilen ve halen *"Mehmed Âkif Müze Evi"*[27] olarak kullanılan bina, Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin gayretleriyle O'nun şeyhlik döneminde yaptırılmıştır.

Tâceddin Külliyesi, Hacı Bayram-ı Velî Camii ve Ankara Mevlevihanesi'nin Ankara İmar Meclisi'nde onarım kararının alındığı 2 Şaban 1261/ 5 Ağustos 1845 tarihinde Osman Vâfi Efendi, Tâceddin Dergâhı şeyhlik görevine ilaveten, diğer semavî dinlerin liderleriyle birlikte bu meclisin üyesidir[28].

Tanzimat'ın ilanından sonra mahallî meclisler, merkezde alınan yenileşme kararlarının halka benimsetilmesi açısından hem üyelerinin kompozisyonu hem de biçilen rol bakımından etkin hale getirilmiştir. Tanzimat'la birlikte meclislerin başkanlıkları 'ulemadan

24 BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1270: 10201.

25 BOA/ ***Cevdet-Evkâf*** 1260: 10029/1.

26 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1260: 10029/2.

27 Bu tebliğin hazırlandığı Aralık 2008'de, cami ve türbe ile birlikte yıl içerisinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları devam ediyordu.

28 BOA/ ***A. MKT*** 1261: 26/74-2.

(kadı) alınarak, idare adamlarına (valiler, muhassıllar, kaza müdürleri) verilmiş, mahallî meclislere dâhil edilen dinî reisleri ve kocabaşları vasıtasıyla gayr-i müslim tebaanın yönetimde söz sahibi olması sağlanmıştır[29]. Nitekim onarım kararlarının alındığı ve *"kasr-ı ebniye"*nin yapımının kararlaştırıldığı Ankara İmar Meclisi kararının altında, Şeyh Osman Vâfî ve diğer yetkililerle birlikte Musevîlerin, Ermenilerin, Katoliklerin ve Rumların temsilcileri de bulunmaktadır.

Taşradaki eşraf ve ayanın meclislere seçimi veya bürokratik kadrolara atanmalarının sebebi, bu kesimlerin yerel dinamikleri çok iyi bilmeleri ve merkezle kurdukları patronaj ilişkileridir. Rızaya dayalı bu mutabakatla, reformların uygulanması ve merkezî yönetim anlayışının hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. Artık mahallî meclisler, Tanzimat'la başlatılan reformların uygulanmasında merkezî otoriteyi taşrada temsil etmektedir. Merkezî yönetim anlayışını benimseyen devlet, bu düzenlemelerle yerel nüfus sahiplerini meclislere alarak, mahallî güçlerle tarihî bir uzlaşmaya gitmiştir[30]. İşte böyle bir dönemde Ankara İmar Meclisi üyesi olan şeyhimiz, tarihin kendisine sunduğu bu imkânı değerlendirerek, üç müessesât-ı hayriyenin onarım kararı içerisine, önemli misafirlerini kabul edip ağırlamada ihtiyaç duyduğu selamlık binası (kasr-ı ebniye)nın yapılmasını dâhil ettirmiştir. Çünkü halkın istekleri doğrultusunda söz konusu yapıların bakım ve onarımlarının gerekli olduğuna dair, Ankara İmar İdaresi mühendislerinin hazırladığı ve meclis kararının dayanağını teşkil eden 29 Muharrem 1261/1845 tarihli teknik raporda[31] *"kasr-ı ebniye"*nin inşasından bahsedilmemektedir. Bu durum, selamlık binasının yapımında Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin etkisini açıkça göstermektedir.

Ankara İmar Meclisi kararında, Hacı Bayram-ı Velî türbesinin onarımı ve camiin noksan olan çerçevelerinin değiştirilmesi ile Mevlevihane Tekkesi'nin tamir edilmesi, dervişlerin ve misafirlerin binek hayvanları için yenibaştan ahır inşa edilmesi dâhil, yapılması gereken tamirat kalemleri keşif bedelleriyle birlikte verildikten sonra, Tâceddin külliyesi hakkında aynen şöyle denilmektedir: *"...Tâceddin-i Velî hazretlerinin dahi hânigâh-ı feyz-i iktinâhları ta'miri ile türbe-i şerifinin bi'l-îcâb tevsi'i ve ilavesi iktiza eden fevkânî iki oda ve tahtanî bir kahve ocağını müştemil "kasr-ı ebniyesi" inşası ile fukarâ odası ve taşra(daki) türbenin ta'miri masârıfâtı bâ tahmin yirmibeş bin üçyüz seksenbir (25.381) kuruşa baliğ olmuş(tur)"*[32].

Gerek meclis kararından ve gerekse Ankara İmar İdaresi mühendislerinin raporlarından bu tarihe kadar Tâceddin Dergâhı selamlık binasının olmadığı, ancak ihtiyaca binaen inşasının gerektiği anlaşılmaktadır. Meclis kararı ve teknik raporda, *"Mürûr-u eyyâm ile bazı mahalleri harâbolmuş ve bazı mahallerinin dahi tevsi' ve termimiyle bazı ebniyenin ilâve-i inşâiyesi icâbetmiş olduğundan ve bunların tamiratına meşruta vakıfları (vakıf gelirleri) olmadığından"* bahsedilmektedir. Belgenin devamında, *"bu eserlerin böyle harap ve perişan bir vaziyette bırakılarak keramet sahibi bu aziz kişilerin ruhaniyetlerinin incitilmemesi ve ahalinin bu konudaki hassasiyetlerine uyulması istenmekte; yapılması gereken onarım ve inşaatların tamamlanması halinde, burada bulunan fukarâ ve dervişânın devletin bekası için dua edecekleri"* anlatılmaktadır. Bu sebeple her iki belgede de tamir ve termim için gere-

29 İnalcık, Halil, *"Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler"* **Belleten** XXVIII, Sayı 112 (1964), 623-90, s. 633.

30 Koksal, Yonca, *"Tanzimat'ta Bulgaristan: Osmanlı'da Merkezî Devletin Oluşumu"*, **Toplum ve Bilim,** Kış 83,(1999-2000), s. 241-266.

31 BOA/ ***A. MKT*** 1261: 26/74-1

32 BOA/ ***A. MKT*** 1261: 26/74-2

ken paranın ülke genelinde başlatılan imar faaliyetleri çerçevesinde başka kalemlerden karşılanması istenmektedir[33].

Meclis kararı ve eklerinin Sadaret'e arzından sonra, söz konusu onarımların yapılması ve yeni baştan inşa edilecek binaların biran önce bitirilmesi için, keşif dosyaları konunun esas sahibi olan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne 26 Zilkade 1261 tarihinde intikal ettirilmiştir[34].

Bu muamelelerin cereyanından dokuz yıl sonra bir şikâyet üzerine Tâceddin Dergâhı'nin teftişini yapan Nezâret Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin tarafından düzenlenen 27 Rebiyulevvel 1270/1853 tarihli teftiş raporunda, *"zaviye-i mezkure el-yevm mevcut ve ma'mur olub, ikiyüz ellialtı (1256) senesi ibdidasından altmışsekiz (1268) senesi gayetine değin lâzim gelen muhasebesi rü'yet olunarak defter-i mumziyesi ilerüde takdim kılınacağı"*[35] anlatılmaktadır. Teftiş raporunda geçen bu ifadelerden, keşif raporları doğrultusunda dergâhın bakım ve onarımlarının yapıldığı, selamlık binasının inşaatının tamamlandığı, mutfağın kaynadığı, gelirin tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı ve muhasebe kayıtlarının tutulduğu, bir bütün halinde Tâceddin Külliyesi'nin hizmete açık olduğu anlaşılmaktadır.

Haberleşme ve ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu o dönemlerde, Osmanlı ülkesinde başlatılan imar ve onarım hareketlerini Yıldız Sarayı'ndan takip etmek amacıyla II. Abdulhamid (1876-1909)'in usul haline getirdiği, bakıma alınan yapıların onarım öncesi ve sonrası fotoğraflarının alınması kuralı doğrultusunda, kendi döneminde yapılan onarımın başlangıcında çektirdiği resimde selamlık binası, bugünkü yerinde açık bir şekilde görülmektedir (Fotoğraf-1)[36].

Eşref Edib'in, Mehmed Âkif'in ikâmetine tahsis edilen ve içerisinde İstiklâl Marşı'nı yazdığı bu binayı tarif ederken anlattığı hususlarla belgede verilen bilgiler ve II. Abdulhamid fotoğraf koleksiyonu arasında bulunan resimdeki görüntü tamamen örtüşmektedir. Eşref Edib aynen şunları yazmaktadır: *"Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdeta selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şırıl şırıl sular akıyor."*[37]

Basit bir gözlemle mevcut yapıların fotoğrafta görünenlerden çok farklı olduğu hemen anlaşılmaktadır. II. Abdulhamid kendi özel serveti olan hazine-i hassadan tahsis ettiği 60.000 küsur kuruşla, 1310/1892-1319/1901 tarihleri arasında camii, minare ve türbe yıkılarak temelden itibaren yenibaştan yapılmıştır. Bu durum, fotoğrafta görülen eski yapılarla yeni binaların mukayesesinden, süreli yayınlarda yer alan haberlerden[38] ve türbe kısmının giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeden anlaşılmaktadır.

33 BOA/ ***A. MKT*** 1261: 26/74-1,2.

34 BOA/ ***A.MKT*** 1261: 26/74-3. Kasr-ı Ebniye'nin inşasına ve diğer yapıların onarımına ait belgelere geçen yılki tebliğimde transkripsiyonlarıyla birlikte yayınlanmıştır (Öztürk, Nazif, *"Tâceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e",* ***Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi (Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Bilgi Şöleni 29-30 Aralık 2007)*** Ankara 2008, s. 212-226).

35 BOA/ ***Cevdet- Evkâf*** 1270: 10201.

36 Ankara'da kâin Tâceddin-i Velî hazretlerinin camii ve türbe-i şerifesi (fotoğrafı), ***İRCİCA,*** 90431/19.

37 Eşref Edib, ***Mehmed âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları,*** İstanbul 1960, B. 2, C. I, s.152.

38 Rumî 29 Mart 1309/ Hicrî 23 Ramazan 1310 Pazartesi tarihli ***Sabah Gazetesi,*** Numara: 1309, Sayı: 13507,s. 1 (Bayazıt Kütüpha-

d.Şeyh Osman Vâfî Tâcî Evrâdını Tasdik Etmiştir

Bilindiği gibi *"evrâd"* kelimesi *"vird"*'in çoğuludur. Allah'a yakınlaşmak amacıyla belirli zamanlarda ve belli sayıda yapılan duâ ve zikri ifade etmektedir. Tasavvuf terimi olarak; bir pîr veya şeyh tarafından düzenlenmiş olan, tarikat mensuplarının her gün veya belirli zamanlarda okudukları ayetler, salavat ve esmâdan oluşan duâ demektir. Bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilirdi[39]. Evrâd ferdî olarak okunduğu gibi, tekkelerde namaz vakitlerinde (Tâceddin Dergâhı'nda sabah namazından sonra okunuyordu) veya zikir başlamadan önce şeyhin yönetiminde topluca okunabiliyordu.

Bağımsızlığımızın sembolü ve millî mutabakat metnimiz olan İstiklâl Marşı'nın yazıldığı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Mehmed Âkif'in misafir edildiği mekân hakkında yeni kuşakları belirsizliklerden kurtarmak adına, iki yıldır mikro tarihçilik ilkeleri doğrultusunda, Tâceddin Dergâhı hakkında çalışıyorum. Bu zaman içerisinde hepsi de yazma olan, Tâceddin bin Tâceddin Şeyh Mustafa el-Ankaravî'nin tertip ettiği, Arapça *"Evrâd-ı şerif"*ten yedi nüshayı tespit etmiş ve mikro filmlerini almış bulunuyorum. Tâcî Evrâdı, önümüzdeki dönemde,*"Tâceddin Dergâhı'nda Uygulanan Eğitim Metodu"* başlığı altında ayrı bir çalışma olarak ele alınacaktır.

Celvetî/Tâcî tarikatında seyr-i sülûkunu tamamlayan müridlere, ders verebileceklerini ve Tâcî Evrâdı'nı okutabileceklerini göstermek için düzenlenen icazet vesilesiyle şu ana kadar tespit edebildiğim yedi nüshadan ikisinin altında Şeyh Osman Vâfî'nin isim ve imzası bulunmaktadır. Bu durum, o satırlarda adı geçen şahsa icazet verilmesinin yanında, Tâcî Evrâdı'nın aslına uygun bir nüsha olduğunu tasdik anlamını da taşımaktadır. Şu anda bizi, işin bu tarafı ilgilendirmektedir.

Metin altında istinsah eden kâtibi ve çoğaltma tarihi belli olmayan Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu arasında 4172 numarada kayıtlı olan nüshanın birinci sayfasında, *"şeyhim ve üstazımın bana icazet verdiği gibi sana icazet verdim"*; eş-Şeyh Osman Vâfî Ankaravî, Postnişîn-i Dergâh-ı Tâceddin[40] ibaresi yer almaktadır. Ancak Evrâd'ın başında bulunan bu ibarenin, kâtibi ve yazı sitili değişik olduğundan, sonradan ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Transkripsiyonu ile birlikte Sadi Bayram tarafından yayımlanan[41] evrâdın müstensihi Bahâeddin Nakşibendî Türbedârı Hafız Hasan Şükrü'dür. İstinsah/çoğaltma tarihi 1268/1851'dir. Bu nüshanın tasdiki, el-Hâc Mustafa Efendi'ye icazet verilmesi sebebiyle yapılmıştır. Tasdikte hem imza, hem de mühür yer almaktadır. Bu kısmın transkripsiyonu aynen şöyledir: *"Ezentü leke iznen tâmmen, yâ nûri aynî el-Hâc Mustafa Efendi. İkra' hezihi'l-Evrâdı'ş-Şerîfi ba'de edâ-i selatü'l-fecr bi-hulûsi'l-kalb. Yuhassilu amaleke ve yüsellimu'z-zamani fi dâreyni. Amin ya mu'în. İnşâ-Allahu teâlâ V'allahu'l-hâdî ilâ sebili'r-reşâd. Sene, semân ve sittîn ve mieteyn ve elf (1268)".* Hâdimu'l-fukarâ' Şeyh Osman Vâfî, Postnişîn-i Dergâh-ı Tâceddîn-i Velî. Ankara. (Mühür): Seyyid Osman Vâfî, Hakk lutfu kâfî.

---

nesi/Tarık Us Koleksiyonu, IRCICA, Arşivi).

39 Kara, Mustafa, ***"Evrâd"***,DİA, İstanbul 1995, C XI, s. 533-535.

40 ***Tâceddin-i Veli Evrâd-ı Şerifi*** (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi: 4172).

41 Bayram, Sadi,*"Taceddin Sultan ve Evradı"*,***Türk Dünyası Tarih Dergisi***, İstanbul Mart 1994,Sayı:87,s.45-53.

Harrerehu'l-fakîrü'l-fukarâ' Hafız Hasan Şükrü. Türbedâr-ı Nakşibendî Bahâeddîn kaddesallâhu sırrehu ve nefe'anallahu bi şefâ'atihi. Amîn yâ mu'în[42].

Bu iki evrâdın başında ve sonunda Şeyh Osman Vâfî Efendi'nin isim, imza ve mührünün bulunması, bu nüshaların aslına uygun olduğunu göstermesinin yanında; bize, diğer nüshaları kontrol etme imkânı da vermektedir.

Sonuç

Şeyh Osman Vâfî Efendi Ankaralıdır. Babası kendisi gibi Tâceddin Dergâhı şeyhlerinden Mehmed Efendidir. Ağabeyi Şeyh Ahmed'in 1243/1827 tarihinde vefati üzerine, şeyhlik görevi aynı tarihte kendisine tevcih edilmiştir. Tâceddin Dergâhı'nda 27 yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1270/1853 tarihinde vefat etmiştir. Şeyhlik görevi, tek erkek evlâdı olan çocuk yaştaki oğlu Mehmed Şerif Galib'e geçmiştir.

Şeyh Osman Vâfî Efendi renkli bir kişiliğe sahiptir. Akranlarının verdiği bilgiye göre, iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Dinî, dünyevî ve tasavvufî bilgileri tahsil etmiş, saygıdeğer ve faziletli bir kişidir. Ünvanı, *"Hâdimü'l-fukarâ, Osman Vâfî postnişîn-i dergâhı hazret-i Tâceddîn-i Velî, Ankara"* olarak yazılmaktadır. Mühründe ise, *"es-Seyyid Osman Vâfî, Hakk lutfu kâfî"* ibaresi yer almaktadır. Demek ki, şeyhimizin adı Osman, nisbesi *"sözünde duran ve güvenilir"* anlamına gelen Vâfîdir. Nisbesinin sonunda ise, *"Allah'ın hoşnutluğu ve ihsanı yeterlidir, gerisi boştur"* manasında 'Hakk lutfu' kâfi cümlesi vardır.

"Arzu edilmeyen hareketlere teşebbüs etmek" ithamı ile bir ara Kayseri'ye sürgün edilmiş ise de, üç bucuk ay sonra affedilerek Ankara'ya dönmesine müsaade edilmiştir.

Hac farizasını yerine getirdiği anlaşılan Osman Vâfî Efendi, Tanzimat sonrasında Ankara İmar Meclisi üyeliğine seçilmiştir. Bu görevde iken Hacı Bayram Camii ve türbesi ve Ankara Mevlevihanesi ile birlikte, Tâceddin Dergâhı'nın onarımına ilişkin meclis kararına; önemli misafirlerini kabul edip ağırlamakta ihtiyaç duyduğu selamlık (kasr-ı ebniye) binasının yapımını ilave ettirmiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı yıllarında Mehmed Âkif ve arkadaşlarının misafir edildiği ve içerisinde İstiklâl Marşı yazılan, hâlen *"Mehmet Âkif Müze Evi"* olarak kullanılan iki katlı binanın Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti tarafından yapılması sağlanmıştır.

Es-Seyyid eş-Şeyh Osman Vâfî Efendi, Tâceddin Dergâhı şeyhleri arasında, külliyenin bânisi ve ilk şeyhi olan Tâceddin bin Tâceddin Mustafa el-Ankaravî'den sonra en kudretli şeyhdir. Şeyhlik döneminde Tâceddin Dergâhı'nın kurumsallaşması, mevcut yapıların onarımı, ek binaların inşası, istikrarlı gelir kaynaklarına kavuşturulması ve Tâcî/Celvetî evrâdının tasdiki konularında önemli gelişmeler olmuştur.

Hülâsâ Şeyh Osman Vâfî Efendi, ilim ve maneviyat sahibi, duası müstecap, merkezî ve mahallî yöneticilerin saygısını, halkın bağlılığını kazanmış, himmeti istenen hürmete lâyık bir kimsedir. Ruhu şâd olsun.

42 Bayram, Sadi, ***Agm***, s.53.

Belge-1. Ankara Damgası Mukataa Malından Tâceddin Dergâhı'na Tahsis Edilen 15 Akçenin Mahallî Kayıtlarının Tetkikine Dair Ferman.



...Kaydı **Ferman**

Hademe-i mezburun vâki' olan tevcihâtı, kadı ve mukataa emini arzlarıyla olagelmiştir. Emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 10 Muharrem 1243, imza.

Evvelen meşihat kaydı aklâm-ı sâire ve nişân-ı hümâyûn askerî ruznamçesinde görülmekle mevcuttur.

An-mukataa-i damga-i Ankara

Şeyh Mehmed, Şeyh-i Tekke-i Tâceddin der- Medine-i Ankara, yevmi 15.

Berat sitade ez an-sebeb ki sikke-i örfî 44 para 10, an-mâl-ı mukataa-i mezbure zam ve müceddeden tevcih ve berat dâde fermude.

Bâ arz-ı el-Hac Mehmed Subhi Efendi, Mutasarrıf-ı mâlikâne-i mezkür ve bâ-telhis-i el-Hac Rakım Efendi, Defterdâr-ı şıkkı evvel ve bâ-ruûs-ı hümâyûn. 17 Cemaziyelâhir sene 1177.

Vechi meşruh üzre meşihat-ı mezbur, mezkurun üzerinde (olduğu) huddam defterinde mestur ve mukayyettir. Emr ü fermân devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 10 Muharrem 1243, imza.

Meâli-i i'lâma Nazaran Muktezâsı Kılındı

Ankara'da vâki' Tâceddinzâde Tekkesinde postnişîn olan Şeyh Mehmed fevt olmakla mahlulünden meşihat-ı mezbur karındaşı Seyyid Şeyh Osman'a tevcih olunmuş olub lakin Tekke-i mezburun Ankara tamgası mukataa malından almak üzere yevmî onbeş akçe vazife, şeyh-i mumaileyhin uhdesine kayıt ile tevcih ve berat olmadığından yedine berat-ı âlişân i'tası istidasında olduğu, meâl-i i'lamdan ve Ankara kazasında vaki' Üsküdârî Aziz Mahmud Efendi hulefâsından Merhum Tâceddinzâde Mustafa Efendi Tekke Ahmet Mahallesinde Şeyh Paşa Zaviyesi'nde bina eylediği camii zaviyesinde meşihat-ı mezkur Seyyid Şeyh Osman'ın üzerinde olduğu askerî ruznamçesinden muhrec-i derkenarından ve Medine-i Ankara'da mukataa-i mezbur kaleminden almak üzere yevmi onbeş akçe vazife, Tâceddin Tekkesi şeyhi Şeyh Mehmed'in üzerinde huddam defterinde bulunarak Anadolu muhasebesinde mukayyed ise de, askerî kuyûd ile muhasebe-i merkûmede mukayyed zâviyenin isimleri mugayir olduğundan iştibâh vâki' olduğuna mebni, sıhhat ve hakikatini tekrar mahallinden istiğlâma mütevakkıf idiğü, ma'lum-u devletleri buyuruldukta, olbabda emr ü frman devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 9 Safer 1243, imza.

Belge-2,3. Osman Vâfî Efendi'nin Tâceddin Dergâhı Şeyhliğine Tayin Tevcihi ile Ankara Damgası Mukataa Malından Tahsis Edilen 15 Akçe Taamiye Bedelinin Tahsil ve Sarfına Yetkili Kılındığına Dair Karar.



Meşihat Kaydı, aklâm-ı sâire ve Nişân-ı Hümâyûn ve Askerî Ruznamçesinde (Mukayyettir).

Meşihat kaydı küçük evkâf muhasebesinde bulunmuştur. Emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 15 Muharrem 1243 İmza.

Harameyni şerifeyn muhasebesinde dahi kaydı bulunmuştur. Emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 15 Muharrem 1243 imza.

Nişân-ı hümâyûn tarafında dahi kaydı bulunmuştur. Ferman devletlü sultanım hazretlerinindir.

Mukteza Der-kenarı Mucibince İsti'lamı Havi(dir). Sıra 243/193,

Tezkire i'lâmı, imza.

Der-i devletmekine arz u dâî kemineleridir ki;

Ankara tamgası mukataası malından almak üzre yevmî onbeş sağ akçe vazifeye mutasarrıf olan, Medine-i Ankara'da vaki' Tâceddinzâde tekkesinde postnişin olan Şeyh Mehmed fevt olduğundan vazife-i mersume, yıne tekke-i mezburede postnişîn olan müteveffâ-yı mezburun oğlu Şeyh Ahmed Efendi dâileri berat ettirmek? üzre mutasarrıf iken ol dahi fevt oldukta karındaşı es-Seyyid Şeyh Osman Efendi dâileri tekke-i mezburda postnişîn olmağın vazife-i mersûme, ancak tekke-i mezburede sâkin dervişânın id'amlarına mahsus olub tekke-i mezburenin maada bir akçe irâdı olmamağla vazife-i mersumeyi, mümaileyh eş-Şeyh es-Seyyid Osman Efendi dâilerine tevcih ve yedine beratı şerîf-i âlişân

sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına bi'l-iltimâs paye-i serîr-i âlâya arz ve i'lâm olundu. Bâki emr, li hazreti men lehü'l-emr(indir). Fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-'ışrîn min Zilhicce, sene isnâ ve erbaîn ve mieteyn ve elf (25 Zilhicce 1243).

Tasdik mutabıktır, mühür.

Ber mantûk u i'lâm Harameyni şerîfeyn mukataasında dahi kaydı bulunmuştur. Emr ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerinindir. 18 Muharrem 1243.

El-abdu'd-dâ'î, li'd-devleti'l-âliyeti'l- Osmaniye, Mehmed Nesim el-mevle'l-hilâfe.Bi-Medine-i Ankara.

Ankara Kasabasında vâki' Üsküdârî Aziz Seyyid Mahmud Efendi hulefâsından Merhum Tâceddinzâde Mustafa Efendi Tekke Ahmed Mahallesinde Şeyh Paşa Zaviyesi'nde bina eylediği camii zaviyesinin meşihatını kendi türbesinde türbedar olanlara ta'yin etmeleriyle, merhumun türbedârı ve vazife-i muayyene ile cami-i şerif zaviyesinin şeyhi olan seyyid Şeyh Ahmed bin Seyyid Şeyh Mehmed fevt olmakla mahlulünden, müteveffâ-yı mezburun karındaşı seyyid Şeyh Osman'a tevcih olmak bâbında belde-i mezbur nâibi Mehmed Nesim Efendi arz etmekle ber-vechi i'lâm karındaşına tevcih buyurulmak üzere faziletlü semahatlü Şeyhü'l-islâm Mevlânâ Kadızâde Mehmed Tahir Efendi hazretleri işaret etmeleriyle, işaretleri mucibince tevcih olunmakla, fi yevm 21 Muharrem 1243 tarihi ile müverrah ve musahhah fermân-ı âlî mucibince merkuma tevcih olunub el-yevm türbedarlık ve meşihat-ı mezküre, mezbur Seyyid Şeyh Osman bin Seyyid Şeyh Mehmed zîde ilmihûnun ba berat-ı âlî üzerinde olduğu askerî ruznâmçesinde mestur ve mukayyettir. Emr ü fermân devletlü inayetlü sultanım hazretlerinindir. 27 Muharrem 1243, mühür.

Belge-4,5. Mehmed Şerif Galib'in Tâceddin Dergâhı Şeyhliğine Tayin Tevcihi ile Sultan II.Mahmud Vakfından Tahsis Edilen Paranın Tasarrufuna Yetki Veren Karar.



Ber-Mu'cebi İşâret-i Aliyye Tevcîh ve Beratı İ'tâ Olunmak(la). 9 Cemâziyelevvel (1)270

Ma'rûzu Çâkeri Kemineleridir ki;

İş bu i'lâm ve merbud evrâk ve derkenârları ile Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişi faziletlü efendi dâilerinin i'lâmını nâtık olduğu vechile Medine-i Ankara'da merhum Tâceddinzâde Mustafa Efendi zâviye ve cami-i şerifi vakfından almak üzere, türbedâr ve zâviyedarlık cihetleri ile cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni tâbe serâhu hazretleri evkâf-ı celilelerinden tekke-i mezkureye muayyen şehriye ikiyüz kuruş taamiye 'uhdesinde bulunan es-Seyyid eş-Şeyh Osman Efendi'nin fevtiyle mahlûlünden sagîr oğlu Mehmed Şerif Gâlib Efendi kesb-i iktidâr edinceye değin tarafına Hanif Efendi ibn-i Mehmed bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet etmek şartıyla sagîr-i mümâileyh ber-mucebi işaret-i aliyye-i

hazreti fetvapenâhî bi't-tevcîh şurûtu lâzimesi rabtıyla Evkâf muhasebesinden ciheteyni mezkûreteyn içûn başka taamiye-i mezkûr içûn başka iktizâ eden berat-ı şerîfin i'tâsı içûn tafsîlen ruûs-i hümâyûnun tasdiri bâbında emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emrindir. 6 Cemâziyelevvel 1270. (Mühür) Ziver Ahmed Bende-i Kalbi Sâdık

İktizası

Evvel emirde zâviyedarlık-ı mezkûre ber-mûcebi i'lâm cânibi hazreti fetvapenâhiden işâret-i aliyye buyurulmağla tevakkuf ider. Fermân, hazreti men lehü'l-emrindir. 5 Rebiyülâhir 1270. Mukâbele şude, imza.

Derkenarda muharrer cami-i şerif ve zâviye vakfından türbedar ve zâviye-i mezbure meşîhat cihetlerine mutasarrıf olan Seyyid Şeyh Osman Halife bir nefer-i sulbi sagîr oğlu Mehmed Şerîf Gâlib'i terk iderek fevt (vefat etmiştir.) Ve sagîr-i merkum bi'n-nefs edâ-yı hizmete iktidar kesbedinceye değin tarafına müstahikkinden Hanif Efendi İbn-i Mehmed bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet etmek üzere ciheteyni mezkûreteyn ile cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni tâbe serâhu hazretlerinin evkâf-ı celilelerinden tekke-i mezkure hademesi taamiyesi içûn ta'yîn olunan şehriye ikiyüz kuruş, müteveffâ-yı merkume mahlûlünden; ber-mucebi nizâm oğlu sagîr merkum Mehmed Şerif Gâlib'e bi't-tevcîh, ciheteyni mezkûreteyn içûn başka ve taamiye-i mezbure içûn başka birer kıt'a berat-ı âlişân i'tası menûtu rey'-i âlî olub, ancak zâviyedarlık cihetinin tevcihi işâret-i aliyye-i hazret-i şeyhü'l-islâmiye mütevakkıf idüğün(den), cânibi teftişten i'lâm ve mucibince işâret-i aliyye buyurulmuş olmağla bu surette i'lâm olunduğu ve işâret-i aliyye buyurulduğu üzere bi't-tevcih başka başka berat i'tası cânibi nezâretlerinden bâ-i'lâm ruûs-i hümâyûna mütevakkıf idüğü(nden) ma'lûmu atufetleri buyuruldukta, fermân hazreti men lehü'l-emrindir. Selh-i Şevval (Şevval sonu) 1270. Mukabel şude. İ'lâm, imza.

Belge-6. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Müfettişi es-Seyyid Mehmed Saadeddin'in 27 Rebiyülevvel 1270 Tarihli Teftiş Raporu Özeti.

Ma'rûz-u Da'îleridir ki;



İşbu ilâm ve hâmiş ve zahrında muharrer derkenarlaru merbut inhalar ve mazbata ve arzuhâle nazar olundukta, Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'a mülhak evkâftan Ankara'da vâki', Üsküdârî Azîz Mahmud Efendi hulefâsından müteveffâ Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin Tekke Ahmed Mahallesinde, Şeyh Paşa Zaviyesi'nde binâ eylediği cami'-i şerif ve zâviyesi vakfının vazife-i muayyene ile türbedar ve zâviye-i mezburede meşîhat cihetlerine mutasarrıf olan es-Seyyid eş-Şeyh Osman Halife bir nefer-i sulb-i sagîr oğlu Mehmed Şerif Galib'i terk ederek vefât idüb (vefat etmiştir). Vakf-ı mezbûrun vakfiyesi yok ise de, vâkıf-ı mümaileyhin hîni vefâtında zükûr ve

inâstan hiç evlâdı kalmamağla ol tarihte ciheteyni mezkûreteyn ecânibden Gizli Şeyh Mehmed Efendi isminde bir zâta tevcih olunarak (tevcih olunmuştur). Anın dahî mahlûlünden işbu tarihe gelince(ye kadar), tevârih-i muhtelife ve beravât-ı müteaddide ile mümaileyh Şeyh Mehmed Efendi'nin evlâd, evlâd, evlâdının ekber ve erşedine tevcih olunageldiği, mevcut berevât-ı âliyeden münfehim olduğundan (anlaşılmaktadır). Ve zâviye-i mezkûre el-yevm mevcûd ve ma'mur olub (dur). İkiyüz ellialtı (1256) senesi ibtidâsından altmışsekiz (1268) senesi gâyetine değin lâzım gelen muhasebesi rü'yet olunarak defter-i mumziesi ilerüde takdim kılınacağından (kılınacaktır). Ve ciheteyni mezkûreteyne, müteveffâ-yı mümaileyhin li-ebeveyn karındaşı oğlu erbâb-ı istihkaktan es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendi dahi talib bulunduğundan bahisle, ciheteyni mezkûreteyn nizâmına tevâfuk eylediği halde, müteveffâ-yı merkûm mahlûlünden bi'n-nefs eda-yı hizmete iktidâr kesb edinceye değin tarafından müstahıkkinden Hanif Efendi ibni Mehmed bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet etmek üzere oğlu sagîr-i merkûma, veyahut ekber bulunan merkûm es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendi'ye tevcîhi müstedi' idüğü (tayin edilmesi gerekirken); Medine-i Ankara Nâibi es-Seyyid Mustafa Nazif Efendi'nin mührünü mutabık işbu bir kıt'a 'ilâmı ve Ankara Eyâleti Müşîri Devletlü Mehmed Vecîhî Paşa Hazretleriyle, Ankara Evkâf Müdîri el-Hâc Ahmed Edib Efendi'nin merbut bir kıt'a inhâları ve Ankara Meclisi'nin merbut bir kıt'a mazbatası maallerinden ve ciheteyni mezkûreteyn mukaddemen pederleri eş-Şeyh Ahmed Efendi'nin bâ berât-ı âli uhtesinde iken hıyni vefatında kendüsiyle büyük biraderi es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendi mevcut iken ciheteyni mezkûreteyn kendülere tevcih olunmayub ber mûcebi teâmül-ü kadim ekber evlâd olan ammileri müteveffâ-yı merkûm es-Seyyid eş-Şeyh Osman Halifeye tevcih olunarak uhdesinde iken anın dahi bu def'a vefatı cihetiyle ciheteyni mezkûreteynin ber-mûcebi teâmül kadim ekber bulunan karındaşı merkum es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendiye tevcîhi icâb ider iken, Ankara Meclisi azasından ba'zı kimesnelerin tesâhibine mebnî mahallinden takdim olunan 'ilâm ve inhâ ve mazbatada şefin üzere inhâ olunduğundan bahisle ciheteyni mezkûreteynin müteveffâ-yı merkûm mahlûlünden ber-mu'cebi teâmül-ü kadîm kebîr birâderi merkûm es-Seyyid Süleyman Neş'et Efendi'ye tevcîhini istidâ' eylediği es-Seyyid Ahmed Şemseddin Efendi'nin merbut bir kıt'a arzuhali meâlinden (anlaşılmıştır.) Ve vâkıf-ı mümâ ileyhin türbesinin türbedarlığı bin yüzotuz (1130) senesi tarihiyle Abdurrahman'ın üzerinde iken fevtiyle mahlûlünden bin yüz ellidokuz (1159) senesi tarihinde oğlu Pîr Mehmed'e tevcîh olunduktan sonra, vâkıf-ı mümaileyhin zâviyesinde bilâ berat zâviyedâr olan Seyyid Şeyh Mehmed Efendi fevt olub, öteden beru' türbedâr olanlar zâviyedâr olagelmeleriyle zâviyedârlık mezkûr bin yüz altmışbir (1161) senesi tarihiyle müceddeden kaydıyla türbe-i mezburda türbedâr olan merkûm Pîr Mehmed'e tevcîh olunarak, zâyiyedarlık ve türbedarlık mezkürler üzerinde iken, kasr-ı yedinden bin yüz seksensekiz (1188) senesi tarihinde oğlu Şeyh Osman'a tevcîh olunub (olunmuştur). (Şeyhlik görevi) üzerinde iken bilâveled fevt olmakla mahlûlünden bin ikiyüz dokuz (1209) senesi tarihinde Seyyid Şeyh Mustafa bin Hacı Osman'a tevcîh olunub (olunmuştur). Anın dahi bilâveled fevtiyle mahlûlünden bin ikiyüz yirmi (1220) senesi tarihinde karındaşı oğlu Seyyid Şeyh Ahmed bin Seyyid Şeyh Mehmed'e tevcîh olunub (olunmuştur). Anın dahi fevtiyle mahlûlünden bin ikiyüz kırküç (1243) senesi tarihinde karındaşı müteveffâ-yı merkûm Seyyid Şeyh Osman'a bit-tevcîh el-yevm üzerinde olduğu ve zikrolunan Tâceddinzâde Hânikâhı'nın vâridâtı olmadığından, Hânikâh-ı Şerife-i merkûm hademesi içûn taamiye olarak ikiyüz elliiki (1252) senesi Şehri Rebiyulâhir Gurrâsında Cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni tâbe serâhu hazretlerinin evkâfı celilelerinden bâ-irâde-i seniyye, mahiye ikişeryüz kuruş taamiye tahsis olunub, sûreti i'ta olunduğu (olunmuştur). Ve bu makule cihâte mutasarrıf olanlardan vefâd idenlerin müstahik kebîr evlâdı olduğu halde bin-nefs ve evlâd-ı sagîri olanlar bi'n-niyabe edâ-i hizmet ettirilmek üzere evlâdına tevcihi ikiyüz ellibeş (1255) senesi tarihinde karargir olan nizâmından idiğü Evkâf Muhasebesinden muhrac derkenar-

laruna, ve bu makûle zâta mahsus olmiyarak taâmiye nâmıyla muhassas olan bu mebaliğ, tekkede kim şeyh bulunur ise anın marifetiyle ahz olunub tekke-i mezkûre taamiyesine sarf olunmak lâzım geleceğine binaen, meşihatı münhale-i mezkûre kime tevcih olunur ise anın marifetiyle taamiyeye sarf olunmak üzere başkaca berat i'tası lâzimeden göründüğü, Rûznâmçe Kalemi'nden yazılan derkenâruna mustefât olduktan sonra (anlaşılmıştır). Sâhib-i arzuhâl merkum es-Seyyid Ahmed Şemseddin Efendi huzûr-u şer'e celb ile istintak olundukta kendüleri ve ammüleri ve pederleri müteveffiyân-ı merkûmâna, evlâd-ı vâkıftan olmadıklarını i'tirâf iderek (etmiştir). Ancak ciheteyni mezkûreteyn ammileri müteveffâ-yı merkuma mukaddema pederi mahlûlünden tevcih olunduğunu ifade ve beyân ile ciheteyni mezkûreteynin, ammileri müteveffâ-yı merkûm es-Seyyid Osman Halife mahlûlünden oğlu sagîr-i merkuma tevcîhinden sarf-ı nazârla karındaşı merkum Seyyid Süleyman Neş'et Efendiye tevcîhini istidâ idüb (etmiştir). Lâkin vakf-ı mezkûrun vakfiyesi nâ-mevcud ve şart-ı vâkıf mahlûl olduğundan maada ber-mantuku derkenâr ciheteyni mezkûreteyn evlâdiyet ve meşrûtiyet kaydı olmiyarak bazen kasr-ı yedden ve bazen mahlûlünden bi't-tevcîh tedâvül-i eyâdî ile sâhib-i arzuhâl merkum es-Seyyid Ahmed Şemseddin'in pederi es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed'in üzerinde iken fevtiyle mahlûlünden kable'l-nizâm ikiyüz kırküç (1243) senesi hilâlinde karındaşı müteveffâ-yı mezbur Seyyid Şeyh Osman Halife'ye tevcîh olunarak el-yevm uhtesinde bulunduğundan, sâhib-i arzuhâl-i mezbur es-Seyyid Ahmed Şemseddin Efendi'nin istidâsı amel-i kadîmine ve nizâmına mugâyır olduğu kendüye tefhîm olunmakla (anlatılmıştır.) Bu surette sagîr-i merkum bi'n-nefs edây-ı hizmete iktidâr kesb idinceye değin tarafından merkum Hanif Efendi bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet etmek üzere ciheteyni mezkûreteyn ile taamiye-i merkume şehriye ikiyüz (200) kuruş müteveffâ-yı merkum es-Seyyid eş-Şeyh Osman Halife mahlûlünden ber-muceb-i nizâm oğlu sagîr-i merkum Mehmed Şerif Galib'e b'it-tevcîh ciheteyni mezkûreteyn içûn başka ve taamiye-i mezkûre içûn başka birer kıt'a berat-ı âlişân i'tâsı menutu re'y-i âlî olub, ancak zâviyedârlık cihetinin tevcîhi işâreti âliye-i hazreti şeyhü'l-islâm sellemehü's-selâmiye mütevakkıf idüğü, huzûr-u atûfelerine i'lâm olundu. El-emru li-menlehü'l-emr. Fi'l-yevm es-sâbi'u'l-ışrîn (27) min şehri Rebiyulevvel sene seb'în ve mi'eteyn ve elf (1270). (Mühür) es-Seyyid Mehmed Saadeddin.

Belge-7,8.Şeyh Osman Vâfî'nin Kayseri'ye Sürgüne Gönderilmesi ve Affı



Verilen Ferman Kaydı

Vusûlen ve menfiyyen meks-ü ikâmet ittirildiğini nâtık vârid olan i'lâmı muzammın bâ-ferman-ı âli şerh veriledi. 24 Ramazan 1245.

Dergâh-ı muallâm kapucu başılarından Ankara Sancağı Mütesellimi Mehmed Mes'ud dâme mecduhûya ve Kayseri Nâibine

Ankara sakinlerinden Tâceddin Şeyhi el-Hâc Osman Vâfî nâm şahıs *"hilâf-ı rıza harekete ibtidar eylediği",* sen ki müteselim-i mümaileyhsin

tarafından der-saadetime tahrir ve inha olunmuş olduğundan bahisle merkum li eclid't-te'dib Kayseri'ye nef ve iclâ olunmak babında emri şerifim sudurunu,bi'l-fiil Şeyhü'l-islâm ve müftîyü'l-enâm olan Besicizâde Mevlâna Abdulvehhâb edama'llâhu fezâilehu işaret etmeleri, işaretleri mucibince merkumun çavuş mübaşeretiyle Kayseri'ye nef'i ve iclâsı bâbında Evâhir-i Receb 1245 tarihinde rikâbı müstedâbta divân-ı hümâyûn tarafından emr-i âlî verildiği mukayyeddir. Fermân devletlü sultanımındır. Gurre-i Muharrem 1246.

İşâretleri Mucibince Merkumun Afv u ıtlâkîcûn.

İmza 5 Muharrem 1246

Merkum el-hâc Osman Efendi'nin ıtlâkı mercûdur. Mühür.

Ma'rûzu abdi müsted'ileridir ki;

Bundan akdem lede'l-îcâb Kayseri'ye bâ fermân-ı âlî nef ve iclâ kılınmış olan Ankaralı Tâceddin Şeyhi el-Hâc Osman Efendi'nin 'iyâl ve evladları mahzunu'l-kalb ve kendisi dahi nâib-i müstağfirbirle ıslâh-ı nefs olarak şâyân-ı âtifet ve sezâvâr-ı 'inâyet-i âlî olduğu zâhir ve rû-numûn olduğuna binâen, rahmen li-hâlihim afv u itlâkına emr ü âlişân-ı ihsan buyurulub, kendi halinde hânesinde duâ-yı devâm-ı hazreti padişahiye müdâvemet ile 'iyâl ve evlâdının mesrûriyetleri niyâzı arz u ubudiyetimize bâdî olmuştur. İnşallahüteâlâ muhâtır-ı 'ilm ü merâhim şümulleri buyuruldukta, olbabda emr ü fermân hazreti menlehü'l-emrindir. 27 Zilhicce 1245. İmza ve mühür.

Belge-9. 1259-1260 Mali Yılında Tâceddin Dergâhı, Ankara Mevlevihânesi ve Çorum'da Ethem Baba'ya Ödenen Toplam 6770 Kuruşun Mahsup Evrâkı.



Mübarek hâk-ı pây-ı kimyasây-ı hazret-i nezâretpenahîlerine ma'rûzu abdi 'ubûdiyet mefrûzlarıdır ki;

Meşâhir-i e'izze-i kirâmdan Medîne-i Ankara'da defîn-i hâk-i 'ıtırnâk olan Tâceddînzâde Hânigâhı'nın fukarâ ve dervişânına tahsis buyurulan maaş olub ellidokuz senesi Teşrîn-i

evvel ibtidâsından sene-i mezkûr şubat gâyetine kadar şehriye beşyüz kuruştan i'tâ olunan ikibin beşyüz ; ve Medine-i merkûmede kâin Mevlevî dergâhının fukarâ ve dervişânına mahsus mâhiye ve taamiye olarak şehriye yediyüz otuzdörder kuruştan kezâlik Teşrîn-i evvel ibtidâsından Şubat gâyetine değin îfâ kılınan üçbin altıyüz yetmiş; ve Çorumda sâkin Ethem Baba'ya mâhiye yüzer kuruştan sene-i mezkur Eylül ibtidâsından Şubat gâyetine kadar verilmiş olan altıyüz kuruş ki, cem'an altıbin yediyüz yetmiş kuruş; Ankara Sancağı'nın sene-i mezkur vergi emvâline mahsub buyurulmak üzere, hânigâh ve dergâh-ı mezkure şeyhleriyle mümâileyh Ethem Baba yedlerinden ahz olunan onaltı kıt'a makbuz senedi leffen takdim, hâk-ı pâyı aliyyeleri kılınmış olduğu bi- eltâfihî te'âla muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı dâverâneleri buyuruldukta meblağı mezburun bervechi muharrer hazinece mahsub icra ve iktiza eden 'ilmühaberleri tarafı çâkiraneme ba's ve isrâ buyurulmak bâbında emr ü fermân hazreti men lehü'l-emrindir. 15 Ramazan 1260.

(Mühür) Mehmed 'İzzet Çâker-i Zıll-i Hüdâ.

Belge-10.Tâceddin Dergâhı'na Tahsis Edilen 500 Kuruşun Şeyh Osman Vâfî Tarafından Tahsil Edildiğine Dair 11 Muharrem 1260 Tarihli Alındı Belgesi ve Şeyh Efendi'nin Mühür ve Ünvanı



Şehr-i Kanunusâni 1260, Yalnız beşyüz kuruş, 500 krş.

Bâ'is-i ilmühaber budur ki,

Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-ı 'ıtırnâk olan Tâceddinzâde-i Velî kuddise sırruhu hazretlerinin dergâh-ı feyz-i penâhında fukarâ ve dervişân ve misafirâna it'âm-ı taâm olmak üzere bâferman-ı âlî ihsân-ı hazret-i şehinşâhî olan beher mâh beşyüz (500) kuruştan işbu altmış (1260) senesi Kanunusânî mâhiyesi, bervechi bâlâ beşyüz (500) kuruş Ankara Eyâleti (Mal) sandığından ahz u kabzımızı müş'ir işbu senet verilmiştir. 11 Muharrem (12)60.

Hâdimü'l-fukarâ Osman Vâfî postnişîn-i dergâh-ı hazret-i Tâceddîn-i Velî, Ankara.

Mühür: es-Seyyid Osman Vâfî Hak lütfu kâfî.

İşâret-i âlî vechile kaydı.



Belge-11.Bir kişiye İcazet Verilmesi sebebiyle Tâcî Evrâdı'nın Şeyh Osman Vâfî Tarafından Tasdikine Dair Bir Örnek.



Belge-12. El-Hac Mustafa Efendi'ye icazet verilmesi vesilesiyle 1268 istinsah tarihli Tacî Evrâdının Şeyh Osman Vâfi Efendi tarafından tasdiki. Aynı zaman Şeyh Efendi'nin unvanlarını gösteren belge.

Taceddin Külliyesi'nin 1319/1901 onarımı öncesine ait II. Abdulhamid fotoğraf kolleksiyonu arasında bulunan resim.



II. Abdülhamid fotoğrafı ile benzer açılardan çekilmiş resimler







Tarihi Şadırvan'ın bir paçası basamak olarak kullanılmaktadır.





2008 onarımı sonrası görüntüler



Son onarımda kaldırılan Kasrı Ebniye ile Cami arasındaki kapı

Mehmet Âkif'in Ruh ve Fikir Dünyası

Dr. Âdil Şen
Yazar, eğitimci

Mehmet Akif Ersoy, ülkemizde yaşayan herkesin bir şekilde tanıdığı bir simadır. Tanındığı kadar da büyük bir sevgiye mahzar olmuştur. Bu kadar yaygın bir tanınma ve sevginin güzel tarafları olduğu gibi, bazen "setredici-gizleyen" bir tarafı da olmaktadır. Kime sorsak İstiklal Marşı müellifinin "iyi bir şair olduğunu", ortalama herkesten duymak mümkündür. İşte bu Akif'e yapılacak en büyük haksızlıklardan birisidir. Zira o bir milletin, hatta insanlığın tarihinde çok ender görülen hisli bir yürek ve fikri meselelerde beyni zonklayan kafa adamıdır.

Akif'i tüm vecheleriyle tahlil edebilmek için yaşadığı devri, muhiti ve bıraktığı eserlerini dikkatli bir şekilde elden geçirmek gerekiyor.

Akif 1873-1936 arasında 63 yıllık çileli, zorlu ama nezih bir hayat sürüyor. Kendi şahsi hayatında bir çok acıyı tatmış Akif için asıl ıstırap kaynağı memleketin durumudur. Bu devir inkıraz devridir. Her biri bir insanı ihtiyarlatmak için yeterli ihtilaller, bozgunlar, hercümerç, isyan ve ihanetle-

rin canlı şahidi oluyor. Bu felaketler onun olgunlaşmasını sağladığı gibi tüm unların sebeplerini anlama ve hal çareleri arama yoluna itmiştir.

Muhitine baktığımız da onun ince ruhu için annesi, keskin zekası için babası ilk elden mürebbileri olmuşlardır. Daha sonra okuduğu mektepler, ahbaplık ettiği dostları, içinde yaşadığı cemiyet ve bilhassa hususi çalışmaları O'nun ruhen ve fikren terakkisinin ana amilleri olmuştur.

Nihayet mevzuumuzun asıl noktasına dönecek olursak Akif ruh dünyası zengin bir şair ve mütefekkirimizdir. O adeta maddenin bütün zaruretlerinden kurtulmuş ruh-i muhasses haline gelmiştir. Ruh coğrafyası afaka sığmayan, arzdan arşa uzanan, zaman itibariyle ezelden başlayıp ebediyetlerin istiap edemeyeceği kadar geniş, köklü ve derindir. Safahatında ontolojik ıstırabın; ruhi çırpınışlardan tutun, yaşadığı cemiyetin düştüğü duruma ağlayan, feryat eden, haykıran, yerine göre kükreyen ve tabiatın telkin ettiği her türlü tedaiye açık saf bir ruhun tüm çizgilerine kadar geniş yelpazeyi onda görmek mümkündür. Sağlam, sarsılmaz bir imanın, cezbe ve vecd halindeki hassasiyetin, ruh dünyasındaki fütuhatın muhteşem tezahürlerini, manzaralarını muazzam ve muhalled safahatında müşahade edebiliriz.

Hülasa edecek olursak, her cephede yenilmiş bir millete, yeniden canlanması için "milli ruh" üfleyebilecek vüsatte, sessiz yaşadım kim nerden bilecek , diyecek kadar derun, vecd ve arşa değecek kadar afaki bir ruhla karşı karşıyayız.

Akif'in fikir dünyası da ruh dünyası kadar zengin çeşitliliğe sahiptir. Şarkın ve garbın işe yarar müktesebatını hazmetmekle kalmayıp bir derece sıçrama yapara, her türlü yokluk, yoksulluk ve yolsuzluğun cereyan ettiği, ithal fikirler ile kafaların karışık, zihinlerin çelindiği dönemde Akif'in bu atmosfere bigane kalmadığını görüyoruz.

Kendi fani varlığını aşmış, milletiyle ağlamış, milletiyle gülmüş, vatan derdi, milletin cehaleti, umumi yeis ve tembellik, gençlik münevver tabakayı ifsat ve istila eden yabancı fikirlere karşı, "şiirden şuura" yol bulacak bir ifade ile mütefekkir bir Akif'i görüyoruz. Fikir ve hassasiyetin kıvamını bulacak şekilde yoğrularak, fikrin her cephesinde şahlandığına şahit oluyoruz.

Allah aşkı, insanlık ideali, vatan ve millet mefkuresi, cemiyet hayatının bütün merhaleleri ile alakalı fikirler:

Mesela ilim, maarif, milli birlik, ahlak ve fazilet, ideal gençlik, münevver tabaka, zenginlik ve refah, kalkınma ve çalışmak, mukaddesata hürmet, tarih şuuru, din ve ahlak felsefesi v.b. bir çok mevzuu ele alarak şair hassasiyeti ve heyecanı ile tespitler ve tekliflerde bulunmuştur. Fakat bu teklif ve tespitler ne kendi devrinde ne de kendisinden sonra hak ettiği alakayı görememiştir.

Akif, ölmüş, bitmiş bir şahsiyet değildir. Fikir ve ruh dünyasıyla hala diridir. Safahat ta

öyle. Akif , büyük adam deyip fikirlerine bigane kalmak hem de dostları tarafından yapılacak en büyük kötülüktür.

Bu anlamda Safahat'ın kaderi de pek parlak değildir. Sahip olduğumuz ama okumadığımız, okuduğumuz ama üzerinde imal-i fikir yapmadığımız bir kitap durumundan çıkarmalıyız.

Akif'le safahatla ilgili konu-konu, başlık-başlık kitaplık çapta incelemeler, araştırmalar yapmalıyız, yaptırmalıyız şeklinde düşünüyorum.

İşte o zaman Akif'in ruhunu şad etmiş olacağız kanaatindeyim.

Ruhun şad olsun.



Mehmet Âkif ve Mitoloji:
Safahat'ta Mitolojik Arka Plân

Dursun Ali Tökel
Yard. Doç. Dr.
19 Mayıs Üniversitesi

Mitolojik anlatılar, genellikle milletlerin dünya sahnesine çıktığı ilk çağlardan kalma ve milletin varlığa, hayata, ölüme vb. olgulara bakışını gösteren olağanüstüyle örtülü metinlerdir. Bu metinler, çok karmaşık simgeleri içeren ve çözümlenmesi hayli zor ayrıntıları içerir. Zira her bir obje aslında insan tarafından bilinen bir varlığın soyut ya da somut gösterenidir. Doğası gereği şiir de yoğun ve karmaşık bir metinsel örgüdür ve bu yönleriyle zaman zaman mitolojik metinlerle benzerlikler gösterir. Şiirlerin anlaşılmasında en önemli adımlardan biri de şâirin metin kurmada kullandığı kaynakların bilinmesidir ve bu kaynakların şâir tarafından hangi gösterilenlere tekabül ettiğinin bulunmasıdır. Şâirlerin bu anlamda metin kurmalarında sıklıkla başvurduğu kaynakların başında mitolojik metinler/anlatılar, mitik unsurlar gelir. Şiirlerin hakkıyla çözümlenmesinde –bu yönüyle-mitolojik metinlerin çok iyi bilinmesi gerekir.

Divan edebiyatı ve halk edebiyatı metinlerinde İran, Arap, Hind, Çin, Yunan mitolojik anlatıları zaman zaman referans kaynağı olmuştur. Bunun gibi Tanzimat'tan sonra da şiirimizin hakim mitolojik kaynağı kadim Yunan ve Roma mitolojileri ve bunların anlatılarıdır.

1870 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa tercüme odası hülefâsından Konstantin Efendi'ye bir Yunan-ı Kadîm Tarihi ısmarlar.[1] Daha sonra Sadullah Paşa on beyti manzum, geri kalanı mensur olarak İlyada'yı çevirmeye başlar, fakat yarıda kalır.[2] Müstakil olarak mitoloji konusunda ilk olarak 1890 yılında Şemsettin Sami bir eser yayınlar: **Esâtir**. Bu eserde "Yunan ve Roma mitolojileriyle birlikte diğer kavimlerin mitolojilerinden de bahsedilir. Daha sonra *Nâbizâde Nâzım*'ın *'Esâtir'*i (İst.1893) çıkar. *Selanikli Hilmi*'nin *'İlias Yahut Şâir-i Şehîr Omiros'* adlı kitabı 1898'de yayımlanmıştır."[3] Şemsettin Sami'nin **Esâtir**'i, "Tarih-i Yunanistan-ı Kadim'deki mitolojiyle ilgili kısa mâlumât bir tarafa bırakılır, Nabi-zade Nazım'ın *'Esâtir'*inin küçüklüğü ve yetersizliği gözönüne alınırsa, mitoloji hakkında en geniş bilgiyi veren eserdir."[4] Mehmet Tevfik Paşa'nın **Esâtir-i Yunâniyân**'ı yayınlanır ve bu eser o zamanlar büyük övgülerle karşılanır. Abdülhak Hamit Tarhan üzerine doktora tezi hazırlayan Gündüz Akıncı'ya göre, "Türk yazarları içinde *mitolojiye* değer veren ve onu eserlerinde ilk kullanan sanatçı" Abdülhak Hâmit'tir.[5]

Tanzimat'tan sonra bilhassa Ziya Gökalp'le eski Türk mitolojik anlatılarına yönelme olmuşsa da, Yunan ve Roma mitolojilerinin hakimiyeti devam eder. Tevfik Fikret, realist hatta natüralist denecek derecede gerçekçi şiirler yazarken, Promete'yi bir şiirinin başlığı yapmaktan çekinmez.

Mehmet Âkif de, gerçekçi, toplumsal faydacı, naturalist anlayışın hakim olduğu şiirin savunucularındandır. Onun için sanat fayda demektir. Bir tebliğ ve tenvir aracıdır. Şiirlerinde sokaktaki en çıplak manzaraları tasvirden çekinmez. "Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" düşüncesini savunur. Aslında tam da bir tasvir şairidir. Bu çalışmada Mehmet Âkif'in şiir kurgusunda mitolojik metinlerin, kahramanların, anlatıların yer alıp almadığı araştırılacaktır. Bu amaçla Safahat baştan sona bu gözle okunacak ve mitoloji karşısında Mehmet Âkif'in tavrı bulunmaya çalışılacaktır.

Şiirde Mitosları Aramak

Bir şiirde veya şâirde mitoloji aramak, eserde mitolojik varlıklara, nesnelere, tarih ve mekanlara, kişi ve hadiselere gönderme yapılıyor mu yapılmıyor mu bakmak demektir. Bu da ancak iki yolla yapılabilir, saydığımız bu mitolojik göndermeler şiirin ya derin yapısında yer alır yahut da yüzey yapısında. Eğer yüzey yapıda mitsel bir unsur varsa bu hemen

1 Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa, İletişim Yay. , İstanbul 1996, s. 11.

2 Hasan Âli Yücel, **Edebiyat Tarihimizden** , İletişim Yay. İstanbul 1989, s. 297.

3 Beşir Ayvazoğlu, **Geçmişi Yeniden Kurmak** , Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1987, s. 79

4 Hikmet Dizdaroğlu, **Türk Dili Dergisi,** 1952, I. Cilt, Haziran sayı 9. Aktaran, Etem Çalık, **Şemseddin Sami ve Medeniyet-i İslâmiye**, İnsan Yay. , İstanbul 1996, s.39.

5 Gündüz Akıncı, **Abdülhak Hâmit Tarhan -Hayatı, Eserleri ve Sanatı** , A.Ü. D.T.C.F. Yay. Ankara 1954, s.251. Türk edebiyatında mitolojik serüvenin kısa bir değerlendirmesi için bkz: Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi,** Akçağ Yay., Ankara 2000.

fark edilir ve "bu eserde mitolojik göndermeler var" denilebilir. Buna Tevfik Fikret'in **Promete** şiirini örnek verebiliriz. Zira daha şiirin adında mitolojik bir varlığa göndermede bulunulmaktadır. Bu şiiri hakkıyla anlamak için Promete adlı Yunan mitolojik kişisi bulunur ve kim olduğu araştırılır. Geri kalan şey Tevfik Fikret'in bu kişiyi *neyin* bir göstereni olarak kullandığı ve *niye* bu kişiyi kullandığıdır.

Romandan bir örnek vermek gerekirse, mesela Yakup Kadri, Ankara romanında Ankara'nın bozkırlarındaki Ankara keçileri ve merinosları anlatır. Bu keçi sürüleri Yakup Kadri'nin gözünde *Tevratî bir manzara* oluşturur. Bu keçilerin kafaları *"kadim Yunan şâirlerinin kutsallaştırdığı Pan"ın kafasına benzer. Keçi sürüsü bir mitolojik ordunun kahramanları gibidir.*[6] Bu metni anlamak için Yunan mitolojisindeki **Pan** kişisinin kim olduğunu bilmek gerekir.

Tanpınar, Maraş Çarşısı'nda gezerken kendini *İlyada*'nın dünyasında sanır.[7] Bir uçak yolculuğunda sis tabakası içinden geçerken, "beyazlığın telkin ettiği sessizlik fikrini kıracak bir yığın şey yaratmakla meşgulken" *hatırına durmadan Dante'nin Araf'ı gelir.*[8] "Dost" adlı bir hikâye okur, oradaki bir cümleyi *"Homiros'a lâyık"* bulur.[9] İyi bir şiiri târif eder: "İyi bir şiir nesirde dâima eksik, az tatmin edici ve hatta lüzumsuz ve bozulmuş şeklini arar görünür" der ve bir misâl verir: *"Homeros'ta kendini vücudunu arayan Ahileus gibi"*[10] (s.315) Tanpınar'ın şiir veya roman bile olmayan bu cümlelerindeki mitolojik varlık adları bu metinde mitolojik göndermeler olduğunu gösterir. Cümlelerin çözümlenebilmesi için mitsel referansları bulmak gerekecektir.

Ama, metinlerde veya sanatkârlarda mitsel arka planları bulmak her zaman bu kadar kolay olmaz. Eğer mitolojik dünya metnin derin yapısında yer alıyorsa bunu anlamanın yolları göndermeleri çok iyi okumak ve derin bir mitolojik bilgiye sahip olmakla mümkün olur. Burada mitolojik somut bir kelime olarak değil, bir *ima* veya *alegori* olarak bulunur. Yani bu durumda *mitsel* figürler şiirde birer *simge* veya *imge* durumundadırlar. Simgelerin veya imgelerin çözümü ancak derin mitolojik bağlara dönmekle mümkündür. "Bugün, XIX.yüzyılın hissetmiş olmasının bile mümkün olmadığı bir şey anlaşılmaya başlanmıştır: Bu da simgenin, efsânenin, imgenin, manevi hayatın özüne âit oldukları; bunları gizlemenin, sakatlamanın, geriletmenin mümkün olduğu, ancak asla yok edilemeyecekleridir."[11]

Simge ve imgelerin soyut birer konu oldukları sanılmamalıdır. Mircea Eliade, **İmgeler Simgeler** adlı kitabında, bu kavramların insan hayatına hâkim olan bütün yönlerini, tarihin, dinin ve toplumsal hayatın imgeler ve simgeler açısından yapısını en derin tahlillerle incelemiştir. Ona göre modern insanın mitolojiyi, ilahiyatı veya efsâneleri inkar etmesinin pek bir anlamı yoktur: "Modern insan mitolojileri ile ilahiyatları hor görmekte serbesttir, ama bu onun gerilerde kalmış efsâneler ve gerilemiş imgelerden beslenmesini engellemeyecektir."[12] Toplumsal yapıları göz önüne alındığında imgeler ve simgeler ge-

6 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, İletişim Yay., Ankara 2003, 16. baskı, s. 224.

7 Ahmet Hamdi Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, (Haz: Prof.Dr. Birol Emil), Dergah Yay., İstanbul 1996 2.Baskı, s. 231.

8 Ahmet Hamdi Tanpınar, **a.g.e.**, s.239.

9 Ahmet Hamdi Tanpınar, **a.g.e.**, s.309.

10 Ahmet Hamdi Tanpınar, **a.g.e.**, s.315.

11 Mircea Eliade, **İmgeler Simgeler**, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yay. Ankara 1992, s. XVIII.

12 A.g.e., s. XXIX.

nellikle görüntülü hâle gelirler. "Toplumsal incelik kuralları, modalar, kutsal törenler, toplumsal davranış biçimleri görüntüsel ya da nedenli simgelerdir"[13] diyen Guiraud'a göre simgeler, bu anlamlarıyla Göstergebilim'in konusudurlar ve yine toplumsal fonksiyonları itibariyle birer *gösteren* işlevini üstlenmişlerdir. "Simge, gösteren bir objedir. Gösterilen kısmı bir anlam ve kavram düzlemini getirir... simge nedensiz ve niyetlidir. Simgelerde biçimle içerik arasındaki ilişki nedenli değil, uzlaşmaya bağlıdır. Simgeler iletişim nedeniyle üretilir ve kullanılır..."[14] İnsan hayatının hemen her anında oynadıkları önemli roller gereği simgeler, çoğu zaman tarihî olmakla beraber, daha ziyade *mitolojik* arka plâna sahiptirler, zira genellikle açıklanamazlar. Simgelerin toplumsal hayat içinde oynadığı önemli rollere Roland Barthes, dikkatleri çekmiştir. Örneğin, *Mythologies* adı altında topladığı denemelerinin birinde *şarap* imgesinin Fransız toplumu için ne anlama geldiğini derin bir tetkikle ortaya koymuştur. Yazı gayet şumüllüdür, fakat sadece şu alıntı bile şarap imgesinin Fransız için ne ifâde ettiğini ortaya koymaya yeter: " Şaraba inanmak, bağlayıcı bir toplum sözleşmesidir... Her kim ki şaraba inanmaz, toplumun gözünde onun *adı* hasta, sakat, kusurludur. Toplum böyle bir insanı, (terimin anlaksal ve uzamsal anlamında) *kavramaz...* ortamı her havada iyileştirir; soğukta, ısınmayla ilgili tüm söylenleri (mitleri); kızıl ısıda, gölgenin, serinliğin, buz gibi ayazın tüm imgelerini çağrıştırır. Şarabı düşletmeyecek hiçbir fiziksel güçlük (hava sıcaklığı, açlık, can sıkıntısı, yurt özlemi) söz konusu olamaz."[15]

Bir sembol veya imge amacıyla sanatkârın mitlere başvurması aynı zamanda onun okuyucu üzerinde *etki* sağlamasının en tesirli yollarından biridir. Araştırmalara göre *mitoloji* ve *din* en etkili sembollere sahip olan iki sahadır. "Hatta sembolik roman, örtülü bir şekilde az çok metafizik bir materyal kullandığı zaman bile, imajlarını dinin ve mitolojinin alanlarından sağlar... mitolojik bir geçmişe sahip olmayan semboller, özel buluşlardır ve böyle oldukları için de hayal gücümüz üzerinde etkili oldukları söylenemez."[16] Sanatçının mitsel bir objeyi kullanması çoğunlukla simgeler ve imgeler vasıtasıyla olacağından, bizim araştırmamız gereken bu simgelerin varlığı ve eserdeki kullanım oranıdır. Sanatçının bir obje seçimi amacıyla bir mitsel figüre başvurması şüphesiz onun, geçmişi, millî yapısı, beslendiği kaynakları, okuma süreci ve esas dünya görüşüyle yakından ilgilidir.

Öyleyse bir sanatkar, bir simgeler ve imgeler yumağıyla edebi eserini kurar, mitoloji ise onun imge veya simge türetmede en sık başvurduğu alandır. Bu anlamda simgelere bakmak demek aslında, dinlere, kutsallara, mitolojilere bakmak demektir. Zira daha sonraları hiç bir imge veya simge yaratılmış olmasın ki, dinsel alanda veya mitolojik çağlarda bunun dengi bulunmasın. Mitsel unsurlar hazır simgelerdir, yaygındır, etkileyicidir ve zihinlerde gösterilenleri bilinir. Yani **Promete** dendiğinde, düşünülmez; özgürlük savaşçısı,

13 Pierre Guiraud, **Anlambilim,** (Çev: Berke Vardar), Kuzey Yay. Ankara 1984, s.12.

14 Fatma Erkman, **Göstergebilime Giriş** , Alan Yay., İstanbul 1987, s.47.

15 Pierre Guiraud, **Göstergebilim** , (Çev: Prof.Dr. Mehmet Yalçın), İmge Kitabevi Yay. Ankara 1994, s.122-123. Yine, Fransız toplumunda *Biftek* ve *Kızarmış Patates* imgeleriyle ilgili aynı yazarın **Yazı ve Yorum** kitabına bakılabilir. "Şarapta olduğu gibi, Fransıza bifteği düşletmeyen besinsel zorunluluk yoktur. Yurdışına adımını atar atmaz, özlem başlayıverir, biftek burada fazladan bir incelik özelliğiyle de süslenir, çünkü uzaksıl mutfakların görünüşteki karışıklığında, tadı sadelikle birleştiren bir besin olduğu düşünülür.... genellikle kızarmış patatesle birleştiğinde biftek, ulusal parıltısını ona da geçirir." Roland Barthes'in bu yazısıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Roland Barthes, **Yazı ve Yorum** , (Çev: Tahsin Yücel), Metis Yay. İstanbul 1990, s.44-45.

16 Brumm, Ursula, **"Sembolizm ve Roman"**, Aktaran: Philip Stevick, **Roman Teorisi**, (Çev: Doç.Dr.Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Ünv. Yay. Ankara 1988, s.304. (Ayrıca Bkz: Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

zulme başkaldırı, mazlumun yanında yer alma, medeniyet savaşçısı vb. gösterilenler akla gelir. Bundan dolayı şâirler bu hazır mitlerden yararlanırlar.

Özetle söylemek gerekirse, sanat eserlerinde mitler imge (imaj) veya simge (sembol) olarak bulunurlar. İlk çağlara âit sanat eserleri hemen hemen tamamen mitolojik bir yapı arz ederken, sonraki çağların eserlerinde mitler, metnin ana figürlerini oluşturan imge ve semboller olarak karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla bu imge ve simgeleri çözümlemeden sanat eserleri -eğer mitik objeleri kullanmışlarsa- tam olarak anlaşılamazlar. Bir sanat eseri olan edebî metnin mit, sembol ve metaforla ilişkisine dair, Wellek/Warren'in şu sözleri bu ilişkinin ne kadar mühim olduğunu ortaya koymaktadır: "İmaj, metafor, sembol ve mit gibi unsurları eski edebiyat araştırıcılarının dıştan ve pek üstün körü incelemiş oldukları iddia edilebilir. Onlara çoğunlukla süs nazarıyla bakıldığından kullanıldıkları yazılardan çıkartılarak ele alınırlardı. Halbuki bize göre bir edebî eserin esas manası onun içindeki mit ve metaforlardan gelir."[17]

İşte bu esas manayı bulmak edebî eserler üzerinde çok derin kazılar yapmakla mümkündür. İlk kazı dozerle vurulur, sonra kazma kürekle, sonra küçük el aletleriyle, sonra süpürgelerle, sonra fırçalarla, sonra kıl fırçalarla... edebi eserde mitolojik bağları ve referansları bulmak kıl fırçayla yapılacak çok sabırlı işlerle mümkündür.

Aslında bu eylemin adı da konulmuştur:

Arketipal Eleştiri

"Bu yöntem, bir çok bilgi kollarına elini atar; antropoloji, psikoloji, tarih, karşılaştırmalı din gibi çeşitli bilim kollarını kullanır... Ana örnek, ilk model anlamlarına gelen arketip, Platon'un ideaları gibi evrensel ve genel bir ilk modeldir ve edebiyat eserlerinde bu genel arketipin az çok farklı şekillerde tekrarlandığını görürüz. Bilhassa çeşitli ülkelerin masallarına bakıldığında bunlarına bazılarında geniş hatlarıyla aynı olay örgüsüne rastlarız. Bir kralın ya da pâdişâhın oğlu değerli bir nesneyi veya bir kızı bulmak için yola çıkar, bir çok engellerle karşılaşır; doğaüstü güçlere sahip insanlardan ya da hayvanlardan yardım görür ve sonunda istediğini elde edip döner. Ana çizgilerini verdiğimiz bu temel örnek bir *arama* arketipidir. Bu arketipi yalnız masallarda değil mitoslarda, eposlarda, Ortaçağ romanslarında, modern romanlarda da bulunur.... bu eleştiri yöntemi bu arketiplerin kökenini eski mitoslarda ve ilkellerin ayinlerinde bulur... bu durumda Arketipçi eleştiri açısından edebiyat arketip olan kişilerin, durumların, simgelerin ifadesidir ve eleştirmen yazarın *farkında olmadan* kullandığı bu mitos dilini çözmek ve eseri daha anlaşılır bir tarzda açıklamakla görevlidir."[18]

Joseph Campbell, arketipçi eleştiride kullanılan mitosların temel işlevini gösterir bir formül-anlatı söylemişti. "Temel mitos kahramanı, **ayrılma-sınav-dönüş** aşamalarından oluşan bir serüven yaşıyordu. Mitos kahramanı bir nesneyi bulmak için yola çıkar (ayrıl-

17 Rene Wellek /Austın Warren, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (Çev: Ahmet Edip Uysal), K. ve T. B.Yay. Ankara 1983, s.258.

18 Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Cem Yay., İstanbul 1994, s. 201-203

ma); türlü engellerle karşılaşır ve bir ara yeraltı dünyasına iner orada karanlık güçlerle savaşır (sınav); istediğini elde eder ve döner. Bu arama yolculuğunun başarıyla sonuçlanması toplumun refahı demektir...bu üç aşamalı olay örgüsü çeşitli anlatı türlerinde, eposlarda, masallarda, romanslarda ve hatta bazı romanlarda görülür."[19]

C. Yung'a göre edebiyatta karşımıza çıkan bu arketipler, insanların ortak bilinç dışında yatan ve bize çok derinden seslenen psişik davranış formlarıdır... edebiyatta yer alan arketipleri ölü alegoriler sanmamalıdır, bunlar insan yaşantısının çok eski temel formlarıdır ve bunun içindir ki bizde derin tepkiler uyandırırlar. Yine bundan ötürüdür ki arketipleri kullanan sanatçı kendi kişisel yaşantılarını aşarak evrensele dokunmuş ve kişisel sesinden daha güçlü bir sesle okura seslenmiş olur."[20]

Ali Canip, Ribo'nun edebiyat ve mitlerle ilgili görüşünü aktarır. Ribo, tekamülü nokta-i nazarından edebiyatı şöyle târif eder: *"La literature est une mythologie dechue et rationalisee- Edebiyat, hubût etmiş, aklîleşmiş, esatirden ibarettir"*[21]. Bu görüş yukarıda zikretmiş olduğumuz tarihî sürecin bir sonucudur. Bu süreci Ali Canip şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "... usturelerde evvelâ ilahî şahsiyetler tecellî eder. İşte bundan epopeler çıkmıştır. Epopelerde mabutlarla kahramanlar bir cihan içinde yaşarlar. Epopelerdeki ilahî seciyyeler yavaş yavaş silinir. Muhayyilenin faaliyeti hayatın alelâde şartlarına yaklaşır, git gide *'romanesk roman'* ve nihayet *'realist roman'* hâlini alır."[22] Ali Canip bu görüşüyle adeta arketipçi eleştiri yöntemini açıklamış olmaktadır.

Dolayısıyla, doğrudan mitolojik adların, nesnelerin, göndermelerin bulunmadığı metinlerde *mitolojik alt yapı* Arketipçi eleştiri yöntemine başvurmakla bulunacaktır. Bunun için de incelenecek esere bu eleştiri kuramının yöntemleriyle bakacağız.

Arketipal Eleştiri Kuramına Göre Safahat'ta Mitsel Unsurlar

Arketipal eleştiri kuramını yukarıda açıkladık. Mehmet Âkif, şiir anlayışı itibariyle, natüralist, dış gerçekçi, hatta pozitivist denecek kadar maddi aleme bağlı bir şâirdir. Onun şiiri, Aristo'dan beri gelen *yansıtmacı kuramın* bir devamıdır. Sanat; hakikatin, görünür dış dünyanın, çıplak gerçekçiliğin bir yansıtmasıdır. Şâir de bunu yansıtandır, meşhur tabirle eline ayna alıp etrafta gezdirendir. Aynadakiler de sanatçının yaptığıdır; yani yansıtma. Burada kendinden bir şey katma, yorumlama, sözü eğip bükme yoktur. Zaten Âkif "sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek" mısraı onun bu anlayışını gösterir. Yani Âkif, felsefi olarak değil ama, şiir anlayışı bakımından pozitivistti, natüralistti.[23] Safahat'ta yer alan bazen, iğrençlik derecesine kadar varan dış varlık tasvirleri bu anlayışın bir sonucudur. Şâir gördüğü dış dünyadaki görüntüler karşısında fevkalade rahatsızlık duyar ve bunu şiiriyle aynen yansıtarak uyarıcı görevini görmüş olur. Sonuçta kendisine düşeni

19 Berna Moran, **a.g.e.**, s. 204.

20 Berna Moran, **a.g.e.**, s. 205.

21 Bu alıntılar için bkz: Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yay., Ank. 2000, s.53-54.

22 A.g.e. , s.54.

23 bkz: *"Beşir Ayvazoğlu ile Mehmet Âkif'in Şiiri ve Sanatı Hakkında"* (Söy: Celal Aslan), **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Mehmet Âkif özel sayısı, Sayı: 73, Mart 2006, s. 83.

yapmış olmanın rahatlığını yaşar, zira kendisi bir aydındır ve her aydın gibi uyarıcı olma görevi vardır. kendisini çıplak gerçek karşısında sadece bir yansıtmacı olarak gören bir şâirin şiirinde doğrudan mitolojik göndermeler bulunmayacağı aşikardır. Mehmet Âkif'in aşırıya varan gerçekçilik anlayışı sonucudur ki onda, mitosları, mitleri, arketipleri taşıyan; *destan, efsâne, masal, halk anlatıları, batıl inançlar, hurâfeler vb.* bütün anlatı elamanları hep küçültme sıfatıyla yer alır.

Mithat Cemal, halbuki Âkif'in çok büyük bir destan şâiri olabileceğini onun bu özelliğinin işlevsiz kalışına üzüldüğünü söyler: " Âkif'in sanat hayatında bir yanlış tarafı vardır: Bu, manzum trajediler yazıp manzum tiyatroların vak'a şahıslarına Gazneli Mahmut'ları, Eyüp oğlu Selahaddin'leri sokacaktı. Mademki din destanları yazmak gibi bir ön kaderle dünyaya gelmişti, bunu yapacaktı, yapmadı ve tarih sahnelerine kahramanlar çıkarıp bir muhavere mahşeri içinde inşad abideleri ürpereceğine cami kürsülerine vâizler çıkarıp onları, günlük hâdiseler üstünde söyletti. Edebiyatımız için bu bir kayıptır. Çünkü, o aruz vezninin Mimar Sinan'ı idi."[24]

Ama maalesef böyle olmamış ve Âkif, aslında her şâir için büyük bir anlatı imkanı sağlayacak olan geleneksel anlatıları hep hafife almıştır. Safahat'tan bir kaç örnek:

Halk Hikâyeleri

Türk anlatı geleneğinde çok önemli bir yeri olan kahvehanelerde **halk hikâye**si anlatma geleneği ve bu hikâyelerin kahramanları, terimleri, sahneleri Âkif'in alayına uğramaktan kurtulamaz: Şiirde, Köroğlu, Ayvaz, Ferhad, Hacı Bektaş, Kerem vb. Halk hikayesi tipleri, bunların hikâyedeki rolleri, bu hikâyelerin çeşitli bölümlerini anlatan şiirler *bedâhaten kusulan herze-pârelerdir.* Mahalle kahvesi şiirinden:

Duvarda türlü resimler: alındı Çamlıbeli,
Kaçırmış Ayvaz'ı ağlar Köroğlu rahmetli!
Arap Üzengi'ye çalmış Şah İsmail gürzü;
Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.
Firaklıdır Kerem'in "of!" der demez yanışı,
Fakat şu "Âh mine'l-aşk"a kim durur karşı?
Gelince Ezrakabânû denen acûze kadın,
Külüngü düşmüş elinden zavallı Ferhad'ın!
Görür de böyle Rüfâ'yi elde kamçı yılan
Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dede can?
Bakındı bak Hacı Bektaş'a: Ah demiş duvara!
Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra
Birer birer oku mümkünse, sonra mânâ ver
Hayır, hülâsâsı kâfî, yekûnu ömre sürer:
Bedâhaten kusulan herze-pâreler ki düşün,
Epey zaman daha lazımdı herze olmak için

(Safahat, s. 145-146.)

24 Mithat Cemal Kuntay, **Mehmet Âkif: Hayatı-Sanatı-Seciyesi-Seçme Şiirleri**, Yeni Mecmua Yay., İstanbul 1948, s. 10. Süleyman Nazif de Âkif'in bu *destan şâirliğine* özellikle vurgu yapmakta ve onun kadim Yunan düşünürleri ve Büyük destan şâiri Firdevsî ile kıyaslamaktadır. Bkz. Süleyman Nazif, **Mehmet Âkif**, (Haz: M.E.Düzdağ), İz Yay., İstanbul 1991, s. 10 vd.

Başka bir yerde de Çamlıbel'i kanunsuzluklar diyarı olarak alıyor[25]:

Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, rabıta yok
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vasıta yok.
(Safahat, s. 204)

Âkif'e göre, Âşık Garib de *"hanlarda sürte sürte ömür tüketmiş biri"*dir: Âkif ney dersleri alıyor, bir ara o kadar bunalıyor ki şu beyti inşad ediyor:

Heyhât! Söndü şevkim, şevkimle ben de söndüm
Hanlarda sürte sürte Âşık Garib'e döndüm[26]

Hurâfe

Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar
(Safahat, s.277).

Çalış dedikçe şerîat, çalışmadın durdun
Onun hesâbına pek çok hurâfe uydurdun
(Safahat, s. 280)

Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz dini
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbiini
(Safahat, s. 288)

O annecikler için duyduğun hurâfeyi at
Düşünme, dest-i musâfâtı Şark'a doğru uzat!
(Safahat, s.351)

Firavun sarayı için şu mısra var:

Ecinni ordusu şeklinde bin hurâfe dolu!
(Safahat, s. 494)

Masal

Bugün artık biri yok.. hepsi masal hepsi yalan!
Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.
(Safahat, s.392)

25 İnsan istiyor ve hatta temennî ediyor ki, Mehmet Âkif, Behçet Mahir'in anlattığı o olağanüstü Köroğlu hikâyelerini keşke okusaydı, o hikâyelerdeki Sâdîvârî hikmeti dinlemiş olsaydı.

26 Mithat Cemal, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif**, İş Bankası Yay., İstanbul 1986, s.183.

Beşerin adli masal, hak zıpırındır yalınız;
Dövülen mahkemelerden kovulur, çünkü cılız.
(Safahat, s.447)

Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum; git de sen aptalları kandır!"
(Safahat, s. 480)

Efsâne

"Turan ili" nâmıyla bir efsâne edindik;
"Efsâne, fakat, gâye" deyip az mı didindik
Kaç yurda vedâ etmedik bu uğurda
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!
(Safahat, s. 477)

Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Hâlâ mı reşîd olmadı, hâlâ mı bu ümmet
(Safahat, s.480)

Karagöz

O demin "harb-i umûmî" dediğin maskaralık,
Karagöz'den de beter, kıymeti yok beş paralık
(Safahat, s.450)

Âkif bir başka yerde de bir kürd'le vaizin konuşmasını anlatır. Bu fıkrada da, "yeryüzü öküz ve balık üzerinde durur" inancıyla alay edilir. Zira bu görüşü aktaran kişi (vaiz) için Âkif *"hani vaiz geçinen maskara şeyler var ya"* der. (*Safahat, s. 422-423)*

Bir başka yerde ise ay tutulmasıyla ilgili inançların hurafe oluşuna vurgu yapar:

O rasathâne-i dünyâ, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mazisiyle:
Ay tutulmuş, "Kovalım Şeytanı kalkın!" diyerek
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
(Safahat, s. 194).

Safahat'ta Dârâ gibi mitolojik şahıslar (s. 109), ejder gibi mitolojik varlıklar (s. 124)'da bulunmaktadır. Mekanlar olarak da şu mısralardaki mekanları gösterebiliriz.

Cihanın Garb'ı vahşet-zâr iken, Şark'ın'da Karnak'lar
Haremler, Sed-i Çinler, Tâk-ı Kisrâlar, havernâklar,

İrem'ler, Sûr-ı Bâbiller semâ-peydâ değil miydi?
(Safahat, s. 469

Mehmet Âkif'de neden mitolojik göndermelerin yer almadığına Mithat Cemal şöyle bir yorum getiriyor: Âkif'in Müslümanlığı Arapça bir Müslümanlıktır. Onun esatirli Müslümanlıkla münasebeti yoktur, yani Acemce Müslümanlıkla... Arap tarihçilerinin yazdığı Peygamber efsanesizdir, halbuki Türk ve Acem tarihçileri Peygamber'in hayatına masal kattılar. Mithat Cemal'e göre, Âkif'in İslam anlayışı Arap'tan geldiği için onda mitoloji, efsane, hurafe, olağanüstü bulunmaz. "Acemler, indo-europeenne bir millet olmanın hukukunu kaybetmeyerek, Müslümanlığın içinde bir felsefe, bir epope ve bir mitoloji kurdular."[27] Mithat Cemal devam ediyor: "Ve madem ki payen değiliz edebiyatımızda da mitoloji yapmaya aklım ermez' diyen Chateaubriand gibi, Âkif de, Acem Müslümanlığından Türk Müslümanlığına geçen tasavvufu sevmez. O, Arap Müslümanlığının takva şâiridir." Tabii ki bunlar tartışmaya açık görüşlerdir. Din tarihinde *olağanüstü*nün İranlılar veya Türklerle başladığını, tasavvufî tarihi görmezden gelerek söylemek uçuk kaçık bir görüştür. Bu görüş Mithat Cemal'in de olsa, Âkif'in de olsa derinlemesine incelenmesi gereken bir meseledir. İslam tarihi içinde bilhassa *İsrailiyyât* denen Yahudi ve Hıristiyân efsanelerini dine sokanlar içinde İranlıların rolü Araplara göre çok çok daha azdır.

Bu hususta Süleyman Uludağ'ın görüşü daha makul durmaktadır: "Âkif, asırlar boyu birike birike yığınlar oluşturan hurafelere, bâtıl inanışlara, bid'atlara ve taklide karşıdır. Bu hususta selefîdir. Zira selefî salihini öne çıkarmakta, Kur'an ve hadisi esas alarak diğer hususları buna göre değerlendirmektedir."[28] Bu da Âkif'in hayatına bilhassa Abduh ve Afgânî ile girmiş olan, "saf din, bilimsel din, Kur'an dini" anlayışının bir yansımasıdır.

Fal ve Mehmet Âkif

Normalde Âkif'in **fal** için de tamamen olumsuz bir tavır takınması ve bu eylemi reddetmesi gerekirdi. Zira bu da diğerleri gibi batıldır, hatta diğerlerinden çok daha açık bir dille din dışı olduğu söylenmiştir. Fakat Mithat Cemal'in anlattığına göre Âkif'in başından şöyle bir fal hadisesi geçmiştir. Burada apaçık bir olumlama olduğu anlaşılıyor.

"Fala inanmayan Âkif'in Berlin'de, bir falcı kadın eline bakıyor. 'Yakında İstanbul'dan taçlı bir mektup alacaksın' diyordu. Ve bir kaç gün sonra, Berlin'de Âkif'e, hiç beklemediği halde, İstanbul'daki Abdülmecid'den tepesi hanedan armalı bir mektup geliyordu. Âkif bu falcı kadını hatırladıkça:

-Nostradamus'un kadını! Derdi."[29]

Bir Arketip Olarak Âsım

27 Mithat Cemal, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif**, İş Bankası Yay., İstanbul 1986, s.214-215.

28 Süleyman Uludağ, *"Selefilik-Sûfîlik ve Âkif"*, **Hece Dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı**, S:133, Ocak 2008, s. 143.

29 Mithat Cemal, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif**, İş Bankası Yay., İstanbul 1986, s.173.

Asım; *toplumunu büyük bir tehlikeden kurtaran/kurtaracak olan mitsel kahraman* motifine bağlanabilecek bir arketiptir. Bu arketip mitsel doğa gereği hemen her milletin mitolojik öykülerinde baş sırayı almaktadır. Bu mitsel öyküde *kurtarılacak bir topluluk/millet,* bunları kurtarması gereken bir *olağanüstü kahraman* ve bu olağanüstü kahramanın üstesinden geldiği *olağanüstü bir iş* vardır. Mitolojilerde sonuçta iş başarılır ve halk kurtarılır. Bu arketip asırlar boyu bütün anlatıların temel yapısını oluşturur. Modern roman ve sinemada ve hatta bilimkurguda da yapı değişmez. Günümüz fantastik kahramanları, Süperman, Batman, Spiderman vb. bu arketipin yansımalarıdır.

Yunan mitolojisinde Promete, Olimpus'a gitmiş ve insanlığı kurtaracak olan ateşi çalmıştı; aynı mitolojide Herkül ebedî cezaya çarptırılan Promete'yi kurtarmak için Dağ'a gitmiş ve efsanevî kartalı öldürerek Promete'yi kurtarmıştı (Herkül'ün üstesinden geldiği ayrıca on iki imkansız iş vardır[30]); yine Yunan mitolojisinde Perseus, yüzde yüz ölüm anlamına gelen Medusa'nın başını kesmeğe gitmiş ve olağanüstü zekası sayesinde bu işi başararak insanlığı kurtarmıştı. Türk Mitolojisinde Oğuz Kaan, Ormana gitmiş ve milleti tehdit eden canavarı olağanüstü zekası sayesinde öldürmüş ve milleti kurtarmıştı. Benzer şekilde İran Mitolojisinde Bijen büyük domuz'u öldürmüş; Rüstem dönülmesi imkansız Mazenderan seferine çıkarak olağanüstülerle dolu yolculuklar yapmış ve Keykavus'u kurtarmıştı. Hind mitolojisinde de tanrı Siva büyük Yılan'ı (ejderha) öldürmüştü.[31] Gılgamış, âb-ı hayâtı aramak için uzun yolculuklara çıkmış, onu da bulmuş ve fakat istifade edememişti. Bu sıra dışı kahramanlar mitsel varlıklar olmakla beraber, bunlara yüklenen işlevler, daha sonraki çağlarda tekrarlanıp durmuştur.

Arketipal eleştiri açısından Safahat'a baktığımızda bu eleştirel yöntemin öne sürdüğü kahraman arketipini Asım'da tam anlamıyla görmekteyiz. Âsım, öncülleri olan mitsel kahramanlarla hangi açıdan örtüşmektedir? Şimdi bu sorunun cevabına bakıyoruz.

Âsım, sıradan bir insan profiliyle sunulmaz. Safahat'ta onu tavsif eden mısralara olağanüstüye yapılan vurgularla verilir:

Mehmet Âkif, Umar mıydın adlı şiirinin son beytinde:

> *İlâhî! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da*
> *Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda*
> *(Safahat, s. 473)*

Diyor ki, bu el işte Âsım'dır.

Asım Kimdir?

Asım'ı anlatan sıfatlara baktığımızda, aslında onun ne kadar da *olağanüstü* özelliklerle anlatıldığını görürüz. Bu sıfatlar arkaik mitsel kahramanların nitelikleriyle fazlasıyla örtüşür. Bu yapısal özellikler dikkate alındığında, aslında Âkif'in ütopyaya yakın bir dünya hayali

30 Cahit Beğenç, **Anadolu Mitolojisi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1967, s.50-51. Herkül'ün başarmış olduğu olağanüstü on iki görev için ayrıca bu kaynağa bakılabilir.

31 Wendy Doniger O'Flaherty, **Hindu Mitolojisi**, (Çev: Kudret Emiroğlu), İmge Yay. Ankara 1996, s. 212.

peşinde olduğunu anlarız. Âsım'ın kuvvete dayanarak çözmeye çalıştığı problemlerin giderilmesiyle kurulacak dünya aslında bütün insanlığın özlemi olan dünyadır. Âkif'e göre mazide (asr-ı saadette) böyle zamanlar bir müddet yaşanmıştır. Fakat bunun yeniden ve sürekli olmasının istenmesi ve dünyayı mutlak adaletin yönetmesi mitolojilerde *golden age* (altın çağ) olarak adlandırılan bir çağ düşüncesinin ürünüdür: Bir gün o altın çağ *tekrar* gelecek ve insanlığın hiç bir problemi olmayacak, kurtla kuzu yan yana bulunacak, acı, hastalık, fakirlik olmayacak her yere mutla adalet hakim olacaktır. Âkif'deki bu anlatısal yapının çözülmesi için altın çağ mitolojisinin bilinmesine ihtiyaç vardır.[32] Safahat'a baktığımızda Âsım'ın şu olağanüstü özelliklerini görürüz:

Eşi bulunmaz dört başı ma'mur insan;
Yaratılış harikası, muazzam bir heykel;
Hamâset şiiri,
Göğsünün ebâdı yüksek mi yüksek,

Derin mi derin bir yürek,
Dalgalandıkça içinden taşan iman denizi,
Dökülen hisleri incilerin en temizi,
Gövdesi yalçın kayalardan yapılmış bir âbide,
Ölümden korkusu olmayan
Bütün duyguları sanki yok olmuş,
Fakat ruhu ince mi ince,
İrfânı için söylenecek söz bile bulunmayan, öğrendiği ve bildiği her şey sağlam,
Dehşetli bir boynu,
Zinde bir beyni olan

(Safahat, s.448)

Eşsiz bir insan numûnesi,
Tamâmen ayrı bir cihan
Bileği bükülmez bir pehlivan,
Vb..

(Safahat, s.448-449.)

Demir gibi pehlivanları dut ağacı gibi silkeleyip atan,
(Safahat, s.450)

32 Campanella'nın, Selahattin Eyüboğlu tarafından çevrilen Atın Çağ adlı şiiri, bu düşünceyi çok güzel anlatmaktadır.
Mutlu bir altın çağ olduysa eskiden
Niçin bir kez daha olmasın?
Herşey dönüp dolaşıp
Gelmiyor mu eski yerine?
Düşündüğüm, öğütlediğim gibi benim
Paylaşsaydı insanlar
Yararları, mutluluğu ve ahlakı
Cennet olurdu dünya...
Uyanık, temiz sevgiler gelirdi diyorum
Azgın, kör sevgiler yerine
Yalan dolan, bilgisizlik yerine
Gerçek bilgi gelirdi
Ve kardeşlik zorbalığın yerine.
(http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=altin%20cag)

Ebû-Zer gibidir. Meyhâneleri basar, kumarbazları tehdit eder. Aleni eğlence düzenleyenlerin hepsini döver, gece nara atan sarhoşları kovalar, millet açken, parayı zevk sefaya harcayanları dövüp kovalar, (*Safahat, s.452-453)* Köroğlu, Robin Hood, William Tell gibidir; zenginden alır, fakirlere verir: *"Bir de öksüzler için bin lira aldım zor zar"* (*Safahat, s. 454).* Gerçi Âkif bu zorbalığı tasvip etmiyor, ve şiddet kullanmayı eleştiriyor:

Bize Âsım ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun
Birinin pençesi ister yalınız: Kânûnun
Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürürüsün
Yoksa millet değil, ancak dağınık bir sürüsün!
(Safahat, s.455)

Başka bir yerde de Âsım'ın bu tavrını Köse İmam şöyle eleştiriyor:

-Doğru söz, sonra tabîî, efelik var serde!
-Efelik çok güzel ammâ, sonu çıkmaz bu yolun,
Eme oğlum şuna bir parça nasîhatte bulun.
(Safahat, s.448)

Asım Ne İçin Gönderiliyor

Âsım, üstesinden gelinmesi adeta imkansızı bir görevi başarmak için, tehlikeli diyarlara gönderilen olağanüstü bir varlık imajına uygun bir arketiptir demiştik. Ondan istenenler de, mitsel kahramanlardan beklenenle son derece uygun düşer. Ondan istenilenler, bir milletin kurtuluşu olacaktır, o ve onun adında temsil edilen kişilerden şunlar beklenir:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini

Heriflerin hani dünya kadar bedâyii var
Ulûmı var, edebiyâtı var, sanâyi var
Giden birer avuç olsun getirse memlekete;
Döner muhîtimiz elbet muhît-i ma'rifete.
(Safahat, s. 305)

Bu cihetten, hani hiç yılmasın, oğlum gözünüz,
Sâde Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla berâber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı
Hem için, hem getirin yurda o nâfî suları
Aynı menbâları ihyâ için artık burada
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.
(Safahat, s.462-463)

"Neredesin hey gidi Berlin" diyerek yollanınız,

Altı ay,bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şarkın âğûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Asım bol bol...
(Safahat, s. 464)

Sonuç

Ana hatlarını vermeye çalıştığımız ve arketipal eleştiri yöntemiyle incelediğimiz Safahat'ta, aslında mitolojik unsurlar yok gibi durmaktadır. Açık referanslar görülmez. Kadim çağların mitolojik anlatılarından, kahraman-mekan-zamanlarından parçalar taşıyan simgelere pek tesadüf edilmez

Fakat arketipal eleştiri ile bakıldığında aslında Âkif'in şiiri tam da mitsel şiirler kategorisine giren metinlerdir. Gönderilen kişi, gönderilme amacı, gönderilen yer, onu bekleyen tehlikeler hemen hemen mitolojik anlatıların yapısal özellikleri gösterir. Bilhassa Propp'un masalların yapısal incelemesinde gösterdiği sınıflamalar dikkate alınırsa Âkif'in aslında yapısal olarak tam da bir mitolojik kurgu üstünde çalıştığını göstermektedir. Dikkatli bir inceleme, daha pek çok ayrıntının bulunmasına yardımcı olmaktadır. Sanatsal ürünleri zenginleştiren, gizemli bir haleye bürüyen, insanı derinden etkileyen anlamsal çerçeveleri yaratan etkilerin başında o metnin arkaik metinlere/devirlere göndermeler yapması gelir. Şâirler bundan bigane kalamazlar. Âkif gibi, gerçekçilik adına bu *olağanüstü* metinlere sırt dönenler ise, kendileri olağanüstüye dönüşen metinler kurarlar. Aslında bu yapı insanoğlunun kusursuz, ayıpsız, hakkın tesis edildiği, adaletin her yerde işlevsel olduğu bir dünya hayalinin evrensel boyutlardaki yansımasıdır (biz buna *ada miti* de diyebiliriz).[33] Edebî metinler de kendi imkanlarıyla, bu mükemmel dünya hayalinin dilsel yansıtıcılarıdır. Bilhassa Arketipal açıdan bakıldığında ve edebî metinler bu gözle incelendiğinde aslında bütün metinlerin aynı hakikati arayan farklı dilsel gösterenler olduğu görülecektir. Yani sonuçta edebî eserin ortaya koymaya çalıştığı şey, ya yaşanılan hayatın *altın çağ* olmadığından şikâyet, yahut da *altın çağ*ın ne olduğundan, olacağından hikayettir ki bu da bütün mitolojik metinlerin en derin katmanında yer alan anlatıdır. Bu anlatı dinlere dönüştüğünde beklenen kişi *peygamber*, yahut dinsel kurgularda daha da ileri safhalarda *mehdî* adını alır. Bu açıdan bakıldığında da, edebî metinler mehdinin kuracağı dünyanın ya *niçin kurulmadığından şikâyet* veya *nasıl kurulacağına dair hikâyetleri* içerir.

Mehmet Âkif'in şiirlerindeki *gönderilen* Âsım olsun, *gönderildiği* Avrupa olsun, *alıp getireceği* medeniyet/teknoloji olsun tümüyle arkaik mitlerin temel referanslarına uygun düşerler. Asım-Promete; Avrupa-Olimpus; ateş-medeniyet/teknoloji.. Yahut da Asım-

33 Bu açıdan Safahat; Eflâtun'un **Devlet**'i, Farâbî'nin **Medinetü'l-Fâzıla**'sı, Thomas Moore **Utopya**'sı, Bacon'un **Yeni Atlantis**'i vb. dünyanın büyük ütopik metinleriyle paralellikler gösterir. Aslında Safahat'ı bir de bu gözle okumak ve o büyük metinlerle kıyaslamak gerekir kanaatindeyiz.

Keloğlan; Kafdağı-Avrupa; sihirli yüzük-teknoloji... vb. bu çalışmayla bu denklikliklerin bir kısmına işaret edilmiştir, ayrıntılı çalışmalar daha pek çok benzerlik ve örtüşmeleri ortaya çıkaracaktır.


BİLGİ ŞÖLENİ 3
ehmet Akif
debi ve Fikri Akımlar
7-28 Aralık 2008
Türkiye Yazarlar Birliği
İlim Yayma Cemiyeti
İbrahim ERYİĞİT
Mehmet KURTOĞLU

5. Oturum 28 Aralık 2008 Pazar 15.30 – 17.30

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Turan Karataş**

Mehmet Törenek, Prof. Dr., "Gerçekçilik Açısından Âkif'in Şiirine Bir Bakış"

Adnan Karaismailoğlu, Prof. Dr., "Hikmetle Geleceğe Yürüyenler: Şeyh Sadi ve Mehmet Âkif"

Kâmil Büyüker, "Âkif'in Türk Müziğinde Bestelenmiş Şiirleri"

Ebubekir S. Şahin, Dr., "Mehmet Âkif'in İnşâda Dair Düşünceleri ve Âkif'in Şiirini Okumak"

Mehmet Kurtoğlu, "Safahat'ın Şehirleri"

İbrahim Eryiğit, "Kocakarı ile Ömer" Şiiri Örneğinde Âkif'in Duyarlı Bir Aydın Olarak Portresi"

Gerçekçilik Açısından Âkif'in Şiiri

Mehmet Törenek
Prof. Dr.
Atatürk Üniversitesi

Âkif şiire başladığında Türk edebiyatında romantizm ve realizm arasında bir çekişme, daha doğrusu romantizmden realizme doğru bir eğilim hâkim temayüldü. Romantizmin duyarlık yönü ilgi görüyor, duyguların, hayâllerin anlatımına çok önem veriliyordu. Bunun için tabiat, uyarıcı ve somutlayıcı unsur olarak şiirde öne çıkıyordu. Şairler ya tabiat karşısındaki hayranlıklarını, onun güzelliklerini anlatıyor, yahut da kendi duygularını, hayâllerini ifade ederken tabiata baş vuruyorlardı. Recaizâde'nin söylediği "Zerrâttan şumûsa kadar her güzel şey şiirdir." cümlesi şairlere şiirin kaynağını gösteriyordu. Herkes o kaynaktan beslenmekteydi.

İşte o dönemde etkili olan, yeni bir edebiyat olarak dikkatleri çeken Servet-i Fünun sanatçılarının, dolayısıyla şiirinin belirgin vasfı da tabiat ve hayâldi. Tabiata açılmak, onun güzelliklerini şiire taşımak, onların şiirinin bir tarafıydı.

Ancak onlar hayranlıklarından çok duyarlıklarını, etkilenmelerini, küçük ve ince ayrıntılardan hareketle ifadeye döküyorlardı.

Âkif ise şiire bunların biraz dışında ve geleneksel bir etkiyle Muallim Naci tesirinde başlar.[1] Başlangıçta söylediği gazellerde bu etki ve geleneksel şiirden gelen bir anlatım özelliği söz konusudur. Ancak çok geçmeden onda da yeni arayışlar görülecek, örneğin Servet-i Fünun sanatçılarının etkili olduğu, yeni bir edebiyat kurmaya çalıştığı yıllarda Resimli Gazete'de yayımladığı bazı şiirlerde Abdülhak Hâmid'den gelen bir etkinin izleri öne çıkmaya başlayacaktır. Ki bu dikkatler bir tarafıyla romantizmle birleşmekte,[2] diğer taraftan Hâmid'de var olan metafizik endişe ile örtüşmektedir. Örneğin "İstiğrak" başlıklı şiirden alacağımız şu mısralarda söylediğimiz özellikler mevcuttur:

"İdrâk-i hakîkatinde yâ Rab!
Tasvîr-i hüviyetinde yâ Rab!
Dünyâlara sığmayan hayâlât
Bir nokta kadar gelir mi, heyhât!

....

Ulviyeti sakf-ı âsmânın!
Devvâr oluşu bu hâkdânın!
Etvâr-ı vakârı kûhsârın!
Nazende edâsı lâlezârın!
Her nefhi nesîm-i müstetâbın
Her katre-i rahmeti sehâbın
Her lem'ası neyyir-i münîrin
Her kabzası hâk-i müstenîrin...

....

İnsandaki iktidâr-ı temyîz
Hayvandaki hiss-i hayret-engîz!
Eşyâdaki ihtilâf-ı bâhir
Yâ Rab! Seni eylemez mi zâhir?![3]

Ancak Mithat Cemal'in anlattığı hatıralarda Ispartalı Hakkı'nın söylediği sözler olacak[4], dönemin moda olan ve dikkatleri çeken realist romancıları olacak, Âkif'i bir şekilde Fransızca öğrenmeye ve batı edebiyatını tanımaya iter. Sonraki yıllarda yazacağı ve *Safahat*'ı oluşturacak şiirler henüz ortaya çıkmamıştır. Şair kısa sürede Fransızca öğrendiği gibi,

1 "Sen ona bakarsan, ben de Naci'den çıktım." der, Mithat Cemal'le bir konuşmasında. Mithat Cemal, Mehmet Akif, Ankara 1986, s.25

2 Âkif bir yazısında meşhur romantiklerden Lamartini sevdiğini de itiraf etmiştir. Hasan Basri Çantay, Âkifnâme, İstanbul 1966, s.60/ Yine Kuntay onunla birlikte Lamartin'in Graziella'sını okuduklarını, çocukluğunda Dumas Fils'i çok sevdiğini söyler. Mehmet Akif, s.33, 56

3 Fazıl Gökçek, "Mehmet Âkif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri", Yedi İklim, No: 72, Mart 1996, s.28-29

4 Ispartalı Hakkı, kendisine Naci tarzında gazeller getiren Âkif'i, bunlarla bir yere varamayacağını, medeni memleketlerin edebiyatından haberdar olmadığını söyleyerek Fransızca öğrenmeye teşvik ettiğini, onun da bu sözlere önce kızdığını, sonra yedi sene çalışarak en güç Fransız muharrirlerini okuyabilecek bir seviyeye getirdiğini söylemiştir Mithat Cemal Kuntay'a. Mehmet Akif, s.16-17

batılı romancıları da severek okuyacaktır. O Emile Zola'yı sevmiş, Alphonse Daudet'ye hayrandır.[5] Özellikle Daudet'yi çok sanatlı bulur ve roman noktasında bizim romancılara tercih ettiğini açıkça söyler.[6]

Bu romancılardan o tasviri, hayatın olumsuzluklarını sergilemeyi, yaraları, kötülükleri teşrih etmeyi öğrenir. Ancak onun realistlere ilgisi, onları okuması beğendiği yönlerini almasıyla sınırlıdır. Meselâ o, realistlerin benimsediği "sanat sanat içindir" ilkesini kabul etmemiş, sanatta ahlâki bir kaygıyı hep taşımıştır. Bu konuda şunları söyler: "'San'at san'at içindir. San'atta gayet yine san'attır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san'atı takyîd etmektir.' gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zaten bu türlü nazariyeler ahlâksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcûdiyetine yürüyen birtakım hezelenin eser diye ortaya koydukları bâhnâmelere revac verilmek için ileri sürülüyor."[7]

Bir başka yerde de, Zola'yı değerlendirirken, bazı eserlerinin çok serbest yazıldığından dolayı kimi ailelerin onu evlerine sokmadığını, gayr-i ahlâkî bulduğunu, ancak yazarın buna cevabının farklı olduğunu belirtir. Zola'nın özellikle, Meyhane isimli kitabının ikinci baskısının mukaddimesinde, eserinin ahlâkî olduğunu savunarak, hikâyesinin dikkatlice okunursa ahlâkâ aykırı görünen sayfaların "ahlâksızlığı terzil suretiyle" ahlâka hizmet etmeyi amaç edindiğini ifade ettiğini söyler. Yine aynı yerde, Daudet'nin de eserlerini, "hisse-i ibret" çıkarılsın düşüncesiyle yazdığını savunur.[8] Haliyle Âkif realistlere ilgi duyarken, onların bu özelliğini göz önünde bulundurmuş, sanatın dolaylı anlatım boyutunu dikkate almıştır. Fakat onun benimsediği daha çok onlardaki ayrıntılı tasvirlerdir ve onun hoşlandığı nokta da burasıdır.

Safahat'a giren ve 1908 sonrasında yayımlamaya başladığı şiirlerden bir kısmı bütünüyle bir hikâye üzerine kuruludur ve bu manzum hikâyelerde şairin realizmden gelen dikkatlerini yer yer görmek mümkündür.[9] Bir araştırmacı Safahat'ta otuz beş manzum hikâye bulunduğunu söyler.[10] "Hasta", "Seyfi Baba", "Küfe", "Mahalle Kahvesi", "Meyhane", "Hasır" bunlardandır. Bu şiirlerde o hayattan sahneler aktarır, tasvirler yapar, kişileri konuşturur, gözlemlerinin şiire taşır. Bunlarda da yer yer, olabildiğince realist bir tavrı benimser. Ancak o, tasvirlerde ve hayatın olumsuzluklarını, çirkinliklerini gösterme noktasında realizme yakındır. Yoksa onun bu ve diğer şiirlerinde romantizmden gelen ve merhamet uyandırmayı amaçlayan, okuyucunun duygularını tahrik etmeyi benimseyen bir bakıştan da söz etmek mümkündür. Örneğin "Hasır" şiiri şu satırlarla biter:

Bu hâtırât ile kalbimde başlayınca melâl,
Oturmak istemez oldum, kıyâm edip derhal;
Yüzümde âleme nefrin, içimde şevk-i memât;

5 Mehmet Akif, s.30
6 Mehmed Âkif Külliyatı 5, Makaleler ve Tercümeler, (Haz. İ. H. Şengüler), İstanbul 2000, s.155
7 Mehmed Âkif Külliyatı 5, Makaleler ve Tercümeler, s.218
8 Çantay, Âkifnâme, s.54
9 Makalemizde sadece Birinci Safahat esas alınacak, örneklendirmeler bu kitaptaki şiirlerden olacaktır.
10 Himmet Uç, Mehmet Akif ve Hikaye Sanatı, Ankara 2007, s.10

Gözümde içyüzü dehrin: Yığın yığın zulümât!
Bulunduğum o mukassi mahalden ayrıldım.
Bu perde bitti mi? Heyhât! Atmadım bir adım,
Ki rûhu eylemesin böyle bin fecîa harâb!
Hayat nâmına, yâ Rab, nedir bu devr-i azâb?(s.28)[11]

Oysa realistler gerçeği olduğu gibi vermeyi ilke edinmiş, yorum yapmamışlardır. Âkif ise okuyucusunu şiire katmayı, onun duygularını kendi duygularıyla birleştirmeyi seçen bir anlayıştadır. Kitabın mukaddimesi niteliğindeki şiirde de bu tavrı açıkça ifade eder:

Şi'r için 'gözyaşı' derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsarım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar da bîzârım!
Oku, şâyet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa.(s.3)

Yine romantiklerde ahlâkî bir tavır vardır ve anlattıkları olumsuzluklardan, çirkinliklerden bir ahlâk dersi çıkarmayı ilke edinmişlerdir. Bu özellik Âkif'in zaten sanatının esasıdır. O, insanlardan ahlâkî bir olgunlaşma istemekte, düşünce ve davranışta onların kendilerini değiştirmelerini, güzelleştirmelerini beklemektedir.

Gerçekçiliğe gelince, Âkif bir şairdir ve realizmin şiirde görünümü de parnasizmdir. Ancak onda parnasizmden pek söz edilemez. Onunla ilgili çalışmasında Fevziye Abdullah Tansel, Âkif için, realism cereyanının şiir sahasındaki yolu olan parnasyenlere dahil edebiliriz der.[12] Devamla da, şiirlerinde var olan klasik şekillere bağlılığı, vezni, dili belli kaidelere göre kullanması, mânada açıklığa önem vermesi, objektif mevzuları ele alması yönleriyle bu benzerliği kurduğunu belirtir. Kanaatimizce Âkif bu sanat anlayışına parnasyenlerden hareketle varmış değildir. Vezin, dil, mânâ konularında o daha çok gelenekten beslenmektedir ve bu noktaya da oradan gelmiştir.

Bu nedenle onda realizm, hikâye etme ve hayatı tasvirden kaynaklanan bir dikkatin sonucudur. Gerçeği verirken onu hayal kuvvetiyle değiştirmeyi düşünmez. Olduğu gibi vermeyi tercih edişini, Abdülhak Hâmid'den hareketle, Eşref Edib'e şöyle anlatmıştır: "Benim şiirlerimde böyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde, hayale dalmam. Ben adî şeylerden bahsederim. Mesela bu, taş. Ona taş derim. Hacer-i semavî demem. Bu, tahta. Ona tahta derim; taht demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip, mafevka't-tâbiâ bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa, bundandır.

Bence en güzel yazdığım eserlerden biri Mahalle Kahvesi'dir. Çünkü o şiirde bir mahalle kahvesinde olan şeyleri olduğu gibi görürsünüz. Hattâ muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman;

11 Safahat, (Yay. haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, Çağrı yay. 2006. Alıntılar bu baskıdandır.

12 Mehmet Akif Ersoy- Hayatı ve Eserleri, 1991, s.182

-Bu herif muhakkak böyle kahvelerde yetişti, demiş.

Benim şiirlerimin bir vasf-ı mümeyyizi, işte budur. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermek!"[13]

Zaten "Fatih Kürsüsünde" şiirinde de;

"Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim
İnan ki, her ne demişsem görüp de söylemişim"(s.214)

demez mi?

O cemiyetçi bir şairdir ve şiirini bu yola kanalize etmiştir. Konularını gözlemlerinden, hayatından, etrafında olup bitenlerden alarak şiire taşır. Bunun için dikkatli bir gözlem gereklidir, bunu ayrıntılı bir şekilde ifadeye dökmek önemlidir. Hatta söz konusu şiir olunca, bunların daha bir özenli ve öz olması esastır. Kendisi de "Tasvir" başlıklı yazısında bunlar üzerinde durur. O, şiirdeki tasvirin, hikâyelerdeki gibi dağınık ve pek etraflı olması gerekmediği kanaatindedir. Çünkü tasvirden maksat birçok hakikati eşyaya söyletmektir, der. "Meselâ bir fakîrin sefaletini ta'rif ederek haline acındırmak için şöyle perişandır, böyle sefildir.. demektense o zavallının yuvasında nazar-ı merhamete olanca üryanlığıyla çarpacak ne gibi şeyler varsa onları gösterivermek çok daha beliğ olur. Zira birinde söylüyorsunuz, birinde ise gösteriyorsunuz. Elbette görmek dinlemekten müessirdir."[14] Gözlemin, anlatmaktan çok göstermenin realistlerden sonra modern romancıların en çok başvurdukları bir ifade sanatı olduğunu hatırlayalım. *Hasta* şiirindeki gencin tasviri böyle bir yöntemle verilir.

"-Çağırın hastayı gelsin.
Kapının perdesini
Açarak girdi o esnada düzeltip fesini,
Bir uzun boylu çocuk...Lâkin o bir levha idi!
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cebheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi:
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.

Ancak Âkif tarafsız bir gözlemci değildir. Olaylar ve gördükleri karşısında hislerini itiraftan kendini alamadığı gibi, okuyucusunu da etkilemek ister. Edebiyatta her şeyden önce, sanatçının anlatmak istediği konuyu hissetmesi gerektiğini söyleyen Âkif, en iyi hissedebi-

13 Eşref Edib, Mehmet Akif, s.168

14 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.209

leceğiniz konu kendiniz ise, çekinmeden kendi şahsınızdan da bahsediniz, der. Devamla da, "Meşhur Daudet'in sırr-ı san'atı, muhitini gayet nâfiz bir nazarla şedîd bir müşâhede altında bulundurmasıdır."[15] sözlerini ilave eder.

"Bayram" şiirini alalım. Şiir önce şairin bayramla ilgili düşüncelerini anlatan satırlarla başlar. Sonra olaya geçer. Gözlemler öncesi yaptıklarını anlatır. Kendisi vardır. Ardından bayram yerinin tasviri gelir.

"Birinci gün hava bir parça nâ-müsaâiddi;
İkinci gün açılıp, sonra pek güzel gitti.
Dedim ki: 'Fatih'e çıksam yavaşça, bir yanda
Durup o âlemi seyreylesem de meydanda,
Ziyaret etsem ehibbâyı sonradan.. Hoş olur
Bütün gün evde oturmak ne olsa pek boştur.'
Bu arzû-yı tenezzüh gelince, artık ben
Durur muyum? Ne gezer! Fırladım hemen evden.(s.42)

Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Tasvirde olması gerekenlerden bahsederken, sözlerini, bazen eşya kâfi gelmez ve kişiler tasvir olunur, diyerek sürdürür. Hatta o kişilere söz de söyletilir. Bunun için de, "İşte tasvirin pek mühim bir kısmı olan bu söyletmek mes'elesi gayet ince iştir. Her seviyedeki, her sanattaki, her memleketteki halkın tarz-ı ihtisası, tarz-ı rü'yeti, tarz-ı muhakemesi, tarz-ı tekellümü birbirine benzemeyeceği, azıcık benzese bile arada gayet büyük farklar olacağı için hayale kapılarak bir adama düşünemeyeceği, söyleyemeyeceği yahut büsbütün başka bir vâdîde söyleyeceği sözleri söyletmemelidir."[16] Bu özellik de realistlerin olabildiğince dikkat ettiği hususlardandır. Onlarda gelenek ve göreneklere önem verir, toplumun özelliğini yansıtabilmek için de "orta yetenekte alelâde insanları" işlemeyi tercih ederler.[17] Söylediklerimizi örneklemek amacıyla Meyhane'den bir parça alalım:

"-Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver..
-Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?
-Çizersin.. –Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!..
Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu.. –Hele!
-Bizim peşin paramız… Almadın mı dün guruşu?
-Ayol, tükendi mezen.. Bari koy biraz turşu.
Arattı kendini ustan.. Dinince dinlensin!
-Hasan be! Sen de nasıl nazlı nazlı söylersin?
Nedir o türkü? Aman başka yok mu? Hah, şöyle!
-Ömer, ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
-Nevazil olmuşum Ahmed, bırak, sesim yok hiç..
-Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!
-Yarın ne iştesin Osman? -Ne işteyim.. Burada!
-Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?
-O kim gelen? -Baba Ârif. –sakallı, gel bakalım..
Yanaş. –Selamün aleyküm. –Otur biraz çakalım…

15 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.251
16 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.210
17 Emel Kefeli, Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları, İstanbul 2007, s.49

-Dimitri, hey, parasız geldi sanma, işte para!
-Ey anladık a kuzum... -Sar be yoldaşım cıgara...
-Aman bizim Baba Arif susuz musuz içiyor!
-Onun bi dalgası olmak gerek: Tünel geçiyor.!(s.33-34)

Ona göre, "Hakîkat, hayat, müşâhede her eser-i edebînin şerâit-i esâsiyesindendir. Bu şerâiti ararsak her zaman bulabiliriz. Hattâ hiç yoktan bir mevzû îcad edeceğimiz zaman bile işe tabiîlik vermek için hakikat istinadgâhımız olmalıdır. Yani hayat-ı hakîkiyeden alınmış olup mevzûmuzu tevsîa imdâd edebilecek vakâyie, ahvâle müracaat etmeliyiz. Sonra, görmüş olduğumuz muhitlerden, tedkik ettiğimiz şahıslardan istiâne etmeli, onlarla eşhâs ve muhîtât-ı muhayyelemiz arasında bir tetabuk husûlüne çalışmalıyız."[18] Bütün bu düşünceler realistlerin ilkeleriyle örtüşen dikkatlerdir. Dolayısıyla dönemin sanat anlayışıyla, batı sanatındaki geçerli ifade özelliğiyle...

"Mahalle Kahvesi" şiiri bu söz konusu özellikleri bulabileceğimiz ilginç örneklerdendir. Çevre bilinen çevre, kişiler etrafımızdaki kişiler, insanlar bizim insanımızdır.

"Oyuncunun biri dalgın, elinde taş duruyor;
Rakîbi halbuki lâ-yenkatı' bıyık buruyor.
Seyirciler mütefekkir, güzîde bir tabaka;
Düşünmelerdeki şîveyse büsbütün başka:
Kiminde el, filân aslâ karışmıyorken işe,
Kiminde durmadan işler Benân-ı endîşe!
Al işte: 'Beyne burundan gerek, demiş de hulûl'
Taharriyât-ı amîkayla muttasıl meşgûl!
Mühendis olmalı mutlak şu ak sakallı adam:
Zemîne, dâire şeklinde yaydı bir balgam;
Abanmış olduğu bir yamrı yumru değnekle,
Mümâslar çekerek soktu belki yüz şekle!

Ayak teriyle cilâlanma tahta peykelere,
Külâhlı, fesli dizilmiş yığın yığın çehre:
Nasîb-i fikr ü zekâdan birinde yok gölge;
Duyulmamış bu beyinlerde his denen meleke!
-Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı!
-Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi Hacı!
-Çocuğ, ha mektebe verdim, ha vermedimdi diye,
Sokak sokak geziyor...
-Koymuyor mu medreseye?
-Koyar mı hiç? Arabî şimdi kim okur artık?
-Evet, gâvurcaya düştük de sanki iş yaptık!
-Binâ'ya üç sene gittimdi hey zamanlar hey!
İlim de kalmadı...
-Zâten ne kaldı? Hiçbir şey.
-Mahalle mektebi lâzımdır eski yolda bize;
Sülüs, nesih bitiyor yoksa hepsi... Keyfinize!
-On üç yaşında idim aldığım zaman ketebe.
Geçende sen ne bilirsin, demez mi bir zübbe?
Dedim, ulan seni gel ben bir imtihân edeyim,

18 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.249

Otur da yap bakalım şöyle bir kıyak temim.
-Nasıl, becerdi mi?
-Kâbil mi! Rabbi yessir'i ben,
Tamam beş ayda değiştimdi kalfamız sağ iken.(s.110-111)

O, sanatçının bir köşeye çekilip yazması yerine kırlara çıkmasını, hayata karışmasını tavsiye eder. Aradığınız her tipten insanı da hayatın içinde bulabilirsiniz. Sonra bu türden kişileri konuşturmak için de halkın arasına karışın, der. Çenesi düşükleri, kocakarıları dinleyiniz, onların telaffuzlarını, edalarını tesbite çalışınız, der.[19]

"İstibdât" şiirinde sokaktan geçerken bir evden gelen seslere kulak verir:

-Bak anne, aydede bak bak! -Aman da mâşallah
Değirmi tabla kadar var... -Susundu Ayşe, günah.
-İlâhi teyze tuhafsın, neden günâh olacak?
-Günâh dedim ya, bırak şimdi... -Haydi sen de bunak!
-Bunak munak deme billâhi çarparım elimi...
Aşifteler sizi... Âhir zaman tevekkeli mi!(s.76-77)

Bu nedenle tasvirde tabiilikten uzaklaşılmaması gerektiğini, eğer levhayı aynen çizmeden bazı değişiklikler yapılacaksa, onu da kimsenin farkına varmayacak şekilde yapmanın uygun olacağını söyler.[20] "Seyfi Baba" şiirinde sokak tasvirinden sonra fenerin ışığına etrafı seyrettirir. Böylece hem olumsuzlukları fenerin kendisine gösterdiğini söyleyerek bir şekilde söz oyunu yapar, diğer taraftan etrafta görülen manzaranın olumsuzluklarından çıkarımlarda bulunur.

"Fenerim başladı etrafını tek tük hisse.
Vakıâ ben de yoruldum, o fakat pek yorgun..
Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:
Kâh olur kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;
Kâh olur, mürde şuââtı düşer bir mezâra;
Kâh bir sakfı çökük hânenin altında koşar;
Kâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar.

Vakt olur pek sapa yerlerde, bakarsın dolaşır;
Sonra en korkulu eşhâsa çekinmez, sataşır;
Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, uryân,
Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan
Hânümân yoksulu binlerce sefilân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü bîçâre karı;
O kopan râbıtanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin, yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!
Gece rehzen, sabah olmaz mı bakarsın, sail!
Serseri, derbeder, âvâre, haramî, katil...

19 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.250-51
20 Mehmet Âkif Külliyatı, C.5, s.210

Böyle kaç manzara gördüyse bizim kör kandil
Bana göstermedi bir kerre... Niçin? Belli değil!(s.60-61)

Aslında parçanın bu kısmında daha edebî bir tasvir vardır. Kendisi bir yerde Midhat Cemal'e, "Seyfi Baba"daki fener tasviri benim değil ki, Daudet'nindir, der. Daudet'nin Jack'ındaki tasvirden mülhemdir.[21]

Realistlerin bir vasfı da eleştirel olmaktır. Ancak onlar bunu açıkça yapmaz, okurun bu eleştirel tavrı çıkarmasını beklerler. Âkif de bazen bunu yapar. Örneğin "Hasta" şiirini şu satırlarla bitirir:

"Son sınıftan iki vicdanlı refîkin koluna
Dayanıp çıktı o biçâre sefâlet yoluna.
Atarak arkaya bir lemha-i lebrîz-i elem,
Onu teb'îd edecek paytona yaklaştı "verem!"
Tuttu bindirdi çocuklar sararak her yerini,
Öptüler girye-i mâtem dökerek gözlerini:
-Çekiver doğruca istasyona ...
-Yok yok, beni tâ
Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ,
-Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-
Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!(s.13)

"Mahalle Kahvesi" şiiri de açık bir eleştiride bulunmadan sona erer:

"Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar:
'Ya sizin bir yuvanız yok mu?' diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar... (s.112)

Sonra kişileri karşılıklı konuştururken tabiiliği elden kaçırmamalıdır. Bu konuda başarılı olan Âkif'in bu özellikte Zola'dan yararlanmadığını söylemek mümkün değildir.

O, realizmi moda diye almamış, sanatın bu ifade şeklinde bir güzellik bulduğu için tercih etmiştir. Bunu yaparken de, tıpkı Ahmet Midhat Efendi'nin yaptığı gibi, yerli olmaktan, millî kalmaktan vazgeçmemiş, ahlâki bir kaygıyı hep gütmüştür. Şöyle der: "Bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter.

Elverişli bulduğumuz her mevzuu yazacağız. Hele içtimâî derdlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız birtakım zavallıların zannettiği yahut zannettirdiği gibi milleti ele, düşmana karşı maskara etmek değildir. Meramımız kendimizi değil maskaralıklarımızı maskara etmektir."[22] *Köse İmam* şiiri ise işte bu özellikleriyle öne çıkar. Şair hocayla konuşurken mahalleden bir kadın gelir ve kocasından şikâyet eder. O da kocasını çağırtır. Bey gelmez. Üsteleyince gelmek zorunda

21 Mehmet Akif, s.30
22 Şengüler, s.219

kalır. Çünkü hocanın geçmişte mahalle üzerinde kuvvetli bir nüfuzu vardır. Adam hocaya kendisine karışmamasını, istediğini yapabileceğini söyler. Nasihatler ederek biraz yumuşatır ve onları gönderir. Sonra da şaire gördüklerini anlatır. Şiirin son kısmı da hocanın sözleriyle biter:

"Bana sor memleketin hâlini ben söyleyeyim:
Bir imam çünkü, bilir evleri... Hâ bir de, hekim.
Gel nikâh kıy, demesinler, diye ba'zen kaçarım...
Düğün olmaz mı, gelirler de bütün komşularım;
Yine kondun hoca, derler, onu bilmezler ki,
Daha memnûn olacaktım o düğünsüz belki.
Zerde karşımda durur kanlı yemek tavrıyle;
Öksüz ağlar sanırım çalgıyı duydum mu, hele!
Bu neden? Çünkü nikâhın sonu ergeç boşamak,
Yâhud akşamki gelenler gibi hırgür yaşamak.
Düğün olsaydı ne a'lâ idi tek perde;
Ayrılık faslı da var sonra bunun, mahkemede.
Ne kadınlar, ne sefalet doğuranlar görürüz;
İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!
Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?(s.117-118)

Kısacası onda tutulan yol, atılan adım, hep doğruyu göstermek içindir. Zaten bütün çabası da bu yönde olmamış mıdır?

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek,
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.(s.214)

Kaynakça

Çantay, Hasan Basri, Âkifnâme (Mehmet Âkif), İstanbul, Ahmed Sait Matbaası 1966
Ersoy, Mehmet Âkif, Mehmed Âkif Külliyatı 5, Makaleler ve Tercümeler, (Haz. İsmail Hakkı Şengüler), İstanbul, Hak yayıncılık 2000
Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat, (Yay. haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, Çağrı yay. 2006
[Fergan], Eşref Edib, Mehmet Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, İstanbul, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı 1940, (İç kapakta 1938)
Gökçek, Fazıl, "Mehmet Âkif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri", Yedi İklim, No: 72, Mart 1996, s.28-29
Kefeli, Emel, Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları, İstanbul, 3 F yayınevi 2007
[Kuntay], Mithat Cemal, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları 1986
Tansel, Fevziye Abdullah, Mehmet Akif Ersoy- Hayatı ve Eserleri, [y.y. yok], Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı yayınları 1991
Uç, Himmet, Mehmet Akif ve Hikaye Sanatı, Ankara 2007

Hikmetle Geleceğe Yürüyenler; Şeyh Sadi ve Âkif

Adnan Karaismailoğlu
Prof. Dr.
Kırıkkale Üniversitesi

Mehmet Âkif'in şiiri, konuları itibarıyla genel olarak klasik şiirimizden farklılık göstermektedir. Ancak klasik şiirin içinde yer alan ve bazı eserlerde öne çıkan fikir, ahlak ve öğretici özellik, terimleriyle birlikte onun şiirlerinde ve nesirlerinde esası teşkil etmektedir denebilir. Aşağıda Şirazlı Sadi ile ilgili atıflarına yer verirken bu durumun bariz örnekleri görülecektir. Sadi ile Âkif arasındaki fikir ve tavır irtibatı daha önce Hasan Basri Çantay, Süleyman Nazif, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Feyziye Abdullah Tansel ve diğer birçok değerli zevat tarafından dile getirilmiş, Prof. Dr. Tunca Kortantamer tarafından ise ayrıntılı bir muhteva ve anlatım tekniği karşılaştırması yapılmıştır.[1] Burada bizim amacımız Merhum Âkif'in bilge Sadi'den aktardığı Farsça beyitlere dikkat çekmektir.

Hikmet, geleneğimizde çok yönlü anlam ve çağrışımlara sahiptir. Gizli gerçek karşılığını da barındıran kelime etrafında adeta bir hayat felsefesi oluşturulmuştur. İlim, bilgi ve felsefe ile eş anlamlı veya ilişkili olarak kullanılan

1 Tunca Kortantamer, Mehmet Âkif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi, Eski Türk Edebiyatı- Makaleler, Ankara, 1993, s. 193- 243.

hikmet, Osmanlı döneminde bilimlerin tasnifinde felsefe karşılığı ilm-i hikmet ve ulûm-i hikemiyye olarak, beşerin gücünce varlıkların ahvalini akıl yoluyla araştırmayı hedef edinen bilim ve bilim dallarının ortak adı olmak üzere de kullanılmıştır.[2] Günlük hayatta ise "hikmetli söz" tabiri, ahlak ve hakikatle ilgili ifadeler için söylenmektedir. Kısaca denebilir ki gerçeği arayışın hikâyesini içeren bu arayış ve isimlendirmeler, hikmet adı altında Doğu'yu temsil etmektedir.

Bütün bu aktarmalar gerek bilim dünyasında ve gerekse günlük hayatta Müslümanların zihninde hikmet kelimesinin çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtmek içindi. Ancak Mevlana'dan da birkaç cümle aktaralım:[3]

Hikmetler, Allah'ın askerleridir. Allah, onlarla müritlerin/isteklilerin ruhlarını güçlendirir. Bilgilerini cehalet şaibesinden, adaletlerini zulüm şaibesinden, cömertliklerini riya şaibesinden ve sabırlarını ahmaklık şaibesinden uzak tutar. Ahireti anlamada kendilerine uzak olanı onlara yaklaştırır. Onlara itaat ve çabadan zor geleni kolaylaştırır.

Âkif'i, klasik Doğu şiirinin en önde gelenlerinden biri olan Sadi ile buluşturan işte bu hikmettir, hikmetli bakıştır. Âkif, klâsik şiire hep hikmet açısından yaklaşmakta, yaşadığı dönemin sıkıntılarına yardımcı olacak ifadeleri aramaktadır. Hürmetle andığı kişilerin ortak özelliği hikmetli söyleyişe sahip olmalarıdır. Bu nedenle o, hikmet barındırmayan klasik şiir örneklerine ve şairlerine ağır tenkitler yöneltebilmektedir.

Ahlak adamı kimliğiyle dünyaca tanınan Sadi, Müşerrefüddîn Muslih b. Abdullah, XIII. asrın ilk yıllarında Şiraz'da doğdu. Bağdat'ta tahsilini tamamlayıp uzun yıllar seyahatlerde bulunduktan sonra 1257 yılı civarında, muhtemelen elli yaşlarındayken, Şiraz'a geri döndü. Fars bölgesinin yönetiminde bulunan Türkmen menşeli Salgur veya Salur boyundan Salgurlular hanedanının güçlü temsilcilerinden Atabeg Ebû Bekir b. Sa'd (slt. 1226-1260) ve onun oğlu Sa'd b. Ebû Bekir'in (öl. 1260) çevresinde bulundu. Eserlerini bu atabeglere ithaf eden Sadi, özellikle 1257'de mesnevî nazım şeklinde yazdığı Bostan ve bir yıl sonra kaleme aldığı Gülistan'la dünyaya ün salmıştır.

Mehmet Âkif, hakîm bir şair gördüğü[4] Sadi'yi sevmekte[5], hatta "perestişkârane hürmet" beslemekte,[6] Sadi ve benzerlerinin "meslek-i hikmetini" yüceltmektedir.[7]

Âkif, Sadi'de gördüğü "sırr-ı sanatı" ise onun adını başlık yaptığı yazısında şöyle anlatıyor:[8]

2 Kemâleddîn Efendi (ö. 1621), Mevzû'âtu'l-'ulûm, I-II, İstanbul, 1313 h., I, 335; Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, Hikmet, TDV İslam Ansiklopedisi, XVII, 503-511.

3 Mevlânâ, Mesnevî, hzl. Adnan Karaismailoğlu, I-III, Ankara, 2007 (Akçağ Yay.), II, 17.

4 Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, Derleyen Ö. R. Doğrul, İstanbul, 1976, s. 280.

5 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1987 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728), s. 327; Ayrıca Sırât-ı Müstakîm'deki iki yazısının sonunda takma ad olarak "Sa'dî"yi kullanması anlamlıdır. bkz. Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri, hzl. Abdülkerim Abdulkadiroğlu-Nuran Abdulkadiroğlu, Ankara, 1987, s. 215; 221.

6 Mehmed Âkif Külliyatı, hzl. İsmail Hakkı Şengüler, I-X, İstanbul, trs. (Hikmet Neşriyat), V, 27; krş. Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, s. 222.

7 Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, Derleyen Ö. R. Doğrul, İstanbul, 1976, s. 216.

8 Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, s. 256.

Demek büyük büyük hikmetler, ibretler göstermek için, uzun uzun vakalar tertip etmeye lüzum yokmuş; her gün görülen, her gün görüldüğü için, hiç nazar-ı dikkati celb etmeyen hadiseler bir lahza im'ân/dikkatli bakış önünde namütenahi mevzular teşkil edebilirmiş!..

Onun Safahat dışında bıraktığı gençlik yıllarına ait şiirlerinden birinin başlığı yine "Sa'dî"dir. "Şâir-i hakîm Ârif Hikmet Beyefendi Hazretlerine" ithafını taşıyan bu şiiri, 25 yaşında iken 19 Mart 1314/31 Mart 1898 yılında Resimli Gazetede yayınlanmıştır. İlk beyitleri:

Şu üstâd-ı irfân-penâhın bu gün
Hakîkatte şâkirdiyiz biz bütün
Mürebbî-yi efkâr-ı ümmet odur,
Eden halka tedrîs-i hikmet odur!
Odur şi'ri hikmetle mezc eyleyen
Odur şi'r nâmıyla hak söyleyen!

Şiir, bütünüyle Sadi ve eserleri Gülistan ile Bostan methiyesidir. Şiirin sonlarına doğru,

Benim şeyh-i sâhib-futûhum odur!
Delîlim müzekkî-yi rûhum odur!

dedikten sonra ondan hikmetine örnek ve kendisine dayanak on bir Farsça beyit aktarmaktadır. Elimizdeki yayınlarda bu beyitlerin ilki yeni harflere aktarılmış, diğerlerine hiç yer verilmemiştir.[9]

بنی آدم اعضای یکدیگرند   که در آفرینش ز یک گوهرند

Benî Âdem a'zâ-yi yekdîgerend   ki der âferîniş zi yek cevherend

Âdemoğlu birbirinin uzuvlarıdır. Çünkü yaratılışta bir özdendirler.[10]

Mehmet Âkif'in 25 Kasım 1336/1920 tarihli Sırât-ı Müstakîm'deki "Sa'dî" başlıklı yazısından birkaç cümle şöyledir:[11]

Biz de mektep programındaki kitaplar meyanında Gülistan'ı -beşinci bab müstesna olmak şartıyla- bab bab okumuş, ezber etmiş idik. Artık Sa'dî'nin yaşını başını almış adamlar için yazdığı o muazzam eserden, sekiz dokuz yaşındaki çocukların ne kadar zevk alabileceğini söylemeye hacet yoktur. Her hikâyeyi okur; evvela kırık manasını verir, sonra tahlîl-i sarfîsini, nahvîsini yapar; daha sonra mefhumunu su gibi söylerdik. Lakin kıssadan hiçbir hisse çıkaramadığımız gibi, hiçbir keyif de duymazdık...

İdâdî tahsilini bitirdikten sonra, Gülistan'tan ezberimde kalan bazı hikâyeleri, beyitleri hatır-

9 Mehmed Âkif Külliyatı, IV, 278-284.

10 Gülistan'daki şu üç beyitlik şiir, bu ilk beyitle başlamaktadır:

چو عضوی بدرد اورد روزگار   دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنت دیگران بی غمی   نشاید که نامت نهند آدمی

Çu uzvi be derd âvered rüzgâr   diger uzvhâ râ ne-mâned karâr
Tu kez mihnet-i dîgerân bîgamî   ne-şâyed ki nâmet nihend âdemi

Zaman bir uzva ağrı verince, diğer uzuvların huzuru kalmaz.
Başkalarının sıkıntısından dolayı gamsız olan; senin adını insan koymak yaraşmaz.
bk. Gulistân, be kûşiş-i Halîl Hatîb-Rehber, Tahran, 1348 ş., s. 79-80.

11 Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, s. 255-256.

lamaya, hatırladıkça o zamana kadar yabancısı bulunduğum bir neşveyi duymaya başladım. Üç beş sen daha geçince, eserin büyüklüğünü hakkıyla takdir eder oldum.

Aynı yazıda Âkif, Ziya Paşa'nın Harâbât mukaddimesinde efser-i fâzîleti/fazilet tacını Sadi'ye verirken söylediği,

Bir kimse okursa Bostan'ı
Anlar o zaman nedir cihanı

tavsiyesi ile Bostan'ı okumaya hep arzulu olduğunu belirttikten sonra sözüne şöyle devam etmektedir:

Kendisinden çok acı, fakat doğru sözler işittiğim Ispartalı Hakkı'nın "Senin için Bostan'ı okumamış olmak rezalettir" gibi tezyifleri, o hevesi azîm derecesine getirdi. Bu kitâb-ı mübîni kim bilir kaç defa hatmettim! O vakte kadar okumadığıma kim bilir ne kadar pişman oldum!

Artık Şirazlı Sadi (öl. 1292) ile Âkif'i birlikte ve beyitleriyle anmak uygun olacaktır. Onun "Durmayalım" şiiri, şöyle başlar:[12]

Sa'dî diyor ki: "Bir gece biz kârbân ile
Âheste-seyr iken yolumuz düştü çöle...

Âkif, hikâyeyi Sadi'nin Bostan'ından nakleder. Yol alma zamanında uyumak isteyen kişiyle deveci arasında geçen konuşmayı içeren bu hikâyeyi o, ayrıca bir vaazında mensur olarak aktarır ve bir beytini de Farsça kaydeder:[13]

بره خفتگان تا برآرند سر   نبینند ره رفتگان را اثر

Be-reh huftegân tâ ber ârend ser   ne-bînend reh reftegân râ eser

Yolda uyuyanlar, başlarını kaldırdıklarında yol alanların izini görmezler.

Vaazda ilgili cümleleri, "Kanun-ı hayat böyledir: duranlar için hakk-ı hayat yok. Beşeriyet durmuyor. Durursan muhakkak ezilirsin." şeklinde tamamlarken[14] Âkif, şiirine ise şu beyitle son verir:

Ey, bütün dünya ve mâfîhâ ayaktayken, yatan!
Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan.

---

12 Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, hzl. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1987 (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728), s. 24-26; Kulliyât-i Sa'dî, bâ mukaddime-i Abbâs İkbâl-i Aştiyânî, Tahran, 1351ş., s. 385-386.

13 Mehmed Âkif Külliyatı, IX, 232-233.

14 Âkif'in bu şiirinin kaynağı olan Sadi'nin beyitleri ise şu mısralarla son bulmaktadır:

غنیمت شمار این گرامی نفس   که بی مرغ قیمت ندارد قفس
مکن عمر ضایع بافسوس و حیف   که فرصت عزیزست و الوقت سیف

Bu değerli anı ganimet say; zira kafesin, kuşsuz değeri yoktur.
Ömrünü üzülüp ve ahlayarak geçirme; zira fırsat değerlidir ve vakit kılıçtır.

bk. Kulliyât-i Sa'dî, s. 386.

Onun bu şiirinin son beyitleri, Sadi'nin Gülistan'ındaki bir kıtanın fikir ve bakış tarzını hatırlatmaktadır.[15]

Âkif, Sa'dî'nin geçim derdinin baskısına ve yol açtığı zarara, esarete işaret eden, *"Değerli ömür yazın ne yiyeyim, kışın ne giyeyim diye harcandı"* anlamındaki şu beytiyle,[16]

عمر گرانمایه در این صرف شد   تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا

Omr-i girânmâye der în sarf şod   tâ çi horem sayf u çi pûşem şitâ

"Geçinme Belası" şiirine başlar.[17] İlk beyitlerde şair için takdir ve hürmet ifadeleri de yer bulmaktadır:[18]

Doksan senelik ömre, İlâhî, bu mu gâyet?
Bilmem ki ne âlem bu cedelgâh-ı maîşet!
Korkunç oluyor böyle hakîkatleri, gerçek,
Sa'dî gibi bir asr-ı fazîletten işitmek.
Sa'dî o kadar felsefesiyle, hüneriyle,
Fikrindeki hürriyet-i fevka'l-beşeriyle
Esbâb-ı maîşet denilen kayda girerse,
Yâd etmesin âzâdeliğin nâmını kimse.

Âkif, "Azim" başlıklı şiirini Sadi'nin fikriyatı ile oluşturmuştur.[19] Önce,

Sa'dî o bizim Şark'ımızın rûh-i kemâli,

Bir ders-i hakîkat veriyor işte meâli:

kaybettiği oğlunu azmi ve kararlığıyla herkese sorarak bulan adamın hikâyesini 10 beyitle Sa'dî'den nazmen aktardıktan sonra fikri, şu beyitlerle izaha devam eder.[20]

İm'ân ile baksak oluyor işte nümâyân,
Sa'dî bize göstermede bir meslek-i irfân:

15
ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند   تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار   شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری
Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek, senin ekmek elde etmen ve gafletle yememen için faaliyettedir/iştedir.
Her şey senin için harekette ve itaatkâr; seninse, itaat etmemen insaf kaidesine uymaz.

bk. Gulistan, s.7.

16 Gulistân, s. 133.

17 Sadi'nin yukarıda bir beyti aktarılan iki beyitlik kıtasının ikinci beyti ise şöyledir:
ای شکم خیره بنانی بساز   تا نکنی پشت بخدمت دو تا
Ey arsız karın! -Başkalarına- hızmette iki büklüm olmamak için bir somun ekmekle yetin.

18 Safahat, s. 29

19 Safahat, s. 58-59.

20 Âkif'in bu şiirine dayanak aldığı beyitlerini Sadi şu iki beyitle tamamlar:
از آن اهل دل در پی هر کسند   که باشد که روزی بمردی رسند
برند از برای دلی بارها   خورند از برای گلی خارها
Gönül sahipleri, bir gün bir er kişiye ulaşırım diye herkesin ardındadır.
Bir gönul için yukler taşır, bir gül için dikenler yerler.

bk. Külliyât-i Sa'dî, s. 287.

Bir gaye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,
Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,
Er geç bulacak sa'y ile dilhâhını elbet.
Zîrâ bu şuûnzâr-ı tecellîde hakikat,...

Sadi'nin şu iki beyti, Midhat Cemal'le birlikte iki bölüm hâlinde yazdıkları "Acem Şahı" başlıklı şiirin bölüm başlarındadır.[21] Şiirin ikinci bölümü Âkif'e aittir:

بمردی که مُلک سراسر زمین   نیرزد که خونی چکد بر زمین

Be-merdî ki mulk-i serâser zemîn   ne-yerzed ki hûnî çeked ber zemîn

Yiğitliğe/insanlığa yemin olsun, bütün dünya saltanatı yere bir kan damlamasına değmez.[22]

ریاست بدست کسانی خطاست   که از دستشان دستها برخداست

Riyâset be-dest-i kesânî hatâst   ki ez dest-i şân desthâ ber Hudâst

Riyasetin/idarenin, ellerin, ellerinden dolayı Allah'a yöneldiği kişilerin elinde olması hatadır.[23]

Bu şiirdeki şu beyit Âkif'e aittir ve yukarıdaki ilk beytin anlamını taşımaktadır:

Bütün dünya için bir damla kan çoktur diyorlar, sen,
Şu masum ümmetin seller akıttın hûn-i pâkinden!

Mehmet Âkif, "Fâtih Kürsüsü"nde "Senin şu halini Sa'dî ne hoş hikâye eder..." ara takdimiyle Bostan'dan bir hikâye aktarır.[24] Hikâyede elsiz ayaksız bir tilkinin nasipsiz kalmayıp aslanın artığıyla geçindiğini gören bir derviş, aynı sevdaya kapılıp rızkını bekler, sonuçta işittiği bir sesle silkinir, uyanır.

Sadi şöyle söyler:

برو شیر درنده باش ای دغل   مینداز خود را چو روباه شل
چنان سعی کن کز تو ماند چو شیر   چه باشی چو روبه بوامانده سیر

Ey sahtekâr! Git, yırtıcı aslan ol. Kendini kötürüm tilki gibi yapma.
Çalış, senden de aslan gibi geriye -bir şey- kalsın. Niçin tilki gibi
artıkla doyacaksın?

Âkif böyle söyler:

"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!

21 Safahat, s. 69-72.

22 Kulliyât-i Sa'dî, 239.

23 Kulliyât-i Sa'dî, 229.

24 Safahat, s. 238-239; Kulliyât-i Sa'dî, s. 280.

Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?
Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak."

Âkif zaman zaman sözün arasında Sadî'den Farsça beyitler aktarmaktadır. Tespit edebildiklerimiz şunlardır:

بجهان خرم از آنم که جهان خرم ازوست	عاشقم بر همه عالم که همه عالم ازوست
Be-cihân hurrem ez ânem ki cihân hurrem ezûst	âşikem ber heme âlem ki heme âlem ezûst

Dünya onunla mutlu olduğu için dünyada mutluyum. Bütün âlem onunla var olduğu için bütün âleme aşığım.[25]

Mühim bir eser başlıklı yazısında matbuatın durumunu izah için Sa'dî'nin şu beytini aktarmaktadır:[26]

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست	در باغ لاله روید در شوره خار و خس
Bârân ki der letâfet-i tab'eş hilâf nîst	der bâğ lâle rûyed der şûre hâr u hes

Yağmurun tabiatının güzelliğinde ihtilaf yoktur; bağda lale yeşertir, çorak yerde diken.

Âkif mektuplarından birinde Sadi'nin bir mısraını nakleder: [27]

نبیند هنر دیدهٔ عیب جوی Ne-bîned huner dîde-i aybcûy *Ayıp arayan, hüner görmez.*

Onun bir şiiri de "Sadi'den Tercüme" başlığını taşımaktadır:

Bahar olmuş, çemenler, laleler, güller bütün bitmiş;
Gülüm, bir sensin ancak bitmeyen hâla şu topraktan.
Rebî'î bir bulut şeklinde ağlarken mezarında,
Nihayet öyle yaş döksem ki, artık sende fışkırsan![28]

Âkif'in fikir dünyasını ve davranış biçimini, bu alıntılardan daha ileri ölçüde Sadi'nin eserlerinde aramaya kalkarsak büyük beraberliklerin tespit edilebileceği açıktır. Onların bu yakınlığı ilk olarak bağlandıkları kitap ve hikmet geleneğinden kaynaklanmaktadır. Mehmet Âkif, bu yolda öncü gördüğü birçok zevatın yanında Şirazlı Sadi'den gereğince yararlanmış ve hikmetle geleceğe ulaşan şahsiyetlerden olmuştur.

25 Kulliyât-i Sa'dî, s. 564; Gulistân, 65; beytin sonundaki "şûre hâr u hes", eldeki baskıda "şûre-bûm hes" şeklindedir.
26 Mehmet Âkif Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, s. 234.
27 Mehmed Âkif Külliyatı, IX, 529; Kulliyât-i Sa'dî, s. 321.
28 Safahat, s. 457.

Mehmet Âkif'in Türk Müziğinde Bestelenmiş Şiirleri

Kâmil Büyüker
Yazar, din görevlisi

Mehmet Âkif eserlerinin bestelenmesi, şairin adının ağırlığı kadar zor telakki edilir. Hem şiirlerinin bestesinin teknik açıdan, usûl açısından zor olması, hem de yapılacak bestenin Âkif'in ismine ve ruhuna yakışır olması bestekârları çoğu zaman zorlamıştır. Burada zikredilecek olan besteler, repertuarlarda kayıtlı, musiki meclislerinde uzun yıllar terennüm edilmiş ve hâlâ terennüm edilen eserlerden ve yeni yapılan bestelerden oluşmaktadır.

a. Âkif ve Musikî

Âkif'in yakın dostları O'nun musikiyle olan direk irtibatını gözlemlemişler, müşahede etmişler. Mithat Cemal Kuntay hatıralarında, Âkif'in 1897 yılında, yıl boyunca, samimi dostlukları olan Neyzen Tevfik'ten ney meşk ettiğini yazıyor. Yine Üstâd'ın Ney konusundaki merakı ve ısrarı hiç bitmemiş, Neyzen Tevfik'in taşındığı yerlere gitmekten de çekinmemiştir. Musiki camiasında bu ilgisi, alakası O'na Neyzen Tevfik, Tanburi Aziz, Bursalı Hafız Emin, Hafız Kemal, Hafız Sami, Ali Rıfat (Çağatay) Bey, Şerif Muhittin (Targan) gibi dostlar kazandırmıştır. Öyle ki Peygamber torunu olan Udî Şerif Muhittin Bey'e (1892-1967) ithafen *"Şarkın Yegâne Dâhisine"* başlıklı şiir kaleme almıştır. Bu vi-

ran kubbede dağılmış, paramparça olmuş şarka ses veren figanı Şerif Muhiddin Bey'in udunda bulmuştur:

Gel ey Davud-i san'at sûr-i mahşerden nevâ göster
Uyansın gel ki mızrabımla şarkın dalgın feryadı
Kıyametler koparsın, her telin bir sesle feryadı
Turab olmuş emeller silkinip çıksın mezarından;
Hayat emvacı fışkırsın muhitin rûh-i zârından
Gönüller cezbelensin, cezbeler Mevlâ'ya tırmansın
Fezâlar kudretin "Lebbeyk" tûfanıyla çalkansın.
Gel ey peygamberin fevkâ'l-beşer fıtratta evladı.
Bugün biçare san'at senden bekliyor imdâdı

Âkif'in musikiyle irtibatı böyle iken, Âkif'in eserlerine bestekârların teveccühü nasıl olmuştur? Türk musikisi Âkif'in eserlerine ne derece yer vermiştir?

b. Âkif'in bestelenmiş eserlerine giriş
1.a. Bestelerin tâcı, İstiklâl'in bestesi: İstiklâl Marşı

Âkif besteleri deyince akla hiç şüphesiz umumiyetle İstiklâl marşı gelir. Lakin İstiklâl marşı'nın yazılması aşaması kadar, yazıldıktan sonra bir o kadar bestelenmesi de rağbet görmüştür. Maarif Vekaleti tarafında açılan yarışmaya katılan bestekarlar şunlardır:

Mehmet Zâtî (Arca) (1864-1951), Hüseyin Sadettin (Arel) (1880-1955), (Griftzen) Âsım Bey (1851-1929), Lemîi Atlı (1869-1945), Ali Rifat (Çağatay) (1869-1935), Ahmet Celâlettin (Cinkılıç), Muallim İsmail Hakkı Bey (1865-30 Aralık 1927), İsmail Zühdü Bey (1876-1924), Sadettin Kaynak (1895-1961), Ahmet Yekta (Madran) (6 Mayıs 1885- 1 Nisan 1950), Mehmet Baha (Pars) (öl.1953), Rauf Yekta Bey (1872- 8 Ocak 1935), Mustafa Sunar (1881-1959), Kâzım Bey (Uz) (1872- 9 Ocak 1943), Osman Zeki Üngör (1880-1958), Bedri Zabaç, Hasan Basri (Çantay) (1887-1964) Kaynaklarda 24 eser gönderildiği nakledilmektedir. Burada zikredilmeyen adları bilinmeyen ancak yakın zamanda tesbit edilen yedi besteci daha katıldı. 1924'te Ankara'da Maarif Vekaletinde toplanan kurul Ali Rıfat Çağatay'ın bestesini kabul ederek bütün okullara bildirdi. 1930 yılına kadar İstiklal Marşı bu beste ile icra edilmiş ve okunmuştur. Ancak aynı yıl yeni bir emirle İstiklal Marşı, Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası şefi Osman Zeki Üngör'ün bestesiyle çalınıp söylenmeye başlamıştır.

2.a.Eski Besteler

1. Bestekârlar arasında Mehmet Âkif eserlerinin bestelenmesi hususunda gayret gösteren en önemli isimlerden birisi Ali Rıfat Çağatay (1869-1935) olmuştur. Ali Rıfat Bey ömrünü Türk musikisine adamış ve musikinin imkanlarını kullanmak suretiyle Türk Müziğini batı müziği formları ile yenilemeye çalışmıştır. Âkif'in sadece İstiklal Marşını bestelememiş bunun dışında yine Âkif'in en önemli şiirlerini de bestelemekle musiki tarihimize önemli eserler kazandırmıştır. Ali Rıfat Çağatay'ın Acemaşiran makamında altı yıl okunan İstiklâl Marşı bestesinden sonra, *"Ordunun Duası"* isimli, Mehmet Âkif'in Safahat'ına almadığı şiirleri arasında yer alan ve Millî Mücâdelenin henüz başladığı, Anadolu'da yeni

oluşmaya başlayan Kuvâ-yı Milliye birliklerinin düşmanla mücadele ettikleri günlerde 19 Haziran 1920 tarihinde yazdığı manzume de nihavent makamında ve marş formunda bestelenerek Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Çakmak (Mareşal) tarafından ordunun bütün birimlerine gönderilmiş ve bir millî marş olarak herkesin dilinde dolaşmaya başlamıştır.

Yılmam ölümden yaradan askerim
Orduma gazi dedi peygamberim
Bir dileğim var ölürüm isterim
Yurduma tek düşman ayak basmasın
Amin desin hep birden yiğitler
Allahü ekber gökten şehitler
Amin amin Allahü ekber
Amin amin Allahü ekber

2. Yine Ali Rıfat Çağatay'ın uzun emekle hazırladığı Âkif'in "Bülbül" isimli şiirinin bestesi de dört sayfalık uzun nota dizisiyle repertuarımızdaki yerini almıştır. Bu şiir, İstiklal Savaşında Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgal edildiği günlerde yazılarak yayımlanmış (7 Mayıs 1921) ve Mehmet Âkif manzumenin altına şu notu ilave etmiştir: "Bu manzume yazılırken Yunan istilâsı altındaki topraklarımız, hususiyle Bursa'ya dair elîm haberler geliyordu; tedkikine de imkân yoktu." Bu acı haber Ankara'da duyulduğu gün Mehmet Âkif'in de Burdur mebusu (milletvekili) olarak hazır bulunduğu Meclis'te kürsüye çıkan mebuslar konuşmalarını, başkanlık kürsüsüne çekilen siyah bir örtü altında yapmışlar ve bu örtü Bursa'nın kurtuluşuna kadar orada kalmıştır.

Mâhur makamıyla başlayıp dört makam üzerinden bestelenen bu eser, ilk defa 29 Ekim 1921 tarihinde işgal altında bulanan İstanbul'da Şehzadebaşı semtindeki "Millet Tiyatrosu"nda, bestekârı Ali Rifat Çağatay'ın şefliğinde ve yine onun başkanı bulunduğu "Kadıköy Şark Musikisi Korosu" tarafından çalınıp okunmuştur. Eserin bu ilk okunuşunda, konser salonunun karşısındaki Rum kilisesinin üstünde Yunan bayraklarının dalgalanmakta olduğu ve orada bulunanların bu tablo karşısında konseri ağlayarak izledikleri söylenir.

Bülbül'ün bestesinin ayrı bir anlamı daha var ki, o da Âkif'le Ali Rifat Çağatay müşterek meclislerde buluşmaları ve dostluklarının olması. O dönem Şark Musiki cemiyeti başkanı olan Ali Rıfat Çağatay, Âkif'in "Bülbül" şiirini bestelemiş ve Âkif bu durumdan son derece memnun olmuştur. Hasan Basri (Çantay) hatıralarında şunları nakletmiştir. Bir gün Ali Rıfat Bey'in kardeşi Samih Rifat, Âkif'i evine davet etti. Ve oğlu Hatif'le arkadaşları "Bülbül'ü muhtelif sazlarla Âkif'e dinlettiler. Hasan Basri bey sonra der ki "Of, Âkif'i görmeliydiniz." Kayıtlara "Bütün dünyaya küskündüm" diye de geçen bu eser Mahur makamında bestelenmiş. *"Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;Nihayet bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım."*mısralarıyla başlayan şiiri Mehmet Âkif, Basri Bey oğlumuza diyerek Hasan Basri Çantay'a ithaf etmiştir.

3. Safahat'ın Birinci Kitabı'nda yer alan *"Köse İmam"* adıyla yer alan uzun manzume yine Ali Rifat Çağatay tarafından operet formunda bestelenmiştir.

4. Döneminin önemli isimlerinden Hoca Hafız Saadettin Kaynak'ta Mehmet Âkif şiirlerini bestelemiştir. Repertuarlara giren ilk eser Segâh Mersiye olarak 1933 yılında bestelediği *"Çanakkale Şehitlerine"* isimli şiir.

"Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni târihe" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyetler eder istîâb."

5. Diğeri ise Rast makamında marş formunda *"Ey Milletimin Lahzada Halkettiği Ordu"* isimli eserdir:

Ey milletimin lahzada halkettiği ordu
Baktın ki bütün memleket elden gidiyordu
Boğdun coşarak düşmanının gayzını kanda
Derler ki esaret denilen halka cihanda
Bir geçti mi hür boyna asırlar kıramazmış
Bir secde eden bir daha baş kaldıramazmış
Lâkin sen o zenciri bugün kırmayı bildin
Gökten geniş alnınla ne taptın ne eğildin
Son şanlı macerasını tarihe anlatın
Zencir içinde bağlı duran kahraman atın
Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor
Asrın baş eğdi sandığı at şâhâ kalkıyor.

6. Âkif'in önemli şiirlerinden Safahat'ın Beşinci Kitabı "Hâtırâlar" da yer alan *"Ne irfandır.."* diye kulaklarımızda yankılan dizeleri Udî bestekâr Rüştü Eriç (1914- 26 Kasım 2007) tarafından bestelenmiştir.

Ne İrfandır veren ahlâka ulviyet, ne vicdandır
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır
Yüreklerde çekilmiş farzedilsin havfi Yezdânın
Ne irfanın kalır te'siri, kat'iyyen, ne vicdanın

7. Neveser makamında bestelenen bu eserinden başka bestekâr'ın Âkif şiirlerinden *"Çok mudur Sadi"* beytiyle başlayan manzumenin Sûz-nâk makamında bestesi mevcuttur.

Bütün eşya Hüdâ'yı zikreden bir sırr-ı hikmettir
Kemânın, bîgüman, Allahü ekber'den ibarettir
Hulûsumla seni tes'id edersem çok mudur Sâdî
Tecelli eyleyen kudret elinde başka hâlettir

8. Mehmet Âkif'in zevkle okunan ve dinlenen bir diğer şiiri de Safahat'ın Yedinci Kitabı "Gölgeler" içerisinde yer alan "Gece" adlı şiirin bazı mısrâlarının yer aldığı bestedir. Eser,

Şerif İçli (1899-1956) tarafından bestelenmiştir. Hüseynî makamında bestelenen eser *"Ezelden aşınanım ben ezelden zebanımsın"* dizeleriyle başlıyor.

Ezelden âşinânım ben, ezelden hem zebânımsın
Beraber ahde bağlandık ne olsan yâr-i canımsın
Ne olsan zerrenim, kalbimde hâlâ çarpar esrârın
Gel ey cânan, gel ey cân, kalmasın ferdaya dîdârın

9. 1990'lı yıllarda İzmir'de bir bestekâr Âkif'in ruhunu şâd edecek bir şiirini daha besteledi. Bestekâr Akın Özkan Mehmet Âkif'in *"Sen bu avizenin altında bürünmüş kanına"* mısraıyla başlayan şiirini Segâh makamında bestelemiştir. Notanın yazılış tarihi olarak (27.02.1990/İzmir) kaydı düşülmüş.

Sen bu avizenin altında bürünmüş kanına
Uzanırken gece mehtabı getirsem yanına
Türbedarın gibi tâ haşre kadar bekletsem
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana

10. Muhtelif meclislerde okunan bir Âkif eserini de Rahmetli Ali Kemal Belviranlı bestelemiştir. Safahat'ın Yedinci Kitabı "Gölgeler" deki "Yeis Yok" şiirinin son beyiti olan:

"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol."
mısrâlarına, Ali Ulvi Kurucu'nun:
"Allâh'a dayan, gâyene tevfikini versin,
Kur'ân'a sarılmazsan eğer ye'se düşersin."

beyiti de ilâve edilerek Ali Kemal Belviranlı tarafından rast makamında bestelenmiştir.

11. Bestekâr Ali Nihat Karamemişoğlu tarafından Âkif'in iki şiiri bestelenmiştir. İlki, Yedinci Kitap "Gölgeler" deki "Nerdesin" başlıklı kıt'adır:

"Lâmekânlarda mısın, nerdesin, ey gâib ilâh?
Ararım enfüsü, âfâkı ezelden beridir.
Serpilip kubbene donmuş, o ışık damlaları,
Seni, yer yer arayan gözlerimin izleridir."

Mısır'da bulunduğu sırada Hilvan'da 19 Kasım 1932'de kaleme alınan manzume, nihavent şarkı olarak bestelenmiştir. Bestekâr şiire bir uyarlama da yapmıştır. İkinci mısrada "Dönerim" kelimesini "ararım" ile değiştirmiştir. Son mısrada "yaşlarımın izleridir" kısmını "gözlerimin izleridir" diye değiştirmiştir.

12. Diğer eser ise, Yedinci Kitap'ta *"Ey bâd-ı sabâ, uğrayacaksın ya şimâle?"* mısrâıyla başlayan *"Bir Arîza"* isimli, Hilvan'da 1 Ağustos 1929 tarihinde kaleme alınan kırkdört mısrâlık bu şiirin on beş mısrâsı bestelenmiştir.

13. Safahat'ın dışındaki şiirlerinden olan, *"Yurdunu Allah'a bırak, çık yola: "Cenge!" deyip çek ki vatan kurtula"* beytiyle başlayan manzume olan Cenk Marşı, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerinde 17 Ekim 1912 tarihinde neşredilmiştir. Eser, Mustafa Cahit Atasoy (1 Mart 1926- 3 Nisan 2002) tarafından rast makamında bestelenmiştir.

14. Mehmet Âkif'in Safahat'ta bulunmayan, Baytar Mektebi'nde öğrenci iken kaleme aldığı "O Gözler" başlığı altında:

"Sevk-i a'mâk-ı hayâlât etmede her an beni"

mısrâıyla başlayan manzumesi, bestekâr Câhit Öney (d. 1 Mart 1926-.....) tarafından hüseynî makamında bestelenmiştir.

3.a. Yeni Formlar, Yeni Besteler

15. Mehmet Âkif'in yeni ve çağdaş Türk müziği formunda bestelenmiş şiirleri de mevcuttur. Farklı çevrelerden ve farklı yorumlarla bestelenmiş ve okunmuş şiirlerin belki de en dikkat çekeni Ahmet Kaya (1957- 16 Kasım 2000/Paris) bestesidir. Kaya, ilk albümü olan "Ağlama Bebeğim" (1985) de daha çok kahramanlık vurguları ile yüklü şiirleri bestelerken Âkif'in *"Sebilürreşad cerîde-i İslâmiyesinin kahraman askerlerine armağan"* ettiği 'Cenk Şarkısı'nı, "Uğurlar Ola" ismiyle bestelemiştir:

Ey sürüden arkaya kalmış yiğit
Arkadaşın gitti haydi sen de git
Bak ne diyor ceddi şehidin işit
Haydi git evladım uğurlar ola

Haydi git evladım açıktır yolun

Zalimlere karşı bükülmez kolun
Bayrağı çek ön safa geçmiş bulun
Uğurun açık olsun uğurlar ola.

16. Yakın zamanda kaybettiğimiz bestekârlarımızdan Cinuçen Tanrıkorur (1938- 28 Haziran 2000)'un Mehmet Âkif bestelerini de burada zikretmek yerinde olacaktır. Son dönemde Mevlevi ayini bestelemek gibi büyük bir başarıya imza atan Cinuçen Tanrıkorur, bu başarısını yeniden "İstiklâl Marşı" nı bestelemekle de göstermiştir.

17. Merhum Tanrıkorur, yine Âkif'in *"Sen ey cihan-ı muvahhid ki mah-ı gufrân"* mısraıyla başlayan şiirini de Acem Bayram Niyazı olarak bestelemiştir.

"Sen ey cihan-ı muvahhid ki mah-ı gufrân
Mücahedeyle geçirdin Hüdâ rızası içün
Nasib-i pâkini aldırma hân-ı kudretten
Helâl olur sana Hakk'ın naim ü lütfu bugün

Odur tevakkuumuz bârigâh-ı Mevlâ'dan
Ki 'iyd ü fıtrı saîd eylesin cihâna bütün
Semâdan arza nigâh eyledikçe aynı hilâl
Umum-u âlem-i İslâmı mübtehiç görsün

18. İstanbul'un son dönem mevlidhan, kasidehan, gazelhanlık geleneğinin temsilcilerinden Hafız Zeki Altunda Mehmet Âkif'in *"Eyle ya Rab.."* dizeleriyle başlayan dua, yakarış ve niyaz içeren dörtlüğünü hüseynî bûselik makamında bestelemiştir.

Eyle ya Rab sen tecelli nûr-i Kur'an sönmesin
Halka daim Sen zâhir ol, ehl-i iman parlasın
Barigâh-ı kudretinden biz necât ummaktayız
Sure-i innâ fetahnâ sırrı bir an sönmesin

19. Bir diğer beste, İTÜ Devlet Konservatuarı Hocalarından Udî Osman Nuri Özpekel'in, Âkif'in, önemli dostlarından Şerif Muhiddin Targan için yazdığı Safahat'a almadığı şiirlerinden olan ve *"Şark'ın Yegâne Dâhî-i San'atine"* başlığı altında, büyük sanatkâr Şerif Muhiddin Targan'a ithâfen kaleme alınmış: *"Yanık bağrında, yıllardır kanar mızrâbının yâdı"* ile başlayan uzunca manzumenin bir dörtlüğüne yaptığı bestedir. Eser, 2002 yılında hicazkâr makamında bestelenmiştir. Beste tarihi aynı zamanda Şerif Muhiddin Bey'in doğumunun yıldönümüne denk gelmiştir.

Yanık bağrında yıllardır kanar mızrâbının yâdı
Gel ey bî-çâre şarkın şarka küsmüş gitmiş evladı
Zaman ıssız, mekân ıssız görünmez kimse meydanda
Kıyâmetler koparsın her telin bir sesle feryâdı

20. Halk Müziği Sanatçısı Gökmen Ürü ise 2008 yılı Mevlid Kandili dolayısıyla Samanyolu TV için, Âkif'in Safahat'ın yedinci kitabı, *'Gölgeler'*de yer alan ve Peygamberimizin doğumuna yazılan *"Bir Gece"* isimli şiirine beste yapmıştır. Beste sadece bu programda söylenmiş ve dinlenmiştir. Makamı Hicaz'dır.

21. Yakın zamanda yeni bestelere ağırlık veren ve Âkif'in eserlerinden müteşekkil bir çalışmanın hazırlığı içerisinde olan genç bestekâr ve ses sanatçısı Ertuğrul Erkişi'dir. *"Vurulup tertemiz alnından"* isimli esere yaptığı bestenin akabinde yaptığımız görüşmede yeni üç bestesinin daha olduğunu öğrendik. Minik Dualar Grubu-2'de (2006) ve daha sonra sola albüm çalışması olan Ummanlar Gibi (2008) albümünde yer alan Hicaz makamında *"Şehid Duası (Vurulup Tertemiz Alnından ...)"* bestesi yer almıştır. Şiirin sadece:

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor,
Bir hilal uğruna ya Rab ne güneşler batıyor,
Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber
Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber

Mısraları kullanılmış ve esere nakarat olarak sanatçı tarafından, Âkif'in ayetlerden ilham alışına gönderme yaparak:

Onlara ölü demeyin, şehitler ölmez
Allah için, vatan için can veren ölmez.

mısraları eklenmiştir. Erkişi'nin bu bestesinin dışında

22. Safahat'ın Üçüncü Kitabı 'Hakkın Sesleri'nde yer alan *"Bir zamanlar biz de millet hem nasıl milletmişiz"* mısraıyla başlayan manzumenin Hicaz makamında bestesidir.

23. Yine Safahat'ın ilk kitabında yer alan *"Bana sor sevgili kari', sana ben söyleyeyim"* mısraıyla başlayan şiire Hüseynî ve Acem Kürdî makamında yapılmış bestedir. Ertuğrul Erkişi'nin son bestesi ise;

24. Safahat'ın Üçüncü Kitabı 'Hakkın Sesleri'nde yer alan 12 Rebiülevvel 1331 tarihi düşülmüş 20 Şubat 1913 tarihinde Sebilürreşâd'da *"Peygamberimiz Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimiz'in Doğduğu Gece"* başlığıyla yayınlanan *"Pek hazin bir mevlid gecesi"* isimli manzumeye Hicaz makamında yapılmış bestedir. Bu üç bestede sözlerin tamamı kullanılmıştır.

25. Merhum ses sanatçısı, bestekâr Yıldırım Gürses *"Ordunun Duası"*nı Rast Makamında bestelemiştir. Varisi olarak oğlu Yıldırım Beyazıt Gürses'ten aldığımız bilgiye göre, Yıldırım Gürses bu besteyi, merhum Âkif'i rüyasında gördükten sonra yapmıştır. Sanatçı eseri, *"Yelkenler Biçilecek"* albümünde okumuştur.

26. İslâmî marşlar ve ezgiler konusunda isim yapmış Ömer Karaoğlu ise Sızı albümünde bir Âkif bestesine yer vermiş. *"Necid Çöllerinden Medine'ye"* isimli manzumeye Kürdî makamında beste yapmıştır. Eserde mısralar birebir alınmamış, anlam bütünlüğü korunmaya çalışılarak uyarlanmıştır.

27. Dinî Musikimizin yorumuyla, besteleriyle, kişiliğiyle önde gelen isimlerinden Amir Ateş ise Safahat, dördüncü kitap "Fatih Kürsüsünde" bölümünde manzumenin sonunda *"Ya Rab Bizi Kahretme, Helak Eyleme. Âmin"* şeklinde devam eden duayı uşşak makamında bestelemiştir.

Yâ Rab bizi kahretme, helak eyleme... —Âmin
Tâ ibret olup kalmayalım, âleme... —Âmin
Yetmez mi celâlinle göründüklerim artık?
Kurban olayım biz bu tecelliden usandık!
Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?
Nârın yetişir... bekliyoruz nûrunu... —Âmin

28. Burada sözlü beste bahsinin dışında tutulması gereken ama albümde yer aldığı için zikredebileceğimiz bir isim ise Erkan Mutlu'dur. Sanatçı *"Gel Efendim"* isimli albümünde, Karaoğlu'nun bestelediği aynı şiire beste yapmıştır. Lakin beste tabir yerinde ise eserin ruhuna yapılmış. Manzume tamamen şiir şeklinde ve *"Ya Resûlallah, Ya Habiballah, Ya Nebi, Ya Şefiyallah"* nakaratlarıyla birlikte Mehmet Emin Ay tarafından okunmuştur.

c. Bestelerin Tahlili

Genel olarak yapılan bestelere bakıldığında daha çok Safahat'ın yer almayan şiirlerden oluştuğunu görüyoruz. Bu şiirlerden özellikle *Ordunun Duası, Cenk Marşı* şiirleri beste anlamında rağbet gören şiirlerdir. Ayrıca yine *"Şark'ın Yegâne Dâhî-i San'atine"* şiiri de yine Safahat dışında yer alan bestelenmiş şiirlerdendir.

Seçilen şiirlerin Safahat'ta yer alan ve yer almayan şiirler olarak düşünüldüğünde güçlü şiirler olduğu görülmektedir. Bunu bestelerin farklı zamanlarda ve farklı makamlarda yeniden bestelenmesinden ve seslendirilmesinden anlıyoruz. Yine tekrar tekrar bestelenen şiirler arasında *Necid Çöllerinden Medineye* ve *Vurulup Tertemiz Alnından Uzanmış Yatıyor* şiirlerini görüyoruz.

Sonuç itibariyle bestekârların Âkif'in şiirlerini bestelerken yoğunlukla, kahramanlık, şecaat gibi duyguları ön plana çıkaran ve Efendimiz (s.a.v.)'i ve doğumunu, Medine'nin havasını yansıtan şiirler seçtiklerini görüyoruz.

d. Son beste, bestenin kendisi: Mehmet Âkif

Mehmet Âkif şiirlerinin bestelenmesi noktasında, yapılan bestelerin durumu gözönüne alındığında önemli bir gayret olduğu görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz şairin ismi kadar, isminin gerisinde yatan büyük bir birikimin, tarihin ve hissiyatın yattığı da bir gerçektir. Eski bestelerden sonra, yeni bestelerin yapıldığı ve halen yeni çalışmalarında yapılmakta olduğu Âkif'in mirasına sahip olma noktasında sevindirici gelişmelerdir. Burada bize düşen Âkif'i ses, seda, musiki ile yaşatma istidadında olmaya gayret etmektir. Âkif'in hatırasını yaşatma adına yapılabilecek önemli bir çalışma ise bu bestelerin okunup yayınlanması olacaktır.

Kaynakça

Ahmet Kaya Nota Kitabı-1, Gam Yayınları, 2004, İstanbul
Beşir Ayvazoğlu, *"Mehmet Âkif'in Musiki Anlayışı"* Mehmet Âkif Sempozyum Bildirileri, İSAR, İst. 1997 Cahit Öney,
"Mehmet Âkif'de Musiki, Musikimizde Mehmet Âkif", Musiki Mecmuası, İstanbul, 1996, sy.455, s.14-15.
Cumhur Enes Ergür, *Zeki Altun-Hayatı, Eserleri*, Türk Tasavvuf Musikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı, İst. 2004
Cinuçen Tanrıkorur'un Hatıraları, *Saz ü Söz Arasında*, Haz. İsmail Kara, Dergâh yay. İs. 2003
Cinuçen Tanrıkorur, *Türk Müzik Kimliği*, s. 115-117, Dergâh Yay. İst. 2004
Ertuğrul Düzdağ, *İstiklâl Şairi Mehmet Âkif Ersoy*, İSKİ yay., İstanbul 2002
İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Son Asır Türk Musikişinasları-Hoş Sadâ*, İş Bankası yay. İstanbul, 1958
Kâmil Büyüker, *İmandan Güfteye, Güfteden Besteye*, Kültür Dergisi, Sayı: 2, Ocak 2006
Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Sütun yay. 2007
M. Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi I-II*, MEB. Yay. İstanbul 2000
Muhiddin Nalbantoğlu, *"Mehmet Âkif'in Bestelemiş Eserleri"*, Musiki Mecmuası, 202.sayı İstanbul, 1964
-Âkif'den Beste Yapanlar, Mehmet Âkif Armağanı, MTTB yay. Ocak 1972
Nuri Özcan, *Mehmet Âkif Ersoy'un Bestelenmiş Eserleri*, Eğitim Dergisi, Mart 2006
TRT İstanbul Radyosu, Nota arşivi
TRT Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarı, Müzik Dairesi yay. Ankara 1995

Sesli Yayın

Bestelenen Şiirleriyle Mehmet Âkif, İ.B. Belediye Başkanlığı yay. Yönetmen: Mehmet Güntekin, 1996

Görüşmeler

Bârihüdâ Tanrıkorur
Ertuğrul Erkişi
Erkan Mutlu
Gökmen Ürü
Osman Nuri Özpekel
Ömer Karaoğlu
Yıldırım Beyazıt Gürses

Mehmet Âkif Ersoy'un Bestelenmiş Şiirleri

	Eser	Beste	Makam	Beste Tarihi
1	Bütün Dünyaya Küskündüm (Bülbül)	Ali Rıfat Çağatay	Mahur (Şarkı)	1921
2	Yılmam Ölümden, Yaradan, Askerim (Ordunun Duası)	Ali Rıfat Çağatay	Nihavent (Marş)	
3	Köse İmam	Ali Rıfat Çağatay	Operet Formunda	
4	Ey Bu Topraklar İçin Toprağa Düşmüş Asker	Saadettin Kaynak	Segâh (Mersiye)	1933
5	Ey Milletimin Lahzada Halkettiği Ordu	Saadettin Kaynak	Rast (Marş)	
6	Lâ-mekânlarda mısın, nerdesin ey gaib ilâh?	Ali Nihat Karamemişoğlu	Nihavent (Şarkı)	
7	Ey Heybeli İklimine Kıştan Çekilenler (Bir Ariza)	Ali Nihat Karamemişoğlu	Nihavent	
8	Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır (Hatıralar)	Rüştü Eriç	Neveser (Şarkı)	
9	Bütün eşya Hüdâ'yı zikreden bir sırr-ı hikmettir (Çok mudur Sâdi)	Rüştü Eriç	Sûz-nâk (Şarkı)	21.05.1995
10	Sen bu avizenin altında bürünmüş kanına	Akın Özkan	Segâh (Şarkı)	27.02.1990 (İzmir)
11	Korkma Sönmez Bu Şafaklarda	Cinuçen Tanrıkorur	D Majör	1984 (Ankara)
12	Sen ey cihan-ı muvahhid ki mah-ı gufrân	Cinuçen Tanrıkorur	Acem Bayram Niyazı	08.08. 1991 (Washington)
13	Ordunun Duası	Yıldırım Gürses	Rast	
14	Yurdunu Allah'a Bırak, Çık Yola (Cenk Marşı)	Mustafa Cahit Atasoy	Rast	
15	Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...(Yeis Yok)	Ali Kemal Belviranlı	Rast	
16	Sevk-i a'mâk-ı hayâlât etmede her an beni (O Gözler)	Câhit Öney	Hüseynî	
17	Eyle ya Rab...	Zeki Altun	Hüseynî Buselik	
18	Ezelden Aşinanım (Gece)	Şerif İçli	Hüseynî	
19	Uğurlar Ola (Cenk Marşı)	Ahmet Kaya		1985
20	Yanık bağrında, yıllardır, kanar mızrâbının yâdı	Osman Nuri Özpekel	Hicazkâr	2002
21	Necid Çöllerinden Medine'ye	Ömer Karaoğlu	Kürdî	1994
22	Bana Sor Sevgili Kari	Ertuğrul Erkişi	Hüseynî ve Acem Kürdî	2008
23	Bir zamanlar bizde millet	Ertuğrul Erkişi	Hicaz	2008
24	Pek hazin bir mevlid gecesi	Ertuğrul Erkişi	Hicaz	2008
25	Şehid Duası (Vurulup Tertemiz Alnından...)	Ertuğrul Erkişi	Hicaz (Türkü)	2006
26	Bir Gece	Gökmen Ürü	Hicaz	2008
27	Ya Rab Bizi Kahretme, Helak Eyleme	Amir Ateş	Uşşak	05.01.1983
28	Necid Çöllerinden Medine'ye	Erkan Mutlu	Hicaz	2004

Mehmet Akif'in İnşâda Dair Düşünceleri ve Akif'in Şiirini Okumak

Dr. Ebubekir S. Şahin
Kırıkkale Üniversitesi

Her sanat eserinde olduğu gibi şiirin de bir sunum biçimi vardır. Bir heykel, yahut mimari eseri nasıl ki belli bir mekanda teşhir edilir ve çevre düzenlemesi ona göre yapılırsa şiir de belli bir sahnede bir muhatap veya muhatap kitlesi karşısında inşâd edilmek (sesli olarak okunmak) üzere tertip edilir.

Örneğin kaside, gazel, mesnevî gibi klasik şiirlerimiz, biçim ve içerikleri göz önüne alındığında her birinin kendine has bir muhatabı olduğunu görürüz.

Genelde mehdiye konulu şiirler olan kaside, padişah yahut yüksek bir makamda bulunan bir devlet büyüğüne hitap eder. Bölümleri itibariyle kasideye bakıldığında, belirli bir topluluk içerisinde memduha (övülen kişi) karşı önce bir gazel (nesib-teşbib) okunur. Şiir kudretini ve ince hayallerini gösteren bu gazelden sonra şair, adeta orada bulunan topluluğa dönerek bir girizgah yapar ve övdüğü kişiyi sıfat, lakap ve unvanlarıyla anmaya başlar. Bu beyit-

lerde övülen kişi, gaib (3. tekil şahıs) sigasında vasfedilir. Şair/okuyucu, daha sonra "iltifat" ederek (3. şahıstan 2. şahsa dönerek) memduha hitap eder. Övgü ifadeleri, memduhun, gücü, kuvveti, şevket ve azameti, yapıp eyledikleri, muhatap sigasında (2. şahsa hitap suretinde) bir bir sayılır. Sonra sözü kendine getirir şair, kendini tanıtır ve arzıhal eder. Sözün sonunda memduha dua ile kaside son bulur.

Dikkat edilirse kasidede bir sahneleme söz konusudur. Diğer nazım biçimlerine de bu gözle bakmak mümkündür. Örneğin, 5-10 beyit tutarındaki gazel, daha çok aşk içeriklidir ve muhatabı genelde tek kişidir. Bu şiirin daha tenha bir mekanda tek kişiye okunmak üzere yazıldığını düşünebiliriz.

Mesnevî ise meclislerde okunmak üzere tertip edilir. Mevlânâ'nın Mesnevisi yahut Süleyman Çelebî'nin Mevlid-i şerifi gibi... Bu nazım biçimi daha uzun mevzuları işlemeye uygun olduğu için, mesnevi biçiminde yazılan şiirlerin meclisler halinde bölümlendiği ve dergâh, köy odası gibi toplu mekanlarda belirli gün ve gecelerde düzenli aralıklarla olarak inşâd edildiği görülür.

Kasidede maksûd, medih ve arzıhaldir genelde. İlan-ı aşk içinse en uygun yol gazeldir. Öğüt, bilgi ve kıssadan hisse için ise mesnevî yoluna gitmek gerekir.

Sebîlü'r-reşâd baş muharriri, *irşâd* yolunun kılavuzu olan Mehmet Akif'in şiirine bu nokta-i nazardan bakıldığında onun şiirinin nasıl *inşâd* edilmesi gerektiğini daha iyi anlarız.

Akif, inşâda özel bir önem atfeder. Çünkü Akif'in şiiri bir kişiye yahut küçük bir topluluğa değil, bütün bir millete, bütün İslam coğrafyasına hitap etmektedir. Sahne Âlem-i İslâm'dır. Şiirin inşâd edildiği kürsi, İstanbul'un selâtîn camilerinden biridir.

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet,
Ancak görülen vak'aların hepsi hakîkat.
Hem öyle vekâyi' ki temâşâsı hazîndir,
Aheng-i tarab-sâzı bütün âh u enîndir!
Zîrâ ederek bunca sefâlet-zede feryâd;
Vâveyl sadâsıyla dolar sîne-i eb'âd (s. 18)

Cami, beytullahtır. Allah'ın evi... Şair, cemaatle beraber Rabbinin huzurundadır.

Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?
Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?
Her ân ediyorsun bizi makhûr-ı celâlin,
Kurbân olayım nerde senin, nerde cemâlin? (s. 18)

Şiirin inşâd edildiği mekân bir câmîdir amma dekor, tasvir edilen manzara pek de cami duvarlarındaki insana huzur veren tezyinâta benzemiyor. Cami adeta bu sahneyi görebilmek için yükselmiş bir gözetleme kulesidir. Şair oradan gördüğü sahneleri bir bir Rabbine arzediyor:

Yerden çıkıyor göklere bin âh-ı şerer-bâr,
Gökler ediyor, sâde çıkan nâleyi tekrâr!
Bir yanda yanar lânesi bin hâne-harâbın,
Bir yanda söner lem'ası milyonla şebâbın.
Kalmış, eli böğründe felâket-zede mâder;
Evlâdını gömmüş kara topraklara inler!
Ağlar beriden bir sürü âvâre-i tâli',
Nân-pâre için eyleyerek ırzını zâyi'.
Bükmüş oradan boynunu binlerce yetîmân,
Me'vâ arıyor âileler lâne-perîşân!
Mazlum şikayette, nedamette sitemkâr;
Hunâbe-i maktule garîk olmada hunhâr!
Bîmârı, felâketliyi, uryânı, sefîli,
Meflûcu, amel-mândeyi, miskîni, zelîli,
Gaddârı, cefâ-dîdeyi, mahkûmu, esîri,
Heyhât, şu pâyânsız olan cemm-i gafîri
Teşhîr ile şöhret kazanan sahne-i dünyâ
Gelmez mi İlâhî sana bir kanlı temâşâ? (s. 19-20)

İnşâd, Mehmed Akif için önemliydi. Çünkü o, kendi gidemediği yerlerde, yaşamadığı zamanlarda da şiiriyle Müslüman halkı uyarmak, onları umutlandırmak, ayağa kaldırmak; ye's bataklığından kurtarmak istiyordu. Bu yüzden onun şiirinin doğru okunması, doğru telâffuz edilmesi, heyecanının ve hislerinin doğru yansıtılması gerekiyordu.

Bu yüzden Akif, Sırat-ı Müstakim'de konu ile ilgili görüşlerini bir makale halinde kaydetme lüzumu hissetmiştir.[1] Şimdi o makale çerçevesinde şiir okumanın inceliklerine göz atalım:

İnşâdı, "bir şiiri tavr-ı mahsûsıyle okumak" olarak tanımlamaktadır Akif. O, "ister o neşîde okuyanın kendi malı olsun, ister başkasının. Bazıları *inşâd-ı şi'r* terkibinden şiir yazmak yahud söylemek ma'nâsını çıkarıyorlar ki bu tür tefsire lûgatın müsaadesi yoktur" diyor ve "inşâd" kelimesinin yanlış kullanımına örnek olarak Namık Kemal Bey'in bir dörtlüğünü veriyor:

Ben tuttuğunuz yola gideyim,
Bir müntehabât cem' edeyim.
Şehnâmeler etmiş olsam inşâd,
Bir beytimi eylemezdim îrâd.

İnşâdın önemi hakkında da şunları söylüyor Akif: "İnşâd gayet mühim bir mes'ele olduğu halde biz nedense buna hiç ehemmiyet vermemişiz, hatta vermiyoruz! Bir cemâat-i kübrâ huzurunda yüksek sesle îrâd-ı nutk eden bir hatîb tasavvur ediniz ki sözleri serâpâ mânâ, serâpâ rûh. Lâkin bu adam esnâ-yı tebliğde edâ ile müeddâ arasındaki münâsebete, âhenge dikkat etmiyor; hutbesini hâfızaya istif edilmiş tekerlemeler gibi dümdüz okuyor. Şimdi böyle bir nutkun cumhûr-ı sâmiîn (dinleyiciler topluluğu) üzerinde ne te'sîri olur?

1 Sıratı Müstakim, 26 K. Sani 1327, 19 safer 1330. c: 7, aded: 179, s. 358-360.

Tabiî hiç. İşte yalnız veznin, kâfiyenin akıntısına tâbî olarak okunan şiirler de dinleyenler üzerinde aynı te'sîri husûle getirir."

Şair bu ifadelerden sonra inşâd kusurlarını on madde halinde sıralıyor. Bunların önemli bir bölümünün arûzla yazılmış şiirlerde ortaya çıkan okuma yanlışları olduğu dikkat çekici. Örneğin; "Dilimizde kullanılan vezinleri bilmeyerek tef'ilelleri birbirine karıştırmak."

"Yine vezin bilmemek belâsı olarak, bazı heceleri çekilmek îcâb eden kelimeleri kısa geçmek; kısaltılacak heceleri de uzun okumak. Hele pek tabiî, yani söylendiği gibi okunmak lâzım gelen kelimâta imâle vermek yani uzatmak bir hastalıktır ki nazm ile muârefesi olmayan yahut bu âşinâlık pek yeni başlayan ağızlara müstevlîdir! Böyleleri, mısraın hiç olmazsa iki üç kelimesinin kuyruğu, kulağı çekilmedikçe manzûm olmaz vehminde bulunurlar. Bu illetin çâresi, çokça şiir okumaktır."

Nazmı nesir gibi dümdüz okuyuvermeyi tefrit olarak niteliyor şair. Takti' edercesine okumaya da ifrat diyor.

"Ma'nâ itibariyle birbirine bağlı olan mısralardan yahut beyitlerden her birinin sonunda sözün bittiğini zannettirecek biçimde durarak, dinleyenlerin zihnini karıştırmak" da önemli bir inşâd kusuru olarak belirtiliyor bu makalede.

Akif'in şiirleri, kafiye dizilişi açısından bakıldığında genelde mesnevî kafiyesindedir. Ancak, cümle çoğunlukla mısralarca devam eder. Şair, "nesr-i manzum" olarak nitelediği bu tür yeni şiirlerin de beyit esasına dayalı eski şiirler gibi, anlamı mısra veya beyit içerisinde tamamlanıyor biçimde okumanın yanlışlığına dikkat çeker.

"İstifham (soru), teessür (üzüntü), taaccüb (hayret), tehekküm (alay) hulâsâ bir başkalık, bir fevkalâdelik ifade eden cümleleri de diğerleri gibi îrâd eylemek" yani şiirdeki duyguyu hissetmeden /hissettirmeden okumak da önemli bir okuma kusurudur. Ayrıca, "kâfiyeleri dinleyenlerin kulağına zorla sokar gibi lüzûmundan ziyade hissettirmek", yine "imâleleri (vezin gereği yapılan uzatmaları), hususiyle Türkçe kelimelerdeki imâleleri pek belli etmek" ve "vezinde, kafiyede, tavırda bir sakatlık yapmamakla beraber şiirin müeddâsına (içeriğine) göre edâ edilmesi gerektiğini düşünmeyerek rakîk, şedîd, yüksek, derin ne kadar hisler, hayaller, fikirler varsa hepsini birden aynı ahenkte okumak" da şairi rahatsız eden okuyuş kusurlarıdır.

"Tabiî bunlardan başka sebepler de var" diyen şair "hele arûz mutaassıplığından ileri gelen takti'cilik, en selîs nazımları bile en müstekreh kılığa sokar." diyerek maddeler halinde sıraladığı bu onu aşkın kusuru örneklerle izah ediyor.

İnşâdın daha birçok incelikleri olduğunu söyleyen Akif, onların tarîf edilemeyeceğini; şiiri okuyan adamın zevkine kalmış şeyler olduğunu söylüyor. Meselâ şiddetli fikirlere, ateşli hislere tercüman olan şiirler yüksek sesle, heyecanlı bir tavırla okunmalı; ince, nâzik mânâlar da kendine has bir ses tonu ile sunulmalıdır. Sesin yükseltilmesi gereken yerde indirmek, alçaltmak gereken yerde yükseltmek pek münâsebetsiz olur. "Bunula beraber

bir takım züppelerin yaptığı gibi şiire ruh vereceğim diye acemi oyuncu tavrı takınarak soğuk soğuk ca'liyyeler (yapmacık tavırlar) göstermenin yine lüzumu yoktur. Bu bir tasannu'dur, tasannu ise her zaman merduddur."

Eskilerin inşâda ne derece önem verdiğinin bilinmediğini söyleyen şair, eslâftan Hersekli Arif Hikmet'in şiir okuyuşunu çok azametli bulduğunu belirtiyor.

Okuyucuya "ihtimâl ki inşâd bahsini bu kadar uzatmaya mütehammil bulmayacaksınız" diyen şair, kendi şiirlerinin kötü örneklerine ta o zaman şahit olmalı ki; ince, duygulu bir şiiri alıp bir edebiyat mahfilinde önce ehline sonra da işin ehli olmayan birine okutulmasını ve bu iki okuyuşun dinleyiciler üzerindeki etkisini mukayese etmeyi tavsiye ediyor; işin ehemmiyetinin o zaman iyice anlaşılacağını belirtiyor.

"...Ne hâcet! Şiiri berbad bir surette inşâd etmek tıpkı bir beste-i mûsıkîyi usûle bîgâne, çirkin sesli bir herifin gevelemesine benzer."

Akif, eski şiirde inşâdın önemli olduğunu, ancak günümüz şiirine gelince işin büsbütün önem kazandığını iddia ediyor. Zira eski şiirde her mısra, her beyit bağımsız bir anlam içeriyordu. Dolayısıyla iyi de okunsa fena da okunsa beytin sonunda durunca maksadın ne olduğu anlaşılırdı. "Oysa şimdiki şiirler eski nesirler gibi zincirleme gidiyor. Hatta bazen, birinci mısra ile başlayan cümlenin arkası tam sekiz on mısra sonra alınabiliyor. Onun için inşâdın hakkı verilmezse âhenkten vazgeçtik, mânâ anlaşılmaz. Bereket versin ki son zamanlarda taammüm eden (yaygınlaşan) tenkît (noktalama), işi hayliden hayliye kolaylaştırmıştır. Yoksa yeni şiirleri inşâd pek müşkil olurdu."

Akif, genelde Namık Kemal'in şiirinden örnekler veriyor ve imâle, zihaf, uzatma gibi okurken dikkat gerektiren hususları açıklıyor. Biz burada o örnekler yerine, Akif'in kendi şiirlerinden -çeşitli şiir albümlerinde ve internette yahut anma programlarında sahnede înşâdına şahit olduğumuz, günümüzde çok okunan, ama çoğunlukla yanlışlarla okunmak âdetâ adet halini almış şiirlerinden- özellikle Çanakkale şehitlerine hitaben yazdığı meşhur şiirinden örnekler vermeye çalışacağız. Buraya kadar, Mehmet Akif'in şiir inşâdı hususunda özetlediğimiz düşüncelerinden sonra onun şiirine ses verenler ve sözünü onun şiiriyle süsleyenlerin yaptığı yaygın birkaç yanlışa dikkat çekmek istiyorum.

Akif'in makalesinin sonunda vurguladığı tenkît (noktalama) konusu, onun şiirini okuyanlarca da mutlaka dikkate alınması gereken bir husustur. Şairin, çeşitli sebeplerle yayınlamadığı pek az şiiri dışında eserlerinin hemen tamamı kendi döneminde basılmıştır. Dolayısıyla imlâ ve noktalama konusunda ilk kaynağa müracaatta bir sorun yoktur. Günümüzde latin harfleriyle yapılan neşirlerde de noktalama konusunda asıl metne azami sadakat gösterildiği söylenebilir. Hâl böyle iken, Safahat'ın altıncı kitabında (Âsım) yer alan ve Çanakkale şehitlerine hitabeden şiirindeki;

Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,

Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,[2]*
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!

mısraları arasındaki irtibat hiç dikkate alınmadan iki ayrı cümle gibi okunmaktadır. Hatta çoğu zaman şiir, 3. mısradan itibaren başlamakta ve şairin kurduğu imge tamamen yok olmaktadır. Birinci mısrada dağlara taşlara serilmiş şehit gövdelerini gösteren şair, sonraki cümlede duygularını üç mısrada dile getirmektedir:

"O, rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar, yaralanmış temiz alnından uzanmış yatıyor; bir hilal uğruna yâ Rab, ne güneşler batıyor!"

Bu cümlenin, temiz alnından vurulup yatan öznesi "başlar"dır. Namazdaki rükû da olmasa 'dünyada eğilmeyecek' (asla eğilmeyecek) olan başlar... Namaz kılan ve yalnızca rükûda, yalnızca Allah'ın karşısında eğilen, başka hiçbir kişi, kurum ve varlık karşısında eğilmeyen o başlar, ter temiz alınlarından vurularak şehadet nuruna gark olmuşlar ve âdetâ birer güneş kesilmişlerdir.

Bu güneşler, tıpkı her akşam kızıl şafaklarda gurûb eden güneş gibi batmıştır. Hilâlin görülebilmesi için de güneşin batması gerekir. Bu gurûb, arkasında yükselecek kutlu hilâlin görünebilmesine imkân tanıdığı için hayranlık uyandırmaktadır.

İslâm kültüründe Müslüman'ın hedefi ve gayesi "i'lâ-yı kelimetullah"tır. Yani Allah adını yüceltmek... "Hilâl" kelimesi Arap harfleriyle "Allah" kelimesine karşılık gelir. Her iki kelime de aynı harflerle yazılır. Her iki kelimenin de ebced değeri aynıdır: 66. Müslümanların bayrağındaki hilâl, camilerinin alemindeki hilâl bunu temsil eder. Yani bayrağın yüksekte tutulmasının sebebi Allah adını yüceltmek gayesidir.

Akif, söylemek istediği budur. Dolayısıyla "hilâl için güneşin batışı" hüsn-i talilinde bir küçültme ve küçümseme yoktur. Akşam namazının vakti girmiştir. Şafaklar al kanlara boyanmıştır ve güneş başlı şehitler için hilâl uğrunda, "i'lâ-i kelimetullah" uğrunda rükû ve secde vaktidir...

Akifin şiirini okumayı bilmeyenler, onu yanlış okudukları gibi, okuduklarını anlamadıklarını açıkça gösteren bir iddiada bulunabiliyorlar ve Akif'i, Çanakkale şehitlerini yüceltmek isterken Bedir Savaşına katılan sahabelere saygısızlıkta bulunmakla suçluyorlar. Onun,

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

mısralarını, sanki, Çanakkale şehitlerini Bedir Ashabı'ndan daha yüce bir makama çıkarmış gibi algılıyorlar.

2 * İlk baskıda "Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor," biçiminde olan bu mısra, daha sonra "Yaralanmış temiz alnından uzanmış yatıyor," biçiminde değiştirilmiştir. Ancak kayıtlarda eski hali daha yaygın olduğundan biz mısraı burada o haliyle kullanmayı uygun bulduk.

Oysa burada şair, İslâm tarihinin ilk savaşı ile belki son savaşı olarak gördüğü Çanakkale savunması arasında, hedef, şiddet ve taraflar arası güç farkı bakımından bir paralellik kuruyor ve yine "i'lâ-i kelimetullâh" yolunda Bedir savaşına katılan mücahitler ile Çanakkale savaşında şehadet şerefine erişen kahraman mehmetçiği şan ve şerefte eşit görüyor.

Sözde mânâ, bir virgüle bağlıdır çoğu zaman. işte bu mısrada da böyle bir virgül etkisi söz konusudur. Şair, verilen mücadelenin büyüklüğü bakımından, başka kahramanları bir tarafa, Bedir ve Çanakkale kahramanlarını bir tarafa ayırmaktadır. Yani "Bedrin arslanları olsa olsa bu kadar şanlı olabilir" gibi sığ ve Akif'ten asla beklenmeyecek bir anlam değil; bilakis "bir tek Bedrin arslanları bu derece yüksek ve önemli bir mevkidedir" demek istemektedir. Yani "ey şehid oğlu şehid, sen öyle kutlu bir mücadele verdin ve öyle yüce bir makama çıktın ki, orada bir tek Bedir Savaşı'nda kendilerinden kat kat üstün olan bir orduya az bir neferle mukabele eden ve o nicelik bakımından büyük düşman ordusunu hezimete uğratan şanlı Bedir mücahitleri vardır." demektedir.

Söz konusu şiirde dikkat çeken bu iki önemli okuma ve yanlışından başka, dikkatsizlik, kelimelere yabancılık, anlama eksikliği gibi sebeplerle sık yapılan yanlışlar da vardır. Örneğin,

En **kesîf** orduların yükleniyor dördü beşi,

mısraındaki "*kesîf*" kelimesinde son hece uzun okunması gerekirken çoğunlukla kısa okunuyor. Yine;

Sen ki, son **ehl-i salîbin** kırarak savletini,

mısraında da "*salîb*" kelimesi aynı şekilde kısa okunmaktadır.

Yedi iklimi cihânın duruyor **karşına da**,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!

mısralarında dikkatsizlik ve vurgu yanlışları göze çarpıyor. İlk mısrada "karşına da" ibaresi "karşında" biçiminde yanlış okunurken ikinci mısrada Ostralya ile beraber olanın kim olduğunu anlamamıza engel olacak bir okuyuşla karşı karşıya kalıyoruz. Mısra, "Bakıyorsun ki Ostralya ile Kanada birlikte" demek isterken yanlış vurgu "Sen Ostralya ile beraber bakıyorsun" biçiminde anlaşılacak bir okuyuşa sebep oluyor. "Kanda" da cümle dışı bir unsur olarak öylesine söyleniveriyor.

Akif'in dikkat çektiği inşâd hatalarından biri de yukarıda belirtildiği gibi "nesr-i manzum" dediği yeni şiirde görülen ve birkaç mısra boyunca devam eden cümle yapısının fark edilmeyerek, eski şiirdeki gibi her mısra sonunda durma yanlışı. Aşağıdaki üç mısra aslında tek cümledir:

Nerde -gösterdiği vahşetle "Bu bir Avrupalı!"
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!

Temel cümle içerisinde bir yan cümlecik vardır. Ancak her mısra sonunda durularak okunduğunda çok garip ve anlamsız bir metin çıkmaktadır karşımıza. Ve ne yazık ki çoğu zaman böyle okunuyor şiir.

Akif'in inşad hakkındaki görüşleri ışığında, onun yalnızca bir şiirinde görülen okuma yanlışlarını aktarmaya çalıştığım bu konuşmanın sonunda, onun hatırasına saygı çerçevesinde bizim için en büyük yadigarı olan şiirlerinin de estetik kurallara riayet edilerek okunması ve her yıl belirli periyotlarla andığımız şairi, anlamak konusunda da gayret sarf etmemiz gerektiğini vurgulamak isterim.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim-Nuran, *Mehmed Akif Ersoy'un Makaleleri,* **Kültür Bak. Yay., Ankara 1987.**

Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat,* **Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yay., İstanbul 2007.**

Sıratı Müstakim, 26 K. Sani 1327, 19 Safer 1330.



Safahat'ın Şehirleri

Mehmet Kurtoğlu
Yazar

a. Giriş

Homeros Odeysseia'nın başlangıcında *"Ne çok şehirler görmüş ne çok düşünce tanımıştı"* diye yazar. Bu aynı zamanda çok gezmekle çok okumanın bir bütünlük içinde olması gerektiğine işaret eder. Milli şairimiz Mehmet Akif'in safahatına baktığımızda okumak/bilgi ve gezme sonucu kaleme alınmış bir eser olduğunu görürüz.

İstanbul, Fatih'te doğan Mehmet Akif, iyi bir eğitim almış, şair ve düşünce adamıdır. O bilgi ve birikimini ayrıca gezme ve görme ile desteklemiştir. Gerek düşünce ve duygu, gerek ruh ve beden olarak yalnız doğduğu şehirde sınırlı kalmamış, yaşadığı dönemin o zor şartları içinde Avrupa'dan Afrika'ya kadar birçok şehir ve ülkeyi dolaşmış, yaşayıp gördüklerini şiirlerinde anlatmıştır. O, gezip-görme amacını *"Süleymaniye Kürsüsü"* adlı o uzun şiirinin bir kıtasında Abdurreşid İbrahim'in dilinden şöyle ifade etmiştir:

*"**Şark**'ı baştanbaşa yıllarca dolaştım, gezdim*
Hem de oldukça gördüm… Kafa gezdirmedim!
*B u **Arap**'mış, Bu **Acem**'miş, bu **Tatar**'mış demedim*
Müslüman unsurunun hepsini bir gördüm"[1]

Akif şiirinde belirttiği gibi işgale uğrayan bir ülkenin evladı olarak "kafa gezdirmedim" diye belirttiği mısrasında olduğu gibi belli bir bilinç ve kültürle şehirleri gezmiştir. O, *"işi dolaysıyla, Osmanlı topraklarının birçok yerini görmüş, oralarda gördükleri ile bildiklerini mezcetmiş bir insandır. O dönemde birçok insanın hayallerini süsleyen Paris'in aksine Akif, Osmanlı topraklarının kendi zenginliğine tanık olacağı yerleri gidip görmüş, oralarda az çok yaşamış, halkın arasına karışmıştır."*[2] Akif, gezip gördüğü şehir ve ülkeleri şiirlerine taşımış, onları bir görsel unsur olmaktan öte duyarak, hissederek, deruni bir şekilde anlatmıştır. Sezai Karakoç; onun şiirleri için" *Türk edebiyatında Akif kadar hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş bir şair yoktur"*[3] demiştir. Bu anlamda Akif'in şiirlerine baktığımızda, şiirlerini hayatın gerçekçiliğinden hareketle yazmış, başta İstanbul olmak üzere diğer bütün şehirleri içselleştirerek şiirine taşımıştır.

"Bir İstanbul çocuğu olan Mehmet Akif, hayatının ilk devresinde ancak meslek icabı, resmi görevler dolaysıyla başka şehirlerde yaşamıştır. İlk resmi vazifesi olan Baytar müfettiş Muavinliği sırasında Rumeli, Anadolu ve Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde dolaşmış, Edirne'de baytar müfettişi, Adana'da vilayet baytarı olarak bulunmuştur. Mehmet Akif, baytarlık mesleği dolaysıyla İstanbul haricinde bulunması dışında ilk defa 1914 yılında Sadrazam Said Halim Paşa'nın kardeşi Abbas halim Paşa'nın davet ve desteği ile Mısır ve Hicaz seyahati yaptı. Aynı yılın sonunda Teşkilatı Mahsusa tarafından Berlin'e, oradaki Müslüman esirlerin durumunu incelemek, sömürgelerden getirilen Müslüman askerlerin Alman Osmanlı ittifakına karşı savaşmalarını önleyici telkinde bulunmak üzere gönderildi. Üç ay süren bu seyahatten sonra 1915 Mayıs'ında teşkilatı Mahsusa'nın yöneticilerinden Eşref Sencer Bey ile Necid'e gitti. İsyan etmek üzere olan Şerif Hüseyin'e karşı devlet'e sadık Necid Emiri İbnürreşid ile görüştü. Bu seyahat dönüşünde Medine'yi ikince kez ziyaret etti. Şam'a, Beyrut'a uğradı, 1915 Ekim başında İstanbul'a döndü. 1918 Temmuzunda Mekke Emiri Şerif Haydar paşa'nın daveti üzerine Aliye'ye gitti(Lübnan)."[4]

Mehmet Akif'in Safahat'ında doğduğu ve ömrünün büyük bir kısmının geçtiği İstanbul'un önemli ve özel bir yeri olduğunu görürüz. Akif'in gerek düşüncesi gerekse sanatının oluşumunda İstanbul'un kendine has yeri vardır. Zira yedi sekiz dilin konuşulduğu, birçok kültür ve dinin bir arada yaşadığı, bu saltanat ve medeniyet şehri, onun hayata bakışını şekillendirmiş, sanatını etkilemiştir. Akif, bu şehirden aldığı bilgi ve birikimin yanında İmparatorluğun sınırları içinde bulunan birçok şehir ve ülkeleri dolaşmış, yerinde gözlemler yapmış ve bunu şiirine taşımıştır.

Mehmet Akif'in şiirlerinde şehir ve ülkeler din ve medeniyeti eksenli anlatılır. Örneğin

1 **Ersoy, M. Akif**, Safahat, Sh. 215 Haz. Doç. Dr. Yakup Çelik, Akçağ Yay. Alıntı, Prof. Dr. Şerif Aktaş. 2008

2 **Mehmet Kahraman**, Mehmet Akif'in Edebi Kişiliği, Yedi İklim dergisi, Mayıs 1996, Sayı 74

3 **Sezai Karakoç**, Mehmet Akif, Dirirliş yay. S. 33, 1974, ist.

4 **D.Mehmet Doğan**, Camideki Şair Mehmet Akif, Sh.67,68,69, İz Yay.2006

Asya, Avrupa, Hind, Çin sözcüklerine yüklediği anlam yalnız coğrafi durumla sınırlı değildir. Bu kıtalara aynı zamanda din ve medeniyeti temsil eder. Mehmet Akif'in şiiri bir medeniyet krizi yaşayan İslam toplumunun şiiridir ve bu kriz halen devam etmektedir. Bu manada Akif'in şiirlerinde ülke ve şehirlere yüklediği anlamı çözmeden, yeni bir medeniyet tasavvuru oluşturmak mümkün değildir...

Akif'in şehir ve ülkelere yüklediği anlamı çözebilmek için onun beslendiği kültür kaynaklarını, içinde yetiştiği aile çevresini, sürdürdüğü yaşama biçimini, sanat anlayışını ve çevreyle olan ilişkisine bakmak gerekir. O İslam skolâstiğine karşı, dinamik ve yenilikçi bir din anlayışıyla şehirlerin ve ülkelerin bir medeniyet merkezi olacağını savunur. Zira gerek bizzat kendisinin gezip gördüğü şehirleri veya yakından tanıdığı Abdurreşit İbrahim Efendi'nin kendisine aktardıkları dolaysıyla anlattığı ülkeler ve şehirler hep bu medeniyet eksenindedir. Onun Safahat'ının hemen her satırında İstanbul görülür. Sokakları, caddeleri, camileri, kahveleri, çarşıları ve en önemlisi insanlarıyla...

Akif, şiirlerine başlık olarak seçtiği isimler dahi medeniyetimizin işaret taşları sayılan şehirler ve mekânlardır. Mesela "Süleymaniye Kürsüsünde" medeniyetimizin en muhteşem eseri olan bir camidir ve Akif bunu bilinçli bir şekilde seçmiştir. *"Bu eser Süleymaniye Camisinde, Sibirya'da doğmuş, Mekke ve Medine'de tahsil görmüş,1881'de İstanbul'a gelmiş, Rusya'ya dönüşünde yeni okullar açılmasına sebep olmuş, bugün Türk Cumhuriyetleri dediğimiz ülkelerde yaşayan soydaşlarımızın, Osmanlı devleti sınırları içine göç etmelerini teşvik etmiş,1908'den sonra tekrar Türkiye'ye gelmiş ve sonunda 1944'de Japonya'da vefat etmiş Abdürreşit İbrahim Efendi'nin Türk ve İslam dünyası hakkında gözlem ve kanaatlerini anlatmaktadır. Yani anlatıcı durumundaki insan, hayali değil, gerçektir. Akif bu şahsı yakından tanımaktadır."*[5] Akif, şiirinde yer verdiği şehir ve ülkeleri ya bizzat gezip görerek ya da Abdürraşit İbrahim Efendi örneğinde görüldüğü gibi sağlam kişi ve bilgilerden yola çıkarak anlatmıştır.

Safahat'ta adı geçen Şehirler: Ankara, Badha, Berlin, Buhara, Brüksel, Bartın,Cava, Çanakkale,Edirne, Erzurum, el Uksur, Gazne, Hicaz, Hilvan, Hıyve, İpek, Kaşgar, Malta, Medine, Menaha, Meşhed, Necid, İstanbul, İzmir, Pirzerin, Semertkant, Selanik, Sedan, Serendip, Sibirya, Siroz, Sind, Urba, Şam, Şile, Taşkent, Tıhame Transva, Trabzon, Varna, Yena,Yakova,

Safahatta adı geçen Ülkeler: Afganistan, Almanya, Arabistan, Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Endülüs, Fas, Fransa, Habeşistan, Haydarabat, Hersek, Hindistan, İran, İngiltere, Japonya, Kırım, Kosova, Mançurya, Mısır, Prusya, Rimpapa, Rusya, Turan; Türkistan, Tunus, Yunanistan, Yemen,

Göl, nehir ve yer isimleri: Akdeniz, Beyti Makdis, Cudi, Dicle, Hira, İstanbul Boğazı, Kâbe, Kızılırmak, Kubbetül Harda Meriç, Mağribi Aksa, Marmara, Nil, Süveyş, Şap Denizi, Sina, , Şark-ı Aksa; Tacettin Dergâhı, Turi Sina, Tunca, Umman Denizi,

5 **M. Akif Ersoy**, age. sh.41, Haz. Doç. Dr. Yakup Çelik, Akçağ Yay. Alıntı, Prof. Dr. Şerif Aktaş. 2008

Kıtalar ve Yönler: Şark, Garp, Mağrip, Avrupa, Asya, Kafkasya, Afrika, Hind, Sina, Avusturalya, Eski Dünya, Yeni Dünya

Topluluklar, Milletler, Kavimler: Tatar, Arap, Acem, Arnavut, Moskof, Osmanlı, Türk, Rus, Rum, Hırvat, Sırp, Kürt, Laz, Çerkez, Bulgar, Yunan, İngiliz, Fransız, Moğol, Pomak, Oflu, Frenk,

Akif'in safahat'ında tekrarların haricinde kırk iki şehir, otuz ülke, yirmi iki göl, nehir ve yer ismi, on üç kıta ve yönler, yirmi iki topluluk, kavim ve millet geçmektedir. Yalnız bu rakamlar dahi Akif'in ufkunu ve safahatın gücünü anlamamız için yeterlidir... Bu anlamda Akif'in düşüncesi ve şiiri oldukça geniş bir coğrafyayı kapsar. Onun şiirlerinde geçen bu ülke, şehirler dahi ne denli büyük bir ufka sahip olduğunu ve nedenli büyük bir coğrafyayı kucakladığını gösterir. Onun şiirlerinde şehirler ve ülkeler ete kemiğe bürünür adeta. Ahmet Hamda Tanpınar'ın deyişiyle ülkeler konuşur, şehirler konuşur kıtalar konuşur... Tıpkı Akif'in yaralı yüreği gibi İslam ülkeleri de yaralıdır, tıpkı Akif'in Bülbül'ü gibi ağlar, feryat ve figan ederler...

Akif'in şiirindeki şehirleri onun ruh halinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Özellikle anlattığı İslam şehirleri onun gibi yaralı, onun gibi muzdarip ama onun gibi içinde bulunduğu durumdan çıkmak için can atan şehirlerdir. Akif'te şehirler konuşmakla kalmaz, İstanbul gibi ayakta durmak için çırpınır, yabancı fikirlerle yerli fikirler arasında gidip gelir. Çanakkale şiirinde bu cephede savaşır gibi kopan kafa, kol, ayaklar ve akan kanları yazar ve destan yazan, direnen bir şehrin şiirini okursunuz. Berlin'de batının soğuk yüzü, Japonya'da henüz yükselişe geçen değişim ve yeniliği, ırklar ve kıtalar arasındaki amansız mücadeleyi görürsünüz... Şehirler muzdarip şehirler ayaktadır... Hatta diyebiliriz ki, birbirine meydan okur şehirler.

Safahatta geçen şehirlere bakarak Akif'in bilgi, birikim ve ufkunun genişliğini görebiliriz. Bugünkü modern şartlarda dahi Akif'in gezip gördüğü şehirleri görme şansına sahip olduğumuz halde, onun kadar istekli olmadığımızı düşünüyorum. Zira Akif, gezip gördüğü şehirlerin derdiyle dertlenmiş, insani ve İslami bir kaygı sonucu şiirinde gördüğü şehirleri konuşturmuştur... Çölden sahraya, Boğaz'dan Süveyş Kanalı'na, Avrupa'dan Afrika'ya uzanan bir coğrafya içinde dolaşıp durur...

b. İstanbul

Mehmet Akif'in Safahat'ında en önemli ve özel yere sahip şehir hiç kuşkusuz İstanbul'dur. İstanbul İmparatorluğun başkenti, Avrupa ülkeleriyle kültürel, sosyal ve siyasal anlamda en sıcak ilişkilerin yaşandığı şehirdir. Akif, İstanbul'u hem yaşadığı şehir hem de İmparatorluğun başkenti olması nedeniyle oldukça ayrıntılı tasvir eder. Hatta diyebiliriz ki, Akif, Safahat'ında İstanbul'un şiirle romanını yazmıştır.

Safahat'ta geçen İstanbul'un semt, mahalle ve mekânları; Heybeli Ada, Fatih, Kartal, Şile, Süleymaniye, Maltepe, Remle, Eyüp, Yakacık, Bit Pazarı, Haliç, Galata Köprüsü, Vefa, Vali-

de Sultan, Ekmekçioğlu Medresesi, Boğaz, Kurna, Kâğıthane Göksu, Babıâli, Kuzguncuk, Yeni Cami, Üsküdar vs. olduğunu görürüz.

Akif İstanbul'u anlatırken mahalleden başlayarak anlatır. Onun şiirinde mahalle şehri anlamamızda en önemli göstergedir. Hemen hemen birçok şiirinde kendini evden dışarı atarken bir mahalleden diğer mahalleye, ya camiye ya da şehrin nabzını tutan kahvelere gider. Buradaki insanların konuşmalarını, ruh hallerini, duygu ve düşüncelerini anlatır. Evdeki Akif; sıkılgan bir kişi olarak, sokaktaki Akif; sosyal bilimci ve düşünce adamı ve sanatçı duyarlılığıyla, camideki Akif; ise medeniyet krizi yaşayan İslam âleminin derdiyle hemhal olan bir âlim ve aydın olarak karşımıza çıkar... Akif'in evdeki ruh hali ile camiye sığınışını anlatan:

"Ezanı beklemez oldum; açılmadan afak
Zalamı sineye çekmiş yatan sokaklardan
Kemal-i vecd ile geçtim. Önümde bir meydan
*Göründü **Fatih'**e gelmiştim anladım, azıcık*
Gidince. Ma'bede baktım ki bekliyor uyanık"[6]

Bir adresi tarif edercesine İstanbul'un mekânlarını şiirine taşıyan Akif için doğduğu semt olan Fatih'in büyük bir yeri vardır. Fatih Akif'e göre İstanbul'un ruhudur. Hatta diyebiliriz ki, Akif, Fatih'ten yola çıkarak İstanbul'u anlatır. Merkezde doğrudan veya dolaylı olarak hep Fatih vardır. Yahya kemal İstanbul şairi olarak bu şehri İslamlaştıran camileri, medreseleri estetik bir kaygı ile anlatırken, Mehmet Akif, sosyal gerçekliğiyle anlatır. İstanbul'un ihtişamlı camileri Yahya kemal'de insanı hayale daldırıp, geçmişe götürürken, Akif'te gür bir sedayla haykırarak bizi uykudan yani dalmış olduğumuz hayalden uyandırır. Yahya Kemal, sanat ve tarih felsefesiyle İstanbul'a yaklaşırken Akif sosyal gerçekçi bir İstanbul şairi olarak karşımıza çıkar. *"Onun şiirlerinde İstanbul alelade bir dekor değil, bir milletin tarihinin ve talihinin lisan-ı hal ile konuşan şahidi, en mutlu ve en acı günlerin izlerinin birlikte yaşadığı, dünya ile ahiretin arasındaki sınırın kaybolduğu bir yakaza halinin sülietidir."*[7]

Akif'in İstanbul'unda şehrin eğlence mekânları, düşkün kadınları, safahat yerleri değil, kenar mahalleleri, ezilen insanları, hastaları, sıradan insanları yer alır.

*"Bizim mahallede **İstanbul'**un kenarı demek:*
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek
Adım başında derin bir buheyre dalgalanır
Sular karardı mı, artık gelen gelir dayanır
Bir elde olmalı kandil bir elde iskandil
Selametin yolu insan için bu, başka değil"[8]

Akif'in anlattığı bu İstanbul o dönemdeki sosyal gerçekleri ortaya koyan tasvirlerdir. Akif, şehrin veya imparatorluğun içinde bulunduğu bu durumdan kurtulması konusunda bir şeyler söylemek istediğinde, bu defa kenardan değil, Camiden, yani şehrin en ihtişamlı

6 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 41
7 **Yetkin İlker Jandar**, Akif'in Şiirinde İstanbul, sh. 91, Kültür Dergisi, sayı 2, Ocak 2002
8 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 54

yerinden konuşur, insanları uyarır. Süleymaniye Kürsüsünde konuşurken İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu tahlil eder ve Müslümanların kurtuluşu için reçeteler ileri sürür. Tabi Süleymaniye kürsüsüne çıkana kadar yolda gördüklerini tasvir eder. O evden dışarı çıkarken belli bir amaç doğrultusunda çıkar.

*"Dedim ki **Fatih**'e çıksam yavaşça, bir yanda*
Durup o âlemi seyreylesem de meydanda
Ziyaret etsem ahibbayı sonradan... Hoş olur
Bütün gün evde oturmak ne de olsa pek boştur."[9]

İstanbul sokaklarını, yol üzerindeki mekânları bütün ayrıntılarıyla tasvir eder. Mesela Yahya Kemal, İstanbul şiirlerinde Türk medeniyetinin ihtişamlı eserleri tasvir edilirken, tarihe gömülüp kalır. Akif ise bu ihtişamlı eserlerin içine girip, oradan seslenir ve ihtişamla birlikte sefaleti, medeniyet ile vahşeti birlikte diyalektik bir şekilde ortaya koyar. O İstanbul sokaklarını bütün gerçekçiliğiyle tasvir eder:

"Canım sıkıldı dün akşam sokak sokak gezdim
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim
Bitince bir sıra ev, sonra bir de virane
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhane
Basık tavanlı, karanlık sefil bir dükkân
İçinde bir masa yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış eski püskü bir sedir.
Sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle,"[10]

Bir başka şiirinde Fatih'i bir bayram günü tasvir eder. Bayram da olsa Akif, ortada olan hakikati değiştirmeden verir. Bayram yerini olduğu gibi tasvir eder.

*Gelin de bayramı **Fatih'**te seyredin, zira*
Hayale, hatıra sığmaz o herc ü merc-i sefa,
Kucakta gezdirilen bir karış çocuklardan
Tutunda ta dedemiz demlerinden arta kalan,
Asırlar ölçüsü boy boy asalı nesle kadar,
Büyük küçük bütün efrad-ı belde hepsi de var!
Adım adım kurulmuş beşik salıncaklar,
İçinde darbuka, deflerle zilli şakşaklar.
Biraz gidin kocaman bir çadır... Önünde bütün,
Çoluk çocuk birer onluk verip de girmek için
Nöbetle bekleşiyorlar. Acep içinde ne var?
***Caponya**dan gelen insan suretli bir canavar"*[11]

Yoksulluk, perişanlık içinde tasvir ettiği İstanbul sokaklarında Fatih merkez konumundadır. Fatih'in perişanlığı ve sıkıntısı ile İstanbul'un perişanlığı ve sıkıntısı özdeşleştirilir. Yağ-

9 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 77
10 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 56
11 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 77

mur, çamur ve ot bitmeyen bir semt... Bu aynı zamanda Akif'in mustarip ruhuyla özdeş gibidir. Akif, Fatih'te doğmuş, büyümüştür ve bu yüzden en iyi kenarı o anlatır...

" Bizim mahalleye poyraz kışında uğramaz;
Erir erir akarız semtimizde geldi mi yaz!
Baharı görmeyiz ama latif olur derler...
Çiçeklenirmiş ağaçlar, yeşillenirmiş yer.
Demek şu arsada ot bitse nev bahar olacak...
Ne var gidip Yakacık'larda dem-güzar olacak?
Fusulü dörde çıkmaz bizim sokaklarımız.
Kurak, çamur, iki mevsim tanır ayaklarımız!
Müneccimin, bereket versin, eski takvimi
Haber verir bize, mevsim şehirde gelmiş mi?"[12]

Akif'in mekân tasviri insansız değildir. Onun sokak, cadde, cami, semt veya mahalleyi tasvirinde insan-mekân birlikte verilir. Kendini evden dışarı attığında gördüklerini, yaşadıklarını içselleştirerek yazar. Yapılan tasvirden o mekândaki insanların sosyal yaşamına ilişkin durumlarını, düşüncelerini fikir edinebilirsiniz. Mesela kızıyla evden dışarı kendini atarken, küçük bir kızının duygularına bile tercüman olur.

"Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz
*Geçende **fatih**'e çıktık ikindiüstü biraz*
***Kömürcüler Kapısı'ndan** girince biz, develer*
Kızın merakını celbetti, daima da eder"[13]

Adres tarif eder gibi İstanbul'u tarif ve tasvir eden Akif, aynı zamanda İstanbul'un tahrip olan tarihi mekânlarına da şiirinde yer verir:

*"Sapınca, doğru **Vefa Meydanı**'ndayız şimdi*
iraz tanır gibi oldum... Ya az mı geçtimdi...
Al işte istediğin: türbe, taş konak, karakol...
Fakat bunun nesi meydan? Bu adeta bir yol...
Tuhaf değil mi ya? Vaktiyle belki meydandı...
Kapanmış olsa da gittikçe, kalmış eski adı"[14]

Şehir ve mekânları insanileştirerek anlatan Akif, onlara adeta ruh verir. Mesela Ekmekçioğlu medresesini anlatırken:

"Evet, bu sıska vücudun yarın durur nefesi
*Fakat şu gördüğün **Ekmekçioğlu Medresesi***
Yaşar, demir gibi göğsüyle, belki on bin yaş...
Ya her kaburgası: kurşunla bağlı yalçın taş!"[15]

12 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 113
13 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 56
14 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 260
15 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 261

diyerek, onu nefes alıp veren, çelik gibi kaburga ve göksüyle insana benzetir. Onun İstanbul tasvirinde ev sıkıcı, sokak mahzun, cami konuşan, umut ve ruh veren bir mekân olarak karşımıza çıkar. Akif'in şiirinde evin sıkıcı olması, onun topluma yönelik kişiliğinin bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Her şiirinde kendini evden sokağa, camiye atması, toplum meselelerine duyarlı olmasındandır...

Akif daha birçok şiirinde İstanbul'a gerek medeniyet gerekse hilafetin merkezi olması konumu dolaysıyla siyasi anlamda yer verir. İtalo Calvino'nun[16] belirttiği gibi herkesin bir şehri vardır ve Akif'in ilk şehri de İstanbul'dur ve bu şehirden hareketle diğer şehirleri tanımlar, tasvir eder. Akif'in şiirini ve Safahat'ta geçen ülke ve şehirleri İstanbulsuz anlamak mümkün değildir...

c. Berlin

Akif'in Safahatında yer alan "Berlin Hatıraları" adlı şiiri bizzat Akif'in gezip görerek yazdığı bir şiirdir. Akif'in bu seyahatini hususi vazifesi dolaysıyla yapmıştır. 5 Mart 1915 tarihinde tamamladığı 398 beyitlik[17] bu şiiri Akif'in diğer şiirlerinde olduğu gibi kendini otelden (sokağa) kahveye atmak istemsiyle başlar. Sonra yanındaki arkadaşı mahalle kahvesinin Berlin ile ne münasebeti var diye uyarmasıyla Akif, kendine gelir ve geçmişten kafasında kalan şeyler olduğunu düşünür. Sonra otelden hareketle bulunduğu ortamı tasvir eder. İlk karşılaştığı şeyler iyi değildir. Daha sonra trenle bir başka yere geçerken yolda karşılaştıkların anlatır ve bir başka otel'e yerleşir:

"Otel meğer o değilmiş, şimendifer de kaza...
Sokak mı benzeyen az çok? Aman canım hâşâ!
Meğer oteller olurmuş saray kadar mamur
Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i huzur
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasib olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağadursun, odanda fasl-ı bahar
Dışarıda Leyla-i Yelda, içerde nısf-ı Nehar!"[18]

İlk kaldığı otele karşın yenisinin saray gibi olduğunu anlatır ve daha sonra şehirlerarasında bir karşılaştırma yapar:

Şehirlerin yapışık sanki hepsi birbirine:
Tutup da pencereden fırlatılsa bir iğne
Düşer, ya tık diye her halde mevkifin damına
Ya şehrin ismi olan levhaların gelir camına
Düdük sedasına hasret kalır işitmezsin...
Bizimki durduğu yerde öter durur, miskin!"[19]

16 **İtalo Calvino**, Görünmez Kentler, Yapı Kredi Yay.
17 **D.Mehmet Doğan**, age. Sh.69,70
18 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 340
19 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 341

Berlin'in modern bir şehir olduğunun altını çizer ve burada gördüğü yenilikleri şiirine yansıtır. Teknoloji anlamında gelişmişliklerini anlatır.

"Sokak dedikleri neymiş? Feza-yı bi -payan,
Ki tayyedilmesinin yoktur ihtimali yayan
Demek, vesaiti nakliye namı tahtında
Havada, yerde, yerin çok zamanlar altında
Uçup duran o havarık bir ihtiyacı şedid
Piyade harcı mı, hâşâ, bu imtidad-ı medid!"[20]

Berlin'de gördükleri karşısında sarsılır ve Batı ile İslam âlemini karşılaştırır ve İslam âleminin içler acısı durumuna işaret ederken:

"Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta
***Tunus**'ta, sonra **Cezayir**'de, sonra **Kafkas**'ta*

Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
*Sönen ocakları; lakin zavallı **Afrika**'da"*[21]

diye haykırır.

Akif, Berlin Hatıraları'nda Garp- Şark, Asya - Hind, ve Rus - Alman karşıtlığı üzerinde durarak, bu defa yaşanılan duruma din ve medeniyet ekseninde yaklaşır. Avrupa'nın Neron çıkardığını ve acımasız olduğunun altını çizerek hatırlatır. Akif bu şiiri yazdığı sırada İtilaf devletleri Çanakkale'ye hareket halinde olduklarından, Berlin seyahatinin her satırında hep işgale uğramış imparatorluk topraklarının hazin durumu anlatılır:

"Çatırdamakta bütün hanumanının temeli
*Alev, saçaklara sarmış… Yerinde yok **Rumeli**"*[22]

d. Necid çölleri ve Medine

Mehmet Akif, Berlin'den dönüşünden yaklaşık iki ay sonra bir heyetle Arabistan'a gitmiştir. Çanakkale savaşının karadan tazyikinin devam ettiği bu sırada, aklı fikri bu cephede kalan Akif, cepheye gidemediğinden bu görevi hizmet kabul etmiştir.[23] *"Necid Çöllerinden Medine'ye"* diye yazdığı şiirinde,

20 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 343
21 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 347
22 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 356
23 Bakınız, **D.Mehmet Doğan**, age. Sh.71

*" O güzel sine, o **çöl** şimdi ne korkunç oluyor*
Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor" [24]

diye tasvir eder. Necid çöllerinde birlikte yola çıktıkları kafileyi Mecnun'a benzetir. Çölün o zor şartlarını, içinde bulundukları durumu tasvir eder:

"Yok mu ey bağrı yanık çöl! Ebedi payanın
Nerdedir vahası, ya Rab, bu serabistanın?
Necid'in amakına dalmış, iki aydan beridir
Koca bir kafile meacnun gibi haib, hasir
Koşuyor, merhamet et, badiyeden badiyeye
Görürüm bir gün olur, Hayme-i leyla'yı diye
Ne devam etmeye takat, karar etmeye yer...
Bir ılık gölge, İlahi... O da olmazsa eğer,
Kalmıyor sali-i masksada vuslal imkânı" [25]

Bu meşakkatli yolculuktan sonra Medine'ye ulaşır. Medine'de müthiş bir duyguya kapılır. Adeta kendin geçer, cemaati yarıp kendini peygamberin kabrinin direklerinin dibine atar. Ürperip titrediğini söyler. Burada gördüklerini ve duygularını şöyle ifade eder:

"Karşıdan kubbe-i harda edivermez mi zuhur
O nasıl heykel-i didar, o nasıl ceshe-i nur!
*Öyle bir **Tur** ki, her lemha-i istiğraki*
Olmadan çak-i tecelli, süzüyor hallak'ı!" [26]

Akif, Medine'de Peygamberin huzurunda o denli kendinden geçtiği halde yine Müslümanların (işgal dolaysıyla) perişanlığını düşünemeden edemez:

"Önümde ümmeti mazlumiyesiyle Peygamber
Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler" [27]

Akif, Arabistan seyahati sırasında küçük bir istasyon olan El Muazzam'da Çanakkale savaşının zaferini işitir ve en etkileyici şiirlerinden Çanakkale Şehitlerine şiirini burada yazar.

e.Ankara

Milli mücadeleye katılmak için İstanbul'dan yola çıkan Mehmet Akif, zahmetli bir yolculuktan sonra Ankara'ya gelmiştir. Mithat Cemal Kuntay'ın yazdığına göre Akif, Ankara'ya kısmen yürüyerek, kısmen de arabayla gitmiştir. Yanında Sebilürreşad'ın klişesi vardır. Akif'in İstanbul'dan Ankara'ya gidişi gerçekte işgal edilmiş İstanbul'dan kaçıştır.[28] *"Meh-*

24 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 362
25 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 363
26 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 364
27 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 366
28 **Mithat Cemal Kuntay,** Mehmed Akif, Sh.144,145, Im kitaplığı, 2007, İst.

met Akif'in Ankara'ya gelmesi, içeride dindar halka yönelik olduğu kadar, dışarıda Müslüman topluluklara da çok güçlü bir mesajdır. O yüzden İslam Şairi vurgusu bilhassa öne çıkarılmıştır. Mehmet Akif'in bu sıfatı, Milli Mücadele sırasında hep ön planda tutulmuştur."[29] Tıpkı, Mekke'den Medine'ye hicret eden Peygamber (sav) 'in sonradan Mekke'yi kuşatıp fethetmesi gibi, bir fetih düşlüyordu Akif. Milli Mücadeleye destek olmak için geldiği Ankara'da *"30 Nisan Cuma günü(muhtemelen) Hacı Bayram Camiinde vaaz eden"*[30] ve ardından *"Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu"*[31] gibi şehirleri dolaşarak halkı bilinçlendirir. Akif gezip gördüğü bütün İslam şehirlerinin çiğnendiğini, kimi yerleri mezara benzettiğini görürüz. Akif bir yolcu olarak görüp-geçtiği bu şehirlerin haline ağlar:

"Geçenler varsa İslam'ın bu çiğnenmiş diyarından
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zarisiz mezarından"[32]

"Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım
Elemim bir yüreğin karı değil, paylaşalım"[33]

der.

"Akif, Ankara'da Taceddin dergâhında misafir edilir Akif'i dergâha davet eden bizzat Taceddin şeyhidir. Eşref Edip, 'Dergâh deyince dervişler, ayinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin adeta selamlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şarıl şarıl sular akıyor.' Cümleleri ile Mehmet Akif'in ikamet ettiği mekânı tasvir etmektedir."[34]

Cemal Mithat Kuntay'ın yazdığına göre Akif'in Ankara'daki yaklaşık dört yıllık hayatı mebus olmasına rağmen suskunlukla geçmiştir. Bütçe görüşmelerinde yanlış telaffuz edilen Arapça bir sözcüğü esprili şekilde düzeltmiş o kadar... Akif'in Ankara'da yazdığı şiirler daha çok milli mücadeleye yönelik şiirlerdir. Ki bunların içinde "İslamcı Şair" den "İstiklal Şairi" sıfatını aldığı İstiklal Marşı'nı burada yazmıştır...

f. Mısır

Mehmet Akif'in Mısır'a gitmesi, bir nevi kaçıştır. Devamlı polis takibi altında olan Mehmet Akif, çok sevdiği ülkesinden hicret etmeyi bir zorunluluk olarak görmüş ve Mısır'a yerleşmiştir. Akif'in Mısır'da en yakın dostu Abbas Halim Paşa ve sık görüştü birkaç Türk öğrencidir. Mithat Cemal Kuntay, hatıratında: *"Akif Mısır'a gittiği zaman memleketinin bütün abideleri onundu. Bir kişinin olacak kadar küçülen servet onun gözünü kamaştıramazdı.*

29 **D.Mehmet Doğan**, İslam Şairi İstiklal Şairi Mehmet Akif, sh.57, Yazar Yay.2008, Ankara

30 **D.Mehmet Doğan**, age. sh.20

31 **D.Mehmet Doğan**, Camideki Şair Mehmet Akif, sh.76

32 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 223

33 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 224

34 **D.Mehmet Doğan**, İslam Şairi İstiklal Şairi Mehmet Akif, sh.59, alıntı **Eşref Edip**, Mehmet Akif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş muharririn yazıları,2. bs. İst. 1960,sh.152

Ve kolay paranın Mısır'daki coşkunluğunu Akif, arkasında hazinelerini bırakan adamın soğukkanlılığı ile seyretti. Çünkü İstanbul'da Süleymaniye Cami, çünkü Sivas'ta Keykuvas Türbesi, bu sütunlar, bu kubbeler hep onundu. İstanbul'a döndüğü zaman Mısır'da görüştüğü adamların kasırlarından, bana bir tek hikâye, bir tek renk, bir tek çizgi getirmedi. Salonlarının şeref mevkiinde oturduğu prenslerin ne vükala maaşlı Mutbak Nazırlarını biliyordu, ne de Sudan'da onların otuz bin liralık kaplan avlarını. O, bu hususi saraylardan cebinde iki şiirle döndü"[35] diye yazar.[36] Akif'in mısır hayatı oldukça sade ve görüştüğü kişiler sınırlıdır. Abbas Halim Paşa'nın Misafiri olarak, Hilvan'da kendisine küçük bir köşk tahsis edilir.[37] Emekli maaşı bağlanmadığı için Mısır'da da ekonomik sıkıntıları olmuş, hatta Ali Ulvi Kurucu'nun ifadesine göre Abdülvvehap Azzam, kendisine Üniversitede Türkçe muallimliği teklif ederken *"Akif bey, bilmem ki, size zor mu gelir? Zahmet olur mu? Diye sorunca, şöyle cevap vermiş: Doktor, size bunu ben arzetmek istiyordum. Sizinki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum. Azzam'ın buna karşılık: Efendim Kahire'ye gidip geleceksiniz, çoluk çocuğa gramer okutacaksınız, deyince de, Abdülvehhap Azzam'ı ağlatan şu cevabı vermiş: Hamallık yapmaya da razıyım"*[38] İslam dünyasında tanınan bir isim olduğundan Mısır'ın ileri gelenlerin zaman zaman davetlerine katılır. Mehmet Akif, Mısır'da oldukça sade bir hayat yaşar, el Camiatu'l Mısırıye'de Türkçe dersleri verir. Zaman zaman dostlarıyla Nil kıyısında dolaşır... Akif'in Mısır'da en önemli eseri Kur'an tercümesidir ama ne yazık ki, büyük emekler verdiği bu eseri yakıldığından dolayı bize ulaşmamıştır.

Eşref Edip, Akif'in Mısır hayatı hakkında bilgi verirken onun dolaşmaktan, kalabalıktan, insanlardan çok sıkıldığını ve *"Mısır'a gittiğim zaman Kahire'nin görülecek yerlerini göstermek için birkaç saat şehirde kalışı onu adeta bunaltıyordu... Geçirdiği münzevi hayat, onu büsbütün şehirden uzaklaştırmıştı. O muazzam şehrin hiç hiçbir şeyi onu eğlendirmez, cezp etmezdi. O yalnız inzivagahında düşünmekle, yazmakla, okumakla vakit geçirir, başka şeyde zevk bulmazdı"*[39] diye belirtir. Akif, *"Firavun ile Yüzyüze"* adlı şiirinde Mısır'ı Nil'den hareketle tasvir eder. Şiirin girişinde ayrıntılı bir şekilde Nil'i tasvir eder. Yelkenliyle nehirden geçerken şöyle seslenir:

"Fakat bu Nil-i mübarek mezar kadar hissiz
Bütün sevahili boğmuş, gömerken emvacı
Ne vardı bir acı duysaydı? Şöyle dursun acı;
Huzur içinde, sanırsın ki ninniler duyuyor:
Semayı altına sermiş, derin derin uyuyor!
Henüz harimi zilalinde bir cihan saklar
O belki yetmiş asırlık, mehib Karnak'lar

Alınların biriken kanlı terli hüsranı
Şu Teb harabesinin dalga dalga umranı
Şu, sermediyyeti hala sayıklayan, asar

35 **Mithat Cemal Kuntay**, age. sh.156

36 **M.Ertuğrul Düzdağ**, Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, Sh.92,93'de Mısırda yazdığı şiirleri isim olarak zikreder ve "Fir'avun ile Yüzyüze 216 mısra 1923, Şehidler Absidesi İçin, 4 mısra 1924, vahdet 40 mısra 1925, Gece 42 mısra 1925, hicran 38 mısra 1925,secde 40 mısra 1926, Hüsam Efendi Hoca 20 mısra 1926" olduğunu yazar.

37 **Caner Arabacı**, Mehmet Akif'in Mısır Hayatı, sh.39, Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi, TYB ve İlim Yayma Cemiyeti Yay. Vefatının 7l. Yılında M.Akif Ersoy bilgi Şöleni Toplantı Metinleri

38 **Ali Alvi Kurucu,** Hatıralar-1, Sh.379, Kaynak yay. 2008, İstanbul.

39 **M.Ertuğrul Düzdağ**, age. Sh.35,

Ki hay u huy-ı medidiyle inlemişti civar...
Bugün sütunlarının küskün ihtişamiyle
Ne ser-nigün oluvermiş, aman bakın Nil'e"[40]

Nil'in kenarındaki Teb harabelerini anlatırken geçmişi gözler önüne serer ve Nil'in daralan vadisini şöyle tasvir eder:

"Daraldı gitgide vadi, demek yakınlaştık
Harabeler sökedursun, yavaş yavaş artık:
Göründü işte sütunlar, ,kırık dökük yer yer,
Göründü yerlere bitap düşmüş abideler
Göründü kaç sıra mabed ki kablamış yurdu;
Göründü birçoğunun pare pare mabudu"[41]

Daha sonra Firavunların ölümsüzlük uğruna yaptırdıkları mezarlarını, onların mabut oluşlarını eleştirir ve Musa kıssasına gönderme yaparak şöyle der:

"Bu resim, askeri basmakta iken Firavn'ın
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Musa'nın"[42]

"Firavun ile yüzyüze'nin son mısrasında ise:
"Evet, bütün beşerin hakkıdır beka emeli"[43]

Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli diyerek, piramitlerle Firavunların ebedileşemeyeceğini belirtir. Mısır'da daha çok iç dünyasını dile getiren gece, secde, vahdet, hicran gibi şiirler yazmıştır. O mısır'da "*Muhacirdir. Bir sürgündür. Yalnız adamdır, münzevi bir hayatın insanıdır. Bu durum onu kendi içine döndürmüş, psikolojisi değişmiş ve bu değişkenlik burada yazacağı eserlere yansımıştır. Mithat Cemal'in ifadesiyle mısır'da çölün engin, sınırsız coğrafyasında, güneşin kahkahaları altında 'içindeki karanlığa gömülen, güneşe dargın, dalgın, düşünceli ve içinden vatanı sökülüp koparılan toprak yığını gibi bir Akif... Dolaysıyla mısır'daki Akif, ister istemez başka bir Akif'tir. Burada yazdıkları İstanbul'da yazdıklarından elbette farklı olacaktır"*[44]

e. Diğer şehir ve ülkeler

"Mekân tasavvur edilmez"[45] diyen Akif, bizzat gezip görerek yazdığı şiirler yanında bazen de görmediği halde Süleymaniye kürsüsünde olduğu gibi Abdurreşid İbrahim'in dilinden anlatır. Şehirlerin içinde bulunduğu duruma işaret eder. Akif'in şiirlerindeki şehir ve

40 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 489
41 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 489
42 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 156
43 **Ersoy, M. Akif**, age. sh.497
44 **Mustafa Özçelik**, Mehmet Akif'in Mısırdaki Edebi Faaliyeti, sh.95, Hz. **Mehmet Doğan**, Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi, Sempozyum bildirileri, TYB-İlim yay. Cemiyeti yayınları2008 Ank.
45 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 266

ülkeler insanileştirilerek anlatıldığından; konuşur, ağlar ve gülerler... Akif'in şiirlerinde batı şehirlerini vahşi ve acımasız, İslam şehirlerini en çok ağlayan yüzleriyle görürüz. Bunun nedeni yıkılan imparatorlukta tarumar olan ülke ve şehirlerin savrulması, perişan halde olmasından dolayıdır. Akif, gezip gördüğü şehirlerin haline hem ağlar, hem de şehirleri ağlatır... "Mekân tasavvur edilmez" derken, görerek, şehirlerle hem hal olarak şiirlerini yazdığını görürüz. Akif'in şiirlerinde ismen zikrettiği şehirlere baktığımız hayli yer tutuğunu görürüz. Bu o zaman ki imparatorluğun sınırlarıyla ilgili olduğu kadar Akif'in ufkuyla da alakalıdır. Zira Akif'in bulunduğu coğrafyaya sığmayan bir adamdır ve dünyanın dört yanından ülke ve şehirleri şiirine taşımıştır:

"Nöbette bekleşiyorlar. Acep içinde ne var?
***Caponya'**dan gelen insan suratlı canavar!"*[46]

"O, birçok memleket viran edip yaptırdığın eyvan
*Harab olmaz mı? Kabristana dönmüşken bütün **İran**"*[47]

*"Kazak celbeyleyip ta **Rusya**'dan, sadatı çiğnettin*
Yezidin ruhu şad olsun... Eminim çünkü şad ettin"[48]

***Arnavutluk**'ta gürleyen toplar*
Geliyor işte payitahta kadar"[49]

"Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...
***Arnavutluk** yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!"*[50]

"Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalnız
*—Ah bir kere gelip görse **Yemen**'den babanız"*[51]

*"Artık geldik **Medine** haricine*
Bir çadır gördü, durdu kaldı yine"[52]

"Derler ki: Ümmeye'den Hişam'ın
*Devrinde, yakınlarında **Şam**'ın"*[53]

"Onların nevbeti geçmiş, sıra gelmişti bana
*Yolu tuttum yalnız doğruca **Türkistan**'a*

46 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 77
47 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 100
48 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 111
49 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 118
50 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 227
51 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 120
52 **Ersoy, M. Akif**, age. sh.122
53 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 138

Gece gündüz yürüdüm bulmak için ***Taşkent****'i*
Geçtiğim yerleri ta'dada mahal yok şimdi
Uzanıp sonra ***Buhara****'ya,* ***Semerkand'****a kadar*
Eski dünyada bakındım ki ne âlemler var
Çin*'de* ***Maçurya****'da din görenek, başka değil*
Müslüman unsuru gayet geri, gayet cahil"[54]

*"****Hind****'i baştanbaşa gezmekti muradım, lakin*
Nerede olsam, beni takibi yüzünden polisin"[55]

*"****Haydarabad****'a giderken, beni teşyie gelen*
Mizebanın ne hazin çıktı şu ses kalbindin"[56]

*"****Bahr-i Umman****'da henüz çalkalanıyormuş tekne*
Attı huyla beni ta ***Marmara*** *sahillerine"*[57]

"Medeni ***Avrupa****'nın damen-i irfanında;*
Asya*'nın belki o kumluk* ***Arabistan****'ında"*[58]

"İşte ***Fas****, işte* ***Tunus****, İşte* ***Cezayir****, gitti!*
İşte ***İran****'ı da taksim ediyorlar şimdi"*[59]

*"****Endülüs*** *tacı elinden alınan bahtı kara*
Savuşurken, o güzel mülkü verip ağyara"[60]
"Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
Meşhed*'in beynine haç saplanacak mıydı baba!*
Ne felaket: Dönüversin de mesacid ahıra
Hırvat*'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora*
Nerede olsa çıkıyor karşıma kanlı bir ova
Senmisin yoksa hayalin mi? Vefasız ***Kosova****!*
Basacık mıydı, fakat göğsüne ***Sırb****'ın çarığı*
Serilip yerlere binlerce şehidin sarığı"[61]

Tasarrufatını aynen alırsak ***İngiliz****'in*
Fransız*'ın, ne olur hali, sonra, şivemizin?"*[62]

"Zalam-ı şirki yarıp fışkırınca din-i mübin
Yayıldı sine-i ***Batha****'ya bir hayatı nevin*

54 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 195
55 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 198
56 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 199
57 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 201
58 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 203
59 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 206
60 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 209
61 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 228
62 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 256

*Bu inkılabı henüz ruhu duymadan **Garb'ın***
*Kuşattı satveti, dünyayı, bir avuç **Arab**'ın!*
*Dayandı bir ucu ta **Sedd-i Çin'i**; diğer ucu*
Aşıp bulut gibi, binlerle yükselen burcu,
*Uzandı ansızın **İspanya'nın** eteklerine*
***Hicaz**'ı, **Çin'i** düşün nerde? Nerdedir **Pirane**!"*[63]

*"**Süveyş'i** yardı herif... **Akdeniz**'le **Şap Denizi***
Bitişti. Öyle ya, bizler de kendi fikrimizi
Çıkarmış olsak eğer, şimdi kuvveden fi'li,
Kucaklaşır medeniyet ve din tamamıyla"[64]

"Deyip kararını vermiş ki, aynen icraya
*Konunca ortaya çıkmış, bugünkü **Almanya***
Sedan**'da orduyu teslim eden **Fransızlar
—Ki her zaman o vukuatı yâd edip sızlar
Ne der bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:
*Muallem ordusudur harp eden **Prusya'**lının"*[65]

*"**Tunus**'ta **Fas**'ta, **Cezayir'de**, **Çin'de**, **İran'**da*
***Çava**'yla hıtta **Hindi**'de, belki **Efgan'**da*
***Sibirya, Hiyve, Buhara, Kırım** muhitinde,*
Yaşarken ehli salibin nüfuzu altında"[66]

Bu şiirlere baktığımızda; Japonya'yı insan yüzlü canavara benzetir, İran'ı viran, Arnavutlukta patlayan topun İstanbul'da duyulduğunu, yandığını, Yemen'e gidip dönmeyen babadan, İslam tarihindeki Medine'den, Türkistan, Taşkent, Buhara, Semerkand, Çin, Maçurya'nın geri kalmışlığından, Hindistan ve Haydarabat'a gidemeyişinden, Cezayir, Fas, Tunus'un paylaşıldığını anlatır. Bahtı kara Endülüs'ten, kalbine haç saplanacak Meşhed'in, camiyi ahıra çeviren Hırvatların ve kanlı ova'ya dönen Kosova'nın acısını dile getirir. İngiltere, Fransa, Rusya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın acımasızlığından, emperyalist ruhlarından bahseder. Bu ülkelerin davranışlarıyla medeniyetleri ve dinleri arasında ilgi kurar. İngilizlerin Süveyş kanalını yarmasını, yine Afganistan'ın, Hiyve'nin, buhara ve kırım'ın ehli salibin egemenliği altında yaşamından bahseder.

Akif, şiirine taşıdığı her İslam şehrinin acı ve ızdırabını dile getirir. O dönem şehirlerin içinde bulunduğu duruma parmak basar, dağılan ve yeni sınırlar çizilen şehirlerin emperyalist güçler tarafından ne hale getirildiğine dair tarihe not düşer. O dönemin şehirleri hakkında hiçbir bilgimiz olmasa dahi, Akif'in bu şiirlerinden hareketle ne durumda olduklarını tahmin edebiliriz. Bu anlamda safahatın şehirleri, aynı zamanda 20. yüzyılın şehirlerinin tarihidir. İslam âleminin kırılma yaşadığı, batının yükselişe geçtiği dönemin şiirde terennümüdür...

63 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 285
64 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 290
65 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 295
66 **Ersoy, M. Akif**, age. sh. 298

d. Sonuç

Mehmet Akif'in gerek doğup yaşadığı şehirler gerekse gezip gördüğü şehirleri doğrudan şiirine konu edinmesi, sırf kuru bir bilgi olarak değil, bahsettikleri şehrin içini doldurarak, onlara kültür, medeniyet ve din anlamı yükleyerek anlatmıştır. Bazı şehirleri ise Abdürreşit gibi âlim ve aydınların anlattıklarından hareketle şiirine taşımıştır. Akif mücadele içinde geçen ömrü boyunca bazen görevli, bazen hizmet ve bazen de mısır'da olduğu gibi mecburiyetten ülkeler ve şehirler dolaşmıştır.

Akif'in şiirlerinde mekân tasvirinden daha çok, o mekâna yüklenen anlamlar olduğu görülür. Bunu Medine'yi anlatırken ürperip titremesinden, Mısır'ı anlatırken Firavunların mabut oluşlarını eleştirmesinden, Berlin'i anlatırken doğu-batı karşılaştırması yapmasından, İstanbul'u anlatırken ise ihtişamlı İslam medeniyetini, imparatorluğun yıkılışıyla birlikte vermesinden anlıyoruz. Akif'in safahatını okurken, onun gezip gördüğü şehirlere yüklediği anlamı bilmeden çözemezsiniz. Akif, evden mahalleye, mahalleden şehre, şehirden ülkelere geçerken, onları adeta konuşturmuş, ete kemiğe büründürmüştür. Akif'in şehirleri –özellikle İslam şehirleri- onun gibi mahzun ve gözü yaşlı bir mustariptir. Onun şehirlerinin mahzun olmalarının tek nedeni işgal ve katliama maruz kalmalarından dolayıdır. Akif, çağının şairi olarak, şehirlerin o günkü durumunu bizlere şiiriyle ulaştırmış, hüzünlerine ortak etmiştir...

Kaynakça

Ersoy, M. Akif, Safahat, Haz. Doç. Dr. Yakup Çelik, Akçağ Yay. 2008, Ankara
Mehmet Kahraman, Mehmet Akif'in Edebi Kişiliği, Yedi İklim Dergisi, 1996, Sayı 74
Sezai Karakoç, Mehmet Akif, Dirirliş yay. S. 33, 1974, istanbul
D.Mehmet Doğan, Camideki Şair Mehmet Akif, İz Yay.2006
İslam Şairi İstiklal Şairi Mehmet Akif, Yazar Yay.2008, Ankara
Yetkin İlker Jandar, Akif'in Şiirinde İstanbul, Kültür Dergisi, sayı 2, Ocak 2002
İtalo Calvino, Görünmez Kentler, Yapı Kredi Yay.
Mithat Cemal Kuntay, Mehmed Akif, LM Kitaplığı, 2007, İstanbul
Eşref Edip, Mehmet Akif-Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, 1960. İstanbul
M.Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali,
Caner Arabacı, Mehmet Akif'in Mısır Hayatı, Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi, TYB ve İlim Yayma Cemiyeti Yay. Vefatının 7l. Yılında M.Akif Ersoy bilgi Şöleni Toplantı Metinleri
Ali Alvi Kurucu, Hatıralar-1, Kaynak Yay. 2008, İstanbul.
Orhan Okay, Mehmed Akif, Bir karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ yay. 2005 Ankara
Kazım Yetiş, Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yay. 2006 Ankara
Ahmet Kabaklı Türkiye'yi Yoğuranlar, Türk Edebiyatı Vakfı yay. 2003, İstanbul
D. Mehmet Doğan, Mehmet Akif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, M.Akif Bilgi Şöleni Bildirileri, TYB Yay. 2007, Ankara

"Kocakarı ile Ömer" Şiiri Örneğinde Âkif'in Duyarlı Bir Aydın Olarak Portresi

İbrahim Eryiğit
Şair, eğitimci

Âkif'in şiirlerindeki ve hayatındaki en önemli ilkesi şudur:

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem"

Bizlere de önemli bir tavsiyesi vardır:

"Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işte gerek!
Lafı bol karnı geniş soyları tâklid etme;
Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek."

Âkif'in en başarılı olduğu şiirleri, manzum hikaye formatında yazdığı şiirleridir bence. Bu manzumelerin en önemli özelliği, gerçekçi ve canlı tasvirlere yer verilmiş olmasında yatar.

Mehmet Âkif Ersoy'un, *'Kocakarı ile Ömer'* adlı şiirini hepiniz biliyorsunuzdur, en azından bu şiirin hikayesini biliyorsunuzdur. Burada, şiirin tamamını okumak güzel olurdu;

ama sanırım zaman sorunumuz var... Bu şiiri hiç okumayanlardan özellikle istirham ediyorum, bugün mutlaka bu şiiri okusunlar.

Şiire konu olan hikayeyi hatırlayalım: Hz. Ömer, hemen hemen her gece yaptığı gibi halkın yaşantısından haberdar olmak için Medine şehrini dolaşmaya çıkar. Peygamberimizin amcası Abbas; Hz. Ömer'le karşılaşır. Abbas'ın anlatımını şiirleştirir Âkif: *'Kocakarı ile Ömer'*. Âkif, bu şiirleştirmeyi o kadar başarılı yapar ki, kendinizi, şehrin sokaklarında Hz. Ömer ve Abbas'la yürüyor bulursunuz. Muhtemelen onlar sizden bir adım öndedirler, soluk alışverişleri, kısa ve kesik konuşmaları sarar her yanınızı:

"Ne yürüyen uyanık biri, ne bir ses var;
Bir ahiret sessizliği içindeydi civar.
Ömer gezmekte hakkın koruyucusu olarak...
Şu yatan beldenin huzuruna bak!
O gökler kadar yücelmiş alın,
Çakarak ta içinden ufukların,
Hiçbir zaman sönmeyen bakışı ile,
Uyanık yıldızlarda sanki bir hale!
Duruyor her evin önünde Ömer,
Dinliyor habersiz içerdekiler.
Geçmedik en harap bir yapıyı,
Yokladık sağlı sollu her kapıyı.
Geldik artık Medine dışına;
Bir çadır gördü, durdu kaldı yine."

Mehmet Âkif'in, olayı şiirleştirme tekniği, sadece ölçü (aruz) ve kafiye uyumundan ibaret değildir. Aruzu doğal, rahat bir biçimde Türkçe'yle uyum içinde kullanır. Söz konusu olay, yaklaşık 1400 yıl önce yaşanmış olsa da sanki şimdi yaşanıyormuşçasına gözlerinizin önüne serilir. Duyarlı bir aydının yüreğinin derinliklerinden çağıldayarak gelen bir duygu seliyle karşı karşıya kaldığınızı, beyninizde ve yüreğinizde oluşan anafora bütün benliğinizle kapıldığınızda anlayabiliyorsunuz. Âkif'in şiirlerindeki tasvirler, sadece görülen veya duyulan bir nesnenin ya da olgunun resmedilmesi değildir. Ondaki tasvirler, tüm duyu organlarınca kavranan bir olgunun, yürek ve beynin oluşturduğu manevi prizmaya yansıtılarak, kamilleşmiş ruh potasında ergimesinin doğal bir sonucudur. Yaşadığı çağı, her anlamda tanıyan ve çağının getirdiği olumsuzluklara karşı alternatif direnç noktaları oluşturmaya çalışan Âkif, toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirme düzleminde olanca çabasını ortaya koyar. Âkif'teki tasvirler o kadar doğal ve içtendir ki, Ömer'in ve Abbas'ın her adımında, hatta her sağa sola dönüşlerinde mahcubiyetin sarmaladığı tatlı bir tedirginlik kaplar her yanınızı. Bu atmosferi o kadar canlı yaşıyor ve yaşatıyor ki şair, 'okurluk' sıfatı dar gelir size, çadıra onlarla beraber girersiniz:

"Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın
'Açız! Açız!' diye feryat eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen yemeğini;"

Çadırdaki tablo hüzün vericidir: Kadın tencerede çakıl taşları kaynatmaktadır çocukları avutmak için. Ömer'le kadın arasındaki diyalog yürek burkucu bir biçimde gelişir. İkisinin arasında oturup kalmışsınızdır; bir yanınızda sürekli doğruları haykıran bir kadın; diğer

yanınızda kadının serzenişlerinde ezilen Ömer vardır. Kadın, karşısındakinin Halife Ömer olduğunun farkında değildir:

Ömer sorar kadına:

"Adam Emîr'e gidip söylemez mi halini?"

Kocakarı, bütün nefretiyle bağırır:

"Ah!
Emîr'e öyle mi? Kahretsin en tezinden Allah!
Yakında bahtının bayrağı yerlerde sürünsün…
Ömer, belâsını dünyada isterim bulsun!"
- Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle beddua edecek?
- Ya ben yetim avuturken, Emîr uyur mu gerek?
Onun emrindeyiz, ona bizler Allah'ın emanetiyiz;
Gelip de bir aramak yok mu?
-Haklısın, yalnız,
Zavallının işi pek çok, zaman bulup gelemez;
Gidip de söylememişsen ne haldesin bilemez.
-Niçin halifeliği zamanında kabul etti öyleyse?
Sonunda böyle çürük özrü kabul eder mi kimse?
Zavallının işi çokmuş!.. Nedir, savaş mı?
İşitme sen de etrafında yükselen acı çığlıkları,
Medîne halkını çıplak bırak, Mısır'da dolaş…
'Gazâ! Gazâ!' diye git soy cihanı, gel paylaş!"

Şair, toplumun iktidardan beklentisini, *-kocakarının ağzından-* şiirselliğe halel getirmeden sürdürür. Duyarlı bir aydının kaleminden, iktidarın yüklendiği sorumluluğun çerçevesinin çizilmesi ve iktidarın yüklendiği misyonun koordinatlarının belirlenmesi, şiirin bütün imkânlarının sonuna kadar kullanılmasını gerektirse de Mehmet Âkif bunu en ideal biçimde yerine getirmenin kıvancını paylaşır okuruyla. Sanki, okurunun elinden tutarak keyifli; ancak aynı oranda da sorumluluk yüklenilen bir gezintiye çıkarır onu. Her mısrası bir gülle gibi ağır olan sözler, Ömer'den önce okurun yüzünde patlar adeta. Ömer'le Abbas geri plandadır artık, bağırıp çağıran kocakarının karşısında yalnızca siz varsınızdır artık:

"Çocukların bu sefer yükselince feryadı,
Kadının öfkesi artık çılgınlığa vardı:
- Şu ağıtlar ki çıkar tâ bulutların içine,
Ömer! Lanet yıldırımları olur, iner tepene!
Yetimin âhını yağmur duâsı zannetme:
O çığlık, bir gök gürlemesidir ki gönderir ölüme!
"Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver... "
"Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!"
Gidip de söyleyeyim ha?.. Dilencilik yapamam!
Ömer de kim! Benim ondan cömert adamdı babam.
Ölür de yüz suyu dökmem sizin halifenize!..
Ömer vuruldu bu son sözle...
- Haklısın, teyze!
Avut çocukları, ben şimdicek gider gelirim."

İşte, Âkif'in şair olarak farklılığı buradadır. O, geçmiş bir olayı şiir tarzında naklederken, aslında, günümüz insanına sorumluluğunu hatırlatmaktadır, ama bunu yaparken de asla söylevci konumunda olmaz, tam tersine, yürekten doğal bir tonda seslenir, size kendi benliğinizin doğal halini yansıtır sadece. Âkif'in yüreğini ortaya koyarak yazdığı bu şiirin, sizde yaşattığı yürek depremleri sonucunda kelimenin en yalın ve doğal haliyle siz Ömer'sinizdir artık:

Halife önde, bitik, suçlu, üzgün, pişman;
Ben arkasında, perişan, çadırdan ayrıldık.
Sabaha karşı biraz başlamıştı aydınlık.
Köyün köpekleri ejderha misali saldırıyor,
Bırakmıyor bizi yoldan, fakat kim aldırıyor!
Medîne'nin dalarak eğri büğrü sokaklarına;
Dönüp dönüp hele geldik zahire ambarına.
Halife girdi açıp, ben de girdim emriyle.
Arandı her yeri bir mum yakıp çok acele.
- Şu tek çuval unu gördün ya! Haydi yükle bana;
Bu testi yağ doludur, elverir o yük de sana.
Çuval Halife'de, yağ bende, çıktık ambardan;
Kilitleyip geri döndük deminki yollardan.
Mesafe, baktım, uzun; yük yaman; Ömer yaralı;
Dedim ki:
- Ben götüreydim... Verir misin çuvalı?
- Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebali kendine âittir İbni Hattâb'ın.
Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın, Allah'ın huzurunda, kimseler, Ömer'in
Zararına ortak olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet, halifeliği yüklenmeyeydi vaktiyle.
Dicle kenarında bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de İlâhî adalet sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar kadın kimsesiz kalır, Ömer sorumlu!
Yetimi yoksunluk gözyaşları alır, Ömer sorumlu!
Bir yoksulun yuvası bakılmayıp göçse:
Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!
Dünyada haksız yere bir damla kan dökünce biri:
O damla bir koca girdap olur boğar Ömer'i!
Ömer duyulmada her kalbin beddualarından;
Ömer kovulmada her mâtemin bulunduğu yerden!
Ömer halife iken başka kim sorumluluğu yüklenir?
Ömer ne yapsın, Allah'ım, insan çok zalim ve cahildir!
Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...
Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu yükü sırtına sen?

Ömer'in devlet başkanı olarak yaşadığı bu sıkıntı, Âkif'in yüreğinde şiirselliğin en üst zirvesine çıkarak, sonsuz çağlayanlar olarak yüreklerimizde ve beyinlerimizde çağıldayarak, edinmesi gereken yeri edinecektir kuşkusuz:

" - Sen almasan acaba kim gelip de senden iyi,
İdare edecek düştüğün bu mücadeleyi?
Evet, adaleti "mutlak" diye hayal edersen eğer,
Ömer değil ya ne olsan bırak ki hepsi boştur!

Adaleti "mutlak" olarak hayal ederse insan,
Ümidi karamsarlığa mahkum olur her zaman .
Sen ey Ömer, ne meleksin, ne de zalim bir emîr...
Fakat insan mazlum yaratılmış, elden ne gelir?
Görür gökteki burçların bütün yıldızları,
Karanlık içinde, yük altında inleyen Ömer'i!
Hakkın huzuruna çıkarken bu unlu alnın ile,
Değil yeryüzünü, şâhit göster gökleri bile!
- Uzak mı yol? Daha çok var mı?
- Ancak üç beş adım.
Gücü kalmamış artık zavallının... Baktım:
Olanca azmini zorlayıp, nefes nefese;
Yavaş yavaş yürüyor. Geldi bin belâ ne ise!
Sokuldu çadıra, indirdi arkasından unu:
- Bırak da testiyi yerleştirin kenara şunu.
Hemen çakılları çömlekten indirip attı,
Uzandı testiye, yağ koydu, sonra un kattı.
Oturmak istedi, ancak belâya bak ki: Ocak
Hemen sönüp gidecek...
- Teyze, yok mu hiç yakacak?
Kadın getirdi beş on parça yaş diken Ömer'e;
Ömer de yakmak için büsbütün serildi yere.
Ocak tüter, Ömer üfler ateşli soluğuyla;
Yeri darmadağınık beyaz sakalıyla,
Secdedeymiş gibi huşuyla, sürekli süpürür;
İçinde ruhu yanar, alnında ter köpürür!
Döner gözlerinin önünde yığın yığın duman;
Bulut geçer gibi bir yıldızın ince ışığından!
Ocak tutuştu, yemek pişti;
- Var mı teyze kabın?
Getir de indirelim...
- Var büyükçe bir kap, alın.
Yemek sıcaktı, fakat kim durup da bekleyecek!
Ömer, çocuklara bir bir yedirdi üfleyerek!
Kesildi çadırda mâtem, uyandı sevincin ruhu;
Çocuklar oynaşıyorlar, kadın sevinçli mutlu.
Ömer bu âlemi gördükçe kendinden geçti...
Dedim:
- Sabâh oluyor kalkalım...
- Evet, haydi!
Yarın devlet hazinesine gel teyze, öğleyin beni bul;
Halife'ye söyleriz umarım sonuç hayırlı olur.

***

Yüzü gülmüştü teyzenin, baktık,
Biz de çıktık vedâ edip artık
Hiç görünmeksizin gelip geçene,
Doğru indik Halife'nin evine.
"Şimdi nerdeyse gün doğar, kalıver."
Diye, koyuvermiyordu, çünkü, Ömer.
Biraz sonra sabahın gürültüsü

Uyandırdı şehirdeki herkesi.

Öğle geçmişti, çıktı geldi kadın.
-Galiba teyze uykusuz kaldın!
İşte bağlanmak üzeredir nafakan,
Alacaksın her ay gelip buradan.
Şimdi affettin değil mi beni?
-Böyle göster fakat adaletini.

Mehmet Âkif Ersoy, bu şiirinde, bizim gibi günde üç öğün yemek yiyen değil, torunlarına günlerce bir öğün bile yemek yediremeyen kocakarıyı o kadar güzel anlatıyor ki kadının serzenişleri ve çocukların ağlamaları yüreklerimizde yankılanıyor. Bu ağlama seslerini hiç olmazsa bir kez hayalinizde dinlemenizi rica ediyorum. Başka bir şey değil, sadece bu... Sadece bu...

(Yazıdaki şiirlerin sadeleştirilmiş biçimleri, Vahap Akbaş'ın Beyan Yayınları için hazırladığı Safahat'tan alınmıştır.)



Mehmet Âkif Araştırmaları Derinleşiyor

Y. Turan Günaydın

Bilgi Şölenlerinin ilk hedefi, ele aldığı alanda yeni araştırmaları, taze bilgileri irfan ehlinin dikkat nazarlarına sunmaktır. TYB'nin üç yıldır düzenlediği ve artık gelenekleşmiş sayabileceğimiz Mehmet Âkif Bilgi Şölenleri her yıl bu büyük insanın etrafında birçok meselemizin ele alınıp konuşulmasını sağlıyor. Âkif'i araştırmak ve onun üzerinden konuşmak 'biz'i konuşmak ve medeniyetimizin çerağını uyandırmak anlamına geliyor aslında.

Âkif'le ilgili Bilgi Şölenlerinde her yıl farklı bir tematik konu etrafında yoğunlaşılıyor olması da ayrı bir güzelliktir. Âkif'le ilgili daha önceki bazı çalışmalara bakarak 'artık bu konuda söylenebilecek bir şey kalmamıştır' diye düşünenler, TYB'nin Bilgi Şölenlerini dikkatle izlemelidirler. Üçüncü Âkif Bilgi Şöleni, Âkif hakkında ve etrafında ele alınacak daha birçok konu bulunduğunu yeterince göstermiştir. Elbette bundan sonraki yıllarda da daha söylenecek ve hatta yapılacak çok şey vardır.

Bilgi Şöleni'nin Mukaddimesi: Taceddin Dergâhı'ndaki Tören

Her yıl Âkif'le ilgili TYB tarafından düzenlenen faaliyetlere katılanlar, Taceddin Dergâhı ve çevresindeki gelişmeleri de izliyor olmalılar. Dergâhın önündeki Âkif Parkı'nda gerçekleştirilen programın haber değeri taşıyan safahâtını basın-yayın organlarından takip edebilirsiniz. Fakat oradaki herkesin gözüne kocaman bir çöp gibi batıp duran bir korsanlığı



burada zikretmeden olmayacak. Taceddin Dergâhı ile Karacabey Külliyesi arasındaki çok da geniş sayılamayacak alana bu iki kadim komşu yapının birbiriyle alâkasını tamamen kesecek cesamette bir ucube bina dikilmiş. Anıtlar Yüksek Kurulunun kararıyla bu tür tarihî binaların en az 500 m. yakınına herhangi bir bina yapılmaması gerekirken; bu kanunla düzenlenmiş bir hususken hangi vicdan ve iz'anla bu binanın oraya dikildiğini kimse açıklayamaz. Binanın hastane binası olması dahi durumu değiştirmiyor ne yazık ki.

Törenin söz konusu inşaat yüzünden zarar gördüğü için o sırada restore edilmekte olan Dergâh binasının ve yanındaki tarihî camiin önündeki alanda yapılıyor olması da TYB'nin 20 küsur yıldır sürdürdüğü çabaların bir sonucudur. Mekânlar insanlarla bir anlam kazanır, tabii insanlar da özellikli mekânlarda tarihlerini ve kendilerini bulurlar.

Bilgi Şöleni = İlim ve İrfan Sofrası

Taceddin Dergâhı'ndan Bilgi Şöleninin icra edileceği TOBB Konferans Salonuna geçildi. Programın sunucusu Ahmet Fidan Bey, ilk olarak açış konuşmasını yapmak üzere TYB Genel Başkanı İbrahim Ulvi Yavuz'u davet etti. Yavuz, konuşmasında TYB'nin 30. yıl faaliyetlerinden ve Âkif Bilgi Şöleninin öneminden ana başlıklar hâlinde söz etti. Protokol konuşmalarının ikincisini ise D. Mehmet Doğan yaptı.

Bilgi Şöleni'ne Kültür [ve Turizm] Bakanlığı katından da bir ilgi olduğunu Bakan Ertuğrul Günay adına bir konuşma yapan Ayşenur İslâm'ın kürsüye davet edilmesiyle öğrenmiş olduk. İslâm, Bakan adına hazirunu selâmladı. Daha önceki konuşmacıların Kültür Bakanlığı'na yönelttiği bazı eleştirilere de cevap veren İslam; "Eleştiriye açığız. Bizi eleştirin, ama yaptıklarımızı da görün. Bu akşam Millî Kütüphane'de Âkif'in bestelenmiş şiirlerinden hazırlanan müzik programına davetlisiniz. Biz biriz." diyerek Âkif'in tefrikayı yeren mısralarını okudu.

Daha sonra kürsüye eski Adıyaman Milletvekili Mahmut Göksu geldi. Göksu kısa bir selâmlama konuşması yaptı ve "Hükûmetimizin Mehmet Âkif'le ilgili daha birçok çalışma yapması gerekir. Âkif için ne yapılsa azdır. TYB ve İlim Yayma Cemiyeti'ne teşekkür ederim" dedi.

Artık söz sırası, Bilgi Şöleni'ni düzenleme aşamasında Türkiye Yazarlar Birliği'nin iki yıldır en büyük destekçisi olan İlim Yayma Cemiyeti Genel Merkezi Başkan Yardımcısı Fatih Saraç'taydı. Saraç Türkiye genelinde şubelerinin ve 60'a yakın yurtlarının bulunduğunu, yurtiçi ve yurtdışında 2000'in üzerinde üniversite öğrencisine burs verdiklerini belirttikten sonra; "Sizinle olmak bize büyük bir heyecan veriyor. Burada bulunan yazarların, bilhassa D. Mehmet Doğan ağabeyimizin, lise yıllarımızdan itibaren düşüncemize önemli katkıları olmuştur. Şu an internet üzerindeki bir gazeteden İsrail'in Gazze'yi vurduğunu ve 120 cana kıydığını öğrenmiş bulunduğum için çok keyifli olamıyorum ama vurgulamak isterim ki TYB ile kültürel alanlarda her türlü işbirliğine hazırız." diyerek konuşmasını tamamladı.

Bu arada Ahmet Fidan, Bilgi Şölenine gelemediği için telgraf gönderenlerin isimlerini okudu. Fidan, "Üçüncüsü değil, otuzuncusu yapılsa, Mehmet Âkif'ten öğreneceğimiz çok şey var. Âkif'in ruhaniyetinin bizimle olduğuna inanıyorum" diyerek ilk oturumun başkanı Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu'nu kürsüye davet etti.

İlk Oturum:
Siyaset, Velâyet, Tefekkür, İslâm Birliği ve Dönemin Fikir Akımları...

İlk oturumun ilk tebliğcisi Yard. Doç. Dr. Mustafa Gündüz, önceden belirttiği bir mazereti sebebiyle Bilgi Şöleninde bulunamadı. Fakat bildiri özetini ve metnini Bilgi Şöleni sekreteryasına ulaştırmıştı. Dolayısıyla oturum başkanı Karaismailoğlu, ilk konuşmacı olarak sözü Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar'a verdi.

A. Güner Sayar, çocukluk yıllarında Fatih semtinde ailece gerçekleştirdikleri kabir ziyaretleri esnasında hemen oracıktaki Âkif'in kabrini de ziyaret ettiğini anlatarak başladı konuşmasına. Dolayısıyla Âkif'in kabrinin Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmeden önce orada bulunduğunu öğrenmiş olduk. "Siyaset ve Velâyet Karşısında Âkif" başlıklı bildirisinde; "İktisat Fakültesinde okumaya başlayınca fark ettim ki, Âkif'in düşüncesinde ekonomi-politik yok. Âkif bir yoksul gördüğünde sırtındaki paltosunu çıkartıp veren insandır. Âkif, İslâm'ı bihakkın bilen bir insandır. Fakat günümüzde İslâm'la insan arasındaki makas açıktır." düşüncesini ortaya koydu.

Âkif'in tasavvufla ilişkisine de değinen Sayar, Osman Nuri Ergin'den naklettiği bir anekdotla sözü Babanzade Ahmed Naim ve Âkif dostluğuna getirdi. Bu nakle göre Babanzade son dönem Melâmîlerinden Ahmed Amiş Efendi'ye bağlıdır. Âkif'e 'En sevdiğin dostun kimdir?' diye sorulunca tereddütsüz 'Naim!' demiştir. Sayar, işte tam bu noktada iki şahsiyet arasındaki güçlü dostluğa rağmen "tasavvuf konusunda neden Âkif'in iki kolu yandadır?" diye sormadan edemediğini belirtti. Fakat; "Âkif, nefsanî olmayan bir hayat sürdü. Yedinci Safahat'ta Âkif, o çok eleştirdiği tasavvufun bizzat içine girdi ve o yolda metinler yazdı" diyerek konuya açıklık getirdi.

Bilgi Şöleni'ndeki ilk oturumun ikinci konuşmacısı Prof. Dr. Hakan Poyraz'dı. "Mustafa Özçelik'le birlikte TYB Kütahya Şubesi'nin düzenleyeceği Nasreddin Hoca programına katılmak için aranızdan ayrılacağım. Şimdiden özür dilerim" diyerek başladığı konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Fikir ve sanat yaratımları insanlığın kriz anlarında ortaya çıkar. Şiir de derin şuura ulaşmada bir vasıtadır. Akif'i bu bağlamda değerlendirmek gerekir."

Mustafa Özçelik de bildirisini sunduktan sonra Sakarya'ya hareket edeceğini söyleyerek öncelikle Filistin'de şehit edilen insanlar için rahmet diledi. Daha sonra bildirisinin asıl konusuna geçen Özçelik; "Her şair eleştirilmiştir. Âkif de tartışılan ve eleştirilen bir insandır. Tenkit tuzağından kurtulması mümkün değildir. Fakat Âkif'in tartışılamayacak bir yanı vardır: Ahlâkı ve karakteri. Burada "Çanakkale Şehitlerine" ve "İstiklâl Marşı"na yöneltilen eleştirileri ele alacağız. Âkif'i dinî duyarlığa sahip olanlar da eleştirmişlerdir. İstiklâl Marşı, Çanakkale Şehitlerine yazdığı şiirden daha fazla itirazla karşılanmıştır. Maarif Bakanı Rıza Nur, Kâzım Karabekir gibi birçok kişi Marş'ı eleştirmişlerdir."

Özçelik, konuşmasında Âkif'in Çanakkale Şehitlerine yazdığı şiirle ilgili olarak Münir Nurettin, emekli bir tuğgeneral ve Rasim Özdenören'in eleştirilerine, 1940'larda yeni bir İstiklâl Marşı yazdırılması girişimine ve bunun etrafında oluşan tartışmalara, Marş'ın bestesi etrafındaki tartışmalara da değindi.

Mustafa Özçelik'in sunumundan sonra Hakan Poyraz ve Özçelik özür dileyerek Bilgi Şöleninden ayrıldılar ve Nasreddin Hoca programına katılmak üzere yola çıktılar.

Bilgi Şölenine Konya Selçuk Üniversitesi'nden katılan Doç. Dr. Caner Arabacı "Akif'te İslâm Birliği Düşüncesi" konusunda bir sunum gerçekleştirdi. Arabacı konuşmasına dünyada şu an mevcut birlik örgüt veya oluşumlarını özetleyerek başladı. "Neden dünya birleşmeye giderken biz ayrışıyoruz? Vahdet ve ittihadı temsil eden İslâm'ı temel alan Osmanlı'da neden bir 'İttihâd-ı İslâm' davası doğmuştur?" sorularıyla konusunu açmaya başlayan Arabacı şöyle devam etti:

"İttihad-ı İslâm'ın doğuşunun ilk sebebi Osmanlıcılığa duyulan tepkidir. Bir tür korunma içgüdüsüyle gerçekleştirilmiştir."

'Âkif İttihâd-ı İslâm düşüncesinin neresindedir?' sorusuna da cevap arayan Arabacı, Âkif'in Âsım'ı İslâm birliğini de sağlayacak olan insan tipi olarak öne çıkardığını vurguladı.

Birinci Oturumun son konuşmacısı olan Prof. Dr. Suat Cebeci "Mehmet Âkif'te Din ve Siyaset İlişkisi" konulu bir tebliğ sundu. Din ve siyaset ilişkisinin ilk devirlerden beri tartışıldığını vurgulayan Cebeci, şu görüşleri ileri sürdü:

"Âkif'in durduğu yer İttihâd-ı İslâmcılık değil 'İslamizasyon'dur. Din alanında bir büyük filozoftur. O devirde İttihad-ı İslâmcı akımlar olarak Senûsîlik, Mehdîcilik gibi tasavvuf kaynaklı akımların yanı sıra Arabistan'da Vahhabîlik ve Mısır'da ise Afganî-Abduh çizgisi hakimdi. Âkif Senûsîliği ve onun zıt kutbunda yer alan Vahhâbîliği değil, Mısır'da gelişen İslamcı akımı benimsemiştir. Cumhuriyet döneminde ise Âkif, Burdur milletvekilidir, ama Mecliste hiç konuşmamıştır. Çocuksu bir inançla bağlandığı bir İslâm anlayışına sahiptir."

İkinci Oturum:
Âkif'in Nesirleri, Mektupları, İdealize Ettiği ve Ele Aldığı Şahsiyetler

Doç. Dr. Derya Örs'ün yönettiği İkinci Oturumda altı katılımcı vardı. Oturum A. Vahap Akbaş'ın "Mehmet Âkif'in Nesirleri" konulu tebliğiyle başladı.

Akbaş, bildirisinde Âkif'in nesirlerini ana hatlarıyla tasnif ederek bu meyanda tercüme yazılarına da dikkat çekti. Âkif'in nesirlerinin şimdiye kadar genellikle çevrimyazı çalışmalarıyla ortaya konulduğunu, oysa genç nesillere Âkif'in düşüncesinin ulaştırılabilmesi için bunların sadeleştirilerek yeni neşirlerinin yapılmasının zamanının geldiğini vurguladı.

Selim Cerrah ise, "Asım: İki Hakikat; İki Tasavvur" başlıklı bildirisinde Safahat'taki Âsım bölümünün bir özetini çıkardı. Âsım kitabında yer alan "biçare dindaşlar" ve "üç buçuk soysuz" kavramlarına dikkat çeken Cerrah şöyle dedi:

"Âsım'daki iki gerçek kişi Köse İmam lakaplı Ali Şevki Hoca ve Hocazade; iki mutasavver kişilik ise Âsım ve Melek (Köse İmam'ın kızı)'tir. Âsım Kitabı bu iki gerçek ve iki mutasavver kişiden söz eder."

Cerrah, Âkif'in 'Âsım'ın nesli' olarak nitelediği 'yarını inşa edecek gençler'in özelliklerini sıralayarak sözlerini bitirdi.

Bilgi şöleninin bu aşamasında Mehmet Âkif'in mektuplarını esas alan art arda üç bildiri bir araya gelmişti. Bunlardan ilki Doç. Dr. Nesime Ceyhan'ın "Şairi Mektupla Anlamak" başlıklı bildirisiydi.

Nesime Ceyhan, mektuplarında tezahür eden baba, eş ve dost Âkif portresini içtenlikli bir üslûpla anlattı. Âkif'in mektuplarında belirginleşen nüktedanlığına da dikkat çeken Ceyhan, dinleyicileri yer yer gülümseten ve Bilgi Şöleninin ağır havasını açan bir sunum gerçekleştirdi. Farklı konusuyla Şölenin en ilgi çekici bildirilerinden biri de buydu.

Yard. Doç. Dr. Nazım Elmas ise "Mehmet Âkif'in Mektuplarındaki Edebî Dünya"yı ele aldığı sunumunda bu mektup toplamına tematik bir açıdan yaklaşmış oldu. Âkif'in edebî düşüncelerini ihtiva eden makalelerinin dışında mektuplarında da dikkate değer edebî görüşlerinin ve bu konuyla ilgili ayrıntıların bulunduğuna dikkat çeken Elmas, ağırlık-

lı olarak Mısır günlerinde yazdığı mektuplarında daha çok 'iydiyye', 'tebriknâme' tarzı kısa şiir örnekleri bulunduğunu söyledi. Âkif'in Mısır'da yazdığı şiirlerini Fuad Şemsi'ye göndererek eleştirmesini istediği, Emine Abbas Halim Hanım'a yazdığı mektuplardaki üslûbunun daha edebî ve incelikli bir üslûp olduğu gibi birçok hususun mektuplarından takip edilebileceğini örnekleriyle gösterdi.

Bu satırların yazarı da aynı oturumda idi ve o da Âkif'in mektuplarından yola çıkan bir bildiri sundu: "Mehmet Âkif'in Bektaşîliğe Yaklaşımı" başlıklı bildirisinde Âkif'in Emine Abbas Halim Hanımefendiye yazılmış bir mektubunda yer alan Bektaşîlikle ilgili ifadelerini değerlendiren Günaydın, bu ifadelerin *Safahat*'ta yer alan ve 'tasavvufu Türke sürülmüş olgun bir şıra' olarak niteleyen mısralarına açılım getirdiğini söyledi.

İkinci oturumun son konuşmacısı Dr. Selâmi Şimşek "Mehmet Âkif'in Sûfîleri, Şairleri ve Edipleri" başlıklı bir bildiri sundu. "Âkif, tasavvufa bütünüyle karşı değildir, o hurafelerden uzak bir tasavvuf istiyordu" diyen Şimşek, *Safahat*'ta adı geçen sûfî, şair ve edipleri teker teker ele alarak değerlendirdi: Firdevsî, İbn-i Sînâ, Gazalî, Razî, Seyyid Şerif, Mevlânâ, Şeyh Sadî, Hâfız, Attâr, Beydâvî, Kutbuddin Şirazî, Taftazânî, Şeyh Bedreddin Simavî, Fuzûlî, Hüsam Efendi, Osman Şems, Antere, Mütenebbî, Abduh, Afganî, Ferid Vecdî, Lamartin, Nâmık Kemal, Hâmid…

Üçüncü Oturum
Münevverlerimizin Âkif Algısı, Varoluş, Modernizm, Islah ve Gelenek

Bilgi Şöleninin son üç oturumu 28 Aralık 2008, Pazar günü gerçekleştirildi. Pazar gününün ilk, Bilgi Şöleninin üçüncü oturumunu yönetecek olan Prof. Dr. Suat Cebeci rahatsızlandığı için oturumu Muhsin Mete yönetti.

Oturum, Yusuf Kaplan'ın "Âkif'in Varoluş İrade ve Mücadelesi" başlıklı bildirisiyle başladı. Bu bildiri oldukça dikkat çekici bir konuyu ele alıyordu. Kaplan, bildirisini özetlemeden, hazırladığı en geniş şekliyle dinleyiciye aktarmaya çalıştı ve tam ana konuya geldiği sırada süresi doldu. Buna rağmen, söyledikleri hazirun tarafından ilgiyle izlendi. Sanırız bildiriler kitaplaştığında Kaplan'ın metnine öncelikle göz atmak isteyecek birçok okuyucu olacaktır.

Prof. Dr. Cemâl Kurnaz ise ikinci konuşmacı olarak "Serdengeçti'nin Âkif'e Yaklaşımı"nı ele aldı. Hemşehrisi ve sağlığında yakınında bulunmuş bir şahıs olarak Cemâl Kurnaz Serdengeçti'nin Âkif'le ilgili görüşlerini şöyle özetledi:

"Zamanının şairleri yan gelip yatarken Âkif, bu milletin şiirini yazmıştır. Serdengeçti'ye göre Âkif, 'fecaat devri' şairidir. Allah onu tam zamanında göndermiştir. Fikret, Haşim ve Hâmid'i ise sorumsuzlukla suçlar. Âkif'in sağlam Türkçesini de beğenir. Ona göre Âkif'in Mısır'a gidişinin bir zahir, bir de bâtın sebebi vardır. Bâtın sebebi "Adam aldırma da geç git diyemem" diye haykıran bir mizaca sahip olması, zahir sebebi ise birtakım şaşkınların "Maalesef en güzel Çanakkale şiirini bizden olmayan biri yazmıştır" diyerek Âkif'i dışlamaya çalışmaları ve gönlünü incitmeleridir."

Cemâl Kurnaz, Âkif'in iki manzum mektubunu da konuyla ilgisi bakımından zikrederek konuşmasını bitirdi.

Doç. Dr. Turan Karataş ise Mehmet Âkif'i yakın arkadaşlarından "Hasan Basri Çantay'ın gözüyle" ele aldı. Ağırlıklı olarak Çantay'ın *Âkifnâme* adlı eserinden yola çıkan Karataş, Âkif'in de Çantay'ı önemsediğini ve hakkında "Adam gibi adam" dediğini aktardı ve sunumuna şöyle devam etti:

"Çantay, şair Âkif'ten çok insan Âkif'i anlatır. Ona göre riyasız bir vatanperver ve kâmil bir mü'mindir Âkif. O, çağdaşları içinde "en âlim sanatkâr"dır. Tatlı-davudî bir sesi olduğunu, Türk musıkîsinin bazı parçalarını söyleyebildiğini, Mısır'a medâr-ı maişet için gittiğini, Veda Hutbesi'ni nazmen yazmak istediği gibi ayrıntıları da Çantay'dan öğrenmekteyiz."

Karataş konuşmasını Ruhi Naci Sağdıç'ın "Âkif'in Baş Ucunda" başlıklı şiirinde yer alan bir dörtlükle bitirdi.

Yard. Doç. Dr. Ahmet Faruk Kılıç ise aynı oturumda "Islahatçılık ve Modernistlik Açısından Mehmet Âkif Ersoy" başlıklı bir bildiri sundu. Konuşmasına "Islah" kavramının etimolojisiyle başlayan Kılıç, ıslahatçılıkla modernistliği birbirinden ayırmanın kolay olmadığını vurguladı. Âkif'in siyasî anlamda ıslahatçı sayılamayacağını belirten Kılıç, Tanzimat Islahat Fermanının maddeleriyle Âkif'in anlayışını karşılaştırarak şöyle dedi:

"O, Afganî ve Abduh gibi 'sadr-ı İslâm'a dönmeyi önerir. Ama onlara nazaran, şekilden çok ruha ve öze ait bir ıslahata vurgu yapar. Âkif, Islahatçı hareketin akla verdiği öneme de bütünüyle katılmaz. Aklı bazı açılardan eleştirir. Sadece akla değer veren İbn-i Sînâ ve İbnü'r-Rüşd gibi Meşşâî filozoflarla sûfî anlayışı temsil eden Gazâlî'yi birlikte ele alır. Bu biraz da devrinde orijinal fikirler üretebilen âlim yokluğundan şikâyeti sebebiyledir. Ayrıca Âkif, dinin teorik yönüyle ilgili tartışmalara da pek girmez. Âkif'i basit bir ıslahçı veya modernist kalıbına sokmak doğru değildir. O iknacıdır. Din ve toplum temeline dayalı bir bütünleştirmecidir."

Dr. Bilal Çakıcı'nın konusu "Mehmet Âkif'in Geleneğin İzindeki Bir Şiiri: Tarkîb-i Bend" idi. Çakıcı, 'Terkîb-i Bend'in iki yönü üzerinde durdu:

"Âkif, bu şiiriyle Divan geleneğinin, Senâî, Sadî ve Attar yolunun sürdürücüsü konumundadır. Bu şiirde imgeden çok mesaj öne çıkar. Söz konusu şiirin bir özelliği de Divan şiirinde kullanılan kimi mazmunları anlamamıza yardımcı olabileceği hususudur. Âkif yirmili yaşlarda Divan geleneğinin sürdürücüsüdür. Sanatta da 'bid'at'i sevmez; geleneğe sımsıkı bağlıdır o dönemlerde. Son şiirlerinden olan Gece, Secde ve Hicran şiirlerinde ulaştığı yer de çok farklı değildir. Âkif, bu şiirleriyle 'vadi değiştirmiş' olarak kabul edilmiştir. Oysa, asıl vadisi odur."

Çakıcı ayrıca Bağdadlı Rûhî, Ziya Paşa gibi ünlü terkîb-i bend şairlerinden örnekleri Âkif'in Terkîb-i Bend'iyle karşılaştırdı. Âkif'in bu şiirini kısmen okuyan Çakıcı, böylece dinleyicilerin anlatılan hususular üzerinde bir izlenim oluşturmasını sağlamaya çalıştı.

TYB Şeref Başkanı D. M. Doğan ise oturumun son konuşmacısı olarak "Mehmet Âkif ve

Yahya Kemal" konusunu ele aldı. Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'in hem fikir, hem de şiirleriyle birlikte üzerinde durulması gereken şahsiyetler olduğunu vurgulayan Doğan, bu iki şahsiyetin Osmanlı'dan müdevver ama Cumhuriyeti idrak etmiş iki şair olduklarına dikkat çekti ve şöyle devam etti:

"İkisi de asıl şiirlerini 1908'den sonra yazmıştır. Bu iki şahsiyet kültür muhitlerinde bir araya gelmemiştir. Fakat ikisinin birbirini çok iyi tanıdıklarını da düşünebiliriz. Mehmet Âkif İstanbul'a döndüğünde Yahya Kemal Ankara'ya daha yeni gitmektedir. İkisi de kimlik şairidir. Yahya Kemal 1908'de İstanbul'da bulundu ve 1920'lerde Millî Mücadele'yi destekledi. Yahya Kemal'e göre Mehmet Âkif, İslâm'ın değil, İslâm akidesinin şairidir. Böyle söylemesinin sebebi, İslâm'ın şiirini kendisinin yazdığını düşünmesidir diyebiliriz. Kanaatim o ki, Yahya Kemal'in İslâmî muhteva taşıyan şiir ve yazılarının temelinde Mehmet Âkif vardır. Yahya Kemal *Safahat*'ı ciddî olarak okumuştur, hatta onun başucu kitabıdır. Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* şiirine karşılık Yahya Kemal'ın *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nı yazmış olması dikkat çekicidir. Yalnız Yahya Kemal bu noktaya sonradan gelmiştir. "Dinin son yurdu" kavramı Âkif'e aittir. Fakat Yahya Kemal'deki "...bu son ordusudur İslâm'ın" söyleyişinin Âkif'ten alındığını düşünüyorum. Dikkatle bakılırsa Yahya Kemal'in dile getirdiği birçok hususun Âkif'in şiirinde izi sürülebilir."

Dördüncü Oturum:
Âkif'in Dönemi, Dönemimiz, Çağın Getirdikleri, *Safahat*'a Mitolojik Bakış

Oturum Başkanlığını Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün'ün yaptı bu oturum Prof. Dr. Naci Bostancı'nın "Mehmet Âkif Ersoy ve Dönemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" başlıklı bildirisiyle başladı. Bostancı, içtenlikli ve gençlik döneminden hatıralarla yüklü bir arkaplana sahip konuşmasında özetle şunları söyledi:

"İnsanlar bağlamlarının neticesidirler. Âkif'i değerlendirirken de beslendiği kaynakları, içinde bulunduğu muhitleri, yaşadığı şehirleri göz önüne almak lazımdır. İstiklâl Marşı, Bülbül ve Çanakkale Şehitlerine Âkif'in en önemli şiirlerindendir. Özellikle İstiklâl Marşı'yla hepimizin tuhaf bazı karşılaşmaları olmuştur. Herkes gibi ben de ilk kez ilkokul sıralarındayken karşılaştım. Tekrar tekrar karşılaştıkça farklı bir ünsiyet kesbediyorsunuz. Mülkiye'de okurken İstiklâl Marşı'yla karşılaşmamız farklılaştı. Anarşi ortamındaydık. Bu dönemlerde İstiklâl Marşı'nın çatışma esnasında bile herkesi yerinde durduran bir gücü vardı. Bu marş, farklı kamplardaki gençler arasında bir tür ortak alan oluşturuyordu. Düşman gördüğümüz insanlarla aynı marşın etki gücü altında birleşiyorduk. Sonra 12 Eylül döneminde hapishane tecrübemiz oldu. Demişlerdi ki; 'İstiklâl Marşının bütününü ezberden okuturlar, aman ezberleyin.' E biz zaten biliyorduk, sorduklarında okuduk. Fakat peşinden Eskişehir Marşı'nı soracaklarını bilmiyorduk. Onu okuyamadık ve dolayısıyla yine dayak yemekten kurtulamadık. İstiklâl Marşı'nın çok temel bir duyarlılık alanı olduğunu vurgulamak isterim."

Dördüncü oturumun ikinci konuşmacısı Yard. Doç. Dr. Sezai Coşkun idi. "Mehmet Âkif ve Çağı Okumak" başlıklı bildirisinde Coşkun daha çok Âkif'in çağıyla kurduğu ilişki ile 'İnsan' başlıklı şiiri üzerinden insan ve irade kavramlarını öne çıkararak şunları vurguladı:

"Âkif mütefekkir sanatkârdır. Toplum-çağ ilişkisine değinmiştir. O, çağ-medeniyet ayrımına gider. Döneme hakim olan Batı medeniyetine eleştiriler yöneltir. Âkif'in 'İnsan' şiiri Türk Edebiyatı içinde özgün bir yerde durur. Şiir, insana kendini hatırlatarak, hatta tutup sarsarak işler konusunu. İnsanı insan yapan önemli bir yön olarak *irade* kavramını öne çıkartır. İnsana iradesini kullanması gerektiğini hatırlatır. Fakat aynı zamanda insanı ruh ile kaim görür. "İradenin hakkını vermek' de Âkif için imanî bir kavrayışla mümkündür. İrade varoluşu kavrayışla ilgilidir. Yanlış tevekkül anlayışını ele alarak ataleti eleştirir. Çağ, onun derdidir. Kendi iç meselelerini bir kenara bırakarak toplumun derdini dert edinmiştir. Çağ, bu tür bir çabayla şekillenecektir."

Bu konuşmadan sonra Oturum Başkanı Ş. Ali Düzgün, Coşkun'un vurguladığı medeniyet-kültür ayrımından yola çıkarak Aliya İzzetbegoviç'in "kültürsüz medeniyetler – medeniyetsiz kültürler" ayrımıyla Âkif'in yaklaşımı arasındaki benzerliğe dikkat çekti.

Cevat Akkanat ise "Çağın İdeolojileri Karşısında Mehmet Âkif" başlıklı bildirisinde Âkif'i 'mağlup hayat ideolojisi' ve 'evrensel hayat ideolojisi' açılarından ele aldı. Bunu yaparken de Fevziye Abdullah Tansel'in Âkif'le ilgili kitabında yer alan "Gerçekleşmeyen Mefkûre" yazısından yola çıktı ve bu bağlamda Mehmet Can Doğan'ın Âkif'le ilgili bir yazısına eleştiri getirdi:

"*Leylâ* şiiri Âkif'in Mısır'a gitmeden önce yazdığı son şiirdir. Fevziye Abdullah, bu şiiri yorumlarken Âkif'in Mısır'a gidiş sebebi üzerinde durur. Bağlandığı İslâm Birliği idealinin Balkanlar'ın kopuşu ve Arapların ayrılışıyla bile yıkılmadığı hâlde Cumhuriyet Türkiyesi kurulduğunda yıkıldığını söyler. Tansel'in Âkif'çe savunulan İslâm Birliği idealini Leylâ'ya benzetmesi isabetsizdir. Mehmet Can Doğan'ın da *Şair Sözü* adlı kitabında yer alan Âkif hakkındaki "Yenik İdeoloji" yazısının izini sürdüğümüzde Tansel'in söz konusu yazısına ulaşırız. 'Gerçekleşmeyen Mefkûre', M. Can Doğan'da 'Yenik İdeoloji'ye dönüşmüştür."

Akkanat, bu tespiti yaptıktan sonra özellikle Doğan'ın görüşlerine birtakım eleştiriler yöneltti ve Âkif'in sanıldığı gibi 'ihyacı' değil, 'inşacı' olduğunu vurguladı.

Dördüncü oturumun dördüncü konuşmacısı Yard. Doç. Dr. Rıdvan Canım ise bir mazereti sebebiyle Erzurum'dan gelemediği için Bilgi Şölenine katılamadı. Dolayısıyla Oturum Başkanı Düzgün, sırayı beşinci konuşmacı olan Dr. Nazif Öztürk'e verdi.

Dr. Nazif Öztürk, "İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Taceddin Dergâhı'nda Selâmlık Binasının Yapımını Sağlayan Şeyh Osman Vâfî Efendi" başlıklı bir bildiri sundu. İstiklâl Marşı'nın önemine binaen, yazıldığı mekâna dair ayrıntıların da önem taşıması sebebiyle bu konuyu araştırdığını söyleyen Öztürk, şöyle devam etti:

"Bu dergâh aslında bir külliye idi. Günümüzde ise külliyenin sadece selâmlık bölümü ve camii kalmıştır. Burada şeyhlik yapan şahıslara bakacak olursak şunları görürüz: Taceddin Dergâhı şeyhliğinde 1209'a kadar üç kopuş yaşanmıştır. Söz konusu şeyhlik elimizde bulunan silsilenamelere göre son şeyh Osman Vâfî Efendi'nin şeyh olduğu 1827'ye kadar bu süreçten geçmiştir. Osman Vâfî Efendi, Tâceddin Mustafa Vâfî'nin oğludur. Tekke Mustafa b. Taceddin ile başlamış, fakat neseben onunla hiçbir ilgisi bulunmayan Mustafa b. Taceddin'e intikal etmiştir."

Öztürk, konuyla ilgili Osmanlı Sadaretine intikal eden arşiv belgelerini de slayt gösterisiyle dev ekrana yansıttı ve külliyenin ihya edilmesi dileğiyle sözlerini bitirdi.

Dr. Adil Şen ise "Mehmet Âkif'in Ruh ve Fikir Dünyası" başlıklı bir bildiri sundu. Âkif'in tanınmış biri olmasına rağmen çok tanınmanın bazen setredici bir tarafının da bulunduğunu belirterek söze başlayan Şen, Âkif'in doğup büyüdüğü vasatın tarihî-siyasî portresini çizdi. Şen, sözlerini şöyle sürdürdü:

"Âkif'in ince ruhu üzerinde yakın muhitinden annesi; zekâsı üzerinde ise babası etkili olmuştur. Büyük bir ruhla karşı karşıyayız. Fikir ve hassasiyet onda kıvamını bulmuştur. Âkif ölmüş, bitmiş, mitolojik bir varlık değildir. O, fikir ve ruh dünyasıyla diridir. Âkif'le ilgili araştırmaları artırarak sürdürmeliyiz. Onu nisyana terk etmemeliyiz. Ruhu şad olsun."

Bu oturumun son konuşmacısı Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Tökel'in ele aldığı konunun farklılığı ve daha önce hiç ele alınmamış oluşuyla büyük ilgi çeken bildirisi "Safahat'ta Mitolojik Bakış" başlığını taşıyordu. D. Mehmet Doğan'ın teklifiyle bu konuyu araştırdığını vurgulayarak konuşmasına başlayan Tökel, bu vesileyle *Safahat*'ı baştan sona okuduğunu belirtti. Tökel, özetle şunları söyledi:

"Tevfik Fikret, Tanpınar ve Yakup Kadri'nin mitolojik bir arkaplanı vardır. Ama bu yapıda Yunan mitolojisi vardır. Bu da gayet somuttur. Bu tür somut örneklerin dışında bir de bazı eserlerde zamana yedirilmiş bir mitolojik arkaplan vardır. Bu tür yapıları çözmek için "arketipal eleştiri yöntemi"ni kullanmak gerekiyor. Bir eseri bu yöntemle okursak karşımıza bir şeyler çıkacağı gibi *Safahat*'ı okuduğumuzda da karşılaşacağımız şeyler vardır. Mehmet Âkif, pozitivist bir şiir anlayışına sahiptir ve yansıtmacıdır. Bu sebeple Zola'yı çok sever. Bu anlayışı sebebiyle Âkif'te somut mitolojik bir gönderme bulmak zordur ve zaten yoktur da... *Safahat*'ta mitolojik unsur taşıyan her şeyle açıkça dalga geçilir. Bunlar onun anlayışına göre "Bedâhaten kusulan herzepareler"dir ve ancak eğlencelik olabilir. Karagöz, Köroğlu, Ayvaz, Hacı Bektaş, Ferhad, Kerem gibi konuya örnek olabilecek unsurlardan istikrahla söz eder.

Arketipal olarak baktığımızda ise *Safahat*'ta tam bir arketip buluyoruz. O da toplumu kurtaracak olağanüstü kahraman Âsım'dır. Âsım, *Safahat*'ta sayılan özelliklerine bakılırsa olağan bir tip sayılamaz: Gövdesi yalçın kayalardan, ruhu ince mi ince, ölmez, bileği bükülmez bir pehlivandır Âsım. Onu Ebû Zer'e benzetir. 'Arketipal eleştiri yöntemi'yle incelediğimizde *Safahat*'ta tam da mitolojik bir kahraman yatmaktadır. Bir metni zengin yapan o metnin dayandığı zemin metinlerdir. Âkif'in eseri bu anlamda tam bir arketipal eserdir. *Safahat*, Fârâbî'nin *Medînetü'l-Fâzıla*'sı, Eflatun'un *Devlet*'i gibi bir eserdir. Bütün insanlığın ortak zeminini oluşturan mite dayanır. *Safahat*, bu yönüyle metinler üstü ve çağlar üstü bir kitaptır."

Oturum Başkanı Ş. Ali Düzgün sunumun bitiminden sonra Kur'an'ın 'esâtîru'l-evvelîn' = mitoloji kavramının karşısına 'kasas' kavramını koyduğunu, Erzurumlu Mustafa Nâzım'ın bir tür ütopya kitabı olan bir eserinde nasıl bir toplumsal yapıya ulaşılması gerektiğini rüyaya yatarak görüp anlattığını, ütopyaların dışında bir de distopyaların bulunduğunu hatırlatarak, Bilgi Şöleninde konunun mitolojik boyutunun da ihmal edilmemiş olmasına sevindiğini açıkladı ve Dördüncü Oturumu sona erdirdi.

Beşinci Oturum:
Realizm, Hikemiyat, Besteler, İnşad, Şehir ve Şiir

Doç. Dr. Turan Karataş'ın yönettiği beşinci ve sonuncu oturumda altı konuşmacı yer alıyordu. Oturum ilk konuşmacı olan Prof. Dr. Mehmet Törenek'in bildirisiyle başladı.

Profesör Törenek, "Gerçekçilik Açısından Âkif'in Şiirine Bir Yaklaşım" başlığını taşıyan bildirisine edebiyatımızda Realizm akımının geçmişini özetleyerek başladı ve Âkif'in bu tablo içindeki yerini belirledi. Törenek şöyle dedi:

"Onun realistleri benimsemesi, sadece beğendiği yanlarını almasıyla sınırlıdır. Mesela onların 'sanat sanat içindir' anlayışını benimsemez. Onlara Batıyı tanımak ve kullandıkları anlatım imkânlarından istifade etmek amacıyla yaklaşır. Âkif'in 'Hasır' gibi manzum hikâyelerinde de gerçekçiliğin etkisi vardır. Realizmin şiirde görünümü Parnasizmdir. Oysa Âkif'te Parnasizm çok da belirgin değildir. Kanaatimizce Âkif, sanat anlayışına Parnasyenleri takip ederek varmamıştır. Onun ahlâkî bir kaygısı vardır. "Edebsizliğin başladığı noktada edebiyat biter" der. Realist romanda ise toplumdaki ahlâkî çöküntü sergilenir."

İkinci konuşmacı Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu idi. "Hikmetle Geleceğe Yürüyenler: Şeyh Sadî ve Mehmet Âkif" konulu bildirisini sunarken özetle şunları söyledi:

"XIII. Asrın bilge şahsiyetlerinden Şeyh Sadî ile Mehmet Âkif arasındaki ilişkiye bakacağız. "Hikmet", "Sâdî" ve "Âkif" kelimeleri gerçekten kolayca bir araya gelebilecek üç kelimedir. Konuyla daha önce ilgilenen birkaç araştırmacı ve yazar olmuştur. Ben daha çok *Safahat*'ta Âkif'in Sadî'den aktardığı Farsça alıntıları ele alacağım. Âkif, hikemî bir şair olarak gördüğü Sadî'yi kendi deyimiyle 'perestişkârâne hürmetle" sever. 25 yaşında yazdığı bir şirinin sonuna ise ondan on bir tane Farsça beyit aktarmıştır. Seçtiği bu beyitler hem Âkif'in beğeni seviyesini, hem Sadî'nin şiirini ve hem de 'hikmet'i bir araya getirmiştir. Biz de bildirimizde *Safahat*'ta alıntılanan Sadî beyitlerini bir araya toplamış oluyoruz."

Beşinci Oturumun üçüncü konuşmacısı Kâmil Büyüker'di. Büyüker, "Âkif'in Türk Müziğinde Bestelenmiş Şiirleri" başlıklı bir bildiri sundu ve sözlerine Yahya Kemal'in *Eski Musıkîmiz* başlıklı şiirinden bir alıntıyla başladı. Bildirisinde Âkif'in neyzenliği, Şerif Muhiddin Targan'a olan muhabbeti, İstiklâl Marşı için gerçekleştirilen çeşitli bestelerle ilgili bilgileri bir araya getirdi. Büyüker, bildirisinde şöyle dedi:

"İstiklâl Marşı ve diğer bazı şiirleri Ali Rifat Çağatay tarafından bestelenmiştir. Çağatay aynı zamanda Bülbül şiirini de bestelemiştir. Âkif'in toplam 28 şiiri bestelenmiştir. Âkif'in şiirlerini besteleyen sanatkârlar; Saadettin Kaynak, Şerif İçli, Akın Özkan, Ali Kemal Belviranlı, Ali Nihat Karamemişoğlu, M. Cahit Atasoy, Cahit Öney, Ahmet Kaya, Ömer Karaoğlu, Cinuçen Tanrıkorur, Hafız Zeki Attun, Gökmen Ürün' gibi sanatçılardır. Ertuğrul Erkişi ise bir albüm hazırlığı içindedir."

Oturum Başkanı Turan Karataş, bu bildiriden anlaşıldığı kararıyla bestelenmek üzere seçilen eserlerin ses bakımından da güçlü şiirler olduğuna dikkat çekerek sözü son oturumun dördüncü konuşmacısına verdi:

Dr. Ebubekir S. Şahin, "Mehmet Âkif'in İnşada Dair Düşünceleri ve Âkif'in Şiirini Okumak" başlıklı bir bildiri sundu ve şöyle dedi:

"Âkif inşada özel bir önem atfeder. Çünkü şiirinin hitap ettiği kesim âlem-i İslâm'dır. İnşad = şiir okumanın esaslarıdır." Şahin, inşad kurallarını Âkif'in Çanakkale şiiri üzerinde uygulamalı olarak gösterdi.

Mehmet Kurtoğlu, "Safahat'ta Şehirler" başlıklı ayrıntılı bildirisinde şunları söyledi:

"Âkif birçok şehri gezerek görmüş bir şairdir. "Herkesin bir ilk şehri" olduğunu söyleyen Âkif'in şehri ise İstanbul'dur. Safahat'ta başta İstanbul olmak üzere Berlin, Buhara gibi 42 şehir, 30 ülke ismi geçer. Âkif İstanbul'u anlatırken mahalleden başlar. Şehir ve mekânları kişileştirir. Ankara Âkif'in sustuğu, Kahire ise derinleştiği, mistikleştiği bir şehirdir."

Şair İbrahim Eryiğit, bütün oturumların ve dolayısıyla Bilgi Şöleninin son konuşmacısı olarak duygu yüklü ve sabırları taşırmayan bir konuşma yaptı. Bildirisinin konusu "Koca-karı ile Ömer" Şiiri Örneğinde Âkif'in Duyarlı Bir Aydın Olarak Portresi" idi. Eryiğit, konuşmasının sonunda "Gözlerimizi kapatalım ve bu ağlayışları dinleyelim" diyerek izleyicilere seslendi.

Kapanış

Bilgi Şöleninin kapanış konuşması TYB Şeref Başkanı D. Mehmet Doğan tarafından yapıldı. Doğan konuşmasında şöyle dedi:

"Bütün katılımcılara teşekkür ediyoruz. Daha önceki tecrübeler burada değerlendirildi. Katılım genişledi. Aramıza genç ilim adamları katıldı.

Böylece TYB tarafından gerçekleştirilen Mehmet Âkif çalışmalarında büyük bir birikim oluşacak. Zaten şiiri, düşüncesi üzerine iki gündür bir Âkif resmi oluşmuştur.

Emek verenlere, katılımcılara, çok teşekkür ediyorum. Bildiriler kitaplaştığı zaman büyük bir kaynak oluşacak. Üç cilt olacak bu kitaplarla bir bütün oluşmaya başladı.

Sabırlı izleyicilere de çok teşekkürler."

***

Böylece iki gün boyunca Ankara'da tam bir bilgi ziyafeti verilmiş oldu. Birer 'Hak sofrası' sayılabilecek bu tür bilgi şölenlerinin somut meyvesi olan bildirilerin en kısa zamanda kitaplaşması dileğiyle.

www.tyb.org.tr, 2 Ocak 2009.